

JAARBOEK.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1877—1878.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1878.

Sedert het jaar 1815 verschenen in een onafgebroken reeks de Annales Academici, die voor iedere Nederlandsche Hoogeschool de stof bevatten, waaruit hare geschiedenis kan worden saamgesteld. Thans heeft echter de Minister van Binnenlandsche zaken besloten, dat die uitgaaf, wier vorm inderdaad verouderd was, zal worden gestaakt, zonder eenigen maatregel te nemen om de opgaven en de bescheiden, die in de Annales hun plaats vonden, voortaan op andere meer geschikte wijze onder de oogen der belangstellenden te brengen. De Senaat van de Universiteit te Leiden zou het betreuren, indien, ten gevolge hiervan, van nu af aan niets anders betreffende de lotgevallen der Universiteit in druk verscheen dan hetgeen in den Studenten-almanak wordt opgenomen. Hij heeft daarom gemeend zelf zoo goed mogelijk in de leemte, die uit het ophouden der Annales dreigt te ontstaan, te moeten voorzien, en met dit doel een overeenkomst aangegaan met de firma E. J. Brill, volgens welke een Jaarboek der Universiteit zal worden uitgegeven, telken jare samengesteld door den afgetreden Rector en Secretaris en gedrukt op kosten en voor rekening van genoemde firma. Op deze wijze stelt hij zich voor, zoo veel de Universiteit van Leiden betreft, de Annales Academici in vernieuwden en verbeterden vorm te vervolgen. Tot zijn leedwezen kan hij echter aan hen, die de Annales kosteloos plachten te ontvangen, het Jaarboek niet ten geschenke aanbieden. Presentexemplaren kunnen volstrekt niet worden gegeven, zelfs niet aan

die buitenlandsche Universiteiten, wier Jaarverslagen de onze gewoon is in ruil voor de Annales te ontvangen. Integendeel, de Senaat moet ieder, die op het geregeld verschijnen van het Jaarboek prijs stelt, dringend uitnoodigen de onderneming der firma Brill door zijn inteekening te ondersteunen.

Behalve de opgaven van statistischen aard, die steeds in de Annales geplaatst werden, zal het Jaarboek ook de lijst der nieuw aangekomen studenten bevatten. Ten gerieve van hen, die het in 1875 uitgegeven Album Studiosorum bezitten, sluit die lijst zich aan bij het Album en vangt zij dus ditmaal aan waar het Album ophoudt, te weten met 1 Januari 1875. Verder zijn het Verslag van den Staat der Universiteit, door den aftredenden Rector Magnificus in September l. l. uitgebracht, als mede zijn redevoering van den achtsten Februari, die beide nog niet gedrukt waren, in het Jaarboek opgenomen. De intreereden daarentegen der nieuw benoemde Hoogleeraren, die meest alle afzonderlijk waren uitgegeven, zijn er niet in overgedrukt.

INHOUD.

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1877—1878.

College van Curatoren.

Dr. A. VROLIK, *President* (benoemd bij besl. van 7 Juli 1876 n°. 29 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Dr. W. C. VAN DEN BRANDELER (benoemd bij besl. van 1 Febr. 1866 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. L. A. J. W. Baron SLOET VAN DE BEELE (benoemd bij besl. van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. J. W. D. PAPE (benoemd bij besl. van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28), overleden 18 Jan. 1878.

Mr. J. G. KIST (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. FOCK (benoemd bij besl. van 26 Jan. 1878 n°. 21).

W. G. DE BRUYN KOPS, *Secretaris* (benoemd bij besl. van 3 Juni 1868 n°. 47 en 25 Aug. 1877 n° 28).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: R. J. Fruin.

Assessoren: J. H. Scholten, J. T. Buys, A. Heynsius, P. van Geer.

Secretaris van den Senaat: A. Kuenen.

Archivaris van den Senaat: L. W. E. Rauwenhoff.

HOOGLEERAREN [1].

Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren.

De Grieksche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: C. G. Cobet (20 Juni 1846).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: R. P. A. Dozy (9 Maart 1850).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. de Vries (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. Fruin (1 Juli 1860).

De Latijnsche taal en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: W. G. Pluygers (19 September 1862).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. Kern (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866).

---

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad nº. 102) of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de methaphysica de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlietische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: W. J. A. JONCKBLOET (1 October 1877).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: P. J. VETH (1 October 1877).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel: J. PIJNAPPEL (1 October 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. COSIJN (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. SCHLEGEL (27 October 1877).

Het Soendaneesch: G. J. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis der leer aangaande God; de wijsbegeerte van de godsdienst: J. H. SCHOLTEN (16 September 1843).

De geschiedenis van de Israëlietische godsdienst; de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament; de zedenkunde: A. KUENEN (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: J. J. PRINS (7 December 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen der christelijke godsdienst: L. W. E. RAUWENHOFF (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen: C. P. TIELE (1 October 1877).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: S. VISSERING (23 Maart 1850).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: J. E. GOUDSMIT (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht; de wijsbegeerte van het recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. BUYS (25 Juni 1864).

De encyclopaedie der rechtswetenschap; het strafrecht; de strafvordering: A. E. J. MODDERMAN (18 Maart 1871).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREAE (1 October 1877).

Het Mohammedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. SIMON THOMAS (23 September 1848).

De physiologie en weefselleer: A. HEYNSIUS (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. ZAAYER (10 Maart 1864).

De heelkunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie en de gerechtelijke geneeskunde: M. POLANO (8 October 1869).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. DOYER (2 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. HUET (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

De proefondervindelijk natuurkunde; de meteorologie: P. L. Rijke (21 September 1845).

De botanie: W. F. R. Suringar (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. Bierens de Haan (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; mechanica: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De zoölogie; de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. Martin (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. van der Burg (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap:

C. P. Tiele (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk:

M. A. Gooszen (27 Mei 1878).
J. G. R. Acquoy (28 Mei 1878).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Prof. W. G. Pluygers, *Directeur.*
Dr. W. N. du Rieu, *Conservator voor de handschriften.*
P. A. Tiele, *Conservator voor de gedrukte werken.*
Prof. M. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

Commissie van Bestuur.

Dr. W. C. van den Brandeler, *Voorzitter.*

Prof. M. Polano.

Prof. A. E. Simon Thomas.

Mr. R. Th. Bijleveld, den 31sten December 1877 vervangen door G. F. Alsche.

A. H. Eigeman.

J. Hoog, *Secretaris.*

G. J. A. van Tussenbroek, *Directeur.*

J. H. van Tussenbroek—Klumpes, *Directrice.*

Inwonende Assistent-Geneesheeren.

Dr. J. A. Korteweg, Arts. Afd. Heelkunde.

P. C. Korteweg, Med. Docts. en Arts. Afd. Inwendige geneeskunde voor Mannen.

Dr. A. P. van Roojen, Arts. Afd. Inwend. geneesk. voor Vrouwen

W. J. Kolff, Med. Docts. en Arts. Afd. Verloskunde.

L. Vermande, Med. Docts. en Arts. Afd. Oog- en Oorheelkunde.

—

Dr. A. Nijkamp, Arts, *Assistent bij de Pathologische Anatomie.*

E. Stark Jr., *Apotheker*, den 24sten November 1877 vervangen door J. Agema.

J. Dijkhuys, *Hulp-Apotheker.*

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. M. Treub, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste observator.*

Dr. J. C. Kapteyn, *Tweede observator*, den 16den Maart 1878 vervangen door J. H. Wilterdink.

Dr. A. Eecen, *Assistent*, den 30sten November 1877 vervangen door F. J. Stieltjes Jr.

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. P. L. Rijke, *Directeur.*

Dr. B. J. Goossens, *Assistent*, den 10den Januari 1878 vervangen door Dr. S. Figee.

Scheikundig Laboratorium.

Prof. J. M. van Bemmelen.

Prof. A. P. N. Franchimont.

Dr. R. Nietzki, *Onderwijs-assistent*; Dr. F. Kessel, Dr. F. C. Krecke, *College-assistenten*, den 1sten Augustus 1878 vervangen door P. van Romburgh en H. W. Bakhuis Rooseboom.

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

Dr. J. G. van der Sluis, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*

Dr. A. Isebree Moens, *Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*

Dr. P. P. C. Hoek, *Assistent.*

Kabinet van Munten en Penningen.

Th. M. Roest, *Tijdelijk Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. H. Schlegel, *Directeur.*

F. A. Verster, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. J. G. de Man, Dr. F. A. Jentink, Dr. A. A. W. Hubrecht, *Conservatoren.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*

Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Dr. C. Leemans, *Waarnemend Directeur.*

Mr. L. Serrurier, *Conservator.*

Kabinet van Landbouw.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

Kabinet van platen en pleisterbeelden.

J. L. Cornet, *Directeur.*

SERIES LECTIONUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM INDE A KALENDIS OCTOBRIBUS ANNI MDCCCLXXVII,

RECTORE MAGNIFICO

ROBERTO JACOBO FRUIN.

Facultas Literarum et Philosophiae.

	hora
R. Fruin Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ...	I.
Historiam politicam Belgii foederati exponet, diebus Jovis et Veneris, ...	XI.
C. G. Cobet interpretabitur Aristophanem et Herodotum, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . .	X.
Antiquitates Romanas docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Cum paulo provectioribus Antiquitatum Romanarum causa leget Tacitum et Suetonium, diebus Jovis et Veneris, ...	II.
Scholas Paedagogicas habebit, diebus Martis et Jovis,	II.
Artem metricam tradet, diebus Veneris et Saturni,	I.
Scriptores Graecos cursoria lectione tractabit, die Martis, hora vespertina	VII—X.
Initia Palaeographiae Graecae candidatis Literarum explicabit, die Saturni, ...	IX.

	hora
R. P. A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XI.
Varios locos historiae aevi medii et historiae recentioris exponet, diebus Lunae et Martis, . . .	XII.
M. DE VRIES Linguam patriam explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	II.
Linguam patriam medii aevi explicabit, diebus Martis et Jovis, ...	III.
Linguam patriam saeculi XVII explicabit, die Jovis,	III.
De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitiis practicis, horis postea constituendis.	
Carminum medii aevi interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis postea constituendis.	
W. G. PLUYGERS interpretabitur CICERONIS *Or. pro Caelio* (rec. C. L. KAYSER) et LIVIUM, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	IX.
Antiquitates Graecas docebit, die Jovis, ...	IX—XI.
Scriptorum Latinorum selectos locos Philologorum junioribus explicabit, diebus Lunae et Mercurii,	II.
Veteres membranas Latinas cum provectioribus tractabit, die Martis, ...	II—IV.
H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit, die Saturni,	XI—I.
Mudrârâkshasam et Atharva-vedam cum provectioribus leget, die Saturni, ...	I—III.
Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.	
Grammaticam comparatam tradet, diebus Mercurii et Veneris, ...	III.
Antiquitates Indicas tradet horis postea indicandis.	
M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit, die Jovis, hora II, et die Veneris, ...	I et II.

hora

Chrestomathiam Wrightii et Hamásam leget cum provectioribus, diebus Martis et Jovis, ... I.

Al-Mobarradum et Harírium explicabit librosque manuscriptos tractabit, diebus Martis et Veneris, . III.

Koranum et scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur, die Saturni, ... I—IV.

J. P. N. LAND Psychologiam et Logicam docebit, item Metaphysicam et Philosophiae historiam enarrabit, diebus posthac indicandis.

H. OORT Grammaticam Hebraeam docebit et libro Judicum inde a cap. IX legendo illustrabit, die Lunae horis I, die Jovis hora XII et I et die Veneris, ... I.

Antiquitates Israëliticas exponet diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Cum provectioribus librum Proverbiorum inde a capite I et vaticinia Jesajae inde a cap. LIV leget horis auditoribus commodis.

W. J. A. JONCKBLOET Literarum Neerlandicarum historiam tradet horis postea indicandis.

P. J. VETH Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, IX.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... X.

J. PIJNAPPEL Linguam Malaicam docebit diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... II.

Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet hora posthac indicanda.

A. C. VREEDE Linguam Javanicam docebit diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... I.

Linguam Madurensem tradet horis auditoribus commodis.

hora

P. J. Cosijn Linguam Goticam, Anglosaxonicam et Theodiscam medii aevi tradet horis postea indicandis.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis auditoribus commodis.

—

G. J. Grashuis, Linguae Sundaïcae Lector, Linguam Sundaïcam docebit horis postea indicandis.

Facultas Medica.

A. E. Simon Thomas Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni, ... IX.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, IX.

Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii, ... I.

Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ... I.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

A. Heynsius Physiologiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... X.

Exercitiis practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.

Histologiam docebit et exercitiis practicis in microscopii usu praeerit, diebus Jovis et Veneris, . . II.

T. Zaayer Anatomiam systematicam et microscopicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . . IX.

Methodum secandi cadavera, quotidie hiberno tempore.

Anatomiam topographicam tradet, die Martis et Jovis, IX.

hora

M. POLANO Chirurgiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.
Exercitiis clinicis et policlinicis praeerit quotidie, XII—II.
Akiurgiam generalem docebit, die Mercurii, . . . II.
Operationes chirurgicas demonstrabit, diebus et horis postea indicandis.
Medicinam forensem docebit, diebus Martis et Saturni, III.
Politiam medicam docebit die Jovis, ... III.

D. DOYER Ophthalmologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... II.
Otologiam docebit die Martis, hora vespertina, . . VI.
Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit quotidie . . . . IX.
In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis hora vespertina VII et die Jovis hora vespertina . . . . VI.

G. D. L. HUET Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.
Pharmacologiam docebit, diebus Lunae et Mercurii, I.
Pharmacodynamiam tradet die Veneris, ... I.

S. S. ROSENSTEIN Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... X.
Praxin medicam in policlinico moderabitur, diebus Martis, Jovis et Saturni, ... IX.
Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

TH. H. MAC GILLAVRY Anatomiam pathologicam, Pathologiam generalem et Hygieinam docebit horis posthac indicandis.

Facultas Iuridica.

hora

S. Visseringa Economiae politicae elementa et historiam tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... XI.

Economiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit die Veneris, horis . . . . . . XI et I.

Statisticees methodum docebit, deinde aerarii publici apud nos rationes explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... I.

Donec cathedra Juris Gentium et Historiae politicae vacabit, Historiam Europae diplomaticam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

R. van Boneval Faure Jus Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, XII.

Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis hora X, et Veneris, . X et XII.

Jus Mercatorium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, X.

J. E. Goudsmit Interpretabitur Justiniani *Institutiones* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I, et diebus Jovis, Veneris et Saturni, ... IX.

Tractabit doctrinam Juris Romani de Obligationibus, diebus Lunae, Martis et Mercurii; die Veneris interpretabitur Librum decimum sextum Digestorum, II.

Explicabit Gaji Commentarios adhibita annotatione Critica a se edita apud bibliopolam van Leeuwen, diebus Jovis, Veneris et Saturni, ... X.

Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commodis.

J. T. Buys Jus publicum docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... I.

De ordinanda Republica aget iisdem diebus, . . . II.

Philosophiam Juris tradet iisdem diebus, ... X.

hora

Vacante Cathedra Juris Gentium et Historiae politicae, Jus Gentium exponet diebus Jovis et Veneris, XII.

A. E. J. Modderman Encyclopaediam et Methodologiam Jurisprudentiae docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Juris Criminalis partem *generalem* exponet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora XI; partem *specialem* die Jovis hora II et die Saturni, . . . X.

Methodum procedendi in causis criminalibus die Jovis, horis XI et I, et die Saturni, ... XI.

Capita selecta Juris Criminalis cum provectioribus tractabit die Mercurii, horis vespertinis. . . . VII—IX.

S. J. Fockema Andreae Historiam juris patriae exponet diebus et horis postea indicandis.

P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum Indicarum docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii X.

Jus Moslemorum, praesertim in India Orientali, diebus Lunae et Saturni. . . . . IX.

Facultas Theologica.

J. H. Scholten per priorem anni academici partem Theologiam dogmaticam tradet, die Lunae hora I et die Martis, ... XI et I.

Per posteriorem anni partem Philosophiam de religione exponet, iisdem diebus et horis.

Historiam Philosophiae de Deo, praesertim aevi medii, exponet, die Jovis hora XII et I et die Veneris, XII.

A. Kuenen Librum *Josuae* et *Prophetas Minores* interpretabitur, diebus Lunae et Jovis, ... IX.

Historiam librorum V. Foederis enarrabit, die Lunae, hora X, et die Mercurii, ... I.

Ethicen exponet, die Mercurii, hora XI, et die Jovis, X.

hora

J. J. PRINS Euangelium Marci et Pauli ad Galatas epistolam interpretabitur, diebus Martis, Mercurii et Veneris, ... IX.

Historiam librorum N. T., praesertim Euangeliorum quae dicuntur synopticorum, enarrabit, die Martis, X.

Artem N. T. criticam et hermeneuticam docebit, die Mercurii, ... X.

Theologiae Practicae locos quosdam selectos tractabit, die Veneris, ... X.

Exercitationes catecheticas moderabitur, die Veneris hora I, homileticas cum Theologiae candidatis instituet hora vespertina, postea indicanda.

L. G. E. RAUWENHOFF Ecclesiae Christianae historiam tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . XII.

Historiam doctrinae Christianae docebit, die Lunae hora XI, et Martis, ... II.

C. P. TIELE Historiam religionis generalem enarrabit, duce Compendio a se edito, die Mercurii hora I et diebus Jovis et Veneris, ... XI.

Historiae religionum comparatae capita selecta cum provectioribus tractabit, hora sibi et auditoribus commoda.

Exercitiis oratoriis praeerit, die Mercurii, . . . II.

—

Publice disputandi exercitiis praeerunt Theologiae Professores, die Saturni . . . . II.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, die Lunae horis X et XII, die Martis hora XII, die Mercurii horis X et XII, die Jovis hora X et in anni parte priore etiam, ... XII.

	hora
Physicam Mathematicam tradet, diebus Martis et Jovis, ...	II.
Meteorologiam exponet in anni parte posteriore die Jovis, ...	XII.
Exercitiis physicis practicis præerit quotidie.	
W. F. R. SURINGAR Morphologiam, anatomiam et physiologiam plantarum exponet, diebus Mercurii hora XI, Jovis hora I, et Veneris	XII.
Phytographiam et taxonomiam docebit, selectasque plantarum familias explicabit, diebus Lunae, Martis et Veneris	I.
Microscopii usum docebit studiosos Medicinae et Pharmaciae die Lunae, Philosophiae naturalis die Martis, conjunctos die Mercurii	II—IV.
Provectiorum studia in laboratorio botanico iuvabit quotidie.	
Excursionibus botanicis præerit tempore aestivo, die Saturni.	
Capita selecta cum provectioribus tractabit hora commoda.	
D. BIERENS DE HAAN Algebram sublimiorem tractabit die Jovis, hora I, et die Saturni, ...	IX.
Analysin algebraicam, die Veneris, ...	IX.
Calculum differentialem, die Martis, hora II, et die Jovis, ...	IX.
Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam, die Martis, hora I, die Veneris, hora XI, et die Saturni, ...	XI.
Artis conjectandi capita selecta, die Jovis hora XI, et die Saturni, ...	X.
P. VAN GEER Elementa geometriae analyticae et descriptivae tradet, die Mercurii, hora IX, diebus Veneris et Saturni, ...	XI.

hora

Analysin geometricam sublimiorem, diebus Martis et Mercurii, ... XI.

Mechanicam theoreticam, diebus Martis, Mercurii et Veneris, ... X.

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN Astronomiam elementarem tradet, diebus Martis et Veneris hora X et die Jovis, ... IX.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priore diebus Martis et Veneris hora IX et die Jovis, . X.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriore diebus Martis et Veneris hora IX et die Jovis, ... X.

Exercitiis practicis et observationibus astronomicis præerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. VAN BEMMELEN Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit, die Martis, hora X, die Mercurii, hora IX, die Jovis, hora XI, et die Veneris, ... XI.

Capita selecta cum provectioribus tractabit, die Martis, I—III.

Exercitiis practicis studiosorum Medicinae studiis destinatorum præerit, die Jovis, ... II—IV.

Exercitiis practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum præerit, die Lunae, ... II—IV.

Exercitiis practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Oeconomiam ruralem tradet horis auditoribus commodis.

A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium ejusque connubia pinguia dicta tractabit, die Mercurii, hora I—III, die Saturni, ... XI—I.

Corpora aromatica dicta tractabit die Jovis, hora I—III, et die Lunae, ... II.

Exercitia practica futurorum Medicinae studiosorum habebuntur die Martis, ... II—IV.

hora

Exercitia practica juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur die Veneris, ... II—IV.

Exercitiis practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit, die et hora postea indicandis.

C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet, diebus Lunae et Martis, ... XI.

Zoologiam docebit, die Mercurii . . . . XI.

Capita selecta animalium invertebralium docebit, die Lunae, ... IX.

Capita selecta animalium vertebralium, die Jovis, . IX.

Capita selecta cum provectioribus tractabit hora commoda.

Exercitiis practicis præerit quotidie.

K. MARTIN Mineralogiam et Geologiam docebit horis posthac indicandis.

E. A. VAN DER BURG Chemiam pharmaceuticam et Chemiam toxicologicam docebit horis posthac indicandis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 17den September 1878,

DOOR

Dr. R. J. FRUIN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Mr. A. E. J. MODDERMAN.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Doctoren, Studenten, en Gij allen die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert, geachte toehoorders!

Met vreugde heet ik U weer welkom aan deze plaats. Na den rusttijd, dien wij meestal van elkaar verwijderd hebben doorgebracht, is het een aangenaam gevoel ons hier weer bijeen te vinden, gereed om de taak, waarvan wij ons verpoosd hebben, gezamenlijk te hervatten. Met nieuwe opgewektheid, met nieuwe krachten vangen wij het nieuwe studiejaar aan. De arbeid, zoo lang gestaakt, heeft voor ons weer al de aantrekkelijkheid van het nieuwe. Alleen de Rector, die de eer heeft U te begroeten, behoort nog tot het oude, het verledene. Zijn rijk is voorbijgegaan. Ik treed dan ook slechts voor U op om aanstonds af te treden, om plaats te maken voor mijn opvolger. Al wat mij nog vooraf te doen staat is een blik te werpen op mijn geëindigd bewind en bij U de herinnering te verlevendigen aan hetgeen gedurende dat jaar aan onze Universiteit goeds en kwaads, liefs en leeds overkomen is.

Volgaarne kwijt ik mij van dezen laatsten plicht. Want de terugblik op het afgeloopen jaar geeft meer aanleiding tot verheuging dan tot droefenis. Wel zijn ons rampen en wederwaardigheden overkomen, maar niet meer dan de ervaring van voorheen ons met reden had doen verwachten; en tegen het ongeluk dat ons trof staat geluk over van allerlei aard, dat het ruimschoots vergoedt.

Uit het College van Curatoren is ons één lid ontvallen. Den 18den Januari stierf Mr. Justus Dorotheus Willem Pape. Hij had zijn leven doorgebracht in de rechtszaal en was opgeklommen tot den hoogsten rang, hij bekleedde het voorzitterschap van den Hoogen Raad. Buitendien nam hij verschillende administratieve betrekkingen en eerambten waar. Curator van onze Universiteit was hij sedert 31 Mei van het jaar 1876. Slechts weinige maanden dus mochten wij op zijn goede zorgen aanspraak maken, en een groot gedeelte van dien tijd verhinderde hem daarenboven de kwaal, die hem ten slotte nog onverwachts wegrukte, aan de beraadslagingen en bemoeiingen van het College en aan onze openbare plechtigheden en feesten deel te nemen. Wat wij dus in hem verloren is niet zoo zeer de voortzetting van zijn aangevangen werk als het vooruitzicht op de nog veel gewichtiger diensten, die de Universtiteit met alle reden van hem verwachten mocht. Want aan het graf, waar wij mede hem de laatste eer brachten, hoorden wij de vertegenwoordigers van al de colleges, waarin hij zitting had gehad, als uit één mond getuigen, dat hij een man was geweest van zeldzame gaven van geest en gemoed, van een voorbeeldigen ijver en van de stipste nauwgezetheid. Wat mocht de Universiteit van zulk een man niet hopen, indien hij langer voor haar gespaard ware gebleven! Wij zijn hem erkentelijk voor het goede dat hij heeft helpen stichten, als voor eerstelingen van een overvloed, dien de onverbiddelijke dood ons ontroofd heeft, en wij houden zijn nagedachtenis in eere.

In plaats van den overledene behaagde het Z. M. den Koning Hoogstdeszelfs Commissaris in de provincie Zuid-Holland, Mr. Cornelis Fock, te benoemen. Een man, dien wij allen reeds kenden en waardeerden, die zich in zijn verschillende politieke betrekkingen niet het minst jegens het onderwijs, middelbaar en lager, verdienstelijk had gemaakt, en als Minister van Binnenlandsche Zaken een wetsontwerp op het Hoo-

ger Onderwijs bij de Staten Generaal had ingediend, dat van zijn bekendheid met de eischen der Wetenschap en van zijn liefde voor de Wetenschap getuigde. Zulk een man verdiende in zulk een plaats gesteld. Wij mogen ons vleien dat zijn bezit het verlies van zijn voorganger vergoedt, en wij wenschen het College geluk met zijn aanwinst. Wij houden ons verzekerd, dat hij voor de Universiteit, haar hoogleeraren en haar studenten zal zijn wat zijn ambtgenooten van oudere aanstelling zich steeds betoonen. In dien oprechten wensch spreek ik het gevoel uit, dat wij allen jegens het College van Curatoren koesteren, en breng ik rechtmatige hulde aan de bijzondere zorgen en moeiten, die zij zich bij de invoering der wet in het verleden jaar getroost hebben, en waarvan zij zich zoo welwillend en volijverig en tevens zoo gelukkig hebben gekweten. Mogen wij hen nog lange jaren behouden! Wij verheugen ons dat ditmaal geen hunner om redenen van gezondheid afwezig is, en dat de geachte secretaris van het College de plaats weer bekleedt, waarvan een dreigende ziekte hem geruimen tijd verwijderd hield.

Van den Academischen Senaat is niemand ons ontvallen. De eenige hoogleeraar, wiens dood wij te betreuren hebben, stond buiten den kring van het Academisch Onderwijs. Dr. Johannes Josephus Hoffmann, die den 19den Januari in den ouderdom van bijna 73 jaren overleed, was slechts eershalve, met den titel van hoogleeraar in de Japansche en Chineesche talen, aan onze Universiteit verbonden geweest, en wegens zijn leeftijd zelfs uit dat verband weer losgemaakt, naar den eisch der wet, die geen emeritaat meer kent maar ontslag verleent. Doch niettemin beschouwden wij hem steeds als een der onzen. Zijn zeldzame geleerdheid en de roem, dien hij zich onder zijn vakgenooten over de geheele wereld verworven had, maakten dat wij trotsch waren op zijn bezit, en de rechtschapenheid van zijn karakter en de goedheid van zijn hart hadden hem

aller vriendschap verworven. Over zijn verdiensten als wetenschappelijk man zal ik niet uitweiden; ik kan ze niet beoordeelen, ik kan ze slechts op de getuigenis van deskundigen bewonderen, en hoe dezulken hem eeren en roemen hebt gij allen, Mijne Heeren, evenals ik, uit den mond zijner dankbare leerlingen vernomen.

Weinige maanden voor zijn dood werd een van die leerlingen Dr. G. Schlegel, die tot nog toe alleen met de opleiding van tolken voor de Chineesche taal belast was geweest, tevens tot hoogleeraar in de taal en letteren van China aan onze Universiteit aangesteld. Nu eens de talen van Indië en Insulinde haar vertegenwoordigers in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte gekregen hadden, scheen het wenschelijk dat de talen van het verre Oosten, waarop Indië zoo veel betrekking heeft, insgelijks in den uitgebreiden kring werden opgenomen. Zoo oordeelden Curatoren, en de Hooge Regeering vereenigde zich met hun advies en riep Dr. Schlegel op den nieuwen leerstoel. Moge het hem gelukken op den grondslag, door Hoffmann gelegd, voort te bouwen en een school van Sinologen te stichten, die den roem der Literarische Faculteit verhoogt.

Behalve dezen leerstoel is er in het afgeloopen jaar nog slechts één andere gesticht en vervuld, voor de theoretische natuurkunde. Tot nu toe was aan onze Universiteit, in strijd met hetgeen aan alle groote Universiteiten van Europa sedert lang noodig was gekeurd, één enkel hoogleeraar met de vertegenwoordiging der geheele physica en met het onderwijs in dat veel omvattende vak belast gebleven. De wijs, waarop onze ambtgenoot zich van die zware taak kweet, maakte wel dat de behoefte aan verdeeling van den arbeid over meer dan één hoogleeraar door anderen niet sterk gevoeld werd, maar hij zelf, die zich hooge eischen pleegt te stellen, meende dat zijn krachten bij den besten wil te kort schoten, en verlangde een medearbeider. Aan zijn wensch werd eindelijk voldaan, en een

zijner meest gewaardeerde en meest geliefde leerlingen, Dr. H. A. Lorentz, hem als ambtgenoot toegevoegd. Wij verheugen ons met U, hooggeachte Rijke, dat op deze wijs aan hetgeen Gij in het belang der Universiteit begeerdet voldaan is, en wij wenschen U toe, dat Gij nog vele jaren in samenwerking met uw nieuwen ambtgenoot leerlingen moogt vormen, aan hem gelijk.

Andere leerstoelen zijn niet opgericht; één is onvervuld gebleven. Voor het volkenrecht en de diplomatische geschiedenis is nog geen bijzonder hoogleeraar benoemd. Moge het de laatste maal zijn dat de Series Lectionum van het openstaan van dezen leerstoel gewaagt.

Zooveel van de levende strijdkrachten, waarmee wij onzen strijd voor de beschaving strijden. Gij ziet, wij hebben in dit opzicht niet te klagen. De gelederen zijn weer versterkt en nieuwe versterking is nog in aantocht. Maar wat de strijdmiddelen en de toerusting betreft, op hun toevoer en vermeerdering in het afgeloopen jaar valt niet zoo te roemen. Wat er goeds tot stand is gekomen was reeds in het vorig jaar aangevangen, en is sedert slechts volbracht. Zoo is de verbouwing van het Ziekenhuis voltooid. De barakken voor besmettelijke ziekten zijn gereed gekomen, en de ruimte, daartoe vroeger in het hoofdgebouw afgezonderd, is voor het verloskundig onderwijs ingericht. Een groote verbetering, waarbij wel enkele voordeelen van den oorspronkelijken aanleg verloren zijn gegaan, zooals dat bij gedeeltelijke verbouwing onvermijdelijk is, maar die toch de hoofdgebreken, waarover terecht geklaagd werd, op afdoende wijs verholpen heeft.

Die gewenschte uitslag van haar aanhouden om verbetering, waarmee wij de Geneeskundige Faculteit gelukwenschen, moge tot troost en bemoediging verstrekken van diegenen onzer nieuwe ambtgenooten, die in het afgeloopen jaar te vergeefs hebben

aangeklopt, en bij volslagen gemis van hulpmiddelen zich niet tot hun eigen voldoening van de hun opgelegde taak hebben kunnen kwijten. Aan aandrang van hunne zijde heeft het niet ontbroken, en evenmin aan krachtige ondersteuning van hun verzoek van de zijde der Curatoren; ook niet aan de welwillendheid van de Hooge Regeering. Maar bij de onophoudelijke aanvragen van hulpmiddelen voor het Universitair Onderwijs wenschte de Minister van Binnenlandsche Zaken, die toch ook met zijn ambtgenoot van Financiën te rade moet gaan, voor dat hij verder enkele inwilligde, eerst den ganschen omvang te kennen van hetgeen nog voor de volledige uitrusting der Rijks-Universiteiten vereischt wordt. Wij begrijpen en eerbiedigen zijn bedachtzaamheid, al betreuren wij het dat zij aanvankelijk ten nadeele van het Onderwijs strekt. Wij mogen het niet ontveinzen, dat het Hooger Onderwijs, zooals het bij de nieuwe wet is ingericht, ontzaglijke sommen kost, die zwaar op de natie drukken en niet hooger dan onvermijdelijk is mogen worden opgedreven. Een Universiteit, voorzien van al de leerstoelen en toegerust met al de hulpmiddelen, die Wetenschap en Onderwijs, zullen zij aan de eischen des tijds beantwoorden, volstrekt behoeven, is een kostbare instelling; en vier zulke Universiteiten in een land van zoo kleinen omvang als het onze vorderen zware offers van de belastingschuldigen. Ik twijfel of eenig ander volk van Europa, in evenredigheid van zijn getalsterkte, zoo veel gelds aan zijn Hooger Onderwijs besteedt. Geen wonder, dat een bedachtzame regeering niet langer in den blinde uitgaven op uitgaven wil stapelen, maar eerst wil overzien wat de toren nog kosten moet eer zij er verder aan voortbouwt. Wij willen haar door ons ongeduld in haar berekeningen niet storen en niet vooruitloopen op haar besluit. Maar het zij ons geoorloofd nu reeds met alle bescheidenheid op te merken, dat, zoo misschien vier Universiteiten weelde, nuttelooze, ja schadelijke weelde zijn, het geen weelde heeten

mag aan de hoogleeraren, die men eens heeft aangesteld en met het geven van onderwijs en het vertegenwoordigen van een vak van wetenschap belast, datgene te verschaffen zonder hetwelk zij onmogelijk aan hun roeping kunnen voldoen, en, om met Pierre de la Court te spreken, slechts »dure houdposten" zijn. Wat zou een veldheer wel zeggen van den Minister van Oorlog, die hem meer regimenten toezond dan hij behoefde en gevraagd had, maar deze overdaad bezuinigde op het materieel en de ammunitie? De ware zuinigheid bestaat daarin, dat men geen regiment meer dan noodig is in het veld brengt, maar het noodige aantal van al het noodige onbekrompen voorziet. De duurste hoogleeraar is niet hij dien de duurste hulpmiddelen worden bijgezet, maar hij die, omdat hem het onmisbare onthouden wordt, niet werken kan. In dien zin zijt Gij misschien wel de duurste professor onder mijn rectoraat geweest, hooggeachte Van der Burg. Uit een nuttige en daarom aangename betrekking herwaarts gelokt, in de verwachting van in ruimer werkkring nog nuttiger te zullen wezen, hebt Gij U, buiten Uw schuld, tot betrekkelijke werkeloosheid gedoemd gezien. Wijt Uw teleurstelling niet aan de personen maar aan de omstandigheden, en wees verzekerd dat deze weldra ten goede gekeerd zullen worden!

Ook de Bibliotheek heeft een schraal jaar beleefd. Zij heeft het ondervonden dat de Curatoren niet langer uit een welvoorziene beurs konden putten. Menige aanvraag naar een pas verschenen boekwerk is beantwoord met de klacht: er is geen geld voor. Ook daarin zal verbetering komen, wij zijn er van overtuigd. Anders, zoo die toestand bestendigd werd, zou de studie er onder lijden.

Van het nieuwe Academiegebouw heb ik niet veel te zeggen. Het is nog altijd niet op weg om oud te worden. Het blijft steeds even nieuw als toen het zich in 1815 voor het eerst aan onze verbeelding — ik wil zeggen, aan de verbeelding onzer

vaderen — voorspiegelde. Mijn voorganger kon vermelden, dat het reeds goedgekeurde bouwplan, toen het op het punt scheen van te zullen worden uitgevoerd, nog ter elfder ure weer afgekeurd was — gelijk het dan ook slechts aan weinigen voldeed, — en dat daarop een prijsvraag naar een geschikter en sierlijker plan was uitgeschreven. Ik kan daar thans bijvoegen, dat op die vraag 36 antwoorden zijn ingekomen, waarvan er 5 door de jury van beoordeeling een belooning waardig zijn gekeurd, maar geen enkel waardig om ten uitvoer te worden gelegd. Die uitspraak opent een nieuw tijdvak in de wordingsgeschiedenis dezer zoo merkwaardige stichting. Voorloopig schijnt zij tot rustpunt te dienen. Zij is uitgesproken den 22en November, en sedert hebben wij van de zaak niets meer vernomen. Ik beveel ze met vertrouwen in het toezicht van mijnen opvolger aan.

Wij gaan over tot onderwerpen van verblijdender aard. Onder de voorrechten, mij als Rector te beurt gevallen, acht ik niet het minst, dat ik onzen Kuenen, die mij als Secretaris steeds zoo trouw ter zijde heeft gestaan, op het herinneringsfeest zijner vijfentwintigjarige ambtsbediening uit naam van den Senaat begroeten en gelukwenschen mocht. Het was inderdaad een heugelijk feest. Schitterender dan ooit bleek het bij deze gelegenheid, hoe hoog onze vriend als leermeester, als geleerde, als mensch, door allen die hem kennen geschat wordt. Van alle kanten, ook van die welke aan zijn kerkelijke richting tegenovergesteld zijn, vloeiden hem bewijzen van achting en waardeering toe. Het odium theologicum verstomde tegenover dezen theoloog, wiens zachtmoedigheid goedmaakt, wat anders zijn kritiek in veler oog misdoen zou. Ons behaagde in het feest bovenal, dat de jubilaris, wiens verdiensten reeds zoo vroeg erkend zijn geworden, het vieren mocht op nog krachtigen leeftijd, in het vooruitzicht, niet op den tijd waarin

men niet meer werken kan, maar op den frisschen nazomer, die eerst de rechte tijd is om te oogsten. Och, of onze wenschen iets vermochten tegen de onverbiddelijke letter der wet! Dan vierde Kuenen eens het gouden feest, met gelijke voldoening als die het zilveren hem heeft opgeleverd.

Het nieuwe tijdperk, dat hij is ingetreden, is ook voor de Faculteit, waartoe hij behoort, de aanvang van een nieuw leven. De wet op het Hooger Onderwijs — ik behoef het U wel niet te herinneren — heeft de Godgeleerdheid aan de Universiteit losgemaakt van de leeringen en inzettingen der kerkgenootschappen, en haar, om zoo te zeggen, gesaeculariseerd. De Faculteit, die vroeger bestemd en ingericht was om candidaten voor het leeraarsambt in de Nederlandsche Hervormde kerk te leveren, heeft voortaan geen andere bestemming dan het opleiden van wetenschappelijke godgeleerden. Nog vrijer dan voorheen kan zij in het vervolg de uitkomsten van haar onderzoek, zonder acht te geven op hetgeen de kerken verkondigen, aan haar leerlingen voordragen. Geen kerk is dan ook meer verplicht haar aanstaande predikanten aan de Universiteit te laten onderwijzen; maar elke kerk, die verlangt dat haar leeraars tevens godgeleerden zullen zijn, kan zich voor hun vorming van dit onderwijs bedienen. Het staat dan verder aan haar, voor het onderricht in haar bijzondere leerstellingen en gebruiken eigen hoogleeraren aan te stellen, die in haar dienst en onder haar opzicht werkzaam zijn. Het verheugt ons, dat alvast twee kerkgenootschappen van dit recht gebruik maken. De Remonstrantsche Broederschap heeft het voorbeeld gegeven. Zij had niet eens de wet afgewacht, maar eenige jaren geleden reeds de kweekelingen van haar Seminarie bij onze Theologische Faculteit in de leer gedaan, onder medewerking en opzicht van een door haar gekozen hoogleeraar, onzen tegenwoordigen ambtgenoot Tiele. Dien toestand heeft zij thans bestendigd, en zelfs

nadat Tiele een benoeming in de Faculteit had aangenomen, geen ander in zijn plaats aangesteld, maar hem met goedvinden der regeering in zijn betrekking tot haar bevestigd, zoodat hij dus kerkelijk hoogleeraar en rijkshoogleeraar tevens is. — De Nederlandsche Hervormde Kerk, weleer de Staatskerk der Republiek, thans ook ten opzichte van het Hooger Onderwijs van haar vroegeren voorrang ontzet, heeft zich in den veranderden toestand geschikt, en het onderwijs van haar aanstaande leeraars aan de Faculteit, die er tot nog toe volgens het Organiek Besluit mee belast was geweest, voor het vervolg uit eigen keus gelaten. Maar zij heeft zich gehaast van het haar bij de wet toegekende recht gebruik te maken, en voor het onderricht in die vakken, waarvan zich de Faculteit voortaan onthouden moet, twee eigen hoogleeraren, de heeren Gooszen en Acquoy, aan te stellen. Totdat dezen hun ambt aanvaardden, hebben op haar verzoek en met toestemming der regeering twee leden der Faculteit, onze ambtgenooten Scholten en Prins, dat kerkelijk onderricht blijven geven. Doch slechts enkele maanden. Eer het studiejaar ten einde liep, stonden de hoogleeraren der kerk reeds gereed de taak van hen over te nemen. Het Moderamen der Algemeene Synode, dat in dezen de Kerk vertegenwoordigt, was er op gesteld dat zij hun intreerede hier, in onze gehoorzaal, zouden uitspreken, om zoo al aanstonds te toonen dat zij, wel verre van zich af te zonderen van de Hoogleeraren der Universiteit, met dezen eendrachtig wenschten saam te werken, om kerkleeraren te vormen die tevens mannen van wetenschap zouden zijn. Wij van onze zijde verlangden niets liever dan zulk een aaneensluiting, en wij kwamen hun wenschen te gemoet. Na ingewonnen advies van den Rector Magnificus stonden Curatoren het gebruik der gehoorzaal welwillend aan hen af, en vereerden zelfs de plechtigheid met hun tegenwoordigheid, gelijk ook de leden van den Senaat, voor zoo ver zij niet verhinderd werden, zich onder het ge-

hoor bevonden. Zoo hebben de kerkelijke hoogleeraren wel niet onder ons, hetgeen de wet niet gedoogt, maar naast ons plaats genomen; en het is mij een aangename plicht hen heden, nu zij voor het eerst die plaats bekleeden, nogmaals uit aller naam welkom te heeten. Zij weten reeds bij ondervinding, hoe welgemeend die betuiging is.

Een plechtigheid van soortgelijken aard, en insgelijks een gevolg van de nieuwe wet, woonden wij elders bij. Op noodiging van het Gemeentebestuur van Amsterdam namen Rector en Secretaris deel aan de feestelijke inwijding der Universiteit aldaar en vertegenwoordigden er den Senaat. Het was een gelukkige en blijde dag voor de stad en voor haar verlicht en wakker bestuur, en voor de Hoogleeraren van het voormalig Athenaeum, nu de Illustre School van weleer, in een Universiteit herschapen en met de Rijksuniversiteiten gelijkgesteld, een nieuw leven aanving. Het doel, waarnaar zoo lang en zoo volhardend gestreefd werd, was eindelijk bereikt. Wij begrepen en gevoelden dit volkomen en namen aan de rechtmatige vreugde hartelijk deel. Maar daarbij konden wij toch aan den anderen kant de gedachte niet onderdrukken, dat de stichting van een vierde Universiteit voor het onderwijs en voor de wetenschap in ons Vaderland geen heil beloofde, en dat samenvoeging van de verspreide krachten en hulpmiddelen nuttiger zou geweest zijn dan verdere verdeeling en versnippering. Die tegenstrijdige gewaarwordingen spraken zich als vanzelf uit in de toespraak, waarmee ik de pas geboren zuster uit naam van onze aloude Universiteit begroette. Er uitte zich tevens de hoop in, dat dezelfde broederlijke gezindheid, die tusschen de Academieburgers aan 's Lands Hoogescholen en aan het Stedelijk Athenaeum altijd bestaan had, mocht blijven voortduren, nu de namen en de verhoudingen waren veranderd, en dat geen naijver, alleen wedijver jegens elkander ons mocht blijven be-

zielen. Het onthaal, dat ons te beurt viel, en de heilwenschen, die ons werden toegebracht, bewezen dat de vriendelijke gezindheid en de zucht naar overeenstemming weerkeerig waren. Sedert is een jaar verstreken, en daarin is niets voorgevallen wat onze goede verwachting in het minst zou kunnen verzwakken.

Welke gevolgen de nieuwe staat van zaken, die zich na de invoering der wet begint te vestigen, ten slotte voor den bloei van onze Universiteit en voor het aantal van haar kweekelingen hebben zal, is nog niet te voorzien. Aan oorzaken, buiten de wet gelegen, zal het wel geweten moeten worden, dat in het afgeloopen studie-jaar minder studenten zijn aangekomen dan in de naastvoorafgaande jaren. Ik schreef er honderd en elf in. Daarentegen ligt het zeker aan de bepalingen der wet, dat het totaal-cijfer dergenen die zich als student hebben laten inschrijven zoo aanmerkelijk beneden het gemiddelde getal der laatste jaren gebleven is. Het bedraagt 627, dat is wel een vierde minder dan gewoonlijk. Ik houd mij verzekerd, dat het veel hooger zou geklommen zijn, indien de wet in de voorwaarden der inschrijving geen verandering had gebracht. Het aantal promoties is onverminderd gebleven en bedraagt 90. — Door den dood verloren wij slechts eén enkelen leerling, weinige weken nadat hij zijn 3de studiejaar was ingetreden, J. C. Smit. Een ander, wiens dood wij insgelijks betreuren, C. van Spreekens, had zich niet opnieuw laten inschrijven en kan dus niet onder de studenten gerekend worden.

Tot de dure plichten van den Rector Magnificus behoort de handhaving der tucht onder de Studenten. Ik heb geen aanleiding gevonden mijn gezag in dezen te toonen. Niet de minste ongeregeldheid is voorgevallen, ik mag er bijvoegen: zooals wij dat van onze studenten gewoon zijn. Want waarover wij, hooglee-

raren, ook te klagen mogen hebben, over het gedrag der studenten en over hun houding tegenover ons nimmer. Wij hebben dit te danken, het zij mij vergund het op te merken, zoowel aan ons zelf als aan hen. Aan ons zelf, want wij eerbiedigen en ontzien hun vrijheid en onthouden ons zorgvuldig van alle inmenging in hun zaken, zelfs dan wanneer, oppervlakkig beschouwd, onze tusschenkomst in het belang der studie niet ongeraden schijnt. Immers wij weten bij ondervinding, dat het voorbijgaande nut, hetwelk onze bemoeiing zou kunnen te weeg brengen, niet opgewogen wordt door het blijvende nadeel, dat uit iedere inbreuk op de zelfregeering der jongelieden zou voortvloeien. Wij laten hen dus zooveel mogelijk begaan; en zij, tot hun eer zij het gezegd, bewijzen dat zij aanspraak mogen maken op het vertrouwen dat wij in hen stellen, want zij bewaren orde en betamelijkheid zelf oneindig beter dan de strengheid onzer voorgangers in vroeger eeuwen het ooit vermocht. Zoo heilzaam, zoo machtig ten goede is de vrijheid, de zelfregeering. Zij en zij alleen brengt duurzame orde en zedelijkheid voort. En niet slechts orde en zedelijkheid, zij sticht ook eendracht en liefde tusschen overheid en onderzaten. Sedert de studenten zich zelf regeeren, betoonen zij hun leeraren achting en toegenegenheid, die sterk afsteken bij de vijandschap, die zij jegens hen in vroegere tijden aan den dag legden. Een plakkaat als de Staten in 1659 uitvaardigden tegen de moedwillige en weerbarstige studenten, die het waagden den Rector en de Professoren uit te kloppen en uit te stampen, — wie kan zich voorstellen dat het in onze dagen vernieuwd zou moeten worden? Hoe geheel anders hebben onze toehoorders zich in het verleden jaar betoond, inzonderheid op het jaarfeest onzer Universiteit. Bij die gelegenheid is het opnieuw gebleken, dat ons allen, oud en jong, één zin en één geest bezielt, als het er op aan komt de Alma Mater en de grootsche herinneringen die zij draagt in eere te

houden. Maar tevens is het gebleken en ook algemeen opgemerkt, welk een hechte band van weerzijdsche achting en toegenegenheid hoogleeraren en studenten omstrengelt. Vergeten wij nimmer, dat eerbied voor de vrijheid aan onze zijde, en zucht naar orde aan de zijde der studenten de oorzaken zijn, en tevens de voorwaarden van den voortduur dezer sympathie.

Ik wijs daarop met te meer nadruk, omdat ik nog over iets te spreken heb van tegenovergestelden aard. Bestaat er onder ons ten opzichte van leven en gedrag volle vrijheid en wordt die ten goede gebruikt, ten opzichte der studie is het, helaas, geheel anders gesteld. De studie is niet vrij, maar wordt door examens aan banden gelegd en gedwongen, en die dwang schijnt noodzakelijk, omdat het zich laat aanzien dat, zoo hij niet bestond, door de groote meerderheid der studenten uit eigen aandrift weinig of niet gestudeerd zou worden. Ik leg hier de hand op de zeerste plek van ons Academie-leven; ik wil het niet nalaten, al voel ik ook zelf er al het pijnlijke van. Nu ik waarschijnlijk voor het laatst in deze vergadering van Curatoren, Hoogleeraren en Studenten het woord voer, wil ik niet verzwijgen wat mij op het hart ligt. Ik wil den twijfel opperen, die zich meer en meer bij mij vestigt, of wel de dwang tot studie, die door strenge en veelomvattende examens wordt opgelegd, doeltreffender is dan de dwang tot zedig leven, vroeger door strenge plakkaten en zware straffen uitgeoefend. Het ideaal, dat mij voor den geest staat, en waartoe ik althans zou wenschen te naderen, is, dat er door de meerderheid der studenten uit lust gewerkt werd aan eenig deel der wetenschap, om het even welk, en dat de examens zoo waren ingericht, dat een ieder, die zich met hart en ziel op eenig vak had toegelegd en bijgevolg geen vreemdeling was in de overige, geen gevaar liep van afgewezen te worden. Ik weet wel, dat dan menigeen de Universiteit verlaten en de Maatschappij binnentreden

zou, met een zeer onvolledige kennis toegerust, en ik ontveins mij het nadeel niet, dat dit inheeft. Maar wat is verkieslijker, onder den dwang van examens van alles iets aangeleerd te hebben, of uit eigen lust naar eigen keus zich verdiept te hebben in een enkel vak van studie? Wat van beide geeft meer waarborg dat het studeeren zal worden voortgezet, als eens de examens achter den rug liggen? — Doch eer ik mijn redenering vervolg, verzoek ik Uw aandacht voor een historische herinnering.

Het ideaal, dat ik U schetste, staat niet slechts voor mij in de verre toekomst, het ligt ook achter ons in het verledene, in den bloeitijd van ons volk, die tevens de bloeitijd was van onze Hoogeschool. In onze oudste statuten wordt van den promovendus geen enkel examen gevorderd, dan hetgeen in het verdedigen zijner disputatie of theses lag opgesloten. In 1592 werd dit in dier voege gewijzigd, dat niemand tot de openlijke promotie zou worden toegelaten, die niet vooraf voor de Faculteit een examen, in twee deelen gesplitst, had afgelegd. Wilt Gij een proeve van hetgeen zulk een examen beteekende? De jurist werd den eersten dag ondervraagd »in Institutionibus en voorts summarischer wijs in de geheele rechten", en den anderen dag gehoord over de verklaring »van twee zware loyen of wetten". Dat was alles. Gij zult mij toestemmen, dat toen mijn ideaal althans voor de helft, wat betreft de examens, verwezenlijkt was. En nu de andere helft, de lust waarmee gestudeerd werd? Oordeelt zelf. Het zijn de tijdgenooten van Maurits en Frederik Hendrik en De Witt, die onder dit stelsel gevormd zijn. Zoudt Gij tevreden wezen, als in onze dagen de Universiteit zulke mannen aan den Staat en aan de Maatschappij toezond? Ik heb niet bemerkt dat de toenmalige Maatschappij er zich over beklaagde.

Eerst later, in 1670 — let wel op het jaar — vangen de klachten aan. De Curatoren herhalen dan in een remonstratie

aan de Staten, wat de Professoren het eerst hadden aangebracht, »dat aan het verval der studiën niet en is te twijfelen". Wat mag de oorzaak zijn? Er zijn drie voorname oorzaken, zoo betoogen de klagers: de jongelieden komen kwalijk voorbereid van de triviale scholen; zij verzuimen vervolgens de propaedeutische studiën, en laten zich eindelijk door repetitoren zoo snel mogelijk klaar maken om hun graad te halen. Zijn dus de oorzaken bekend, de middelen van herstel zijn aangewezen: een streng admissie-examen, een propaedeutisch examen, responsiën op de collegiën en een rigoureus examen voor men tot de promotie wordt toegelaten. Gij ziet, dezelfde middelen die in onzen tijd worden toegediend. Waarom de Staten in 1670 ze nog niet durfden voorschrijven, is voor het onderwerp, dat ons thans bezig houdt, van geen belang. Genoeg, het bleef bij het oude, en de kwaal verslimmerde met den tijd. In 1692 nieuwe klachten, nieuw betoog over de oorzaken van het verval en de middelen van herstel. Het onderscheidt zich alleen daarin van het vorige, dat thans voor het eerst een oorzaak ontdekt is, die men in 1670 nog niet had opgemerkt. »Een van de principaalste oorzaken schijnt te zijn, dat de kinderen, eens geimbueert sijnde in de opinie van haar ouders vermogen ende rijckdom, en konnen met geen of weinig lust om te studeeren bevangen worden". Dat was het, helaas! De principale oorzaak was de eenige oorzaak. De lust ontbrak. De lusteloosheid, die bij het volk de geestkracht der vaderen meer en meer uitdoofde, toonde zich al op de triviale scholen en bracht vandaar aan de Universiteit een slecht voorbereide jongelingschap, die niet meer begeerde dan den graad van doctor te halen. Aan de Hoogeschool niet alleen openbaarde zich het treurige feit. Waren er teeken-academiën en polytechnische scholen geweest, wij zouden van daar dezelfde klachten hooren aanheffen. Alles verviel, poezy, schilderkunst, nijverheid, handel. En zonder uitzicht op herstel. Want hoe zal men het gebrek

aan lust vergoeden? Men greep naar den dwang, dwang door strenge examens. Maar waartoe kan men dwingen? Tot niets meer dan tot lusteloos van buiten leeren, om voor een poos een glimp van kennis aan te nemen, die, als het examen eens is doorgestaan, aanstonds weer afslijt. Ik betreur het dan ook niet, dat redenen van politieken aard de Staten weerhielden de aangeprezen redmiddelen te beproeven. Zoo lang de Republiek der Vereenigde Nederlanden gestaan heeft, zijn de examens niets beteekenend gebleven. Gijsbert Karel van Hogendorp, officier bij de garde van Z. H., werd in Februari 1786 als student te Leiden ingeschreven; hield geen college dan de privatissima van Prof. Pestel; deed in Maart zijn dubbel examen en promoveerde in September van hetzelfde jaar. »Ainsi s'est passée (zoo getuigt hij zelf) cette triple cérémonie, en elle-même assez facile, puisqu' au moyen de quelques arrangements on passe par là sâchant à peine le latin. Mais je crois m'être conduit avec plus de distinction, et je n'ai sollicité les grâces de personne." Wij gelooven het gaarne. Hoe zou Gijsbert Karel zich niet onderscheiden hebben? Voor hem bestond de principale oorzaak van het verval der studiën niet. Evenwel van een tal van zaken, waarnaar op onze examens gevraagd wordt, wist hij niet af. In onzen tijd zou hij ongetwijfeld tot zijn promotie niet zijn toegelaten. Maar of de Maatschappij en het Vaderland er bij gewonnen zouden hebben, indien hij gedwongen ware geworden officier te blijven, daaraan mogen wij twijfelen.

Onze uitvoerige en veelvuldige examens dagteekenen van 1815 en van het Organiek Besluit, onze strenge examens van veel later. Het Besluit onderstelt nog niet, dat iemand zal worden afgewezen, en noemt wat wij examen-geld heeten, eenvoudig »onkosten der graden." Afwijzingen behoorden dan ook in den tijd onzer vaderen tot de zeldzaamheden, en de doctorale bul was volstrekt geen waarborg van kundigheid. Wie onzer herinnert zich niet, hoe het publiek daarover klaagde

en welke verwijten het tegen de examineerende faculteiten inbracht? Ik zal niet beweren, dat die klachten alle ongegrond waren, en dat het verzwaren der examens niet in sommige opzichten verbetering heeft uitgewerkt. Ik wil gelooven, dat de titel van doctor thans iets meer beteekent dan vroeger, en dat de hedendaagsche middelmatigen iets boven het peil staan, waarop de middelmatigen van voor dertig jaren stonden. Maar bedenkt, ten koste van hoeveel dwang, van hoeveel belemmering der vrije studie naar eigen lust, dit geringe voordeel behaald is! In het afgeloopen studiejaar zijn van de 348 geëxamineerden 98 afgewezen, dat is meer dan een kwart, ongeveer twee zevenden.

Het gevolg is, dat het examen in ons Academieleven een mijns inziens al te voorname plaats beslaat. De studie wordt meer en meer voorbereiding voor een examen. De hoogleeraar wordt leermeester. De Universiteit, juist nu zij niet langer Hoogeschool mag heeten, loopt gevaar in een school te ontaarden, waarin men zich naar een voorgeschreven leerplan voor een reeks van examens bekwaamt. De meening, dat het inderdaad zoo is en zoo behoort te zijn, wint meer en meer veld. Hoe diep zij reeds bij onze studenten is ingeworteld, heeft het afgeloopen jaar op de treurigste wijze geopenbaard. De lessen, die vroeger onder het Organiek Besluit gehouden moesten worden om een testimonium te verdienen, en die thans, nu de testimonia zijn afgeschaft, ook voor geen examen te pas komen, zijn zoo goed als verlaten. Sommige, die het vorig jaar nog door vijftig hoorders werden gevolgd, zijn thans door niet meer dan vijf bezocht. Nu de dwang, dien de eisch van een testimonium oplegde, verdwenen is, is plotseling ook verdwenen wat belangstelling scheen. Het blijkt thans, dat slechts belang wordt gesteld in den goeden uitslag van het examen en in het verkrijgen van den graad. Dit blijkt ook nog uit een ander treurig verschijnsel, uit het misbruik dat van een ongelukkige bepaling der wet gemaakt wordt. Om tachtig gulden uit te

sparen verkiezen velen zich slechts te laten inschrijven voor de vier colleges die over examen-vakken handelen, liever dan zich het recht te verwerven om alle lessen bij te wonen, waartoe dorst naar kennis hen zou kunnen trekken. Bedroevend feit, dat veel te denken geeft! Wat zouden wij te wachten hebben indien de examens weer werden, wat zij voormaals waren? Dienen zij dan niet, in plaats van verlicht en verminderd, vermeerderd en verzwaard te worden? Laten wij ons wel bedenken eer wij die gevolgtrekking aannemen. Het is het eigenaardige van allen dwang, dat hij, na een tijd geheerscht te hebben, onmisbaar en nog niet eens voldoende schijnt. Ik voor mij zou meer van de vrijheid verwachten; — maar ik wil mijn gevoelen niet aandringen, vooral niet thans, bij deze gelegenheid. Ik heb slechts willen voldoen aan hetgeen de wet mij voorschrijft, door in dit verslag van de lotgevallen der Universiteit gedurende het afgeloopen jaar die feiten niet te verzwijgen, die, naar het mij voorkomt, tot de allerbelangrijkste behooren en meer dan eenige andere onze aandacht verdienen.

Ook Uwe aandacht verdienen zij in hooge mate, Mijne Heeren Studenten. Ik heb niet geschroomd te Uwen aanhooren bedenkingen uit te spreken, die kleingeestige voorzichtigheid liever voor U zou hebben verzwegen. Ik toon zoo doende dat ik op Uw oordeel vertrouw. Gij zult mij niet misverstaan en niet uit mijne woorden afleiden wat vreemd is aan mijne gedachte. Ik wensch voor U meer vrijheid in de keus en in de richting van Uw studie, — maar alleen omdat ik vertrouw dat Gij bij meer vrijheid ook meer ijver zoudt toonen. Bedrieg ik mij hierin, dan vervalt, met den grond waarin hij wortelt, ook mijn wensch. Zoudt Gij, zonder uitwendigen prikkel om te werken, Uw jeugdig leven in ledigheid verdoen, dan liever nog de dwang bestendigd; want beter tot werken genoodzaakt met weinig vrucht dan door lediggang verleid tot alle kwaad. Maar

bedrieg ik mij niet in de goede verwachting, die ik van U koester, welaan, toont dan metterdaad dat Gij, die geen handhaving van tucht behoeft om U te gedragen gelijk het behoort, ook geen examen-dwang behoeft om U de kundigheden te verwerven, zonder welke Gij de maatschappij niet naar den eisch kunt dienen. Ik sta er U borg voor, naarmate de vrije studie onder U toeneemt, zal meerder vrijheid U worden gegund. Gij hebt het gehoord: er is een tijd geweest dat aan onze Universiteit zoo goed als geen examen werd afgenomen en de studie volkomen vrij was. Gij hebt het ook gehoord: de dwang is te hulp geroepen om de toenemende nalatigheid te bestrijden. Doet uw voordeel met die lessen der geschiedenis. Het zijn de lustelooze en trage mannen van de 18de eeuw niet, die ons volk den roem hebben verworven, waarop het zich nog verheft; zij hebben dien niet eens kunnen handhaven. Het waren de wakkere tijdgenooten van Willem I en Oldenbarnevelt, van Frederik Hendrik en Jan de Witt. In de dagen toen dezen zich hier ter plaatse voor het maatschappelijk leven toerustten, dacht niemand er aan hun lust en hun ijver door strenge examens aan te vuren. Die gedachte kwam eerst op bij het verval der studie, en het verval der studie ging gepaard aan het algemeen verval van ons volk. Helaas, in welk een diepte was het aan het eind der vorige eeuw verzonken! Macht, aanzien, achting had het verloren; ten slotte verloor het ook zijn welvaart en zijn onafhankelijkheid. Uit dat diepe verval heeft het zich allengs weer opgebeurd, en wij vleien ons dat het zich blijft verheffen. Maar dit kan niet waar zijn, als de lust in studie en de dorst naar kennis zich niet gedurig sterker openbaren. Aan de Hoogescholen is het eerst de teruggang waargenomen, aan de Hoogescholen moet zich dan ook thans de vooruitgang openbaren. Moge eens het nageslacht op U, Mijne Heeren, kunnen wijzen als op de jeugdige mannen, in wie zich de herleving van ons volk het heugelijkst heeft aangekondigd.

Ik heb gezegd wat mij op het hart lag en gezegd wilde zijn. Thans blijft mij niets meer te doen overig dan de waardigheid, waarmee ik een jaar bekleed ben geweest, over te dragen aan den opvolger, dien Z. M. de Koning mij heeft gegeven. Ik acht mij gelukkig, hooggeachte Modderman, dat ik ze aan U mag overgeven, wiens doorzicht en beleid wij allen kennen. Moge het geluk Uwe goede zorgen bekronen! Moge ook onder Uw bewind de aloude roem der Universiteit zich handhaven, en de studiën van Hoogleeraren en Studenten tot heil van de wetenschap en van het vaderland gedijen!

BIJLAGEN.

I.

OVER DE PLAATS, DIE

DE GESCHIEDENIS

IN DEN KRING DER WETENSCHAPPEN INNEEMT.

REDEVOERING,

uitgesproken door den Rector Magnificus op den jaardag der Universiteit, 8 Februari 1878.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN GIJ ALLEN DIE UWE BELANGSTELLING IN ONZE RIJKSUNIVERSITEIT EN UWE DEELNEMING IN HARE FEESTVIERING DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID AAN DEZE PLAATS BETOONT,

ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Zoolang onze Hoogeschool bestaan heeft, placht op dezen gedenkdag van haar stichting de Rector Magnificus het spreekgestoelte te bestijgen, om, na het uitspreken eener plechtige rede, de waardigheid, waarmee hij een jaar bekleed was geweest, over te dragen aan zijn opvolger. Ik ben — mijns ondanks voorzeker — de eerste die van deze aloude gewoonte zal afwijken en dit gestoelte verlaten gelijk ik er gekomen ben, nog steeds met dezelfde waardigheid bekleed. De rede-

voering, die ik ga uitspreken, wel verre van mijn werkzaamheid als Rector te voleindigen, behoort niet eens tot mijn ambtsplichten. Dat ik heden voor U optreed, geschiedt niet omdat de wet het voorschrijft — neen, zonder eenige aanleiding uit de wet, ik had bijna gezegd ten spijt van de wet — maar omdat Gij allen, Mijne Heeren, Curatoren, Professoren en Studenten, het verlangdet, en uit eerbied voor het loffelijk gebruik, uit gehechtheid aan de oude inzettingen, uit liefde tot het roemrijk verleden, waaraan de wetgever niet schijnt gedacht te hebben, toen hij den 8en Februari van zijn verkregen rechten ontzette, om die toe te wijzen aan ik weet niet welken Dinsdag in de maand September. Hij heeft niet bedacht, dat de 8ste Februari, onafscheidelijk aan den voorafgaanden 3en October verbonden, bij de Academieburgers zoowel als bij de burgers van Leiden de herinnering verlevendigt aan geheel eenige gebeurtenissen, waarmee de stichting der Hoogeschool vereenzelvigd is, aan daden zoo grootsch, dat het eenvoudige verhaal ervan zelfs vreemdelingen in geestdrift brengt, aan mannen zoo moedig en volhardend, zoo edel en zelfopofferend, dat zij aan alle volgende geslachten tot bezielend en verheffend voorbeeld verstrekken. Zulke herinneringen, mettertijd aan zekere gedenkdagen wortelvast gehecht, zijn heilig en verdienen met eerbied bejegend en met zorg gekweekt te worden, niet aangegrepen met plompe hand en verwrongen naar den luim van het oogenblik. Men kan ze maar niet rukken uit den grond waarin ze wortelen, en verzetten naar elders waar zij welgevalliger zouden zijn, gelijk men een wetsartikel van het eene hoofdstuk naar het andere overbrengt. Die in zulken waan verkeeren, of onnadenkend handelen als verkeerden zij in dien waan, mogen bekwame wettenmakers zijn, wetgevers in den hoogeren zin van het woord zijn zij niet. Zij weten hun wetten niet aan te passen aan de zeden en aan de neigingen van het volk; zij overschatten hun vermogen, en begrijpen niet dat hun voorschriften, on-

willig nageleefd en zooveel mogelijk ontdoken, het beoogde doel zullen missen. Helaas, Mijne Heeren, deze bepaling waartegen ik mij met uw aller instemming, ik weet het, verklaar, is niet de eenige in de wet, die dezen onhistorischen geest ademt. Overal is zonder noodzaak en zonder nut de draad afgesneden, die het nieuwe aan het oude had kunnen en behooren te hechten. Indien onze Hoogeschool een verleden had waarover wij ons moesten schamen, had men het nauwelijks duidelijker kunnen uitspreken, dat het oude voorbij is gegaan en dat men alles nieuw heeft willen maken. De naam van Hoogeschool, waaraan wij gewoon waren, is veranderd — wellicht verfraaid — in dien van Rijksuniversiteit. Een nieuwe eed is van ons, Hoogleeraren, afgevorderd, alsof de oude krachteloos was geworden. Zelfs het plechtgewaad! Indien wij heden niet anders zijn uitgedoscht dan vóor 1 October, zoo zijn wij dit, Gij weet het, niet aan des Wetgevers matiging in het veranderen verschuldigd. Kleinigheden, maar die om den geest, waarvan zij getuigen, opmerkelijk zijn. En gewichtiger bepalingen, helaas, die evenzeer indruischen tegen den natuurlijken en historischen gang van zaken, en die voor het Hooger Onderwijs noodlottige gevolgen na zich sleepen, laat ik heden opzettelijk onvermeld. De geschiedenis van de wording dezer wet is een treurige proeve van onze hedendaagsche wetgeving in het algemeen. In plaats van geleidelijke en bedachtzame hervorming van het bestaande, overeenkomstig den geest der eeuw, in plaats van gedurige en tijdige verbetering der gebreken, die door de ervaring worden aangewezen, pleegt men de instellingen te midden der steeds veranderende omstandigheden jaren lang onveranderd te houden en te laten vervallen totdat het niet langer meer kan, om dan op eens alles aan te grijpen en omver te werpen en weg te werpen, het nog bruikbare en het versletene, alles tegelijk. Vijftig jaren lang hebben wij op herziening en verbetering van het in zoo menig opzicht voortreffelijke Organiek Besluit van 1815

aangedrongen. Vijftig jaren te vergeefs. Eindelijk was langer uitstel niet meer mogelijk. Men toog aan het werk, en, als om het verzuim van zooveel jaren op eens in te halen, sloeg men nu ook aan alles de hand en veranderde dit en dat, zonder te vragen of verandering noodig, of zij wel gewenscht was. De uitkomst is, dat wij niet een verbetering van het oude Besluit, maar een nieuwe Wet hebben bekomen, naar wier verbetering wij met maar al te veel reden van stonde af uitzien. Hoe vaak vragen wij ons zelven af, nu wij gaandeweg met al de nieuwigheden der wet bekend raken: waartoe dit nieuwe in plaats van het oude, waaraan wij gewend waren? De deken der Faculteit zal voortaan president heeten en vier jaren aanblijven in plaats van één jaar, zooals tot nog toe. Waarom die verandering, die nooit door iemand gewenscht, laat staan gevraagd is; en waarom zoo veel andere van dezelfde soort? Op deze vraag is maar één antwoord te geven: zulke veranderingen dienen — om te veranderen. Want wie zou durven beweren, dat zij dienen om te verbeteren? Of is het beter dat, gelijk nu, het examengeld niet hier ter stede maar in den Haag of elders voldaan moet worden, dan, zooals tot nog toe verordend was, hier waar het examen wordt afgelegd? Bij het waarnemen van die zucht om te veranderen zonder te verbeteren, herinneren wij ons wat in 1793 in de Fransche Conventie voorviel. Cambacérès bracht het ontwerp van den Code Civil ter tafel, door hem en zijn medeleden van de Commissie van wetgeving bearbeid. De Conventie oordeelde, dat het ontwerp nog te veel van de vroegere rechtsbepalingen had overgehouden, verwierp het uit dien hoofde, en benoemde een Commissie van philosophen, om een nieuw ontwerp, overeenkomstig de nieuwe wijsgeerige begrippen, op te stellen. Soortgelijke, gelukkig niet even sterke minachting voor het historisch gewordene openbaart zich nog heden ten dage bij onze wetgevers, en met name in de wet op het Hooger Onderwijs. Wie kan

zich dan verwonderen, dat de studie der geschiedenis in die wet en in den maatregel van inwendig bestuur, die ze aanvult, zoo in het oog loopend naar den achtergrond is gedrongen? Dat geen doctoraat in de geschiedenis is ingesteld, hoewel de Hoogleeraren aan de drie Hoogescholen het eenparig hadden gewenscht, maar wel een doctoraat — in de bespiegelende wijsbegeerte?

Uit hetgeen ik dus genoopt was over het gebrek aan historischen zin en de terugzetting der historische studiën in de wet te zeggen, volgt bijna vanzelf het onderwerp, waarover ik heden zal spreken. Ik wil uwe aandacht vestigen op de plaats, die de geschiedenis in den kring der wetenschappen inneemt, en die haar bijgevolg ook in het Hooger Onderwijs toekomt. Verwacht daarover geen diepzinnig betoog, geen verhandeling voor vakgenooten bestemd. In een feestelijke en plechtige vergadering als deze, waartoe leeraars en studenten van alle Faculteiten samenkomen, acht ik het gepast en zelfs plichtmatig over de wetenschap, waaraan wij ons bij voorkeur wijden, zoo te spreken, dat allen ons volgen kunnen zonder inspanning, en, na ons gehoord te hebben, duidelijker inzien, hoe na onze wetenschap aan de hunne verwant is. Wilt mij daarbij de aandacht schenken, die ik van Uw belangstelling in het onderwerp en van Uw welwillendheid jegens den spreker mag verwachten.

Waartoe dient de geschiedenis? Welk nut heeft zij voor de Maatschappij? In welk opzicht staat de man die haar kent boven hem die ze niet kent? Netelige vraag, inderdaad! En dat zij in ernst kan worden opgeworpen en vaak opgeworpen is, schijnt reeds tegen dit vak van wetenschap te getuigen. Want bij wien zal het opkomen naar het nut te vragen van zooveel andere wetenschappen, van de wis- en natuurkunde, de geneeskunde, de rechten, de letteren, om van de godgeleerdheid niet eens te spreken? Slechts de bespiegelende en de

geschiedkundige vakken loopen gevaar door de onbescheiden vraag: cui bono? in het nauw gebracht te worden. Maar in de engte te worden gedreven is nog niet de neerlaag te ondergaan; integendeel, het kan leiden tot een eervol krachtsbetoon, indien het gelukt den belager op zijn beurt tot wijken te noodzaken en ten slotte te ontwapenen. Is de geschiedenis daartoe al dan niet in staat? Is zij er in geslaagd de beleedigende vraag volkomen op te lossen en den spottenden vrager den mond te snoeren? Ik wil U zelf laten oordeelen en U daartoe de antwoorden voorleggen, die op de vraag door geschiedkundigen van naam zijn gegeven.

Allereerst roep ik dan den meest bekenden en gevierden der geschiedschrijvers van onzen tijd voor u op: Macaulay. Met zijn gewone schranderheid en op de geestige wijs, die hem eigen was, heeft hij in een zijner Essays de vraag naar het nut der geschiedenis besproken. Aanleiding daartoe gaf hem de knorrige uitval van Dr. Samuel Johnson, dien verklaarden vijand van alle historie, nieuwe zoowel als oude: dat hij hartelijk wenschte nooit meer in zijn leven van de Punisische oorlogen te hooren. »Wat heeft ook iemand er aan, vraagt zich Macaulay af, de toedracht van die oorlogen te kennen? in welk opzicht is hij door die kennis wijzer geworden?" en na rijpen rade komt hij tot de erkentenis, dat men er op zich zelf genomen niets aan heeft. Het feit, dat Hannibal over de Alpen is getrokken, schijnt hem juist even wetenswaardig, maar ook niet waardiger, als het andere feit, dat zekere Jones alle ochtenden van buiten, waar hij woont, naar de City komt rijden, waar hij zijn kantoor heeft. Voor het leven hebben wij, naar zijn oordeel, even veel aan de kennis van het een als aan de kennis van het ander. »Maar, gaat hij voort, het is ook niet om de kennis van enkele feiten te doen. Het is met de geschiedenis als met het reizen. Het bezoeken van vreemde landen levert ook geen dadelijk nut op. Onze nieuwsgierigheid

wordt er bij geprikkeld en voldaan als bij het lezen van een geschiedkundig boek; maar voor het leven hebben wij aan het zien van de straten eener vreemde stad en van de bergen en wouden van een vreemd landschap al zeer weinig. Zullen wij daarom het reizen zelf als nutteloos ontraden? Natuurlijk niet. Het gadeslaan van maatschappelijke toestanden, die in velerlei opzicht van de onze verschillen, brengt ons tot vergelijking van het een met het ander, tot nadenken over de oorzaken der opgemerkte verscheidenheid, tot beoordeeling van wat beter en wat minder goed is. Onze blik, onze levensbeschouwing verruimt zich. Wij zien, dat hetgeen onder ons bestaat niet het eenig mogelijke, zelfs niet altijd het meest verkieselijke is, en dat wij onverstandig zouden handelen met alles af te meten naar den maatstaf van onze eigene begrippen en zeden. Wij leggen dus vooroordeelen af en worden door ervaring en nadenken wijzer. Ziedaar het nut van het reizen, en ziedaar tevens het nut van het beoefenen der geschiedenis. Gelijk wij ons al reizende in de ruimte verplaatsen, zoo verplaatsen wij ons door het beoefenen der geschiedenis in den tijd. De geschiedenis toont ons toestanden en begrippen en zeden, die van onzen hedendaagsche begrippen en gewoonten nog veel meer verschillen, dan die der vreemde landen, welke wij op onze reizen leerden kennen. Zij geeft derhalve nog oneindig meer aanleiding tot opmerken, vergelijken en oordeelen, bijgevolg rijker ondervinding en veelzijdiger ontwikkeling van verstand en gemoed, dan de verste en langdurigste reis. De man die geen geschiedenis kent staat daarom beneden hem die ze beoefend heeft, zooals de man van geringe ervaring beneden hem die veel bijgewoond en veel ondervonden heeft."

Zietdaar ongeveer wat Macaulay ten gunste der historie aanvoert. Zijn pleitrede is behendig en tot op zekere hoogte overtuigend; maar of Gij hem met dat al zijn zaak gewonnen zult geven, betwijfel ik toch. Is het wel zoo zeker, dat de reizigers van

hun rondtrekken meestal het nut meebrengen, dat Macaulay hun zoo gul toewijst? Zijn zij, die veel vreemde steden en landen bezocht hebben, doorgaans wijzer dan anderen, die thuis zijn gebleven? En zij die veel geschiedverhalen hebben gelezen, betoonen zij zich na de lezing meestal niet slechts kundiger maar ook wijzer? Ik wenschte dat ik die vragen zonder aarzelen toestemmend kon beantwoorden en U op dien grond al vast tot het beoefenen mijner lievelingsstudie aansporen. Maar misschien is het raadzamer dit vooreerst nog niet, althans niet op dien grond te doen. Ik vrees dat de groote meerderheid der terugkeerende reizigers meer genoten dan geleerd zal hebben, en dat het den meesten lezers van Macaulay's History en soortgelijke boeken eveneens zal gaan. Macaulay zelf moet dit hebben gevoeld. Wanneer wij de uittreksels uit zijn Dagboek en uit zijn Briefwisseling, die onlangs in het licht zijn gegeven, oplettend nagaan, vinden wij hem altijd bezig met het genot, dat zijn boek aan duizenden en duizenden verschaft, en nooit met het nut, dat het sticht. Hij beschouwt blijkbaar zijn boek als literarisch kunststuk, en hij vleit zich dat het, als zoodanig en onafhankelijk van zijn wetenschappelijke waarde, zal blijven leven. Den vorm tracht hij dan ook aanhoudend te verbeteren; maar ten koste van den vorm verandert hij niet aan den inhoud, wat ook de kritiek daarop mag aanmerken. Als proeve herinner ik u aan zijn oordeel over William Penn. Dat dit onbillijk was en gedeeltelijk op verkeerd uitgelegde bescheiden berustte, werd overtuigend aangetoond; maar hij erkende zijn dwaling niet, waarvan hij ook niet terug had kunnen komen, zonder zich tot diep ingrijpende verandering in zijn kunstwerk verplicht te zien.

Van zijn beschouwing en handelwijs verschillen die der meest beroemde Fransche geschiedkundigen niet wezenlijk. Ook zij stellen l'histoire politique et militaire, la grande histoire, bovenaan. Een der uitstekendste kunstrechters van onzen tijd, de

Sacy, heeft het bij zekere gelegenheid openlijk uitgesproken, dat het veldwinnen der kritiek op het gebied der geschiedenis hem van harte leed deed. »Ik houd niet, zeide hij, van de historische verhandeling, die het wezenlijke versmoort onder het overbodige. Aan groote critici is tegenwoordig geen gebrek, maar waar zijn onze groote geschiedschrijvers?" En hij beroept zich op het voorbeeld der klassieke oudheid, op een Livius, die zich niet verdiept in schoolsche onderzoekingen naar den oorsprong en de vroegste lotgevallen van het Romeinsche volk, maar de verhalen neemt gelijk hij ze vindt en navertelt met al de fabelen er bij, die in den mond van het volk leefden, wel wetende dat de waarheid die vergeten is, ook niet verdiende onthouden te worden. »L'histoire n'est pas un problème, c'est une leçon." In die spreuk vat hij zijn gansche betoog samen. Het komt mij daarom vooral opmerkelijk voor, omdat het onbewimpeld de theorie ontvouwt, die wij in de beroemdste Fransche geschiedboeken van onzen tijd in praktijk zien gebracht. Of wat is l'Histoire du Consulat et de l'Empire anders dan de grande histoire, die Sacy verlangde? Het is een literarisch meesterstuk, ongetwijfeld, — naar mijn gevoelen zelfs op éénen rang te plaatsen met Macaulay's History, — maar waarin de juiste toedracht der gebeurtenissen ondergeschikt blijft aan het doel dat de schrijver beoogt: het schilderen van Frankrijk's glorietijd op zulke wijs dat het nationaal gevoel er door bevredigd wordt. Is de waarheid te grof of te hoekig, zou zij de natie aanstoot geven, dan wordt zij bijgeslepen en verfijnd naar den eisch der kunst en naar den eisch van den nationalen geest. Een enkel voorbeeld. Van de vermaarde samenkomst van Metternich met Napoleon te Dresden, den 28sten Juni 1813, waarbij geen derde tegenwoordig was, had Thiers het omstandige verhaal van den Oostenrijkschen minister zelf voor zich. Hij gebruikt het, maar op zijn manier. »Ayant obtenu ce récit (zegt hij) qui m'a paru trop sévère pour Napoléon, mais généralement

exact, j'en ai conservé tout ce qui m'a semblé incontestable." Er was in het verhaal niets dat in twijfel getrokken kon worden, tenzij men de goede trouw van hem, die het onmiddellijk na de samenkomst had opgeteekend, verdacht hield. Die verdenking kon niet bestaan en bestond ook niet bij Thiers; maar hij noemt eenvoudig »contestable" wat hem voorkomt te schel van kleur te zijn voor het tafereel dat hij schildert. Dit ééne voorbeeld kenteekent het gansche boek en het gansche genre meteen. De eischen der kunst en van den smaak gaan boven den eisch der waarheid. Liever een onnauwkeurigheid dan een mislukte schildering. Liever een onderwerp of geheel verzwegen, of slechts oppervlakkig aangeroerd, dan het werk misvormd door een vervelende uitweiding. Zeker, indien het mogelijk is juist en volledig te zijn en niettemin voortdurend te boeien en te behagen, des te beter; maar als er gekozen moet worden, gaat het schoone boven het ware. Bij schrijvers van den eersten rang sticht die voorkeur nog zoo veel kwaad niet, zij verstaan de kunst om doorgaans onderhoudend en waar tevens te zijn. Maar hoe dieper men daalt, hoe grooter het gevaar wordt. Ik wil niet verder afdalen dan tot Motley. Hoe vaak offert deze de juiste toedracht aan de behoeften van zijn stijl op. Hoe vaak overdrijft hij, en zoekt hij door het verdonkeren van de eene en het scherp verlichten van de andere partij een effect te weeg te brengen naar den smaak van het groote publiek. Die fout neemt toe, naarmate hij ouder en in de kunst zwakker wordt. Zijn latere boeken, in alle opzichten minder dan zijn eersteling, steken daartegen ook in dit opzicht ongunstig af.

Ook onder ons bestaat, of bestond althans voor weinig jaren, een soortgelijke neiging om de historische waarheid aan zekere voorwaarden te binden. Een soortgelijke, niet dezelfde. Bij ons waren het niet de kunst en de goede smaak, die de naakte waarheid niet vertoond wilden hebben; het was de overleve-

ring, de geijkte voorstelling van een roemrijk verleden, die tegen het ontdekken der niet altijd welgevallige waarheid opkwam. Toen dertig jaren geleden Mr. Groen van Prinsterer, door Koning Willem I gemachtigd, uit het Archief van het Huis van Oranje-Nassau al wat tot opheldering der geschiedenis van de 16de eeuw kon dienen, zonder omzien, zonder bijoogmerken, aan het licht bracht, om het even of het ten voordeel of ten nadeel strekte van vriend of van vijand, ging er een kreet van angst en ergernis op uit de gelederen der oude garde van onze officiëele geschiedenis, die niet kon dulden dat een man als Hendrik van Brederode b. v., een der hoofden van het Compromis, zich zelf in zijn brieven als een losbol en wildzang ten toon kwam stellen, en zoo doende de achting verbeurde, die brave lieden hem tot nog toe, zonder hem goed te kennen, hadden toegedragen. Het was Maurits Cornelis van Hall, die het voor de overlevering tegen de onbescheidenheid opnam. Een merkwaardige reeks van woorden en antwoorden en wederwoorden werd tusschen hem en Groen van Prinsterer gewisseld, waarin hij echter te kort schoot en zijn stelling: dat de Geschiedenis wel recht heeft op waarheid en niets dan waarheid, maar niet op de geheele waarheid, onmogelijk kon volhouden. De uitgaaf der Archives werd dan ook voortgezet, gelijk zij was aangevangen, zonder uitmonstering van hetgeen minder oorbaar scheen, — gelukkiger in dit opzicht dan de uitgaaf der Correspondance de Napoléon I, die, zooals Gij U herinnert, na het verschijnen der eerste deelen, waarin het voorhandene vrij volledig gegeven was, op hoog bevel voor het vervolg werd beperkt tot hetgeen Thiers het »incontestable" zou hebben genoemd.

Wij verheugen ons van ganscher harte, dat bij ons de waarheid het gewonnen heeft van de voorzichtigheid. Maar is onze vreugde wel gerechtvaardigd, indien het nut en het doel der Geschiedenis gelegen is, waar Macaulay en zijn Fransche geestverwanten het stellen? Waartoe die niets ontziende waarheids-

liefde, indien het om lessen en voorbeelden voor het volk, om aankweeking van nationalen geest, om leerrijke vergelijking van scherp afstekende toestanden te doen is! Zal daartoe de zuivere, de naakte waarheid beter, zal zij er wel zoo goed toe dienen als de met zorg en kunst ingekleede en hier en daar wat opgetooide waarheid? Als wij in het geschiedverhaal het ware bovenal vorderen, moeten wij de geschiedenis dan ook niet om andere redenen liefhebben en beoefenen, dan die door de Sacy en Macaulay worden aangewezen?

Er is een aanzienlijke school, die deze vraag uit volle overtuiging toestemmend beantwoordt, de school van den positivist Aug. Comte, in Frankrijk door Littré, in Engeland door Stuart Mill roemrijk vertegenwoordigd. Naar haar oordeel behoort de geschiedenis zich niet op het gebied der kunst, maar op dat der wetenschap te bewegen, zich niet te wenden tot de verbeelding en het gemoed der menigte, maar tot het verstand der wetenschappelijk gevormden. Wat tot nog toe al te zeer voor de hoofdzaak werd aangezien, oorlogen en veldslagen, vorsten en hovelingen, beraadslagingen van ministers, intrigues van diplomaten, moet worden verbannen naar den achtergrond, of liever nog uit het gezicht verwijderd, om plaats te maken voor hetgeen doorgaans niet werd opgemerkt: de gestadige vermeerdering van kennis en haar invloed op de maatschappij. Doch veel meer nog dan de stof, die behandeld wordt, moet de wijs waarop zij wordt behandeld, zich veranderen. Van beschrijvend moet zij verklarend worden. Zoolang zij een kunst was, kon de geschiedenis volstaan met te schilderen wat geschied is. Maar tot den rang van wetenschap verheven, moet zij de wetten opsporen, waarom hetgeen geschied is, zoo en niet anders moest geschieden. Zij moet voor de verschijnselen van het maatschappelijk leven pogen te doen, wat de physica voor de natuurverschijnselen zoo gelukkig doet: zij moet zich tot de drieledige taak bekwamen, die Comte aan elke wetenschap oplegt: voir, savoir, prévoir.

Het is Thomas Buckle, de leerling, die het voorschrift der meesters het eerst in toepassing heeft gebracht, in zijn welbekende History of Civilisation: een boek waarvan ik niet dan met hoogachting wensch te spreken, want het is de vrucht van een ijverig onderzoek gepaard aan ernstig nadenken. Maar bewijst het door zijn voorbeeld de uitvoerbaarheid van de theorie der meesters? Naar mijn bescheiden oordeel geenszins. Ik geloof veeleer, dat het een afschrikkend voorbeeld moet heeten, waaruit ten duidelijkste blijkt dat, langs den ingeslagen weg althans, het doel nooit zal worden bereikt. Buckle volgt de logische methode, die in de natuurstudie tot zulke grootsche uitkomsten leidt: uit enkele gevallen tracht hij bij inductie een wet op te sporen, die hij dan op alle andere bij deductie toepast. Maar het is een spelen met woorden, als men deze eernamen der logica toekent aan hetgeen waarmee hij zich moet behelpen. Zijn inductie omvat eenige weinige gevallen, en de wet, waartoe hij op dien lossen grond besluit, moet dus het kenmerk der ontdekte natuurwetten, de toepasselijkheid op alle gelijke gevallen, missen. Wat hij wet geliefd te noemen, is niet meer dan een opmerking van algemeenen aard, die wij dikwerf zien uitkomen, maar volstrekt niet altijd, en waaruit wij hoogstens met meer of minder waarschijnlijkheid, maar nooit met zekerheid, kunnen voortredeneeren. Een voorbeeld zal mijn meening duidelijk maken. Een der gewichtigste wetten, die Buckle zich vleit gevonden te hebben, houdt in: dat het gezag van kerk en staat op nog weinig ontwikkelde maatschappijen gunstig werkt en er den vooruitgang bevordert, maar daarentegen schadelijk gaat werken en den vooruitgang stremt, als de beschaving eens aanmerkelijk gevorderd is. Die wet heet bij inductie uit de geschiedenis van Spanje en andere Romaansche volken afgeleid. Verrast zij U bijzonder door haar nieuwheid? Ik meende ze reeds te kennen, eer Buckle ze mij bewees, maar ik zou haar voorloopig

nog niet onder de wetten gerangschikt hebben. Doch nu volgt de deductie: de toepassing der wet op Schotland, dat is te zeggen de gedeeltelijke toepassing, want in Schotland heerscht wel het gezag der kerk zoo streng als in Spanje, maar heeft de staat daarentegen bijzonder weinig te zeggen. Ik wil gaarne de eerste zijn om het vele goede en ware te erkennen, dat in die beschouwing der Schotsche zoowel als der Spaansche geschiedenis voorkomt; maar een inductie tot een wet en een deductie uit een wet kan ik er met den besten wil niet in zien. De zoogenaamde inductie is blijkbaar aangelegd om tot de wet te geraken, wier bestaan reeds voor den aanvang van het onderzoek bij den schrijver vaststond, en de deductie is een vermomd betoog van haar juistheid. In de natuurstudie zoowel als in de logica verstaat men onder deze zelfde termen, geloof ik iets anders.

Moeten wij dan uit de mislukte proeve van Buckle besluiten, dat wat zijn meesters bedoelen, onbereikbaar is, en dat een wetenschap der historie, in den zin dien zij aan het woord hechten, tot de onmogelijkheden behoort? Ik zou die vraag, die mij te veelomvattend schijnt om voetstoots beantwoord te worden, willen splitsen in drieën. Bestaat er in de menschelijke maatschappij een vaste regelmaat, die zich tot wetten laat herleiden? Is het denkbaar dat de mensch ooit die wetten ontdekken zal? Zijn er reeds enkele gevonden? Op de laatste dier drie vragen antwoord ik zonder aarzelen ontkennend. Neen, geen enkele zoodanige wet is ons nog bekend. Wat men er voor uitgeeft, verdient dien naam niet. Zelfs de beroemde wet van Comte, volgens welke de menschheid in het eerste tijdperk van haar ontwikkeling de natuurverschijnselen toeschrijft aan de werking van goden, die zij zich denkt als aan zich zelf gelijk; in het tweede tijdperk aan abstracte krachten, de schepsels van haar eigen verbeelding, in het derde tijdperk eindelijk, dat wij beleven, aan de eigenschap-

pen der dingen zelf volgens vaste regelmaat: die zoogenaamde wet staat bij mij niet hooger aangeschreven dan als gelukkige en schrandere opmerking, waar veel waars in is. Even stellig durf ik de eerste vraag beantwoorden, maar deze toestemmend. Ja, op het gebied van den menschelijken geest en van de maatschappij heerschen, zoowel als in de stoffelijke natuur, orde en regel, geen toeval, geen willekeur. Indien wij met den aard van eenig mensch volkomen bekend waren, en even volkomen met al de invloeden, elk in zijn juiste kracht, die op hem werken, wij zouden zijn handeling met evenveel zekerheid voorzien, als wij een natuurverschijnsel voorzien, welks oorzaken wij volkomen kennen. Daarover kan in onzen tijd geen twijfel bestaan. En wat waar is van een enkel mensch, is ook waar van een vereeniging van menschen, van de maatschappij. Het bestaan van wetten op dit gebied mag dus niet worden ontkend. Maar nu rest ons nog de vraag, waar het op aankomt: al bestaan de wetten, vallen zij binnen het bereik van ons kenvermogen? Zullen wij ze ooit ontdekken en toepassen kunnen, als de wetten der natuur? Op die vraag heb ik geen stellig antwoord gereed. Ik voor mij twijfel; de verschijnselen, waaruit zij afgeleid moeten worden, zijn zoo eindeloos saamgesteld, en verschillen uit dien hoofde zoo zeer van elkander, dat ze te ontwarren en te ontleden zoo goed als onmogelijk schijnt. Het voorbeeld der Staathuishoudkunde en van haar vorderingen gedurende een eeuw is in dezen ook niet bemoedigend. En toch, ik zou de mogelijkheid niet durven ontkennen. Er is een tijd geweest, dat het pogen om de wetten der natuur te ontsluieren even roekeloos en verwaten scheen. En thans, hoeveel is reeds gevonden; hoe duizendvoudig zijn de middelen om op te sporen versterkt; hoeveel zal daarmee nog gevonden kunnen worden! Waarom zullen wij dan wanhopen ten opzichte der verschijnselen van het maatschappelijk leven! Laten wij althans anderen, die moediger zijn dan wij, niet ontmoedigen, niet

afschrikken door voorbarigen spot. Spiegelen wij ons in dezen aan het voorbeeld der Atheensche Comici, die zich over de natuurphilosophen van hun tijd evenzoo vroolijk maakten, als wij soms genegen zijn het ons over onze hedendaagsche historiewijsgeeren te doen. Leerzaam is in dit opzicht vooral de Nefelai van Aristophanes. Dikwerf denk ik aan die comedie, als ik van nieuwe vorderingen in de physica hoor spreken. Hoe vermakelijk spot de dichter in dit stuk met mannen als Chairefoon en Socrates, die al heel wat gevorderd meenen te zijn, als zij hebben bewezen dat het niet Zeus is die regent, maar de wolken, en dat het niet Zeus is die de wolken drijft, maar de wervelwind; en die zich bezig houden met het meten van den sprong eener vloo, en het herleiden van dien afstand in voeten van hetzelfde insect. Wij kunnen ons het gejuich voorstellen, waarmee het geestige en spotzieke volk die persifflage ontving. Wat immers is belachelijker dan waanwijsheid! Met dat al zijn het zulke waanwijzen geweest, die den weg hebben gebaand voor de wijzen die gevolgd zijn. Met waarnemen en onderscheiden, met meten en wegen is men na 2000 jaren gekomen waar men thans is. Over nog 2000 jaren, wie weet tot welke uitkomsten, die ons thans ongeloofelijk schijnen, het voortgezet onderzoek van duizenden kan hebben geleid? Maar intusschen is het vooruitloopen op die verre toekomst, het nu reeds grijpen naar hetgeen nog buiten ons bereik ligt, op zijn minst genomen voorbarig en nutteloos. Zoo ooit de ingewikkelde raadsels van het maatschappelijk leven ontward en opgelost zullen worden, het zal zijn als eerst de minder samengestelde, die den enkelen mensch betreffen, verklaard zullen wezen. Hoezeer verkeeren wij omtrent deze nog in het duister! Wij zijn ons zoo weinig bewust, door welke drijfveeren onze eigen handelingen worden bestuurd, dat wij wanen uit vrijen wil, naar willekeur, te handelen en ons niet anders kunnen voorstellen, al heeft het verstand ons van het tegendeel overtuigd.

Van psychologie en ethiek wat bestaat er buiten de namen? En zoo met enkel klanken toegerust, waagt men zich aan het erkennen van wetten, die de zoo duizendvoudig samengestelde verschijnsels der maatschappij beheerschen! Het schijnt, mij althans, een onbegonnen werk.

Dus voor alsnog begeven wij ons niet in de school van Buckle. Zullen wij dan tot de Sacy terugkeeren en met hem onze toevlucht nemen tot de Grande Histoire? Ook daartoe kan ik niet raden, als ik let op de teekenen des tijds, die in een andere richting wijzen.

Wij hoorden er Sacy reeds over klagen: de historische kritiek en monographie nemen meer en meer de overhand, en belemmeren met haar tegenspraak en haar twijfel de groote historie in haar vrije bewegingen. Hoe waar dit is, weten zij die zich met die studiën bezig houden, en blijkt reeds bij een vluchtig inzien der driemaandelijksche lijsten van nieuw uitgekomen boeken. Gij bemerkt daarop terstond, dat de historische verhandelingen, die op geen kunstwaarde aanspraak maken, buiten verhouding talrijk zijn. Uit boekerijen en archieven worden allerlei nog onuitgegeven bescheiden aan het licht gebracht. Over de echtheid en onechtheid van oorkonden, over de betrekkelijke geloofwaardigheid van kronieken en geschiedboeken wordt breedvoerig gehandeld. De juiste toedracht van allerlei gebeurtenissen, en daaronder schijnbaar onbelangrijke, wordt zorgvuldig nagevorscht, het leven van soms weinig beteekenende mannen in alle bijzonderheden beschreven. De overvloed van diergelijke uitgaven getuigt van levendige belangstelling, en onderstelt een talrijk publiek van medearbeiders en lezers, dien het niet zoo zeer om den vorm als om den inhoud, om de juiste kennis der waarheid te doen is.

Die zucht naar juiste kennis van het verledene behoort tot het karakter van onzen tijd; ik durf zeggen: zij kenmerkt on-

zen tijd, en onderscheidt hem van alle vroegere, inzonderheid van de eeuw die aan de onze is voorafgegaan.

De groote revolutie, die aan het einde dier eeuw eerst Frankrijk, en vervolgens naar het voorbeeld van Frankrijk geheel Europa heeft herschapen, was uit haar aard van geleidelijke hervorming afkeerig. De tijd om te hervormen was ongebruikt voorbijgegaan. Het oude regeeringsstelsel had de natuurlijke ontwikkeling belet en de noodzakelijk geworden veranderingen tegengehouden, en zoodoende tusschen de begrippen en begeerten aan de eene zijde, en de toestanden en wetten aan de andere, een klove doen ontstaan die elke toenadering verhinderde. De philosophen waren overtuigd, dat alle vooruitgang op den weg, waarop de maatschappij zoo lang tot stilstand gedoemd was geweest, onmogelijk en ook niet wenschelijk was; dat de menschheid langs nieuwe nog ongebaande paden haar bestemming moest najagen. Met het verledene wilden zij voor goed gebroken hebben. Al het oude moest vervangen worden door nieuw. Natuurlijk boezemde aan die vijanden van het bestaande de geschiedenis van het verledene geen belang in. Naar de lessen der rede en der wijsbegeerte, niet naar de lessen en waarschuwingen der historie zouden zij staat en maatschappij opnieuw inrichten. De herinnering zelfs aan hetgeen geweest was, moest hoe eer hoe liever worden uitgewischt. Toen die revolutionairen aan het werk togen, voerden zij zoowel tegen de wetenschap der ervaring als tegen de overblijfsels van het verledene strijd. Hoe veel oorkonden en gedenkstukken, die naar hun oordeel slechts aan de ontvluchte slavernij en aan de afgeworpen overheersching herinnerden, hebben zij moedwillig vernietigd. Gelukkig ook voor de vrienden der historie, dat hun schrikbewind niet langer geduurd heeft.

Onze tijd staat in denkwijs lijnrecht tegenover dien geest van omwenteling. Niet dat wij vele der begrippen, die door de revolutie het eerst erkend en gehuldigd zijn, niet voortdu-

rend zouden toepassen. Wat gebleken is proefhoudend en goed te wezen houden wij in waarde. Maar met de neiging tot plotselinge en algeheele verandering en tot verzaking van hetgeen mettertijd is geworden zijn wij niet meer behept. Geleerd door het voorbeeld en de teleurstelling onzer vaderen, achten wij de ondervinding van het voorgeslacht hooger dan zij. Maar vooral hebben wij uit de ernstige en meer algemeene beoefening der wetenschap in haar ganschen omvang de overtuiging opgedaan, dat zoowel in het leven der menschheid als in de natuur alles samenhangt en een aaneengeschakeld geheel vormt; dat niets onveranderlijk en duurzaam is, dat alles zich onophoudelijk vervormt, niet willekeurig, maar, tenzij het gestoord wordt, naar den aard van zijn wezen. Daaruit volgt dat het zijn slechts een moment is van het worden; dat de dingen die zijn eerst worden gekend als men de oorzaken kent, waaruit zij zijn voortgevloeid, en dat de kennis dier oorzaken het voortgezet onderzoek naar hetgeen haar op haar beurt veroorzaakt had even dringend vereischt. Omdat alles samenhangt kan niets, op zich zelf beschouwd, volledig worden gekend. Zietdaar het beginsel der hedendaagsche wetenschap, dat meer en meer ook het richtsnoer wordt voor het leven.

Geen wetenschap of zij wordt in onzen tijd overeenkomstig dezen regel beoefend. Voor hoe weinige jaren ging men nog van het denkbeeld uit, dat het scheppingswerk was afgeloopen, en dat de Schepper nu slechts te onderhouden had. Maar het onderzoek heeft tot de overtuiging geleid, dat het onderhouden een voortdurend scheppen is, dat de natuur zich nog steeds ontwikkelt en wordt; dat niets wat bestaat, stof noch kracht, vergaat, maar dat daarentegen ook geen enkele vorm van bestaan duurzaam is, dat alles onophoudelijk in andere vormen overgaat. Zoo is de natuurkunde niet langer de kennis der voleindigde natuur, maar de wetenschap der steeds wordende natuur. De ontwikkelingstheorie, die naar Darwin genoemd wordt, heeft die waarheid in een vasten, voor allen

verstaanbaren vorm uitgedrukt, maar, als ik wel gezien heb, geenszins het eerst in de wetenschap ingevoerd; en de tegenstand, dien zij bij vele natuurkundigen ontmoet, betreft, naar ik meen, meer de grenzen waarbinnen zij tot verklaring der verschijnselen mag worden aangewend, dan haar juistheid in het algemeen. De groote opgang daarentegen, dien het Darwinisme buiten den kring der natuurkundigen, bij beoefenaars der meest verschillende vakken van wetenschap maakt, strekt opnieuw ten bewijze van hetgeen ik omtrent de neiging der wetenschap in onze eeuw deed opmerken.

Die geest openbaart zich even krachtig in vakken, nader aan de geschiedenis verwant. Ik wijs u in de eerste plaats op de taalkunde. Naast de oude philologie, die zich met één taal op zich zelve bezig houdt, en geen ander doel beoogt dan hetgeen in die taal gezegd wordt of geschreven is volkomen te verstaan, naast die philologie is een nieuwe wetenschap opgekomen, die zich de vergelijkende taalkunde noemt, maar eigenaardiger de historische zou heeten, want zij beschouwt en beoefent de taal als een organisme, welks ontwikkeling zij nagaat in de lengte der verloopen eeuwen en in de breedte van al haar dialecten. Zij kon zich eerst vestigen na de kennismaking met de taal van het oude Indië, waardoor de maagschap van alle talen van den Arischen stam aan het licht kwam. Haar grondvesters rusten nog nauwelijks in het graf, en toch hoe ijverig wordt reeds door talrijke geleerden, ook onder ons, aan haar opbouw gearbeid.

Dezelfde uitbreiding heeft ter zelfder tijd de rechtswetenschap ondergaan. Ook op haar gebied heeft zich naast de oude school, die zich voornamelijk tot het bestaande recht bepaalt, een nieuwe gevormd, die vooral den grond van het recht opspoort en weten wil waarom recht is wat thans als recht geldt. Met dat doel vervolgt zij de bepaling of het begrip, zoo mogelijk, tot in den maatschappelijken toestand waarin het ontstaan is, om dan

daarnaar te beoordeelen of het bij het voortduren van dien toestand nog altijd reden van bestaan heeft, dan wel wegens de veranderde omstandigheden verouderd en bij gevolg voor onze maatschappij onredelijk geworden is. Hoe leerrijk zijn in dit opzicht de onderzoekingen van Endemann, die van menige nog altijd geldige bepaling heeft aangewezen, dat zij wortelt in het wanbegrip van den woeker, gelijk dat in de middeneeuwen door de kerk gepredikt werd. Aan dezelfde richting dankt de studie van het Germaansche recht haar opkomst, en zij verloochent die niet. Nog onlangs hoorden wij het van dit zelfde gestoelte betoogen, hoe zij zich ten doel stelt de ontwikkeling van het recht der Germanen van het eerste kiemen af door alle tijden heen en in alle vertakkingen na te vorschen tot op zijn samenvloeiing met het hedendaagsch-Romeinsche recht. Ook het natuurrecht voegt zich in de nieuwe richting en tracht van bespiegelend historisch te worden. In plaats van, als voorheen, zijn punt van uitgang te zoeken in een natuurstaat, die nergens was waargenomen en slechts in de verbeelding bestond, en zich te beroepen op een even denkbeeldig maatschappelijk verdrag, tracht het thans langs historischen weg terug te gaan tot de oudste begrippen en instellingen van recht, om dan vandaaruit den gang der ontwikkeling te volgen. Het voegt mij niet te beoordeelen, in hoever de resultaten, waartoe de taalkunde en de rechtsgeleerdheid langs dezen weg reeds gekomen zijn, vertrouwen verdienen. Het is mij slechts te doen om aan te toonen, dat sedert een halve eeuw op de meest uiteengelegen vakken van wetenschap dezelfde hypothese van een geleidelijke ontwikkeling der dingen, en dezelfde zucht om haar gangen na te sporen ontstaan zijn.

Met dit aan te toonen heb ik u tevens gezegd, welke, naar mijn opvatting, de taak en de roeping der historie zijn moet. Zij kan geen andere zijn dan de wording der hedendaagsche toestanden en begrippen op staatkundig en maatschappelijk ge-

bied, van de vroegste tijden af aan, te onderzoeken en te beschrijven.

En daarmee is tevens de vraag opgelost, die Macaulay en zijn geestverwanten slechts ten halve hadden beantwoord. Niet maar om ons te vrijwaren tegen eenzijdigheid van beschouwing en denkwijs is de beoefening der geschiedenis aan te bevelen; maar zij is onmisbaar voor een ieder, die den tijd, waarin hij leeft, in zijn geest en richting wil kennen, omdat men slechts kent wat men heeft zien worden. Is het voor de aardrijkskunde niet voldoende te weten, in welken toestand zich de oppervlakte der aarde thans bevindt; moet zij ook de opeenvolging der geologische tijdperken, dat is de wording van den tegenwoordigen toestand, navorschen: hoeveel te meer is het dan voor de wetenschap van het maatschappelijk leven behoefte en plicht, te onderzoeken wat aan het tegenwoordige is voorafgegaan en hoe het bestaande is geworden?

Wij kunnen dit doen zonder voorbarig naar de wetten te gissen, die de wording en ontwikkeling beheerschen. Zijn die wetten voor den menschelijken geest naspeurlijk en worden zij mettertijd ontdekt: des te beter. Maar zonder het inzicht in de wetten is het gadeslaan van de toedracht reeds leerzaam genoeg. Hoe vaak moet ook de natuurkundige zich tevreden stellen met te weten, hoe de verschijnselen op elkander volgen, zonder het waarom te begrijpen.

Evenmin volgen wij de school van Buckle na in het minachten en ter zijde schuiven van zooveel wat in de geschiedenis steeds bovenal de aandacht der menschen heeft getrokken, de oorlogen, de diplomatie, den invloed van het hof. Want de vorsten en hun gunstelingen, de diplomaten en hun intrigues, de oorlogen en hun gruwelen zijn machtige factoren in het leven der volken, om het even of zij ten kwade of ten goede hebben gewerkt. De tocht van Hannibal over de Alpen, wat Macaulay zeggen mag, is wetenswaardiger dan de dage-

lijksche reis van Jones naar de city. Want de Punische oorlogen zijn beslissend geweest voor de wereldheerschappij van Rome, en de heerschappij van Rome over het zuiden van Europa heeft een invloed op de lotgevallen der volken uitgeoefend, die in de gevolgen nog voortduurt.

Van oneindig minder belang voor de hedendaagsche maatschappij zijn een aantal gebeurtenissen die tegenwoordig met de grootste nauwkeurigheid worden nagespoord. Ik zou niet durven ontkennen, dat het onderzoek soms al te diep afdaalt en zich wel eens verliest in beuzelingen. Maar wie zal de grenzen trekken tusschen het wetenswaardige en het nietsbeduidende? Wie onzer, op welk gebied hij werkzaam is, betrapt zich niet bij wijlen op nutteloozen arbeid, althans op arbeid, waarvan het nut niet zoo dadelijk zou zijn aan te wijzen? In den samenhang van het een met het ander, in het licht dat soms onverwachts een nietige bijzaak over de hoofzaak doet opgaan, ligt de rechtvaardiging van die schijnbaar overbodige navorschingen. En de drijfveer, die er ons onwillekeurig toe brengt, de zucht naar nauwkeurigheid ook in het kleine, de liefde tot de waarheid, om het even of zij ons al dan niet kan dienen, is een eerste vereischte in een ieder, die zich aan welke wetenschap ook toewijdt.

Inzonderheid bij het beoefenen der historische wetenschappen kan deze deugd niet te hoog gewaardeerd, niet te dringend aanbevolen worden. Immers in die vakken van wetenschap is de waarheid niet met de zekerheid der wiskunde te vatten, en slechts bij benadering te bereiken. Zoo is het streven om haar gedurig nader te komen voor haar beoefenaars een eerste plicht.

Er opent zich op die wijs voor het historisch onderzoek een onafzienbaar veld, welks grenzen bovendien gestadig worden uitgezet. Want de geschiedenis, opgevat als wetenschap der wording van het bestaande, beziet het verledene uit het oogpunt van het tegenwoordige, en neemt in haar overzicht

alles op wat thans belangstelling wekt. En in hoeveel stellen wij belang, dat de aandacht van vroegere geslachten niet trok! Natuurlijk, want een zaak moet reeds een zekeren graad van ontwikkeling hebben bereikt, eer haar belang in het oog valt. Bij het ontkiemen, in de onzekerheid van hetgeen er uit groeien zal, ziet men haar allicht over het hoofd. Men gaat eerst in den oorsprong belang stellen, als het voortbrengsel belangrijk geworden is; zooals men van iemand eerst nadat hij zich heeft onderscheiden de afkomst en de lotgevallen zijner jeugd wenscht te kennen. Zulke onderzoekingen naar de wording van zaken, wier belang eerst in onze dagen gebleken is, behooren tot de moeilijkste taak van den geschiedvorscher. Want in de gewone bronnen der geschiedenis zoekt hij te vergeefs naar berichten die hem dienen kunnen, dewijl de tijdgenooten het opkomende verschijnsel of zelfs niet opmerkten, of althans het beschrijven niet waardig keurden. Uit toevallige vermeldingen, naar aanleiding van andere onderwerpen, moet hij de schrale stof verzamelen, waarop hij arbeiden zal. Door oordeelkundige ontleding van al wat in de opgespoorde berichten besloten ligt, door schrandere samenvoeging, en eindelijk door behoedzame gevolgtrekking en gissing, moet hij dat weinige zoo ver doen strekken als mogelijk is, zonder verdichting in de plaats van waarheid te geven. Aan zulken arbeid wordt tegenwoordig ongeloofelijke moeite besteed en scherpzinnigheid te koste gelegd; maar wat er dan ook door gewonnen wordt is even verrassend als welkom. Vooral de maatschappelijke toestanden en begrippen der middeneeuwen zijn het onderwerp van zulke studiën, en het laat zich aanzien dat deze ons eens in staat zullen stellen tot het vormen van een zoo juist beeld dier kindsche jaren van het thans volwassen Europa, als bij de onvolledigheid der bouwstof maar eenigszins mogelijk is.

Elk tijdperk kenteekent zich door hetgeen het van de geschie-

denis eischt. Wilt Gij weten, hoe zich sedert een eeuw onze gezichtseinder verruimd heeft, neemt dan het in zijn soort voortreffelijke werk van Wagenaar, en toetst het aan hetgeen volgens onze begrippen een geschiedwerk, op zoo breede schaal aangelegd, zou moeten omvatten. Ik spreek niet van het eerste gedeelte dat de middeneeuwen behandelt: uit den aard der zaak, bij het ontbreken van alle voorstudie, moest dat wel hoogst gebrekkig uitvallen. Maar de tijd der Republiek tot op den dood van Willim III, verreweg het best bewerkte gedeelte, hoe eenzijdig en onvolledig wordt ook die beschreven! Het is hoofdzakelijk en nagenoeg uitsluitend de politiek, waarmee de schrijver ons bezig houdt, en daar deze in zijn tijd aan de regenten bleef voorbehouden, zoo treedt het volk in zijn verhaal niet op, tenzij als oproerig gemeen, welks uitspatting en beteugeling ter nauwernood vermelding verdient. De regenten daarentegen, die boven de beoordeeling en den invloed van het volk verheven zijn, worden in de geschiedenis met hetzelfde ontzag als in het leven bejegend. De sluier, dien zij over hun ambtsbejag, hun kuiperijen en woelingen wierpen, wordt niet of noode ten halve opgelicht. Naar de drijfveeren, die hun staatkunde bewogen, wordt niet gevorscht, achter de schermen geen blik geslagen, zoodat ook de toedracht der gebeurtenissen slechts gebrekkig beschreven wordt. En niettemin is het staatkundige het beste in het geschiedverhaal. Van de beschaving, de volksbelangen, wordt zelden of nooit een enkel woord gerept. Van het opkomen en zich uitbreiden en later weer vervallen van handel en fabrieken, van de bescherming door wetgeving en fiscus eraan verleend, vernemen wij niets. Van de wisselbank van Amsterdam en haar invloed op den Nederlandschen handel geen woord. Pieter de la Court en zijn wereldberoemd boek worden niet genoemd, zoo min als Dirk Graswinckel en meer andere voorloopers van Adam Smith. En wordt er dus op de stoffelijke belangen des lands geen acht

geslagen, hoe zou er dan van de geestelijke belangen, van wetenschap en kunst, ven onderwijs en letterkunde sprake kunnen zijn? Vondel en Vader Cats zouden niet eens genoemd zijn, als de laatste niet bij geval Raadpensionaris van Holland was geweest, en de eerste wegens zijn Palamedes niet was vervolgd geworden. Nog erger: de schilderschool der 17e eeuw, die ons buiten 's lands meer roem heeft bezorgd dan al wat verder door ons volk is verricht, wordt nooit vermeld, de naam van Rembrandt niet genoemd. Stelselmatig wordt van elke verandering in de denkwijs van het volk gezwegen. De verhouding van de kerk tot den staat maakt het onvermijdelijk nu en dan van de theologische twisten te gewagen, maar alleen voor zoo ver zij den staat hebben beroerd, worden zij zoo kort mogelijk besproken. Van de heksenprocessen en hoe zij voor het verlicht oordeel van onze rechterlijke collegiën een eeuw vroeger dan ergens elders zijn verdwenen; van den strijd door Balthasar Bekker tegen het bijgeloof gevoerd en gewonnen; van de wijsbegeerte van Des Cartes en Spinoza en wat daarover aan de Hoogescholen is voorgevallen; van den invloed der Labbadisten op het geloof en de zeden des volks; — van dat alles vindt Gij in de twintig deelen, die Wagenaar aan onze Geschiedenis gewijd heeft, geen spoor zelfs. Behoef ik nog te zeggen, dat van het leven in de Katholieke kerk hier te lande, van den strijd tusschen de pastoors en de monnikorden, bepaaldelijk de Jezuïeten, van de geschillen tusschen de oud-bisschoppelijke clerezie en het pauselijk hof nooit gewag gemaakt wordt, dan bij die zeldzame gelegenheden als de staat zich de kerkzaken even aantrok?

Het is niet aan het persoonlijk inzicht van Wagenaar te wijten, aan een bekrompenheid, die hem in het bijzonder eigen zou zijn, dat hij zoo veel wetenswaardigs buiten zijn bestek houdt. Het was de denkwijs van zijn tijd, en van het publiek, waarvoor hij schreef. Alleen de staat en het staatkundige trok

de aandacht en wekte de weetgierigheid; de maatschappij en het volksleven werden nog beneden de waardigheid der historische Muze gerekend. Eerst de Fransche revolutie, die de vroeger bevoorrechte standen noodzaakte de eerste plaats aan den derden stand in te ruimen, en de opkomst der oeconomisch-politische wetenschap, die met deze beweging op het nauwst samenhangt, hebben aan de geschiedenis de taak opgelegd, om, nevens de politiek èn wat haar betreft, ook de lotgevallen der maatschappij en den voortgang der volksbeschaving te onderzoeken en te beschrijven. Wat in onzen tijd op den voorgrond staat en als het voornaamste geldt, willen wij nu ook, en zelfs bij voorkeur, in zijn worden en opkomen gadeslaan. De eisch van Buckle en zijn geestverwanten, dat de historie zich niet meer zal inlaten met hofkabalen en diplomaten-intrigues en wat dies meer zij, is slechts een natuurlijke overdrijving van hetgeen onze eeuw inderdaad verlangt.

Wat onze tijd van een geschiedenis voor het volk verlangt, heeft niemand, naar het mij voorkomt, juister ingezien dan de man, dien ik reeds zoo herhaaldelijk noemde, Macaulay. Hij heeft èn aan de politieke èn aan de maatschappelijke gebeurtenissen volle recht gedaan. Al datgene, wat in den tijd, dien hij schildert, voor het merkwaardigste gehouden en in de geschiedboeken opgeteekend werd, maar evenzeer al wat uit het oogpunt van onzen tijd wetenswaardig schijnt, heeft hij in zijn verhaal op het gelukkigst ineengeweven. Een ieder uwer kent het kleurige tafereel: waartoe zou het dienen u op zijn veelzijdigheid en volledigheid opmerkzaam te maken? Maar merkt op, hoeveel voorstudie onmisbaar was om over zoo velerlei uiteenloopende onderwerpen met kennis van zaken te handelen. De monographieën, die den auteur ten dienst stonden en wier resultaten hij zich mocht toeeigenen, zijn ontelbaar. Zonder dien voorarbeid van honderden had hij zijn kunstwerk niet kunnen vervaardigen. Bij ons, voor onze geschiedenis, zou het zelfs

aan een man van zijn talent niet mogelijk zijn iets diergelijks te ondernemen. Dat ondervindt een ieder die het waagt, naar zijn plan maar in bescheidener afmetingen, iets dat er naar lijkt te beproeven. Telkens moet hij het beschrijven staken, om een onderzoek in te stellen naar dingen van ondergeschikt belang, maar die toch niet verwaarloosd mogen worden; en dan kost dat onderzoek, dat tot de hoofdzaak weinig bijdraagt, soms weken tijds. Daarom besteden wij vooralsnog onzen tijd en onze vlijt het nuttigst aan het onderzoeken van nog onvoldoend bekende bijzonderheden. Wij mogen ons daarbij troosten met de gedachte, dat wij zoodoende de cartons gereed maken, waaruit de groote schilderij dan later kan worden samengesteld.

Maar ik druk mij niet juist uit, en zou aanleiding geven dat Gij mijn gedachte verkeerd opvattet. Wilt niet gelooven, dat ik het doel der historische studiën daarin stel, dat zij de bouwstof opsporen en bewerken, waaruit vervolgens een kunstvaardige hand een grootsch tafereel vervaardigt, dat het volk behaagt en tevens onderricht. Geenszins. Ik zie in die meesterstukken, of, om nog eens het woord van de Sacy te gebruiken, in de grande histoire niets anders, dan uitstekend geslaagde proeven om de geschiedenis te populariseeren. En zoo min in de historie als in de natuurkunde kan en mag het onder het volk brengen van de wetenschap het doel der onderzoekingen zijn. De maatschappij heeft er belang bij, dat nuttige kennis worde vergaderd en voorhanden zij, tegen dat zij ze behoeft. Zij heeft er belang bij, dat er een stand van geleerden bestaat, toegerust met de reeds verworven kennis en geoefend in het waarnemen en in het maken van gevolgtrekkingen uit het waargenomene, die steeds voortgaat nieuwe kennis te vergaderen. Ook het verbreiden dier kennis onder hen, dien zij zelden of nooit te pas komt, is wenschelijk, maar niet in gelijke mate, en mag in geen geval voor hoofdzaak gelden. Dit vergeet men ten opzichte der geschiedenis al te zeer. Men ziet de eigenlijke

roeping van den geschiedkundige in het schrijven van een sierlijk en boeiend verhaal; met andere woorden men verlangt van den geleerde, dat hij zich een kunstenaar betoone. Hij is tot niets verplicht dan om geleerd te zijn, en zijn geleerdheid aan te wenden waartoe zij kan dienen. Een geestig man heeft eens van Polybius gezegd, dat hij geschiedenis leerde als een professor, en een niet minder geestig tijdgenoot van ons heeft die uitspraak goedkeurend herhaald. Zij was niet als lofspraak bedoeld. Als een professor — dat moet in dit verband beteekenen: onhandig en pedant. En in zekeren zin beaam ik dit oordeel. Voor de grande histoire, gelijk Polybius ze dacht te schrijven, is een schoolgeleerde allerminst berekend. Herinnert U de voortreffelijkste geschriften van die soort, Gij zult bevinden dat hun auteurs niet uit de school maar uit de wereld waren voortgekomen en, eer zij zich aan het schrijven zetten, op het staats- of op het krijgstooneel hun rol hadden gespeeld. Doch hoe waar dit zij van het historische kunstwerk, het tegendeel is waar van de historische studie. Deze hoort wel degelijk in het studeervertrek en in de gehoorzaal te huis. De man van de wereld mist noodzakelijk de daartoe onmisbare voorbereiding. Want niet ieder, die er lust toe heeft, kan zoo maar waarnemen, onderzoeken en de juiste slotsom trekken. Daartoe behoort, behalve een bijzondere gave, die aangeboren moet zijn, een uitgebreide kennis der reeds verkregen uitkomsten en een vaardigheid, die het gevolg is van langdurige en methodische oefening. Men moet zich op het uitgebreide veld te huis gevoelen en weten waar men behoort te zoeken, om kans te hebben van te vinden wat men van noode heeft. Men moet dat gevondene kunnen beproeven en zijn betrouwbaarheid aan allerlei kenteekenen toetsen. Heeft men zoo al wat te vinden is van heinde en veer bijeengebracht en geschift, dan moet men het onderling vergelijken, het tegenstrijdige, dat er zich vaak in voordoet, uit de verschillende afkomst verklaren, en het meest

aannemelijke verkiezen, en zoo ten slotte uit hetgeen men overhoudt het beeld vormen dat op de waarheid het meest gelijkt. Dat alles geschiedt naar een vaste, beproefde methode, die evenzeer afgezien en nagevolgd worden kan als de methode van het natuuronderzoek, al verschilt zij ook van deze hemelsbreed. De mathematische weg, die van stap tot stap met zekerheid op de waarheid uitloopt, is voor den historicus gesloten. Langs het pad eener onvolledige en gebrekkige inductie komt hij niet verder dan tot de waarschijnlijkheid. Al te dikwerf moet zijn schranderheid aanvullen wat aan strenge bewijsvoering ontbreekt. Dat daarin een groot gevaar van te dwalen gelegen is, wie zal het ontkennen? Maar zij, die in zulke studiën hun leven doorbrengen en zich nauwlettend rekenschap geven van wat zij doen, zullen het mij toestemmen, dat men het toch in dezen door gestadige oefening tot een zekeren tact kan brengen, die weinig verschilt van hetgeen men op een ander gebied intuïtie noemt. Maar deze wordt niet dan ten koste van veel oefening en arbeid verkregen. Wie zich slechts een enkele maal in zulke onderzoekingen begeeft, toont doorgaans zijn onbedrevenheid, door, in plaats van langzaam voort te schrijden en geen stap vooruit te wagen, eer hij bevonden heeft dat de grond, waarop hij den voet zet, hem dragen kan, voort te ijlen met groote sprongen naar het doel, dat hij dan doorgaans mist. Aan hun gewaagde onderstellingen en onberedeneerde gissingen is het denzulken terstond aan te zien, dat zij niet door de school der strenge kritiek tot de beoefening der geschiedkunde gekomen zijn. — Nog een andere eigenschap, even onmisbaar bij het onderzoek, wordt insgelijks bezwaarlijk in het woelige staatsleven, te midden der partijschap, ontwikkeld: de onverschilligheid voor de uitkomst waartoe wij geraken. Hoe zeldzaam die deugd is, behoef ik niet te zeggen; bij de meesten, die de geschiedenis en de staatkunde tegelijk beoefenen, valt het volslagen gemis ervan vanzelf in het oog. Al te

vaak is het zoogenaamde onderzoek niet meer dan een vermomd pleidooi. De onvoorwaardelijke liefde en eerbied voor de waarheid, die tegen dit misbruik vrijwaart, wordt nergens beter aangekweekt dan in de kalme afzondering der school. Het bewijs ligt ten overvloede voor de hand. Nergens meer dan in het vaderland der schoolsche geleerdheid, in Duitschland, bloeit het onderzoek, gelijk ik het U aanprijs. Aan de Duitsche universiteiten alleen vindt men in menigte mannen, die zich voor deze moeilijke taak volkomen berekend toonen.

Bij ons te lande zijn dezulken, helaas, te tellen. Ik zou ze allen bij namen kunnen opnoemen, die zich eenigermate onderscheiden hebben. Onder ons leeft de geschiedkunde grootendeels van dilettanten. Ik versmaad de hulp van dezen volstrekt niet. Integendeel, ik erken met dankbaarheid dat onze geschiedenis veel aan hen verschuldigd is. Evenals voor de natuurkunde kan voor de historie veel worden waargenomen en verzameld door hen, die meer liefde en ijver voor de wetenschap dan aangeleerde bekwaamheid bezitten. Maar een vak, dat alleen of voornamelijk met zulke vrijscharen moet optrekken, is voor een ernstigen veldtocht kwalijk toegerust. En dat is van de historie maar al te waar. Voor degelijke studie toonen slechts zeer enkele jongelieden opgewektheid en aanleg. Dit ligt aan allerlei oorzaken, van persoonlijken en van maatschappelijken aard. Er zijn geen uitlokkende betrekkingen, tot wier waarneming een zoo moeilijk te verkrijgen bedrevenheid vereischt wordt. Om als leeraar aan een gymnasium of burgerschool op te treden behoeft men ze niet. Men kan daartoe volstaan met zich een vrij uitvoerig handboek vast in het geheugen te prenten, zoodat men het bij het examen voor het Middelbaar Onderwijs kan opzeggen, en later aan zijn leerlingen meedeelen. Het aantal is niet gering van docenten, die uitmuntend voldoen en die zich toch niet anders hebben voorbereid. Meer wordt er vereischt om het ambt van archivaris

naar behooren te bekleeden; maar dat wordt zoo karig bezoldigd en in alle opzichten zoo stiefmoederlijk bedeeld, dat zulk een prijs in het vooruitzicht niet als lokaas, als aanmoediging tot studie, strekken kan. Bovendien had tot nog toe het Organiek Besluit de toewijding aan de geschiedenis voor de studenten bezwaarlijk gemaakt. Het had de historie vastgekoppeld aan de klassieke oudheid. De beoefenaar der geschiedenis, die den rang van doctor in het vak begeerde, kon dien niet bekomen of hij moest bewijzen, dat hij ook in de Grieksche en Latijnsche talen de hoogste eer verdiende. Dat schrikte menigeen af, of bleek voor hen, die zich niet hadden laten ontmoedigen, een onoverkomelijke hinderpaal te zijn.

Zal ons de Wet in dit opzicht verbetering brengen? Wij hadden er ons mee gevleid. Wij hadden een plan ontworpen, volgens hetwelk studenten aan onze Hoogescholen, na degelijke voorstudie in rechten of letteren, naar hun verkiezing, zich onverdeeld aan de historische studiën zouden kunnen wijden en ten slotte den doctorstitel verwerven. De wetgever heeft echter, om redenen hem daartoe moveerende, dit voorstel afgekeurd en de zaak naar eigen inzicht geregeld. Voortaan zal het den student in de historie vrij staan te kiezen, met welk blok aan het been hij naar zijn doel wil jagen. Valt hem de Klassieke Philologie wat zwaar, zoo kieze hij de Indo-Germaansche. Hij mag dan volstaan met de beoefening van de Nederlandsche en Middel-Nederlandsche taal en letterkunde, het Sanskrit, het Gothisch, het Angelsaksisch (tenzij hij aan het Middelhoogduitsch de voorkeur mocht geven) en eindelijk de beginselen der vergelijkende taalkunde. Al den tijd, dien hij overhoudt, mag hij naar hartelust aan de geschiedenis, benevens de aardrijkskunde, wijden. Aan den anderen kant wordt de aanstaande taalkundige met het dubbele pak van historie en geographie beladen. Zoo heeft geen van beiden te klagen dat de ander meer bevoorrecht is dan hij.

Mijn rede is ten einde; zij heeft mij ten slotte weer gebracht tot waar ik van was uitgegaan, den schralen dank dien de Historie den wetgever schuldig is. Maar ik wil niet eindigen met een klacht. Liever met een wensch, den wensch dat wij deze wet nog lang mogen behouden. Laat U deze ontboezeming niet verwonderen. Het gaat mij als het vrouwtje, dat om het lang leven van Dionysius den jongere bad. Zij had gewenscht naar den dood van den vader, en gevoelde er berouw over, nu zij zag wie de zoon was. Zij vreesde dat de kleinzoon haar nog minder zou behagen. Zoo bad zij maar om het behoud van den zoon. Verstandig, dunkt mij; maar waarom aan die bede niet nog een andere toegevoegd? Waarom niet gebeden voor de verbetering van den dwingeland? Of durfde zij niet hopen dat haar goden zulk een gebed verhooren zouden? Dan stel ik meer vertrouwen in de onze. Ik bid de goden, in wier handen het leven en de dood onzer wetten berust, dat zij, om erger voor te komen, deze wet nog lang laten leven, maar tevens niet verzuimen aan haar gestadige verbetering de hand te houden.

Ik heb gezegd.

II.

Welkomstgroet aan de Universiteit van Amsterdam bij gelegenheid harer feestlijke opening, 15 October 1877.

De Rector Magnificus van Leiden wenscht een woord te spreken, uit naam van den Academischen Senaat, die hem herwaarts heeft afgevaardigd, en uit naam der Hoogeschool, die hij de eer heeft te vertegenwoordigen.

De Leidsche Hoogeschool, de oudste der zusteren, acht zich gelukkig dat zij de eerste mag zijn om de jongste, die heden in het leven treedt, welkom te heeten in den kring der Nederlandsche Universiteiten. Zij wenscht haar geluk, invloed, aanzien, roem in lengte van dagen.

Ik dank u, Mijne Heeren, voor Uw toejuiching. Zij bewijst dat Gij aan de oprechtheid dezer betuigingen en wenschen niet twijfelt. Reden om er aan te twijfelen bestaat er niet, maar aanleiding wel; en die wil ik niet verhelen. Geenszins. Ik wil het feit, waarop ik doel, zoo het vergeten mocht zijn, in herinnering brengen, ik wil er Uw aandacht op vestigen. Toen in het Wetsontwerp op het Hooger Onderwijs naast de drie Rijksuniversiteiten, die de Regeering had voorgesteld, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal nog een vierde, een Gemeente-universiteit was gebracht, heeft de Senaat van Leiden's Hoogeschool zich gehaast in een kort en bondig adres aan de Eerste Kamer de verwerping van het dus gewijzigde Ontwerp te verzoeken. Ik voeg hierbij dat ik, die spreek, een dergenen ben geweest, die het indienen van zulk een adres

in den Senaat hebben voorgesteld. Ik heb er nog geen berouw van, en evenmin de Senaat dat hij zich met ons voorstel heeft vereenigd. Want nog zijn wij overtuigd, dat voor een land als het onze vier Universiteiten te veel zijn, dat samentrekking en aaneensluiting van krachten en hulpmiddelen de eisch van den tijd was, en niet nog verdere verdeeling en versnippering. Wij voorzien nog, dat de ervaring zal toonen, dat wij beter dan de volksvertegenwoordiging de behoeften van Wetenschap en Onderwijs hebben begrepen. Maar wij verlangen niets liever dan door de uitkomst in het ongelijk te worden gesteld. Wij hadden geen ander doel voor oogen dan het gemeen belang van Wetenschap en Vaderland. Blijkt het dat dit langs anderen weg te bereiken is, en werkelijk bereikt wordt, dan dien wij voor den rechten hielden, dan hebben wij al wat wij wenschen. Wij zullen onze dwaling erkennen, zonder schaamte, want wij hebben dan toch gedwaald ter goeder trouw.

Dit, Mijne Heeren, ter liefde van de waarheid, en opdat geen misverstand van onze bedoeling, geen achterdocht besta. Tegen vier Universiteiten hebben wij ons verklaard, niet tegen de Universiteit van Amsterdam. Gelooft niet, dat de Senaat van Leiden's Hoogeschool aan Amsterdam zijn Universiteit misgunde. Integendeel, zoo een geheel nieuwe toestand te stichten ware geweest, en de vraag beslist had moeten worden: waar zullen wij een groote Nederlandsche Universiteit vestigen, wij zouden naast de steden met historische herinneringen en rechten geen andere dan Amsterdam genoemd hebben. Ik voor mij (het zij mij vergund mijn eigen gevoelen uit te spreken; ik weet dat het niet verschilt van dat mijner ambtgenooten), ik voor mij heb van ouds hart voor Amsterdam. Hoe zou het in een beoefenaar onzer Geschiedenis anders kunnen? De Geschiedenis van het Vaderland toont op elke bladzijde de waarheid van hetgeen eens in de volksvertegenwoordiging met nadruk is uit-

gesproken: Amsterdam is de hartader van het land. Niet altijd heeft die ader krachtig geklopt, maar hartader is zij gebleven, aan wier polsslag men gewaarwordt, of het lichaam van den staat in krachten toeneemt of vervalt. Zoo vaak in Nederland een nieuw leven ontwaakte, vond het steeds ten laatste in Amsterdam zijn zetel. Ten laatste, want, opmerkelijk verschijnsel! meestal begint Amsterdam met zich tegen de opkomst van het nieuwe te verzetten. Zoo deed het tijdens het stichten van onzen onafhankelijken staat; het laatst van alle Hollandsche steden is Amsterdam tot de nieuwe beginsels van godsdienst en staatkunde toegetreden, die sedert 1572 onder Willem van Oranje wortel hadden geschoten; het langst van allen is Amsterdam aan Koning en Paus getrouw gebleven. Maar toen het zich eens had bekeerd, toen het zijn priesters en oude regenten had uitgeleid, en uit de voorstanders van het nieuwe zich nieuwe gekozen, toen overtrof het weer de andere steden in zijn ijver voor Oranje en Calvijn; en de val van Oldenbarnevelt en van de Remonstrantsche onrechtzinnigheid is vooral zijn werk geweest. Maar ook toen had het zich gekant tegen een opkomende macht, die het op den duur niet weerstaan kon. Wat het elders onderdrukt had, verhief zich krachtig in zijn eigen boezem en nam er eerlang de overhand; en tien jaren na de Dortsche Synode leidde Amsterdam in den persoon van een heftig predikant de klerikale regeeringsbeginsels van 1618 ter poorte uit. Van dien tijd af was Amsterdam de hoofdstad van den Statenbond, waarin de geest van Oldenbarnevelt regeerde; totdat weer — maar ik mag zoo niet vervolgen. Ik ga het overige voorbij, en herinner slechts aan de gebeurtenissen van onzen eigen tijd. Wie is het vergeten, hoe Amsterdam zich in den aanvang afkeerig heeft betoond van die nieuwe beginsels, die de Gemeentewet, meer nog dan de Herziening der Grondwet, in onze staatshuishouding heeft ingevoerd? Het scheen dat Amsterdam, in de gewoonten van het

oude bewind vastgegroeid, de nieuwe beweging aan andere steden zou overlaten. Maar ook nu gebeurde wat telkens gebeurd was. Allengs en bijna ongemerkt doordrong het nieuwe leven de burgerij, en zoo werd Amsterdam wat het thans is, de voorganger, de banierdrager van het verjongde Holland. Gelukkig voor het Vaderland, de hartader klopt weer van gezonder, van bruischender bloed; de hoop, de moed, de geestdrift, die in helaas vervlogen eeuwen tot zooveel groots en goeds bezielden, schijnen onder ons teruggekeerd. Dat zij nimmermeer van ons wijken; dat de toekomst de beloften vervulle, waarmee het tegenwoordige ons vleit. Laat Amsterdam blijven voorgaan en Nederland zal volgen. Het volk met zijn roemrijk verleden zal een toekomst hebben, den voorvaderen waardig.

Zou ik, zouden wij, die Amsterdam zoo waardeeren, het dan niet gaarne als den zetel van een onzer Universiteiten zien aangewezen? Het is waar, de afgetrokken studie, die slechts onderzoekt zonder te vragen of haar onderzoekingen vruchten voor het leven zullen voortbrengen, gevoelt zich beter te huis in de afzondering van een minder woelige stad. Maar een staat heeft nog meer behoefte aan kundige en bekwame mannen dan aan geleerden, en waar zullen wij de zoodanigen beter vormen dan daar waar het leven van het volk zich het krachtigst openbaart? Met zulk een bedoeling ook is voor twee en een halve eeuw, in den aanvang van den bloeitijd van Amsterdam en van Nederland, de Doorluchtige School hier ter stede gesticht. Zij zou een voorschool wezen voor de geleerde Academie van Leiden, en tevens een kweekschool van in wetenschap ervaren mannen van bedrijf, hoedanigen Barlaeus, in zijn intreerede, er een teekende en als *Mercator sapiens* ten voorbeeld stelde. Aan die dubbele roeping heeft jaren lang de School voldaan. Groot is het aantal van hen, die hier de studiën gelukkig aanvingen, welke zij elders met luister volbrachten. Maar veel

grooter nog het aantal van diegenen, die bij het licht, dat uitstraalde van de Doorluchtige School en van den breeden kring van geletterden en geleerden, die zich om haar als om hun zon bewogen, het ware en schoone beter onderscheiden en hooger waardeeren leerden. Aan dit brandpunt van beschaving heeft Amsterdam steeds behoefte blijven gevoelen. De stichting der vaderen is door de zonen met bijzondere zorg en liefde onderhouden, en zoo vaak de stad voor haar ondernemingsgeest een nieuw tijdperk geopend zag, heeft zij ook haar School in staat gesteld met den versnelden vooruitgang gelijken tred te houden. Toen, na het herwinnen van Neerland's vrijheid, Amsterdam als hoofdstad was erkend van het nieuwe Koninkrijk, werd de Doorluchtige School tot Athenaeum verheven, met hooger rechten bedeeld en voor wijder werkkring toegerust. En thans, nu de hoofdstad vol hoop en lust een nieuwe toekomst te gemoet gaat, heeft zij ook haar School tot den hoogsten rang willen opvoeren en op den voet van 's Lands Hoogescholen inrichten. Aan dien wensch is voldaan, en het Athenaeum staat herschapen in Gemeente-universiteit. Zwaar zijn de offers, die deze herschepping van de burgerij vordert, maar gewillig worden zij gebracht. Met milde hand legt het Gemeentebestuur aan de geliefde School het noodige ten koste, en de burgerij klaagt niet dat er te veel, zij vraagt of er wel genoeg gedaan wordt. Zoo betoont zich de stad het hooge voorrecht waardig, dat zij van den Staat heeft verworven; en de Rijksuniversiteiten verheugen zich, dat de mededingster, die naast haar optreedt, krachtig en wel toegerust ten kamp verschijnt. Moge de burgerij overvloedige vruchten trekken van zoo loffelijke toewijding. Moge de blijde verwachting, waarmee wij deze plechtigheid vieren, zich ten volle verwezenlijken, en de nieuwe Universiteit voor de hoofdstad een sieraad en een kracht zijn, en ten zegen verstrekken voor het gansche Vaderland.

Voor het gansche Vaderland! Ja, Mijne Heeren, niet in het belang uwer stad alleen, niet in haar belang bovenal, hebt Gij begeerd wat Gij eindelijk hebt verkregen. De tijden zijn voorbij, toen de liefde voor de geboortestad de vaderlandsliefde te boven ging. De tijden zijn voorbij, toen Leiden tegen de oprichting der Doorluchtige School uit eigenbelang ijverde, als tegen een schennis zijner voorrechten, en toen Amsterdam, overmoedig, de andere steden als zijn minderen beschouwde, wier belangen steeds voor de zijne moesten wijken. Wij allen, waar wij wonen en waar wij geboren zijn, wij gevoelen ons zonen van hetzelfde Vaderland, en als wij wedijveren met elkander, blijft toch het gemeene best van allen ons doel. In dien geest, Mijne Heeren, hebt Gij de Rijksuniversiteiten tot de plechtige inwijding Uwer Gemeente-universiteit genoodigd, en in dien geest zijn wij herwaarts opgekomen. Van nu af zal de Universitet van Amsterdam met gelijke rechten deelnemen aan den wedstrijd, dien van ouds 's Lands Hoogescholen onder elkander voeren. Moge de overwinning blijven aan de waardigste, en de strijd, met eere gestreden, geen andere uitkomst hebben dan de verhooging van Neerland's bloei en Neerland's roem!

III.

INGESCHREVEN STUDENTEN

(zie blz. 34),

bij de Faculteit der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1en keer	9	66	23	4	9	111
2en	12	68	32	10	3	125
3en	3	69	17	6	7	102
4en	9	67	28	7	2	113
5en	6	54	17	4	5	86
6en	3	30	11	6	3	53
7en	1	8	10		2	21
8en		3	5		1	9
9en		1	2			3
10en			4			4
Totaal.	43	366	149	37	32	

Voll. Ond.	40	312	144	24	18	538
4 lessen	0	42	3	1	4	50
3 »	0	6	1	2	0	9
2 »	1	1	1	4	4	11
1 les	2	5		6	6	19
Totaal						627

IV.

UITSLAG DER EXAMENS.

(zie blz. 40).

	1 October 1877—13 Juli 1878.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Terugge-trokken.
Candidaats-examen in de Rechten	32	23	8	1
Doctoraal » »	39	24	14	1
Candidaats- » Geneeskunde	23	16	7	
Doctoraal » »	15	12	3	
» » Chirurgie	1	1		
Candidaats- » Letteren	2	2		
Doctoraal » »	4	4		
Suppletoir » »	4	2	2	
Examen Ind. dienst en Rechten	4	1	3	
Propaed. examen in de Rechten	74	34	40	
» » Theologie	4	1	3	
Candidaats- » Wiskunde	3	3		
Doctoraal » »	2	2		
Klein Mathesis-examen	76	74	2	
Groot » »	45	31	14	
Propaed. examen Geneeskunde	14	13	1	
Candidaats- » Godgeleerdheid	7	6	1	
Doctoraal » »	1	1		
Totaal . . .	348	250	98	2

V.

PRIJSVRAGEN

DOOR

RECTOR EN SENAAT DER UNIVERSITEIT

TE LEIDEN

den 1sten Mei 1878 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling der navolgende onderwerpen, opgegeven door de

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

I.

Quum inter viros doctos non satis constet *Laus Agesilai*, quae sub *Xenophontis* nomine fertur, genuinus an spurius liber sit, quaeritur ut eâ controversia, ponderatis in utramque partem argumentis, dirimatur.

II.

Van welken aard zijn de betrekkingen, waarin de wetbundels, in den Pentateuch vervat, staan tot de Kanaänietische en oud-Israëlietische godsvereeringen?

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

I.

Eene vergelijking tusschen de zondvloedsverhalen in het Oude Testament en die bij andere volken.

II.

Een onderzoek naar de verhouding van de schriften des Nieuwen Testaments tot de Gnostiek.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

I.

Critische beschouwing van de verschillende wijzen, waarop naar het Romeinsche en het hedendaagsche recht bezit door derden verkregen en verloren wordt.

II.

Historisch-critisch onderzoek van de leer der oorlogscontrabande en van hare toepassing in het Europeesche volkenrecht ook van den laatsten tijd.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

I.

De micro-chemische veranderingen van kliercellen bij de secretie.

II.

Experimenteele toelichting en, zoo mogelijk, verklaring van de werking der afvoermiddelen.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

I.

Men verlangt eene uiteenzetting van al hetgeen bij den polarisatiestroom invloed uitoefent op de waarde van het poten-

tiaal verschil, alsmede een zooveel mogelijk critisch verslag van de verschillende wijzen, waarop men het ontstaan van dit potentiaal verschil heeft trachten te bepalen.

II.

Men verlangt eene nauwkeurige beschrijving van de geslachtsorganen bij de bastaardspinnen (Phalangita), opgehelderd door afbeeldingen en praeparaten.

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze zijn gesteld.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1879 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1879 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

VI.

De Hoogleeraren, vóór den aanvang van het studiejaar of in den loop daarvan benoemd, hebben hunne werkzaamheden aangevangen:

1877.

10 October. Dr. C. P. Tiele, met eene redevoering over: De vrucht der Assyriologie voor de vergelijkende geschiedenis der godsdiensten (Amsterdam, P. N. van Kampen).

11 October. A. C. Vreede, met eene openbare les over: De beoefening der Javaansche taal aan de Rijks-instellingen van Indisch Onderwijs, als grondslag voor de studie dier taal aan de Rijks-universiteit (Leiden, E. J. Brill; niet in den handel).

12 October. Dr. P. J. Veth, met eene redevoering over: De toevoeging der talen en letterkunde van Nederlandsch-Indië aan de vakken van Hooger Onderwijs (Leiden, E. J. Brill).

17 October. Dr. J. Pijnappel, met eene redevoering over: Het recht en de waarde der beoefening van het Maleisch en, in 't algemeen, van de Polynesische talen als vak van Hooger Onderwijs (Leiden, E. J. Brill).

20 October. Mr. P. A. VAN DER LITH, met eene redevoering over: Het doel en de methode der wetenschap van het koloniale recht (Leiden, E. J. Brill).

22 October. Dr. P. J. COSIJN, met eene openbare les over: De beoefening aan onze Hoogescholen van de oud-Germaansche talen in verband met die van het Nederlandsch.

27 October. Dr. G. SCHLEGEL, met eene redevoering over: Het belang der Chineesche taalstudie (Leiden, E. J. Brill).

3 November. Dr. E. A. VAN DER BURG, met eene redevoering over: Het verleden en het heden der Pharmacie (Leiden, E. J. Brill).

14 November. Dr. W. J. A. JONCKBLOET, met eene redevoering over: Het professoraat in de Nederlandsche Taal en Letterkunde (Groningen, J. B. Wolters).

21 November. Dr. TH. H. MAC GILLAVRY, met eene redevoering over: De wetenschappelijke beoefening der ziektekunde (Leiden, E. J. Brill).

28 November. Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE, met eene redevoering, getiteld: Gronden voor de beoefening der Germaansche rechtsgeschiedenis (Leiden, S. C. van Doesburgh).

8 December. Dr. K. MARTIN, met eene redevoering, getiteld: Geologische Theorien der Jetztzeit mit einleitenden Bemerkungen aus der Vorgeschichte der Geologie (Leiden, E. J. Brill).

1878.

25 Januari. Dr. H. A. LORENTZ, met eene redevoering over: De moleculaire theorieën in de natuurkunde (Arnhem, K. van der Zande).

De Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, benoemd door de Nederlandsche Hervormde Kerk:

1878.

27 Mei. M. A. Gooszen, met eene redevoering over: De dogmatiek, hare taak in de wetenschap, hare roeping in de protestantsche kerken (Schiedam, J. Odé).

28 Mei. Dr. J. G. R. Acquoy, met eene redevoering over: Het nut der beoefening van de geschiedenis der Hervormde kerk in Nederland (Leiden, E. J. Brill).

VII.

PROMOTIËN

van 1 October 1877 tot 13 Juli 1878.

A. Volgens het Organiek Besluit van 2 Aug. 1815 nº. 14.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1878.

2 Maart. Arie Willem van Geer, van Rotterdam, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: De fontibus Plutarchi in vitis Gracchorum.

13 April. Frederik Lodewijk Abresch, van Alkmaar, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: Observationes criticae in Plutarchi Moralium capita selecta.

1 Juni. Reinhart Theodoor Frederik Reudler, van Haarlem, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Tirocinia critica in Dionysii Halicarnassensis Antiquitates Romanas.

29 Juni. Carl Christian Mauve, van Haarlem, publiek, *cum laude.* Proefschrift: De oratione Isocratea quae inscribitur „de bigis".

9 Juli. Leonard Joannes Willebrord Smit, van 's Gravenhage, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: Observationes in Plutarchi vitam C. Marii.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1877.

13 October. Lodewijk Heldring, van Hemmen, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Inwendige zending en gemeente.

1878.

23 Januari. Jakob Arie Beyerman, van Utrecht, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Het verband tusschen de algemeene ontwikkeling en de ontwikkeling van den godsdienst.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1877.

5 October. Lindor Serrurier, van Dordrecht, privaat, *cum laude.* Stellingen.

6 October. Adriaan Jozef Sloot, van Doesburg, privaat, *cum laude.* Stellingen.

18 October. Jakob Kalff, van Zwolle, privaat. Stellingen.

19 October. Johannes Cornelius Maria Franciscus Hubertus Maschek, van 's Gravenhage, privaat, *cum laude.* Stellingen.

22 October. Zeger Willem Straatman, van Groningen, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Over preventieve hechtenis en schavergoeding.

24 October. Johan Leonard Tamerus Rhemrev, uit Nederlandsch Oost-Indië, privaat. Stellingen.

27 October. Pieter Abel Jansma van der Ploeg, van Amsterdam, privaat. Stellingen.

2 November. Barthold Nijkamp, van Zutfen, privaat. Stellingen.

7 November. Jakob Reepmaker, van Rotterdam, privaat, *cum laude.* Stellingen.

8 November. Pieter Herman Maas, van Bremen, privaat. Stellingen.

8 November. Helmich Markvoort, van Wilp, privaat. Stellingen.

9 November. Christiaan Matthias Reinier Rademacher Schorer, van Middelburg, privaat, *cum laude.* Stellingen.

10 November. Isaäc Weyer Losecaat Vermeer, uit Beek (Gelderland), privaat, *cum laude.* Stellingen.

15 November. Herman Scholten, van Lage Zwaluwe, privaat, *cum laude.* Stellingen.

20 November. Pieter Kok, van 's Gravenhage, privaat. Stellingen.

23 November. Gerard Pieter Herman van Maarseveen, uit Amboina, privaat. Stellingen.

24 November. Hector Hendrik Janssen Höfelt, van Kuinre, privaat. Stellingen.

25 November. Jean Pierre van Outeren, van Leiden, privaat. Stellingen.

26 November. Pieter Johan Mattheus Lodewijk Scheepes, van Brielle, privaat. Stellingen.

29 November. Jan Jozef Maria Hubert Starren, van Maastricht, privaat. Stellingen.

30 November. Jakob Juliaan Lodewijk van Fridagh, van Zwolle, privaat. Stellingen.

1 December. Pieter Anne Gezinus van Diggelen, van Woudrichem, privaat. Stellingen.

1 December. Pieter Johan Eerdmans, van Bolsward, privaat, *cum laude.* Proefschrift: De bewijskracht van koopmansboeken.

3 December. Johan George Cantius van Blommestein, uit Salatiga (Nederlandsch Oost-Indië), privaat. Stellingen.

4 December, Pieter Blom, van Kralingen, privaat, *cum laude.* Stellingen.

6 December. Lodewijk Stevens, uit Sas van Gent, privaat, *cum laude.* Stellingen.

7 December. Willem Pieter Hubert Jr., van Zwolle, privaat, *cum laude.* Stellingen.

11 December. Petrus Andreas Johannes Leopold Truyens, van Weert, privaat, *cum laude.* Stellingen.

14 December. Martinus Tels, van Rotterdam, privaat, *cum laude.* Stellingen.

17 December. Hendrik Hubert Gustaaf Jozef Maria Starren, van Maastricht, privaat. Stellingen.

18 December. Adolf Carel Maria van Lawick, van Soerabaya, privaat. Stellingen.

19 December. Eduard David von Franquemont, van Soerabaya, privaat. Stellingen.

19 December. Johan Frederik Neeb, van Varsseveld, privaat, *cum laude.* Stellingen.

20 December. Hendrik Frans van Meurs, van Harderwijk, privaat, *cum laude.* Stellingen.

20 December. Victor Adolf Marius van Lawick, van Soerabaya, privaat. Stellingen.

21 December. Daniël van Capellen, uit Timor, privaat. Stellingen.

22 December. Christiaan Anton Kock, van Oldenzaal, privaat. Stellingen.

1878.

24 Januari. Johan Hendrik Tobias, uit Amboina, privaat. Stellingen.

5 Februari. Franciscus Xaverius Arnold Verheyen, uit 's Hertogenbosch, privaat, *cum laude.* Stellingen.

6 Februari. Bernard Hendrik Modderman, van Rotterdam, privaat. Stellingen.

14 Februari. Adolf Cato Adriaan Tielkemeyer, van Amsterdam, privaat, *cum laude.* Stellingen.

27 Februari. Rijnhold Anton Klerck, van Amersfoort, privaat, *cum laude.* Proefschrift: De toepassing van het oorlogsrecht in den Fransch-Duitschen oorlog.

28 Februari. Bernard Maria Bahlmann, van Groesbeek, privaat, *cum laude.* Stellingen.

5 Maart. Huibert Schuyten, van Dordrecht, privaat, *cum laude.* Stellingen.

13 Maart. Jan Philip Rudolph Maria de Nerée tot Babberich, van Terborg, privaat, *magna cum laude.* Stellingen.

16 Maart. Johan Julius Sigismund Sloet, van Zutfen, privaat. Stellingen.

26 Maart. Willem Theodoor Gevers Deynoot, van 's Gravenhage, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Inkwartieringen.

6 April. Maximiliaan Jozef Casper Maria Kolkman, van Dordrecht, privaat, *cum laude.* Stellingen.

12 April. Willem Dirk Bosch, van Leiden, privaat, *cum laude.* Stellingen.

13 April. Johan Cornelis Reynst, van Batavia, privaat, *cum laude.* Proefschrift: De afscheiding der rechterlijke en administratieve macht in Nederlandsch Oost-Indië.

15 April. Ernst van de Velde, van Batavia, privaat. Stellingen.

15 April. Willem Karel Lodewijk van Walree, van Brummen, privaat, *cum laude.* Stellingen.

8 Mei. Paulus Josephus Maria van Wayenburg, van Amsterdam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Eenige opmerkingen omtrent de artt. 773—776 W. v. K.

15 Mei. Christiaan Gerard von Reeken, van Utrecht, privaat, *magna cum laude.* Stellingen.

15 Juni. Frans Meinhard Vonk, van Alkmaar, privaat, *cum laude.* Stellingen.

27 Juni. Rogier Karel Willem IJvo Diert van Melissant, van 's Gravenhage, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over den rechtsregel: »Resoluto iure dantis resolvitur ius accipientis".

27 Juni. Christiaan Frans Arnold Jozef Leesberg, van Rot-

terdam, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Rechtsbetrekking tusschen trekker en acceptant volgens het Wetboek van Koophandel.

29 Juni. Willem van den Bergh, van 's Gravenhage, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: De strijd tegen de prostitutie in Nederland.

29 Juni. Willem van Rossem Bz., van Rotterdam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over hulpverzuim.

Faculteit der Geneeskunde.

1877.

6 October. Adriaan Nijkamp, van Leiden, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Onderzoekingen omtrent de histologie van het kraakbeenweefsel.

10 November. Abraham Pieter van Roojen, van Oosthuizen, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Een geval van Osteogenesis perversa imperfecta.

1878.

10 Januari. Laurens Cornelis Proot, van Haarlem, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over tabes dorsalis.

4 Mei. Willem Dominicus, van Batavia, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Ontleedkundige aanteekeningen betreffende het achterhoofdsbeen.

11 Mei. Johan Floris Philip Hers, van Herkingen, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over vergroeiingen tusschen vrucht en placenta en hare gevolgen.

1 Juni. Johannes Burkens, van Kralingen, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Een experimentaal onderzoek over het ontstaan van longontsteking.

14 Juni. Jan Voogd, van Vlaardingen, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over het gebruik van chloroform in de verloskunde.

17 Juni. Arie Geyl, van Krimpen a/d Lek, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Bijdrage tot de kennis der puerperale infectie.

9 Juli. Willem Frederik Jong, van Heusden, privaat. Proefschrift: Over Aphasie.

10 Juli. Marinus Johannes van Leeuwen, van Colijnsplaat, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over den oorspronkelijken zetel van het Malum Pottii.

10 Juli. Doede Hendrik Zeeman, van Hoorn, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Bijdragen tot de geschiedenis der chirurgie in Frankrijk.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1877.

22 December. Willem Jakob Daniël Mounier, van Zierikzee, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Meetkundige beschouwing van de methode van Lagrange.

1878.

16 Januari. Johan Cornelis Catharinus Willem van Nooten, van Schoonhoven, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Kruidkundige waarnemingen op het gebied der horticultuur.

15 Februari. Carel Philip Sluiter, van Amsterdam, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: Bijdrage tot den bouw der kieuwen van Lamellibranchiaten.

16 Februari. Pieter Zeeman, van Hoorn, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: De kromme lijnen van de derde orde in de ruimte.

16 April. Rinse Sinia, van Dokkum, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Johannes Swammerdam in de lijst van zijn tijd.

15 Juni. Joannes Romeny, van Amsterdam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over het Methyleenmethylamine.

28 Juni. Willem Hillebrand Nieuwhuis, van Bierum, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over het beginsel der virtueele snelheden.

1 Juli. Duco Joachim Janssen, van Leeuwarden, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Het warmtegeleidingsvermogen van lucht en waterstof.

6 Juli. Bernard Jan Goossens, van Winterswijk, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over de schijnbare adhaesie van vaste lichamen.

13 Juli. Pieter Gijsbert Buekers, van Steenderen, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Bijdragen tot de kennis der anatomie van Cestum Veneris Les.

B. Volgens de Wet van 26 April 1876 (Staatsblad nº. 102).

In de Rechtswetenschap.

1878.

5 Juni. Lambertus Zeegers Veeckens, van Amersfoort, privaat. Proefschrift: Over de bevoordeeling bij tweede en verdere huwelijken, door toepassing van voorbeelden opgehelderd.

13 Juni. Klaas Zwaardemaker, van Zaandam, privaat. Proefschrift: Over surséance van betaling.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

Academiae Lugduno-Batavae. [1]

1875. Rect. Magn. ADRIANUS HEYNSIUS.

Jan. (8 Februari 1874 — 8 Februari 1875.)

16. **Albertus Elisa Vermey**, Elden. 20, G. a. s. 2.
» **Gosewinus Moll**, Amsterdam. 20, R.
» **Hermanus Molenpage**, Amsterdam. 21, R.
» **Ludovicus Simon Boas**, Amsterdam. 18, R.
» **Constantinus Bake**, Amsterdam. 18, R.
21. **Cornelis Arnold Römer**, Lemmer. 19, R. [a. s. 3.
26. **Henricus Maria Josephus Wertenbroek**, Oosterwijk. 20, G.
» **Petrus Beyers**, Weesp. 17, G. a. s. 2.
27. **Hubertus Adrianus van der Hout**, Amsterdam. 18, G. a. s. 2.
» **Julius Nord**, Amsterdam. 17, G.
» **Constantius Carolus Delprat**, Breda. 20, G. a. s. 2.
» **Wiebe van der Heide**, Amsterdam. 18, G. a. s. 2.

1) Het *Album Studiosorum*, in 1875 uitgegeven, bevat de namen van hen, die tot het einde van het jaar 1874 als studenten zijn ingeschreven. Dit vervolg begint alzoo met het jaar 1875. Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th., R., G., Ph., L.**, beteekenen de Faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. Bij de ingeschrevenen vóór 1 October 1877 wordt, evenals in het *Album Studiosorum*, door de verkorting a(nnus) s(tudiorum) 2, 3 enz. het jaar hunner studie, waarin de inschrijving valt, aangewezen; waar deze aanwijzing ontbreekt, wordt het eerste studiejaar bedoeld. Na 1 October 1877 zijn alleen de namen opgenomen van hen, die voor het eerst aan de Rijksuniversiteit werden ingeschreven.

1875. Rect. Magn. JOHANNES THEODORUS BUYS.

Febr. (8 Februari 1875 — 8 Februari 1876).

15. **Petrus Cornelius Margadant**, 's Gravenhage. 20, L.
16. **Lambertus Johannes van der Wulp**, 'sGravenhage. 19, G. a.s.2.
» **Hermannus Pino**, Samarang. 18, R. [18, R.
» **Ludovicus Adolphus Georgius Guilielmus Neumann**, Ambon.
17. **Cornelius Jacobus den Tex**, Amsterdam. 19, R.
» **Christianus Lydius Rahder**, Westerborg. 19, Th.
19. **Simon Jacobus Philips**, Amsterdam. 18, G.
» **Jan Daniel de Boer**, Amsterdam. 30, G. a. s. 5.
20. **Eduard Polak**, Amsterdam. 31, Ph.
» **Johan Frederik Coenen**, Epe. 17, G.
» **Dirk Johannes van Rijn**, Amersfoort. 18, G.
23. **Hermanus Pop**, Willemstad. 31, Th.
» **Maurits van der Stempel**, Nijmegen. 23, G. a. s. 2.
» **Henricus Johannes Murray Bakker**, Leeuwarden. 18, G. a.s.2.
26. **Lion Wagenaar**, Amsterdam. 19, L. a. s. 2.
27. **Johannes Guilielmus Sluiter**, Amsterdam. 18, L.
» **Carolus Philippus Sluiter**, Amsterdam. 20, Ph.

Mrt.

2. **Franciscus Jacobus van Kempen**, Schiedam. 63, R.
3. **Gerardus Petrus Wijn**, Twisk. 19, G. a. s. 2.
6. **Henricus Guilielmus Catharinus Elisa Buckmann**, Middelburg. 19, Ph.
» **Eduard Hendrik Marie Thijssen**, Amsterdam. 18, G.
» **Jan Cornelis Christiaan Loman**, Deventer. 19, Ph.
12. **Izaäk Levie Sohlberg**, Amsterdam. 19, L. a. s. 2.
» **Mozes Wolff**, Breda. 21, L.
15. **Cornelis de Rooy**, Amsterdam. 20, G. a. s. 4.
17. **Jacob van Zaanen**, Zaandam, 26, R. a. s. 2.
20. **Carel Hendrik Callenbach**, Nijkerk. 33, Th.
» **Johannes Willem George de Leeuw**, Nieuwendam. 18, G.
30. **Adriaan Joseph Sloot**, Doesburgh. 29, R.

April.

6. **Jacob van Deventer**, Zwolle. 26, G.
7. **Jacques Bloch Jr.**, Winschoten. 19, R.
9. **Martinus Willem Beyerinck**, Utrecht. 24, Ph. a. s. 4.
21. **Wiebe van der Heide**, Amsterdam. 18, G. a. s. 2.
23. **Johannes Henricus Wilterdink**, Deventer. 18, Ph.
28. **Gerardus Henricus Ahout**, Amsterdam. 20, G. a. s. 2.
» **Jacobus Albertus Portengen**, Amsterdam. 19, G.
» **Johan Marius Korver**, Hoorn. 21, G. a. s. 5.
» **Herman Verkouteren**, Amsterdam. 19, R. a. s. 2.
29. **Gustav Haas**, Amsterdam. 18, G. a. s. 2.
30. **Johan Gerard Lub**, Amsterdam. 20, G.

Mei.

1. **François Willem Bernard Sloet**, Denekamp. 21, G.
» **Leonard Conrad Schwab**, Amsterdam. 19, Ph.
» **Christiaan Bernard Tilanus**, Amsterdam. 18, G.
4. **Oscar Kellermann**, Samarang. 21, R. a. s. 2.
5. **Combertus Petrus Burger**, Gouda. 17, Ph.
» **Hendrik Pouw**, Amsterdam. 23, R. a. s. 5.
7. **Gerrit Kalff**, Zwolle. 18, L.
» **Jan Laurentius Andries Brandes**, Rotterdam. 18, Th.
8. **Johan Marius Jacob Pantekoek**, Brielsch Nieuwland. 17, G.
» **Pieter Beijers**, Weesp. 17, G. a. s. 2.
10. **Willem Hendrik Dirk Munnich**, Apeldoorn. 19, G.
21. **Constantinus Bake**, Amsterdam. 18, R.
» **Albertus Jacobus Kronenberg**, Vollenhoven. 27, L. a. s. 9.
25. **Lucas Brunner**, Oude Wetering. 32, R.
26. **Theodorus Stuart**, Amsterdam. 18, R. a. s. 2.
28. **Adrianus Marius Kentie**, Gorinchem. 18, G.
31. **Willem Haverkamp**, Amsterdam. 24, Th. a. s. 6.

Juni.

1. **Hendrik van Haarlem**, Amsterdam. 22, G. a. s. 3.
2. **Hubertus Jacobus Hubert**, Bolsward. 23, G. a. s. 5.

Juni.

4. **Johannes Broekhoff**, Aalsmeer. 20, G. a. s. 3.
» **Karel Theodoor Broekhoff**, Aalsmeer. 18, G.
» **Bartele Wartena**, Grouw. 18, G.
» **Lodewijk Albert Kesper**, Amsterdam. 17, L.
5. **Jan Jacobus Couvée**, Leiden. 26, Ph.
7. **Henri Louis Coopman**, Dordrecht. 17, G.
» **Lodewijk Simon Boas**, Amsterdam. 18, R.
» **Antonius van Haarlem**, Amsterdam. 24, R. a. s. 7.
10. **Sybrandus Johannes Warren**, Dokkum. 27, L. a. s. 10.
12. **Petrus Burgers**, Graaff Reinet, Kaapkolonie. 20, R.
23. **Karel Agatho Willem Lodewijk Haselhoff Roelfsema**, Zevenaar. 26, R. a. s. 8.
28. **David Kruseman**, Haarlem. 30, G.
» **Rudolf Willem Carel van den Wall Arnemann**, Curaçao. 18, G.
29. **Hendrik Marie Joseph Wertenbroek**, Oosterwijk. 21, G. a. s. 2.

Sept.

13. **Eduard August Otto Was**, St. Maartensdijk. 26, Ph.
17. **Louis Carel van der Feen**, Amsterdam. 23, R. a. s. 5.
18. **Henri Vos**, Leeuwarden. 16, Ph.
22. **Arnold Marius Nortier**, Rotterdam. 18, G.
23. **August Hypolite Kellermann**, Samarang. 17, R.
24. **Hendrik Mattheus Michiel Rappard**, Zaandam. 24, Th. a. s. 2.
25. **Willem Leonard Pieter Arnold Molengraaff**, Nijmegen. 17, R.
» **Hendrik Joan Izaak Alexander Molengraaff**, Nijmegen. 18, R.
27. **Willem van Zoest**, Arnhem. 21, L.
» **Cornelis Johannes de Bruyn Kops**, Delft. 17, G.
28. **Adriaan Johannes Verboom Soumain**, Leiden. 17, G.
» **Johannes Lechner Jr.**, Schiedam. 19, R.
» **Louis Herman Jean Lamberts-Hurrelbrinck**, Passaroean. 19, R.
» **Herman Arnold Crommelin**, Haarlem. 17, R.
» **Adriaan Willem Marinus van Deventer**, 's Gravenhage. 18, G.
» **Marinus Constans Justinus Wanrooy**, den Bommel. 19, Th.

Sept.

28. **Gerard Henri Langemeyer**, Amsterdam. 20, R.
» **Conrad Theodore van Deventer**, Dordrecht. 17, R.
» **Theodorus Thooft**, Zalt-Bommel. 18, R.
» **Bernard Tukker**, Leerdam. 19, R.
» **Jan Karel van Kessel**, Staphorst. 20, R.
» **Louis Henri Browne**, 's Gravenhage. 17, R.
29. **Herman Frederik Overhoff**, Amsterdam. 20, R.
» **Jan Willem Gerhardus Meerstadt**, Zutfen. 20, G.
» **Hendrik Jacob Herman Modderman**, Nijkerk. 19, R.
» **Philip Buschhammer**, Keulen. 19, G.
» **Rudolf Martinus Buschhammer**, Keulen. 18, G.
» **Arnold Louis Karel Hubert van de Loo**, Venlo. 23, G. a. s. 5.
» **Koenraad Kuiper**, Zaandam. 21, L. a. s. 3.
» **François Emile Couperus**, Batavia. 18, R.
» **Willem Otto Swaving**, Vianen. 20, L.
» **Hendricus Reneman Idzerda**, Sloten. 20, L.
» **Clemens Jentink**, Sexbierum. 19, R.
» **Dirk Zeeger van Duyl**, Kampen. 18, R.
» **Maurits Bindervoet**, Groningen. 18, R.
» **Gerardus Wiebes Posthuma**, Dokkum. 18, R.
» **Adriaan Willem van Everdingen**, Tiel. 22, R.
» **Jan Cornelis Smit**, Zaandam. 20, R.
» **Arie van Iperen**, Leiden. 21, R.
» **Sypko Hayo Sypkens**, Scharnegoutum, 18, R.
» **Jan Willem van der Lee**, Aarlanderveen. 19, G.
» **Willem Coert**, Hendrik Ido-ambacht. 21, G.
» **Goswin Moll**, Amsterdam. 20, R.
» **Jan Brandt**, Amsterdam. 22, G. a. s. 2.
30. **Hendrik Gerard Seelig**, Batavia, 18, R.
» **Dirk Fock**, Wijk bij Duursteede. 17, R.
» **Sipke de Vries**, Wolvega. 20, R.
» **Frederik Jacob Sprenger**, Middelburg. 19, R.

Sept.

30. **Herman van Cappelle**, Amsterdam. 18, Ph.
» **Jan Marinus Rienstra**, 's Gravendeel. 20, Th.
» **Adriaan Theodor Prins**, Rotterdam. 19, R.
» **Joan Hendrik van Meurs**, Haarlem. 18, R.
» **Hendrik Richard Adriaan Boonen**, Noordwijk. 17, R.
» **Adriaan Kist**, Rotterdam. 19, L.
» **Jacob Wybrand Muller**, Amsterdam. 17, L.
» **Gerard Joseph Marie Hemmes**, Mook. 19, G.
» **Jan Wessel van Groningen**, Deventer. 17, R.
» **Jacques Eduard de Sturler**, Tajoe, N.-Indië. 20, R.
» **Willem Cornelis Mees**, Rotterdam. 18, R.
» **Johannes Cornelis Sasse**, Nieuwveen. 19, R.
» **Gerardus Johannes Walraven van Tricht**, Steenderen. 19, R.
» **Albertus Telting**, Leeuwarden. 18, R.
» **Johan Hendrik Pieter Gallée**, Vorden. 20, R.

Oct.

1. **Adriaan Pekelharing**, Zaandam. 18, R.
» **Gerard Pekelharing**, Zaandam. 18, R.
» **Marinus Teunis de Baat**, Sliedrecht. 18, R.
» **Jan Albarda Hz.**, Leeuwarden. 19, R.
» **Jan Timmer**, Texel. 18, G.
» **Henri van Anrooy**, Brummen. 17, G.
» **Jean Jacques Brutel de la Rivière Pz.**, Helder. 16, G.
» **Gerrit Willem Altheer**, Macassar. 18, R.
» **Adriaan van den Ham van Heyst Jr.**, Utrecht. 18, R.
» **Pieter Timmers**, Hoogvliet. 17, G.
» **Hendrik Lodewijk Drucker**, Amsterdam. 18, R.
» **Lodewijk Hendrik Wychgel**, Zuidbroek. 20, R.
» **Arend Antonie Korteweg**, Middelharnis. 19, G.
» **Maurits Maria Brouwer Ancher**, Amsterdam. 17, R.
» **Heinrich Engelken**, Soerakarta. 20, R.
2. **Hendrik Diderik Lodewijk Bouricius**, Amboina. 21, R.

Oct.

2. **Gerard Karel van der Geugten**, Indramaijoe. 18, G.
» **Frederik Andries Palmer v. d. Broek**, Soerakarta. 19, R.
» **Anton Ferdinand Lens**, Samarang. 18, R.
5. **Henri Louis Rigail Certon**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Albert Willem Jacometti**, Batavia. 18, R.
» **Willem Abraham Canneman**, Hellevoetsluis. 21, R.
» **Jentje Manger Cats**, Ooststellingwerf. 21, R.
» **Helenus Marinus Speelman**, Amsterdam. 17, R.
» **Jacobus Simon van Veen**, Krimpen a/d Lek. 17, L.
» **Gerard Theodoor von Geusau**, Maastricht. 18, R.
» **Laurens van den Berch van Heemstede**, Leiden. 19, R.
» **Pierre Auguste Emile Désiré Jansen**, 's Gravenhage. 20, R.
» **Jan Volker**, Sliedrecht. 19, R.
» **Paul Arnold Jacob de Smeth**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Gerrit Nicolaas Manger Cats**, Ooststellingwerf. 21, R.
» **Nicolaas Willem Harmens**, Medemblik. 19, R.
» **Charles Loth**, Preanger Regentsch. 18, R.
» **Petrus Hendrikus Wilhelmus van Alphen**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Johan Adolf Hammes**, Papendrecht. 19, G.
6. **Frederik Nicolaas Lucretius Aberson**, Amsterdam. 21, R.
» **Carel Lodewijk Dankmeyer**, Samarang. 18, R.
» **Geerhard Heymans**, Ferwerderadeel. 18, R.
» **Paul Maria Josef Eduard Bloemarts**, Gennep. 18, R.
» **Hermanus Gerardus Ringeling**, 's Hertogenbosch. 19, G.
» **Cornelis Adriaan Lobry van Troostenburg de Bruyn**, Leeuwarden. 18, Ph.
» **Jacob Frans Antonie Mellink**, Nijmegen. 19, Ph.
» **Cornelis Bastiaan Nederburgh**, Batavia. 17, R.
» **Johannes Hendricus van der Zweep**, Bezoekie. 20, R.
» **Victor Hartogensis**, Mannheim. 18, R.
» **Arend Jan Jelgersma**, den Helder. 18, G.
7. **Otto van Hogendorp**, 's Gravenhage. 17, R.

Oct.

7. **Frederik Johannes Muller**, Amsterdam. 18, G.
» **Rogier Marius van Steenbergen**, Sliedrecht. 19, G.
» **Daniel Jacob Rudolf Jordens**, Batavia. 20, R.
» **Marius van den Berg**, IJselmonde. 23, G.
» **Marinus Sebastiaan Gutteling**, Oude Tonge. 20, G.
» **Pieter Anton Johan van den Brandeler**, Dordrecht. 18, R.
» **Alexander Leonard Oscar Kollmann**, Bantam. 20, R.
» **Vincent Maximiliaan Karel Lodewijk van Tuyl van Serooskerken**, Baden Baden. 18, R.
» **Huibert Burger C. Pz.**, Gouda. 19, Ph.
» **Franciscus Johannes Petrus Maria Coenen**, Weert. 19, R.
8. **Paulus Johannes Zaalberg**, 's Gravenhage. 17, Th.
» **Alfred Frans Timmermans**, Roermond. 21, G. a. s. 3.
» **Constant Charles Delprat**, Breda. 20, G. a. s. 2.
» **Willem Alexander Insinger**, Amsterdam. 18, R.
» **Alfred Insinger**, Amsterdam. 17, R.
12. **Hubertus Anna Janssen**, Kloetingen. 18, G.
» **Henricus Laurentius Cornelius Maria van Dommelen**, Nijmegen. 19, R.
14. **Mathijs Wolter Hendrik Hofstede**, Banjermassing. 18, R.
» **Johan George Bisschoff Berlauwt**, Soebang. 19, G. a. s. 2.
15. **Christiaan Arnoud Vaillant**, Middelburg. 17, R.
» **Karel Jan Willem Snabilié**, 's Gravenhage. 19, Ph.
21. **Paul Henri Simon Thomas**, Leiden. 19, G.
» **Klaas Prins**, Nijkerk. 22, G. a. s. 5.
22. **Theodorus Josephus Christianus Hoeben**, Lith. 23, G. a. s. 4.
26. **Willem Martin Mertens**, Amsterdam. 21, G. a. s. 5.
27. **Pieter Coenraad Frederik Frowein**, Amsterdam. 21, Ph. a. s. 6.
» **Hendrik Radier**, Amsterdam. 20, R.
» **Jacob Dias Santilhano**, Amsterdam. 23, Ph. a. s. 6.
29. **Carl Christian Mauve**, Haarlem. 29, L. a. s. 3.

Nov.

6. **Johan Gerard Veth**, Amsterdam. 18, Ph.
9. **Jacob Fock**, Amsterdam. 19, G. a. s. 2.
15. **Jan Antonie de Bruyne**, Zierikzee. 19, L.
» **Abraham Mozes Polak**, Veendam. 25, R. a. s. 4.
» **Hendrik Meursinge Hz.**, Leeuwarden. 18, G.
19. **Johan Frans van Bemmelen**, Groningen. 15, Ph.
20. **Heinrich Carl Wilhelm Utermöhlen**, Ostenburg (Oldenburg). 19, G.
22. **Gerrit Willem Steenbeek**, Herwijnen. 19, Th.
24. **Jan Willem Moll**, Amsterdam. 23, Ph. a. s. 5.
30. **Christiaan Volkert v. Valkenburg**, 's Gravenhage. 28, G. a. s. 5.

Dec.

1. **Johannes Cornelis van Heycop ten Ham**, Banjoemaas. 17, G. a. s. 2.
3. **Hendrik Frederik August Peypers**, de Rijp. 20, G. a. s. 3.
» **Aloysius Johannes Maria Brouwer Ancher**, Amsterdam. 19, G.
» **Dirk Marie Pronk**, Brielle. 20, G.
» **Sybo Hoekstra**, Grouw. 19, G.
6. **Klaas Bes**, Zaandam. 23, Ph. a. s. 2.
13. **Cornelis Jacobus Mulder**, Alkmaar. 19, Th.
» **Nicolaas Arnold Calisch**, Amsterdam. 17, R.
» **Matthys van Kleeff**, Nieuwer-Amstel. 17, Th.
» **Jan Constantijn Nicolaas van Eys**. Amsterdam. 19, R.
» **Johan Willem George van Haarst**, Amsterdam. 17, Th.

1876.

Febr.

3. **Jan Arend Helper Sesbrugger**, Gorinchem. 24, Th. a. s. 6.
4. **Pieter Peelen**, Rotterdam. 18, R.
» **Jan Gerrit Boekenoogen**, Wormerveer. 19, Th. a. s. 2.

Rect. Magn. JOHANNES HENRICUS SCHOLTEN.

(8 Februari 1876 — 8 Februari 1877).

Febr.

18. **Jan Willem Portengen**, Amsterdam. 18, G. a. s. 2.
» **Herman Jacob Keyzer**, Delft. 19, R.

Febr.

23. **David Brodie Jr.**, Amsterdam. 17, R.

29. **Johannes Marie Langeveld**, Genemuiden. 20, G.

» **Christiaan Eykman**, Nijkerk. 17, G.

» **Dirk Wouters**, Sneek. 17, G.

Mrt.

11. **George Adrianus Alers**, Rotterdam. 20, Th.

18. **Gerardus Henricus Ahout**, Amsterdam. 21, G. a. s. 2.

» **Jacobus van den Berg**, Haarlem. 29, G. a. s. 8.

22. **Bernardus Westerdijk**, Assen. 22, G. a. s. 4.

» **Rudolf Fridrich Julius Wijckerheld Bisdom**, Dusseldorp. 19, G. a. s. 3.

31. **Johannes Diderik van der Crab**, Ternate. 19, R. a. s. 2.

April.

4. **Hendrik Frederik August Sasse**, Zaandam. 18, G.

7. **Zegerus Theodorus Diehl**, Lichtenvoorde. 25, Ph. a. s. 8.

» **Peter Versmeeten**, Sambeek. 20, L. a. s. 7.

28. **Gerardus Johannes Jaarsveld**, Amsterdam. 25, G. a. s. 7.

» **Jóhan Hendrik Moll**, Zierikzee. 28, L. a. s. 12.

» **Hendrik Gerhard Pluim**, Deventer. 18, G.

» **Petrus Jacobus Smit**, Leiden. 37, L. a. s. 5.

29. **Jean Charles Marie Simon Thomas**, Leiden. 24, G. a. s. 10.

» **Johan Frederik Eijkman**, Nijkerk. 25, Ph. a. s. 5.

Mei.

5. **Aloysius Johannes Maria Brouwer Ancher**, Amsterdam. 20, G. a. s. 2. [a. s. 3.

» **Johannes Cornelis van Heycop ten Ham**, Banjoemaas. 18, G.

» **Rudolf Jacob de Jong van Lier**, Vlissingen. 18, G.

» **Benedictus Joachim Polenaar**, Amsterdam. 32, R. a. s. 4.

13. **Hendrik Joan Reynders**, Amsterdam. 20, L.

» **Christiaan Lydius Rahder**, Westerborg. 20, R. a. s. 2.

15. **Jan Constantijn Nicolaas van Eys**, Amsterdam. 19, R. a. s. 2.

16. **Carel Hendrik August Bom**, Amsterdam. 19, R.

Mei.

16. **Rudolf Willem Carel van den Wall Arnemann**, Curaçao. 19, R. a. s. 2.

» **Johan Ferdinand Backer**, Amsterdam. 20, R.

18. **Doede Hendrik Zeeman**, Hoorn. 23, G. a. s. 5.

22. **Marius Carel de Leeuw**, Haarlem. 25, Ph. a. s. 7.

29. **Jan Willem Moll**, Amsterdam. 24, Ph. a. s. 6.

Juni.

1. **Lodewijk Joseph Socking**, Wormerveer. 19, L. a. s. 2.

3. **Jan Six**, Amsterdam. 19, L.

6. **Cornelis Jacobus den Tex**, Amsterdam. 20, R. a. s. 2.

» **Simon Jacobus Philips**, Amsterdam. 19, G. a. s. 2.

» **Gustav Haas**, Amsterdam. 19, G. a. s. 2.

» **Nicolaas Marinus Josephus Jitta**, Amsterdam. 18, G.

8. **Jan Gerrit Boekenoogen**, Wormerveer. 20, Th. a. s. 2.

» **Henri van Enck**, Olst. 18, G.

12. **Adrianus Marius Kentie**, Gorinchem. 20, G. a. s. 3.

» **Klaas Prins**, Nijkerk. 23, G. a. s. 6.

» **Zeeger Willem Straatman**, Groningen. 21, R. a. s. 4.

» **Jan Gerard Pott**, Amsterdam. 19, R. a. s. 3.

20. **Antonie van Haarlem**, Amsterdam. 25, R. a. s. 8.

22. **Karel Theodoor Broekhoff**, Aalsmeer. 20, G. a. s. 2.

» **Dirk Marie Pronk**, Brielle, 20, G. a. s. 2.

» **Joseph Wijnkoop**, Amsterdam. 33, L. a. s. 10.

23. **Constant Joan Jacobus Ninck Blok**, 'sGravenhage. 26, Ph. a. s. 9.

26. **Jan Eduard van Someren Brand**, Amsterdam. 19, R.

27. **Lucas Broekman**, Amsterdam. 19, G.

29. **Willem Herman Denier van der Gon**, Soeterwoude. 17, Ph.

Juli.

24. **Cornelis Woutman**, Hoog-Blokland. 19, Th.

Sept.

9. **Carel Theodoor Humme**, Malang. 17, G.

12. **Adolf Frederik Adriani**, Utrecht. 18, Th.

» **Hessel Zeehuisen**, Leeuwarden. 17, G.

Sept.

13. **Bernard Nicolaas Johannes Josephus Schrant**, Leiden. 18, L.
21. **Pieter Jan de Witt**, Amsterdam. 19, L.
22. **Hendrik Dirk Kruseman**, Haarlem. 26, Ph. a. s. 8.
23. **Jacob Tensen**, Enkhuizen. 20, Ph.
» **Willem Haverkamp**, Amsterdam. 26, Th. a. s. 8.
26. **Nicolaas Arnold Calisch**, Amsterdam. 18, R. a. s. 2.
» **Charles van der Zweep**, Sitobondo. 17, R.
» **Nicolaas Jan Singels**, Leeuwarden. 19, L.
» **Catharinus Nolen**, Rotterdam. 19, G.
» **Hendrik Gerrit Kleyn**, Leiden. 16, Th.
» **Albertus Emilius Syno Sluyterman**, Sneek. 19, G.
» **Cornelis Broersma**, Winkel. 18, G.
» **Pieter Hendrik Jan Jakob Ras**, Amsterdam. 18, R.
27. **Martinus Mouton**, 's Gravenhage. 17, R.
» **Pieter Scheltema**, Gouda. 20, G.
» **Ocker Johan Repelaer**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Willem Vrolik**, Rotterdam. 18, R.
» **Jan Rudolf Anne Cort van der Linden**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Abraham van Veelo**, Amsterdam. 32, Th.
28. **François Frederik 's Jacob**, Batavia. 18, R.
» **Gerben Nammens Bouma**, Sneek. 18, G.
» **Johan Christoph Gerhard Jonker**, Amsterdam. 19, R.
» **Bernard Johan Rasch**, 's Gravenhage. 20, R.
» **Henri Ekama**, Haarlem. 18, Ph.
» **Kornelis Anthonie La Lau**, Sassenheim. 19, Ph.
» **Christiaan Willem Margadant**, Rotterdam. 27, R.
29. **Johannes Thomee**, Delftshaven. 17, L.
» **Jan Herman de Ridder**, 's Gravenhage. 18, Th.
» **Hendrik Ludwijn van Linden van den Heuvel**, Vlaardingen. 19, G.
» **Balthasar Rutger Coninck Liefsting**, Ommen. 18, R.
» **Abraham Johan Olivier**, Leiden. 17, G.

Sept.

29. **Cornelis van Drooge**, Dordrecht. 18, G.
» **Johannes van den Broek**, Dordrecht. 18, G.
» **Adrianus Cornelis Crena de Jongh**, Dordrecht. 18, R.
» **Joan Gerard Wurfbain**, Amsterdam. 19, R.
» **Frederik Justinus Munsebrock**, Amsterdam. 18, R.
» **Regner Tjaarda Mees**, Batavia. 18, R.
» **Alexander Carolus van Blommestein**, Samarang. 18, R.
» **Jakob Santee Pel**, Drachten. 18, G.
» **Johan Christoph Schönfeld**, Bellingwolde. 25, G. a. s. 7.
» **Ludovicus Johannes Martinus Nelissen**, Bergen op Zoom. 19, R.
» **Willem Röell**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Walraven Elias Johannes van Balveren**, Utrecht. 18, R.
» **Esgo Tako Feenstra Kuiper**, Sneek. 18, G.
» **Josephus Hubertus Hugo Ackens**, Gulpen. 19, G.
» **Hildebrand Jan Rinkes**, Joure. 17, G.
» **Petrus Franciscus Aloisius Cremers**, Winschoten. 19, R.
» **Gerardus Bernardus Roes**, Heteren. 19, R.
» **Arthur Eduard Josef van Voorst tot Voorst**, Elden. 17, R.
» **Antonius Thomas Johannes Schade van Westrum**, Ubbergen. 19, R.
» **Engelbertus Johannes Jacobus Homan**, Varseveld. 19, Th.
» **Isidor van Praag**, Oudewater. 18, G.
30. **Marc Visser**, Brielle. 22, R.
» **Jacobus Magdalenus Lamaison van Heenvliet**, Heenvliet, 20, G. a. s. 2.
» **Jacobus Magdalenus van Staveren**, Delftshaven. 20, G.
» **Johan Hendrik Meiss**, Breda. 18, R.
» **Leonardus Johannes de Hoop**, Franeker. 20, R.
» **Jan Hendrik Veenstra**, Texel. 19, G.
» **Johannes Andreas Middelhoff**, Purmerend. 20, R.
» **Hendrik Jan Veenstra**, Texel. 19, G.
» **Corstiaan Jacobus Korteweg**, Lage Zwaluwe. 16, G.

Sept.

30. **Wicher Jan Slagter**, Zwartsluis. 18, G.
» **Nicolaas Pelinck**, Assen. 18, R.
» **Gerard David Cohen**, Assen. 19, G.
» **Frederik Pijper**, Hoogwoud. 17, Th.
» **Martinus Theodorus Laurman**, Nijega. 19, Th.
» **Jan van der Wal**, Nijega. 17, G.

Oct.

2. **Julius Nord**, Amsterdam. 19, G. a. s. 2.
» **Otto Smissaert**, Olst. 28, R. a. s. 6.
» **Willem van Loghem**, Deventer. 25, Ph.
» **Paulus Josef Aloisius Anacletus Maria van Nispen tot Zevenaar**, Arnhem. 20, R.
» **Johannes Fredericus Houwing**, Blokzijl. 19, L.
» **Frans Jacob Josef Maria van Rijckevorsel**, 's Hertogenbosch. 18, R.
» **Willem François Ewoud Spiering**, Tiel. 18, R.
» **Mattheus Wijbrandi**, Leeuwarden. 19, R.
4. **Louis Charles Kronenberg**, Arnhem. 18, R.
» **Petrus Stephanus Scheers**, Nijmegen. 19, R.
» **Abraham Cornelis van Rijn van Alkemade**, Utrecht. 17, Ph.
» **Bernard van der Haak**, 's Gravenhage. 17, R.
» **Casper Willem Nolting**, Haarlem. 19, L.
» **Frederik Hendrik van Zutphen**, Haarlem. 19, L.
» **Andries Borgman**, Eenrum. 22, Ph.
» **Tjalling Sybrandus van der Ley**, Langweer. 20, Th.
» **Leonard Adriaan Charles Gevers**, Bandong. 17, R.
» **Eeltje Hiddes Halbertsma**, Grouw. 19, G.
» **Paul Mathieu von Baumhauer**, Zutfen. 17, R.
» **Jan Bertram Breukelman**, Rotterdam. 19, R.
5. **Ulrich Willem Dijckmeester**, Utrecht. 18, R.
» **Karel Henri Johan van Zyll de Jong**, Wonozobo. O.I. 19, R.
» **Christiaan Adriaan Phaff**, Gorinchem. 20, R.

Oct.

5. **Frederik Willem van der Plas**, Batavia. 18, R.
» **Pieter Hendrik Smits**, Arnhem. 19, R.
» **Alexander Willem Schimmelpenninck van der Oye**, 's Gravenhage. 17, R.
» **Johan Adriaan de Vicq**, Hoorn. 19, R.
» **Jan Adriaan Hers**, Herkingen. 19, G.
» **Jacobus Willem Bloem**, Amsterdam. 18, R.
» **Adrianus Petrus Hendrik de Lange**, Alkmaar. 18, R.
» **François Johan Nicolaas van Dam**, Axel. 20, R.
» **Jean David Daubanton**, Amsterdam. 19, G.
» **Lambrecht Abraham van Langeraad**, Biervliet. 21, Th.
» **Johannes de Lint**, Klundert. 19, Ph.
» **Franciscus Jozef Pieter Maria Hubert Erens**, Schaasberg. 19, R.
» **Louis Jean Anne Schuurbeque Boeye**, Middelburg. 19, R.
» **Jacobus Nicolaas Moolenburch**, Zierikzee. 19, G.
» **Leopold Anton Marie de Bruyn**, Breda. 19, R.
» **Maurits Gerard Smalt**, Rotterdam. 19, R.
» **Gottlieb Christiaan Diderich Neumann**, Ambon. 19, R.
» **Aloisius Petrus Johannes Berends**, Nijmegen. 25, G. a. s. 2.
» **August Cornelis Pieter Lammers van Toorenburg**, Meester Cornelis (Java). 17, R.
» **Anton Willem Cornelis Wentholt**, Alkmaar. 18, R.
» **Archibald Maclaine Pont**, Hoorn. 18, R.
» **Johannes Zacharias Mazel**, Leeuwarden. 18, R.
» **Nico Paré**, Breevoort. 18, Th.
» **Jan Jacob Henny**, Zutfen. 19, R.
» **Frans Philip Michaëlis**, Zutfen. 18, L.
» **Hugo Gevers**, Noordwijk. 18, R.
» **Petrus Martinus Hoek**, Wateringen. 19, G.
» **Ernest Louis van Limburg Stirum**, Utrecht. 19, R.
» **Abraham Jacobus Frederik Fokker**, Zierikzee. 19, R.
6. **Anton Johan van der Heim**, 's Gravenhage. 17, R.

Oct.

6. **Cornelis Marinus Hoogenboom**, Renesse. 18, G.
» **Bartout van der Feen**, Tholen. 19, R.
» **Hannibal Emile Casimir de Testa**, Tripoli. 18, R.
» **Frederik Johannes Egbert Adrianus Bade**, Amsterdam. 18, R.
» **Elisa Marinus Adrianus Noothout**, Amsterdam. 18, R.
» **Willem Jakob Machiel van Stockum**, 's Gravenhage. 19, L.
7. **Frederik Willem van Barnau Sythoff**, Grisee, O. I. 19, R.
» **Hendrik Cornelis Geuken**, Soerabaja. 19, G. a. s. 2.
» **Ferdinand Gonzalve Theodore Pahud de Mortanges**, Batavia. 19, R.
» **Johan Leonard Berns**, Spankeren. 22, R.
» **Tjebbe Maas**, Makkum. 19, R.
» **Henri François Reinier Dubois**, Grootebroek. 19, R.
» **Josef Abraham Johannes Cornelis Pieters**, Meester Cornelis (Java). 18, R.
» **Johannes Henricus Muller**, Valkenburg. 18, R.
» **Christiaan Rooseboom Wz.**, Vianen. 19, R.
» **Gerlach Marinus Kruimel**, Amsterdam. 18, G.
» **Remmelt Sissingh**, Delfzijl. 18, Ph.
» **Henri Mounier**, Rembang (Java). 19, R.
» **Emile Frederik Kollmann**, Kaiserslautern (Beieren). 19, R.
9. **Robert Casper Baumgarten**, Djocjacarta (Java). 16, G.
» **Jan van Giffen**, Heerenveen. 19, R.
» **Hendrik Egbert Eduard Lagerwey**, Westbroek. 16, R.
10. **Hendrik Feykes Jr.**, Amsterdam. 32, Th.
» **Hendrik Beth Jr.**, Batavia. 19, R.
» **Johan van Buttingha Wichers**, Leiden. 18, R.
» **Gerard Ripping**, Rotterdam. 17, R.
» **Raimond Karel Hendrik IJsbrand Schuurman**, Padang. 18, R.
13. **Christiaan Bernard Tilanus**, Amsterdam. 21, G.
14. **Hendrik Groothoff**, Zalt-Bommel. 16, G. [a. s. 2.
17. **Willem Theodoor Cornelis Zimmerman**, Amsterdam. 19, R.

Oct.
19. **Joan Willem Spin**, Amsterdam. 29, R. a. s. 8.
» **Willem van Asch**, Rumpt. 27, Th. a. s. 3.
28. **Jene Willem Sytsema**, Grijpskerk. 26, G. a. s. 7.
» **Jacobus Mees ten Oever**, Groningen. 23, G. a. s. 7.
Nov.
8. **Antonie Steehouwer**, Strijen. 22, L. a. s. 5.
14. **Antonius Maria Aloysius Smits**, Amsterdam. 22, R. a. s. 3.
» **Eduard Albert Joseph Barge**, Hilversum. 26, R. a. s. 3.
22. **Arthur Benjamin Alexander Frederik Robert Philips**, Maastricht. 19, R.
23. **Hendrik Pouw**, Amsterdam. 25, R. a. s. 6.
Dec.
4. **François Willem Bernard Sloet**, Denekamp (Overijssel). 22, G. a. s. 2.
6. **Antonie Evert Beuzekamp**, Zutfen. 33, L. a. s. 13.
7. **Petrus van der Crab**, Amboina. 17, G. a. s. 2.
» **Eduard Hendrik Marie Thijssen**, Amsterdam. 20, G. a. s. 3.
9. **Eduard Jan Grotendorst**, Utrecht. 24, Ph.
» **Gerardus Jan van Wieringen**, Lekkerkerk. 19, G. a. s. 2.
11. **Hendrik van Haarlem**, Amsterdam. 25, G. a. s. 4.
» **Albert Ludwig Eduard Gastman**, Herwijnen (Java). 22, R.
18. **Henri Maurits Witsen**, Amsterdam. 19, R.
21. **Louis Carel van der Feen**, Amsterdam. 24, R. a. s. 6.

1877.

Jan.
25. **Pieter Peelen**, Rotterdam. 19, R. a. s. 2.
26. **Cornelis van Spreekens**, Brummen. 21, R.

Rect. Magn. PETRUS VAN GEER.

(8 Februari 1877 — 1 October 1877).

Febr.
13. **Cornelis Frans Jacobus Blooker Jr.**, Amsterdam. 26, G. a. s. 8.
17. **Frederik Richard Tepe**, Amsterdam. 25, G. a. s. 3.

Febr.

17. **Jan de Vries**, Amsterdam. 18, Ph.
» **Jan Nicolaas Dirk Hulst**, Schagen. 21, G.
19. **Hartog Mozes Polenaar**, Amsterdam. 20, Ph.
» **Lodewijk Theodorus Reicher**, Kampen. 19, Ph.
» **Philip Cohen Kaz**, Amsterdam. 19, Ph.
» **Willem Jan Marie Westerwoudt**, Amsterdam. 18, R.
20. **Johan Marius Jakob Pantekoek**, Brielsch-Nieuwland. 20, G. a. s. 3.
» **Petrus Broekhoff**, Aalsmeer. 24, G. a. s. 5.
21. **Heinrich Zacharias Kauling**, Delft. 18, G.
» **Jakob Rotgans**, Terschelling. 18, G.
» **Cornelis Theunis Smit**, Grootebroek. 18, G.
26. **Rudolph Jacob de Jong van Lier**, Vlissingen. 19, G. a. s. 2.
» **Adriaan Maarten van der Willigen**, Zoelmond. 19, G.
» **Dirk Romeyn**, Enspijk (Gelderland). 18, G.
» **Anton Pieter Vis**, Amsterdam. 20, G. a. s. 2.
» **Joannes Franciscus Farensbach**, Soerabaya. 19, R.
» **Willem Frederik van Leeuwen**, Soerabaya. 16, R.
» **Charles Henri van Heteren**, Hulst. 19, R.
» **Dirk Jacob Karres**, Amsterdam. 19, Th.
» **Salomon Aron Norden**, Oss (N.-Brabant). 19, G.
28. **Gustaaf Arnold Polak**, Paramaribo. 20, R.
» **Ernest Charles Henri Brands**, Soerabaya. 18, G.
» **Hendricus Karel Schutter**, Groenlo. 22, G. a. s. 3.
» **Daniel Henri Zeegers**, Amsterdam. 17, G.
» **Willem Cornelis Jacobus Verhulst**, Middelburg. 19, G.
» **Gerardus Jan van Wieringen**, Lekkerkerk. 20, G. a. s. 2.
» **Leendert Cornelis van der Meulen**, Neede (Gelderland). 17, G.
» **Daniel David Büchler**, Amsterdam. 20, G. a. s. 2.
» **Arnold Aletrino**, Amsterdam. 18, G.

Mrt.

5. **Charles Henri Hubert Spronck**, Beek (Limburg). 19, G.

Mrt.

5. **Arnold Goudsmit**, Amsterdam. 21, G. [18, G.
» **Cornelis Johannes Bakhuizen van den Brink**, 'sGravenhage.
» **Johan Marinus Ruys**, Amsterdam. 19, Ph.
» **Conrad Carel Kayser**, Rottevalle. 20, G.
» **Salomon de Jong**, Amsterdam. 16, G.
9. **Bartele Wartena**, Grouw. 21, G. a. s. 3.
12. **Arthur Fraenkel**, Zwolle. 23, R. a. s. 4.
» **Benjamin Emanuel Asscher**, Amsterdam. 17, R.
» **Lucas Broekman**, Amsterdam. 20, G. a. s. 2.
16. **Petrus van der Crab**, Amboina. 18, G. a. s. 3.
» **Hessel Zeehuisen**, Leeuwarden. 18, G. a. s. 2.
19. **Johannes Hermanus Gunning**, Utrecht, 17, L.
24. **Hendrik Gerardus Wilhelmus Plantenga**, Katwijk. 19, G.

April.

13. **Willem Frederik Lodewijk Gericke**, Batre (Java). 17, R.
23. **Reinhard Klees**, Amsterdam. 18, G. [a. s. 12.
27. **Willem Geertrudes Cornelis Bijvanck**, Amsterdam. 28, L.
30. **Maurice Nassy**, Paramaribo. 18, R.
» **Johan Gerard Lub**, Amsterdam. 22, G. a. s. 3.

Mei.

2. **Nicolaas van Rijnberk**, Tiel. 31, G.
5. **Wessel Johannes Rakhorst**, Heerde (Gelderland). 20, G.
8. **Jacobus Albertus Portengen**, Amsterdam. 21, G. a. s. 3.
» **Jan Willem Portengen**, Amsterdam. 19, G. a. s. 2.
» **Rudolf Willem Carel van den Wall Arnemann**, Curaçao. 20, R. a. s. 3.
» **Christiaan Eykman**, Nijkerk o/d Vel. 19, G. a. s. 2.
» **David Krüseman**, Haarlem. 32, G. a. s. 2.
» **Willem Hendrik Dirk Munnich**, Apeldoorn. 21, G. a. s. 3.
» **Hendrik Joan Calkoen Az.**, Valkoog. 22, Ph. a. s. 3.
» **Hendrik Frederik August Sasse**, Zaandam. 20, G. a. s. 3.
» **Lambertus Johannes van der Wulp**, 's Gravenhage. 21, G. a. s. 4.

Mei.

8. **Johannes Marie Langeveld**, Genemuiden. 21, G. a. s. 2.
» **Anthonie Roodhuyzen**, Amsterdam. 18, L.
» **Bastiaan Mijnlief**, Scheveningen. 19, G.
9. **Petrus Elbertus van Twisk**, Alkmaar. 19, G.
» **Jacob Fock**, Amsterdam. 21, G. a. s. 3. [G. a. s. 4.
10. **Johannes Cornelis van Heycop ten Ham**, Banjoemaas. 19,
11. **Aloysius Petrus Johannes Berends**, Nijmegen. 26, G. a. s. 2.
» **Dirk Wouters**, Sneek. 18, G. a. s. 2.
» **Johan Ferdinand Backer**, Amsterdam. 21, R. a. s. 2.
15. **Henri Maurits Witsen JJf.**, Amsterdam. 20, R. a. s. 2.
» **Jacob van Davelaar**, Samarang. 17, R.
19. **Cornelis de Rooy**, Amsterdam. 22, G. a. s. 6.
24. **Cornelis Jacobus Mulder**, Alkmaar. 21, Th. a. s. 3.

Juni.

9. **Alexander James Louis van Bylandt**, Tunbridge Wells. 21, R.
14. **Martinus Willem Beyerinck**, Amsterdam. 26, Ph. a. s. 5.
22. **Johannes Marius van Stipriaan Luiscius**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Willem Nicolaas Frederik Sibmacher Zijnen**, Middelburg. 18, L.
» **Petrus Proost**, Amsterdam. 23, Th. a. s. 4.
» **Hendrik Balthazar Smissaert**, Amsterdam. 26, R. a. s. 8.
28. **Pieter Hendrik Bruinings Ingenhoes**, Voorburg. 27, Ph. a. s. 9.
» **Jeremias Henricus Wilmink**, Borne. 30, L. a. s. 12.
» **Gerard Willem Schimmel**, Amsterdam. 22, R.
» **Willem Frederik Schimmel**, Amsterdam. 20, R.
» **Heinrich Carl Wilhelm Utermöhlen**, Ostenburg bij Oldenburg. 21, G. a. s. 3.

Juli.

17. **Rinze Kijlstra**, Beers (Friesland). 19, Th.
25. **William Charles Phillips**, London. 37, L.
» **Jan Frans Ternooy Apèl**, Koog a/d Zaan. 19, Th.

Sept.

4. **Menno Rijke**, Leiden. 17, R.

Sept.
11. **Gabriel Abraham Pinedo**, Curaçao. 17, R. [a. s. 7.
15. **Gerhard Petrus Herman van Maarseveen**, Amboina. 30, R.
19. **Nicolaas Marinus Josephus Jitta**, Amsterdam. 19, G. a. s. 2.
» **Antonie Fetter**, Amsterdam. 22, Th. a. s. 3.
22. **Herman Jacobus Keyzer**, Delft. 20, R. a. s. 2.
27. **Augustus Johannes Alphonsus Adan**, Ossendrecht. 21, G.
» **Abraham Ernest Gompertz**, Amsterdam. 19, G.
» **Petrus Johannes Buckmann**, Amsterdam. 18, G.
» **Floris Adriaan Versteegh**, Banda (Molukken). 17, R.
28. **Hubert Adriaan van der Hout**, Amsterdam. 21, G. a. s. 4.
» **Johannes Dirk Bloemen**, Amsterdam. 18, G.
30. **Eliza Brandts**, Amsterdam. 22, G. a. s. 6.

Rect. Magn. ROBERTUS JACOBUS FRUIN.

1877.

Oct. (1 October 1877 — 17 September 1878).

4. **Robert Fruin**, Dordrecht. 19, R.
5. **Adrianus Johannes Bik**, 's Gravenhage. 20, R.
» **Reinier Johan De Wal**, Batavia. 16, R.
» **Boudewijn De Bruyn**, Geervliet. 21, G.
» **Willem Frederik Alexander Verhoeff**, Alkmaar. 17, R.
» **Herman Louis Israëls**, Groningen. 20, R.
» **Karel Jan Philips**, Amsterdam. 18, R.
» **Hendrik Johannes Cornelis de Jonge**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Paul du Rieu**, Leiden. 18, R.
» **Rijck Henri August van Prehn Wiese**, Wonosobo (Residentie Bagelen op Java). 19, R.
» **Jan Cornelis van den Berg**, Rotterdam. 20, Ph.
» **Gustaaf Adolf Frederik Molengraaff**, Nijmegen. 17, Ph.
» **Dirk Adrianus Brinkerink**, Obdam. 18, Th.
» **Hendrik Le Coultre**, Steenwijkerwold. 19, R.
» **Everardus Johannes van Elden**, 's Heerenhoek. 17, Th.

Oct.

5. **Abraham Cornelis Hartevelt**, Leiden. 17, G. [17, R.
» **Alexander Jacques Johan Sinclair de Rochemont**, Batavia.
» **Douwe Ruitinga**, Knippe (bij Heerenveen). 19, G.
» **Wijnand Adriaan Mees**, Rotterdam. 18, R.
» **Gerhard Boom**, Vriezenveen. 18, G.
» **Arie de Niet**, Scheveningen. 18, G.
» **Henri Pierre Grobbee**, Samarang. 18, R.
» **Jacob van Davelaar**, Samarang. 18, R.
6. **Jan Hondius**, Zaandam. 21, G.
» **Johannes Bernardus van Loenen**, Soest. 20, Th.
» **Gerard Marie Slothouwer**, Franeker. 17, G.
» **Isac Alexander Nederburgh**, Batavia. 16, R.
» **Hendrik Nicolaas Mees**, Rotterdam. 20, R.
» **Theodorus Johannes Antonius Duynstee**, 'sGravenhage. 19, R.
» **Karel Willem van Sandick**, Nijmegen. 18, R.
» **Jan Frans Ternooy Apel**, Koog a/d Zaan. 20, Th.
» **Henri Vos**, Leeuwarden. 18, R.
» **Henri Jan Theodoor Netscher**, Pekalongan. 18, G.
» **Carel Philippe Loopuyt**, Oosterbeek. 16, R.
» **Johannes Albertus Abraham Dool**, Leiden. 18, G.
» **Gerbert Rebel**, Overlangbroek. 19, R.
» **Hendrik Cornelis Los**, Alphen. 18, Ph.
» **Willem van Geer**, Leiden. 38, G.
» **Eelco Schaafsma**, Dokkum. 19, R.
» **Theodoor Reepmaker**, Rotterdam. 19, R.
» **Hendrik Melchior van der Zandt**, Diepenveen. 18, R.
» **Jean Charles von Hemert**, Amsterdam. 20, R.
» **Willem Caland**, Brielle. 18, L.
» **Piet Jan Bijleveld**, Arnhem. 18, R.
» **Charles Frederic Adolphe Milders**, Delft. 17, R.
» **Bernhard Hendrik Stephan**, Koog a/d Zaan. 18, G.
» **Johan Arnold Römer**, de Lemmer. 19, G.

Oct.

6. **Valerius Geertruidus Andringa Boll**, Gorinchem. 18, R.
» **Remko Adrian Vogelsang**, Leerdam. 18, R.
» **Pieter Cornelis Barendrecht**, Charlois. 19, L.
» **Joannes Bernardus Helmich**, Oldenneel (gemeente Zwollekerspel). 19, R.
8. **Cornelis Gerardus 't Hooft**, Dordrecht. 18, R.
» **Hendrik Wildeboer**, Amsterdam. 23, Th.
» **Paul Joseph Karel Seydlitz**, Maastricht. 20, R.
» **Jonas Henri Andries**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Rinse Kijlstra**, Beers (Friesland). 19, Th.
» **Wybren Arend Evertsz**, Sneek. 18, R.
» **Joan Karel Hendrik de Roo van Alderwerelt**, 's Gravenhage. 17, R.
» **Adolphe François van Blommestein**, Pekalongan. 18, R.
» **Albert Willem Antonie van der Mey**, Kerkwerve. 18, R.
» **Cornelis Willem Corts**, Leiden. 18, G.
» **Cornelis Beekhuis**, Buitenpost. 19, R.
» **Jacob Liegenberg**, Dokkum. 16, L.
» **Jacobus Meyeringh**, Dedemsvaart. 21, R.
» **Roelof Veningen Berends**, Dedemsvaart. 20, R.
» **Tite Solkes van Hettinga Tromp**, Zevenaar. 18, R.
» **Karel Joseph Hubertus Burghoff**, Roermond. 20, G.
» **Willem Piet Jan Marinus Thijssen**, Beers (N.Brabant). 18, R.
9. **Johan Jan Tjaarda**, Akkrum. 21, G.
» **Anton Willem Boddaert**, Middelburg. 18, R.
» **Marius Franciscus Boonzajer**, Gorinchem. 20, R.
» **Jan Meyers**, Holten. 18, G.
» **Johannes van de Kasteele**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Henricus Wilhelmus Johannes Koevoet**, Rotterdam. 19, G.
» **Lambertus Vincentius Hoog**, Beesd. 18, G.
» **Isaac Marius Jacob Hoog**, Beesd. 19, Th.
» **Nicolaas Marius Lebret**, Dordrecht. 20, R.

Oct.

9. **Maurits Ernest Houck**, Deventer. 19, L.
» **Bernard Wynold Filip Kronenberg**, Deventer. 19, R.
10. **Ascanius Cornelis Henri Catharinus van Sypesteyn**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Johan Anton Marinus Adrianus Grondhout**, Dordrecht. 21, G.
» **Louis Adriaan Adolf Junius van Hemert**, Batavia. 19, R.
» **Henrik Jan Smit**, Zaandam. 18, R.
» **Maurits van Reenen**, Wassenaar. 18, R.
» **Dionys Lorié**, Rotterdam. 19, R.
» **Hendrik Gualtherus Jacob van den Bosch**, Goes. 19, G.
11. **Johann Ludwig Kappeyne van de Coppello**, 's Gravenhage. 17, G.
» **Johan Caspar Ferdinand van der Meer van Kuffeler**, Wamel. 19, R.
» **Jacobus Jan Carsten**, Meppel. 19, R.
» **Jacob Rutschy**, Schiedam. 18, G.
» **Arthur Paul Adolphe Wynans**, Gulpen. 18, R.
» **Frederik Alexander van Ittersum**, Zutfen. 19, R.
» **Menno Rijke**, Leiden. 17, R.
13. **Oscar Franciscus Maria Haffmans**, Helder. 18, R.
15. **Albert Kluyver**, Koog a/d Zaan. 18, L.
» **Hartog Elion**, Rotterdam. 24, Ph.
» **Johan Marius van Stipriaan Luiscius**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Philippus Anne Gertrudes Hulst**, Oosterblokker. 21, R.
17. **Cornelis Boudewijn Mattheus van Citters**, Heinkenszand. 19, R.
22. **Gerrit Willem Steenbeek**, Herwijnen. 21, Th.
» **Adel Diederik Waanderd de Vries**, Amsterdam. 20, R.
23. **Willem Pieter Abraham Dijkgraaff**, 's Gravenhage. 19, Ph.
27. **Herman Frederik Carel ten Kate**, Amsterdam. 19, L.
» **Pieter Christiaan de Geus**, Houtrijk en Polanen. 22, R.
30. **Alexander James Louis van Bylandt**, Tunbridge Wells. 21, R.

Nov.

21. **Johannes Rutgers**, Hallum. 27, G.

23. **Harmen Bakker**, Deersum (Friesland). 29, L.

26. **Cornelis Adrianus Valk**, Rotterdam. 29, R.

Dec.

21. **Jan Brunger**, Onze Lieve Vrouwe-Parochie. 29, L.

1878.

Jan.

14. **Jacob van Duin**, Leiden. 30, L.

Mrt.

11. **Floris Adriaan Versteegh**, Banda (Molukken). 17, R.

JAARBOEK

DER

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

1878—1879.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1880.

INHOUD.

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1878—1879.

College van Curatoren.

Dr. A. Vrolik, *President* (benoemd bij besl. van 7 Juli 1876 n°. 29 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Dr. W. C. van den Brandeler (benoemd bij besl. van 1 Febr. 1866 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van de Beele benoemd bij besl. van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. J. G. Kist (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 85 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 n°. 21).

W. G. de Bruyn Kops, *Secretaris* (benoemd bij besl. van 3 Juni 1868 n°. 47 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: A. E. J. MODDERMAN.
Assessoren: J. H. SCHOLTEN, R. J. FRUIN, A. HEYNSIUS, P. VAN GEER.
Secretaris van den Senaat: H. KERN.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. RAUWENHOFF.

HOOGLEERAREN [1].

Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren.

De Grieksche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: C. G. COBET (20 Juni 1846).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: R. P. A. DOZY (9 Maart 1850).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. DE VRIES (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. FRUIN (1 Juli 1860).

De Latijnsche taal en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: W. G. PLUYGERS (19 September 1862).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

---

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102) of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de methaphysica; de zielkunde: J. P. N. Land (18 Movember 1872).

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlietische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: W. J. A. Jonckbloet (1 October 1877).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: P. J. Veth (1 October 1877.)

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel: J. Pijnappel (1 October 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. Cosijn (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

Het Soendaneesch: G. J. Grashuis, Lector (1 October 1877).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis der leer aangaande God; de wijsbegeerte van de godsdienst: J. H. Scholten (16 September 1843).

De geschiedenis van de Israëlietische godsdienst; de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament; de zedenkunde: A. Kuenen (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: J. J. Prins (7 December 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen der christelijke godsdienst: L. W. E. Rauwenhoff (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen: C. P. Tiele (1 October 1877).

Faculteit der rechtsgeleerdheid.

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: S. Vissering (23 Maart 1850).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure (25 Maart 1859).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: J. E. Goudsmit (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht; de wijsbegeerte van het recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. Buys (25 Juni 1864).

De encyclopaedie der rechtswetenschap; het strafrecht; de strafvordering: A. E. J. Modderman (18 Maart 1871).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. Fockema Andreae (1 October 1877).

Het Mohammedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. van der Lith (1 October 1877).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. Simon Thomas (23 September 1848).

De physiologie en weefselleer: A. Heynsius (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. Zaayer (10 Maart 1866).

De heelkuude en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie en de gerechtelijke geneeskunde: M. Polano (8 October 1869; overleden 27 September 1878).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. Doyer (2 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. Huet (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: TH. H. MAC GILLAVRY (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E. VAN ITERSON J. Az. (25 Dec. 1878).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: P. L. RIJKE (21 September 1845).

De botanie: W. F. R. SURINGAR (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. BIERENS DE HAAN (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; mechanica: P. VAN GEER (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872.

De anorganische scheikunde: J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De zoölogie; de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. VAN DER BURG (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap:
C. P. Tiele (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. Gooszen (27 Mei 1878).
J. G. R. Acquoy (28 Mei 1878).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Prof. W. G. Pluygers, *Directeur* (tot 1 September 1879).
Dr. W. N. du Rieu, *Conservator voor de handschriften.*
P. A. Tiele, *Conservator voor de gedrukte werken* (tot Mei 1879).
Prof. M, J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, Curatoren.

Academisch Ziekenhuis.

Commissie van Bestuur.

Dr. W. C. van den Brandeler, *Voorzitter.*
Prof. A. E. Simon Thomas.
Prof. G. D. L. Huet.
G. F. Alsche.
A. H. Eigeman.
J. Hoog, *Secretaris.*

J. J. Loncq, *Directeur.*
W. M. S. Loncq—Rijnbende, *Directrice.*

Inwonende Assistent-Geneesheeren.

Dr. J. A. Korteweg, Arts, in Maart 1879 vervangen door Dr. J. C. Schilfgaarde. Afd. Heelkunde.

P. C. Korteweg, Med. Doct[s]. en Arts, in September 1878 vervangen door J. Goddard, Med. Doct[s]. en Arts. Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. H. C. de Leeuw, Med. Doct[s]. en Arts. Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

J. F. Selhorst, Med. Doct[s]. en Arts. Afd. Verloskunde.

W. Jaarsma, Med. Doct[s]. en Arts. Afd. Oog- en Oorheelkunde.

Dr. A. Nijkamp, Arts, *Assistent bij de Pathologische Anatomie.*

Dr. H. Treub, *Assistent bij de Heelkunde.*

J. Agema, *Apotheker.*

J. Dijkhuys, *Hulp-Apotheker*, den 1[sten] Juli 1879 opgevolgd door L. W. H. Wigman.

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. M. Treub, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*
J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*
T. J. Stieltjes Jr., *Assistent.*

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. P. L. Rijke, *Directeur.*
Dr. S. Figee, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

Prof. J. M. van Bemmelen.
Prof. A. P. N. Franchimont.
Dr. R. Nietzki, *Onderwijs-assistent;* P. van Romburgh, H. W. Bakhuis Rooseboom, *College-assistenten.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*
Dr. J. G. van der Sluis, *Prosector*, den 1sten Maart 1879 vervangen door Dr. P. de Koning.

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*
Dr. A. Isebree Moens, *Assistent*, den 1sten Februari 1879 vervangen door Dr. S. de Jager.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*
Dr. P. P. C. Hoek, *Assistent.*

Kabinet van Munten en Penningen.

Th. M. Roest, *Tijdelijk Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. H. Schlegel, *Directeur.*
F. A. Verster, *Administrateur.*
C. Ritsema Cz., Dr. J. G. de Man, Dr. F. A. Jentink, Dr. A. A. W. Hubrecht, *Conservatoren.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudeeden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*
Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Dr. C. Leemans, *Waarnemend Directeur.*
Mr. L. Serrurier, *Conservator.*

Kabinet van Landbouw.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

Kabinet van platen en pleisterbeelden.

J. L. Cornet, *Directeur.*

Pedellen.

P. J. Oostveen; F. A. Dee.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM INDE A DIE XVIIm. SEPTEMBRIS MDCCCLXXVIII,

RECTORE MAGNIFICO

ANTONIO EWALDO JANO MODDERMAN.

Facultas Theologica.

	hora
J. H. SCHOLTEN per priorem anni academici partem Historiam Philosophiae de Deo inde a Cartesio ad Kantium tradet, die Lunae hora I, die Martis hora XI et I, et die Jovis, ...	XII.
Per posteriorem anni partem Philosophiam de religione exponet, iisdem diebus et horis.	
A. KUENEN in originem librorum V. Foederis historicorum et propheticorum inquiret et capita eorum selecta interpretabitur, die Lunae hora IX—XI et die Mercurii.	I.
Per priorem anni academici partem Historiam Religionis Israeliticae enarrabit, die Mercurii hora XI et die Jovis, ...	IX—XI.
Per posteriorem anni academici partem Ethicen tradet iisdem diebus et horis.	
J. J. PRINS Euangelium Marci et epistolam ad Hebraeos interpretabitur, diebus Martis, Mercurii et Veneris, ...	IX

hora

historiam librorum N. T., praesertim apocalypsis Joanneae, enarrabit, die Martis, ... X.

Artem N. T. criticam et hermeneuticam docebit, die Mercurii, ... X.

L. G. E. Rauwenhoff Ecclesiae Christianae historiam tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . XII.

Encyclopaediam Theologiae docebit, die Lunae hora XI. et Martis, ... II.

C. P. Tiele Historiam religionis generalem enarrabit, duce Compendio a se edito, die Jovis hora XI et die Veneris, ... , ... X—XII.

Historiae religionum comparatae capita selecta cum provectioribus tractabit, hora sibi et auditoribus commoda.

Exercitiis oratoriis praeerit, die Mercurii, . . . III.

Facultas Iuridica.

S. Vissering Economiae politicae elementa et historiam tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, . XI.

Economiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit die Jovis, horis . . . . XI et I.

Statistices methodum et historiam docebit, semestri priori, die Veneris, horis . . . . XI et I.

Statistices capita selecta tractabit altero semestri, die Veneris, horis. . . . . XI et I.

Donec cathedra Juris Gentium et Historiae politicae vacabit, Historiam Europae diplomaticam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

R. van Boneval Faure Jus Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, XII.

Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis hora X, et Veneris, IX et X.

Jus Mercatorium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . X.

	hora
J. E. Goudsmit interpretabitur Justiniani *Institutiones* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I, et diebus Jovis, Veneris et Saturni, ...	IX.
Tractabit doctrinam Juris Romani de Obligationibus, diebus Lunae, Martis et Mercurii; die Veneris interpretabitur Gaji Commentarios adhibita annotatione critica a se edita	II.
Exponet Historiam Juris Romani, diebus Jovis, Veneris et Saturni, ...	X.
Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commodis.	
J. T. Buys Jus publicum docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii	I.
De ordinanda Republica aget iisdem diebus . . .	XII.
Philosophiam Juris tradet iisdem diebus	X.
Vacante Cathedra Juris Gentium et Historiae politicae, Jus Gentium exponet diebus Jovis et Veneris	XII.
A. E. J. Modderman Encyclopaediam et Methodologiam Jurisprudentiae docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii	XII.
Juris Criminalis partem *generalem* exponet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora XI; partem *specialem* die Jovis hora II et die Saturni. . . .	X.
Methodum procedendi in causis criminalibus die Jovis, horis XI et I, et die Saturni	XI.
Capita selecta Juris Criminalis cum provectioribus tractabit die Mercurii horis vespertinis	VII—IX.
S. J. Fokkema Andreæ Historiam Juris Drenthini tradet diebus Veneris et Saturni	I.
P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum Indicarum docebit Lunae, Martis et Mercurii. . . .	X.
Jus Moslemorum, praesertim in India Orientali, diebus Lunae et Saturni	IX.

Facultas Medica.

	hora
A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni, . . .	IX.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris,	IX.
Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii . . .	I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ...	I.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.	
A. HEYNSIUS Physiologiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris	X.
Exercitiis practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.	
Histologiam docebit et exercitiis practicis in microscopii usu praeerit, diebus Jovis et Veneris . .	II.
T. ZAAYER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . .	IX.
Methodum secandi cadavera, quotidie hiberno tempore.	
Embryologiam tradet, die Martis et Jovis, . . .	IX.
M. POLANO Chirurgiam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ...	IX.
Exercitiis clinicis et policlinicis praeerit, quotidie,	XII—II.
Akiurgiam generalem docebit, die Mercurii . . .	II.
Operationes chirurgicas demonstrabit, diebus et horis postea indicandis.	
Medicinam forensem docebit, diebus Martis et Saturni,	III.
Politiam medicam docebit die Jovis, ...	III.

hora

D. Doyer Ophthalmologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . II.

Otologiam docebit die Martis, hora vespertina, . VI.

Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit, quotidie. . . . . IX.

In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis hora vespertina VII et die Jovis hora vespertina . . . . VI.

G. D. L. Huet Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.

Pharmacologiam docebit, diebus Lunae et Mercurii,

Pharmacodynamiam tradet die Veneris, ... I.

S. S. Rosenstein Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... X.

Praxin medicam in policlinico moderabitur, diebus Martis, Jovis et Saturni. . . . . IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

Th. H. Mac Gillavry Pathologiam generalem docebit, diebus Lunae et Mercurii . . . . XI.

Anatomiam pathologicam tradet, diebus Martis et Jovis II.

Hygieinam docebit, die Mercurii. . . . . II.

Sectionibus cadaverum in Nosocomio academico habendis praeerit qualibet oblata occasione.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. Rijke Physicam experimentalem docebit, die Lunae, horis X et XII, die Martis hora XII, die Mercurii horis X et XII, die Jovis hora X et in anni parte priore etiam . . . . XII.

hora

Meteorologiam exponet in anni parte posteriore die Jovis, ... XII.

Exercitiis physicis practicis præerit quotidie.

W. F. R. Suringar rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physiologiae) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae, Taxonomiae) in posteriori anni parte, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris, . I.

Exercitationes moderabitur pro anni temporibus microscopicas et phytographicas, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris . . . . II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore aestivo.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie, selectaque capita cum iis tractabit hora commoda.

D. Bierens de Haan Geometriae sublimioris capita quaedam tractabit, in anni parte priori, die Martis, IX.

Algebrae capita quaedam, die Veneris, ... X.

Algebram sublimiorem, die Jovis, hora I, et die Saturni, IX.

Analysin algebraicam, die Veneris, ... IX.

Calculum differentialem, die Martis, hora II, et die Jovis, ... IX.

Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam, die Martis, hora I, die Veneris, hora XI, et die Saturni, ... XI.

De aequationibus differentialibus aget, die Jovis hora XI, et die Saturni, ... X.

P. van Geer Trigonometriam et Stereometriam docebit, die Saturni, ...

Elementa geometriae analyticae et descriptivae tradet, die Mercurii hora IX, diebus Veneris et Saturni. XI.

Analysin geometricam sublimiorem, diebus Martis et Mercurii, ... XI.

hora

Mechanicam theoreticam, diebus Martis, Mercurii et Veneris, ... X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet, diebus Martis et Veneris hora X et die Jovis, ... XI.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte priore diebus Martis et Veneris hora IX et die Jovis . X.

Astronomiam practicam docebit in anni parte posteriore diebus Martis et Veneris hora IX et die Jovis X.

Exercitiis practicis et observationibus astronomicis præerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit, die Martis, hora X, die Mercurii, hora IX, die Jovis, hora XI, et die Veneris, ... XI.

Capita selecta cum provectioribus tractabit, die Martis, I—III.

Exercitiis practicis studiosorum Medicinae studiis destinatorum præerit, die Jovis, ... II—IV.

Exercitiis practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum præerit, die Lunae . . . . . . II—IV.

Exercitiis practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. Franchimont Carbonium ejusque connubia pinguia dicta tractabit, die Mercurii, hora I—III, die Saturni, ... XI—I.

Corpora aromatica dicta tractabit die Lunae, . . II—IV.

Exercitia practica futurorum Medicinae studiosorum habebuntur, die Martis, ... II—IV.

Exercitia practica juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur, die Veneris, ... II—IV.

Exercitiis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

hora

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit, die et hora postea indicandis.

C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet, diebus Lunae et Martis . . . . XI.

Zoologiam docebit, die Mercurii . . . . XI.

Capita selecta animalium invertebralium docebit, die Lunae. . . . . IX.

Capita selecta animalium vertebralium, die Jovis . III.

Exercitiis practicis præerit quotidie.

K. MARTIN Geologiam et Palaeontologiam provectiores docebit, die Mercurii et Saturni . . . . . . IX.

Mineralogiam et Krystallographiam docebit, die Martis hora IX et die Saturni. . . . . . . X.

Exercitiis practicis vacabit horis candidatis commodis.

E. A. VAN DER BURG Chemiam pharmaceuticam, Chemiam forensem et Chemiam analyticam docebit horis posthac indicandis simulatque laboratorium paratum erit.

H. A. LORENTZ Physicam mathematicam docebit, diebus Mercurii et Jovis, hora IX, die Veneris, hora I et die Saturni, ... IX.

Physicae theoreticae capita selecta cum provectioribus Chemiae studiosis tractabit hora commoda.

Geometriae elementa explicabit horis postea indicandis.

Facultas Literarum et Philosophiae.

C. G. COBET tironibus interpretabitur PLATONIS *Protagoram* diebus Lunae et Martis . . . . . . X.

Cum paullo provectioribus leget locos selectos ex PLATONIS *Republica* et SOPHOCLIS *Philocteten*, die Mercurii X.

Antiquitates Romanas docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

	hora
Cum provectioribus Antiquitatum Romanarum causa leget TACITUM et SUETONIUM, diebus Jovis et Veneris	II.
Artem metricam tradet, diebus Veneris et Saturni,	I.
Scriptores Graecos cursoria lectione tractabit, die Martis, hora vespertina, ...	VII—X.
Initia Palaeographiae Graecae candidatis Literarum explicabit, die Saturni, ...	IX.
R. P. A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae et Martis, ...	XI.
Exponet de fontibus historiae aevi medii, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Geographiam politicam docebit per posteriorem anni academici partem die et hora sibi et auditoribus commodis.	
M. DE VRIES Linguam patriam explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ...	II.
Linguam patriam medii aevi explicabit, diebus Martis et Jovis, ...	III.
Linguam patriam saeculi XVII explicabit, die Mercurii,	III.
De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitiis practicis, die Lunae	III.
Carminum medii aevi interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis postea constituendis.	
R. FRUIN Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ...	I.
Historiam politicam Belgii foederati exponet, diebus Jovis et Veneris, ...	XI.
W. G. PLUYGERS interpretabitur CICERONIS *Divinationem in Q. Caecilium* (rec. C. L. KAYSER) et SALLUSTIUM (rec. H. JORDAN), diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	IX.

hora

Antiquitates Graebas docebit, die Jovis, ... IX—XI.
Scriptorum Latinorum selectos locos Philologorum junioribus explicabit, diebus Lunae et Mercurii, II.

H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit, diebus Mercurii et Veneris, ... II—III.
Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget, diebus Mercurii et Veneris, I.
Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.
Grammaticam comparatam tradet, diebus Mercurii et Veneris, ... III.
Antiquitates Indicas exponet, diebus Lunae et Martis, II.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit, die Jovis, hora II, et die Veneris, ... I et II.
Chrestomathiam Wrightii et Hamâsam leget cum provectioribus, diebus Martis et Jovis, ... I.
Al-Mobarradum et Harîrîum explicabit librosque manuscriptos tractabit, diebus Martis et Veneris, III.
Koranum et scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur, die Saturni, ... I—IV.

J. P. N. LAND Psychologiam et Logicam docebit, item Metaphysicam et Philosophiae historiam enarrabit, diebus sibi et auditoribus commodis.

H. OORT Grammaticam Hebraeam docebit et libro Geneseos inde a cap. XII legendo illustrabit, die Lunae hora XII, diebus Jovis et Veneris, . . I.
Antiquitates Israëliticas exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... XII.
Cum provectioribus priorem librum Samuelis, inde a cap. VII, et Psalmos selectos leget horis sibi et auditoribus commodis.
Vaticinia Jesajae ab initio inde explicabit die Saturni . . . . IX—XI.

hora

W. J. A. Jonckbloet Literarum Neerlandicarum historiam tradet die Veneris hora II—IV, die Saturni XI—I.

P. J. Veth Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Mercurii, Jovis et Veneris. . . . . . X.

J. Pijnappel Linguam Malaicam docebit diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... II.

Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet hora posthac indicanda.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... I.

Linguam Madurensem tradet horis auditoribus commodis.

P. J. Cosijn Grammaticam Goticam et Anglosaxonicam docebit horis auditoribus commodis.

Cum provectioribus leget locos selectos ex Pauli epistolarum versione Gotica, die Lunae . . . . . II.

Linguam Theodiscam medii aevi tradet, diebus Martis et Mercurii, ... II.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis auditoribus commodis.

—

G. J. Grashuis, Linguae Sundaïcae Lector, Linguam Sundaïcam docebit horis postea indicandis.

M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet, die Lunae hora II et die Jovis, ... I.

Juris Ecclesiastici principia exponet, die Martis, . IX.

Historiam missionis Christianae enarrabit, die Veneris, XII.

hora

J. G. R. Acquoy, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Theologiam Biblicam exponet, die Jovis . . . . II.

Historiam Ecclesiae Reformatae Neerlandicae ejusque dogmatum enarrabit, die Mercurii . . . . . II.

Theologiam Practicam tradet, die Veneris . . . II.

Exercitationes catecheticas moderabitur eodem die hora I; homileticas hora vespertina sibi et auditoribus commoda.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 16^{dem} September 1879,

DOOR

D^{R}. J. H. SCHOLTEN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

D^{R}. H. KERN.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN EN STUDENTEN DER LEIDSCHE UNIVERSITEIT!

De benoeming van den Rector Magnificus tot Minister van Justitie legt mij, als „oudsten Assessor in jaren," de verplichting op, zijn plaats op heden te vervullen en de lotgevallen onzer Universiteit in het afgeloopen jaar te vermelden.

Geldt in het algemeen het spreekwoord „juniores ad labores", thans heeft het omgekeerde plaats, en zie ik, de oudste der dienstdoende hoogleeraren, mij geroepen, nu voor de vijfde maal, van het Rectorale spreekgestoelte tot u het woord te voeren.

In de samenstelling van het College van Curatoren kwam sedert September des vorigen jaars geen verandering. Wij mochten in aller welstand ons verheugen, en het is mij een aangename taak, als tolk van den Senaat hun dank te zeggen voor de goede zorgen, door hen ook in den afgeloopen jaarkring aan de belangen der Universiteit besteed.

Toen ik den 8sten Febr. 1877 voor de derde maal het Rectoraat aan mijn opvolger overdroeg, was het mij een groote teleurstelling, U, hooggeschatte Vrolik, mijn ouden academievriend, met wien ik vóór drie en veertig jaren op het eeuwfeest te Utrecht de doctorale waardigheid ontving, wegens uwe toenmalige ongesteldheid, evenmin hier als aan den feestelijken disch te hebben mogen begroeten als Voorzitter van het Col-

lege, aan 't welk de belangen der Leidsche Hoogeschool zijn toevertrouwd. Des te inniger verheug ik mij thans in uwe tegenwoordigheid. Uwe bekende belangstelling in den bloei der wetenschappen en uwe aan het Vaderland bewezen diensten geven u recht op deze onderscheiding. Wat ik van harte wensch is, dat gij nog jaren lang met uwe ambtgenooten voor de Leidsche Hoogeschool een wakkere verzorger blijven zult.

Minder verblijdend, althans in sommige opzichten, is wat ik te melden heb aangaande hetgeen dit jaar in de orde der professoren voorviel. De 24ste September des vorigen jaars bracht ons de droevige tijding, dat onze waarde ambtgenoot Dr Polano, hoogleeraar in de faculteit der geneeskunde, op zesenzestigjarigen leeftijd aan een schoonen en nuttigen werkkring door den dood ontvallen was. Was zijn voorleden der Universiteit bij zijne komst een waarborg, dat de medische wetenschap in hem een uitnemenden leeraar en voorganger op practisch gebied ontvangen had, de negen jaren, die hij onder ons mocht doorbrengen, hebben die schoone verwachting niet teleurgesteld. Aan mij staat het niet, zijne verdiensten in onderscheiden opzichten te schetsen. Meer bevoegden hebben dit vóór mij gedaan. Zooveel staat echter vast en mag ik van deze plaats getuigen, dat hij de dankbare hulde van een tal van leerlingen met zich ten grave droeg, en dat zoowel de instelling voor het onderwijs van doofstommen te Rotterdam als de doelmatige inrichting van ons Academisch ziekenhuis, die wij niet voor het minst aan zijne zorg te danken hebben, ook na zijn heengaan als zoovele gedenkteekenen in wezen blijven zullen van de groote verdiensten, die hij, als man der wetenschap en der praktijk, zich jegens de lijdende menschheid en het vaderland verworven heeft.

De tweede hoogleeraar, dien wij missen moesten, is Dr Willem George Pluygers, die, om redenen van gezondheid, zich genoopt zag, reeds drie jaren vóor hij op zeventig-

jarigen leeftijd, volgens de wet, zou aftreden, zijn ontslag te vragen als hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte. Werd vroeger zijn naam met eere genoemd, toen hij, eerst te Delft en later onder ons, als leeraar werkzaam was aan het stedelijk gymnasium, de laatste zeventien jaren hebben het bewijs geleverd, hoe hij, ook als hoogleeraar der Latijnsche letterkunde, de rechte man op de rechte plaats was. Wij voor ons, in aanmerking nemende, wat Pluygers ook bij het klimmen der jaren nog altijd bleef presteeren, zouden gemeend hebben, dat zijn besluit om af te treden ontijdig was; en, ware hij eene meer gewone persoonlijkheid geweest, dan zou hij gewis ook zelf zoo geoordeeld hebben. Nu echter drong den nauwgezetten man de vrees, niet langer zoo, gelijk hij wenschte, aan zijn verplichtingen als academisch docent te zullen kunnen beantwoorden, om zijn ambt neer te leggen en aan de dringende verzoeken van ambtgenooten en hem vereerende leerlingen om op dat besluit terug te komen, geen gehoor te geven. Hoe smartelijk dit zijn afscheid ons ook was, toch hebben wij eerbied voor zóóveel belangeloosheid, als onze ambtgenoot in deze heeft doen blijken. Wij danken hem voor al het goede, dat hij als academisch docent en niet minder in zijne hoedanigheid van hoofd onzer Bibliotheek heeft tot stand gebracht, en wenschen hem toe, dat hij, ook na van de Hoogeschool afscheid genomen te hebben, nog een tal van jaren voor ons een trouwe vriend en raadsman en voor de wetenschap een sieraad blijven zal.

Nog een derde en vierde verlies heeft de Universiteit getroffen, toen het onzen geëerbiedigden Koning behaagde, bij besluit van 18 Augustus l.l. onze ambtgenooten Vissering en Modderman, tot dusver hoogleeraren in de Rechtsgeleerde faculteit, te benoemen den eerste tot Minister van Finantiën, den tweede tot Minister van Justitie. Wij, die sinds jaren beiden leerden kennen en hunne veelzijdige verdiensten op het

veld der wetenschap waardeeren, wij kunnen, met het oog op de belangen van den Staat, niet anders dan die keus van den Koning toejuichen. Vissering zal hierdoor in de gelegenheid zijn om de beginselen, die hij op het gebied der Staathuishoudkunde voorstond, ten nutte des lands toe te passen, Modderman, om het concept-wetboek van strafrecht, waarvan hij een der voornaamste ontwerpers was, voor onze afgevaardigden te verdedigen en tot zijne invoering als wet krachtig mee te werken. Eene schoone taak voorzeker, die voor beiden is weggelegd, en die, naar onze overtuiging, aan geen betere handen kon zijn toevertrouwd. Letten wij daarentegen op de belangen der Hoogeschool, dan wordt de vreugde over de eer, die hun, en in hunne personen ook aan onze Universiteit wedervoer, getemperd door de gedachte aan de schade, die door hun vertrek uit ons midden aan het hooger onderwijs dreigt toegebracht te worden; eene schade, die zich te meer laat gevoelen, daar ook onze uitnemende Goudsmit door ongesteldheid een tijd lang zich verhinderd zag zijn ambtswerk te verrichten. Intusschen verblijdt ons het uitzicht, dat, terwijl Vissering, op zijn verzoek, van het hoogleeraarsambt op de meest eervolle wijze ontslagen werd, althans Modderman voor de Universiteit behouden blijft, en, na zijn diensttijd, aan de algemeene belangen des lands gewijd, volbracht te hebben, volgens Besluit van 6 September l.l., in ons midden zal terugkeeren. Mocht dit eenmaal het geval zijn, dan geven wij hem bij voorbaat de verzekering, dat de Senaat hem met dezelfde liefde en waardeering zal terugontvangen, waarmee wij thans noode van hem scheiden. Moge het intusschen aan Curatoren gelukken zulke maatregelen te nemen, dat Vissering en Modderman eerlang op waardige wijze vervangen worden!

Ik sprak daar zooeven van den hoogleeraar Goudsmit. Zoo iemand, dan is hij de man, die getoond heeft, de academische jongelingschap met geestdrift te kunnen bezielen voor

de wetenschap. Zijn er zich noemende rechtsgeleerden, die de studie van het Romeinsche recht voor de praktijk onnoodig achten en voor een geleerde liefhebberij verklaren, in de school van Goudsmit wordt hierover anders gedacht en de studie van het Romeinsche recht dienstbaar gemaakt aan de aankweeking van dien onmisbaren zin voor het recht, die iederen jurist moet eigen zijn, zal hij zich boven het peil van den gewonen praktizijn verheffen. Zijne leerlingen waren hiervan doordrongen, toen zij den geliefden leermeester, bij uitzondering, niet na het volbrengen van zijn vijfentwintigjarig professoraat, dat hij, als dan reeds emeritus, niet meer zou kunnen vieren, maar op den twintigsten verjaardag van zijn optreden als hoogleeraar hunne hulde brachten. Wij hebben in dit eerbewijs gedeeld en ik verheug mij, heden de tolk te zijn der gevoelens, die bij deze feestviering ook den Senaat jegens den hooggeschatten ambtgenoot bezielden. Moge het hem gegeven zijn, van zijne ziekte hersteld, eerlang zijne gewichtige werkzaamheden te hervatten en de rechtsgeleerde faculteit nog lang de vruchten plukken van zijnen rijken geest!

Vierde Goudsmit zijn twintigjarig jubilé, een dergelijk voorrecht viel ook aan De Vries te beurt. Reeds vijf jaren vroeger herdachten wij den dag, waarop hij, vóór vijfentwintig jaren, het hoogleeraarsambt te Groningen aanvaardde. Zijne leerlingen en oud-leerlingen voelden zich echter gedrongen, een nieuw bewijs van belangstelling hem te schenken, toen in den loop van dit academiejaar de dag aanbrak, waarop hij, gedurende het vierde eener eeuw, het hoogleeraarsambt aan onze Universiteit bekleed had. Ook dit feest, bij uitzondering gevierd, was niet zonder groote beteekenis, daar met de komst van De Vries te Leiden een nieuw tijdperk voor het onderwijs in onze Nederlandsche taal- en letterkunde werd geopend. Wij herinneren ons hier, hoe hij, in de plaats van Schrant herwaarts geroepen, alleen stond voor al de vakken, die tot de

Nederlandsche letterkunde geacht worden te behooren, en hoe door zijn toedoen deze tak van wetenschap gaandeweg eene uitbreiding heeft verkregen, die de aanstelling van nog drie andere hoogleeraren, eerst van Fruin, daarna van Jonckbloet en Cosijn, en, bij de nieuwe organisatie van het Hooger Onderwijs, ook de instelling van een afzonderlijk doctoraat in de Nederlandsche taal- en letterkunde ten gevolge had. Dat zulk eene uitbreiding van het onderwijs voor het grootste deel aan den ijver van De Vries te danken is, wist ieder, en Rector en Senaat, zijne verdiensten erkennende, paarden aan de hulde, door een tal van dankbare leerlingen hem toegebracht, hunne hartelijke deelneming in de vreugde van dit bij uitnemendheid academisch feest.

Gaf de Universiteit hierdoor een blijk van hare ingenomenheid met de werkzaamheden van den hooggeschatten ambtgenoot, zij toonde hierdoor tevens, hoezeer zij het betreurde, dat zooveel ijver ook bij de Hooge Regeering niet in alle opzichten die ondersteuning vond, die de vaderlandsche wetenschap ook van dezen kant verdiende. De Vries was de grondlegger van een woordenboek voor de Nederlandsche taal. Die taak was veelomvattend. Het woordenboek zou niet maar een gewone lijst van woorden, maar, als het ware, een museum zijn voor de Nederlandsche taal, en vereischte de medewerking ook van andere geleerden, die met en onder toezicht van De Vries die taak volbrengen zouden. Om hierin wel te slagen had eene vroegere Regeering een subsidie aangevraagd en van de Vertegenwoordiging verkregen. Hoe groot was niet de teleurstelling, toen deze ondersteuning, te midden van een onafgebroken werkzaamheid, in het afgeloopen jaar geweigerd en de voortzetting der aangevangen en tot hiertoe gelukkig voortgezette taak belemmerd werd. Wij willen hierover niemand hard vallen en treden ook niet in eene beoordeeling der redenen, die hiertoe geleid hebben, maar ontveinzen het niet, dat het op-

treden eener nieuwe Regeering met vreugde ook daarom door ons begroet werd, wijl hierdoor het uitzicht wordt geopend, dat de zaak van het woordenboek, als een echt vaderlandsch belang, op nieuw de aandacht zal trekken en nu, ook door twee voormalige ambtgenooten ondersteund, zich zal mogen verheugen in de belangstellende medewerking van den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche zaken.

De 304de jaardag der Universiteit werd, als naar oud gebruik, op den 8sten Februari feestelijk herdacht. Al werd ook deze gedenkdag van Neêrland's roem, waarin, bij de viering van het derde eeuwfeest in 1875, ook het Buitenland op schitterende wijze zijne belangstelling betuigde, uit de wet uitgewischt, in onze harten blijft hij leven. De Rector Magnificus sprak bij die gelegenheid in het groot auditorium eene redevoering uit over „de eenheid der wetenschap en het recht van het ideaal". Zij getuigde van het verheven standpunt, van waar de spreker de beoefening der wetenschap beschouwde, en de algemeene toejuiching, die aan deze rede te beurt viel, leverde een treffend bewijs van den antimaterialistischen geest, die ons academisch publiek bezielt. Mogen de woorden, toen gesproken, in aller harten een blijvenden weerklank vinden!

Onder de heuchelijke gebeurtenissen in het nu afgeloopen academiejaar behoort voorts de vervulling van twee opengevallen hoogleeraarsplaatsen. Voor den algemeen betreurden Polano trad als hoogleeraar op Dr Jan Egens Van Iterson, die reeds vroeger, als assistent eerst van Krieger en daarna van Polano, van zijne geschiktheid voor dien post de blijken gegeven en bovendien, in onderscheiden betrekkingen en vooral als arts, de liefde van velen te Leiden zich verworven had. Hij aanvaardde den 26sten Februari zijn ambt met eene redevoering over „de noodzakelijkheid en de hulpmiddelen der critiek in de geneeskunde". In de plaats van Pluygers werd benoemd Dr Jan Jakob Cornelissen, Rector van het ste-

delijk gymnasium te Arnhem, die, na reeds door twee vaderlandsche Hoogescholen tot het bekleeden van het hoogleeraarsambt, doch vruchteloos, te zijn uitgenoodigd, nu weldra dit ambt zal aanvaarden aan de Universiteit, tot wier sieraden hij vroeger als kweekeling behoorde. Eene nuttige verandering achten wij hierbij, dat het onderwijs in de Romeinsche oudheden aan den hoogleeraar in het Latijn, dat in de Grieksche oudheden aan onzen Cobet werd opgedragen. Dat zij daarbij belast werden met het onderwijs in de geschiedenis der Grieksche en Romeinsche kunst, achten wij daarom minder gelukkig, omdat hierdoor de oprichting van een leerstoel voor de aesthetiek en de geschiedenis der kunst, als afzonderlijk leervak in de wet genoemd, en waarvoor onder onze landgenooten de aangewezen personen niet ontbreken, vertraging dreigt te zullen ondergaan. Hoe dit zij, wij wenschen onze beide nieuwe ambtgenooten geluk met de onderscheiding, hun te beurt gevallen en voorspellen ons van hunne werkzaamheid een toenemenden bloei der wetenschappen, waarvan het onderwijs aan hunne zorg werd toevertrouwd.

Nog altijd wacht de rechtsgeleerde faculteit op de vervulling van een afzonderlijken leerstoel voor volkenrecht en diplomatie. Moge ook hiervoor eerlang de geschikte man gevonden worden!

Als prosector bij het anatomisch kabinet werd Dr Jan George van der Sluis, na, op zijn verzoek, uit die betrekking eervol te zijn ontslagen, vervangen door Dr Pieter de Koning; Dr Adriaan Isebree Moens als assisstent in het physiologisch laboratorium door Dr Simon de Jager; Dr Johannes Adrianus Korteweg als assissteut bij de chirurgische afdeeling van het ziekenhuis door den heer Johannes Catharinus Schelfgaarde, terwijl Dr Hector Treub tot assisstent bij het chirurgisch onderwijs benoemd werd. Insgelijks werden Dr C. L. Reimer en Dr C. Heusgen tot assistenten aangesteld bij het onderwijs

in de scheikunde, de eerste voor de organische, de tweede voor de anorganische chemie, ter vervanging van den eervol ontslagen Dr R. Nietzki. Wij betreuren het verlies dezer vier uitstekende mannen, die zich, elk op hun gebied, zeer verdienstelijk betoond hebben; van Dr van der Sluis, die door zijne geschiktheid voor anatomischen arbeid groote diensten aan het onderwijs bewezen heeft; van Dr Moens, die door zijne physiologische onderzoekingen zich reeds naam verworven had; van Dr Korteweg, die op uitmuntende wijze, gedurende de ongesteldheid van den Hoogleeraar Polano en na diens dood tot aan het optreden van Dr van Iterson, de behandeling der lijders op de chirurgische afdeeling van het ziekenhuis op zich nam en zich de algemeene achting der onder zijne leiding arbeidende studenten in de geneeskunde wist te verwerven; van Dr Nietzki, die door een tal van belangrijke onderzoekingen op het gebied der organische chemie zich had bekend gemaakt. Wij danken de vier nu afgetreden heeren voor hunne aan het academisch onderwijs bewezen diensten! Wij wenschen hun in hun nieuwen werkkring den meesten voorspoed toe en aan hunne opvolgers, dat de werkkring, hun aanvankelijk geopend, later den weg hun moge banen tot hoogere bevordering.

Van de hoogleeraren en hunne assistenten komen wij tot de studenten van onze Hoogeschool. 531 werden dit jaar in het album door den Rector ingeschreven. Dit vergelijkenderwijs kleiner getal was eensdeels het gevolg hiervan, dat de examens der Amsterdamsche studenten, na de verheffing van het Athenaeum tot Universiteit, niet meer aan de landshoogescholen worden afgenomen; anderdeels hiervan, dat ter aflegging van examens in het algemeen geen inschrijvingen in het album meer gevorderd worden. Wordt, na eene verbeterde inrichting der gymnasiën, de studietijd, door het wegvallen der propaedeutiek, verkort, dan is het, om niet te spreken van de concur-

rentie eener vierde Universiteit, te verwachten, dat het groot getal studenten, waarin Leiden in de laatste jaren zich verheugen mocht, nog grootere vermindering ondergaan zal.

De vermindering van het aantal studenten doet zich, behalve in de Rechtsgeleerde faculteit, vooral ook gevoelen in de Theologische. Werd de Theologie alleen beoefend uit liefde tot de wetenschap, en bestond er voor onze jongelingen nog, evenals in vroeger jaren, uitzicht op eene aan wetenschappelijke verdiensten geëvenredigde toekomst, dan zou het ook ons, — ik zeg dit uit volle overtuiging, met het oog op mijne ambtgenooten in de faculteit en onze beide kerkelijke hoogleeraars, aan een genoegzaam aantal studenten, evenmin als vroeger, ontbreken. Sedert echter een betreurenswaardige sectengeest bij velen de plaats innam van de milde beginselen van voorheen, en de zucht tot repristinatie het goed succes der vrije theologische studie niet weinig in den weg staat, zijn velen, die eene vrijere opvoeding naar het onderwijs in onze faculteit ook nog zou kunnen doen verlangen, thans ongezind, om voor het leeraarsambt in de Hervormde kerk zich voor te bereiden. Van hier ons klein getal. Jammer dat ook nu weer de Synode, naar het schijnt niet doordrongen van 't gewicht des oogenbliks, het uitzicht op de erkenning der rechten van minderheden in de gemeenten op de lange baan heeft geschoven. Door zulk eene wettelijke erkenning toch van het recht der minderheden, waarvoor nog onlangs onze Acquoy, als medelid der Synode, zich krachtig in de bres stelde, zou voor jongelingen van eene onafhankelijke denkwijs het uitzicht zijn geopend, om eenmaal in de kerk, ook in ruimeren kring, te kunnen optreden en het predikambt op nieuw begeerlijk hebben kunnen worden voor hen, die zich nu afgestooten en ontmoedigd voelen. Ons blijft in deze niets anders over, dan betere tijden af te wachten en inmiddels voort te gaan in de richting van het vrije onderzoek der waarheid.

Het getal der promotiën bedroeg 80, waarvan 13 openbare en 67 private promotiën, en hieronder, volgens de oude wet, 11 publieke en 29 private, volgens de nieuwe wet, 2 publieke en 38 private promotiën. Aan 13 verdienstelijke jongelingen mocht bij de promotie, volgens de oude wet, de eerste graad, aan 2, volgens de nieuwe wet, het vereerend oordeel te beurt vallen, dat zij *cum laude* tot het doctoraat bevorderd werden. Moge dit loffelijk voorbeeld velen tot een spoorslag strekken in het ijverig voortzetten hunner studiën! Werke de student tot dat einde niet enkel voor examens! Wat zóó werd ingestampt wordt ras vergeten en laat geen blijvende vrucht na. Het zij onze edele jongelingschap te doen om wetenschap en waarheid, en wie zich daarop onafgebroken toelegt, die doet van zelf, na wel volbrachten studietijd, een voldoend en loffelijk examen. Wie eenmaal het vaderland ten zegen wenscht te worden, begrijpe, dat de student aan de academie niet enkel leeft voor uitspanning en genoegen, maar om zich voor te bereiden, om in de gewichtigste betrekkingen Staat, maatschappij en Kerk te dienen! Zulke studenten, als er nog altijd onder ons gevonden worden, wenschen wij ons in grooten getale toe. Ziet gij toe, Mijne Heeren, dat de hoop, op u gevestigd, niet verijdeld worde!

Onder de studenten hadden wij den dood te betreuren van vier verdienstelijke jongelingen: Kornelis Antonie La Lau en Frederik Christiaan Alexander Remigius Adolf Happel, studenten in de geneeskunde, van Adriaan Anton Prins Visser en Gerard Marinus Richard Asmus, candidaten in de wis- en natuurkunde. Wij deelen in de smart der ouders, die hunne veelbelovende zonen op jeugdigen leeftijd moesten missen, maar eerbiedigen ook hierin de beschikking der Voorzienigheid, die hen, naar wij vertrouwen, tot beter leven opriep.

Na deze weemoedige herinnering is het ons onmogelijk eene

betuiging van innige deelneming terug te houden in den rouw van het Koninklijk gezin wegens het afsterven van twee doorluchtige Prinsen uit ons Vorstenhuis, den algemeen hooggeschatten Prins Hendrik der Nederlanden, die aan het vaderland en eene beminde gemalin helaas zoo vroeg ontviel, en kort daarna ook van den Prins van Oranje, den vermoedelijken opvolger op den Nederlandschen troon. De laatste was ook eenmaal student der Leidsche Universiteit en ieder van ons gevoelde ook deswegens op hem de innigste betrekking. Nog herinner ik mij het voorrecht, dat mij als Rector Magnificus in 1856 te beurt viel, om den jeugdigen vorst als academieburger in te schrijven in het album van onze Hoogeschool, en welke hooge verwachtingen gedurende zijn verblijf onder ons, zijn innemend karakter, gepaard aan vlugheid van bevatting en ernstige lust tot studie, opwekten! Aan die schoone vooruitzichten maakte de dood een einde. Nederland werd beroofd van zijn Kroonprins, en onze hooggeschatte Prins Alexander verving zijn geliefden broeder, naar wij hopen, ten zegen van het vaderland.

Gelukkig, dat de Senaat niet slechts met de betuiging van een dubbel rouwbeklag zich had te wenden tot den vorstelijken troon, maar ook den Koning in de hoofdstad des Rijks mocht gelukwenschen wegens zijn echtverbintenis met de doorluchtige Vorstin, die wij sedert als onze hoogvereerde Koningin begroeten mogen. Moge zij met hare algemeen geroemde beminnelijke hoedanigheden des Konings levensgeluk verhoogen!

Met betrekking tot de academische zaken en instellingen vermelden wij het volgende:

Voorzag de nieuwe wet niet langer in de uitgaaf van Rijkswege der academische Annalen, de Senaat droeg zorg, onder welwillende medewerking van de firma Brill, door de uitgaaf van een Jaarboek der Leidsche Universiteit, dat hierdoor, al-

thans voor zoover Leiden betreft, de historie geen schade lijden zou. Wij rekenen er intusschen op, dat door de welwillende tusschenkomst van Curatoren de Regeering worde aangezocht om de nog ontbrekende Annalen der aan de nieuwe wet voorafgaande jaren aan te vullen. Mocht onverhoopt van dien wensch niets komen, dan bepale de Senaat, dat de fata academica gedurende dat tijdsverloop bewaard blijven in het academisch archief, dat thans aan de goede zorg van onzen Rauwenhoff is toevertrouwd.

Van een nieuw universiteitsgebouw, beantwoordende aan de behoeften van onzen tijd, schijnt, ondanks de schoone verwachtingen, daaromtrent gekoesterd, voorshands niets te komen. Wij zullen ons dus behelpen moeten met het oude, dat, ook na de aangebrachte herstellingen in antieken bouwtrant, voor ons doel gebrekkig is gebleven.

De bibliotheek, dank zij der zorg van den hoogleeraar Pluygers en van de Heeren Du Rieu en Tiele, waarvan de laatste sedert naar Utrecht werd verplaatst, nam in omvang toe. Sedert het bewind van Pluygers werd de localiteit verbeterd, de boeken werden ordentlijk geplaatst en eene gerieflijke leeskamer geopend, waarvan in den laatsten tijd druk gebruik gemaakt werd. De rijkssubsidie, ofschoon thans ruimer dan in vroeger jaren, blijft, met het oog op de behoeften, ongenoegzaam. Aanwinst mag het geacht worden, dat thans ook de boeken van Thysius op den catalogus der bibliotheek hunne plaats verkregen. Van de handschriften werd ijverig gebruik gemaakt en afschriften werden, onder toezicht van Du Rieu, vervaardigd ook ten behoeve van buitenlandsche geleerden, die hem daarvoor in warme bewoordingen hunnen dank betuigd hebben, met waardeering van 't geen men, voor de uitgaaf der *Monumenta Germaniae historica*, ook aan zijne hulp en medewerking verschuldigd was. Moge de ijverige man het

weldra ondervinden, dat zijne verdiensten jegens de Bibliotheek naar waarde geschat worden!

Van den aanbouw van een nieuw en aan de eischen des tijds beantwoordend chemisch laboratorium, reeds voor vijf jaren aangevraagd, is ook ditmaal niets gekomen. Echter werd van Regeeringswege het bestaande laboratorium verbeterd en zijn de hoogleeraren in het bezit gekomen van afzonderlijke collegekamers en een geschikte prepareerkamer. Ook de werkzaal der studenten, die meer in 't bijzonder aan de Chemie zich wijden, is bruikbaar geworden en het verblijf daarin niet langer voor de gezondheid schadelijk.

Van de antwoorden op de ten vorigen jare uitgeschreven prijsvragen werd met goud bekroond eene verhandeling, bij de Rechtsgeleerde faculteit ingezonden, waarvan de schrijver bleek te zijn Hendrik Lodewijk Drucker, Candidaat in de Rechtsgeleerdheid aan onze Universiteit. Dezelfde eer werd toegekend aan Henri William De Graaf, student in de wis- en natuurkunde alhier, wegens de beantwoording eener prijsvraag, uitgeschreven door de faculteit van Wis- en Natuurkunde, terwijl aan den Heer Loman, Candidaat in de Wis- en Natuurkunde aan de Universiteit te Amsterdam, als schrijver van een tweede antwoord op dezelfde vraag, eene eervolle vermelding te beurt viel.

Ik verzoek den Secretaris van den academischen Senaat het programma der judicia te willen voorlezen:

OORDEEL over de ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN, die den 1sten Mei 1878 door Rector en Senaat der Rijks-Universiteit te Leiden zijn uitgeschreven, ingevolge art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs.

De Faculteiten der Godgeleerdheid, der Geneeskunde en der Letteren en Wijsbegeerte ontvingen op de door haar uitgeschreven vragen geen antwoorden.

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid heeft op de van harentwege uitgeschreven prijsvraag: »*Critische beschouwing van de verschillende wijzen, waarop naar het romeinsche en het hedendaagsche recht, bezit door derden verkregen en verloren wordt*", één antwoord ontvangen, geteekend met de zinspreuk:

Lust und Liebe zum Dinge
Macht Müh und Arbeit geringe.

Deze verhandeling bevat een behoorlijk geordend, zoo volledig mogelijk samenstel van de bronnen en de letterkunde, betreffende het ter behandeling gestelde onderwerp. Taal en stijl bewijzen des schrijvers juisten en helderen gedachtengang.

Bij deze voortreffelijke eigenschappen, in eene academische verhandeling boven alles te waardeeren, moesten aanmerkingen, welke op de ontwikkeling van enkele bijzondere punten te maken zijn, geheel op den achtergrond worden geplaatst.

De Faculteit heeft daarom niet geaarzeld aan den schrijver van dit stuk de uitgeloofde gouden medaille toe te kennen.

Bij de opening van het naambriefje bleek de schrijver te zijn: Hendrik Lodewijk Drucker, Candidaat in de Rechten aan onze Universiteit.

Op de tweede vraag is geen antwoord ingekomen.

De Faculteit der Wis- en Natuurkunde ontving op haar eerste vraag geen antwoord.

Op de door haar uitgeschreven zoölogische prijsvraag: »*Men verlangt eene nauwkeurige beschrijving van de geslachtsorganen bij de Bastaardspinnen (Phalangita), opgehelderd door afbeeldingen en praeparaten*", zijn twee antwoorden ingekomen, het eene onder het motto: »*In magnis voluisse sat est*", het andere onder het motto: »*Naturgeschichte beruht überhaupt nur auf Vergleichung*".

Het eerste antwoord mag in alle opzichten voortreffelijk genoemd worden. Na een zeer nauwkeurige en zoo volledig mo-

gelijk historische inleiding gaat de schrijver tot de mededeeling zijner eigene onderzoekingen over en beschrijft hij eerst den bouw der mannelijke en vervolgens dien der vrouwelijke geslachtsorganen, zoowel in hun onderlingen samenhang als elk dezer organen meer in het bijzonder, met zulk een juistheid en volledigheid, dat dit onderzoek als volkomen geslaagd mag beschouwd worden. Alleen, de histologische structuur der spermatozoïden en der eivliezen had een meer nauwkeurig onderzoek verdiend. Het belangrijkste gedeelte der vraag, in hoeverre bij de Phalangita hermaphroditisme wordt aangetroffen, heeft de schrijver geheel opgelost, zooals uit de bij het antwoord gevoegde teekeningen en mikroskopische praeparaten blijkt. Maar bovendien is de wijze, waarop de geslachtsorganen worden geïnnerveerd, alsmede de ligging dier organen in de lichaamsholte en hunne uitmonding naar buiten, met een niet genoeg te waardeeren nauwgezetheid bestudeerd. Aan de verhandeling zijn toegevoegd 32 platen, bevattende 113 met waterverf gekleurde teekeningen, van zulk een meesterlijk gehalte, dat men ze gerust als onovertrefbaar kan bestempelen. De mikroskopische praeparaten, ten getale van 62, zijn zóó keurig van bewerking en zóó voortreffelijk van inhoud, dat zij van een bijzonder anatomisch talent getuigen, waarvan men met volle recht ook voor de toekomst schitterende vruchten mag verwachten.

De Faculteit heeft dan ook geen oogenblik geaarseld aan deze uitstekende verhandeling de gouden medaille toe te kennen.

Bij de opening van het naambriefje bleek de schrijver te zijn Henri William De Graaf, Student in de Wis- en Natuurkunde aan deze Universiteit.

Ofschoon de geheele bewerking van het tweede antwoord, zoowel wat betreft de wijze, waarop de schrijver den bouw en den onderlingen samenhang der geslachtsorganen bij de Pha-

langita beschrijft, als wat de bij deze verhandeling behoorende afbeeldingen en mikroskopische praeparaten aangaat, verre bij het voorgaande antwoord ten achter staat, zoo valt het toch niet te ontkennen, dat het ook dezen schrijver niet aan ijver en talent ontbroken heeft. Dit blijkt vooral daaruit, dat niet alleen de inlandsche, maar ook een groot aantal buitenlandsche soorten in het onderzoek zijn opgenomen.

Belangrijk is zeker de mededeeling, dat er bij de Phalangita receptacula seminis zouden voorkomen, maar noch de beschrijving dier deelen, noch de daarop betrekking hebbende mikroskopische voorwerpen helderen dit voldoende op.

In stede van bij een of bij een paar soorten den bouw der verschillende organen meer nauwkeurig te bestudeeren, heeft deze schrijver er zich veeleer toe bepaald een algemeene schets van het geheele stelsel der geslachtsorganen bij verschillende soorten te geven, waarvan het gevolg is geweest, dat de beschrijving hier en daar, wat volledigheid betreft, te wenschen overlaat.

Het geheele werk is echter niet zonder verdiensten; dit geldt zoowel van den tekst als van de daarbij gevoegde afbeeldingen en mikroskopische praeparaten, en het is daarom, dat de Faculteit besloten heeft aan dit antwoord een eervolle vermelding toe te kennen.

Als schrijver dezer verhandeling heeft zich bekend gemaakt Jan Cornelis Christiaan Loman, Candidaat in de Wis- en Natuurkunde aan de Universiteit te Amsterdam.

Gij hebt, M. HH.! het gunstig oordeel gehoord over de wijze, waarop gij u van uwe taak hebt gekweten, en het is mij aangenaam, u namens den Koning de u toegekende eerbewijzen uit te reiken. Ik verzoek dus den Heer Drucker zijne zitplaats te verlaten en uit mijne hand de gouden eerepenning te ontvangen.

Ik wensch, als vertegenwoordiger der Universiteit, u van harte geluk met deze onderscheiding. Gij hebt geene geringe verwachtingen voor uwe toekomst opgewekt. Indien gij, zooals wij vertrouwen, voortgaat daaraan te beantwoorden, dan zult gij een sieraad zijn der wetenschap. Moge deze eersteling van uwen arbeid door vele andere vruchten van uwen geest gevolgd worden en de voorbode zijn eener voor u gelukkige toekomst!

Het strekt mij tot genoegen ook u, Mijnheer De Graaf, den u toegekenden prijs te mogen overhandigen en u geluk te wenschen met de door u behaalde eer. Naarmate het door u behandelde onderwerp meer zorg en nauwgezetter onderzoek vereischte, is de zelfvoldoening grooter, dat gij in het volbrengen uwer taak, naar het oordeel van bevoegde mannen, zoo bij uitnemendheid gelukkig zijt geslaagd. Viel aan den verdienstelijken Loman niet dezelfde eer te beurt, toch is de lof, ook aan zijnen arbeid toegekend, van geene geringe beteekenis. Gij hebt beiden het bewijs geleverd, dat aan onze Universiteiten jongelingen gevonden worden, op wie Nederland in de toekomst mag rekenen!

Ik heb mijne taak ten einde gebracht. Mij blijft over om, krachtens de wet, het bestuur der Universiteit over te dragen aan den hoogleeraar Kern, die bij Koninklijk besluit van 26 Juli l.l. tot Rector Magnificus der Leidsche Universiteit, gedurende het nu ingetreden academiejaar, benoemd werd, terwijl als Secretaris van den academischen Senaat zal optreden de hoogleeraar Zaaijer. Wij wenschen den Rector in het bekleeden van deze waardigheid den meesten voorspoed toe. De Universiteit bloeie onder zijn bestuur; en als, aan het begin van het volgend academiejaar, naar ik hoop niet de Prorector, maar de Rector zelf, in welstand dit spreekgestoelte zal beklimmen, dan moge hij met voldoening op zijne volbrachte werkzaamheid terugzien!

IK HEB GEZEGD!

BIJLAGEN.

I.

DE EENHEID DER WETENSCHAP

EN HET

RECHT VAN HET IDEAAL.

FEESTREDE

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 304den jaardag der Universiteit, 8 Februari 1879.

Welkom M. H. Curatoren, Professoren, Doctoren, Studenten en Gij allen, op dezen dag, nu niet meer den dag der wet maar juist dàarom, duidelijker nog dan vroeger, den feestdag bij uitnemendheid. Den dag waarop we, uit onweerstaanbaren drang des harten, als van ouds bijeengekomen, reeds door onze tegenwoordigheid elkander stilzwijgend hebben verzekerd hoe dierbaar ons de trouwe Alma Mater is, hoezeer wij ons verheugen in haar bezit en haar bloei. En niet minder, hoe wij vervuld zijn van historischen zin en, ook bij wisselende vormen, willen blijven vasthouden aan datgene wat het voorgeslacht altijd heilig geweest is. — In September zal de Rijksuniversiteit hier stillekens bijeenkomen om in allen eenvoud te doen wat de wet vordert. Maar de Leidsche Hoogeschool, veel te oud om nog een nieuwen kalender in te stu-

deeren, zij zal immer voortgaan, zoo mogelijk met nog meer geestdrift dan weleer, nieuwjaar te vieren op den 8e Februari.... »vindicamus hereditatem patrum nostrorum!"

Vergunt mij onmiddelijk acte te nemen van iets dat bij ons allen blijkt vast te staan. Uwe tegenwoordigheid M. H. aan deze plaats, op *dezen* dag, bewijst dat Gij allen met mij het bestaan en de macht erkent van nog een ander en hooger recht dan dat 't welk in wetten vervat is.

Vreest dan ook niet dat ik U zal onderhouden over wetten, in de rechtskundige beteekenis van het woord. Och, ten aanzien van *die* wetten, die duizende waarin de Nederlandsche maatschappij hare organisatie heeft gezocht, is de jurist, als hij eenmaal het studeervertrek heeft verlaten, ongeveer gezind gelijk Gij allen het wellicht zijt ten aanzien van zekere wet die wij van daag liefst niet noemen . . . . zoo niet dankbaar, dan toch meer dan voldaan!

Op den feestdag eener Hoogeschool die bij al haar streven naar kennis der werkelijkheid, steeds het »excelsior" tot leuze had en heeft, schijnt het niet ongepast het woord te voeren *over de eenheid der wetenschap en het recht van het ideaal.*

De wetenschap is één. Zietdaar eene stelling die wij allen zeker gaarne onderschrijven. Toch heeft elk zijne eigenaardige beschouwingen wanneer hij in bijzonderheden gaat aanwijzen waarin z. i. die eenheid der wetenschap bestaat.

Voor ieder immers hangt de voorstelling die hij zich van die eenheid vormt, af van den indruk welken hij bekomt wanneer hij uit het gebied van die wetenschap waaraan hij-zelf zich bepaaldelijk gewijd heeft, het oog richt op de zusterwetenschappen. Zouden al die bijzondere voorstellingen, nevens elkander geplaatst, weder een harmonisch geheel vormen?

Weest overtuigd M. H. dat de spreker, U, ter waardeering van de eenheid der wetenschap, die geringe bijdrage willende aanbieden die hij, als rechtsgeleerde, meer bepaald criminalist

U geven kan, zich de groote bezwaren aan deze taak verbonden, bewust is. Toch laat hij zich daardoor niet afschrikken. Gij zijt niet hier gekomen om eene onberispelijke verhandeling over een speciaal onderwerp te bewonderen. Maar wèl moogt Gij van den redenaar op den 8e verwachten dat hij eene stof kieze waarin Gij allen gelijkelijk belang kunt stellen, bij hare behandeling eenvoudig zich zelf zij, zich zelven geve en dat hij voorts vertrouwe op Uwe welwillendheid.

Ik ben U nog eene opheldering schuldig omtrent de tweeledige uitdrukking waardoor ik mijn onderwerp omschreef. Maar Gij hebt het reeds begrepen. Ik wil U, godgeleerden, taal- en letterkundigen, geschiedvorschers, staathuishoudkundige en statisticus, geneeskundigen en natuurkundigen begroeten als de mannen die allen den rechtsgeleerde hetzelfde ideaal voor oogen stelt, veelal daarenboven de toenadering tot dat ideaal gemakkelijk maakr. Een ideaal, dat, zoo mij niet alles bedriegt, ik zeg niet samenvalt maar samenstemt met dat wat ook U zelven, bij de beoefening *Uwer* wetenschap bezielt.

Heeft de rechtsgeleerde die zijne wetenschap natuurwetenschap wil doen zijn en hare souvereiniteit nimmer zou willen prijsgeven, daarom de godsdienstwetenschap te begroeten met het bekende „nihil tu ad edictum praetoris"? Allerminst.

Godsdienst en recht — beide in 's menschen natuur gegrond, beide zoowel historisch als wijsgeerig onderzocht, met geheel dezelfde onafhankelijkheid en volgens geheel dezelfde methode — waarlijk, niets natuurlijker dan dat godsdienstwetenschap en rechtswetenschap onophoudelijk, in andere vormen, dezelfde groote vragen ontmoeten en dat zij niet zelden elkanders voorlichting behoeven.

Ik moet mij tot enkele punten bepalen.

Zoover de historie klimt, volgden godsdienst en strafrecht denzelfden gang van ontwikkeling — van het zinnelijke naar

het geestelijke, van de vrees en de wraak naar de liefde. Theologen en criminalisten namen onophoudelijk begrippen — de wetgeleerden onder beide ook vooral wanbegrippen van elkander over. Menig gewichtig hoofdstuk uit de geschiedenis van het strafrecht werd of zal worden verklaard uit die van den godsdienst.

Ook vooral de philosophie van het strafrecht heeft aan de godsdienstwetenschap hulde te brengen. Vooreerst hiervoor dat zij zonder deze weinig of geen vruchten van haar arbeid aanschouwen zou — vruchten die, al zijn ze waarlijk het *doel* van haar onderzoek niet, toch noodzakelijk zijn, zal ze de juistheid harer beginselen nog nader kunnen toetsen aan de ervaring door hare toepassing verkregen en tot verdere beweging in dezelfde richting voldoenden grond bezitten. Dat het de godsdienstwetenschap is die ons hier te hulp komt, kan niemand ontgaan. Zeker, niet dáárom zijn oudtijds de menschen wraakzuchtig geworden omdat zij aan een wraakzuchtig God geloofden; omgekeerd, hunne verbeelding schiep zich een God der wrake omdat zij zelven wraakzuchtig waren. Maar wat bij de voorouders gevolg was, wordt bij de nakomelingen weder oorzaak. En met het oog op zekere wel bekende bewijsgronden, waarmede helaas nog in onze dagen soms de humaniseering van het strafrecht wordt bestreden, begroet ik de godsdienstwetenschap als die welke mede den bodem helpt bereiden waarin het nieuwere strafrecht groeien en zich ontwikkelen kan.

Doch er is meer.

Waar spoort de rechtsgeleerde de beginselen op die zijne meeningen de jure constituendo beheerschen? Maar gij weet het. Na allerlei uitspattingen, is de rechtsphilosophie meer en meer teruggekeerd tot het voorschrift van Cicero »natura juris ab hominis repetenda natura." Alzoo, uit het wezen van den mensch. Welke taak heeft daarenboven de criminalist te vervullen? De wetten op te sporen, volgens welke het misdrijf

(dat hoewel van onzedelijkheid *onder*scheiden, toch daarvan niet *af* te scheiden is) verwekt en geboren wordt en te onderzoeken waardoor het kan worden beteugeld.

Welnu — het is een feit dat volgens zeer velen godsdienst tot het wezen van den mensch behoort; volgens anderen niet. Het is al mede een feit dat volgens zeer velen de godsdienst is de vader, volgens anderen de bondgenoot van het zedelijk leven, terwijl er eindelijk *ook* gevonden worden die gelooven dat men zonder gevaar voor individu of maatschappij, den band tusschen die beide verbreken kan. Zal nu een rechtsgeleerde, een criminalist die twee groote vragen mogen ter zijde laten? Dan ware hij evenveel waard als iemand die medicus meent te kunnen worden zonder eenige kennis van physiologie, pathologie en hygiène.

Maar hoe? vraagt wellicht iemand, als de rechtsgeleerde ook als zoodanig verplicht is zich omtrent het recht van den godsdienst en zijne beteekenis voor het zedelijke leven eene overtuiging te vormen, vreest gij dan niet dat zijne religieuse opvattingen zijne rechtsbegrippen zullen kleuren?

Wat zal ik U antwoorden? Volkomen weg te nemen is Uw bezwaar nooit, maar in zoo ver bewijst het te veel. Niemand kan, bij de beantwoording der vragen: wat is de mensch? wat is het recht? den invloed zijner persoonlijkheid *geheel* buiten sluiten, de geloovige evenmin als de ongeloovige. Daarin ligt een gevaar, zeker. Wat is noodig om dit gevaar tot zijn minimum terug te brengen? Vooreerst oprechtheid. Ten andere, dat wij zoo streng mogelijk tusschen vormen en wezen onderscheiden. Eindelijk ook vooral dit dat wij ons den grootsten aller juristen tot voorbeeld kiezen. Duidelijker dan iemand vóór hem of na hem, heeft Papinianus door woord en daad, door leven en sterven, bewezen dat de jurist zijne rechtsbegrippen met pieteit kan, ja moet zouten, zonder ze te kleuren.

Geheel in den geest van Papinianus meen ik dan ook open-

lijk te mogen erkennen dat het godsdienstig bewustzijn voor mij, als rechtsgeleerde, in tweeërlei opzicht groote beteekenis heeft. Eensdeels in zoover eerbied voor het recht mij voorkomt iets te zijn van geheel gelijken aard als de godsdienst, zóó zelfs dat *alle* argumenten tegen dezen laatsten gericht, evenzeer kunnen dienen om den eerbied voor het recht te treffen in het hart. Ten andere, in zoover het godsdienstig bewustzijn is de vader van het ideaal, welks recht in dit uur zal bepleit worden.

Besef van volstrekte afhankelijkheid van ééne onzichtbare hoogste Macht;

Gevoel dat die Macht *niet* is eene onbewuste kracht, maar 't meest overeenkomende met wat wij Wijsheid en Liefde plegen te noemen, die alles ten goede leidt en waaraan wij ons met vol vertrouwen en wederliefde kunnen overgeven;

Eindelijk, als gevolg van een en ander, drang tot het ideaal.

Niet waar, dit is het ongeveer — ik zeg ongeveer, want de taal hoe rijk, is arm — wat men godsdienst noemt.

Welnu, in diezelfde bewoordingen heb ik de gedachten, het gevoel, den wil geschetst waarmede elk jurist die Papinianus vereert, het recht beschouwt.

Ook het recht is eene onzichtbare macht waarvan de rechtsgeleerde zich volstrekt afhankelijk gevoelt, zóózeer dat al verlangde het gansche menschdom, al eischte zelfs de machtigste der aarde dat hij onrecht recht zou noemen, hij zou antwoorden: »een broedermoord, o Caracalla! kan men begaan, maar ik kan hem niet verdedigen"; ook het recht is eene macht aan wier bestaan wij *blijven* gelooven, al is er geen priester van Themis die haar verklaren of zelfs definieeren kan;

eene macht op wier onvoorwaardelijke werking ten goede wij vertrouwen en *blijven* vertrouwen ook dán als wij — denk aan het volkenrecht — er in de werkelijkheid dikwerf weinig of niets van kunnen waarnemen;

ook het recht, in één woord, is eene macht die wij niet scheppen, maar zoeken, waarvan wij ons niet bedienen maar die wij dienen en die wij liefhebben zóó dat ook hier besef van afhankelijkheid, liefde en ideaal onafscheidelijk met elkander verbonden zijn.

Behoef ik nu nog wel te zeggen wat het ideaal is mij hetzij door het religieus bewustzijn, hetzij dan door het rechtsbewustzijn — quis separabit quos natura conjunxit? — voor den geest gesteld?

Een recht waarvan *liefde* het wezen uitmaakt; een strafrecht dat, door dat ééne hoogste beginsel der liefde, waarin (gelijk ieder die liefheeft wel weet) de harmonische oplossing van alle dissonanten vervat is, beheerscht, het belang der maatschappij handhaaft, zonder het *wezenlijk (zedelijk)* belang van den wetsovertreder op te offeren.

Maar hoe, hoor ik vragen, moeten wij dan nu, in verband met uwe voorafspraak, begrijpen dat gij, nog wel criminalist en in de eeuw van Darwin, alle wetenschappen het lied van de liefde wilt laten voordragen, terwijl gij toch zelf erkent dat eigenlijk de religio dat lied gecomponeerd heeft? Vergeet gij dan dat de godsdienst, gelijk het nog onlangs door Hartmann is betoogd, slechts eene zaak van het gevoel is en dat men bij de beoefening der wetenschap uitsluitend met zijn koel verstand te rade gaat? . . . Maar neen. In deze vergadering zal niemand deze tegenwerping gemaakt hebben. Die gansche tegenstelling, die afscheiding van verstand en gevoel, wat is zij anders dan de desorganisatie der individuen, op hare beurt de eenige en volkomene oorzaak van die desorganisatie der maatschappij waarover onlangs, met den diepsten ernst, onze vriend Buys zich beklaagd heeft?

Waarlijk niet ik zal de waarde van 't gevoel overschatten. Ik zou het zelfs een ramp achten èn voor de wetenschap èn voor den godsdienst en bovenal voor de maatschappelijke orde,

wanneer de leer ingang vond die van het gevoel, op welk gebied ook, een betrouwbare zelfstandige kenbron maakt. Het edelste en warmste gevoel, als 't niet steeds door het verstand beheerscht wordt, is niets anders dan de doos van Pandora. De wreedste strafvonnissen zijn soms geveld, de verschrikkelijkste misdrijven niet zelden begaan door de z. g. goede menschen. En Michelet heeft, zonder het te bedoelen, de geschiedenis van een aantal groote misdadigers beschreven toen hij, van ik weet niet meer wien, getuigde: »c'était un homme de coeur; c'était pour cela qu'il tuait sans miséricorde".

Maar M. H. omdat we aan 't gevoel de *heerschappij* betwisten, volgt daaruit dat het geen aandeel zou moeten hebben in de *regeering*?

Ziethier, hoe ik mij in alle eenvoudigheid de eenheid van den mensch voorstel. Het verstand beschouw ik als den souverein, maar als den constitutioneelen, wiens uitspraken op 't gebied der zedelijke en sociale wetenschappen alleen dán mogen gelden als de minister, het gevoel, ze wil contrasigneeren. Wordt dat contraseign geweigerd, dan zeg ik waarlijk niet dat de Minister gelijk heeft, maar dan schort ik mijn oordeel op; bij ervaring wetende dat strijd tusschen verstand en gevoel zich, bij nadenken, veelal in hoogere eenheid harmonisch laat oplossen en voorts vertrouwend dat de wetenschap minder schade lijdt door een »non liquet" dan door stoute verzekeringen waarop men, op den noodkreet van de pijn, ook in zedelijken zin den trouwen wachter van het leven, vroeg of laat zal moeten terugkomen.

Maar, ik moet de vergelijking nog een oogenblik vasthouden. Wat in het constitutioneele staatsleven regel is, dat nl. de Minister de voordracht doet, dat komt ook bij de beoefening althans der rechtswetenschap, tallooze malen voor. Elk jurist zal erkennen dat dikwerf tot eene beslissing waarvan hij eerst later, langs den weg van verstandelijke redeneering, de juist-

heid leerde begrijpen, de eerste voordracht door het z. g. juridisch instinct gedaan werd. Dreef niet het gevoel Papinianus tot het schoone woord: »Quae facta laedunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram et (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt *nec* facere *nos posse* credendum est"? In dat woord — en daarin ligt de verklaring van de betooverende kracht die het op elk jurist pleegt uit te oefenen — wordt niet één enkele toon maar het volle accoord der ziel aangeslagen, uit zich religie in den diepsten zin van 't woord. Stel dat Papinianus aldus had gesproken in tegenwoordigheid van iemand die religie mist en gij hoort het gesprek dat dan daarop had moeten volgen. »Gij raaskalt, Papinianus, uwe geleerdheid brengt u tot razernij. Weet gij dan niet dat contra bonos mores dagelijks gehandeld *wordt* en dat ab esse ad posse valet consequentia"? En Papinianus zou hebben geantwoord: weet *gij* dan niet dat de rechtsgeleerde, juris religiosissimus, nog iets meer moet gebruiken dan zijn verstand *alleen*? Weet gij dan niet dat het recht voor hem iets heiligs is en dat zijne eerbiedige liefde voor het recht hem dwingt zich een ideaal te stellen, dat waarde heeft al zullen wij het nimmer verder volgen dan binnen de grens nader door het verstand aan te wijzen? — En ook op de Instituten mag ik mij beroepen, als ik beweer dat de jurist zijne gansche persoonlijkheid heeft in te zetten. Het allereerste dat de opstellers ons te lezen geven is eene bepaling van de gerechtigheid, als *deugd*, als wil: »Justitia est constans et perpetua *voluntas* jus suum cuique tribuendi." Dat wil m. a. w. zeggen: zoekt eerst de gerechtigheid; dan zal zeker u de rechtskennis nog niet worden toegeworpen, neen, maar dan zal de allereerste voorwaarde vervuld zijn, zonder welke gij geen rechtsgeleerde worden kunt; dan zal in u de zon schijnen zonder welke uwe kundigheden nooit zullen rijpen tot kennis, uwe geleerdheid nimmer tot wetenschap; de zon zonder welke gij wellicht tijdelijk de wereld kunt verbazen door

uwe slimheid, kunt schitteren als een meteoor, wellicht als een pestis reipublicae, maar spoorloos verdwijnen zult omdat van u geen warmte uitging en geen licht.

Evenals alle wetenschappen, beweegt zich ook de litterarische in de richting van de veelheid naar de eenheid. Studie van taal en letteren wat is zij anders dan die van 's menschen geest, van alles wat daarin is en leeft en werkt?

Geen wonder dan ook dat die studie onschatbare vruchten afwerpt zoowel voor de geschiedenis von het recht, alsook voor die rechtsphilosophie die, gelijk behoort, bij de zielkunde ter schole gaat.

Het eeiste mag ik slechts aanstippen, om meer bepaald uwe aandacht te vestigen op het tweede.

Al dadelijk hebben wij taal- en letterkunde daarvoor te danken, dat zij de exceptie te niet doet waarmede velen, reeds sints 23 eeuwen, niet het minst in onze dagen, de rechtsphilosophie begroeten. Het is ongerijmd — zoo voert men ons tegemoet — onderzoek in te stellen naar het algemeen-menschelijke; daar zijn Perzen en Grieken, Franschen en Italianen en wel van een bepaald tijdperk; *de* mensch bestaat niet. Het beste antwoord is de verwijzing naar de geschriften der oude Grieken. Wat vindt gij daarin? Menschen in 't algemeen van dezelfde beweging als wij; dezelfde hartstochten, dezelfde gemoedsaandoeningen, dezelfde belangstelling in dezelfde groote zedelijke en maatschappelijke vraagstukken, niet zelden in utramque partem met dezelfde bewijsgronden bepleit waarmede dit thans geschiedt. Bijna alle strafrechtstheorien, tot op den huidigen dag verkondigd, zijn, in hoofdtrekken, reeds bij Plato te vinden. De vraag of het onderscheid tusschen recht en onrecht, goed en kwaad, tusschen het *δίκαιον* en het *αἰσχρόν* op de *φύσις* dan wel op de *νόμος* berust, nog in onze eeuw *de* kwestie, was bij de Grieken reeds vóór Socrates aan de

orde, werd, zooals bij Plato te zien is, door den grooten meester, op uitstekende wijze behandeld en twee eeuwen later, door Karneades te Rome in tweeërlei zin besproken. Omtrent de gehoorzaamheid aan het positieve recht, door den eerbied voor *het* recht geenszins uitgesloten maar integendeel bevorderd, is in Plato's Krito alles te lezen, zelfs de wederlegging van 't geen Bentham in deze 19e eeuw daarover zou mededeelen. De waarde van het zoogenaamde volksrechtsbewustzijn wordt in den eersten Alcibiades nauwkeurig bepaald. Het contrat social, zoogenaamd van Rousseau, klimt op tot de Epicureërs. Ja zelfs datgene wat velen verrassend nieuw schijnt, kunt gij veelal bij de Grieken terugvinden. Wie in onze dagen denkt, hetzij aan wettelijke beperking van den arbeid van kinderen, hetzij aan beperking van de kinderen zelven — hoe zal ik het noemen, aan het stelsel waarvoor helaas zelfs eene engelsche dame als advocaat is opgetreden — denkt aan een onzer volksvertegenwoordigers. Een Griek zou gezegd hebben: wel van die beide dingen kunt gij de aanbeveling lezen in de Politica van Aristoteles.

Zoo M. H. is het de taal- en letterkunde die ons het recht geeft onderzoek te blijven instellen naar datgene wat, zóóver de historie opklimt (en verder behoeft althans de jurist niet te gaan) het algemeen-menschelijke geweest is. Zoo zijn tevens de literatoren, noch verschrikt noch verblind door 't geen anderen nieuw schijnt, de natuurlijke raadslieden en bondgenooten van allen die hervorming verlangen op historischen grondslag en binnen de grenzen der mogelijkheid.

Maar nog heb ik het voornaamste niet genoemd. Studie van taal en letteren leidt ons op tot de humaniteit. Èn noor hare vruchten èn door hare methode.

Door hare vruchten. Reeds de taalstudie op zich zelve draagt tot onze kennis van den mensch meer bij dan vooralsnog alle psychologische geschriften. Publiek moge zich verbazen wanneer de afleveringen van een woordenboek niet even regelmatig

verschijnen als die van een modejournaal; wie denkt, onderschrijft het woord: »souvent, pour découvrir la signification précise du terme, en apparence le plus ordinaire, il faut creuser l'esprit humain jusque dans ses dernières profondeurs."

Ook de letterkunde mag ik als bron van zielkundige kennis vermelden. Niet het minst de dichters. Bovenal, naar mij toeschijnt, Dante en Shakespeare. Dante die in de twee eerste deelen der Comoedia de geschiedenis maalt van den mensch, van het tijdstip af als hij, in 't midden des levens, zich in het donkere woud bevindt, tot op het oogenblik, waarop eene geliefde stem hem het woord zal in de ooren fluisteren, waarmede, als de Purgatorio, ook het leven besloten worde. Shakespeare die ons de ontwikkeling en den invloed van alle hartstochten en gemoedsaandoeningen en — wat nog meer beteekent — de betrekking, de wisselwerking tusschen die beide met onovertroffen nauwkeurigheid voorstelt. Dante en Shakespeare beide, die, langs zeer verschillende wegen, ons doen begrijpen dat de liefde *niet* is een hartstocht, maar integendeel datgene onder welks invloed de golven van den hartstocht zich neerleggen — datgene waarvan (zooals ook door de annalen der strafjustitie bevestigd wordt) nooit het teveel, maar altijd het te weinig een gevaar is.

»Homo sum; nil humani a me alienum puto". Die overtuiging is het kostbare geschenk ons door taal- en letterkunde aangeboden. En waartoe leidt die overtuiging? Hiertoe dat wij steeds strenger over ons zelven, steeds zachter over anderen oordeelen; dat wij niemand achten goed maar ook niemand onverbeterlijk zoolang hij leeft.

En ziet, M. H. hoe de literator, in zoover de vrucht zijner wetenschap nog onvoldoende mocht zijn, ons te hulp komt door zijne methode.

Stelt u een philoloog voor die een handschrift heeft ontvangen. Is dat werk wel afkomstig van hem aan wien het wordt

toegeschreven? Is het compleet? Is het volkomen zuiver tot ons overgebracht? Heeft wellicht hier of daar een der afschrijvers, zelf den tekst niet begrijpende, door lichtvaardige conjecturen, weglatingen, bijvoegingen, dien tekst bedorven? Onze philoloog oordeelt niet, hij twijfelt, hij onderzoekt. Woord voor woord, wat zeg ik, letter voor letter, tot zelfs de scheidteekens toe, worden met de uiterste nauwkeurigheid nagegaan. En als gij ten slotte de vraag herhaalt: »kunt gij ons, na de vele vernuftige conjecturen waardoor *gij* den tekst hebt trachten te herstellen, voor zijne volkomene zuiverheid instaan?" het antwoord zal luiden: »*zekerheid* heb ik nooit; ik twijfel".

Voor den strafrechter ligt het levensboek van den misdadiger of liever iets dat het zou moeten wezen, opengeslagen. Zijt gij zeker Edel Achtbare dat dat boek compleet, zijn tekst volkomen zuiver is? Zijt gij zeker dat u niet wellicht bleef onthouden eene bladzijde waarop de vrijspraak van den beklaagde zou te lezen staan? Zijt gij zeker dat *uwe* afschrijvers, of z. a. het in de rechtstaal heet, de getuigen niet iets hebben weggelaten, geinterpoleerd of veranderd? En als gij ten slotte bescheiden uitroept: zekerheid heb ik nooit, slechts waarschijnlijkheid — o, ik erken het, helaas, gij *moet* altijd oordeelen, als de waarschijnlijkheid den hoogsten graad bereikt, zelfs veroordeelen, maar gij stemt mij dan toch toe dat conjecturen te zwak zijn om zoodanige straf te dragen waardoor aan de zedelijke belangen van den patient een onherstelbaar nadeel wordt toegebracht.

Merkt op, hoe, omgekeerd, gebrek aan literarische vorming met wreedheid pleegt gepaard te gaan. Soms is dit verband ook uitwendig en *in zoover* toevallig; altijd is er een innerlijk, natuurlijk verband aanwezig. Van beide één voorbeeld.

Toen men aanving ook wegens gevoelens te vervolgen, kwamen aanvankelijk de Romanisten daartegen op. »Maleficium" zeiden ze, is saamgesteld uit »male" en »facere", er moet dus altijd een daad zijn. Neen, antwoordden anderen: »maleficium

is afgeleid van maleficiendo en dit laatste is de verkorting van »male *de fide* sentiendo"! Die fraaie afleiding vond ingang; gij weet wat gevolgd is.

Een ander feit. In zeer vele, wellicht de meeste der tallooze geschriften over tooverij vindt gij in den aanvang eene taalkundige beschouwing. Natuurlijk. Had niet Ulpianus geleerd: »juri operam daturum prius nosse oportet unde nomen juris descendat"? Zoo ook moest hij die de werken des duivels onderzocht, vóór alles weten unde nomen diaboli descendat.

En waarvan is dan nu volgens die tooverij-geleerden dat woord »diabolus" afgeleid? Het is zeiden velen — saamgesteld uit δία (twee!) en βολος (beet, of ook wel pil) omdat de duivel twee beten doet, éen naar het lichaam en éen naar de ziel of wel beide tot éen pil gekneed in éen hap verslindt. Volgens Sprenger daarentegen beteekent diabolus hetzij clausus ergastulo, hetzij defluens omdat hij uit den hemel gevallen is!

Welnu dezelfde schrijvers die met dergelijke woordverklaringen genoegen nemen, kenmerken zich bijna alle in meer dan gewone mate door bijgeloof en wreedheid. Is dat toeval? Neen, 't is volkomen natuurlijk. Want die taalkundige onzin, dat bijgeloof, die wreedheid, ze hebben allen dezelfde oorzaken: de haast, de oppervlakkigheid, de waanwijsheid die oordeelen waar nog te onderzoeken was.

O wetenschap van den twijfel! gij die, eerder dan eenige andere, die oorzaken hebt trachten uit te roeien, hoe noodzakelijk is het dat de rechtsgeleerden uwe beginselen tot richtsnoer nemen! Alleen dán zullen zij over den naaste oordeelen met dien heiligen schroom die den waren priester van Themis kenmerkt. Alleen dán onder alle omstandigheden menschelijke zaken menschelijk beoordeelen.

Ook op het gebied van het strafrecht bloeide vroeger de histoire-bataille. Wat voor de geschiedschrijvers in 't algemeen

destijds de veldslagen waren en de hofkabalen, dat waren voor ons de wreedheden waarin misdadigers en scherprechters met elkander wedijverden, en de min betrouwbare bewijsmiddelen tot wier gebruik het supranaturalisme de strafjustitie geleid had. Niets zoo eenvoudig dan ook als het recept, volgens 't welk men eertijds de meeste, z. g. historische verhandelingen over strafrecht en strafproces bereidde. Neem een aantal overgeleverde feiten, bij voorkeur de zoodanige die met de hedendaagsche begrippen het meest in strijd zijn; rangschik die, zonder kritiek, naar de regelen der kunst, niet om te doen begrijpen, maar om zooveel mogelijk effect te maken. Geef in de inleiding een praeludium, in de peroratie eene nabetrachting over de z. g. domheid en wreedheid der voorouders met een schitterend vuurwerk ter eere van de fijn beschaafde 19e eeuw tot slot; strooi eindelijk een paar honderd bijvoegelijke naamwoorden en een paar dozijn uitroepteekens over de bladzijden uit.. en het gerecht is gereed.

Aan de groote geschiedvorschers onzer eeuw danken wij het dat ook op het beperkte terrein van het strafrecht de methode geheel veranderd is. Wij hebben onderscheid leeren maken tusschen bewezen en onbewezen beweringen en tal van z. g. feiten, helaas bovenal de meest piquante, doen verhuizen naar het rijk der fabelen. Het weinige dat we weten, gebruiken wij anders; wij verbazen ons niet meer; wij ergeren ons niet meer, wij veroordeelen de voorouders niet meer; wij trachten eenvoudig te begrijpen.

En juist daardoor hebben wij de les leeren verstaan die de geschiedenis van het strafrecht ons predikt en de vraag die zij ons op de lippen legt.

De les. Zelfs toen het strafrecht zich kenmerkte door datgene wat wij thans de grootste wreedheid zouden noemen, werd het in allen ernst verheerlijkt als bewijs van het hooge peil waarop de beschaving gerezen was. Zoo houdt b. v. een

jurist in de eerste helft der 18e eeuw een warme lofrede op de humaniteit zijner tijdgenooten, op grond dat zij, in onderscheiding van de wreede voorouders, geene andere doodstraffen toepassen dan zeven zeer *zachte*, t. w. levend verbranden, radbraken, vierendeelen, verdrinken, galg, zwaard en levend begraven.

Wie zoo iets voor de eerste maal leest, kan een glimlach niet onderdrukken. Als hij echter in die stemming bleef dan zou voor hem het woord geschreven zijn »malheur à ceux qui rient." Zijn wij zeker dat de nakomelingschap over de humaniteit der 19e eeuw gunstiger zal oordeelen dan wij het doen over die der 18e? . . Het strafrecht is, als gij wilt, de thermometer der beschaving, maar een die steeds bij haar ten achter is, in onze dagen stellig niet minder dan vroeger. — In de 16e eeuw een z. g. heks te verbranden was meer vergeeflijk dan in de 19e eeuw een arm vrouwtje, tot dusver van onbesproken gedrag, crimineel te vervolgen wegens diefstal van een paar turven, in den winter gepleegd. Oudtijds krankzinnigen te straffen was minder barbaarsch dan in 1878 een 5jarig kind tot $7^1/_2$jarige gevangenisstraf te veroordeelen. Het vroegere gebruik van de pijnbank was meer begrijpelijk dan de toepassing die in onze dagen wel eens van de preventieve hechtenis gemaakt is.

Maar wat treed ik in bijzonderheden! Daar is niets verricht, zoolang niet alles gedaan is. Om het beginsel is het te doen. Zal men het belang van de maatschappij en dat van den misdadiger *tegenover* elkander plaatsen of wel het beginsel trachten te bereiken dat de harmonische oplossing van den strijd tusschen die beide belangen in zich sluit? *Dat* is de vraag.

Maak u niet ongerust, -- roept op dit oogenblik de staathuishoudkunde mij toe. Ook op het gebied der stoffelijke belangen heerschte eenmaal algemeen het geloof, dat nog in onze dagen bij onbeschaafden voortleeft: »wat de een wint, moet de ander verliezen"; zelfgenoegzaamheid, afsluiting, mercantiel

systeem. Sints echter Adam Smith zijne wetenschap als natuurwetenschap opvatte, kwam, bij de studie der feiten, hoe langer hoe meer de waarheid aan het licht, ten slotte door Carey en Bastiat gelijktijdig uitgesproken in de woorden: »alle strijd is niet begrepen overeenstemming;" »alle rechtmatige belangen zijn met elkander in harmonie."

»Alle strijd is niet begrepen overeenstemming." Is U eene hypothese bekend M. H. van zoo onmetelijke diepte, zóó schoon, zóó practisch? Zegt, als gij wilt, dat hare waarheid op menig gebied nog niet volkomen bewezen is — ik zal het U waarlijk niet tegenspreken — maar erkent dat men, om te komen tot de éénheid, de harmonie waarnaar wij snakken, moet beginnen haar mogelijk te achten. Was niet de ontdekking van Amerika 't gevolg van een hypothese, nog wel van een gedeeltelijk valsche hypothese? O, hoe anders zou het er uitzien met het leven van zoo menig mensch, in het huisgezin, in de wetenschap, in de maatschappij, in de kerk, in den staat — in zoo menige vergadering ook M. H. — indien men althans *beproefde* om van alle schijnbaar strijdende gedachten, gevoelens, neigingen, beweringen, belangen het onwezenlijke in zijne nietigheid te doen erkennen en het wezenlijke, dat nimmer element van strijd bevatten *kan*, op den voorgrond te stellen — althans *beproefde* of niet onze eenige de Genestet waarheid verkondigde toen hij zeide:

Maar Hem zoekt niemand vergeefs op aard.

Wat overigens te antwoorden op de bewering dat de leer van de harmonie der belangen, van den aanvang af met de wijsheid van Malthus in strijd, in onze dagen als geheel verouderd moet worden aangemerkt? Over Malthus M. H. zal ik, ook zonder hem nader te noemen, handelen als ik straks Darwin bespreek. Wat latere economen betreft, zelfs indien zij er in geslaagd zijn Carey en Bastiat op tal van punten te weerleggen, zoo hebben zij toch daardoor het gronddenkbeeld niet

omvergeworpen. Want die grondgedachte is niet de gedachte van die beide mannen alleen, maar die welke de staathuishoudkunde een eeuw lang bezield en geleid heeft. Ik kan zelfs nog een stap verder gaan. Ook op het gebied van het strafrecht is sints Beccaria, tallooze malen diezelfde hypothese gesteld en zag men hare juistheid steeds door de feiten bevestigd. Of zoudt gij gelooven dat ziekelijke philanthropie die 't belang der maatschappij voorbijziet, de wetgevers, AL de wetgevers van Europa, tot de hervormingen op 't gebied van het strafrecht bewoog? — Dat de staat al die bevoegdheden heeft, al die straffen mag toepassen, zonder welke hij de rechtsorde niet handhaven kan, betwist geen jurist, geen wetgever. De grond waarop de humaniseering van het strafrecht steunt, is de overtuiging dat het belang der maatschappij de opoffering van den misdadiger niet vordert. Het beginsel: »straf en leed, maar geen kwaad" dat niets hoegenaamd met de z. g. verbeteringstheorie gemeen heeft, is dan ook geenszins iets geheel nieuws; je n'ai mérité ni cet excès d'honneur, ni cette indignité; niet de mensch, de menschheid vindt uit. Het is eenvoudig het beginsel dat criminalisten en wetgevers sints een eeuw veelal instinctmatig en nog slechts ten halve gevolgd hebben en waarvan ik de erkenning en de consequente toepassing vraag. De bewijsgronden waarmede men dat beginsel heeft bestreden, zijn geheel dezelfde waarmede men, steeds vruchteloos, *elke* hervorming op dit gebied bekampt heeft en waarvan de ervaring de onhoudbaarheid heeft aangetoond.

Met recht verwacht Gij dat ik mij thans op de statistiek beroepen zal. Juist door hare groote voorzichtigheid, is deze schijnbaar zwakker, maar inderdaad oneindig sterker bondgenoot, dan men zou meenen. Geene wetenschap die tegen het lichtzinnig »post hoc propter hoc" zoo ernstig waarschuwt als juist de statistiek. Oningewijden zijn maar al te zeer gewoon de oorzaken der misdrijven te zoeken in *enkele* kwalen, bij voorkeur altijd in die wier bestrijding hun bijzonder ter harte

gaat. De statistiek behoedt ons tegen dergelijke oppervlakkigheid. Rangschik b. v. van eenig land de provincien of departementen vooreerst in de orde haar aangewezen door de statistiek van het schoolbezoek, ten andere in die welke haar door de crimineele statistiek wordt toegekend en gij zult provincien en departementen in de eene tabel dicht nevens — misschien naast elkander geplaatst, in de andere soms zoo ver mogelijk van elkander verwijderd vinden, ja zelfs een enkele maal dezelfde provincie in de eene tabel de gunstigste, in de andere de ongunstigste plaats zien innemen. Evenzoo, om nog een ander voorbeeld te geven, — vergelijk het getal dieven van elken leeftijd met het totaal cijfer individuen van dienzelfden leeftijd en gij zult soms tot uwe verbazing bespeuren dat de neiging tot diefstal het sterkste schijnt te zijn in den leeftijd bij uitnemendheid voor den arbeid geschikt (tusschen de 20 en 30 jaren) en het zwakst in den ouderdom, m. a. w. dàn wanneer de mensch juist het meest met armoede te kampen heeft.

Zou ik dan ontkennen dat onkunde en armoede eene allergewichtigste plaats innemen onder de oorzaken der misdrijven — de tweede bepaaldelijk ook onder die van den diefstal? Natuurlijk ontken ik dat *niet*; integendeel, met opzet koos ik twee kwalen omtrent wier noodlottigen invloed op de criminaliteit geen de minste twijfel bestaan kan. Maar wat leeren wij dan uit de zooeven herinnerde verbazende uitkomsten der vergelijkende statistiek? Dit dat, behalve de twee, laat ik maar zeggen het dozijn bekende oorzaken, nog tallooze andere oorzaken in het spel zijn, wier af- of aanwezigheid dikwerf meer beteekenis heeft dan de aan- of afwezigheid der oorzaken die wij kennen.

Weinig bemoedigende uitkomst, zegt wellicht iemand. Laat ons niet te haastig oordeelen.

De statistiek leert ons o. a. ook dit dat de cijfers der misdrijven met bijna ongeloofelijke regelmatigheid jaarlijks terug-

keeren. En niet alleen ten naaste bij de totaal-cijfers, maar evenzeer de numerieke verhoudingen tusschen de onderscheiden hoofdsoorten, tusschen de sexen en de leeftijden der misdadigers enz.

Wat leiden wij hieruit af?

Wellicht dit, dat de individueele verantwoordelijkheid wegvalt en dat een zekere hoeveelheid misdrijven is eene fataliteit, waartegen de mensch onmachtig is?

Juist het tegendeel. Bepaaldelijk dan als men de wet der causaliteit ook in de zedelijke wereld erkent, treedt de toerekenbaarheid in het volste licht en voelt men zich tevens gedrongen het kwaad in de wortels aan te tasten.

Maar wèl leiden èn de bedoelde regelmatigheid èn de afwijkingen die zich vertoonen wanneer in den algemeenen maatschappelijken toestand plotseling merkbare verandering plaats heeft, èn, in verband met een en ander, de studie van de levensgeschiedenis van misdadigers, tot eene andere gevolgtrekking: deze, dat de honderde, ja duizende, meer of min verwijderde, oorzaken der misdrijven samenhangen met *alles* wat in de maatschappij is en leeft en werkt; — dat *alle* kwalen, alle onvolkomenheden die in de maatschappij gevonden worden, hetzij van zedelijken, hetzij van intellectueelen, hetzij van stoffelijken aard, dat die alle, zonder eenige uitzondering, eene plaats bekleeden onder de oorzaken der misdrijven.

En wat volgt hieruit? Dit dat den hoofddader de gansche maatschappij als medeplichtige ter zijde staat. Wij allen, onvolmaakt zijnde, zijn zedelijk mede voor het misdrijf van den naaste aansprakelijk. Ja, wij laden die medeplichtigheid op ons, niet alleen door opzettelijk of ondoordacht gepleegd kwaad, maar ook niet zelden door handelingen, op zich zelve volkomen onschuldig, maar die in den gegeven maatschappelijken toestand anderen in verzoeking kunnen brengen. Wat was, op zich zelf, onschuldiger dan eene crinoline te dragen? En

toch, is het geen toeval maar volkomen natuurlijk dat na de wederinvoering van dat kleedingstuk de kindermoord toenam; in ons vaderland leverden de zeven jaren, die op die invoering volgden, schijnbaar bijna *drie* maal, inderdaad bijna tweemaal zooveel kindermoorden op als de zeven jaren die aan de crinoline voorafgingen. Moet ik U ook spreken over de dagbladen die, door de uitvoerige beschrijvingen die ze van misdaden en levensgeschiedenis van misdadigers geven, in alle onschuld de misdrijven stelselmatig bevorderen — van sommige zelfs (men denke aan den vorstenmoordenaar, wien het er juist om te doen is de held van den dag te wezen) de hoofdoorzaak zijn? Of van den onvoorzichtigen philanthroop die wel eens iemand kan doen wenschen ook een ontslagen gevangene te wezen?

Zoo ziet gij M. H. hoe tal van wetenschappen tot dezelfde uitkomst leiden. Als de liefdelooze uitroept: »ben ik mijns broeders hoeder?" dan antwoorden de moralist, de statisticus, de criminalist, uit één mond: ja! Dat zijt gij omdat het leven een strijd is, waarin wij alleen met vereende krachten kunnen staande blijven. Dat zijt gij, omdat liefdeloosheid, het onverschillig daarheen leven, naar eigen luim of smaak, zonder te vragen naar de gevolgen die dit voor anderen hebben kan, de hoofdoorzaak van het misdrijf is. Dat zijt gij omdat de statistiek U, in hare jaarlijks terugkeerende sombere cijfers de les predikt, dat het recht eerst dàn zal triompheeren als de liefde zal heerschappij voeren.

Altijd die liefde, zegt gij. Maar, in afwachting dat zij de *oorzaken* van het misdrijf zal hebben uitgeroeid, wat zij nimmer geheel zal kunnen doen, zullen wij toch moeten straffen. Zeker, M. H. wij *zullen* blijven straffen. Maar nu doet ons al weer dezelfde wetenschap langs een anderen weg opmerken dat bij het straffen zelf, zonder eenig nadeel voor de maatschappij, het voorschrift der liefde kan worden in acht genomen.

Immers de statistiek leert ons, dat de afschrikkende kracht der straf in hooge mate afhankelijk is van hare *zekerheid*, m. a. w. van iets dat ook in 't belang van den individu wenschelijk is, en dat omgekeerd de *zwaarte* der straf op de frequentie der misdrijven geen invloed heeft hoegenaamd. Waar zou ik eindigen indien ik dit op dit oogenblik door een voldoend aantal feiten wilde bewijzen? Laat ik u alleen mogen mededeelen dat in de eerste zes jaren na de afschaffing der doodstraf in Nederland, de vroeger met die straf bedreigde misdaden zijn gedaald tot juist de helft [1]); en laat ik tevens mogen opmerken dat vorstenmoord, zeer bekend in vele landen waar diezelfde straf bestaat, voor zooveel ik mij herinner, niet voorkomt in landen waar die straf is afgeschaft en, gelijk in Nederland, het leven van den Vorst zijne bescherming vindt in de liefde zijner onderdanen.

In de geschiedenis van strafrecht en strafproces bekleeden de geneeskundigen eene eereplaats. Voor nagenoeg alle groote hervormingen op dit gebied zien we medici in de eerste gelederen strijden, ja niet zelden het initiatief nemen.

Verlangt gij voorbeelden? De allereerste in Europa die, reeds in 't midden der 16e eeuw, zijn stem verhief tegen het heksenproces, was onze landgenoot Dr. Johannes Wier, stadsgeneesheer te Arnhem, waar, helaas, een gedenkteeken ter zijner eere nog altijd te vergeefs gezocht wordt. — Vijftig jaar later (1594) waren het de Medische en Philosophische Hoogleeraren der Leidsche Hoogeschool die door hun advies over de betrouwbaarheid der koudwaterproef (opgesteld door den Professor Medicinae Heurnius) hebben teweeggebracht dat èn ordaliën èn heksenproces in ons vaderland veel eerder zijn verdwenen dan overal elders — het laatste een halve eeuw vroeger dan in

1) Zie de bijlage.

Frankrijk, bijna anderhalve eeuw eerder dan in Duitschland. — In 't midden der 17e eeuw ziet gij den Rotterdamschen arts Daniel Joncktys, met Græviuss en Heemskerk optreden als een der eerste bestrijders van de pijnbank. Zal ik ook spreken van zijn tijdgenoot den Haarlemschen geneesheer Palingh of van een nog levend geneesheer te Dordrecht? Aan beide is eene plaats in onze dankbare herinnering verzekerd.

Vanwaar nu dit verschijnsel? Onlangs heeft onze Mulder onbewust de verklaring gegeven. Wat den waren medicus o. a. kenmerkt, zoo schreef hij in substantie, dat is menschenkennis en liefde. M. a. w. M. H. juist die twee dingen die noodig zijn om tot hervorming van 't strafrecht den stoot te geven.

Maar ik heb mij daar straks veel te zwak uitgedrukt. De medici hebben niet alleen tot de belangrijkste hervormingen opgewekt of krachtig medegewerkt; daar zijn zelfs verbeteringen die wij bijna uitsluitend aan hen te danken hebben. Ik heb slechts één woord uit te spreken: krankzinnigheid! En let wel. Dat honderden die oudtijds veroordeeld zouden zijn, thans in een krankzinnigengesticht verpleegd worden, *dat* is nog het voornaamste niet. Wat oneindig meer beteekent, is dit dat de coryphaeen der psychiatrie thans openlijk verklaren en toonen dat de grens tusschen dien abnormalen geestestoestand die de toerekenbaarheid uitsluit en dien welke ze nog laat bestaan, nòch in theorie, nòch en veel minder in de praktijk, met volkomen zekerheid te trekken is. En zoo roepen dan ook de medici, evenals de theologen en de philologen, ons toe: *oordeelt niet*; en voor zoover gij het helaas doen moet, onthoudt u dan toch zooveel mogelijk van straffen die onherstelbaar nadeel te weeg brengen.

Maar dit alles is de hoofdzaak nog niet. De methode die thans de geneeskunde, in onderscheiding van de vroegere, volgt èn bij het onderzoek èn bij de bestrijding der ziekten,

komt zóózeer overeen met die waaraan op 't gebied van recht en staat behoefte is, dat de rechtsgeleerde niet beter doen kan dan eenvoudig de medici te volgen.

Vroeger bijna uitsluitend experimenteeren aan het ziekbed, geloof aan almacht van geneesmiddelen, aan een steen der wijzen. — Tout comme chez nous: experimenteeren op het schavot, proefnemingen met allerlei wetten en straffen, geloof aan eene déclaration des droits de l'homme, als de panacée tegen alle maatschappelijke kwalen.

Thans physiologie en anatomie de grondslagen waarop *gij* M. H. geneeskundigen bouwt, aan de hygiène meer en meer waarde gehecht. — Wat doen *wij* anders als we anthropologie, sociologie en statistiek tot grondslagen willen nemen, ons niet langer tot de symptomatische behandeling der strafjustitie, hoewel nooit geheel te ontberen, willen bepalen en het kwaad in de wortels willen aantasten? — Ja zelfs tot in bijzonderheden, kunnen wij U M. H. veelal volgen. *Gij* hebt verlangd en verkregen dat menschen aan eene besmettelijke ziekte lijdende, zooveel mogelijk worden geïsoleerd. Wat doen *wij* anders als we aandringen op afzondering der gevangenen? *Gij* hebt geeischt dat uit de bebouwde kom der gemeenten mesthoopen en andere voor de gezondheid gevaarlijke dingen worden verwijderd; wat zullen *wij* anders inroepen dan hetzelfde beginsel, indien wij op beperking der kroegen, op hare verwijdering uit de nabijheid van scholen, fabrieken en kazernen aandringen?

Kortom 't zij we soms, als 't helaas niet anders kan, eene wet vragen, 't zij we, in 't algemeen, van wetten al heel weinig verwachten, altijd mogen wij U tot voorbeeld nemen.

Zelfs de leeken zouden het ons kunnen herinneren. In gezonde dagen wordt aan naleving uwer hygienische voorschriften veelal weinig gedacht, *soms* zelfs met de geneeskunde de spot gedreven. Eindelijk wordt de roekelooze ongesteld. Nu verschijnen huisgenooten en vrienden, zooals gij weet, altijd in

geneeskunde ervaren, om van goeden raad te dienen. Misschien neemt de patient, al heeft hij, in gezonde dagen, eene wet tot beteugeling van de vervalsching van levensmiddelen geeischt, en gejuicht op het bericht »der Begriff Chocolade wird gesetzlich festgestellt werden", de toevlucht tot een dier bekende kwakzalvers, die, blijkens advertentie, u, ook ongezien, van alle denkbare kwalen genezen. Maar, helaas, de toestand verslimmert. Eindelijk moet de doctor komen en wel als een almachtige van wien men verwacht, dat hij, als door een tooverslag, zal goedmaken wat bedorven is. En *waardoor* moet de arts die uitkomst te weeg brengen? Voor iedere ziekte is een kruid gewassen, zegt niet zelden de leek en hij verwacht dan ook onmiddelijk een geneesmiddel, al ware het maar »decoctum hordei cum sirupi rubi idaei uncia una."

Is het in de maatschappelijke wereld anders M. H?

Hoe weinig over 't algemeen aan de voorschriften der zedelijke en sociale hygiène gedacht wordt, hebben wij ons straks herinnerd. Ja zelfs, als, wat uit den aard der zaak, maar in uiterst geringe mate mogelijk is, de Overheid inachtneming van die voorschriften wil verzekeren, dan werkt men de daarmede belaste policie niet zelden tegen.

Met des te meer ijver haalt men den doctor, den jurist, als de natuurlijke gevolgen van onnadenkendheid en liefdeloosheid zich openbaren. Ook van den rechtsgeleerde verlangt men dat hij elke maatschappelijke kwaal door drankjes of pillen, in de rechtstaal »wetten", liefst strafwetten, zal uitroeien. Gaan de kinderen niet genoeg naar school, eene wet! Worden ter beurze met groot succes waardelooze papieren verhandeld, eene wet! Is er in eene plattelandsgemeente wat te weinig eendracht en vlijt, wat teveel nieuwsgierighcid — eene verordeniug die, onder strafbedreiging, verbiedt tegen het huis van een ander te leunen.

Men weet, wat van die wettensmeekbede (niet zelden 't ver-

zoek der kikvorschen om koning ooievaar) veelal 't gevolg is. Ook de jurist, wel eens à contre coeur, schrijft zijn recept. Wordt het altijd naar de apotheek gezonden? Ach neen; men zal al de vertrekken van het nieuwe Departement van Justitie, des noods die van ons nieuw academiegebouw er bij, in het grondpapier kunnen zetten met de wetsontwerpen die nooit het Binnenhof bereikten. Ja zelfs als het drankje is klaar gemaakt (ook de arts ondervindt dit wel eens), wordt het niet altijd ingenomen; menige wet is nooit in werking gebracht. En met welken indruk monsteren wij ten slotte de ontilbare hoeveelheid wetten en verordeningen? Met ongeveer denzelfden waarmede gij een ziekenkamer betreedt, waar de groote menigte fleschjes en likkepotjes u vertellen hoe krank de patient is of hoe dwaas. En vonden wij nog maar geen erger beschreven recht dan dat 't welk tot opschrift zou kunnen dragen »decoctum hordei"! Maar ach, er zijn wetten die u ook tegen het onbevoegdelijk uitoefenen der wetgevingskunst straf zouden doen verlangen. Daar zijn er die de gedachte opwekken dat naast den leerstoel voor de artsenijbereidkunde, ook een dito voor de wettenbereidkunde dienst zou kunnen doen — zelfs zonder laboratorium!

Waarlijk, naarmate wij te meer hechten aan onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de wet, moeten we het geloof in de almacht der wetten — een geloof waardoor ten slotte de eerbied voor het recht ondermijnd en de zorgeloosheid bevorderd wordt — trachten uit te roeien. In verband daarmede verrijze, evenals in de geneeskundige faculteit, naast de physiologie der maatschappij (staathuishoudkunde), naast de anatomie der maatschappij (statistiek), eene nieuwe wetenschap die men de maatschappelijke gezondheidsleer zou kunnen noemen. En men behoeft geen propheet te zijn om te durven voorspellen dat die wetenschap het advies zou rechtvaardigen: »verwacht weinig van staat, wet, straf; veel

van de maatschappij, meer van het huisgezin, alles van de liefde!

Men heeft Uwe wetenschap M. H. natuurkundigen, wel eens materialistisch genoemd. Inderdaad is zij dit even min als eenige andere. De stof moge het *onmiddelijk voorwerp* van Uw onderzoek wezen; Uw *doel* reikt verder. Het is U te doen om kennis van de krachten waardoor de stof bewogen wordt, van de wetten volgens welke die krachten werken. Welke faculteit wordt met zóóveel recht de philosophische genoemd? Welke wetenschap wordt, zóó blijkbaar, voortgestuwd door het godsdienstig bewustzijn? Welke is, zóó ver als de Uwe, gevorderd op den weg van de veelheid naar de eenheid, van den chaos naar de orde? Hebt Gij niet reeds de zeer ingewikkelde beweging der tallooze hemellichamen uit éene enkele wet verklaard? Tracht Gij niet de oneindige verscheidenheid der levensverschijnselen van plant en dier te begrijpen als de werking van enkele chemische en physische wetten? Streeft Gij er niet naar de scheikundige wetten terug te leiden tot physische, de physische tot mechanische? En deze laatste, de wetten der beweging, is niet reeds door velen de hypothese gesteld dat zij allen de werking zijn van éene enkele kracht? En al zult Gij nimmer die éenheid bereiken, is toch niet het geloof aan die éenheid de drijfkracht die U voortstuwt in de richting daarheen?

Wie uit het gebied van het strafrecht op de natuurwetenschap den blik werpt, heeft nog eene zeer bijzondere reden haar zijne hulde te brengen. Hij ziet in haar de wetenschap die, meer dan alle andere te zamen, bijdraagt èn tot verzachting van straffen èn tot vermindering der misdrijven.

Klinkt U dat vreemd? gelieft dan te bedenken dat de lust tot het plegen van een misdrijf afneemt en tevens de straf des te zachter wezen kan, naarmate deze den schuldige met te meer

zekerheid treft. Welnu, de natuurwetenschappen zijn het die de zekerheid der straf meer en meer waarborgen.

Eenige voorbeelden mogen mijne beweringen staven. In 1854 werd voor zeker misdrijf de straf, in den Code Pénal travaux forcés à perpétuité, verlaagd tot correctioneele gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren. Wat was er dan toch gebeurd in onze maatschappij waardoor zulk eene ongehoorde strafvermindering kon worden gerechtvaardigd? Als ik U zeg, dat dit misdrijf is diefstal op straten of andere openbare wegen, dan is het antwoord niet ver te zoeken. De gaz-vlammen in onze steden hebben den straatroover bijna geheel verjaagd; de spoorwegen hebben het beroep van struikroover te weinig lucratief gemaakt.

Die verbeterde en versnelde middelen van vervoer hebben ook de vlucht van den misdadiger vergemakkelijkt. Het is zoo, maar vergeet niet dat de wetenschap altijd zelve de wonden geneest die zij slaat, ja dat ze het nadeel dat zij aanvankelijk veroorzaakt, veelal honderdvoudig vergoedt.

Ergens in Europa is een roofmoord gepleegd; op de vleugelen van den stoom wordt de misdadiger met zijn buit over den oceaan gedragen. Maar inmiddels werkt de onderzeesche telegraaf en, op het oogenblik zelf, waarop de misdadiger ongestoord de vruchten van zijn misdrijf hoopt te kunnen genieten, verrijst tusschen hem en het z. g. land der vrijheid, in de gedaante van een Americaansch politieagent, de beleedigde wet van Europa.

Bij vergelijking van 't geen 50 jaren geleden over uitlevering geschreven werd, met de beginselen die haar thans beheerschen, zou men bijna meenen dat sedert een paar eeuwen verloopen waren. Vroeger de egoïstische gedachte »chacun pour soi;" uitlevering, als bedenkelijk voor de souvereiniteit der staten, slechts schoorvoetend toegelaten. Thans het gezonde beginsel: tegenover de vijanden der maatschappij zijn alle staten solidair.

Het stoomwerktuig, de versnelde middelen van vervoer hebben de wetgevers gedwongen het egoïsme en de zelfgenoegzaamheid te laten varen. — En wat sluit deze hervorming voor de toekomst nog in zich? De uitbreiding der uitlevering, de telegraaf, en de photographie — deze drie zullen niet alleen door het zeker maken der straf, de misdrijven doen afnemen maar tevens ons in staat stellen het groote kwaad der preventieve hechtenis meer en meer te beperken.

Beter dan ooit de pijnbank, brengt thans de microscoop den schuldige en *alleen* dezen tot bekentenis. Één enkel haartje van den moordenaar hem door zijn slachtoffer in de worsteling ontrukt en in de verstijfde hand bewaard — één bloedvlek op kleeding of werktuig kan soms den deskundige in staat stellen het bewijs volkomen te maken.

Wat baten de zwaarste straffen tegen vergiftiging wanneer de dader op straffeloosheid hopen kan? Omgekeerd, wie zal dat misdrijf plegen als hij bijna met zekerheid kan vermoeden dat het bewijs zijner schuld hem al het voordeel dat hij van de daad verwacht en daarenboven levenslang de vrijheid zal ontnemen? Welnu, de scheikundigen, physiologen, pathologen en anatomen vervolgen de giftmengers tot in hun laatste schuilhoeken. En al heeft dit tot dusver op de frequentie van dit misdrijf nog weinig invloed kunnen hebben omdat de misdadigers telkens tot andere vroeger min gebruikelijke vergiften de toevlucht nemen, onophoudelijk ziet men door de deskundigen hunne sluwste berekeningen verijdelen. En zoo niet de invoering der lijkverbranding zonder voorafgaande verplichte schouwing in den weg treedt, zullen onze nakomelingen zich wellicht verplicht achten aangaande elken giftmenger de vraag te stellen of hij wel compos mentis was.

Maar ik verneem eene bedenking. De natuurwetenschap niet alleen eene philosophische en eene religieuse wetenschap — maar ook de wetenschap van de humaniteit —

weet dan die spreker niet dat er iemand leeft die Darwin heet?

Wel M. H. juist Darwin heeft mij doen begrijpen dat evenals de natuurwetenschap, ook de geneeskunde en de rechtswetenschap hare ontwikkeling aan het godsdienstig bewustzijn te danken hebben.

De hypothese van Darwin *schijnt* in twee opzichten voor rechtsphilosophie en godsdienst bedenkelijk te wezen, maar zoo mij niet alles bedriegt, is het niet meer dan schijn. Het eene, meest algemeene punt is reeds straks door mij behandeld toen ik de geschriften van de oude Grieken besprak. Aannemende de ontwikkelingshypothese in 't algemeen, erkennende de voortdurende wijzigingen die, onder den invloed van natuurkeus, aanpassing, overerving enz., ook in de zedelijke wereld plaats grijpen, in hare waarde of onwaarde latende Häckels afstammingshypothese waarmede Darwin zich later vereenigd heeft — ontleent de jurist aan de vergelijking van de tijdgenooten van Plato met de menschen in onze dagen, de bevoegdheid, nog steeds te gelooven aan iets dat DE mensch heet. Op dit oogenblik heb ik te doen met den struggle for life, als schijnbaar in strijd met de hypothese dat Liefde het universum regeert.

Het leven is een strijd èn met de omstandigheden èn met den natuurgenoot. Maar wordt dit dan ontkend door hen die aan harmonie der belangen gelooven? Slaat het Handboek van onzen Vissering op en gij zult reeds op de eerste bladzijden dien strijd erkend ja als prikkel tot krachtsinspanning en ontwikkeling gewaardeerd zien. Alleen dit beweert mijn geachte leermeester en ik met hem, dat die strijd beheerscht wordt door vaste wetten die meer en meer de dissonanten voor harmonie zullen doen plaats maken.

Ja, zegt men, maar juist hier openbaart zich het verschil. Ook Darwin erkent dat de strijd om het bestaan door wetten beheerscht wordt, maar *deze* wetten werken juist omgekeerd smart, vernietiging van den zwakste.

Smart. Gaat het aan liefde en smart vijandig *tegenover* elkander te stellen? Zou de moederliefde, de reinste en innigste die we kunnen waarnemen, zijn wat ze is, indien ons het kind werd tehuis bezorgd als eene St. Nicolaassurprise? Is het niet waar, dat wij het meest waardeeren datgene waarvoor — het meest liefhebben hen voor wie wij het meest hebben geleden of die, omgekeerd, een bitter lijden om onzentwille op nobele wijze hebben gedragen? Smart en liefde — zijn niet deze beide, gelijk zij ons te zamen reeds hebben opgewacht bij de geboorte, in het leven zelf de ouders van het beste dat we bezitten? Denkt U een van die beide weg en we worden den akker gelijk, waaraan òf ploeg en regen òf lucht en zon onthouden zijn. Waarlijk, men handelt strikt naar de *empirische* methode wanneer men deze zusters beschouwt als beide kinderen van die Hoogere Liefde die ons begrip te boven gaat maar van wier bestaan en werking de eigen levenservaring ons zekerheid geeft.

Maar — werpt men tegen — in den strijd om 't bestaan wordt het belang, het zelfstandig leven van den zwakste vernietigd. Zeker. Maar juist aan de erkenning van deze niet door Darwin 't eerst ontdekte waarheid heeft èn de geneeskunde èn de rechtswetenschap haar bestaan te danken. Het is eene natuurwet dat het te zwakke kind in den strijd des levens bezwijkt; is het ook niet door de werking van eene natuurwet als geneeskundigen hunne kennis, hun kunst, hun liefde aan dat zwakke schepsel tot bondgenooten geven en het daardoor aan den dood ontworstelen? Het is eene natuurwet dat minderjarige weezen, aan zich zelven overgelaten, in den strijd met een sluwen, hebzuchtigen voogd het onderspit zouden delven. Is het ook niet eene natuurwet als de juristen die weezen door den steun van het recht tot de machtigsten trachten te maken? En wat is het dat den medicus, den jurist voortdrijft op den weg van het onderzoek en hen onwrikbaren moed doet behouden? Is het niet het geloof dat de twee krachten die met elkander wor-

stelen, beide worden beheerscht door éene Hoogere kracht die, zonder in 't minst aan hare eigene wetten ontrouw te worden, neen, overeenkomstig hare natuur, den bondgenoot van den zwakke meer en meer tot den sterkste zal maken? Denkt u in dien medicus, in dien jurist het besef van afhankelijkheid van- het vertrouwen *in* die Hoogere kracht en het ideaal dat door dat vertrouwen bij hen wordt opgewekt — den godsdienst in één woord — weg, en de handen hangen slap. En de geneeskunde staat stil en de rechtswetenschap staat stil. En toen dan ook onlangs onze Rosenstein, aan het geopend graf, van onzen Polano getuigde: »und er war fromm", toen hield hij eene lofrede niet alleen op den mensch, maar wel degelijk ook op den medicus.

Nu ik dan van dien strijd om het bestaan die mij werd tegengeworpen, mijn bondgenoot gemaakt heb, wil ik, om het gewicht der zaak, nog even de proef op de som nemen.

Alle wetenschappen, we hebben het heden gezien, stellen den criminalist hetzelfde ideaal voor oogen, sporen aan, ja werken mede tot de humaniseering van het strafrecht. Welnu, maar dan zou ook diegene harer die de hypothese dat Liefde het universum regeert, omverwierp, *met zich zelve* in strijd wezen. Immers de humaniseering van 't strafrecht is slechts mogelijk door de onderstelling dat de jurist zich, evenals de natuurkundige, te bewegen heeft in de richting van de veelheid naar de éénheid en tevens dat die éénheid de verzoening van het schijnbaar strijdig belang van maatschappij en misdadiger in zich sluit. Zegt dat de rechtsgeleerde, bij het onderzoek zelf, steeds omtrent de juistheid zijner resultaten moet twijfelen, ik spreek het u waarlijk niet tegen. Als men echter verlangt dat hij ook zal twijfelen aangaande de richting waarin hij te onderzoeken heeft, m. a. w. als men verlangt dat hij een stilstaande of ronddraaiende scepticus zal wezen, dan is men in strijd met het advies dat gij allen, eenparig, mij gegeven hebt.

Ook nog om eene andere reden zou men dan met uw aller advies in strijd komen.

Zoo 't geloof dat Liefde het heelal regeert, verdween, de misdrijven zouden op den duur zoozeer toenemen dat tot verzachting van straf de moed ontbreken zou. Vindt gij die bewering te stout? Ik vraag, hoe kan men onderwerping aan de zedelijke wereld*orde* verwachten in hem die is opgevoed in de leer dat *strijd* het eerste en laatste woord der schepping is? *Ligt het niet in den aard der zaak*, *dat de mensch zijn handelen langzamerhand bepaalt naar diezelfde wet volgens welke hij gelooft dat het universum zelf bestuurd wordt?* Geeft het geen stof tot nadenken wanneer (en dat is tien maanden geleden te Parijs gebeurd) een 24-jarig jongmensch, uit de hoogere standen, wetenschappelijk opgeleid, *uit hebzucht*, met den meest mogelijken voorbedachten raad, op de meest barbaarsche wijze, met behulp van een schoolkameraad dien hij daartoe verleid heeft, een *vrouw* vermoordt, en onmiddelijk daarna een redevoering schrijft en uitspreekt getiteld: »*het Darwinisme en de Kerk*", aan het slot waarvan gij o. a. leest dit:

»Aan het gastmaal der natuur is geen plaats voor alle gasten; er zijn geen schotels gedekt voor iedereen. Daarom worstelt een ieder om zijn plaats en natuurlijk verdrukt de sterke den zwakke.... Het Christendom sterft; ons hindert dit niet. De wetenschap en de godsdienst zullen nimmer zusters worden...... Van iederen boei bevrijd, heeft de wetenschap slechts recht op haar doel af te gaan en dit doel is waarheid! De geleerde moet zonder vrees kunnen zeggen, als hij spreekt over den bijbel, wat Laplace van God zeide: »die fabeltjes hebben wij niet meer noodig" [1]).

Niet waar M. H.? Als moordenaren het verband tusschen Dar-

1) „Paleis van Justitie", 19 Augustus 1878, bl. 3.

winisme, godsdienst en recht zóó oppervlakkig bespreken en zelfs hunne beschouwing met bloedige feiten ophelderen, dan vervult de criminalist eenvoudig zijn plicht wanneer hij hetzelfde onderwerp behandelt.

Of zou men de beteekenis van deze Parijsche bloedperoratie en van andere soortgelijke feiten in het Buitenland — alle in de hoogere standen — willen verzwakken door de opmerking dat ook in naam van den godsdienst vele gruwelen gepleegd zijn? Laat ik u dan deze eenvoudige vraag doen: acht gij het waarschijnlijk of zelfs mogelijk dat ooit eenig misdrijf is veroorzaakt door het eenvoudig geloof »God is liefde" en het uit dat geloof voortvloeiend voorschrift »heb lief?" En als men meent dit voorschrift van dat geloof te kunnen losmaken, dan bedenke men dat dit, de ongelukkige van zoo even droeg zorg het ons te leeren, voor de meesten onmogelijk is. Maar wat spreek ik van de meesten? Als eenmaal het geslacht zal zijn uitgestorven dat levenslang onbewust op de vroomheid van de moeder heeft kunnen voortteren, dan mag men niet verwachten dat de menschen wijzer zullen willen wezen dan de natuur *zelve* het naar hunne opvatting is; dat van hen eene andere kracht zal uitgaan dan die welke huns inziens het heelal beheerscht.

Waarlijk, ik denk er niet aan een laudator temporis acti te zijn. Ik ben vast overtuigd dat nimmer van de wetenschap, alleen van onwetenschappelijkheid gevaar te duchten is. Maar juist daarom spreek ik de overtuiging uit dat het innigste bondgenootschap bepaaldelijk tusschen natuurwetenschap, godsdienstwetenschap en rechtswetenschap, (behoudens ieders volkomene onafhankelijkheid) eene levensvraag voor de maatschappelijke orde geworden is. Hield dat bondgenootschap op te bestaan dan zal de groep van Laocoon eenmaal nog iets anders kunnen voorstellen dan de kunstenaar bedoeld heeft. Dan zullen uit de golven van den twijfel de

slangen der lichtzinnigheid oprijzen die, met den godsdienst, ook het recht en de moraal zullen verstikken. En dan zal de nakomelingschap de bittere waarheid ondervinden van het woord van Ovidius:

Victa jacet pietas et virgo caede madentes
Ultima coelestum terras Astraea reliquit.

Maar . . . wij zullen in eene andere stemming van hier gaan. De zusterwetenschappen zelve geven mij de stof tot eene peroratie waarin een vast vertrouwen op de toekomst zich uitspreken kan.

Uit de liefde wordt alle wetenschap geboren; door de liefde wordt alle wetenschap geleid; — noemt het liefde voor de waarheid; noemt het liefde voor de menschheid... Maar neen, neen! wij mogen deze beide niet scheiden. Alle waarachtige liefde heeft ten slotte één zelfde Voorwerp; alle liefde is uitstraling van — en wederaantrekking tot die ééne Hoogste Liefde, tot Wie alle wetenschap *zelfs* den criminalist terugvoert.

Bij dergelijke beschouwing, is er geen sprake van strijd tusschen wetenschap en godsdienst, tusschen hoofd en hart. Neen, bondgenootschap bestaat dan tusschen beide. Het religieus bewustzijn is de drijfkracht die de wetenschap voortbeweegt; — het ideaal dat den geleerde voorlicht, stemt saam met dat wat ook den mensch tot zich trekt.

En dan verdwijnen ook de voor het kalm wetenschappelijk onderzoek verloren oogenblikken waarin men mistroostig uitroept:

»Slechts de dwaling is het leven
En het weten is de dood."

En niet minder de eeuwige vraag: »scholae an vitae?" Als wetenschap »liefde" is, dan is de wetenschap ook leven; dan is de school het leven en het leven de school. En dan zal ook de

maatschappij het nimmer kunnen vergeten dat wetenschap, al kan zij nergens anders groeien dan in de doode stof der geleerdheid, toch zelve leeft, ja, dank zij de Zon die haar bestraalt, leven moet.

Aldus het recht van het godsdienstig bewustzijn, m. a. w. het recht van het ideaal, ook bij de beoefening der wetenschap erkennende, behoeft men daarom in geen enkel opzicht ontrouw te worden, nóch aan de empirische methode, nóch aan den plicht om, bij het onderzoek zelf, steeds omtrent de juistheid zijner resultaten een gepasten twijfel te voeden.

Als gij een schipper ziet die naar het Noorden koers richt en de poolstar tot gids neemt, zult gij hem dan zeggen: het is gevaarlijk zoo naar boven te kijken, die ster zult gij nimmer bereiken!?

Mij dunkt, wij mogen antwoorden, gelijk hij het doen zou.

Als wij de wetenschap doen koers houden in de richting van het ideaal, dan behoeven wij daarom de voorschriften der zeemanschap geen oogenblik te vergeten. Wij zullen geen andere roeispanen of zeilen gebruiken dan die de studie der feiten ons aanbiedt, onophoudelijk het peillood uitwerpen, klippen vermijden, laveeren des noods, tijdelijk teruggaan zelfs als 't zijn moet, als rechtsgeleerde nimmer een streepje verder varen dan de maatschappelijke behoeften en nooden het toelaten. Maar.. wij zullen koers houden en wij zullen moed houden. Moed. Wie een ideaal in het harte draagt en aan de realiteit van dat ideaal gelooft, zal, al is hij niet blind voor de gebreken van zijn tijd en al wil hij tot hunne bestrijding medewerken, ze toch altijd slechts beschouwen als voorbijgaande verschijnselen. Zelfs al kon hij zijn leven lang, van vooruitgang de kleinste kleinigheid niet waarnemen, hij zou met Pelletan blijven zeggen: »nier le progrès c'est nier Dieu." En daarmede zou hij al weder noch onwetenschappelijk handelen, noch onpractisch. Juist de feiten leeren ons dat zonder onwrikbaar geloof in den

vooruitgang in *geen* geval van vooruitgang sprake zijn kan en dat niemand onpractischer is dan de muziekant die, terwijl zijne collega's hun best doen, zelf, over de leiding van den orchestmeester ontevreden, zijn instrument wegwerpt en het publiek met zijne voorbarige kritiek zit te vervelen. Aan de nakomelingschap des verkiezende het onderzoek naar den geest van de 19e eeuw. Voor ons eenvoudig de plicht te zorgen dat wij dergelijk onderzoek niet behoeven te schromen. En dien plicht, wij zullen hem vervullen door bij de beoefening der wetenschap niet enkel ons verstand, maar onze gansche persoonlijkheid tot inzet te geven; wij zullen hem vervullen door vast te houden, niet enkel aan de eenheid der wetenschap maar ook aan den band tusschen haar en alles wat overigens ons als mensch ter harte gaat; wij zullen hem vervullen door ook dán, als we tellen en wegen en meten, te handhaven het recht van het ideaal!

En op wier sympathie, op wier medewerking zouden wij daarbij met meer zekerheid kunnen rekenen dan op de Uwe M. H. Studenten! Het feit dat gij, ook onder de nieuwe wet, den Dies Natalis met opgewektheid blijft vieren, bewijst dat, ook naar uw oordeel, de werkelijkheid door de idée beheerscht wordt. Het eenige dat we dan ook elkander hebben toe te wenschen, is dat we consequent mogen wezen. Dan zal ook de geschiedenis dat zijn en onder de nieuwe wet, gelijk onder de oude, de bede in vervulling gaan:

Vivat, floreat, crescat Academia Lugduno-Batava!

BIJLAGE.

Vergelijkende Statistiek der veroordeelden wegens kapitale en ex-kapitale misdrijven in Nederland, 1864—69 en 1871—76.

NB. Het jaar van de afschaffing der doodstraf (1870) is buiten rekening gelaten.

I. Tabellen.

A. Naar de *jaren*:

1864	9.	1871	7.
1865	6.	1872	9.
1866	7.	1873	3.
1867	9.	1874	1.
1868	8.	1875	2.
1869	11.	1876	3.
in 6 jaren	50.	in 6 jaren	25.

B. Naar de *provincien*:

	in de 6 jaren *vóór* de afschaffing.	in de 6 jaren *na* de afschaffing.
Brabant en Limburg	7	2
Gelderland en Overijsel	10	5
Z.-Holland en Zeeland	11	8
N.-Holland en Utrecht	10	6
Friesl., Gron. en Drenthe	12	4
	50	25

C. Naar de *bijzondere misdrijven*:

in de 6 jaren *vóór* de afschaffing.		in de 6 jaren *na* de afschaffing.
231 C. P.	0. . . .	1
233 C. P.	1. . . .	0
304a C. P. . (anders dan die bedoeld in art. 18 Wet '54).	1. . . .	1
Kindermoord (anders dan die bedoeld in art. 18 Wet '54).	4. . . .	2
Moord.	11. . . .	10
Vadermoord.	2. . . .	0
Vergiftiging.	5. . . .	0 [1])
Diefstal (381 C. P.) .	7. . . .	0
Brandstichting *met* gevaar voor menschenlevens.	19. . . .	11
	50. . . .	25

II. Rechtvaardiging van de afwijkingen van de officieele Statistiek, die de S. zich veroorloofd heeft.

De *officieele* „geregtelijke statistiek" is, zooals uit het onderstaande blijken zal, wat het totaalcijfer betreft voor de jaren 1871—76, nog *iets* gunstiger dan die welke hierboven gegeven is.

1864. O. S. vermeldt 10 gevallen. — De kindermoord (N. Brabant) moet geschrapt worden. Immers het arrest werd vernietigd en de zaak gerenvoyeerd naar Hof Gelderland, dat eerst in 1865 uitspraak deed en toen geen doodvonnis velde.

1) Twee veroordeelingen wegens vergiftiging (*Arnhem* en *'s Gravenhage*) zijn eerst in 1877 uitgesproken en konden dus in de O. S. nog niet worden opgenomen. Wil men liever rekenen naar de jaren waarin de misdrijven *gepleegd* zijn? Dan wordt de toestand nog gunstiger. Want dan zouden 3 moordenaars uit de 2° naar de 1° kolom moeten worden overgebracht; de drie Dalstra's, in 1871 door Hof Friesland veroordeeld, hadden hun misdrijf in November 1867 gepleegd. W. 3293.

1865. O. S. vermeldt 5 gevallen. — Vergeten werd (zooals in de Stat. 1866 bl. 20, noot 2 wordt erkend) het doodvonnis in 1865 door Hof Utrecht over van Ommen (233 C. P.) uitgesproken. Dit arrest is wel vernietigd en door een niet-kapitaal arrest N.-Holland opgevolgd. Doch later (16 October 1866) heeft de H. Raad, ook het tweede arrest vernietigende, ten principale weder een doodvonnis geveld, dat als zoodanig in de O. S. geen plaats bekwam.

1867. Het totaal cijfer der O. S. is juist. Maar in plaats van den beweerden brandstichter in Gelderland (die, na cassatie van 't arrest, in Utrecht werd vrijgesproken) moet eene brandstichter in Noord-Holland worden medegerekend: arrest van den Hoogen Raad d.d. 22 October 1867, W. 2945, in O. S. niet medegeteld.

De diefstal moet, zooals uit bl. 30 *ja* bl. 12 blijkt, van Gelderland naar Zuid-Holland worden overgebracht.

Zoowel in 1866 als in 1867 is er tusschen Verslag en Staat D tegenspraak, in zoover deze (resp. voor diefstal en kindermoord) *Groningen*, gene *Gelderland* vermeldt. Ik heb gemeend den Staat te moeten volgen.

1868, 1869. Geene aanmerkingen.

1871. Volgens het Rapport en Staat D *zeven* veroordeelingen *éêne* krachtens art. 231 C. P. (Zuid-Holland), *éêne* wegens oneigenlijken kindermoord (Overijsel) en *vijf* wegens moord (Zuidholland 1, Zeeland 1, Friesland 3).

Van deze veroordeelingen wegens moord evenwel hadden die in Zuid-Holland en Zeeland betrekking tot dezelfde zaak en *denzelfden* persoon, I. Drost, eerst in Zeeland, na cassatie (A. H. R. 29 Aug. 1871) in Zuid-Holland veroordeeld [1]).

1) Vóór 1870 kon, voorzooveel de kapitale zaken betrof, dergelijke min aannemelijke optelling in het Verslag geene plaats vinden, daar tevens dagteekening en nommer werden opgegeven van het Besluit waarbij Z. M. gratie verleende.

Het getal moordenaars wordt alzoo met 1 verminderd.

Daarentegen moet er een brandstichter bijgevoegd worden. Het Hof van Zeeland nl. veroordeelde in 1871 C. L. Geerts wegens brandstichting, waarbij gevaar voor menschenlevens te voorzien was, tot correctioneele gevangenisstraf van 5 jaren.

1872. Het Rapport en Staat D vermelden *elf* veroordeelingen, *zeven* wegens moord (Gelderland 1, Noord-Holland 3, Utrecht 3) en *vier* wegens brandstichting met gevaar voor menschenlevens (N.-Holland 2, Zeeland 2).

Ook deze opgaaf eischt rectificatie.

De 7 moordenaars moeten gereduceerd worden tot 4, want in N.-Holland en Utrecht gold het de drie *zelfde* personen, Wed. Kees, v. Tongeren en Geeven, de beide eerste tot levenslange, de laatste tot tijdelijke tuchthuisstraf veroordeeld, eerst door 't Hof van N.-Holland en na cassatie, door 't Hof van Utrecht.

Daarentegen moet het getal brandstichters tot 5 verhoogd worden. Want onder de drie in 1872 door 't Hof van Gelderland tot *correctioneele* straf veroordeelde brandstichters, bevond zich er één ten wiens laste „gevaar voor menschenlevens" was aangenomen en over wien dus onder de wetgeving van 1864—69 het doodvonnis zou moeten zijn uitgesproken.

1873. De officieele Statistiek vermeldt slechts ééne veroordeeling, wegens *moord*, Zeeland; volgens bl. 30 tot 5—20 jarige, volgens bl. IX tot 5—25 jarige tuchthuisstraf.

Intusschen moet men er nog twee brandstichtingen bijvoegen. Immers de Hoven van N.-Brabant en Gelderland legden ieder wegens brandstichting, met gevaar voor menschenlevens, eene correctioneele straf op.

1874. Slechts één geval wordt vermeld: brandstichting met gevaar voor menschenlevens, Zeeland. Geen ander geval is mij bekend geworden.

1875. Behalve den oneigenlijken kindermoord in N.-Brabant, moet voor dit jaar nog ééne brandstichting, met gevaar voor menschenlevens, geboekt worden, door 't Hof van Noord-Holland met 1½ jaar cellulaire opsluiting gestraft.

1876. Drie gevallen. Moord (hof 's Gravenhage), manslag gevolgd door diefstal en gestrekt hebbende om dien diefstal voor te bereiden (hof Leeuwarden); brandstichting waarbij gevaar voor menschenlevens te voorzien was (hof Arnhem). Het tweede misdrijf werd gepleegd in de provincie Drenthe.

De slotsom is dat, voor de jaren 1871—76 het aantal moordenaars 40% te *hoog* en het cijfer brandstichters (*met* gevaar voor menschenlevens, de overigen komen niet in aanmerking) bijna 50% te *laag* is opgegeven. Elders hoop ik aan te toonen dat dit te wijten is *niet* aan de ambtenaren met de bewerking der G. S. belast, maar eenig en alleen aan het stelsel dat van ouds bij die bewerking gevolgd is. — Aan de HH. Mr. W. F. G. L. François te 's Hage, Mr. W. Terpstra te Leeuwarden, Mr. H. J. Kist te Amsterdam, Mr. Mom Visch te Arnhem en Mr. Taunay te 's Bosch mijn beste dank voor de inlichtingen die zij mij uit de processtukken zelve verschaft hebben.

Wat de Statistiek betreft, medegedeeld door Prof von Holtzendorff (*Das Verbrechen des Mordes*, bl. 350 vlgg.), daarbij heeft een misverstand plaats gehad, in zoover in tabel II *alle* brandstichtingen, in tabel I alleen die welke ook na 1854 kapitaal bleven, zijn opgenomen. In de noten wordt die onnauwkeurigheid wel hersteld, doch dit belet niet, dat de cijfers in tabel II veel te hoog zijn.

II.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteit der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1en keer	3	54	29	10	19	115
2en	8	51	17	7	8	91
3en	11	58	32	6	4	111
4en	2	42	19	6	7	76
5en	7	32	28	6	3	76
6en	1	10	14	4	3	32
7en	1	3	12	2	2	20
8en	1	2	2	1		6
9en		1	3		1	5
10en						
11en			1			1
Totaal.	34	253	157	42	47	533

Voll. Ond.	27	71	138	24	15	275
4 lessen	2	120	8	5	6	141
3 »	—	18	—	4	9	31
2 »	—	28	9	5	5	48
1 les	5	16	1	4	12	38

Totaal . . . 533

III.

De Hoogleeraar, vóór den aanvang van het studiejaar of in den loop daarvan benoemd, heeft zijn werkzaamheden aangevangen:

1879.

26 Februari. Dr. J. E. van Iterson J.A.z., met eene redevoering over: De noodzakelijkheid en de hulpmiddedelen der Critiek in de Geneeskunde (Leiden, E. J. Brill).

IV.

PROMOTIËN.

van 17 September 1878 tot 12 Juli 1879.

A. Volgens het Organiek Besluit van 2 Aug. 1815 n°. 14.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1878.

30 October. Cornelis Catharinus Nicolaas Krom, van Biervliet, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: Oud-Nederlandsch erfhuisrecht.

20 December. Dammes Paulus Diederik Fabius, van Gardereu, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: De leer der soevereiniteit.

20 December. Abraham Nuhout van der Neen, van Alkmaar, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: De Engelsche Habeas Corpus Act.

1879.

28 Januari. Robert Macalester Loup, van Elst, publiek, *magna cum laude*. Proefschrift: Geschiedenis van het Engelsche kiesrecht.

2 April. Herman François Hesselink van Suchtelen, van Gorssel, privaat, *cum laude*. Stellingen.

25 April. Frans Nicolaas van der Bilt, van Tholen, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over het Pruisische grondboekstelsel.

6 Juni. Johan Willem Spin, van Amsterdam, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Bijdrage tot de leer van de verjaring in strafzaken.

7 Juni. Willem Jan Snouck Hurgronje, van Middelburg, privaat, *magna cum laude.* Stellingen.

28 Juni. Jacobus Elizeus Johannes Maria van der Kun, van Rotterdam, privaat, *cum laude.* Stellingen.

2 Juli. Isaäc Wolff, van Elburg, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Het recht van boedelafscheiding (patrimoniorum separatio).

5 Juli. Johan Seies Diederik van Doorn, van Leiden, privaat. Stellingen.

5 Juli. Willem Jan Goudriaan, van Vlaardingen, privaat. Stellingen.

Faculteit der Geneeskunde.

1878.

18 September. Cornelis Frans Jacob Blooker, van Amsterdam, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: Over de oorzaak van den dood na onderbinding der poortader.

4 October. Lodewijk Vermande, van Hoorn, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over irideremia congenita.

14 November. Petrus Godfried Johannes Vogelpoel, van Enschede, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over kern- en celdeeling.

14 December. Karel Polano, van Rotterdam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Bijdrage tot de Pneumato-therapie.

1879.

1 Februari. Alexander Joseph Helfrich, van Banjermassin, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over de structuurverhouding der nier bij enkele gevallen van nephritis.

14 Maart. Gerard Jan Jaarsveld, van Amsterdam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: De invloed van nieraandoeningen op de vorming van hippuurzuur.

21 April. Marinus Wouter van Haaften, van Sliedrecht, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Het bepalen van astigmatisme.

1 Mei. Jan Jacob Haver Droeze, van Vlaardingen, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: De sterfte aan phthisis in Nederland.

10 Mei. Wouter Johannes Kolff, van Odijk, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over placenta praevia.

29 Mei. Riemer Bijlsma, van Workum, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over de aanwending van eserine bij Macula corneae.

30 Juni. Johan Hendrik Antonie Niermeijer, van Wemeldinge, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Neuropathologische onderzoekingen.

7 Juli. Cornelis Simon Timmers, van Klundert, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Pneumopericardium.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1878.

27 September. Jacob Wibrand Doyer, van Arnhem, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over een product van de inwerking van broom op tolunitril.

5 October. Henricus Josephus Hubertus Schreurs, van Roermond, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over carbothialdine.

7 October. Leonard Willem Theodoor Wigman, van Rotterdam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over betuline en lactucon.

12 October. Adriaan Kempe, van Amsterdam, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Het beginsel der kleinste werking in verband met de bewegingsvergelijkingen van Lagrange en Hamilton.

30 November. Johann Conrad Ludwig Sicherer, van Leiden, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Over santaline.

1879.

5 April. Herman Peter Johan Stenfert Kroese, van Spanbroek, privaat, *cum laude.* Proefschrift: De leer van de botsing van lichamen, geschiedkundig ontwikkeld en toegelicht.

21 Juni. Theodorus Ignatius van Buuren, van Gouda, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Bijdrage tot de leer der Ballistica.

21 Juni. Huibert Johannes Veth, van Amsterdam, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Overzicht van hetgeen in het bijzonder door Nederland gedaan is voor do kennis der fauna van Nederlandsch Indië.

10 Juli. Jan Pieter Land, van Harlingen, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over de inwerking van metalen op halogeen bevattende koolstofverbindingen, in het bijzonder op Glycolacetochloride.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1878.

12 October. Jacobus Maria van Benten, van Leiden, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Observationes criticae in Polybium.

23 November. Cornelis Johannes Eggink, van Oegstgeest, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Observationes in Plutarchi Vitam Solonis.

29 November. Theodoor Peter Hendrik van Aalst, van 's Gravenhage, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: Observationes in historiam Romanam.

14 December. Pier Jan Hoekstra, van Grouw, publiek, *cum laude.* Proefschrift: Quaesstiones de Aristophanis Vespis.

1879.

22 Februari. Willem Christiaan Bollaan, van Utrecht, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Animadversiones criticae in Plutarchi Moralia.

30 Juni. Peter Jacob Smit, van Leiden, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Observationes ad Dionysii Halicarnassensis Antiquitates Romanas.

7 Juli. Peter Hendrik Suringar, van Maastricht, privaat, *cum laude*. Proefschrift: Biographische aanteekeningen betreffende Mr. Pieter Paulus.

B. Volgens de Wet van 26 April 1876 (Staatsblad n°. 102).

In de Rechtswetenschap.

1878.

18 September. Fredericus Eduardus von Weiler tot Poelwijk, van Zevenaar, privaat. Proefschrift: Berekening van het loon der bewindvoerders.

4 October. Frederik Carel Willem Stork, van Winschoten, privaat. Proefschrift: Over het domicilie van minderjarigen.

26 October. Albert Ludwig Eduard Gastmann, van Herwijnen (Java), privaat. Proefschrift: Iets over het misdrijf van zeeroof.

29 October. Gustaaf Willem van der Feltz, van Arnhem, privaat. Proefschrift: Wat is bedelen.

18 November. Rudolph Otto van Holthe tot Echten, van Assen, privaat. Proefschrift: De aard van het vruchtgebruik der ouders.

21 November. Jan Willem Simon Arie Versteeg, van Voorburg, privaat. Proefschrift: Huisvredebreuk.

14 December. Augustinus Johannes van Thiel, van Haarlem, privaat. Proefschrift: Art. 406 Code Pénal.

16 December. Rudolf Adriaan Fockema, van Terborg, privaat. Proefschrift: Het vervallen van de tijdsbepaling bij vermindering der gestelde zekerheid.

1879.

28 Februari. Hendrik Diederik Lodewijk Bouricius, van Ambon, privaat. Proefschrift: Over het vereischte van materieele legitimatie bij den wissel.

5 Maart. Jan Hendrik Lichtenbelt, van Aalsmeer, privaat. Proefschrift: Enkele opmerkingen over het vruchtgebruik.

5 April. Carl Wilhelm Vollgraff, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Artikel 409 Code Pénal.

7 April. Hendrik Jacob del Court, van Haarlem, privaat. Proefschrift: Over vooruitgemaakte bewijzen in het Burgerlijk Recht.

8 April. Johannes Cornelis Gerard Boot, van Amsterdam. privaat. Proefschrift: Kan een uitgeleverde worden vervolgd wegens een ander misdrijf dan dat, waarvoor zijne uitlevering heeft plaats gehad.

10 Mei. Herman Jan Karel Dijckmeester, van Utrecht, privaat. Proefschrift: Iets over compensatie bij faillissement.

10 Mei. Bastiaan Hendrik Peter van der Zwaan, van Soerabaja, privaat. Proefschrift: Over stuiting van de verjaring in strafzaken.

21 Mei. Maximiliaan Wilhelm Karel Melchers, van Sommelsdijk, privaat. Proefschrift: De toestand van den vreemdeling in het burgerlijk proces.

28 Mei. Francis David Schimmelpenninck, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: De beteekenis van hoofdverblijf en verblijf in art. 245 der Gemeentewet.

30 Mei. Louis Heyligers, van Zaltbommel, privaat. Proefschrift: Aanteekeningen op Art. 1153 en volgende van het Burgerlijk Wetboek.

10 Juni. Stephanus Theodorus Johannes Roes, van Heteren, privaat. Proefschrift: Eenige opmerkingen over en naar aanleiding van Art. 1 der Wet op het Notarisambt.

10 Juni. Karel Mari Phaff, van Gorkum, privaat. Proefschrift: Over het retentierecht van den pandhouder, volgens Art. 1205 B. W.

10 Juni. Louis Gerard Egbert Gertsen, van Maastricht, Proefschrift: Doodslag voorafgegaan, vergezeld of gevolgd door een ander misdrijf.

11 Juni. Hendrik Cornelis Lammers van Toorenburg, van Meester Cornelis, privaat. Proefschrift: Iets over de bedreigingen strafbaar gesteld in de Artt. 305—308 en 436 C. P.

12 Juni. Antonie Marius Pleyte, van Zaltbommel, privaat. Proefschrift: De rechtstoestand der marken in Nederland.

2 Juli. August Jacob Alexander Kollmann, van Samarang, privaat. Proefschrift: De wettelijke verplichting tot onderhoud volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.

2 Juli. Christiaan Lucasse, van 's Heer-Arendskerke, privaat. Proefschrift: Over het huwelijk bij volmacht.

4 Juli. Frederik Siewertsz van Reesema, van Rotterdam, privaat. Proefschrift: Rogatoire commissie.

4 Juli. Johannes Addink, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Aanteekening op Art. 22 der Wet van 29 Juni 1854 (Staatsblad n°. 102).

5 Juli. Julius Joannes Jessé, van Maastricht, Proefschrift: Over het bepalen der verkoopwaarde van onroerende goederen in zake van registratie en successie.

7 Juli. Louis Henri Leonard Josephus van der Maesen de Sombreff, van Maastricht, privaat. Proefschrift: Over den aanvang van het lidmaatschap der Staten-Generaal.

10 Juli. Egbertus Pelinck, van Assen, privaat. Proefschrift: Geschiedenis van het huwelijks-goederenrecht in Drenthe.

10 Juli. Christianus Franciscus Antonius Hoogeweegen, van Rotterdam, privaat. Proefschrift: Iets over artikel 1 van het Wetboek van Koophandel.

11 Juli. Gerhard Kortenbout van der Sluys, van Vollenhove, privaat: Proefschrift: Aanteekeningen op Art. 1685 van het Burgerlijk Wetboek.

11 Juli. Arnold Ellerman, van Rotterdam, privaat. Proefschrift: Locus regit actum.

—

In de Geneeskunde.

1878.

30 November. Hector Treub, van Voorschoten, privaat, *met lof*. Proefschrift: Over reflexparalyse en neurites migrans.

1879.

29 Januari. Simon de Jager, van Zaandijk, privaat, *met lof*. Proefschrift: Over de bloedsbeweging in de longen.

7 Juli. Johannes Rutgers, van Hallum, privaat. Proefschrift: Over den invloed van leveraandoeningen op de uitscheiding van ureum, acidium uricum en hippuurzuur.

In de Aard- en Delfstofkunde.

1879.

31 Maart. Johannes Bosscha, van Leiden, privaat. Proefschrift: Beschouwingen over het zanddiluvium in Nederland.

In de Klassieke Letterkunde.

1879.

21 Februari. Johannes Matthaeus Augustus van Oppen, van Heerlen, publiek. Proefschrift: Observationes in Plutarchi Vitam L. C. Sullae.

21 Juni. Petrus Johannes Blok, van den Helder, publiek. Proefschrift: Sextus Pompeius Magnus Cnaei filius.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

Academiae Lugduno-Batavae. [1])

Rect. Magn. ANTONIE EWOUD JAN MODDERMAN.

1878.

Sept. (17 September 1878—16 September 1879.)

23. **Abraham Meerburg**, Zoetermeer. 19, G.
24. **Philip van Rees**, den Haag. 19, G.
25. **Egbert Petrus Lenshoek**, Wolfaartsdijk. 19, R.
27. **Theodorus Johannes Hendrik Snijders**, Nieuwe Tonge. 18, Ph.

» **Gerhardus Tammerus Steenhuisen**, Veendam. 19, Ph.
» **Nicolaas Johannes Beversen**, Kampen. 17, L.
» **Elie Kruseman**, Brussel. 18, R.
» **Gerrit van der Harst**, den Haag. 17, G.
» **Jan de Groot**, Charlois. 18, G.
» **Jacob Hector Aleid Höfelt**, Kampen. 20, R.
» **Anton Cornelis Nicolaas Pieren**, Dordt. 18, R.
» **Frederik Christiaan Alexander Remigius Adolphus Happel**, den Haag. 18, G.
» **Theodoor Christiaan van Eyk Bijleveld**, Amsterdam. 18, R.
» **Adrianus Christiaan Paulus Paré**, Bredevoort. 18, G.

28. **Lodewijk Leonides van Praag**, Leiden. 16, G.

» **Jan Willem Constant Milders**, Delft. 17, R.
» **Willem Cornelis Evert Pinège**, Banda Neira. 23, R.

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **Ph.**, **L.**, beteekenen de Faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Oct.

1. **Nicolaas Jacob Andriessen**, Zuid Zijpe. 18, L.
» **Alibert Cornelis Visser**, Gorinchem. 20, R.
» **Richard Hendrik van Dorsten**, Rotterdam. 18, Ph.
» **Isaac Mortier Heymans**, Amsterdam. 19, R.
» **Gerrit Postma**, Haarlem. 19, Ph.
» **Eduard Giltay**, Rotterdam. 20, Ph.
» **Wouter Marinus van Haaften**, Sliedrecht. 20, R.
» **Jan de Wit**, Zijpe. 19, G.
» **Pieter Adriaan Aart Boeser**, Schellinkhout. 20, L.
» **Gerrit Foppe Hellema**, Nieuwe Diep. 17, G.
» **Hendrik Martalis Bernard Ter Haar Romeny**, Haarlem. 19, L.
» **Gorewin Hendrik Gerard Ras**, Amsterdam. 17, R.
» **Bernard Julius Dibbets**, Nijmegen. 19, R.
» **Petrus Nicolaas Hensen**, Rotterdam. 18, Ph.
» **Marinus Cornelis Dekhuyzen**, Rotterdam. 19, Ph.
» **Jan van Delden**, Deventer. 18, G.
» **Martinus Antonie Meyjes**, Winterswijk. 20, G.
» **Benjamin Jan Kouwer**, Wormermeer. 17, G.
» **Pieter Karel Bentfort**, Vlaardingen. 19, G.
» **Willem Jacob van Stockum**, Lisse. 18, G.
» **Iman Hocke**, Zonnemaire. 18, G.
» **Henri Boudewijn van der Elst**, Zutphen. 19, G.
» **Herman George van Sonsbeek**, Zwolle. 19, R.
» **Frederik Johan Willem Gerard Spiering**, Tiel. 19, R.
» **Ernestus Johannes Christiaan Greven**, Zwolle. 19, R.
» **Theodorus Martinus Schultz van Haegen**, Dordt. 18, R.
» **Jacobus Johannes Vriesendorp**, Dordt. 19, R.
» **Jacob Lambert Wilhelm Carel von Weiler tot Poelwijk**, Bommel. 18, R.
» **Johannes van Munnikrede**, Delft. 17, R.
» **Johan Heinrich van Bel**, Woerden. 18, R.

2. **Alexander Lens**, Samarang. 18, R.
» **Hendrik Garreldt Jan Boekholdt**, Bodjonegoro (Java). 18, R.
» **Johannes Daniel Koster**, Delft. 18, G.
» **Cornelis Jan Tromp**, Balk. 19, R.
» **Tiete Solke Tromp**, Leeuwarden. 18, R.
» **Marinus van Deinse**, Dordt. 20, R.

Oct.

2. **Abraham Couvee**, Leiden. 21, G.
» **Wicher Jonker**, Vriezenveen. 18, L.
» **Johan Willem Mulder**, Bathmen. 18, G.
» **Jacob Frederik Pennink**, Almelo. 19, R.
» **Gerard Benjamin Noothoven van Goor**, Leiden. 19, R.
» **Klaas Karst Tromp**, Woudsend. 19, R.
» **Martinus Johannes van Wettum**, Leidschendam. 25, Ph.
» **Johannes Kramers**, Noorthei. 18, R.
» **Thomas Lange**, Zwolle. 18, G.
» **Willem Ferdinand van der Wijck**, Soerabaja. 19, K.
» **Frederik Johan Godfried van Tricht**, Steenderen. 18, R.
» **Derk Wilhelmus Hordijk**, Dordt. 20, R.
» **Jacob Pieter Groenevelt**, Nieuwkoop. 21, R.
» **Hendrik Kramers**, Noorthei. 16, G.
» **Jan Barlagen Bussenmaker**, Deventer. 18, L.
» **Willem Ernest Theodoor Marie van der Does de Willebois**, Maastricht. 20, R.
» **Dirk Christiaan Hesseling**, Amsterdam. 19, L.
» **Leopold Antonius Marie van Mierlo**, Breda. 19, R.
» **Laurens Evekink**, Zutphen. 19, R.
» **Arie Mynlieff**, Herwijnen. 18, R.
» **Adriaan Gerard Johan Frans Schagen van Leeuwen**, Delft. 19, R.
» **Gerrit Jan Koopmans van Boekeren**, Eelde. 18, R.
4. **Wilhelm Carel George Theodoor Koch**, Hemmen. 18, L.
» **Dingeman van der Vliet**, Zierikzee. 19, R.
» **Adriaan Anton Moll**, Zierikzee. 19, R.
» **Maurits Gerard Johan Diederik Dolleman**, Groningen. 19, R.
» **Abraham Johannes Ballego**, Leiden. 18, L.
» **Willem Nicolaas Frederik Sibmacher Zijnen**, Middelburg. 19, L.
» **Theodoor Koppeschaar**, Leiden. 18, G.
» **Gaspard Marie Raban de Testa**, Mannheim. 17, R.
5. **Louis Filippus Johannes Hoeffelman**, Paramaribo. 18, R.
» **Juda van Praag**, Paramaribo. 17, R.
7. **Petrus Johannes Mink**, Heukelum. 20, G.
» **Jan Marius Hoogvliet**, Spaarndam. 18, L.

Oct.

7. **Johan Heinrich Krach**, Norden (Prov. Hannover). 21, R.
» **Alphonsus Marie Josephus Ernestus Antonius van Lamsweerde**, Arnhem. 25, R.
» **Cornelius Joannes Vinkesteyn**, Delft. 19, L.
12. **Andries Hendrik Hermans**, Kuik. 26, G.
14. **Jan Semmelink**, Zutphen. 41, G.
» **Arthur Jan Hendrik Schreurs**, Roermond. 20, R.
15. **Tonger de Haan IJz.**, Leeuwarden. 10, L.
» **Alle van der Sluis**, Hemrik (Friesland). 18, R.
16. **Maria Catharina Slothouwer**, Kuinre. 21, L.
» **Klaas Drost**, Rhenen. 18, Ph.
19. **Johan Theodorus Bornwater**, Zoeterwoude. 18, Ph.
21. **Hendrik Abraham Boursse Wils**, Leiden. 24, R.
22. **Anne de Jong**, Bolsward. 19, Th.

Nov.

1. **Hendrik Willem Marx**, Arnhem, 21, G.
6. **Johanna Catharina Helena Bisschop**, den Haag. 28, L.
9. **Curtius Daniel Le Comte**, den Haag, 19, R.
15. **Adolf Johan Frederik Veenstra**, Rembang. 25, R.
25. **Abram Lind Jr.**, Amsterdam. 20, L.
29. **Julius Pieter Esser**, Batavia. 26, L.

1879.

Jan.

24. **Tjalling de Boer**, St. Jacobi Parochie. 19, Th.
25. **Hendrik Nicolaas Kiliaan**, Soerakarta. 23, R.
» **Jan Wouter van Leeuwen**, Haarlem. 40, L.

Febr.

10. **Willem Frederik Jong**, Heusden. 27, G.
11. **Dirk Jacobus Lette**, Nieuwerkerk (Zeeland). 18, G.
» **Jonas Antonius Hasselbach**, Leiden. 20, Th.
12. **Theodoor Willem Lodewijk Koch**, Mijdrecht. 19, G.
15. **Sybrand van Dissel**, den Haag. 42, L.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1879—1880.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1881.

INHOUD.

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1879—1880.

College van Curatoren.

Dr. A. Vrolik, *President* (benoemd bij besl. van 7 Juli 1876 n°. 29 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Dr. W. C. van den Brandeler (benoemd bij besl. van 1 Febr. 1866 en 25 Aug. 1877 n°. 28, overleden 5 Mei 1880.)

Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van de Beele (benoemd bij besl. van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. J. G. Kist (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 15 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 n°. 21).

L. M. de Laat de Kanter (benoemd bij besluit van 1 Juli 1880 n°. 17).

W. G. de Bruyn Kops, *Secretaris* (benoemd bij besl. van 3 Juni 1868 n°. 47 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: H. KERN.
Assessoren: J. H. SCHOLTEN, A. HEYNSIUS, P. VAN GEER, J. T. BUYS.
Secretaris van den Senaat: T. ZAAYER.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. RAUWENHOFF.

HOOGLEERAREN [1]).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

De Grieksche taal en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: C. G. COBET (20 Juni 1846).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: R. P. A. DOZY (9 Maart 1850).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. DE VRIES (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. FRUIN (1 Juli 1860).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de methaphysica; de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).

---

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad nº. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlietische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: W. J. A. Jonckbloet (1 October 1877).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: P. J. Veth (1 October 1877).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel: J. Pijnappel (1 October 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. Cosijn (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

De Latijnsche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. Cornelissen (1 October 1879).

Het Soendaneesch: G. J. Grashuis, Lector (1 October 1877).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis der leer aangaande God; de wijsbegeerte van de godsdienst: J. H. Scholten (16 September 1843).

De geschiedenis van de Israëlietische godsdienst; de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament; de zedenkunde: A. Kuenen (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: J. J. Prins (7 December 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen der christelijke godsdienst: L. W. E. RAUWENHOFF (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen: C. P. TIELE (1 October 1877).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: J. E. GOUDSMIT (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. BUYS (25 Juni 1864).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREAE (1 October 1877).

Het Mohammedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: W. M. D'ABLAING, Lector (1 December 1879).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. Simon Thomas (23 September 1848).

De physiologie en weefselleer: A. Heynsius (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. Zaayer (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. Doyer (2 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. Huet (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E. van Iterson J.Az. (25 Dec. 1878).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: P. L Rijke (21 September 1845).

De botanie: W. F. R. Suringar (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. Bierens de Haan (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; mechanica: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De zoölogie; de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. VAN DEN BURG (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap: C. P TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

J. G. R. ACQUOY (28 Mei 1878).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. du Rieu, *Bibliothecaris* (sedert 1 Maart 1880).

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken* (sedert September 1879).

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr M Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, Curatoren.

Academisch Ziekenhuis.

Commissie van Bestuur.

Dr. W. C. van den Brandeler, *Voorzitter* (overleden 5 Mei 1880).
Mr. C. Fock, *tijdelijk Lid en Voorzitter.*
Prof. A. E. Simon Thomas.
Prof. G. D. L. Huet.
G. F. Alsche.
A. H. Eigeman.
J. Hoog, *Secretaris.*

Met den 15den Juli 1880 is de administratie over het Academisch Ziekenhuis gewijzigd en heeft de Commissie van Bestuur opgehouden te bestaan.

J. J. Loncq, *Directeur.*
W. M. S. Loncq—Rijnbende, *Directrice.*
P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Inwonende Assistent-Geneesheeren.

Afd. Heelkunde.

J. C. van Schilfgaarde, Med. Docts. en Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. J. Goddard, Arts, met 1 October 1879 vervangen door W. Nolen, Med. Docts. en Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Dr. H. C. de Leeuw, Arts, met 1 Februari 1880 vervangen door J. J. Gribling, Med. Doct[s]. en Arts.

Afd. Verloskunde.

B. E. Scheltema, Med. Doct[s]. en Arts, met 1 April 1880 vervangen door A. G. Metzlar, Med. Doct[s]. en Arts, in wiens plaats met 1 Juli 1880 benoemd werd F. A Simon Thomas, Med. Doct[s]. en Arts.

Afd. Oog- en Oorheelkunde.

W. Jaarsma, Med. Doct[s]. en Arts, met 15 October 1879 vervangen door W. Pauw, Med. Doct[s].

Dr. A. Nijkamp, Arts, met 1 Januari 1880 vervangen door D. van Haren Noman, Med. Doct[s]., *Assistent bij de Pathologische Anatomie.*

Dr. H. Treub, Arts, *Assistent bij de Heelkunde.*

J. Agema, *Apotheker.*

L. W. H. Wigman, *Hulp-Apotheker*, den 1[sten] September 1880 eervol ontslagen.

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. M. Treub, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*
J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*
T. J. Stieltjes Jr., *Assistent.*

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. P. L. Rijke, *Directeur.*
Dr. S. Figee, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*
C. Hensgen, *Onderwijs-Assistent.*
H. Bakhuis Rooseboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*
Dr. C. L. Reimer, *Onderwijs-Assistent.*
P. van Romburgh, *College-Assistent.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*
Dr. P. de Koning, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*
Dr. S. de Jager, *Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*
Dr. P. P. C. Hoek, *Assistent.*

Kabinet van Munten en Penningen.

Th. M. Roest, *Tijdelijk Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. H. Schlegel, *Directeur.*

F. A. Verster, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. J. G. de Man, Dr. F. A. Jentink, Dr. A. A. W. Hubrecht, *Conservatoren.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*

Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Dr. C. Leemans, *Waarnemend Directeur.*

Mr. L. Serrurier, *Conservator.*

Kabinet van platen en pleisterbeelden.

J. L. Cornet, *Directeur.*

Pedellen.

P. J. Oostveen; F. A. Dee.

SERIES LECTIONUM
IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA
HABENDARUM INDE A DIE XVI SEPTEMBRIS MDCCCLXXIX,

RECTORE MAGNIFICO

HENRICO KERN.

Facultas Iuridica.

	hora
S. VISSERING Economiae politicae elementa et historiam tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii .	XI.
Economiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit die Jovis, horis	XI et XII.
Statistices methodum et historiam docebit, semestri priori, die Veneris, horis	XI et XII.
Statistices capita selecta tractabit altero semestri, die Veneris, horis	XI et XII.
Donec cathedra Juris Gentium et Historiae politicae vacabit, Historiam Europae diplomaticam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, . . . , . .	I.
R. VAN BONEVAL FAURE Jus Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis	XII.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis hora X, et Veneris .	IX et X.
Jus Mercatorium, diebus Lunae, Martis et Mercurii	X.

hora

J. E. GOUDSMIT interpretabitur Justiniani *Institutiones* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I, et diebus Jovis, Veneris et Saturni	XI.
Tractabit doctrinam Juris Romani de Obligationibus diebus Lunae, Martis et Mercurii; die Veneris interpretabitur Gaji Commentarios adhibita annotatione critica a se edita	II.
Exponet Historiam Juris Romani, diebus Jovis, Veneris et Saturni	X.
Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commodis.	
J. T. BUYS interpretabitur Legem Municipalem diebus Lunae, Martis et Mercurii	I.
De ordinanda Republica aget iisdem diebus . .	XII.
Philosophiam Juris tradet iisdem diebus . . .	X.
Vacante Cathedra Juris Gentium et Historiae politicae, Jus Gentium exponet diebus Jovis et Veneris	I.
A. E. J. MODDERMAN Encyclopaediam et Methodologiam Jurisprudentiae docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii	XII.
Juris Criminalis partem *generalem* exponet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora XI: partem *specialem* die Jovis hora II et die Saturni . . .	X.
Methodum procedendi in causis criminalibus die Jovis, horis XI et I, et die Saturni. . .	XI.
Capita selecta Juris Criminalis cum provectioribus tractabit die Mercurii horis vespertinis . . .	VII—IX.
S. J. FOCKEMA ANDREÆ Fontes Juris Municipalis Medii aevi explicabit diebus Veneris et Saturni . .	XI.
Historiam Juris Civilis in patria nostra tradet iisdem diebus	I.
P. A. VAN DER LITH Jus publicum coloniarum docebit Lunae et Martis	XI.

hora

Jus administrativum coloniarum Neerlandicarum exponet die Lunae et Martis hora X, die Saturni XI.

Per posteriorem anni partem introductionem ad jus Moslemorum exponet die Mercurii hora X, die Jovis . . . . XI.

Juris Moslemorum capita selecta tractabit die Mercurii hora XI, die Saturni . . . . X.

Facultas Medica.

A. E. Simon Thomas Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni . . . IX.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii, ... I.

Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae . . . . I.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

A. Heynsius Physiologiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... X.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.

Histologiam docebit et exercitiis practicis in microscopii usu praeerit, diebus Jovis et Veneris . II.

T. Zaayer Anatomiam systematicam et microscopicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . IX

hora

Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie, hiberno tempore.

Anatomiam topographicam docebit, die Martis et Jovis . . . . IX.

D. Doyer Ophthalmologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . II.

Otologiam docebit, die Martis, hora vespertina . VI.

Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit, quotidie . . . . . IX.

In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis, hora vespertina VII et die Jovis, hora vespertina . . . . . VI.

G. D. L. Huet, Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XI.

Pharmacologiam docebit, diebus Lunae et Mercurii I.

Pharmacodynamiam tradet, die Veneris . . . I.

S. S. Rosenstein Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

Praxin medicam in policlinico moderabitur, diebus Martis, Jovis et Saturni . . . . IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

TH. H. Mac Gillavry Pathologiam generalem docebit, diebus Lunae et Mercurii . . . . . . XI.

Anatomiam pathologicam tradet, diebus Martis et Jovis II.

Hygieinam docebit, die Mercurii . . . . . . II.

Sectionibus cadaverum, in Nosocomio academico habendis, praeerit qualibet oblata occasione.

J. E. van Iterson J. A. Fil. Chirurgiam theoreticam docebit, diebus Martis et Veneris . . . . . III.

hora

Exercitiis clinicis et policlinicis praeerit quotidie. XII—II.

Operationes chirurgicas demonstrabit qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem docebit diebus Mercurii et Saturni II.

Politiam medicam docebit, die Lunae . . . . II.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. Rijke Physicam experimentalem docebit, die Lunae, horis X et XII, die Martis hora XII, die Mercurii horis X et XII, die Jovis hora X et in anni parte priori etiam . . . . XII.

Meteorologiam exponet in anni parte posteriori, die Jovis, ... XII.

Exercitiis physicis practicis praeerit quotidie.

W. F. R. Suringar rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physiologiae) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae, Taxonomiae) in posteriori anni parte, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris I.

Exercitationes moderabitur pro anni temporibus microscopicas et phytographicas, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris . . . . II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore aestivo.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie, selectaque capita cum iis tractabit, hora commoda.

D. Bierens de Haan Geometriae sublimioris capita quaedam tractabit, in anni parte priori, die Martis III.

Algebrae capita quaedam, die Veneris . . . . X.

Algebram sublimiorem, die Jovis, hora 1, et die Saturni . . . . IX.

hora

Analysin algebraicam, die Veneris . . . . . IX.

Calculum differentialem, die Martis, hora II, et die Jovis . . . . IX.

Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam, die Martis, hora I, die Veneris hora XI, et die Saturni . . . . XI.

De calculo probabilitatis aget, die Jovis, hora XI, et die Saturni . . . . X.

P. VAN GEER Elementa geometriae analyticae et descriptivae tradet, die Mercurii, hora IX, diebus Veneris et Saturni . . . . XI.

Analysin geometricam sublimiorem, diebus Martis et Mercurii . , ... XI.

Mechanicam theoreticam, diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.

Methodologiam et capita selecta Matheseos elementaris in studiosorum Philosophiae Naturalis usum tractabit horis postea indicandis.

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN Astronomiam elementarem tradet, diebus Martis et Veneris, hora X, et die Jovis . . . . XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priore, diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis . . . . X.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriori, diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis X.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget, die Jovis, ... II.

Exercitiis practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. VAN BEMMELEN Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit, die Martis, hora X, die Mercurii, hora IX, diebus Jovis et Veneris XI.

	hora
Capita selecta cum provectioribus tractabit, die Martis	I—III.
Exercitiis practicis studiosorum Medicinae studiis destinatorum praeerit, die Jovis, ...	II—IV.
Exercitiis practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit, die Lunae	II—IV.
Exercitiis practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.	
A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium ejusque connubia tractabit, die Mercurii, horis I—III, die Jovis, II—IV, die Saturni	XI—I.
Exercitia practica futurorum Medicinae studiosorum habebuntur, die Martis	II—IV.
Exercitia practica juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur, die Veneris . . .	II—IV.
Exercitiis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.	
Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit, diebus et horis sibi et candidatis commodis.	
C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet, diebus Lunae et Martis	XI.
Zoologiam docebit, die Mercurii	XI.
Capita selecta animalium invertebralium docebit, die Lunae	IX.
Capita selecta animalium vertebralium, die Jovis	III.
Exercitiis practicis praeerit quotidie.	
K. MARTIN Geologiam et Palaeontologiam docebit, diebus Mercurii et Saturni	IX.
Mineralogiam et Krystallographiam docebit, die Martis, hora IX, et die Saturni	X.
Exercitiis practicis vacabit horis commodis.	
Capita selecta in usum geologiae studiosorum tractabit horis commodis.	

hora

E A. van der Burg Pharmaciam et Toxicologiam docebit horis posthac indicandis simulatque laboratorium paratum erit.

H. A. Lorentz Physicam mathematicam docebit, diebus Mercurii et Jovis, hora IX, die Veneris, hora I et die Saturni . . . . IX.

Physicae theoreticae capita selecta cum provectioribus Chemiae studiosis tractabit hora commoda.

In usum futurorum medicorum Matheseos elementa explicabit horis postea indicandis.

Facultas Literarum et Philosophiae.

C. G. Cobet tironibus interpretabitur Homerum et Herodotum diebus Lunae et Martis . . . . X.

Cum provectioribus leget Aristophanis Nubes et Aeschyli Prometheum die Mercurii . . . . X.

Antiquitates Graecas docebit die Jovis . . . . IX—XI.

De caeteris lectionibus philologicis post ferias eos, quorum intererit id scire, faciet certiores.

R. P. A. Dozy Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XI.

Exponet de fontibus historiae aevi medii et Geographiam politicam docebit, diebus Lunae et Martis. XII.

M. de Vries Linguam patriam explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . II.

Linguam patriam medii aevi explicabit, diebus Martis et Jovis . . . . III.

Linguam patriam saeculi XVII explicabit, die Mercurii . . . . III.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitiis practicis, die Lunae . . . III.

hora

Carminum medii aevi interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis postea constituendis.

R. Fruin Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . I.

Historiam politicam Belgii foederati exponet, diebus Jovis et Veneris . . . . , XI.

H. Kern Grammaticam Sanscritam docebit, diebus Mercurii et Veneris . . . . II.

Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget, diebus Mercurii et Veneris, ... I.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet, diebus Mercurii et Veneris . . . . III.

Antiquitates Indicas exponet, diebus Lunae et Martis . . . . II.

M. J. de Goeje Grammaticam Arabicam docebit, diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . . . XI.

Chrestomathiam Wrightii et Hamásam leget cum provectioribus, diebus Martis et Veneris . . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit, diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit, die Saturni . I—IV.

J. P. N. Land Philosophicas Graecorum doctrinas explicabit, diebus Mercurii et Jovis, hora I, et die Veneris . . . . XI.

Psychologiam et Logicam docebit, item Metaphysicam et Philosophiae historiam enarrabit, diebus sibi et auditoribus commodis.

hora

H. Oort Grammaticam Hebraeam docebit et libro Geneseos inde a cap. XXIII legendo illustrabit, die Lunae, horis XII, diebus Jovis et Veneris . I.

Antiquitates Israëliticas exponet, diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . XII.

Cum provectioribus priorem librum Samuelis, inde a cap. XIV leget horis sibi et auditoribus commodis.

Vaticinia Amosi et Psalmos selectos explicabit, die Saturni . . . . IX—XI.

W. J. A. Jonckbloet Literarum Neerlandicarum historiam tradet die Veneris hora II—IV, die Saturni . . . . XI—I.

P. J. Veth Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . . IX.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . . X.

J. Pijnappel Linguam Malaicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos, diebus Lunae et Mercurii . . . . II.

Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet, die Veneris . . . . II.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . II.

Linguam Madurensem tradet, horis auditoribus commodis.

P. J. Cosijn Grammaticam Goticam docebit, diebus Lunae et Martis . . . . I.

Cum provectoribus leget locos selectos ex Pauli epistolarum versione Gotica, die Mercurii . . I.

hora

Per priorem anni academici partem linguam Theodiscam medii aevi tradet, diebus Lunae et Martis . . . . X—XII.

Per posteriorem anni partem linguam Anglosaxonicam tradet iisdem diebus et horis.

Linguam Saxonicam veterem tradet diebus et horis auditoribus commodis.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit, diebus et horis auditoribus commodis.

J. J. Cornelissen interpretabitur Ciceronis epistolas ad Atticum et Livium diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . IX.

Antiquitates Romanas docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XII.

Scriptorum Latinorum locos selectos cum provectioribus tractabit horis postea constituendis.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaïcae Lector, Linguam Sundaïcam docebit, diebus Mercurii et Saturni XI.

Facultas Theologica.

J. H. Scholten Historiam Philosophiae de Deo ab empiria procedentis inde a Bacone ad Kantium tradet, die Lunae hora I, et die Jovis . . . . XII.

Philosophiam de religione exponet, die Martis hora XI et . . . . I.

A. Kuenen librorum V. Foederis historicorum et propheticorum capita selecta interpretabitur, die Lunae hora IX et die Mercurii . . . . . I.

Per priorem anni Academici partem Ethicen tradet die Lunae, hora X, die Mercurii hora XI et die Jovis . . . .

hora

Per posteriorem anni Academici partem historiam literarum apud Israelitas et religionis Israeliticae enarrabit iisdem diebus et horis.

J. J. PRINS, Euangelium Marci et Epistolam Pauli ad Romanos interpretabitur, diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . IX.

Per priorem anni Academici partem artem N. T. criticam et hermeneuticam docebit, diebus Martis et Mercurii . . . . X.

Per posteriorem anni Academici partem historiam librorum N. T. ita enarrabit, ut praesertim agat de epistolis canonicis, iisdem diebus et horis.

L. G. E. RAUWENHOFF Ecclesiae Christianae historiam tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . XII.

Scriptores Ecclesiasticos tractabit, die Lunae . . XI.

C. P. TIELE Historiam religionis generalem enarrabit, duce Compendio a se edito, die Jovis hora XI et die Veneris . . . . X—XII.

Historiae religionum comparatae capita selecta cum provectioribus tractabit, hora sibi et auditoribus commoda.

Exercitiis oratoriis praeerit, die Mercurii . . . III.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet, die Lunae, hora II et die Jovis . . . . I.

Juris Ecclesiastici principia exponet, die Martis IX.

Historiam missionis Christianae enarrabit, die Veneris . . . . XII.

J. G. R. ACQUOY, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit, die Mercurii . II.

		hora
Theologiam Biblicam exponet, die Jovis	. . .	II.
Theologiam Practicam tradet, die Veneris	. .	II.

Exercitationes catecheticas moderabitur, eodem die hora I; homileticas ceterasque horis sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 21sten September 1880,

DOOR

Dr. H. KERN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. T. ZAAYER.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Doctoren en Studenten der Leidsche Universiteit!

De zomer heeft zijn afscheid genomen en de herfst heeft hem vervangen om ons te manen tot hernieuwden arbeid. Een schoone zomer was het, met weldadigen zonneschijn en vruchtbaren regen, een tijd van vrede voor ons werelddeel, dat niet weergalmde van bang krijgsrumoer, maar van blij feestgejoel. Ook onze stad heeft feestgevierd, dank zij het Studentencorps, dat met rechtmatige zelfvoldoening mag terugdenken aan die dagen van betamelijke vrolijkheid. En nog onlangs heeft ons geheele vaderland zijn feestdag gehad, toen van 't vorstelijk 's Gravenhage uit allerwege de blijmare weerklonk dat onze hooggeëerde Koningin op den 31sten Augustus aan eene dochter het levenslicht had geschonken. De natie heeft ondubbelzinnig vreugde aan den dag gelegd over die heugelijke gebeurtenis in het Koninklijk gezin en de Leidsche Universiteit, die door hare geschiedenis en overleveringen zich zoo nauw verknocht voelt aan het doorluchtige Huis van Oranje, is niet achtergebleven om Z. M. onzen geëerbiedigden Koning geluk te wenschen en hare deelneming te betuigen in de vreugde van het Koninklijk echtpaar.

Hoe gaarne zou ik die geroepen ben om als aftredend Rector Magnificus de lotgevallen onzer Universiteit in 't afgeloopen jaar te schetsen, willen verwijlen bij de vermelding van blijde

gebeurtenissen. Maar de geschiedenis van elke vereeniging, gelijk die van elk mensch, is eene gedurige afwisseling van lief en leed, en geen jaarverslag kan louter aangename herinneringen in 't geheugen terugroepen.

Indien wij voor een oogenblik dit eens vergeten hadden, zou een blik naar de plaats waar het College van Curatoren gezeten is ons er aan herinneren dat wij het verlies te betreuren hebben van Dr. Willem Cornelis van den Brandeler. Toen hij den 9den Februari dezes jaars met zijne gewone belangstelling de redevoering van den Rector bijwoonde, was het nog niet te voorzien dat het voor de laatste maal zou wezen. Doch weldra nam de ziekte, waarvan de verschijnselen zich reeds vroeger vertoond hadden, op onrustbarende wijze toe; weken lang kluisterde een smartelijk lijden hem aan het ziekbed totdat op den 5den Mei de strijd volstreden was en de dood hem ontrukte aan zijne diepbedroefde gade en kinderen. Wij alle hebben in hun rouw gedeeld en zullen de nagedachtenis van Dr. van den Brandeler en van hetgeen hij als Burgemeester en Curator voor stad en hoogeschool gedaan heeft steeds in eere houden.

De opvolger van Dr. van den Brandeler in 't burgemeestersambt werd spoedig na zijne benoeming tot hoofd der gemeente ook geroepen om den ledigstaanden zetel in 't Curatorium in te nemen. Vergun mij, Mijnheer de Laat de Kanter, de gelukwensching die ik U bij gelegenheid Uwer benoeming tot Curator aangeboden heb van deze plaats te herhalen en evenals toen het vertrouwen uit te spreken, dat Gij aan de belangen onzer Hoogeschool denzelfden ijver zult wijden als dien Gij reeds in Uwe vorige betrekking getoond hebt waar het aankwam op de bevordering van den stoffelijken bloei onzer gemeente. Aan krachtdadigen bijstand zal het U niet ontbreken, want Uwe oudere ambtgenooten in 't College van Curatoren hebben geene gelegenheid laten voorbijgaan om te doen blijken

dat zij de hun toevertrouwde belangen ernstig weten te behartigen en niet terugdeinzen voor moeielijkheden en tegenwerking, onverschillig van welke zijde die ook komen.

Uit den kring der dienstdoende Professoren is ons niemand ontvallen; van de Oud-Professoren daarentegen hebben wij het verlies te betreuren van den jongsten onder hen: Dr. Willem George Pluygers. Toen de waarnemende Rector verleden jaar gewag maakte van 't ontslag hetwelk Pluygers als Hoogleeraar en bestuurder der Bibliotheek genomen had, uitte hij den wensch dat de hoogst verdienstelijke man, ook na van de Hoogeschool afscheid genomen te hebben, nog een tal van jaren voor ons een trouwe vriend en raadsman, voor de wetenschap een sieraad blijven zou. Die wensch, welke door ons alle zoo van ganscher harte gedeeld werd, is, helaas! niet vervuld. De rust, wier heilzame gevolgen aanvankelijk niet schenen uit te blijven, bleek niet in staat te zijn de kwaal waarover Pluygers sinds lang geklaagd had te stuiten, en in den vroegen morgen van 1 Mei klonk de treurige tijding van zijn overlijden ons, geheel onverwacht, in de ooren. Het zou niet in den geest van den overleden ambtgenoot en vriend gehandeld zijn, indien ik hier over de gaven van verstand en hart die hem kenmerkten in loftuitingen ging uitweiden. Het goede wat de wijze en edele mensch bij zijn leven gewrocht heeft reikt verder dan het graf, want het blijft een erfdeel van een erkentelijk nageslacht. Van de verdiensten welke Pluygers zich in meer dan één werkkring verworven had, heeft het vorig jaar de Prorector getuigenis afgelegd in even hartelijke als onopgesmukte taal. Wat hij toen gezegd heeft zal ik niet herhalen, noch iets er aan toevoegen, wel wetende dat de eerezuil die de overledene zich in de harten zijner vrienden en leerlingen gesticht heeft langer duren zal dan de woorden van dit verslag.

In de vacature door 't aftreden van Pluygers ontstaan

was, zooals Gij U herinneren zult, al vóór den aanvang van 't akademiejaar voorzien door de benoeming van Dr. Cornelissen. Deze aanvaardde zijn ambt met eene *Oratio inauguralis* en wel op 1 October, nog in het begin van den nieuwen cursus, zoodat het onderwijs der Latijnsche taal- en letterkunde geen stoornis ondervonden heeft.

Niet hetzelfde kan men zeggen van de rechtsstudie. Toen de Hoogleeraren Vissering en Modderman door 's Konings vertrouwen geroepen werden om zitting te nemen in het nieuw gevormde ministerie, was de groote vacantie reeds half verstreken. Den korten tijd en de omstandigheden in aanmerking genomen, kon het niemand bevreemden dat men bij den aanvang der lessen nog geheel in onzekerheid verkeerde omtrent de wijze waarop de Regeering het onderwijs in de vakken tot nog toe aan Vissering en Modderman opgedragen zou regelen. Het duurde echter niet zeer lang vóórdat men de bedoelingen der Regeering leerde kennen. Immers uit de benoeming van Mr. Willem van der Vlugt en die van Mr. Henri van der Hoeven, Advocaat-Generaal bij 't Gerechtshof te 's Gravenhage, waarbij de eerste belast werd met het onderwijs in de Encyclopaedie en de Wijsbegeerte van het Recht, en de laatste met dat in het Strafrecht en de Strafvordering, bleek, dat de vakken vroeger door Modderman onderwezen niet meer aan één Professor bleven opgedragen en dat het college over Rechtsphilosophie, hetwelk tot nog toe tijdelijk door den Hoogleeraar Buys gegeven werd, voortaan in nauwer verband zou gebracht worden met de behandeling der Encyclopaedie. Wat den leerstoel der Staathuishoudkunde en Statistiek betreft, ter vervulling daarvan werd benoemd Mr. Hendrik Bernard Greven, Secretaris van 't Muntcollege te Utrecht.

Van de drie nieuwe Professoren aanvaardde Mr. van der Hoeven 't eerst zijn ambt, den 26 November, met eene rede

„Over de vaststelling en invoering van het wetboek van Strafrecht." Daarna volgde na de Kerstvacantie, op 14 Januari, Mr. van der Vlugt, die zijne beginselen ontvouwde in eene redevoering over „de wetenschap der gerechtigheid" en eindelijk Mr. Greven, die den 4 Februari eene oratie hield over „Oude en nieuwe Economie, eene poging tot verzoening." Sedert den dag hunner intreêrede hebben alle drie Hoogleeraren hun ambtsbezigheden regelmatig kunnen waarnemen. Mochten de weinige maanden gedurende welke zij zich in hun nieuwen werkkring bewogen hebben, lang genoeg geweest zijn om hen te overtuigen van de vriendschappelijke gezindheid hunner ambtgenooten en hen te vervullen met vertrouwen op eigen kracht.

Behalve de benoeming van drie Professoren, valt er van de rechtsgeleerde faculteit ook de aanstelling te vermelden van een Lector. Ten gevolge van den wankelen gezondheidstoestand des Hoogleeraars Goudsmit was het dringend noodig geworden dat de zeer zware taak die op zijne schouders drukte verlicht werd. Wel is waar was hij herstellende van de ernstige ziekte welke hem in 't voorjaar had aangetast en begonnen de krachten terug te keeren, maar niet zóó snel als wij gehoopt hadden. Het was te vreezen dat vooral hij, die bekend stond als de ijverigste der ijverigen, meer van zijne krachten zou vergen dan waarvoor zij zouden blijken berekend te zijn. Onder de gegeven omstandigheden begreep de Regeering de belangen van 't onderwijs niet beter te kunnen behartigen dan door de aanstelling van een Lector in het Romeinsch Recht. De keuze viel op Mr. Willem Matthias d'Ablaing, die spoedig na zijne benoeming zijne lessen opende.

Wij verheugen ons dat Goudsmit in 't afgeloopen akademiejaar de lessen die hij voor zich behield ongestoord heeft kunnen voortzetten en verwachten het beste van de toekomst, terwijl wij den Heer d'Ablaing gelukwenschen met de onderscheiding hem te beurt gevallen.

Ook bij de faculteit der Wis- en Natuurkunde is een Lectoraat ingesteld; nu onlangs is Dr. Ambrosius Arnold Hubrecht, Conservator aan 't Museum van Natuurlijke Historie, benoemd tot Lector in het vak der Zoölogie. Voorts is aan Dr. Ernst Frederik van de Sande Bakhuyzen, eersten Observator aan de Sterrewacht, de vergunning verleend om als privaat-docent college te geven in de Sterrekunde. Wij mogen de hoop koesteren dat de ijver en bekwaamheid, waarvan beide Heeren in hunne betrekking blijk hebben gegeven, voortaan ook ten bate zal komen van 't akademisch onderwijs.

Even als onze Universiteit zich over de aanwinst van zooveel nieuwe krachten heeft mogen verheugen, heeft zij gelegenheid gehad om te juichen bij de hulde aan eenige harer verdienstelijkste veteranen van verschillende zijde aangeboden. Op den 17den dezer viel aan onzen Scholten het voorrecht ten deel dat hij den dag mocht herdenken waarop hij vóór 40 jaren als Hoogleeraar te Franeker optrad. Van heinde en verre in den lande ontving de jubilaris de sprekende bewijzen van hartelijke deelneming in de vreugde van dien heugelijken dag. En geen wonder! Gedurende een tijdperk dat zich onderscheiden heeft door even talrijke als groote omwentelingen, vooral op geestelijk gebied, is Scholten niet een lijdelijk toeschouwer geweest van hetgeen er om hem heen plaats had, maar heeft hij in het eerste gelid gestaan in den strijd om waarheid en licht. Door zijne geestverwanten geëerd als een leider dien zij met vertrouwen volgen, heeft hij zijn tegenstanders ontzag en achting ingeboezemd omdat hij immer kampte met open vizier. Het is hier niet de plaats den gevierden man, wiens verdiensten vriend en vijand erkent, wierook toe te zwaaien; des te meer is het ons eene behoefte te verklaren, hoe wij alle, ouderen en jongeren, in Scholten den welwillenden ambtgenoot, den trouwhartigen vriend, den bezadigden raadsman hoogschatten, liefhebben, vereeren. Daarom

is het de innige wensch van ons hart dat hij nog lang, krachtig naar geest en lichaam, gelukkig in den kring der zijnen en geëerd in 't gansche land, met zelfvoldoening zal kunnen terugblikken op zijne roemvolle loopbaan.

Weinige dagen na Scholten, gisteren, vierde de senior van de faculteit der Wis- en Natuurkunde, de Hoogleeraar Rijke, de herinnering aan zijn vijfendertigjarig professoraat. Hoe jammer was het, dat een ziektegeval in zijn huisgezin de vreugde van den dag met een floers overtoog. Doch het heeft den jubilaris daarom niet ontbroken aan menigvuldige blijken van deelneming van de zijde zijner leerlingen en ambtgenooten. Zij alle hebben zich beijverd, uitdrukking te geven aan het gevoel van hooge achting dat hen bezielt jegens den man wiens onvermoeide werkzaamheid als Academisch leeraar en wetenschappelijk onderzoeker zulke rijke vruchten heeft gedragen. En niet alleen in de collegekamer en het laboratorium heeft onze ambtgenoot zich zoo verdienstelijk gemaakt. Voor niemand toch is het een geheim welk een groot aandeel hij gehad heeft in het tot stand komen van de wet op het middelbaar onderwijs, de wet die in spijt van degenen die meer talent bezitten in 't opsporen van toevallige gebreken dan in 't waardeeren van wezenlijke deugden, meer en meer erkend wordt als te voldoen aan een waarachtig volksbelang. Eere den man aan wien wetenschap en onderwijs zooveel verplicht zijn! Moge het hem beschoren wezen nog lange jaren getuige te zijn van het nut dat hij op meer dan één gebied gesticht heeft! Voegen wij er den hartelijken wensch bij, dat de bekommering van zijn vaderhart weldra moge geweken zijn!

Tot de verblijdende feiten uit de geschiedenis onzer Hoogeschool gedurende het afgeloopen jaar behoort de benoeming van onzen Dozy, tegelijk met Tyndall en Darwin, tot Eereprofessor aan de vrije Universiteit te Madrid. Het zou moeielijk te zeggen zijn aan wien dit buitengewone huldebewijs meer

tot eer strekt, aan de geleerden die zulk eene onderscheiding ontvangen hebben of aan de Universiteit die de verdiensten van buitenlanders zoo schitterend heeft weten te erkennen. In elk geval zien wij in dat opmerkelijke feit een bewijs te meer, dat het licht der wetenschap van lieverlede overal doordringt en verblijden wij ons dat ook in ons land mannen gevonden worden wier werkzaamheid buiten de enge grenzen van Nederland vruchten heeft gedragen. Dat Dozy tot die mannen behoorde, wisten wij sinds lang, maar wij zijn er niet te minder trotsch op, dat in de verre gewesten onze overtuiging gedeeld wordt.

Is het streelend voor ons nationaal gevoel te ontwaren dat aan onze geleerden de lof die hun toekomt niet onthouden wordt door 't buitenland, niet minder aangenaam worden wij getroffen telkens wanneer wij de blijken zien dat onze Vorst ware verdiensten op prijs weet te stellen. Wij vernamen het daarom met vreugde dat het Z. Majesteit behaagd had den Hoogleeraar Fruin te benoemen tot Ridder van den Nederlandschen Leeuw. Met die eervolle onderscheiding wenschen wij onzen ambtgenoot van harte geluk.

In het personeel der assistenten hebben onderscheidene veranderingen plaats gehad. Aan het Ziekenhuis werden de assistenten bij de afdeeling der inwendige geneeskunde, Willem Nolen en Dr. Cornelis de Leeuw, vervangen door Cornelis Johannis Louis Feith en Johannes Josephus Gribling. In plaats van Bruno Evert Scheltema, assistent bij de afdeeling verloskunde, is gekomen François Abraham Simon Thomas, terwijl Dirk van Haren Noman als assistent bij de Pathologische Anatomie Dr. Adriaan Nijkamp opvolgde. Aan de afgetredenen zij onze dank gebracht voor de diensten, gedurender korter of langer tijd bij de vervulling hunner werkzaamheden bewezen. De assistent in het Botanisch Laboratorium, Dr. Melchior Treub, werd

benoemd tot Directeur van 's Lands plantentuin te Buitenzorg en zal ons weldra verlaten om zich naar de plaats zijner bestemming te begeven. Zijn vertrek is voor ons een verlies, en toch hebben wij in der tijd met groote ingenomenheid het bericht vernomen dat zulk eene gewichtige betrekking aan iemand van Treub's verdiensten werd toevertrouwd. Want hij zal in den hem aangewezen werkkring, den schoonsten misschien die in Nederlandsch Indië aan een wetenschappelijk man kan ten deel vallen, ruimschoots de gelegenheid vinden om zich jegens de wetenschap en het vaderland verdienstelijk te maken. Onze beste wenschen voor zijn heil neme Dr. Treub op zijne reize naar 't Oosten mede!

Het aantal studenten bij den Rector ingeschreven heeft 485 bedragen, dus 48 minder dan in den vorigen cursus. Het is bekend dat het cijfer van ingeschrevenen thans niet meer de feitelijke bevolking der Universiteit aanwijst. Vooreerst moet men rekenen dat de meesten dergenen die in den loop van 't jaar gepromoveerd zijn, geen college meer behoefden te houden, zoodat zij in 't album van 1879—80 niet als student voorkomen. Buitendien hebben verscheidene andere jongelieden wegens onbekende redenen zich van het bezoeken der colleges onthouden, zonder dat men recht zou hebben te veronderstellen dat zij het voornemen om hun studiën voort te zetten hadden laten varen. Al stellen wij het aantal dezer laatsten zeer ruim, dan komen wij tot de slotsom dat het bevolkingscijfer der Hoogeschool is afgenomen. Zulk eene daling heeft men trouwens ook in de laatste voorafgaande jaren kunnen waarnemen. De voornaamste, zoo niet de eenigste oorzaak ligt zeker, zooals in 't vorig jaarverslag bereids opgemerkt werd, in de omstandigheid dat door de oprichting eener vierde Hoogeschool de toevloed van studenten aan de drie van ouds bestaande van zelve moet verminderen, verondersteld dat de lust tot het kiezen van eene geleerde loopbaan gelijken tred houdt met de

naar evenredigheid langzame vermeerdering der bevolking van het rijk. Bestaat er reden in 't bijzonder voor *ons*, om ons ongerust te maken over een verschijnsel dat zich evenzeer bij onze zusterinrichtingen voordoet? Mij dunkt van neen. Eene andere vraag is het, of het wenschelijk mag geacht worden dat al onze Universiteiten, ten opzichte van 't getal studenten, gelijk komen te staan met Hoogescholen van den vierden of vijfden rang in andere landen. Zoo er mochten gevonden worden die geneigd zijn eene al te groote waarde aan den uiterlijken bloei eener Hoogeschool te hechten, zou ik hen er aan willen herinneren dat het aantal studenten aan al onze vier Universiteiten te zamen genomen weinig meer bedraagt dan de helft van het cijfer waarop zulke groote middelpunten als Berlijn, Weenen of Leipzig kunnen bogen. Zelfs indien ons land slechts ééne Universiteit bezat, zou deze zich in uiterlijken bloei niet met de meestbevolkte kweekscholen van hooger onderwijs *kunnen* meten. Verder zou ik op het voorbeeld van Duitschland, waar het Universitair onderwijs zooveel vollediger en meer ontwikkeld is dan elders, willen wijzen om te doen uitkomen, dat kleine Universiteiten door hare reusachtige zusters geenszins altoos in de schaduw gesteld worden. Sedert geruimen tijd handhaven de eersten haren goeden naam, blijven ze met eere hare taak vervullen en blijkt het niet dat zij, eenige toevallige uitzonderingen daargelaten, voor overbodig gehouden worden. Het voorbeeld van Duitschland pleit derhalve, mijns inziens, tegen de door sommige gewenschte afschaffing van alle Universiteiten op ééne na. Het spreekt van zelf dat men ook tot een ander uiterste kan vervallen en uit vrees voor al te groote centralisatie de beperkte krachten van een klein land zóó kan versnipperen dat elk der vele brandpunten van wetenschap slechts flauw licht en nog minder gloed verspreidt. Of, en in hoeverre, deze laatste fout ten onzent begaan is, staat niet aan mij, op deze plaats, te beoordeelen.

Het getal promotiën welke dit jaar hebben plaats gehad is zeer aanzienlijk, niet minder dan 113, waarvan 4 openbare en 26 private volgens de oude wet; van de 83 overigen waren er 8 openbare. Den eersten graad verwierven zich 13 jongelieden, terwijl de nog hoogere onderscheiding van „met lof" gepromoveerd te zijn volgens de nieuwe wet verleend werd aan 3 juristen en 1 theologant. Uit de eervolle wijze waarop betrekkelijk vele den doctorstitel ontvangen hebben blijkt, dat het onze Hoogeschool niet aan voortreffelijke kweekelingen ontbreekt, maar er valt weinig uit af te leiden omtrent de mate van kracht en lust tot studie onder de studeerende jongelingschap in 't algemeen, en volstrekt niets omtrent de werking der nieuwe wet. Of uit de statistiek der examens meer gegevens te putten zouden zijn, is eene vraag die ik niet bevestigend noch ontkennend zou durven beantwoorden. Hoe zij die in een onzer staatslichamen geklaagd hebben over de daling van 't peil der studiën tot die slotsom gekomen zijn, is mij onbekend. Voor zooverre mijne beperkte ondervinding strekt, moet ik verklaren niet te hebben opgemerkt dat het tegenwoordige geslacht van studenten over 't algemeen achterstaat bij dat van vóór vijf, tien of vijftien jaren. Het kan bij niemand opkomen te ontkennen dat er in de studentenwereld gebreken zijn, maar het zijn juist dezelfde als die onze landaard in 't algemeen vertoont, en het is niet billijk te klagen over gebrek aan belangeloozen studielust bij de jongelingschap wanneer men zoo weinig moeite gedaan heeft om dien lust aan te wakkeren. Het is ook niet billijk den jongenlieden te verwijten dat zij alleen voor de examens werken, wanneer men zelf wettelijke bepalingen gemaakt heeft waarin examendwang op den voorgrond staat.

Onder de studenten heeft in 't afgeloopen jaar de dood veel offers geëischt. Niet minder dan zeven jongelingen zijn in den bloei des levens ten grave gedaald: Adriaan Alexander

van der Hoop Tilanus, Louis Adriaan Adolf Junius van Hemert, Karel Willem van Sandick, Wybren Arend Evertsz, Jan Herman de Hoop en Hajonides Harmens, alle studenten in de rechten, en Martinus Johannes van Wettum, student in de Wis- en Natuurkunde. Wij deelen in den rouw hunner verwanten en vrienden bij het smartelijk verlies dat hen getroffen heeft.

Overgaande tot de Akademische inrichtingen en hulpmiddelen voor 't onderwijs, heb ik in de eerste plaats te vermelden dat nagenoeg aanstonds bij 't optreden van den Heer Six als Minister van Binnenlandsche Zaken Z. Exc. getracht heeft te voorzien in de eerste behoeften aan lokalen en hulpmiddelen voor 't Pharmaceutisch Onderwijs, met dien gevolge dat een huurhuis op de Papengracht *tijdelijk* als laboratorium ingericht is geworden. Daardoor zullen in den nieuwen cursus de lessen over artsenijbereidkunde en toxicologie door den Hoogleeraar van der Burg kunnen gegeven worden. Aan genoemden bewindsman komt onze dank toe voor zijn beslissing, waardoor aan eene langgevoelde behoefte voldaan is, en onzen ambtgenoot van der Burg kunnen wij niet nalaten geluk te wenschen dat hij eindelijk in staat gesteld is zijne taak als Hoogleeraar te vervullen.

De Universiteitsbibliotheek verloor in Pluygers een uitstekenden bestuurder wiens groote verdiensten een ieder erkende. Vernamen wij daarom in der tijd met leedwezen zijn besluit om af te treden, het was ons een troost toen de aangewezen man om hem op te volgen tot Bibliothecaris benoemd werd. Dr. du Rieu was geen vreemde onder ons; zijne hulpvaardigheid en zijn ijver waren èn hier èn in 't buitenland genoeg bekend. Daarom verheugde het ons toen wij de zekerheid ontvingen dat hij voor Leiden bewaard was en zien wij de toekomst met vertrouwen te gemoet. Ten minste voor zoo verre de bloei eener inrichting van een goed beheer afhankelijk

is kunnen wij gerust zijn, maar er is nog meer noodig, namelijk eene voldoende subsidie van rijkswege. Of nu de vermeerdering hiervan wel evenredig is aan de toenemende behoeften wordt betwijfeld. Van werken die betrekking hebben op de nieuwe leervakken is de boekerij bijzonder slecht voorzien, zoodat de luttele som die van de jaarlijksche subsidie zou kunnen afgezonderd worden voor den aankoop van zulke boeken ten eenenmale ontoereikend is. Daarom was het een gelukkig denkbeeld van onze Curatoren dat zij, met goedkeuring van den Minister, besloten het overschot van 't oude Academisch fonds te verdeelen onder de faculteiten, met bepaling dat de voor iedere faculteit afgestane gelden zouden gebezigd worden ter aanvulling der boekverzameling met werken uit de verschillende leervakken, vooral uit de nieuwe. Wij twijfelen niet of de beschikking van Curatoren, welke wij met dankbaarheid vermelden, zal ten gevolge hebben dat althans in de dringendste behoefte voorzien wordt.

Van den rijken handschriftenschat werd ruimschoots gebruik gemaakt, niet het minst door buitenlandsche geleerden uit alle oorden van Europa, die deels zelven herwaarts togen om de codices te raadplegen, deels ze in hun woonplaats ten gebruike ontvingen. Bij 't betreurenswaardig ongeval hetwelk den beroemden Mommsen een paar maanden geleden overkwam, heeft een onzer Latijnsche handschriften door de vlammen geleden. Een schade van dien aard is zeker spijtig, maar nog erger dan 't verlies zelve zou het wezen indien onder de paniek van 't oogenblik de toenemende vrijgevigheid in het uitleenen van codices plaats ging maken voor de vroegere, overdrevene angstvalligheid. Toen du Rieu in zijn schrijven aan Mommsen toonde dat hij in elk geval aan de vrijzinnige overlevering getrouw bleef, heeft hij gesproken in den Leidschen, in ons aller geest.

Aan het voorstel van den Senaat om in plaats van Dr. du Rieu bij diens aanstelling tot Bibliothecaris een nieuwen con-

servator der handschriften te benoemen, welk voorstel bij Curatoren ondersteuning vond, heeft de Minister gemeend geen gevolg te moeten geven; Z.Exc. besloot den tegenwoordigen Bibliothecaris tevens met het beheer der Grieksche en Latijnsche HSS. te belasten. Een onvermijdelijk gevolg hiervan zal zijn dat de zoo gewenschte nieuwe beschrijving dier codices vertraging zal ondergaan. Wat de beschrijving der gedrukte boeken betreft, die is, dank zij den ijver van den voormaligen conservator, den Heer P. A. Tiele, thans Bibliothecaris te Utrecht, voltooid. Ook de systematische cataloog was door Tiele vóór zijn vertrek afgewerkt, met uitzondering van een gedeelte der Orientalia. Door zijn opvolger, den Heer Louis Petit, wordt het werk wakker voortgezet.

Sprekende over de aangelegenheden der Bibliotheek wil ik het feit dat ze van meer dan ééne zijde belangrijke boeken en tijdschriften ten geschenke ontvangen heeft, niet geheel met stilzwijgen voorbijgaan. Met name zal ik alleen noemen de aanzienlijke verzameling der *bibliotheca paedagogica* door Professor Bierens de Haan welwillend afgestaan. Ook verdient vermeld te worden dat de HSS. verrijkt zijn, o. a. met een *unicum*, hetwelk de Maastrichtsche St. Servaas-legende van Hendrik van Veldeke bevat. Dit voor de geschiedenis der Dietsche letterkunde zoo belangrijke gedicht, hetwelk, zooals men weet, in der tijd door den Hoogleeraar Bormans te Luik is uitgegeven, werd door diens zoon, den Heer Stanislas Bormans te Namen, aan onze Bibliotheek aangeboden, omdat hij meende dat Nederland meer aanspraak had op het bezit der St. Servaaslegende dan België. Het behoeft niet gezegd te worden dat het heusche aanbod dankbaar is aangenomen, en het is niet meer dan plicht openlijk onze erkentelijkheid te doen blijken zoowel voor 't geschenk zelve, als voor de edelmoedige beweegreden die den gever geleid heeft.

Dit verslag zou niet volledig zijn indien ik verzuimde gewag

te maken van de viering van den 305den jaardag onzer Hoogeschool, welke wegens den invallenden Zondag op 9 Februari plaats had. De Rector Magnificus hield in 't Groot Auditorium eene rede over „Begin en voortgang der Oostersche studiën in Europa" en had de eer onder zijn gehoor te tellen Z.Exc. den Minister van Justitie en den Heer Tiby, toenmaals Gezant der Fransche Republiek aan ons Hof. Door zijne tegenwoordigheid onder ons op dien dag heeft onze vorige ambtgenoot Modderman bewezen hoe innig hij zich nog verkleeft voelde aan de Universiteit, waarvan hij een der sieraden had uitgemaakt, waar hij met zooveel vrucht werkzaam was geweest, en wij, Hoogleeraren en Studenten, hebben van onzen kant ons beijverd te toonen dat wij hooge waarde hechtten aan zijne warme belangstelling in de Alma Mater.

En nu blijft mij niets meer te doen over, dan de waardigheid die ik gedurende een jaar bekleed heb neder te leggen en die over te dragen aan den Hoogleeraar Zaayer, die bij Koninklijk besluit van 3 Juli l.l. tot Rector Magnificus van 't nu ingetreden Academiejaar benoemd is en als Secretaris van den Senaat zal vervangen worden door den Hoogleeraar de Goeje. Met de nauwgezetheid die hem eigen is zal hij de rectorale taak, wij zijn er zeker van, in allen deele waardig vervullen. Laten wij hem toewenschen dat het hem ook niet aan voorspoed ontbreke, want zonder voorspoed missen de beste bedoelingen en de krachtigste werkzaamheid hare uitwerking. Moge onze Universiteit bloeien en groeien! moge het een gelukkig jaar zijn voor Curatoren, Hoogleeraren, Studenten, en niet het minst voor hem wien wij thans uit volle borst toeroepen: „Heil U, Rector Magnificus!"

IK HEB GEZEGD.

BIJLAGEN.

I.

BEGIN EN VOORTGANG

DER

OOSTERSCHE STUDIEN IN EUROPA.

REDE

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 305den jaardag der Universiteit, 8 Februari 1880.

GEËERDE TOEHOORDERS!

De geest des onderzoeks is den mensch van nature eigen; waar te nemen wat onder zijn bereik ligt en na te vorschen wat aan zijn blik ontrokken is, zijn voor den gezonden mensch een levensbehoefte, gelijk voedsel en lucht het zijn. Ziet hoe het kind in zijne kleine wereld alle voorwerpen betast, keert en wendt om ze te leeren kennen; hoe het bij zijne eerste wankelende schreden ontdekkingstochten gaat ondernemen, gedreven door eene onweêrstaanbare nieuwsgierigheid en niet weêrhouden door de vrees dat het zijn steunpunt zal verliezen en deerlijk vallen alvorens het voorwerp van zijn streven te bereiken. Naarmate het waarnemingsvermogen meer geoefend, het denkvermogen krachtiger wordt, neemt de belangstelling in de buitenwereld hand over hand toe, en waar eigen erva-

ring te kort schiet om verschijnselen te verklaren, wordt de hulp van ouderen en wijzeren ingeroepen. Terwijl de knapen opgroeien in 't gezelschap van hunne makkers, leeren zij van lieverlede deelen in 't lief en leed van anderen; ze beginnen op hunne wijze te beseffen dat zij deelen zijn eener kleine maatschappij wier invloed zij ondergaan en op wie zij wederkeerig invloed uitoefenen. Zoo voortgaande zullen zij op volwassen leeftijd gekomen, een open oog hebben voor alles wat hen omringt, belangstellen in hetgeen hoofden en harten in beweging brengt en in hetgeen hun natuurgenooten in vorige eeuwen gedacht en gevoeld hebben.

Wat van 't kind geldt, is ook van toepassing op het gansche menschelijk geslacht. Niet alle kinderen ontwikkelen zich even voorspoedig of even natuurlijk: storende invloeden van allerlei aard kunnen den geest in zijn ontwikkeling belemmeren, soms zelfs voor goed onderdrukken. Zoo bestaan er volken — hoe weinig dan ook — die uit ons onbekende oorzaken zich nog niet boven den wilden staat verheven hebben. Húń wereld strekt zich niet verder uit dan de plek waar ze wonen; er is niets wat zij meer schuwen dan den vreemdeling, in wien zij nauwelijks een medemensch erkennen; ze hebben geen begeerte iets van hem te weten, verlangen niet iets van hem te leeren, al blijven ze niet geheel onverschillig voor de snuisterijen en de verwonderlijk machtige wapenen waarmeê de onwelkome gast hen verbaast.

Andere volken zijn er, die onvergelijkelijk boven die wilden staan, doch in hun groei gestuit schijnen. Men zou ze kunnen vergelijken met veelbelovende knapen wier groote aanleg en aanvankelijke leerlust door slecht onderwijs en verkeerde opvoeding verstompt is. Zulke volken onderscheiden zich door eene groote mate van zelfgenoegzaamheid, door eene ongeëvenredigde ingenomenheid met eigen zeden, gewoonten, denkbeelden, en door eene ongerechtvaardigde minachting voor alles

wat uitheemsch is. Zij hebben groote vaardigheid in handwerken, bezitten zelfs veel opgegaarde kennis, maar missen eene heilzame nieuwsgierigheid, dien krachtigen prikkel tot vooruitgang.

Juist het tegendeel van zulk eene onverschilligheid bespeurt men bij die volken, welke betrekkelijk op het hoogste peil der beschaving staan. Voor hen is niets onverschillig aan den hemel en op de aarde; in hun zucht om alles te onderzoeken deinzen ze voor niets terug, hun belangstelling strekt zich over alle en alles uit. De wilde begeert niet den Europeaan te leeren kennen, doch déze stelt wèl belang in genen: de duisternis ontvliedt het licht; het licht zoekt de duisternis op.

Indien het waar is dat een toenemende lust tot uitbreiding onzer kennis een vast kenmerk is van eene gezonde ontwikkeling, dan zullen ook die volken hoogst staan welke den meesten ijver toonen om het onderzoek naar alle richtingen uit te strekken. IJver nu veronderstelt geestdrift, gaat zelfs gepaard met eene zekere mate van avontuurlijkheid, die ter wille van 't beoogde doel gevaren, ontberingen en opofferingen over 't hoofd ziet of licht telt.

Uitbreiding van 't gebied waarover zich onze belangstelling uitstrekt, is een kenmerk van toenemende beschaving. Om de waarheid dezer bewering voor een bepaald geval te staven, wenschte ik met U de geschiedenis van een klein onderdeel van menschelijke kennis na te gaan. Schenkt mij dan goedgunstig Uwe aandacht wanneer ik trachten zal U te schetsen 't begin en den voortgang der Oostersche studiën in Europa.

Het tijdstip waarop die studiën in den kring der Europeesche wetenschap werden opgenomen, valt ten naasten bij samen met dat, waarmede wij de Nieuwe Geschiedenis plegen te laten beginnen. Het Westen streefde toen het Oosten met alle

macht vooruit en werd zich van zijne meerderheid helderder bewust. Had het in de Middeleeuwen voor een poos geschenen alsof de Islâm de Christenheid zou overvleugelen, die dagen waren lang voorbij. In 't zuidoosten van ons werelddeel was Turkije nog machtig, ja, maar alleen als militaire mogendheid, wier goed gedrilde soldaten en uitmuntende kanonnen ontzag inboezemden, doch voor wier geestelijk overwicht men niet beducht behoefde te zijn. In westelijk Europa was met Granada het laatste bolwerk der Moorsche macht gevallen en de Spanjaard na een oorlog van acht eeuwen voor goed overwinnaar gebleven. De ontdekking van eene Nieuwe Wereld in 't verre Westen en kort daarop van een zeeweg naar Indië konden den Europeaan in 't bewustzijn van zijn meerderheid slechts bevestigen, hem aansporen tot verdere ontdekkingen en nieuwe veroveringen. Te gelijker tijd bracht de Europeesche kunst gewrochten voort die alles wat het Oosten gezien had, in schoonheid verre overtrof. In die veelbewogen tijden was het, dat Europeesche geleerden de uitkomsten van Middeleeuwsche Joodsche en Arabische taalstudie zelfstandig verder begonnen te ontwikkelen. In 1505 verscheen de eerste Hebreeuwsche spraakkunst benevens woordenboek, bewerkt door den Duitschen humanist Reuchlin; een jaar vroeger had de Spanjaard Pedro de Alcalá de eerste Arabische grammatica uitgegeven. De groote scheuring in de Kerk, die niet lang daarna uitbrak, wel verre van de ontluikende studie van Hebreeuwsch en Arabisch te benadeelen, had voor de versterking en uitbreiding er van de gunstigste gevolgen. Want voor den Protestantschen theoloog, die geen andere kenbronnen der goddelijke waarheid erkende dan de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds, werd grondige kennis van 't Hebreeuwsch een eerste vereischte, een onmisbaar bestanddeel van zijne opleiding tot verkondiger der heilige schrift. En wat het Arabisch betreft, de verwantschap er van met de oude taal van Kanaän was zoo duidelijk dat

niemand het nut eener gelijktijdige beoefening der twee zustertalen miskennen kon. Buitendien bezit het Arabisch eene zoo veel omvattende letterkunde en is het eene zoo uitnemend schoone taal, dat zij steeds de rechtmatige bewondering en onverflauwde belangstelling van het wetenschappelijk Europa heeft weten op te wekken. Geen wonder derhalve dat zoo veel groote klassieke philologen, en onder hen een Justus Scaliger, met liefde en ijver een deel hunner krachten aan haar studie wijdden.

De beoefenaars van 't Hebreeuwsch en Arabisch vestigden hun opmerkzaamheid weldra ook op twee andere Semitische talen, 't Syrisch en 't Aethiopisch. De beschouwing van 't verband waarin deze alle met elkander staan, leidde van zelf tot een stelsel van taalvergelijking, dat uit den aard der zaak niet zulke verrassende uitkomsten gehad heeft als de eerst in onze eeuw mogelijk geworden vergelijking der Arische talen, maar toch op eigen, meer beperkt gebied, niet minder grondig mag heeten.

Bij de aankweeking en bevordering der wetenschap van 't Semitische Oosten hebben zich nagenoeg alle landen van Europa, niet het minst het gemeenebest der Vereenigde Provinciën, verdienstelijk gemaakt. Aan de Hoogescholen bloeide naast de studie der klassieke oudheid, de Oostersche, vertegenwoordigd door mannen wier namen even onvergankelijk zullen wezen als die der groote klassieke philologen der 16de, 17de en 18de eeuw. Gedurende een tijdvak van bijna driehonderd jaren voerde op Oostersch gebied de Semitische studie de alleenheerschappij; eerst met het einde der vorige eeuw begint een nieuw tijdvak en van toen af heeft de alleenheerschappij plaats gemaakt voor eene republiek, grooter en machtiger, dan de oude monarchie.

Wanneer ik sprak van de oppermacht der Semitische studiën, M. H., dan bedoelde ik niet dat andere volken in Azië volstrekt niet de aandacht trokken van Europeesche geleerden.

Onder anderen beoefende men reeds vóór meer dan twee eeuwen het Nieuw-Perzisch en was men toen reeds overtuigd dat de Perzen geen Semiten waren, maar verwant met de Europeesche volken. Met dat al zijn de Perzen na hun overgang tot den Islâm zulk een integreerend deel der Moslemsche wereld geworden en hebben zij in taal en zeden zooveel van de Arabieren overgenomen, dat de Perzische letterkunde niet geheel ten onrechte als een aanhangsel der Arabische kon beschouwd worden en als zoodanig vooral beoefend werd.

Ook het verdere Oosten, waar van 't begin der Nieuwe Geschiedenis af de Europeesche handel zoo'n belangrijke rol speelde, bood stof genoeg voor wetenschappelijke nasporingen van allerlei aard. De Jezuieten zijn dan ook niet in gebreke gebleven om tijdens hun verblijf in China zich op het Chineesch toe te leggen. Sommige hunner, voornamelijk Italianen, beproefden in Indië hun krachten aan 't Sanskrit. In zuidelijk Indië leefde en werkte in den aanvang der vorige eeuw de geniale Padre Beschi, die het zoover bracht in de kennis van het Tamil, dat hij als proza-schrijver en dichter in die taal optrad, en wel met zulk een gevolg, dat een zijner gedichten, een loflied op de Heilige Maagd, thans nog door de Heidensche Tamils als een der klassieke werken hunner letterkunde ten zeerste geroemd wordt.

Nog verder in 't Oosten, in den Indischen Archipel, hebben zich zoowel Katholieke als Protestantsche geestelijken verdienstelijk gemaakt, de eersten ten opzichte van de Philippijnsche dialecten, de laatsten ten aanzien van 't Maleisch, Formosaansch enz. Ook van andere Polynesische talen dan de genoemde had men woordenlijstjes, bij wijze van staaltjes, verzameld, voldoende evenwel om onzen Reland in de gelegenheid te stellen aan te toonen, dat de bewoners van de meeste eilanden der Stille Zuidzee, den Indischen Archipel en van Madagaskar stamverwante talen spraken.

Hoe bekwaam en ijverig de Jezuieten en andere geestelijken ook geweest zijn, hun werk heeft op den gang der wetenschap weinig invloed uitgeoefend, hetzij omdat het geschikte oogenblik nog niet gekomen was, of omdat zij de gave misten om de belangstelling hunner tijdgenooten op te wekken, of omdat zij studeerden ter bereiking van loffelijke doeleinden zonder ware liefde voor 't onderzoek op zich zelf. En de wetenschap is eene naijverige vrouw: zij openbaart hare geheimen niet dan aan hem die zich van ganscher harte aan haar wijdt. Geestdrift alleen is voorzeker niet voldoende om eene wetenschap te stichten, doch zonder de eerste kan de laatste niet gedijen. Men kan er gerust op zijn, waar eenmaal geestdrift bestaat, zal al het andere weldra volgen. Ten bewijze strekke 't voorbeeld van Anquetil du Perron.

Deze Fransche geleerde had in 1754 op toevallige wijze eene kopie te zien gekregen van eenige bladen uit een handschrift der Zend-Avesta. Zulke manuscripten van de heilige boeken der Ormazd-dienaars of zoogenaamde Vuuraanbidders, waren sinds lang uit Bombay, waar toen reeds veel Pârsi's woonden, naar Engeland overgebracht en in de boekerijen van Oxford veilig geborgen, of wil men begraven. Met de leerstellingen van de oude Perzen en hunne aan 't voorvaderlijk geloof trouw gebleven afstammelingen was men in Europa eenigermate bekend; want Thomas Hyde had reeds in 1700 een werk geschreven over de geschiedenis van den godsdienst der oude Perzen en der Magiërs. Hoe verdienstelijk dat boek voor zijn tijd ook was, het steunde uitsluitend op het gezag van Nieuw-Perzische, grootendeels Mohammedaansche schrijvers, dewijl noch Hyde noch eenig ander Europeaan in staat was, wegens onbekendheid met de taal, uit de zuiverste bron, de Zend-Avesta zelve te putten. Toen Anquetil de overtuiging gekregen had dat de Pârsi's in Indië in 't bezit waren van de gewijde oorkonden hunner leer, vatte hij het besluit op om eene

reis naar Bombay te ondernemen en aldaar ter schole te gaan bij de Pârsische priesters. Zoodra zijn plan tot rijpheid gekomen was, deelde hij het aan eenige invloedrijke oudere geleerden mede. Deze moedigden hem ten zeerste aan en beloofden pogingen in 't werk te zullen stellen om hem eene ondersteuning van wege den Koning te bezorgen. Die welmeenende beloften waren lichter gegeven dan vervuld; aan 't weelderig hof van Lodewijk XV stelde men in andere zaken belang dan in de Zend-Avesta of de Pârsi's. Zooals te voorzien was, liet de koninklijke ondersteuning uitermate lang op zich wachten, zóó lang dat de vurige jonge man ongeduldig werd en besloot zonder langer dralen den tocht naar 't Oosten te aanvaarden. Aangezien hij volstrekt onbemiddeld was, zag hij geen anderen uitweg dan om als gemeen soldaat dienst te nemen bij de Fransche Indische Compagnie. Was hij eenmaal op Indischen bodem, dan zoude hij, naar hij hoopte, vroeger of later de gelegenheid vinden om te komen waar hij wezen wilde, in weerwil van de vijandschap die er in die dagen tusschen de Franschen en Engelschen bestond. Anquetil du Perron werd dan soldaat, scheepte zich in en bereikte na allerlei wederwaardigheden Indië, en niet dan met groote moeite eindelijk Bombay. Daar ter stede wachtte hem eene nieuwe teleurstelling: hij vond de Pârsi's wantrouwig en volstrekt niet gezind om een vreemdeling binnen te leiden in het heiligdom hunner leer.

Anquetil was gelukkig de man niet, om zich licht uit het veld te laten slaan en hij had te minder reden om te wanhopen, omdat hem eindelijk van Frankrijk uit onderstand toegekomen was. Kortom, hij wist den geleerden Pârsi-priester Dastûr Dârâb over te halen hem handschriften van de Zend-Avesta te bezorgen en onderwijs te geven. Na onder toezicht van Dârâb van 1759—61 aan eene vertaling der aan Zoroaster toegeschreven boeken gewerkt te hebben, nam hij de terugreis

naar Europa aan, wel voorzien van codices, welke later te Parijs bewaard, eenmaal bestemd waren de gewichtigste diensten aan de studie der Zend-Avesta te bewijzen.

Alvorens naar zijn geliefd Frankrijk terug te keeren, begaf Anquetil zich naar Engeland, want hij wilde zich met eigen oogen overtuigen of de te Oxford bewaarde handschriften niets anders bevatten dan die hij bezat.

Te Oxford had hij nog meer moeite met het wantrouwen der Engelschen dan in Bombay met dat der Pârsi's. De hoeders van de schatten der bibliotheek schudden bedenkelijk het hoofd en zagen er groot bezwaar in, aan een vreemdeling, en dat nog wel een Franschman, zulke kostbare geschriften te toonen. Na eenigen tijd wist Anquetil de Heeren dan toch te overreden hem inzage te geven van de handschriften, die hij licht herkende, en nu hij zijn doel bereikt had, spoedde hij naar zijn vaderland terug. In 1771 zag zijn werk onder den titel van „Zend-Avesta, ouvrage de Zoroastre" het licht.

De naam van Anquetil du Perron zal steeds met eere in de geschiedboeken der wetenschap staan opgeteekend; hij heeft den stoot gegeven tot het onderzoek naar de godsdienstleer en taal der oude Iraniërs, hij heeft de bouwstoffen verzameld waarvan jongere geslachten zulk een nuttig gebruik zouden maken. Het is hem echter niet beschoren geweest, den philologischen grondslag te leggen voor de studie van de taal der Zend-Avesta, van 't Oostiraansch of Baktrisch. Zulks was in zijn tijd trouwens ook onmogelijk; het licht dat van 't Oosten, van Indië uit, zijne stralen over Iran zou verspreiden, was nog niet opgegaan, doch weldra zou de dag aanbreken, en daarmee de Oostersche wetenschap een nieuw tijdvak intreden.

Aan twee Engelschen, den koopman Wilkins en den rechtsgeleerde Sir William Jones, komt de eer toe, de eersten te zijn geweest die de rijke mijn der Oudindische taal- en letterkunde voor Europeesch onderzoek hebben ontsloten. In 1785

verscheen van de hand des eersten eene vertolking van 't wijsgeerig gedicht de Bhagavad-Gîtâ, en van diezelfde tijd af leverde de tweede een reeks van verhandelingen over de oude Indische literatuur, waarop zijne smaakvolle vertaling van de Çakuntalâ in 1789 als het ware de kroon zette. In 't voetspoor van William Jones, die in 1794 overleed, traden verscheidene navolgers, en daaronder één wiens naam geen Sankritist zonder bewondering en eerbied kan uitspreken: Henry Thomas Colebrooke. Deze rijk begaafde man was niet alleen een grondig taalgeleerde, maar tevens een wiskunstenaar, natuur- en sterrekundige. In alle vakken van Indische wetenschap, in spraakkunst, versbouw, wijsbegeerte, godsdienstleer, algebra, meetkunde, rechtsgeleerdheid was hij bedreven, in alles heeft hij uitgeblonken, en wel in die mate dat de betrekkelijk korte verhandelingen over de meeste dier vakken door hem uitgegeven in degelijkheid en nauwkeurigheid alles overtreffen wat tot heden toe daarover geschreven is.

De verrassende uitkomsten waartoe de beoefening van 't Sanskrit in Indië geleid had, raakten allengskens in Europa bekend, doch het duurde eene geruime poos eer dat iemand het mogelijk scheen te achten de uitheemsche plant in ons Westen aan te kweeken. Dat de woelige tijden tot die vertraging het hunne bijgedragen hebben, is mogelijk, niet waarschijnlijk. Zeker is het dat juist de oorlog tusschen Engeland en Frankrijk de eerste aanleiding gegeven heeft tot de verspreiding der kennis van 't Sanskrit in ons werelddeel. Een Engelsch officier namelijk, Hamilton geheeten, die zich in Indië op het Sanskrit had toegelegd, bevond zich als krijgsgevangene te Parijs en geraakte daar in kennis met Friedrich Schlegel. Deze maakte gretig van de hem aangeboden gelegenheid gebruik om Hamilton's leerling te worden en deelde eenige jaren later, in 1808, de vruchten van zijne studie mede in het werk „Ueber die Sprache und Weisheit der Inder."

Weinige zijn er van de thans levenden die dat boek meer dan bij naam kennen; het bevat dan ook niets wat wij niet van elders weten, en zelfs menige dwaling, maar het is met zulk een talent en gloed geschreven dat het in zijne uitwerking in Duitschland niet gemist heeft. De gevolgen bleven niet achterwege. Na weinige jaren werd het Sanskrit als vak van wetenschap daar te lande ingevoerd door Friedrich Schlegel's eigen broeder, August Wilhelm, en door Frans Bopp. Beide hebben het welverdiende voorrecht gehad lang als Hoogleeraar in 't Sanskrit werkzaam te mogen zijn, de eene te Bonn, de andere te Berlijn. Bij de verschillende richtingen, waarin zij zich bewogen, kwamen zij somwijlen met elkaar in botsing, maar dit heeft op de ontwikkeling van 't vak niet dan gunstig gewerkt. Hebben Aug. Wilh. Schlegel en zijn leerling Lassen zich verdienstelijker gemaakt jegens de Indische philologie en oudheidkunde, aan Bopp komt de niet geringer eer toe dat hij met de hem eigene helderheid van geest het ingewikkelde stelsel der oude Indische taalgeleerden heeft vereenvoudigd en, wat van meer blijvende waarde geweest is, de Indogermaansche, Arische taalvergelijking op onwrikbare grondslagen gevestigd.

Zoowel de uitkomsten als de methode der vergelijkende taalstudie waren wel geschikt om de aandacht te trekken van een veel grooter geleerd publiek dan dat hetwelk zich tot Indië aangetrokken voelde, en nadat Jacob Grimm, onsterfelijker nagedachtenis, de historisch-vergelijkende richting had aangewezen als de baan waarin de Germanistische studiën zich voor goed zouden bewegen, kwam er tusschen het Oosten en 't Westen stilzwijgend een bondgenootschap tot stand, waarover geen der partijen tot nog toe reden heeft gehad berouw te gevoelen.

Om soortgelijke redenen als in Duitschland schoot de studie van 't Sanskrit ook in Frankrijk en Rusland diepe wortels, want ook Romanen en Slaven leerden hun stamverwantschap met de Indiërs kennen; ook onder hen togen geleerden aan 't

werk om de oudste overleveringen van hun geslacht in de vroegste oorkonden der Brahmanen op te sporen. Gaandeweg heeft zich de beoefening van 't Sanskrit uitgebreid en er is tegenwoordig geen beschaafde staat in Europa en Noord-Amerika, waar ze niet als noodzakelijk bestanddeel van 't Universitair onderwijs wordt erkend.

Zoo de ontdekking van 't verband tusschen 't Sanskrit en de Westersche talen de studie der laatsten in meer dan één opzicht ten bate gekomen is, van nog meer rechtstreeksch belang is de kennis van 't oude Indië geweest voor de verklaring van de Zend-Avesta. Een landgenoot van Anquetil du Perron, de nauwgezette Eugène Burnouf, onderwierp den grondtekst aan een grondig onderzoek en toonde aan, hoe de taal tot in de kleinste bijzonderheden toe, verwant was met het Oud-Indisch, en hoe met behulp hiervan de traditioneele verklaring door de Pârsi-priesters van hun gewijde boeken gegeven, soms bewijsbaar juist, en nog vaker klaarblijkelijk verkeerd was. Dus werd de taak door een Franschman zoo moedig ondernomen, doch slechts ten halve uitgevoerd, door een anderen Franschman met uitstekend gevolg voortgezet, en nadat Burnouf's werk over den Yaçna in 1835 de pers verliet, hebben èn diens landgenooten èn andere Europeanen, alsook de Pârsi's zelven, met ijver aan de opheldering en zuivering van die eerwaardige overblijfselen der oudheid medegewerkt.

Nog schitterender diensten dan aan 't Baktrisch heeft het Sanskrit bewezen aan 't Oud-Perzisch, de taal van de Achaemeniden, van Cyrus en Darius. Het heeft daarbij, kan men zeggen, de taak vervuld van tolk, en dewijl de gevolgen van dat dienstbetoon zich ver buiten Arisch gebied uitgestrekt hebben, is het wel der moeite waard langer bij de geschiedenis der ontraadseling van 't zoogenaamde spijkerschrift stil te staan.

In de vorige eeuw hadden Europeesche reizigers vrij goed

geslaagde afteekeningen gemaakt van bas-reliefs en inscripties welke zij in de bouwvallen van Persepolis en andere oorden van Perzië hadden aangetroffen. De letterteekens, die men nu eens met spijkers, dan weer met wiggen vergeleek — van waar de naam van spijkerschrift en *écriture cunéiforme*, *Keilschrift* — vertoonden niet in de verste verte eenige overeenkomst met oudere of nieuwere alphabetten, en vermits men ook niets van den inhoud kende, ontbrak het aan alle gegevens om het onbekende te vinden. Het vraagstuk scheen volstrekt onoplosbaar. En toch zou de uitkomst leeren dat er inderdaad wel enkele gegevens waren, mits men ze wist te gebruiken. Werkelijk gelukte het aan het geduld en de scherpzinnigheid van Grotefend te Hanover, in 't begin dezer eeuw, den sleutel van 't ondoordringbaar schijnend geheim te ontdekken. Grotefend had opgemerkt dat de 3 kolommen, waarin de inscripties afgedeeld zijn soortgelijke, hoewel niet dezelfde karakters bevatten, voorts dat de eerste kolom een eenvoudiger schrift, met veel minder teekens, vertoonde dan de twee andere. Hij begon dus, zooals natuurlijk was, met het minst ingewikkelde. Nadat hij de overtuiging erlangd had dat het schrift van de linker naar de rechterhand moest gelezen worden en dat de woorden door een bijzonder teeken van elkander gescheiden waren, ging hij zoeken naar eigennamen van Perzische koningen, zooals ons die vooral uit Grieksche schrijvers bekend zijn. Bij eene oplettende beschouwing van twee kleine teksten bespeurde hij dat één koningsnaam, of wat hij daarvoor hield, in beide voorkwam, schoon niet op dezelfde plaats; in den eenen leek het de naam van den koning zelven te zijn, in den anderen die van 's konings vader. Wie konden dat zijn? Cyrus en Cambyses zeker niet, want deze namen beginnen met dezelfde letter — zoo meende Grotefend, en alhoewel dit voor 't Perzisch niet doorgaat, was de dwaling gelukkig niet van een aard om de berekening te doen falen. Aan] Artaxerxes

kon ook niet gedacht worden, want de naam is te lang. Er bleef dus niets over dan Darius en Xerxes, en inderdaad, beide hebben althans één letter, de *r*, gemeen, en gaven dus een middel aan het hand om tot op zekere hoogte de proef op de som te nemen. Daar men nu met grond veronderstellen mocht dat in 't eene opschrift voorkwam „Xerxes, zoon van Darius", moest er in het andere staan „Darius, zoon van Hystaspes". Dat kwam vrij wel uit met het aantal letters, zoodat men, behoudens eenige onzekerheid over den juisten vorm van dezen naam, die bij de Grieken Ὑστάσπης, bij de latere Perzen Gushtâsp klonk, altoos de waarde van eenige teekens meer kon bepalen, dan er uit de namen Darius en Xerxes af te leiden was.

Op die wijze dan waren de eerste schreden op den weg die eenmaal tot volledige ontcijfering leiden zou gezet, en zonder twijfel zou Grotefend zelf nog meer ontdekt hebben, bijaldien hij had kunnen beschikken over de middelen welke men eerst later in Europa zou kunnen aanwenden. Van daar dat de ontcijfering geen noemenswaarde vorderingen maakte totdat Lassen in 1836 met behulp van 't Sanskrit zoowel over de lezing als over de verklaring der inscripties een nieuw licht deed schijnen. Door toenemend materiaal, waarvan 't beste geleverd werd door den Deen Westergaard, zag Lassen zich in staat gesteld zijne nasporingen voort te zetten en kreeg hij van lieverlede wakkere medewerkers in de hoe langer zoo aantrekkelijker studie.

Terwijl men nu in Europa belangrijke vorderingen maakte, werkte een jong Engelsch officier, thans Sir Henry Rawlinson, in alle stilte te Kermanshâh in Perzië. Met taaie volharding had hij de groote driekolommige inscriptie van Behistun, waar Darius zijne voornaamste regeeringsdaden op de gladde rotswand heeft vereeuwigd, afgeschreven. Wegens den grooten omvang der Behistunsche inscripties vermocht Rawlinson veel te verstaan

van hetgeen anderen duister gebleven was en nadat hij in 1846 den volledigen tekst had uitgegeven, ging de kennis van 't Oud-Perzisch met snelle schreden voorwaarts. Daarenboven werd de belangstelling van 't geleerde publiek in die overblijfselen van 't verleden meer dan verdubbeld, omdat de teksten van Behistun eene bijzondere waarde hadden als bron voor de geschiedenis. Voor 't eerst toch maakte men hier kennis met een stuk officieële Perzische geschiedenis, verhaald door een Koning der Koningen, een niet onpartijdig geschiedschrijver, zeker, doch wat wij vroeger wisten, dank zij Herodotus, is ook niet altoos uit de zuiverste bronnen geput. Intusschen is het niet meer dan billijk, te erkennen, dat de deftige edicten van Darius en de meer romantische verhalen van Herodotus in hoofdpunten met elkaar overeenstemmen.

Het mag ons niet te zeer verwonderen, G. T., wanneer Darius, in de volheid zijner macht, het woord richt tot de nakomelingschap op eene wijze alsof hij het onmogelijk achtte dat de taal der Achaemeniden ooit in vergetelheid kon geraken. Nu eens zegt hij: „Dit wat ik gedaan heb, deed ik in allen deele met den wil van Auramazdâ. Gij, wie gij ook wezen moogt, die later deze beschrijving lezen zult van hetgeen ik gedaan heb, schenk er geloof aan; houd het niet voor leugentaal. Bij Auramazdâ verklaar ik, dat het waarheid is; in geenen deele heb ik leugentaal gesproken." Elders, in zijn grafschrift, uit hij zich, na de opsomming der aan hem onderworpen landen, in dezer voege: „Indien gij soms denken moogt, hoe kan Koning Darius zooveel landen beheerscht hebben, bezie dan dit beeldhouwwerk, deze figuren welken mijnen troon dragen, opdat gij het begrijpen moogt. Dan zult gij overtuigd zijn dat de speer van den Pers verre gereikt heeft; dan zult gij overtuigd zijn dat de Pers verre buiten Perzië heeft oorlog gevoerd."

Hetgeen de machtige alleenheerscher en warme vaderlander

zich niet kon voorstellen, is desniettemin gebeurd; na twee eeuwen was zijne taal niet meer algemeen verstaanbaar, zijn rijk vernietigd, en gedurende twee duizend jaren heeft zeker niemand de stom geworden teekens zijner edicten kunnen spreken, totdat Europeesch geduld, geholpen door de fortuin, hun een nieuw leven heeft ingeblazen.

De gelukkig volbrachte ontsluiering van den Perzischen tekst leidde van zelf tot de ontcijfering der twee overige kolommen en leverde daarvoor den vasten grondslag. Het groote aantal van eigennamen in die op steen gegrifte staatsstukken verschafte den onderzoeker het middel om de waarde der karakters in de nog onbekende schriftsoorten te bepalen, wel niet volkomen, maar toch voldoende om gansche regels zonder bezwaar te lezen. Het bleek alras dat èn het schrift èn de taal van de derde kolom overeenkwam met hetgeen men vond op de tafeltjes van gebakken klei die bij de opgravingen in 1845 ter plaatse waar 't oude Ninive gestaan had voor den dag waren gekomen. Er was derhalve geen twijfel aan, of de tekst in de derde kolom was de officieële Assyrische vertaling van den Perzischen. Dit Assyrisch nu was in zijn bouw en woordenschat zoo onmiskenbaar Semitisch, zoo naverwant met Hebreeuwsch en Syrisch, dat men zich bij de verklaring spoedig op vasten bodem begon te gevoelen. In 1851 was Rawlinson in staat de Assyrische redactie der Behistunsche edicten met transcriptie en Latijnsche vertolking in 't licht te geven. Weldra wedijverden Engelsche, Fransche en Duitsche geleerden met hem in de beoefening van 't Assyrisch; een Fransche wetenschappelijke tocht naar Mesopotamië werd met gewenschten uitslag bekroond, dank zij vooral de rustelooze werkzaamheid van den vindingrijken Julius Oppert. Door de latere vondsten te Ninive en Babylon zijn de bouwstoffen voor de Assyriologie boven alle verwachting vermeerderd; duizenden van tafeltjes en cylinders zijn uit het puin der eeuwen te voorschijn gehaald en naar

Europeesche musea overgebracht, een voorraad groot genoeg om meer dan één menschengeslacht handen vol werks te geven. Want hoeveel moeilijkheden er ook overwonnen zijn, er blijft ten gevolge van het ingewikkelde Assyrische schrift nog veel duisters en onbevredigends over.

De zonderlingheid van 't schriftstelsel der Assyriërs heeft men trachten te verklaren door aan te nemen dat het oorspronkelijk voor eene oudere, niet Semitische taal bestemd was. Wat daarvan zij, men heeft in Ninive en Babylon stukken gevonden in hetzelfde schrift, maar in eene andere taal. Over den aard dier taal, welke de een Akkadisch, een ander Sumerisch, een derde wederom anders noemt, heerschen nog de tegenstrijdigste meeningen, en de theoriën welke daarover verkondigd zijn, dragen te zeer de kenmerken van ontstaan te wezen onder den invloed van vooraf opgevatte denkbeelden dan dat zij op onbepaald vertrouwen kunnen aanspraak maken.

Dit laatste is ook van toepassing op hetgeen men omtrent aard en verwantschap der taal in de tweede kolom der Achaemeniden-inscricpties beweerd heeft. Aangezien bedoelde tekst duidelijk eene vertolking van den Perzischen is, kan het niet missen of men leert tot op zekere hoogte de taal er van verstaan, maar waar ze thuis behoort, is nog niet uitgemaakt. De een houdt ze voor Medisch, de ander voor Susianisch, een derde voor Scythisch; klemmende bewijzen heeft nog niemand weten bij te brengen. De pogingen die de Engelschman Norris en andere aangewend hebben om aan te toonen dat ze verwant is met Finsch, Hongaarsch, Turksch en andere talen van den zoogenaamd Ural-Altaischen stam, zijn ten eenenmale mislukt. Nu, eenige tegenspoed na zooveel goed geluk kan ons niet bevreemden, noch den ijver dooven. Wetende dat niet alle vestingen met den stormpas te veroveren zijn, hebben wij 't bondgenootschap van den tijd in te roepen en af te wachten of de overgave van de

al nauwer en nauwer ingesloten sterkte niet van zelf zal volgen.

De geschiedenis van de geleidelijke ontcijfering der verschillende soorten van spijkerschrift heeft een waardigen tegenhanger in de niet minder belangwekkende ontraadseling der Egyptische hiëroglyphen. Het zij mij vergund U de geschiedenis er van in 't geheugen terug te roepen.

Ten tijde van den veldtocht van Napoleon Bonaparte in Egypte, vonden eenige soldaten bij 't graven van verschansingen in de nabijheid van Rosette een beschreven basaltsteen. Het bovenste stuk vertoonde hiëroglyphische teekens; daaronder volgde een gedeelte in demotisch schrift; het onderste stuk was Grieksch. Bij de kapitulatie der Fransche troepen aan de Engelschen, werd de steen van Rosette in 1802 als buit medegevoerd naar 't Britsch Museum. Nog in dat zelfde jaar slaagde de Zweed Åkerblad er in, van 't gedeelte in demotisch schrift ettelijke eigennamen te lezen, zoodat hij een demotisch alphabet zonder veel leemten kon samenstellen; ook wist hij andere woorden te ontcijferen en door vergelijking met het Koptisch te verklaren. Zeer beslist gaf hij als zijne overtuiging te kennen: »dat de Koptische taal een overblijfsel is van 't oud Egyptisch." Dat resultaat had grooter waarde dan menigeen van 's mans navolgers wel heeft willen erkennen. Immers, zoodra men de taal herkent, is er ééne onbekende opgelost.

Verscheidene jaren nadat Åkerblad de uitkomsten van zijn onderzoek had bekend gemaakt had, begon ook de Engelsche natuurkundige Young zich in 't vraagstuk te verdiepen. Met het demotisch wilde het niet vlotten. Åkerblad kwam hem te hulp met eene overzetting en taalkundige verklaring der vijf eerste regels van den demotischen tekst; te vergeefs: Young was te oppervlakkig met Koptisch bekend om de uitleggingen van den Zweed te begrijpen, laat staan er op voort te bouwen. Hij ging zelfs zoover, te ontkennen dat er een demotisch

alphabet bestond. Met de hiëroglyphen was Young gelukkiger, hij bracht het tot de ontcijfering van eenige eigennamen op den steen van Rosette en maakte den uitslag van zijn onderzoek in 1819 wereldkundig. 's Mans ontdekking was vernuftig, al bleef ze volstrekt onvruchtbaar. Hij was zelfs het spoor geheel bijster, toen hij van 't hiëroglyphisch met evenveel onrecht als van 't demotisch beweerde, dat de teekens geen klanken verbeelden behalve in eigennamen.

In denzelfden waan verkeerde een tijdlang ook een ander, dezelfde die thans algemeen als de vader der Egyptologie erkend is: Champollion le Jeune. Deze buitengewone man, die als grondig taalkenner, vooral in 't Koptisch, de noodige voorbereiding bezat, trad in 1821 op met een werk waarin hij de meening verkondigde dat de hiëroglyphen teekens waren voor begrippen, niet voor klanken. Voortgezet onderzoek bracht hem tot eenigszins andere gedachten en een jaar later toonde hij op den goeden weg te zijn: toen had hij den sleutel voor de ontcijfering ontdekt en wel op de volgende wijze.

Op den steen van Rosette vond hij een groep hiëroglyphen, welke blijkens den Griekschen en demotischen tekst den naam Ptolemaeus moest bevatten. Op een obelisk van Philae in hiëroglyphisch en Grieksch, trof hij den naam Kleopatra aan. Door onderlinge vergelijking dezer twee woorden laat zich natuurlijk de waarde van onderscheidene teekens bepalen en de uitkomst toetsen, dewijl Ptolemaeus en Kleopatra eenige letters gemeen hebben. Verder las hij den naam Alexander en ontdekte hij varianten van de titels Caesar en *Αὐτοκράτωρ*. Zoodoende ging hij voort totdat hij een vrij volledig hiëroglyphisch alphabet kon samenstellen. Van zijne vroegere dwaling was hij nog niet geheel teruggekomen, in zooverre hij meende dat zulk een alphabet louter voor eigennamen en titels gebruikt was geworden; eerst in 1824 was hem de laatste schil van de oogen gevallen: in zijn »Précis du système hieroglyphique" be-

wees hij dat de hiëroglyphische opschriften grootendeels uit zuiver phonetische teekens bestaan en gaf hij de taalkundige verklaring van een tal van woorden met beroep op het Koptisch.

Had Champollion niet anders gedaan, het zou genoeg geweest zijn om te toonen dat hij bedeeld was met zeldzame schranderheid. Hij zou een kunststuk verricht hebben dat de toejuiching van 't aangapende publiek waardig was, maar niet zoozeer de blijvende bewondering en dankbaarheid van 't nageslacht verdiende. En toch, zoo één geleerde, dan heeft hij hierop aanspraak. Want toen hij eenmaal op 't rechte pad was, rustte hij niet vóórdat hij eene nieuwe wetenschap geschapen had. Teksten, spraakkunst en woordenboek, alles bracht hij in orde eer dat de dood hem in 1832 op 42-jarigen leeftijd wegrukte.

Snel heeft zich op den door Champollion zoo wel bereiden bodem de jonge wetenschap ontwikkeld, die in alle beschaafde landen warme vereerders en bekwame beoefenaars tellen mag.

Bij de ontwikkeling der Aegyptologie heeft de studie van 't Koptisch niet weinig gewonnen. Afgescheiden van de diensten welke 't Koptisch als hulpwetenschap bewezen heeft, maakt het rechtmatig aanspraak op onze belangstelling als de kerktaal der Egyptische Christenen, die als de eenigste levende herinneringen aan 't oude Egypte mogen beschouwd worden.

Het rijk der Pharao's is sinds lang ondergegaan; de vruchtbare bodem waar eenmaal eene zoo eigenaardige, indrukwekkende beschaving tierde, is Semitisch land geworden en het schouwtooneel van ongeneeslijk wanbeheer. Een gelukkiger lot is beschoren geweest aan een ander rijk, welks geschiedenis zich insgelijks in de nevelen van een grijs verleden verliest, welks beschaving niet veel jonger is dan de Egyptische: ik be-

doel China. Binnen de grenzen van dit groote land woont meer dan een derde van 't geheele menschelijk geslacht en dit feit alleen is voldoende om te verklaren hoe, bij toenemend handelsverkeer tusschen Europa en het verre Oosten, de practische behoefte geboren werd voor de aanleering van 't Chineesch. Die behoefte deed zich nog sterker gevoelen bij de Christelijke zendelingen, die sedert het laatst der vorige eeuw voor de verspreiding van hun geloof werkzaam waren. Zij zetten voort wat de Jezuieten begonnen hadden en met beteren uitslag. Bij zoo'n geletterd volk als de Chineezen zijn, ontbrak het niet aan bekwame onderwijzers en het kwam er maar op aan, zich hunne lessen ten nutte te maken en de opgegaarde wetenschap in eenen vorm te gieten welke in overeenstemming was met de behoeften en den smaak der Europeanen. Ten gevolge van de onveranderlijkheid van 't Chineesche schriftstelsel levert de bestudeering van de gewrochten der oude letterkunde minder bezwaren op dan bij eenig ander volk, en daarenboven hebben de Chineezen zelven hun klassieken onafgebroken beoefend, zoodat hun voorlichting zelden te vergeefs werd ingeroepen. Zoodra men in 't Westen begreep dat men voortaan aan de hand van ervaren gidsen veilig het vreemde gebied kon betreden, deinsde men niet langer terug voor moeielijkheden die kort te voren nog voor onoverkomelijk gehouden waren. Voor gebrek aan stof had men niet te vreezen; immers het was al lang bekend dat de Chineesche literatuur onuitputtelijk rijk is, en voornamelijk in wijsgeerige zedekunde, geschiedenis, land- en volkenkunde veel voortreffelijks bezit. Daargelaten nog de nuttige leering die er uit die meer dan 3000 jaar oude letterkunde te putten valt, is de taal op zich zelve beschouwd de aandacht van den Westerling ten volle waard, omdat zij de zuiverste type is van de groep talen welke in Achter-Indië en Thibet gesproken worden. Eindelijk nog is bekendheid met het Chineesch eene onmisbare voorwaarde om tot grondige ken-

nis te geraken van 't Japansch. Al deze redenen hebben samengewerkt om aan de studie van 't Chineesch een gunstig onthaal te verzekeren, en daarom heeft ze dan ook gedurende meer dan een halve eeuw in 't Westen gebloeid, inzonderheid in Frankrijk en Engeland, voorts in Rusland en Duitschland, en eindelijk in Noord-Amerika en ons vaderland.

Zoo even gewaagde ik van 't bekende feit dat de beschaving van 't Hemelsche Rijk zich verbreid heeft over 't naburige Japan. De Japanners zijn in hun waren aard even vatbaar voor vreemden invloed als eenig ander volk, gelijk èn hun oudere èn hun nieuwste geschiedenis bewezen heeft. Maar het stelsel van strenge afzondering dat zij na de verdrijving der Portugeezen uit zelfbehoud aannamen en zoo lang volhielden, was niet geschikt om den Europeaan het uitzicht te openen op spoedige verandering. Door de mededeelingen van verschillende geleerden die onder de hoede der Hollandsche Oostindische Compagnie Japan bezocht hadden, wist men juist genoeg om de nieuwsgierigheid te prikkelen, niet genoeg om ze te bevredigen. Bestond er ergens kans om de noodige gegevens voor eene studie van de taal, letteren en kunsten der Japanners bijeen te vinden, dan was het hier te lande, vooral nadat von Siebold met de schoone verzameling die een der sieraden onzer stad uitmaakt, uit het rijk der opgaande Zon was teruggekeerd. Een gelukkig toeval voerde den bouwmeester herwaarts die met vaardige hand en ordenend brein de ruwe stof zou weten te verwerken tot een hecht gebouw. Onze betreurde Hoffmann aanvaardde moedig de taak om de studie van 't Japansch te grondvesten en haar eene waardige plaats te doen innemen in de rij der Oostersche vakken. Met welk een gevolg is U allen bekend: in 't laatst van zijn werkzaam leven heeft hij den lof zijner tijdgenooten ingeoogst; de dank der nakomelingschap zal hem niet ontgaan.

Nadat Japan voor 't wereldverkeer geopend is, heeft, zooals

te verwachten was, het aantal arbeiders op 't veld der Japanologie zich vermeerderd: Amerikanen, Engelschen, Italianen, Franschen, Duitschers hebben hun deel bijdragen en bruikbare boeken geschreven; niet te min blijven de werken van den eersten meester den hoogsten rang innemen.

Japan en China behooren tot die landen welke het Buddhisme omhelsd hebben en kunnen bij eene beschouwing van de rol welke die Indische leer gespeeld heeft, niet buiten rekening blijven. De letterkunde van beide volken is dan ook niet misdeeld in bescheiden die over de geschiedenis van 't Buddhisme een gewenscht licht verspreiden kunnen, al nemen ze in vergelijking met de geschriften van anderen aard eene ondergeschikte plaats in. Trouwens de geletterden, zoowel in China als in Japan, zijn tamelijk onverschillig voor de heilleer van den zachtzinnigen Indischen Wijze, en alleen bij de volksklasse bespeurt men eene meer dan lauwe gehechtheid aan hun geloof.

Geheel anders is dat in Thibet, het land waar het rad des geloofs meer dan elders in de Buddhistische wereld gedraaid wordt en waar de goddelijk vereerde Dale Lama troont. Daar bestaat bijna de geheele literatuur uit overzettingen van Indische werken, in de eerste plaats van godsdienstigen of kerkelijken aard, maar voor een deel ook uit ongewijde schriften die in den nasleep uit Indië medegekomen zijn. Onder die vertalingen zijn er niet weinige waarvan 't Indisch origineel verloren is gegaan of nog niet opgespoord, zoodat de bestudeering der Thibetaansche letterkunde niet te versmaden bijdragen levert tot onze kennis van de voortbrengselen van den Indischen geest. Aan den eenen kant de gelegenheid die Thibet aanbiedt om het noordelijk Buddhisme in allen luister en volle werking te aanschouwen, aan den anderen het eigenaardige verband tusschen Thibet en Indië, beide hebben samengewerkt om Russische, Duitsche en Fransche geleerden tot onderzoek

aan te sporen. De belangrijkste uitkomsten hebben wij te danken aan den wakkeren geleerde die onlangs te Petersburg overleden is, Anton Schiefner.

Gelijk in Thibet heerscht ook in Achter-Indië het Buddhisme, doch eene andere afdeeling er van, welke een anderen vorm der leer vertegenwoordigt. De taal der kanonieke boeken van deze Zuidelijke Buddhisten is het zoogenaamde Pâli, eene dochter van 't Sanskrit. De kennis er van is beperkt tot de geestelijkheid, want de landtalen in Birma, Siam, enz., hebben niets met de Arische van Voor-Indië gemeen. De vestiging der Franschen in die oorden heeft het sein gegeven tot wetenschappelijke verkenningen op ruimer schaal en heeft onder anderen geleid tot de ontdekking van even talrijke als belangwekkende bouwvallen, overblijfselen uit een tijdperk toen de Indisch-Buddhistische bouwkunst in vollen bloei was. Van de geschiedenis dier verweerde tempels weten wij vooralsnog zoo goed als niets; alleen zóóveel blijkt uit de inscripties in Sanskrit, dat Kambodja eene bloeiende Indische volkplanting moet geweest zijn. Nademaal er een levendig verkeer tusschen Kambodja en den Indischen Archipel bestaan heeft en de ontdekte monumenten een onmiskenbare, treffende overeenkomst vertoonen met de gewrochten van oude bouwkunst op Java, mogen wij met grond verwachten dat bij verdere nasporingen ons menig raadsel omtrent de verbreiding der Indische beschaving over den Archipel zal opgelost worden.

In nauwe betrekking met Achter-Indië staat, ten opzichte van het geloof, het van oudsher om zijn natuurschoon zoo vermaarde Ceilon. De Singaleezen zijn recht trotsch op hun bekoorlijk eiland en niet minder op hun boeken in 't heilige Pâli. De oudste hiervan zijn de kanonieke geschriften der Buddhistische kerk, die bij de bekeering der Singaleezen tot de leer van Çâkya in de 3de eeuw vóór onze jaartelling derwaarts zijn overgebracht; de jongere zijn in verschillende tijden op Ceilon

zelve vervaardigd. Tot op den huidigen dag toe wordt alles wat een geleerden tint heeft in het Pâli opgesteld; het is dus bij de Singaleezen de taal der kerk en der geleerden, evenals het Latijn dit in ons Westen tot betrekkelijk korten tijd was en ten deele nog is. De wetenschappelijke beoefening van 't Pâli in Europa dagteekent van de dagen van Eugène Burnouf, wiens werk voortgezet is door Denen, Russen, Engelschen, Duitschers, Franschen en kundige Singaleezen.

De landtaal, het Elu of Singaleesch, was lang vóórdat men de aandacht op het Pâli begon te vestigen, bekend. Portugeezen, Hollanders, Engelschen hebben achtereenvolgens zich er op toegelegd, natuurlijk voor praktische doeleinden. Eerst in den allerlaatsten tijd heeft men behoefte gevoeld om ook de incripties in Elu, waarvan enkele meer dan 2000 jaar oud zijn, te verzamelen en te bestudeeren.

Het noordelijk gedeelte van Ceilon wordt bewoond door Tamils, die een kleine afdeeling uitmaken van 't volk dat een uitgestrekt gebied in den zuidelijken Dekkhan bewoont. Zoowel het Tamil als de overige Dravidische talen, waarvan het de zuiverste type vertoont, is reeds vroeg door de Europeanen, die factorijen in Malabar gevestigd hadden, beoefend. Onze eeuw heeft de nalatenschap van vroeger geslachten aanvaard; het kapitaal van kennis is door zorg en beleid geklommen tot het tienvoudig bedrag en niets is verzuimd om den aanwas er van ook voor 't vervolg te verzekeren.

Ook in zake der jongere Arische dialecten van Indië heeft men slechts voortgezet wat de voorzaat begonnen had. Om verklaarbare redenen zijn de beste kenners er van ambtenaren en geestelijken, want de literarische waarde dier talen is gering. Intusschen begint men meer en meer hun beteekenis voor de vergelijkende taalstudie te erkennen. Hun trapsgewijze ontwikkeling toch uit het Sanskrit is op zijn minst even leerzaam als de wording der Romaansche talen uit het Latijn.

Bovendien is het hedendaagsche Indië zóó duidelijk een voortzetting van het oude, dat de Indologen niet zullen rusten alvorens al de schakels die het eene aan 't andere vasthechten, te hebben opgespoord.

Willen wij ons een volledig denkbeeld vormen van hetgeen de oude Indiërs voor de ontwikkeling der menschheid gedaan hebben, dan mogen wij niet buiten beschouwing laten wat zij in den Indischen Archipel hebben tot stand gebracht. De inboorlingen op de meer beschaafde eilanden weten zelven zeer goed dat er vóór de invoering van den Islâm een Hindú-tijdperk geweest is. Op welke wijze de Indische invloed is werkzaam geweest, van wanneer hij dagteekent en van welk punt hij is uitgegaan, ziedaar vragen waarop de inlander geen bescheid weet te geven en de Europeesche wetenschap alles behalve bevredigende antwoorden gereed heeft. Wat vast staat, is in hoofdzaak het volgende: de volken des Archipels behooren tot het Polynesisch menschenras; omstreeks het begin van onze jaartelling of nog vroeger hebben Indische kolonisten zich op een of meer eilanden gevestigd en van daar uit hun gebied, of althans hun geestelijk gezag, uitgebreid; het middelpunt der onder vreemden invloed ontluikende beschaving was Java; de kolonisten hebben hun godsdienst, maatschappelijk stelsel, kunst, zeden en gewoonten overgeplant. Door hun toedoen is eene literatuur ontstaan die haar inhoud aan Indische bronnen ontleend heeft en in vorm geheel op Sanskritsche leest geschoeid is. De inlandsche talen zijn niet verdrongen geworden; alleen hebben ze, de eene meer, de andere minder, Sanskrit woorden overgenomen; in enkele zijn die vreemde bestanddeelen even talrijk als de Romaansche in 't Engelsch; in andere niet menigvuldiger dan bijv. in 't Nederlandsch.

Het behoeft geen betoog dat, onder zulke omstandigheden de duizenden van draadjes welke den Archipel met Voor-Indië

verbinden niet kunnen ontward worden dan door de eindpunten scherp van elkaar te onderscheiden. Met andere woorden, de uitkomsten van 't onderzoek op 't eene gebied moeten gestadig vergeleken worden met die op 't andere. Zien wij, wat de linguistiek voor den Archipel verricht heeft.

Tot in den aanvang onzer eeuw was er, behalve voor 't Maleisch en de dialecten der Philippijnen, zoo goed als niets geschied. De oprichting van 't Bataviaasch Genootschap in 1778 was een blijk van meer algemeen wordende belangstelling, doch ging niet gepaard met eene overeenkomstige verhooging van werkkracht. De ongunstige toestand der koloniën en de weldra volgende staatkundige beroeringen verhinderden de knoppen die zich reeds gezet hadden, te ontluiken. Zelfs nadat Daendels met ijzeren vuist eene nieuwe orde van zaken had ingevoerd, bleef het in veel opzichten bij 't oude. Eerst de komst der Engelschen, of beter gezegd: de bedrijvigheid van Raffles zou een gunstigen ommekeer te weeg brengen. Raffles, Gij weet het, was een verbitterde vijand van onzen landaard, ten minste van de Hollandsche Oostindische Compagnie, hetgeen ons niet beletten moet het goede wat hij gedaan heeft, zoo breed mogelijk uit te meten. Hij heeft zich door menschelijke zwakheid wel eens laten verleiden, misschien, om het werk door Hollanders volbracht voor 't zijne te doen doorgaan; dát evenwel berooft hem niet van alle aanspraak op onze erkentelijkheid. Hij bracht nieuw leven in de werkzaamheid van 't Bataviaasch Genootschap; belastte bekwame mannen, zoowel Hollanders als Engelschen, met wetenschappelijke zendingen, en vond bij al zijne regeeringsbeslommeringen den tijd om bronnen te verzamelen voor zijn veel omvattend werk over de Geschiedenis van Java. Deels steunende op de hulp van andere, deels op eigen onderzoek, voltooide hij een geheel, dat als een bezield schilderstuk de blikken van den toeschouwer boeit, ook al ontdekt het geoefende oog van den kenner er

allerlei feilen in. Aan Raffles kan de lof niet onthouden worden, dat hij de eerste geweest is die getoond heeft, dat Java in zijn verleden en heden een waardig voorwerp van studie is. In de History of Java is door Raffles o. a. de zakelijke inhoud meêgedeeld van een Kawi-gedicht, het Bhârata-Yuddha. Bij wijze van proeve heeft hij daaraan toegevoegd een klein gedeelte van den grondtekst in transcriptie, benevens eene vertaling in gespierd Engelsch, die bewerkt is volgens de inlichtingen van een geletterden inlander.

De *History of Java* vond eenen welverdienden bijval. Onder degenen die het met groote belangstelling lazen, behoorde ook Wilhelm von Humboldt. Deze wijsgeerige taalbeschouwer, die het wezen der spraak trachtte te doorgronden en de kenmerkende eigenschappen der verschillende talen op te sporen, voelde zich bijzonder aangetrokken tot dat Kawi, hetwelk zoo duidelijk twee ongelijksoortige bestanddeelen, 't eene Arisch, 't andere Polynesisch bevatte, gelijk trouwens de Javaansche wereld in 't algemeen. Hij achtte dit, niet bijzonder zeldzame, verschijnsel merkwaardig genoeg om zich daarover in bespiegelingen te verdiepen en schreef een werk »Ueber die Kawi-Sprache", waarvan 't eerste deel in 1835 het licht zag. Daarin treedt de schrijver in beschouwingen over 't verband tusschen Java en Voor-Indië, over de gewrochten van oude bouwkunst, over het karakter van 't Kawi, de classificatie der Polynesische talen en nog zoo eenige andere punten die met het hoofdonderwerp min of meer samenhangen. Welk nut dat ietwat chaotische boek anders moge gesticht hebben, op de studie der oude taal heeft het niet den minsten invloed uitgeoefend. Niet aan den Berlijnschen denker en staatsman, maar aan een jongeren landgenoot van hem, Friederich, komt in alle billijkheid onze hulde toe, omdat deze de eerste geweest is die zich jegens 't Kawi verdienstelijk heeft gemaakt. Aanstonds zal ik

gelegenheid hebben om op Friederich's werkzaamheid terug te komen; vooraf echter zal het noodig wezen een tijd terug te gaan, om te zien welken loop de studie genomen had, nadat de kolonie weder in Nederlandsche handen was overgegaan.

Het eerst lag het Javaansch aan de beurt; dat kwam ten gevolge der veranderde omstandigheden van zelf op den voorgrond. Niettegenstaande toch het Maleisch sprekende Batavia de hoofdzetel van bestuur bleef, was het gewicht dat de aangelegenheden van Middel-Java in de schaal legden aanmerkelijk zwaarder dan ooit onder de Compagnie zaliger het geval geweest was. Ten overvloede had Raffles het publiek de oogen geopend voor het gewin dat Java als terrein van wetenschappelijk onderzoek beloofde. Onder de eerste beoefenaars verdienen de gouvernementstolk Winter en de zendeling Gericke eene bijzondere vermelding. Zij namelijk waren het die de bouwstoffen leverden welke Taco Roorda met oorspronkelijk vernuft verwerkte. Van het optreden van dezen laatste, omstreeks 1840, dagteekent de behandeling van 't Javaansch als vak van geleerdheid, en wat meer zegt, een nieuw tijdperk in de studie der Polynesische talen.

De heilzame gevolgen van Roorda's strenge leerwijze bleven niet achterwege; de invloed van zijn stelsel is merkbaar in alle latere werken, hetzij over Javaansch of over aanverwante talen, zelfs bij schrijvers die 's mans beschouwingen op menig punt bestreden hebben.

Wat Roorda voor 't Javaansch verricht heeft, is door van der Tuuk tot stand gebracht voor de Bataksche dialecten; door Matthes voor 't Makassaarsch en Boegineesch, door Hardeland voor 't Dajaksch. Voegt men hierbij dat er ook voor 't Soendaneesch, Madoereesch en Balineesch bruikbare leerboeken bestaan en dat het Lampongsch op Sumatra en het Bulusch op Noord-Celebes niet meer geheel onbekend zijn; houdt men verder in 't oog dat dit alles geschied is binnen een verloop van

30 jaren, dan mag men zonder vrees voor tegenspraak beweren dat er geen reden is om over stilstand te klagen.

Voor 't Maleisch, evenals voor de dialecten der Philippijnen zijn de leermiddelen van lieverlede vermeerderd en verbeterd. De verder afliggende talen van eilanden en eilandjes der Stille Zuidzee hebben insgelijks beoefenaars gevonden. Het ontbreekt derhalve niet aan gegevens voor taalvergelijking, evenmin als aan pogingen om eenige groepen of 't geheel vergelijkend te behandelen. Over 't algemeen kenmerken zich die proeven van taalvergelijking door eene naieve verzaking van de proefhoudende beginselen der door Bopp en Grimm gestichte school. Slechts één man — en dat is onze landgenoot van der Tuuk — heeft die beginselen met groot talent toegepast en daardoor bewezen dat het Polynesische gebied een even vruchtbaar veld voor vergelijkende studie is als eenig ander. Het nadeel dat de talen dier familie, met ééne uitzondering, geene oudere letterkunde bezitten, wordt opgewogen door de omstandigheid dat ze alle op een lager trap van ontwikkeling zijn blijven stilstaan dan eenige ons bekende Arische of Semitische taal.

Die ééne uitzondering waarop ik doelde is het Kawi, of, om een langeren, maar beter kenschetsenden term te bezigen: Oud-Javaansch. Dat dit bereids vóór meer dan 1000 jaar bloeide, weten wij uit de talrijke oorkonden op koper of steen, die nauwkeurig gedagteekend zijn met opgave van jaar, maand, week, dag, en uur zelfs, der uitvaardiging, alsmede van andere tijdrekenkundige middelen die strekken moeten om den datum te verifieeren. Enkele dier oorkonden zijn 't eerst gelezen door Friederich. Als een tweede Anquetil du Perron had deze Duitscher door dienst te nemen als soldaat bij 't Nederlandsch-Indische leger zich de middelen verschaft om op Java te komen. Door medewerking van welwillende begunstigers werd hij in staat gesteld de gelederen te verlaten en in dienst

van 't gouvernement wetenschappelijke nasporingen te ondernemen. Een der eerste en belangrijkste zendingen aan hem opgedragen was die naar Bali in 1849. De uitkomsten van zijn onderzoek deelde hij mede in een uitvoerig verslag, waarin hij den toestand van 't Hinduisme op dat eiland schetste en een overzicht gaf van de overblijfselen der Oud-Javaansche literatuur, welke de Balineesche geleerden bewaard hebben. Later heeft Friederich een drietal Kawi-gedichten uitgegeven naar den tekst van handschriften door hem uit Bali medegebracht en zoodoende de eerste ruwe stof geleverd voor de studie der taal. Sedert is dat materiaal vermeerderd met eene reeks oorkonden, voor de pers bewerkt door Cohen Stuart; andere hebben kleinere teksten, vertalingen en bijdragen tot de spraakkunst in 't licht gegeven, en eerlang mogen wij een woordenboek te gemoet zien.

Hand aan hand met het verzamelen en verklaren van inscripties ging de bestudeering der oude kunst. De pracht van den Buddhistischen Stûpa te Boro-Budur is ons door een plaatwerk aanschouwelijk gemaakt. Ook andere gedenkteekenen der oudheid zijn in teekening gebracht of door de photographie als het ware vermenigvuldigd; eene onder 't stof bedolvene, vergetene stad op 't Diëng-gebergte komt langzamerhand van onder de laag, die haar bedekt, te voorschijn.

Bij al de veroveringen welke onze eeuw op een vroeger onbetreden gebied gemaakt heeft, zijn de oude provinciën niet verwaarloosd. Gelijk de hooge vlucht der natuurwetenschappen geen afbreuk gedaan heeft aan de historische vakken, deze integendeel op meer dan eene wijze heeft bevorderd, zoo heeft de wasdom van jongere Oostersche studiën geen nadeel toegebracht aan de Semitische philologie, die nog onverzwakt in aanzien de voorste plaats inneemt. Statig vervolgt zij haren weg te midden harer jongere zusters, die zij steeds met raad en daad krachtig ondersteund heeft. Inderdaad, er is bijna geen Oostersch vak, dat niet aan een of meer beoefenaars der

Semitische talen een deel van zijn ontwikkeling te danken heeft. De oorzaak dat die rechtstreeks verleende hulp zoo vruchtbaar was, is hoofdzakelijk daarin te zoeken dat de Semitisten eene goede school hadden, dat zij voort konden bouwen op de ervaring van drie eeuwen. Zulks neemt niet weg dat ook bij hen een deel van 't oude gebleken is verjonging te behoeven. De studie van 't Hebreeuwsch is dan ook door Gesenius en Ewald een nieuw tijdperk ingetreden, en de kritiek van 't Oude Testament, zooals die in Duitschland en ten onzent uitgeoefend wordt, heeft eerst in deze eeuw recht kunnen gedijen. Men kan van de studie van 't Hebreeuwsch hetzelfde zeggen als van 't geslacht van Israël: beide blijven altoos jong, werkzaam en vooruitstrevend.

De beoefening van 't Arabisch is in zulk een mate toegenomen dat men verlegen zou staan, indien men beslissen moest welk onderdeel, taal-, letter- of geschiedkunde, de grootste aanwinsten gedaan heeft. Misschien zou 't laatstgenoemde nog de meeste kans hebben om den eerepalm weg te dragen. De plaats door de Arabieren in de Middeleeuwen ingenomen en de invloed door hen op den ontwikkelingsgang der beschaving uitgeoefend, zijn in een helderder licht gesteld, en hun geschiedenis in Spanje en Sicilië beschreven op eene wijze die alles wat vroeger over hetzelfde onderwerp bestond in vergetelheid heeft doen geraken.

De vorderingen ten opzichte der overige Semitische talen en dialecten zijn geëvenredigd geweest aan die in 't Hebreeuwsch en Arabisch. Evenals elders treedt op 't gansche Semitische gebied sedert het begin dezer eeuw de verklaring der inscripties, inzonderheid Phenicische, Karthaagsche en Zuid-Arabische meer op den voorgrond. Eindelijk is een gedeelte van den Oud-Semitischen bodem: Assyrie, vreedzaam heroverd.

Het wordt tijd dat ik mij ten einde spoede. Daarom zal ik luchtig heenglijden over Perzië, te meer omdat de voortbreng-

selen van den dichterlijken bloemengaard der Perzen door bekwame handen op groote schaal in ons Westen overgeplant en daardoor meer algemeen bekend geworden zijn. Laat mij hier slechts aanstippen, dat de tongvallen, o. a. 't Kurdisch, ijveriger onderzocht zijn geworden; dat de studie van verschillende talen, die zoo niet volbloed Irânsch, dan toch eerder er zich bij aansluiten dan bij andere afdeelingen der Arische familie, in de eerste plaats van 't Armenisch, groote schreden voorwaarts heeft gedaan; dat in de laatste 25 jaren een nieuw licht is opgegaan over den waren aard van de kunstmatige schrijftaal der Sassaniden 't Pehlewi of Huzwaresh, en eindelijk, dat de geschiedenis der Sassaniden, niet het minst door de studie der munten, een geheel ander voorkomen gekregen heeft.

G. T.! Aan het einde gekomen van den tocht waarop Gij mij zoo welwillend, en ik vrees, niet zonder opoffering, vergezeld hebt, wil ik niet van U scheiden zonder een woord tot slot.

Er zijn er die zeggen dat wetenschap den mensch hoovaardig maakt, hem lichtelijk vervult met minachting voor de onwetenden en minder ontwikkelden. Aan dezulken zoude ik willen vragen, of de toenemende beschaving van 't Westen vergezeld is gegaan van eene overeenkomstige vermeerdering van verwaten trots tegenover het achterlijk gebleven Oosten. Eeren wij in onze natuurgenooten van ander geloof, ander ras, anderen ontwikkelingsgraad minder den mensch dan onze voorzaten deden? Toonen wij meer blinde ingenomenheid met alles wat ons onderscheidt, dan vroeger het geval was? Immers, het tegendeel is waar. Meer en meer geven wij ons de moeite om het vreemde te leeren begrijpen; meer en meer krijgen wij de vatbaarheid om het schoone en goede te bewonderen en lief te hebben, onverschillig in welken tijd en onder welke luchtstreek het zich openbaart, en terwijl wij een vol besef hebben van

onze meerderheid, ontgaat het ons toch niet dat wij onze ontwikkeling voor een niet gering deel te danken hebben aan de lessen die Europa in 't verleden uit Azië ontvangen heeft. Wij gevoelen meer en meer onze overmacht, ja, doch tevens de verplichting die op ons rust om ze te gebruiken tot heil van onze medemenschen. Wij zijn nog verre van de volmaaktheid verwijderd; wie zal het loochenen? Ook in onze dagen worden door Europeanen wel eens in Azië handelingen gepleegd waarbij men onwillekeurig denken moet aan de woorden van den Engelschen dichter:

What will ensue thereof there's none can tell;
But by bad courses may be understood
That their events can never fall out good.

En toch, in weerwil van de nu en dan terugkeerende vlagen van zedelijke verbijstering, gevoelt en handelt de Europeaan ten opzichte van den Aziaat menschelijker dan voorheen. Dit is, naar mijn overtuiging, voor een niet gering deel een gevolg van de uitbreiding der Oostersche studiën, en daarom hoop ik dat ze zich zullen blijven ontwikkelen en dat ons vaderland zijn bescheiden, en toch eervolle plaats, daarbij zal handhaven.

IK HEB GEZEGD.

II.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteit der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal.
den 1en keer	3	60	36	5	12	116
2en	4	34	22	8	14	82
3en	6	48	17	6	5	82
4en	10	39	25	5	1	80
5en	3	28	15	4	3	53
6en	3	11	23	5	3	45
7en		1	12	2		15
8en		1	4			5
9en		1				1
10en		1	1		1	3
11en			2			2
12en			1			1
Totaal.	29	224	158	35	39	485

Voll. Ond.	24	34	137	18	15	228
4 lessen	1	89	7	3	9	109
3 »	—	32	4	1	3	40
2 »	—	34	6	5	4	49
1 les.	4	35	4	8	8	59

Totaal 485

III.

De Hoogleeraren, vóór den aanvang van het studiejaar of in den loop daarvan benoemd, hebben hunne werkzaamheden aangevangen:

1879.

1 October. Dr. J. J. Cornelissen, met eene redevoering: De conditione in qua literarum latinarum studium hodie versatur, cum priorum temporum rationibus comparata, quales in patria nostra florentissimis rebus publicis exstiterunt. (Leiden, E. J. Brill).

26 November. Mr. H. van der Hoeven, met eene redevoering over: De vaststelling en invoering van het Wetboek van Strafrecht. (Leiden, E. J. Brill).

1880.

14 Januari. Mr. W. van der Vlugt, met eene redevoering over: De wetenschap der gerechtigheid. Haarlem, de Erven Bohn).

4 Februari. Mr. H. B. Greven, met eene redevoering, getiteld: Oude en nieuwe economie. Eene poging tot verzoening. (Utrecht, J. Greven).

IV.

PROMOTIËN.

van 16 September 1879 tot 10 Juli 1880.

A. Volgens het Organiek Besluit van 2 Aug. 1815, n°. 14.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

1879.

20 September. François Gustave Canneman, van Poerbolingo, privaat, *cum laude.* Stellingen.

25 September. Willem van der Vlugt, van Haarlem, publiek, *magnum cum laude.* Proefschrift: De rechtstaat volgens de leer van Rudolf Gneist. 1e Deel. De rechtstaat.

27 September. Jules Adrien Marie Hubert Pijls, van Maastricht, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Het begrip van provinciaal en gemeente-belang naar het Nederlandsche Staatsrecht.

27 September. Hendrik Balthazar Smissaert, van Amsterdam, publiek, *cum laude*, Proefschrift: Overzicht der bevolkingsleer van Malthus.

1879.

17 September. John Goddard, van Rotterdam, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Kunstmatig opgewekte gebreken aan het ostium aortae.

19 September. Lucas Johannes Nicolaas van Setten, van Zwartsluis, privaat. Proefschrift: Eenige mededeelingen over acute miliair-tuberculose.

22 September. Hendrik Cornelis de Leeuw, van Nieuwendam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Iets over het ontstaan van het bronchiaalademen.

26 September. Klaas Kooy, van Saaxum, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Over den invloed van adstringentia en enkele andere middelen op de eiwitafscheiding.

26 September. Jacobus van den Berg, van Haarlem, privaat. Proefschrift: Over ligatuur en drukking als behandelingsmethoden ter genezing van aneurysmata.

27 September. Jan van der Hoeven, van Sliedrecht, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Conjunctivitis diphtheritica.

27 September. Pieter Cornelis Korteweg, van 's Hertogenbosch, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Bijdrage tot de kennis der lood-verlammingen.

27 September. Arianus Leonardus Veenenbos, van Sliedrecht, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Over blennorrhagische gewrichtsaandoeningen.

29 September. Botto Wiglius Schultetus Aeneae, van St. Jacobi Parochie, privaat. Proefschrift: Rufi Ephesii Σύνοψις περὶ σφυγμῶν.

28 September. Wijnand Rutgers van der Loeff, van Leiden, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Het recidief van typhus abdominalis, eerste gedeelte.

29 September. Willem Jacobus Arends, van Oude-Tonge, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Verslag der verloskundige kli-

niek en polikliniek aan de Leidsche Hoogeschool gedurende de cursus 1875—1876 en 1876—1877.

30 September. Cornelis de Rooy, van Amsterdam, publiek, *magna cum laude*. Proefschrift: Vergelijkende onderzoekingen over de werking op de circulatie van salicylas natricus, metoxybenzoas natricus, paroxybenzoas natricus en creosotinas natricus.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

1879.

19. September. Friedrich Wilhelm Eduard Alwin Kettner, van Amsterdam, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: Beschouwingen over de theorie der evenwijdige lijnen als grondslag der meetkunde.

23 September. Bartele Jacob van der Ploeg, van Middelie, privaat, *cum laude*. Proefschrift: De oxalzure kalk in de planten.

24 September. Johann George van Deventer, van Amsterdam, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: Over de absorptie van stralende warmte door poeders.

29 September. Mozes Cohen Paraira, van Amsterdam, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: Over de methoden ter bepaling van de aantrekking eener ellipsoïde op een willekeurig punt.

30 September. Jan Gerrit Ringeling, van 's Hertogenbosch, privaat, *cum laude*. Proefschrift: Gedwongen beweging van een punt langs een voorgeschreven vaste kromme lijn.

30 September. Victor Casper Lodewijk Michael Ernest Frackers, van Gouda, privaat, *cum laude*. Proefschrift: Ondoorloopendheid onder het integraalteeken.

30 September. Ernst Frederik van de Sande Bakhuyzen, van 's Gravenhage, privaat, *magna cum laude*. Proefschrift: Bepalingen van de helling der ecliptica, uit waarnemingen, verricht aan de Sterrenwacht te Leiden.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

1879.

18 September. Willem Adriaan Lehman de Lehnsfeld, van omburg, privaat, *cum laude.* Proefschrift: De oratione ad Demonicum Isocrati abjudicanda.

26 September. Willem Geertruides Cornelis Byvanck, van Amsterdam, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Studia in Ti Gracchi historiam.

29 September. Guilleaume Frederik Hartmann, van Haarlem, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Observationes in Plutarchi vitam Timoleontis.

30 September. Wilhelmus Ludovicus van Meurs, van 's Hertogenbosch, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: De arte musica apud Graccos.

30 September. Diderik Mijndert Ringeling, van 's Hertogenbosch, privaat, *cum laude.* Proefschrift: Quaestiones de Plutarchi vita Periclis.

Faculteit der Godgeleerdheid.

1879.

20 September. Adam van Doorninck, van Deventer, privaat, *magna cum laude.* Proefschrift: Bijdrage tot de tekstkritiek van Richteren I—XVI.

30 September. Willem van den Bergh, van 's Gravenhage, publiek, *magna cum laude.* Proefschrift: Calvyn over het genadeverbond.

B. Volgens de Wet van 26 April 1876 (Staatsblad n°. 102).

In de Rechtswetenschap.

1879.

17 September. Peter Gijsbert van Anrooy, van Brummen, privaat. Proefschrift: Des huurders verantwoordelijkheid voor brand.

20 September. Conrad Theodore van Deventer, van Dordrecht, privaat. Proefschrift: Zijn naar de grondwet onze koloniën deelen des rijks?

2 October. Henry Godefroi, van 's Hertogenbosch, privaat. Proefschrift: Verhoor op vraagpunten.

2 October. Reinhard Lodewijk Scholten, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: Over makelaars in Zee-assurantie.

4 October. Charles Casimir Marie Hubert de Bieberstein Rogalla Zawadzky, van Roermond, privaat Proefschrift: Eenige opmerkingen over Art. 407 Burgerlijk Wetboek.

28 October. Cornelis van der Lee, van Sassenheim, privaat. Proefschrift: Over hypotheek op het onverdeeld aandeel in een onroerend goed, Art. 1212 B. W.

28 October. Hendrik Lodewijk Drucker, van Amsterdam, publiek, *met lof*. Proefschrift: Bezitsverkrijging en bezitsverlies door derden.

30 October. Henric Boonacker, van Alkmaar, privaat. Proefschrift: Iets over déchéance van rechtsvorderingen.

1 November. Henri Fuchter, van Batavia, privaat. Proefschrift: Over het putatieve huwelijk. Aaanteekeningen op art. 150, 151, 152 en 153 Burg. Wetb.

6 November. Jacob Huibert Marie Verheijen, van Nijmegen, privaat. Proefschrift: Over de beteekenis van récolte (oogst) in den Code Pénal.

22 November. Antonie Abraham Johannes van den Broecke, van Aardenburg, privaat. Proefschrift: Over wettiging van natuurlijke kinderen.

28 November. Jacob Christiaan Roosenburg, van Enschedé, privaat. Proefschrift: Iets over de levering van onroerende goederen.

29 November. Philippe Céleste la Chapelle, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Systematisch verband der artikels 169, 173, 255 (juncto 254) en 439 Code Pénal.

29 November. Hendrik Nicolaas Cornelis van Tuyl van Serooskerken, van Deventer, privaat. Proefschrift: De administratie tegenover den eigendom.

1 December. Henri Benjamins, van Paramaribo, privaat. Proefschrift: Eenige aanteekeningen op de artikelen 885, 886 en 887 B. W.

10 December. Jan Alfred Marie Maximir Pijls, van Maastricht, privaat. Proefschrift: Teruggave van overtuigingsstukken volgens art. 216 W. v. Sv.

12 December Johan Jurriaan Limpers, van Kampen, privaat. Proefschrift: Eenige opmerkingen over den schattingseed.

15 December. Frederik Hendrik Maria van Lilaar, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: De wijze van beraadslaging in wetgevende vergaderingen.

16 December. Christiaan Willem Margadant, van Rotterdam, privaat. Proefschrift: Cessie door endossement.

18 December. Gerrit Adriaan Pieter Bax, van Bergen op Zoom, privaat. Proefschrift: De invloed van art 1166 Code Civil op bepalingen van het Nederlandsche Burgerlijk Wetboek.

18 December. Mozes Polak Daniels, van 's Gravenhage, privaat, Proefschrift: De wettelijke aanvang van den straftijd. Aanteekening op artikel 21 der Wet van 29 Juni 1854 (Staatsblad N°. 102).

19 December. Hendrik Johannes Ladenius, van Harich, privaat. Proefschrift: Opmerkingen over artikel 1066 Burgerlijk Wetboek.

19 December. Engelbert Eliza van Riemsdijk, van Almelo, privaat. Proefschrift: Iets over schorsing der verjaring.

20 December. Gerardus Hendrikus Bast, van Hoorn, privaat. Proefschrift: Iets over misdrijven bij verkiezingen.

20 December. Maurits Ernest Kronenberg, van Deventer, privaat. Proefschrift: Iets over enkele bankbreuk, (vergelijking van de Wet van 10 Mei 1837 (Stbl. N°. 21) met het Ontwerp-Strafwetboek van 1875 en dat van 1879).

1880.

5 Februari. Frans Willem Jan George Snijder van Wissenkerke, van Middelburg, privaat. Proefschrift: Privilegiën in het stuk van belastingen.

12 Februari. Floris Willem van Styrum, van Haarlem, privaat. Proefschrift: Over de onderscheiding der erfdienstbaarheden en de daaraan verbonden rechtsgevolgen.

14 Februari. Cornelis Jozef François, van 's Gravenhage, privaat, Proefschrift: Over scheidsmannen.

23 Februari. Henri Johan Christiaan Anton Keuchenius, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Op welk tijdstip ontstaat de verbintenis uit de wisselacceptatie? Aanteekening op art. 119*b* Wetb. v. Kooph.

26 Februari. George Hendrik Fuhri Snethlage, van Overschie, privaat. Proefschrift: De uitoefening van de oppervoogdij van den staat door den kantonrechter.

5 Maart. Johannes Andries Beynen, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Art. 188 der Grondwet (Schutterij).

8 Maart. Henri Adolphe van de Velde, van Banjoemas, privaat. Proefschrif: Opmerkingen over art. 421 B. W.

11 Maart. Henri Rudolf Goudsmit, van Leiden, privaat. Proefschrift: Het volgbriefje.

13 Maart. Willem Boudewijn Albert Donker Curtius, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: De nietigheid des huwelijks.

18 Maart. Frederik Nicolaas Lucretius Aberson, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: Het gekozen domicilie.

19 Maart. Henricus Jacobus van Heyst, van Wijk bij Duurstede, privaat. Proefschrift: Opmerkingen over de artikelen 1905—1908, Burgerlijk Wetboek.

20 Maart. Willem Leonard Pieter Arnold Molengraaff, van Nijmegen, privaat. Proefschrift: Internationale avarij-grosse regeling.

15 April. Daniel Josephus Jitta, van Amsterdam, publiek, *met lof.* Proefschrift: Het vonnis van faillietverklaring in het Internationaal Privaatrecht.

17 April. Johannes Wilhelmus Ramaer, van Zutfen, privaat. Proefschrift: Wissel-clausules.

26 April. Gellius Franciscus Maria Pathuis Cremers, van Groningen, privaat. Proefschrift: Over vruchten en interessen van legaten. (Art. 1006, 2e en 1007 B. W.)

1 Mei. Nicolaas Johannes Everhardus de Voogt, van Mijdrecht, privaat. Proefschrift: Bijdrage tot de kennis van Art. 192 der Grondwet.

4 Mei. Victor Albert van den Bossche, van Tebing-Tinggi (Sumatra), privaat. Proefschrift: Iets over bevrachting met stukgoederen.

15 Mei. Jacob van Leeuwen, van de Lemmer, privaat. Proefschrift: Opmerkingen over de artikelen 287 tot 298 Wetboek van Koophandel.

21 Mei. Dirk Fock, van Wijk bij Duurstede, privaat. Stellingen.

22 Mei. Jacob Verdam, van Mijdrecht, privaat. Proefschrift: Over natuurlijke verbintenissen naar het Nederlandsch recht.

26 Mei. Bernard Denekamp, van Schoonhoven, privaat. Proefschrift: De herziening van het Belgische handelsrecht betrekkelijk de vennootschappen.

28 Mei. Cornelis Bastiaan Nederburgh, van Batavia, privaat.

Proefschrift: Bijdrage tot de interpretatie der Artt. 78, al. 2 en 83 van het Reg.-Reglement van Nederl. Indië in verband met Art. 3 van het Reglement op de Recht. Org. in N.-I.

1 Juni. Hendrik Louis Engelbert de Waal, van Batavia, privaat. Proefschrift: De invloed der kolonisatie op het inlandsche recht in Nederlandsch Oost-Indië,

2 Juni. Andries Willem van den Brandeler, van Brielle, privaat. Proefschrift: Aanteekeningen op artikel 18 der Wet van 29 Juni 1854 (Staatsblad N°. 102).

3 Juni. Otto Jan Herbert van Limburg Stirum, van Utrecht, privaat. Proefschrift: De bevoegdheid van den ingezetene om namens de gemeente te procedeeren. Opmerkingen over art. 143, al. 3 Gemeentewet.

4 Juni. Petrus Hendrikus Wilhelmus van Alphen, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Eenige opmerkingen over de kiezerslijsten in verband met het onderzoek der geloofsbrieven.

5 Juni. Alexander Loudon, van Batavia, privaat. Proefschrift: Verdachte Wissels.

5 Juni. James Loudon, van Batavia, privaat. Proetschrift: Aanteekeningen op artikel 22 van het Wetboek van Koophandel.

28 Juni. Albertus Christiaan van Daalen, van Bennekom (Gelderland), privaat. Proefschrift: Artikel 121 en 122 der Gemeentewet.

28 Juni. Jan Antonie Foest, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: Iets over levensverzekering.

2 Juli. Gerard Johan Walraven van Tricht, van Steenderen, privaat. Proefschrift: Iets over het toezicht bij de oprichting van naamlooze vennootschappen.

2 Juli. Willem Jan van Dedem, van Nieuwleusen, privaat. Proefschrift: Eenige opmerkingen over den suppletoiren eed.

2 Juli. Jacob Anton Albert Bosch, van 's Hertogenbosch,

privaat. Proefschrift: Opmerkingen naar aanleiding van art. 1198 B. W.

5 Juli. René Charles Edouard Georges Jean Snouckaert van Schauburg, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Misdrijven buitenslands gepleegd.

5 Juli. Hendrik Zillesen, van Amsterdam, privaat. Proefschrift: Over administratieve rechtsspraak.

In de Staatswetenschap.

1880.

21 Mei. Dirk Fock, van Wijk bij Duurstede, privaat. Proefschrift: Iets over art. 23 der Wet van 12 Juli 1855, Staatsblad N°. 102.

29 Juni. Gerardus Heymans, van Ferwerd, publiek, *met lof*. Proefschrift: Karakter en methode der Staathuishoudkunde.

3 Juli. Dmitry Louis van Bylandt, van St. Petersburg, privaat. Proefschrift: Het blokkade-recht.

5 Juli. Adrianus Pekelharing, van Zaandam, privaat. Proefschrift: Opmerkingen naar aanleiding van de Wet van 10 April 1869, Staatsblad N°. 65.

In de Geneeskunde.

1879.

27 October. Jan Frederik Selhorst, van Steenwijk, privaat, Proefschrift: Intrauterine injecties van salicylzuur bij febris puerperalis.

1880.

17 Februari. Willem Jaarsma, van Sneek, privaat. Proefschrift: Over de werking van eenige mydriatica en myotica op de accommodatie en de grootte der pupil.

19 Februari. Nicolaas Anthony Johannes Voorhoeve, van Rotterdam, Proefschrift: Over het ontstaan der zoogenaamde fibrine-cylinders.

24 Februari. Pieter Bos, van Leiden, privaat. Proefschrift: Over diffuse nephritis.

10 April. Hendrik Gerhard Kronenberg, van Deventer, privaat. Proefschrift. Scarlatina chirurgicalis.

21 April. Hermanus Johannes van Rhijn, van Katwijk aan Zee, privaat. Proefschrift: Over ruggegraatsverkrommingen, behandeld volgens dc methode van Sayre.

12 Mei. Johan Cornelis Bolle, van Haamstede, privaat, Proefschrift: Bijdrage tot de casuistiek der Hemianaesthesie.

22 Mei. Mari Willem Pijnappel, van Delft, privaat. Proefschrift: De intensiteit der harttonen.

22 Mei. Bastiaan Adriaan Pieter van Dam, van Neder-Hemert, privaat. De phosphorzuur-uitscheiding bij den mensch.

10 Juli. Anton Albert Pronk, van Brielle, privaat. Proefschrift: Iets over athetose.

In de Plant- en Dierkunde.

1879.

17 September. Willem Johan Vigelius, van 's Gravenhage, privaat. Proefschrift: Bijdrage tot de kennis van het excretorisch orgaan der Cephalopoden.

In de Klassieke Letterkunde.

1879.

4 October. Johannes Willem Lely, van Amsterdam, publiek, Proefschrift: Plutarchus et Appianus de bellis Mithridaticis.

23 October. Dominicus Gerbrand Jelgersma, van Drongelen, privaat. Proefschrift: De fide et auctoritate Dionis Cassii Coccejani.

20 December. Ursul Philip Boissevain, van Amsterdam, publiek. Proefschrift: De re militari provinciarum Hispaniarum aetate imperatoria.

1880.

14 Februari. Koenraad Kuiper, van Zaandam, publiek. Proefschrift: Commentatio de vita Niciae.

15 Mei. Hendrik Clemens Muller, van Amsterdam, publiek Proefschrift: De rhythmis graecorum capita quaedam.

In de Godgeleerdheid.

1879.

15 December. Guilliam Johannes Brutel de la Rivière, van Meppel, privaat. Proefschrift: Het leven van Hermanus Moded, een der eerste Calvinistische predikers in ons vaderland.

1880.

28 Mei. Pieter Jzn. Proost, van Amsterdam, publiek, Proefschrift: Jodocus van Lodenstein.

10 Juni. Herman Bavinck, van Hoogeveen, privaat, *met lof.* Proefschrift: De Ethiek van Ulrich Zwingli.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

Academiae Lugduno-Batavae.[1])

Rect. Magn. HENRICO KERN.

1879.

Sept. (16 September 1879—21 September 1880.)

25. **Jan Seger Schuurman Stokhoven**, Leiden. 20, L.
» **Cornelis Everhardus Heynsius**, Amsterdam. 19, G.
» **Cornelis Aris Johannes Krol**, Lith. 17, G.
» **Arnold Frederik Holleman**, Oisterwijk. 20, G.
» **Willem Jan van Boneval Faure**, Amsterdam. 18, R.
» **Pieter Helbert Damsté**, Wilsum. 18, Th. en L.
» **Jacob Idzerda**, Sloten. 18, G.
» **Hendrik Karel Jan van Deinse**, Batavia. 18, R.
» **Willem Frederik Haase**, Salatiga. 18, R.
» **Bernard Hendrik Huibert Ravenswaay**, Batavia. 38, L.
» **Jan Wessels Boer**, Hoogeveen. 19, R.
» **Jacobus Johannes de Reus Jr.**, Dordrecht. 20, R.
» **Walraven Willem Huber Noodt**, Soerabaja. 18, R.
» **Krijn Bastiaan Blommendaal**, Dubbeldam. 18, G.
» **Johannes de Jong**, Willeskop. 19, G.
» **Jan Jacob Pigeaud**, Schiedam. 17, G.
» **Johannes Wilhelmus Cornelis de Jong**, den Haag. 18, R.
» **Willem Lodewijk Borel**, Samarang. 17, R.

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **Ph.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.
26. **Cornelis Franciscus Vreede**, Maibit (Rembang). 18, R.
» **Arie Lodewijk van Driel Krol**, Cheribon. 18, R.
» **Antonie van Eck**, Loosduinen. 19, Ph.
» **Adriaan Burger CPzn.**, Delft. 17, R.
» **Christiaan Petrus van Dillen**, Gouda. 17, G.
» **Cornelis Veth**, Dordrecht. 18, R.
» **Scato Gocko de Vries**, Leiden. 18, L.
» **Fransje de Hartog**, Leiden. 32, L.
» **Henri Charles Penninck**, Zelhem. 17, R.
» **Joannes Wilhelmus Bergansius**, Delft. 17, G.
» **Samuel Julius Hirsch**, Tiel. 22, R.
» **Cornelis Broeksmit**, Rozenburg. 19, G.
27. **Roelof Jesse**, Zalt-Bommel. 21, L.
» **Jacobus Johannes Bernardus Hendrik Abraham Winter**, Assen. 18, Ph.
» **Jan David Pasteur**, Doetichem. 19, R.
» **Johan Karel Hummel Jr.**, Maassluis. 18, R.
» **Jean Charles Antoine Simon Thomas**, Leiden. 18, Ph.
» **Edward Bernard Koster**, Schiedam. 18, L.
» **Jacob Endtz**, Sneek. 19, G.
» **Karel Allard Frederik Deelen**, Druten. 17, G.
» **Jan Broers**, Hoorn. 18, G.
29. **Joannes Berlage**, Amsterdam. 18, L.
» **Evert Jan Gerrit Willem Berghege**, Haaksbergen. 19, G.
» **Peter Johannes Albertus Levedag**, Leiden. 18, G.
» **Godefridus Franciscus Maria van Hugenpoth tot Aerdt**, 's Heerenberg. 18, R.
» **Karel Nicolaas Hengeveld Jr.**, Hazerswoude. 20, R.
» **Jacobus Bernardus Anton Vreede**, Maibit. 18, R.
» **Jan Suzan Gerard Coets de Bosson**, Zevenbergen. 19, R.
» **Jan Adriaan Fontein**, Harlingen. 20, R.
» **Bartel Locker de Bruyne**, Noordwelle. 20, R.
» **Frederik Otto van der Dussen**, Kampen. 18, R.
» **Philip Frederik de Haseth Evertsz**, Curaçao. 18, R.
» **Jacob Spoor**, 's Hertogenbosch. 19, R.
» **Martinus Henricus de Bonvoust Beeckman**, Noordwijkerhout. 20, R.

Oct.

2. **Christiaan Albert Henny**, Arnhem. 19, R.
» **Willem Mulder**, Bathmen. 17, G.
» **Hendrik Blankstein**, Dragten. 18, Th.
» **Frans Willem van Riemsdijk**, Almelo. 17, R.
» **Johan Willem Constantijn Kern**, Timor Koepang. 17, G.
» **Cornelis Marius de Jong**, den Haag. 17, G.
» **Constant Jan Theodore Viruly**, Gouda. 19, R.
» **Eduard August Otto de Casembroot**, Tholen. 19, R.
» **Adriaan Pit**, den Haag. 19, R.
» **Petrus Franciscus Christiaan Koch**, Zevenaar. 18, G.
» **Lambert Johan Adriaan van Lith de Jeude**, Tiel. 19, R.
» **Johan Jacob Metzlar**, Wolvega. 20, R.
» **David Simons**, den Haag. 19, R.
» **Dirk Johannes Blok**, den Helder. 20, G.
» **Eduard Lankhout**, Utrecht. 19, R.
» **Huibrecht Cornelis Moolenburgh**, Zierikzee. 19, R.
» **Bonifacius de Jonge**, Middelburg. 19, R.
» **Joan Marie Dutilh**, Rotterdam. 19, G.
» **Christiaan van Tulingen**, Numansdorp. 20, L.
» **Nicolaas Munk**, Boskoop. 17, G.
» **Isaac van den Berch van Heemstede**, Leiden. 19, R.
» **Gerard Antoine de Geus**, Leiden. 18, G.
» **Willem Hendrik van Nes van Meerkerk**, Zwolle. 18, R.
» **Jan Arend Goderd de Vos van Steenwijk**, Zwolle. 18, R.
» **Leopold Udo de Haes**, Samarang. 19, R.
» **Jan Loeff**, Koudekerke. 18, R.
» **Jacob Cornelissen**, Steenwijk. 18, R.
» **Christoph James Schüssler**, Batavia. 18, R.
» **Cornelis Marinus van Voorthuysen**, St. Antoniepolder. 18, G.
» **George Frederik Gunning**, Rotterdam. 19, R.
» **Cornelis van Staveren**, Delfshaven. 20, G.
» **Eduard Rijke**, Leiden. 18, R.
» **Dirk Johannes van Stockum**, Lisse. 17, R.
» **Gerardus Murray Bakker**, Leeuwarden. 18, R.
» **Johannes Petrus Henricus Catharina Gründing**, Delft. 16, L.
» **Cornelis Leendert Dorst**, St. Annaland. 19, G.
» **Gerardus Jacobus Suermondt**, den Haag. 18, R.

2. **Jan Lourens Andries Brandes**, Rotterdam. 22, L.
4. **Martinus Johannes Leonardus Proot**, Leiden. 23, G.
» **Johannes Christiaan Idenburg**, Asperen. 17, G.
» **Lodewijk Willem van Gigh**, den Haag, 17, R.
» **Jane Frances van der Vliet**, Reeuwijk, 30, L.
» **Johan Hendrik Landberg**, Batavia. 19, G.
» **Constant August Joseph van Sasse van IJsselt**, 's Hertogenbosch. 18, R.
7. **Albert Christiaan Schepper**, Amsterdam. 32, R.
» **Gerard de Waàl**, Batavia. 20, R.
» **Oscar Louis Helfrich**, Serang. 19, R.
» **Johannes Sibrand Abraham van Dissel**, Hattem. 18, R.
8. **Jan Hendrik Poelman**, Meester Cornelis. 18, R.
9. **Jan de Jong**, Zwolle. 21, G.
» **Haro Joachim Sandenberg Matthiessen**, Soerabaja. 20, R.
14. **François Louis Marie Schut**, Rotterdam. 17, G.
15. **Willem Daniel van Limburgh**, Rotterdam. 22, R.
20. **Herman Gerrit Jacobus van Doesburgh**, Egmond. 18, G.
23. **Daniel Johannes Marie Wüstenhoff**, Amsterdam. 25, L.
27. **Antoinette Johanna Wilhelmina Homan**, Varseveld. 20, Ph.

Nov.

4. **Jan Willem Boudewijn Gunning**, Hilversum. 19, G.
19. **Willem Laurens van Troostenburg de Bruyn**, Patti. 19, R.
» **Gerardus Jacobus Rinkel**, Hilversum. 22, G.
21. **Willem Rooseboom**, Amsterdam. 36, R.

Dec.

6. **Jacques Everard Couvée**, Leiden. 20, Phil.
17. **Albert Marie Beukers**, Schiedam. 23, G.

1880.

Jan.

15. **Mathias Cornelius Meulemans**, den Bosch, 20, G.

Mei.

2. **Hendrik Slothouber**, Randwijk. 23, Th.

JAARBOEK

DER

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

1880–1881.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1881.

INHOUD.

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1880—1881.

College van Curatoren.

Dr. A. Vrolik, *President* (benoemd bij besl. van 7 Juli 1876 n°. 29 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van de Beele (benoemd bij besl. van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. J. G. Kist (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 n°. 21).

L. M. de Laat de Kanter (benoemd bij besluit van 1 Juli 1880 n°. 17).

W. G. de Bruyn Kops, *Secretaris* (benoemd bij besl. van 3 Juni 1868 n°. 47 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: T. Zaayer.
Assessoren: J. H. Scholten, J. T. Buys, H. Kern, P. van Geer.
Secretaris van den Senaat: M. J. de Goeje.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. Rauwenhoff.

HOOGLEERAREN [1]).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

De Grieksche taal en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: C. G. Cobet (20 Juni 1846).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: R. P. A. Dozy (9 Maart 1850).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. de Vries (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. Fruin (1 Juli 1860).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. Kern (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de methaphysica; de zielkunde: J. P. N. Land (18 November 1872).

---

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlietische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: W. J. A. Jonckbloet (1 October 1877).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: P. J. Veth (1 October 1877).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel: J. Pijnappel (1 October 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. Cosijn (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

De Latijnsche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. Cornelissen (1 October 1879).

Het Soendaneesch: G. J. Grashuis, Lector (1 October 1877).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis der leer aangaande God; de wijsbegeerte van de godsdienst: J. H. Scholten (16 September 1843).

De geschiedenis van de Israëlietische godsdienst: de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament; de zedenkunde: A. Kuenen (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: J. J. Prins (7 December 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen der christelijke godsdienst: L. W. E. RAUWENHOFF (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen: C. P. TIELE (1 October 1877).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: J. E. GOUDSMIT (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. BUYS (25 Juni 1864).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREAE (1 October 1877).

Het Mohammedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: W. M. D'ABLAING, Lector (1 December 1879).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. Simon Thomas (23 September 1848).

De physiologie en weefselleer: A. Heynsius (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. Zaayer (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. Doyer (2 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. Huet (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E. van Iterson J.Az (25 Dec. 1878).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: P. L. Rijke (21 September 1845).

De botanie: W. F. R. Suringar (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. Bierens de Haan (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; mechanica: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De zoölogie: de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. VAN DER BURG (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De zoölogie: A. A. W. HUBRECHT, Lector (21 September 1880).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (Privaatdocent (21 September 1880).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap: C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

J. G. R. ACQUOY (28 Mei 1878).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. du Rieu, *Bibliothecaris.*
Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*
Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

J. J. Loncq, *Directeur.*
W. M. S. Loncq—Rijnbende, *Directrice.*
P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Inwonende Assistent-Geneesheeren.

Afd. Heelkunde.

J. C. van Schilfgaarde, Med. Docts. en Arts, met 1 Januari 1881 vervangen door J. M. van 't Hoff, Med. Docts. en Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

W. Nolen, Med. Docts. en Arts, met 1 October 1880 vervangen door C. J. L. Feith, Med. Docts. en Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

J. J. Gribling, Med. Docts. en Arts, met 1 October 1880 vervangen door F. Delhez, Med. Docts. en Arts, in wiens plaats met 1 Juni 1881 is opgetreden C. W. Bollaan, Med. Docts. en Arts.

Afd. Verloskunde.

F. A. **Simon Thomas, Med. Docts. en Arts, met 1 November 1880 vervangen door W. F. U. Steyn Parvé, Med. Docts.** en Arts.

Afd. Oog- en Oorheelkunde.

W. **Pauw, Med. Docts. en Arts, met 1 Januari 1881 vervangen door F. A. IngenHousz, Med. Docts. en Arts.**

Dr. **D. van Haren Noman, Arts,** *Assistent bij de Pathologische Anatomie.*

Dr. **H. Treub, Arts,** *Assistent bij de Heelkunde.*

J. **Agema,** *Apotheker.*

J. de **Jong,** *Hulp-Apotheker.*

Hortus Botanicus.

Prof. **W. F. R. Suringar,** *Directeur.*

H. **Witte,** *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. **W. F. R. Suringar,** *Directeur.*

E. **Giltay,** *Assistent.*

Observatorium.

Prof. **H. G. van de Sande Bakhuyzen,** *Directeur.*

Dr. **E. F. van de Sande Bakhuyzen,** *Eerste Observator.*

J. **H. Wilterdink,** *Tweede Observator.*

T. **J. Stieltjes Jr.,** *Assistent.*

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. **P. L. Rijke,** *Directeur.*

Dr. **S. Figee,** *Assistent,* **met 1 Januari 1881 vervangen door** R. **Sissingh.**

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

C. Hensgen, *Onderwijs-Assistent.*

H. Bakhuis Rooseboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

Dr. C. L. Reimer, *Onderwijs-Assistent*, met 1 September 1881 vervangen door C. A. Lobry van Troostenburg de Bruyn.

Dr. P. van Romburgh, *College-Assistent.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

Dr. P. de Koning, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*

Dr. S. de Jager, *Assistent*, met 20 September 1881 eervol ontslagen.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*

Dr. P. P. C. Hoek, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. E. A. van der Burg, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. H. Schlegel, *Directeur.*

F. A. Verster, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. J. G. de Man, Dr. F. A. Jentink, Dr. A. A. W. Hubrecht, *Conservatoren.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. J. G. Boerlage, *Conservator.*
J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*
Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Mr. L. Serrurier, *Conservator*, *Waarnemend Directeur.*

Pedellen.

P. J. Oostveen; F. A. Dee.

SERIES LECTIONUM
IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA
HABENDARUM INDE A DIE XXI SEPTEMBRIS MDCCCLXXX,

RECTORE MAGNIFICO

ANTONIO ZAAYER.

Facultas Medica.

	hora
A. E. Simon Thomas Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni, . .	IX.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris	IX.
Doctrinam operationum tradet, et operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii	I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae	I.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.	
A. Heynsius Physiologiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris	X.

hora

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.

Histologiam docebit et exercitationibus practicis in microscopii usu praeerit, diebus Jovis et Veneris II.

A. Zaayer Anatomiam systematicam et microscopicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . IX.

Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie, hiberno tempore.

Embryologiam tradet, diebus Martis et Jovis . IX.

D. Doyer Ophthalmologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . II.

Otologiam docebit, die Martis, hora vespertina . VI.

Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit, quotidie . . . . . . IX.

In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis, hora vespertina VII, et die Jovis, hora vespertina . . . . VI.

G. D. L. Huet Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XI.

Pharmacologiam docebit, diebus Lunae et Mercurii I.

Pharmacodynamiam tradet, die Veneris . . . I.

S. S. Rosenstein Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

Praxin medicam in policlinico moderabitur, diebus Martis, Jovis et Saturni . . . . IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

TH. H. Mac Gillavry Pathologiam generalem docebit, diebus Lunae et Mercurii . . . . . . XI.

	hora
Anatomiam pathologicam tradet, die Martis, et Jovis	II.
Hygieinam docebit, die Mercurii, ...	II.
Sectionibus cadaverum, in Nosocomio academico habendis, praeerit qualibet oblata occasione.	
J. E. VAN ITERSON J. A. FIL. Chirurgiam theoreticam docebit, diebus Martis et Veneris	III.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie	XII—II.
Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.	
Medicinam forensem tradet, diebus Mercurii et Saturni	II.
Politiam medicam docebit, die Lunae	II.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII, die Jovis, hora X et in anni parte priori etiam . . .	XII.
Provectioribus capita selecta tradet, die Lunae, hora X, et die Martis	XI.
Meteorologiam exponet in anni parte posteriori, die Jovis	XII.
Exercitationibus physicis practicis praeerit quotidie.	
W. F. R. SURINGAR rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physiologiaè) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae, Taxonomiae) in posteriori anni parte, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris .	I.
Exercitationes moderabitur pro anni temporibus microscopicas et phytographicas, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris	II—IV.

hora

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore aestivo.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie, selectaque capita cum iis tractabit, hora commoda.

D. Bierens de Haan Geometriae sublimioris capita quaedam tractabit, in anni parte priori, die Martis . . . III.

Algebrae capita quaedam, die Veneris . . . . X.

Algebram sublimiorem, die Jovis, hora I, et die Saturni . . . . IX.

Analysin algebraicam, die Veneris . . . . . IX.

Calculum differentialem, die Martis, hora II, et die Jovis . . . . IX.

Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam, die Martis, hora I, diebus Veneris et Saturni . . . . XI.

De aequationibus differentialibus aget, die Jovis, hora XI, et die Saturni . . . . X.

P. Van Geer Elementa geometriae analyticae et descriptivae tradet, die Mercurii, hora IX, diebus Veneris et Saturni . . . . XI.

Analysin geometricam sublimiorem, diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Mechanicam theoreticam, diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.

Methodologiam et capita selecta Matheseos elementaris in studiosorum Philosophiae Naturalis usum tractabit, die Martis, hora IX, et die Saturni . X.

H. G. Van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet, diebus Martis et Veneris, hora X, et die Jovis . . . . XI.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte priori, diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis . . . . X.

hora

Astronomiam practicam docebit in anni parte posteriori, diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis . . . . X.
De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget, die Jovis . . . . . II.
Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. VAN BEMMELEN Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit, die Martis, hora X, die Mercurii, hora IX, diebus Jovis et Veneris XI.
Chemiae primitias in usum tironum docebit, per priorem anni Academici partem, die Mercurii, hora II, et die Jovis . . . . IX.
Capita selecta cum provectioribus tractabit, die Martis . . . . I—III.
Exercitationibus practicis studiosorum Medicinae studiis destinatorum praeerit, die Jovis . . . II—IV.
Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit, die Lunae . . . II—IV.
Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium ejusque connubia tractabit, die Mercurii, horis I—III, die Jovis, horis II—IV, die Saturni . . . . XI—I.
Exercitationes practicas futurorum Medicinae studiosorum moderabitur, die Martis . . . . . II—IV.
Exercitationes practicas juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum moderabitur, die Veneris . II—IV.
Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.
Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit, diebus et horis sibi et candidatis commodis.

hora

C. K. Hoffmann Anatomiam comparatam tradet, diebus Lunae et Martis . . . . IX.

Zoologiam docebit, die Mercurii . . . . XI.

Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit, die Lunae . . . . IX.

Capita selecta de animalibus vertebralibus, die Jovis III.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

K. Martin Geologiam et Palaeontologiam docebit, diebus Mercurii et Saturni . . . . IX.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit, die Martis, hora IX, et die Saturni . . . . . X.

Exercitationibus practicis vacabit horis commodis.

Capita selecta in usum geologiae studiosorum tractabit horis commodis.

E. A. Van den Burg Pharmaciam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . IX.

Toxicologiam docebit, die Veneris . . . . . IX.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus pharmaceuticis, analyticis et forensibus quotidie praeerit.

Capita selecta cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

H. A. Lorentz Physicam mathematicam docebit, diebus Lunae et Jovis, hora IX, die Veneris, hora I, et die Saturni . . . . IX.

In usum futurorum medicorum Matheseos elementa tractabit, die Mercurii, hora XI, die Saturni, hora X, et in anni parte priori etiam diebus Martis et Veneris . . . . IX.

Analysin infinitorum, introductionem ad studium physices, futuris Chemiae studiosis destinatam, docebit horis postea constituendis.

hora

A. A. W. Hubrecht, Zoologiae Lector, Zoologiam systematicam et animalium distributionem geographicam tradet, diebus Jovis et Veneris . . II.

Exercitationibus practicis de iisdem disciplinis, in Museo historiae naturalis, praeesse paratus est, die Jovis . . . . II—IV.

E. F. Van de Sande Bakhuyzen, Astronomiam docendi venia impetrata, de instrumentis metiendi aget, horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Literarum et Philosophiae.

C. G. Cobet tironibus interpretabitur Homerum et Demosthenem, diebus Lunae et Martis . . . X.

Cum provectioribus leget Aristophanis Nubes et Aeschyli Prometheum, die Mercurii . . . . X.

Antiquitates Graecas docebit, die Jovis . . . IX—XI.

De caeteris lectionibus philologicis post ferias eos, quorum intererit id scire, faciet certiores.

R. P. A. Dozy Historiam universalem explicabit, diebus Lunae et Martis . . . . XI.

Exponet de fontibus historiae aevi medii et Geographiam politicam docebit, diebus Lunae et Martis XII.

M. De Vries Linguam patriam explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . . II.

Linguam patriam medii aevi explicabit, diebus Martis et Jovis . . . . III.

Linguam patriam saeculi XVII explicabit, die Mercurii . . . . III.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitationibus practicis, die Lunae . III.

hora

Carminum medii aevi interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis postea constituendis.

R. Fruin Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . I.

Historiam politicam Belgii foederati exponet, diebus Jovis et Veneris . . . . XI.

H. Kern Grammaticam Sanscritam docebit, diebus Mercurii et Veneris . . . . III.

Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget, diebus Mercurii et Veneris II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet, diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Antiquitates Indicas exponet, diebus Lunae et Martis II.

M. J. de Goeje Grammaticam Arabicam docebit, diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . . . XI.

Chrestomathiam Wrightii et Moallakas leget cum provectioribus, diebus Martis et Veneris . . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit, diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosqne manuscriptos tractabit, die Saturni . I—IV.

J. P. N. Land Philosophicas Graecorum doctrinas explicabit, diebus Mercurii et Jovis, hora I, et die Veneris . . . . XI.

Psychologiam et Logicam docebit, item Metaphysicam et Philosophiae historiam enarrabit, diebus sibi et auditoribus commodis.

H. Oort Grammaticam Hebraeam docebit et libro Geneseos inde a cap. XXXII legendo illustrabit, die

hora

Lunae, horis XII et I, die Jovis, hora XII et die Veneris . . . . I.

Antiquitates Israëliticas exponet, diebus Martis et Mercurii . . . . XII.

Cum provectioribus priorem librum Samuelis legere perget, die Veneris, ... XII.

Vaticinia Hoseae et Psalmos selectos explicabit, die Saturni . . . . IX—XI.

Alterum Josephi contra Apionem librum legere perget, die Saturni . . . . I.

Partes selectas ex Mischna et Midraschim explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

W. J. A. Jonckbloet Literarum Neerlandicarum historiam tradet, diebus Veneris et Saturni . . . XI—I.

P. J. Veth Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris IX.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . X.

J. Pijnappel Linguam Malaicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos, diebus Lunae et Mercurii. . . . . II.

Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet, die Veneris . . . . II.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . II.

Linguam Madurensem tradet, horis auditoribus commodis.

P. J. Cosijn Linguam Goticam docebit, diebus Lunae et Martis. . . . . XI.

Per priorem anni academici partem linguam Theodiscam medii aevi tradet, diebus Lunae et Martis I—III.

Per posteriorem anni partem linguam Anglosaxonicam tradet iisdem diebus et horis.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit, diebus et horis auditoribus commodis.

J. J. Cornelissen interpretabitur Livii librum XXXIX et Virgilii Eclogas, diebus Lunae et Martis . IX.

Cum provectioribus Catulli carmina selecta leget, die Mercurii . . . . IX.

Literarum candidatis Taciti Agricolam et Iuvenalis Satiras selectas interpretabitur, die Veneris . IX.

Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XII.

De lingua Latina pure et eleganter scribenda aget hora postea indicanda.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaïcae Lector, Linguam Sundaïcam docebit, diebus Mercurii et Saturni XI.

Facultas Theologica.

J. H. Scholten Historiam Philosophiae de Deo inde a Kantio usque ad nostra tempora tradet, die Lunae hora I, et die Jovis . . . . XII.

Philosophiam de religione exponet, die Martis, horis XI et . . . . I.

A. Kuenen in librorum V. Foederis originem inquiret et capita eorum selecta interpretabitur, die Lunae, hora IX, et die Mercurii, horis XI et. . . I.

Per priorem anni academici partem Ethicen tradet, die Lunae, hora X et die Jovis . . . . . IX—XI.

Per posteriorem anni academici partem historiam religionis Israeliticae enarrabit iisdem diebus et horis.

J. J. Prins Euangelium Marci. inde a c. X, et epis-

hora

tolam Pauli ad Romanos, inde a c. VII, interpretari perget, diebus Martis, Mercurii et Veneris IX.

Per priorem anni academici partem historiam librorum N. T. ita enerrabit, ut praesertim agat de epistolis nonnullis paulinis, diebus Martis et Mercurii . . . . X.

Per posteriorem anni academici partem N. T. criticam et hermeneuticam docebit, iisdem diebus et horis.

L. G. E. RAUWENHOFF Ecclesiae Christianae historiam tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . XII.

Historiam doctrinae Christianae tractabit, die Lunae XI.

C. P. TIELE Historiam religionis generalem enarrabit, duce Compendio a se edito, die Jovis hora XI et die Veneris . . . . X—XII.

Historiae religionum comparatae capita selecta cum provectioribus tractabit, hora sibi et auditoribus commoda.

Exercitationibus oratoriis praeerit, die Mercurii . III.

Facultas Iuridica.

R. VAN BONEVAL FAURE Jus Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis et Mercurii XI.

Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis, horis X et . . . XI.

Jus Mercatorium, diebus Lunae, Martis et Mercurii X.

J. E. GOUDSMIT tractabit doctrinam Juris Romani de Juribus in re, die Mercurii, hora II, die Jovis, hora I, et die Veneris . . . . XII.

J. T. BUYS exponet Jus Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . X.

hora

De ordinanda Republica aget, iisdem diebus . XII.

Jus publicum tradet, iisdem diebus . . . . I.

S. J. FOCKEMA ANDREÆ Historiam Juris Civilis in patria nostra tradet, die Jovis, hora I, diebus Veneris et Saturni . . . . XI.

Fontes juris medii aevi explicabit, diebus Veneris et Saturni . . . . I.

P. A. VAN DER LITH Jus publicum coloniarum docebit, diebus Lunae et Martis . . . . XI.

Jus administrativum coloniarum Neerlandicarum exponet, diebus Lunae et Martis, hora X, die Saturni XI.

Juris Moslemorum capita selecta tractabit, diebus Lunae et Martis . . . . I.

H. VAN DER HOEVEN Jus Criminale interpretabitur, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . . XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet, die Jovis, hora XII, et die Veneris . . X.

W. VAN DER VLUGT Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . X.

Philosophiam Juris tradet, iisdem diebus . . . II.

H. B. GREVEN Oeconomiam politicam tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XII.

Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit, diebus Mercurii et Jovis . . XI.

Statistices theoriam docebit, die Jovis . . . . I.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum erit, die Veneris X—XII.

W. M. D'ABLAING Jur. Rom. Lector, Historiam et Institutiones Juris Romani exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, hora XI et diebus Jovis et Saturni, horis XI et . . . . . . XII.

---

	hora
C. P. Tiele Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit, die Jovis	I.
Theologiam practicam docebit, die Jovis . . .	II.
M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem formalem tradet, die Lunae, hora II, et die Jovis	I.
Juris Ecclesiastici principia exponet, die Martis .	IX.
Historiam missionis Christianae enarrabit, die Veneris	XII.
J. G. R. Acquoy, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit, die Mercurii .	II.
Theologiam Biblicam exponet, die Jovis . . .	II.
Theologiam Practicam tradet, die Veneris . . .	II.
Colloquio homiletico praeerit, alternis diebus Mercurii, horis vespertinis	VI—VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur, die Veneris, hora I; consistoriales, horis sibi et auditoribus commodis.	

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 20sten September 1881,

DOOR

Dr. T. ZAAYER,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. M. J. DE GOEJE.

Mijne Heeren Curatoren, Hoogleeraren, Doctoren en Studenten der Leidsche Universiteit!

»Bij den aanvang van het studiejaar draagt de Rector Magnificus zijne waardigheid in het openbaar aan zijnen opvolger over en geeft dan een verslag van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar."

Aldus luidt het wettelijk voorschrift, krachtens hetwelk wij hier bijeen gekomen zijn.

Ik sta gereed om dien laatsten plicht, welken de wet eischt van den Rector Magnificus, te vervullen; ik ga U de lotgevallen verhalen van onze Universiteit in het afgeloopen jaar; ik zal U mededeeling doen van de vreugde, die haar deel was en van het leed, dat haar getroffen heeft.

Nog geheel onder den treurigen indruk van het smartelijk verlies, dat gansch Nederland, vóór slechts weinige dagen, geleden heeft door den dood van Z. K. H. Willem Frederik Karel, Prins der Nederlanden, aanvaard ik die taak. Met het Koninklijk Huis, dat op nieuw een zijner dierbare leden verloren heeft, en met het Vaderland, dat den overleden Prins innig liefhad, betreuren wij den eerbiedwaardigen grijsaard, die ook eens tot Leiden's kweekelingen behoorde en herhaalde malen warme belangstelling in onze Hoogeschool betoond heeft. Namens de Leidsche Universiteit brengen wij de zoo welverdiende hulde aan de nagedachtenis van onzen geliefden Prins Frederik.

Het vervullen van den voor heden op mij rustenden plicht heeft zijn eigenaardige bezwaren; dit is niet te ontkennen. Waar een rustig jaar zonder belangrijke groote gebeurtenissen gevolgd is op een ander, dat zich door dezelfde eigenschappen kenmerkte, kan een verslag als door de Wet gevorderd wordt, nauwlijks in staat zijn om belangstelling te vinden bij toehoorders, die voor verreweg het grootste gedeelte getuigen waren van hetgeen plaats greep en in meerdere of mindere mate zelve daarbij betrokken waren.

Doch tegenover die bezwaren staan niet te miskennen voordeelen. Het verhaal van den verslaggever kan de aandacht vestigen op zaken, die anders wellicht minder in het oog zouden gevallen zijn; het kan wijzen op leemten en gebreken en den weg banen tot aanvulling of verbetering. Enkelen mogen van meening zijn dat langs dien weg geen verbetering te verkrijgen is, dat de klachten, op deze plaats geuit, niets uitwerken; ik neig veeleer tot een geheel tegenovergesteld gevoelen. — De overtuiging dat iets verbetering vereischt is vooral bij hen, die de koorden der beurs in handen hebben, dikwijls zeer moeilijk te vestigen. Tot afmattens toe moeten dezelfde gronden worden aangegeven, dezelfde redenen ontvouwd. Door telkens op hetzelfde aanbeeld te hameren bereikt men toch niet zelden zijn doel.

Een ander, zeker niet geringer voordeel is dat men een overzicht verkrijgt, althans behoort te verkrijgen van den toestand der Universiteit op een gegeven tijdstip· de juiste kennis daarvan is voor hen, die geroepen zijn, hare belangen op de eene of andere wijze te behartigen, van zeer groot gewicht.

Moge het mij gelukken U, M. H., de straks vermelde bezwaren niet al te zeer te doen gevoelen!

Bij het nagaan der lotgevallen onzer Universiteit in het afgeloopen jaar is de eerste indruk, dien wij verkrijgen, gunstig te noemen. Natuurlijk is het beeld niet overal rooskleurig; een sombere tint is hier en daar niet te miskennen, maar de heldere tonen hebben ongetwijfeld de overhand. Leiden's Hoogeschool heeft een over 't algemeen voorspoedig jaar doorleefd!

Sedert het begin van den nu eindigenden cursus hadden in het College van Curatoren geen veranderingen plaats. Ook hunne belangstelling in alles, wat onze Hoogeschool aangaat, bleef onveranderd. Met niet genoeg te waardeeren ijver gaan HH. Curatoren voort zich te wijden aan hunne taak, waarvan het wel eens te betwijfelen valt of zij tot de zeer aangename behoort. Des te meer is het onzerzijds op prijs te stellen dat mannen als onze Curatoren niet moede worden de belangen onzer Universiteit te behartigen en hare zaak, waar en wanneer het pas geeft, te bepleiten. Ik ben overtuigd dat vele onzer wenschen reeds vervuld zouden zijn indien de beslissing daarover alleen van het College van Curatoren afhing.

De in dienst zijnde Hoogleeraren bleven gelukkig allen gespaard; — twee ontvielen ons van hen, die reeds vroeger eervol ontslagen werden.

Op den 9den Mei dezes jaars overleed te Arnhem de emeritus-Hoogleeraar Dr. Jan Hendrik Stuffken. Gedurende ruim 25 jaren (van 1845 tot 1871) was hij als Hoogleeraar aan deze Hoogeschool verbonden.

Zijne nederigheid en zijne deugdelijke beginselen werden door zijne vrienden geroemd; zijne uitgebreide kennis en grondige geleerdheid geprezen door hen, die hem op zijn waren prijs wisten te schatten; zijn ijver en trouwe plichtsbetrachting door een ieder erkend. Zijne »Verhandeling over de kerkelijke

Overlevering" is, naar mij door een zeer bevoegd beoordeelaar werd medegedeeld, een ook thans nog merkwaardig geschrift, dat getuigt voor de uitnemend wetenschappelijke methode van den schrijver, voor de kordaatheid en den moed, waarmede Stuffken zijne afwijkende beginselen beleed in een tijd, toen men daardoor meer aanstoot gaf dan goedkeuring verwierf.

Na in 1871 wegens 70-jarigen leeftijd zijn emeritaat verkregen te hebben vestigde Stuffken zich metterwoon te Arnhem. Zijne gezondheid, die door ingespannen studie, door herhaalde verliezen van dierbare betrekkingen geleden had, verbeterde daar zichtbaar. Bijna 10 jaren lang mocht hij de welverdiende rust genieten; toch bleef hij werkzaam en verzuimde zijne studiën niet. In den herfst des vorigen jaars begon zijne gezondheid te wankelen tot dat de dood hem wegnam.

Van deze plaats past een woord aan de nagedachtenis van onzen vroegeren ambtgenoot. Met weemoed, maar tevens met ingenomenheid breng ik den braven afgestorvene de hulde, die hem toekomt.

Het tweede verlies, dat wij te betreuren hebben, is dat van den oud-Hoogleeraar Dr. Frederik Willem Krieger, die vóór weinige weken te dezer stede overleed in den ouderdom van 75 jaren. Van 1848 tot 1869 bekleedde Krieger den leerstoel in de Heelkunde aan deze Hoogeschool. De toestand zijner gezondheid, die door de inspanning aan zijne taak verbonden, verzwakt was en door herhaalde ziekten ondermijnd, noodzaakte hem zijne betrekking te verlaten, die hij met zooveel eer bekleed had en waarin hij tot heil van zoovelen werkzaam geweest was. Aanvankelijk scheen de rust een weldadigen invloed uit te oefenen; doch van tijd tot tijd vertoonden zich weder verschijnselen der vroegere ongesteldheid. Krieger verminderde langzamerhand en stierf op den 24sten Augustus.

Krieger was een man van groote bekwaamheden, die zich

door grondige studie en langdurige ervaring had kunnen voorbereiden voor de gewichtige taak, die hem hier werd opgedragen. Die taak heeft hij op de edelste wijze weten te vervullen. Aan groote talenten paarde hij de meest beminnelijke, persoonlijke hoedanigheden. De talrijke lijders, die zijne hulp inriepen, gaven zich met het volste vertrouwen aan hem over. En terecht! In de behandeling zijner zieken gaf Krieger het voorbeeld van ware humaniteit. Ook daardoor leeft hij nog voort in de herinnering zijner leerlingen, die hem liefhadden en vereerden. Zoo breng ik thans het liefst zijn beeld U voor den geest als dat van een grondig geleerde, een hooggeschat leermeester, een humaan geneesheer, een edel mensch!

Aan feestvieringen van Hoogleeraren was dit jaar bijzonder rijk.

Den 7den December des vorigen jaars herdacht Dr. Prins den dag, waarop hij vóór 25 jaren het Hoogleeraarsambt aan deze Hoogeschool aanvaardde. Van alle zijden ontving onze geachte ambtgenoot de ondubbelzinnigste blijken van ingenomenheid met zijn feest. Vroegere en tegenwoordige leerlingen, vrienden en vereerders, besturen van vereenigingen, waarvan de jubilaris de belangen met ijver en nauwgezetheid behartigde of waaraan hij zijne krachten bij voortduring wijdt, allen wedijverden in het geven van bewijzen van deelneming en waardeering; — deelneming in de vreugde van het heugelijk feest; waardeering van het vele goede, dat door Dr. Prins in verschillende betrekkingen is tot stand gebracht.

Het voorrecht van een soortgelijken vreugdedag te mogen vieren viel aan Mr. van Boneval Faure ten deel, die op

den 2den Mei dezes jaars den dag feestelijk mocht herdenken, waarop hij vóór 25 jaren het Hoogleeraarsambt in de Rechtsgeleerdheid te Groningen aanvaard had, om in 1859 tot ons te komen en hier het te Groningen aangevangen werk voort te zetten. De talrijke leerlingen van onzen hooggeëerden ambtgenoot hebben op dien dag in ruime mate getoond hoezeer zij aan hunnen geliefden leermeester gehecht zijn en hoezeer zij zijne vele verdiensten weten te waardeeren. Het is ook toen gebleken hoe waardig onze Faure zijne moeitevolle taak heeft weten te vervullen en welk een belangrijke plaats hij zich in het hart van zijne vele vrienden heeft weten te verzekeren.

Aan Dr. Veth viel een nog zeldzamer voorrecht te beurt. Tegen het einde van den cursus, op den 22sten Juni, was het 40 jaren geleden dat hij als Hoogleeraar aan het Athenaeum te Franeker was opgetreden. Later naar Amsterdam overgeplaatst was Dr. Veth sedert 1864 te Leiden als Hoogleeraar aan de Rijksinstelling van onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde werkzaam en bij de opheffing dier Instelling te gelijk met de invoering der Wet op het Hooger Onderwijs werd hij met zijne ambtgenooten tot Hoogleeraar aan onze Universiteit benoemd.

Het was niet te verwonderen dat onze hooggeachte ambtgenoot, wiens geheele leven aan onverpoosden arbeid, aan onafgebroken ernstige beoefening der wetenschap gewijd was, op zijn feest de sprekendste bewijzen van belangstelling mocht ontvangen. Ook velen, buiten den kring van het academisch onderwijs geplaatst, bleven niet achterwege en brachten hunne hulde aan den feestvierenden Hoogleeraar voor de groote dingen, door hem ook buiten de Universiteit verricht.

Ik wensch de modestie onzer ambtgenooten niet te kwetsen

door eene opsomming hunner wetenschappelijke verdiensten; deze zijn genoeg bekend en worden alom gewaardeerd. De lof van onbevoegden is geen lof; — de mijne zou dus voor hen geen waarde kunnen hebben.

Maar waar ik mij van ongepaste loftuitingen onthoude, is het mij des te aangenamer hun allen de verzekering te kunnen geven dat hunne medeleden van den Senaat van ganscher harte deel hebben genomen in hunne vreugd, dat ik het mij als eene eer heb toegekend tegenover hen de tolk te mogen zijn van de gevoelens van den Senaat en hun ook van dit spreekgestoelte dank te mogen brengen voor de vele diensten, die zij, elk op zijne wijze, aan de Leidsche Hoogeschool hebben bewezen.

Was de deelneming algemeen in de hulde, die aan de Hoogleeraren Prins, van Boneval Faure en Veth op hun jubelfeest gebracht werd, niet minder hebben wij ons verheugd toen wij vernamen dat Dr. Kern, bij Koninklijk Besluit van 12 October 1880, benoemd was tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw. Wij zien in dit vorstelijk huldeblijk eene erkenning van de vele en groote verdiensten van onzen hooggewaardeerden ambtgenoot en wenschen hem daarmede van harte geluk.

Na de vermelding van al deze vreugdevolle gebeurtenissen ga ik een snaar aanroeren, die, ik ben er zeker van, een ietwat somberen toon zal doen hooren.

Bij Koninklijk Besluit van den 29sten Mei ll. werd aan Dr. Johannes Henricus Scholten op de meest eervolle wijze ontslag als Hoogleeraar in de faculteit der Godgeleerdheid aan deze Universiteit verleend.

Scholten, — de Hoogleeraar, die door de oorsponkelijkheid van zijnen geest, door de helderheid van zijn betoog, door zijne liefde voor de wetenschap, door zijn onvermoeid streven naar waarheid, door den gloed zijner overtuiging jong en oud heeft weten te bezielen; — de geleerde, die door zijne talrijke geschriften, getuigen van zóóveel arbeid en van zóó groote geestesgaven, zich in de geschiedenis der wetenschap en die onzer Hoogeschool eene roemvolle plaats verzekerd heeft; — de ambtgenoot, dien wij liefhebben, van wien velen onzer zooveel leerden en die van allen nog leeren wil; — Scholten, gedurende bijna 40 jaren een der grootste sieraden, de roem onzer Hoogeschool, behoort, na afloop dezer plechtigheid, volgens de wet, niet meer tot de Leidsche Universiteit!

Maar, hooggeachte ambtgenoot! er zijn gevoelens, welke gaan boven wet en boven reglement! Houd U overtuigd dat, waar de wet U voor 't vervolg een plaats in ons midden ontzegt, gij U door Uwe vele uitstekende hoedanigheden een plaats in onze harten verzekerd hebt, waaruit niets U verdrijven kan!

Het schoone woord, door U als afscheid aan Uwe leerlingen gesproken, heeft bewezen dat de kracht van Uwen kloeken geest onverminderd is en de overtuiging bevestigd dat gij zult voortgaan te arbeiden zooals gij tot dusver deedt. Het tafereel van Uwe werkzaamheid, dat gij ons op den 14den Juni met zeldzamen tact en met groote objectiviteit ontrold hebt, moge voor velen een prikkel zijn om te trachten Uw voorbeeld te volgen!

Zoo zult gij — en wij zijn er trotsch op — blijven werken met ons en onder ons en zal Uw arbeid ten goede komen aan de Leidsche Hoogeschool, die nimmer vergeten mag en nimmer vergeten zal wat gij, in Uwen krachtigen strijd voor de waarheid, ook voor haren roem hebt gewrocht!

Hetzelfde Koninklijk Besluit, waarbij aan Dr. Scholten

ontslag verleend werd, behelsde de benoeming van Dr. Johannes Gerhardus Rijk Acquoy tot Hoogleeraar in de faculteit der Godgeleerdheid, terwijl hem daarbij het onderwijs in de Geschiedenis van het Christendom en in de Geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken Godsdienst werd opgedragen. Te gelijker tijd werd Dr. Rauwenhoff belast met het onderwijs in de Wijsbegeerte van den Godsdienst en werden de vakken, welke Dr. Tiele tot dus ver onderwees, met de Geschiedenis der leer aangaande God vermeerderd.

De benoeming van Dr. Acquoy is door ons met groote vreugde vernomen; gedurende de jaren dat hij als kerkelijk Hoogleeraar onder ons verkeerde, heeft hij zich zoowel door de grondigheid zijne kennis als door de hoedanigheden van zijn karakter vele vrienden weten te verwerven. Uit naam van den Academischen Senaat roep ik hem gaarne een hartelijk welkom toe in het volle vertrouwen dat zijn arbeid mede zal strekken tot verhooging van den bloei onzer Universiteit!

Aan onze ambtgenooten Rauwenhoff en Tiele zij tevens een woord van dank gebracht voor de bereidvaardigheid, waarmede zij het onderwijs in de hun nu opgedragen vakken op zich genomen hebben en waardoor zij de thans getroffen schikking mogelijk gemaakt hebben.

Mogen de administratieve bezwaren, welke daaraan alsnog in den weg staan, spoedig worden opgeheven!

Met oprechte deelneming gewaag ik van de ernstige ongesteldheid van onzen hooggeachten ambtgenoot Mr. van der Lith. Hoe groot moet zijne teleurstelling geweest zijn toen zich reeds vóór den aanvang van den wettigen rusttijd, bestemd tot vernieuwing van arbeidskracht en verfrissching van arbeidslust, verschijnselen vertoonden van dezelfde ziekte, die ons reeds vroeger zooveel zorg baarde en waarvan wij hem geheel hersteld waanden! Wij weten hoe hij leeft voor zijne taak als

Hoogleeraar en voor de overige belangen, welke hem ter behartiging zijn toevertrouwd. Wij verheugen ons in zijn aanvankelijk herstel en hopen niets vuriger dan dat hij weldra geheel genezen zijn arbeid als weleer zal kunnen opvatten!

In het personeel der wetenschappelijke assistenten hadden, als gewoonlijk, vele veranderingen plaats.

Johannes Catharinus van Schilfgaarde, assistent bij de afdeeling Heëlkunde van het Academisch Ziekenhuis, vertrok naar Zuid-Afrika om zijne diensten aan de gewonde Transvaalsche helden te gaan aanbieden en werd vervangen door Jacobus Marius van 't Hoff.

In de plaats van Willem Nolen is Cornelis Johannes Louis Feith opgetreden op de afdeeling Inwendige Geneeskunde voor mannen. Op de gelijknamige afdeeling voor vrouwen waren Johannes Josephus Gribling, François Delhez en Carl Wilhelm Bollaan achtereenvolgens werkzaam.

François Abraham Simon Thomas werd als assistent bij de afdeeling Verloskunde opgevolgd door Willem Frederik Unia Steyn Parvé en Willem Pauw, aan de afdeeling Oog- en Oorheelkunde verbonden, door Florentius Antonius IngenHousz.

Eduard Giltay werd in de plaats van Dr. Melchior Treub, den verdienstelijken Directeur van 's Lands plantentuin te Buitenzorg, benoemd tot assistent in het Botanisch Laboratorium. — Ik mag niet nalaten hierbij te vermelden dat bij den aanvang van den nu eindigenden cursus over het door Giltay gegeven antwoord op eene door de faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Universiteit te Utrecht uitgeschreven botanische prijsvraag een zeer gunstig oordeel is uitgesproken,

zoodat de schrijver zich den gouden eerepenning zag toegekend. Met deze onderscheiding zij hem van harte geluk gewenscht.

Dr. Simon Figée verliet zijn betrekking van assistent van den Hoogleeraar in de Natuurkunde; Remmert Sissingh volgde hem op.

Aan Dr. Carl Reimer werd eervol ontslag verleend als Onderwijs-assistent bij de Organische Afdeeling van het Scheikundig Laboratorium. C. A. Lobry van Troostenburg de Bruyn werd in zijn plaats benoemd.

Aan hen, die ons verlaten hebben, brengen wij gaarne een woord van dank voor de diensten, die zij aan het onderwijs bewezen hebben.

Dr. Simon de Jager, assistent bij het Physiologisch Laboratorium, werd door Z. M. den Koning benoemd tot Leeraar aan 's Rijks Veeartsenijschool te Utrecht. Terwijl wij ook hem dank betuigen voor hetgeen hij in het belang van het geneeskundig onderwijs heeft verricht, uiten wij den wensch dat het hem in zijn nieuwen meer omvangrijken en zelfstandigen werkkring niet aan voorspoed moge ontbreken!

Het wetenschappelijk personeel kreeg een zeer gewenschte uitbreiding door de benoeming van Dr. Jacob Gijsbert Boerlage tot Conservator aan 's Rijks Herbarium. Er is reden om zich over die benoeming te verheugen nu daardoor het vooruitzicht geopend is dat de in het Herbarium aanwezige schatten beter aan hunne bestemming zullen beantwoorden.

Gedurende den afgeloopen cursus werden 514 studenten door den Rector ingeschreven, waarvan 158 voor de eerste maal. Sedert de invoering der nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs

was dit laatste cijfer nimmer zoo aanzienlijk. Daardoor bedraagt het totaal der inschrijvingen 29 meer dan in het vorige jaar, terwijl door mij slechts 356 studenten bij herhaling, dus 13 minder dan door mijn voorganger, ingeschreven werden.

Volgens opgaven, die niet het officiëele karakter dragen der rectorale inschrijvingen, maar ongetwijfeld, zonder volkomen nauwkeurig te zijn, den feitelijken toestand getrouwer afspiegelen, zou het getal der studenten op het einde van het vorige jaar 769 bedragen hebben.

Het verschil tusschen de officiëele en niet officiëele getallen is dus niet minder dan 254.

Het zou m. i. geen dankbare arbeid zijn de oorzaken van dit verschil op te sporen, te minder nu andere wettelijke bepalingen in het leven geroepen zijn, die met het begin van den nieuwen cursus in werking treden.

De ervaringen, sedert 1 October 1877 met betrekking tot de inschrijvingen opgedaan, hebben overtuigend bewezen — de Rectoren, na het genoemde tijdstip opgetreden, zullen deze bewering wel niet bestrijden — dat het voorzichtiger geweest ware den door eene langdurige ervaring als bruikbaar gestempelden weg niet te verlaten.

Omtrent de werking der zoo even vermelde voorschriften zal de ondervinding uitspraak hebben te doen. — Voor studenten, wier studie veel tijd vereischt, is de bepaling dat men, na gedurende 4 jaren aan zijne verplichtingen tegenover de schatkist voldaan te hebben, verder zonder geldelijke offers alle lessen kan bijwonen, van veel belang en de mildheid van het voorschrift dat zij, die tot de promotie zijn toegelaten, van verdere betalingen zijn vrijgesteld, valt in het oog.

Met den Minister, die de gewijzigde wetsartikelen voordroeg, hoop ik dat het nimmer zal komen tot de toepassing der zware strafbepalingen, welke daarin opgenomen zijn.

Van jonge mannen, die Virtus, Concordia, Fides tot hunne leus gekozen hebben, is niet anders te verwachten dan dat zij zullen medewerken tot de getrouwe naleving der nieuwe wettelijke voorschriften.

De tijden zijn gelukkig voorbij, waarin de vrijstelling van bier- en wijnaccijns het lokaas kon zijn voor de inschrijving, zooals de Hoogleeraar Beets verhaald heeft van Dominicus Boot van Wesel, den echtgenoot van Anna Roemer Visschers, die in 1646 op 60jarigen leeftijd door den Rector Ewaldus Screvelius als student in de Letteren te Leiden werd ingeschreven en door wien »als huishoudende persoon, vrijdom van bier- en wijnaccijns was verkregen."

---

79 promotiën hadden gedurende het afgeloopen academiejaar plaats, 34 minder dus dan in het vorige.

Ter juiste beoordeeling van dit belangrijk verschil dient evenwel in het oog gehouden te worden dat in den vorigen cursus niet minder dan 30 van de 113 promotiën vielen in het korte tijdsverloop van 16 September tot 1 October 1879, doordat vele studenten ten laatste nog gebruik gemaakt hebben van de wetsbepalingen, vastgesteld voor hen, die overeenkomstig de voorschriften van het Organiek Besluit van 2 Augustus 1815 het doctoraal-examen in een of ander vak hadden afgelegd.

2 promotiën waren openbaar. Aan 4 doctorandi, één in de faculteit der Geneeskunde, één in die der Letteren en Wijsbegeerte, twee in die der Rechtsgeleerdheid, viel de buitengewone onderscheiding te beurt van zich den doctoralen graad »met lof" te zien toegekend. Het goede voorbeeld van hen, die alzoo op de meest eervolle wijze de Universiteit verlaten hebben, zij ten spoorslag voor anderen, opdat ook op die wijze de goede naam van onze Hoogeschool gevestigd blijve!

Voor U, Mijne Heeren Studenten! biedt zich de gelegenheid aan om te toonen hoezeer Leiden's roem U ter harte gaat. De prijsvragen, door Rector en Senaat dezer Hoogeschool op 1 Mei l.l. uitgeschreven, noodigen U tot den wetenschappelijken kamp met Uwe medestudenten, ook van andere Universiteiten. Gordt U aan tot dien vreedzamen strijd! En moge de uitkomst leeren dat onder Leiden's studenten mannen gevonden worden, van welke met grond kan verwacht worden dat zij zullen blijven arbeiden aan de bevordering der Wetenschap, voor den bloei der Hoogeschool, tot roem van het Vaderland!

Ik sla thans de donkerste bladzijde op uit de geschiedenis van het afgeloopen jaar en kom tot de vermelding van het weemoedige feit dat gedurende dat tijdsverloop niet minder dan negen studenten door den dood zijn weggenomen.

Steven ten Cate, student in de Rechten, stierf op 27jarigen leeftijd op deernisvolle wijze, terwijl hij zijnen vrienden uitgeleide deed op hunnen tocht naar onze overzeesche bezittingen;

Menno Jorritsma, student in de Letteren, overleed in den ouderdom van 33 jaren;

Johannes Broekhoff, student in de Geneeskunde, werd op 25jarigen leeftijd aan zijne betrekkingen ontnomen;

Gerrit Joan Koopmans van Boekeren, student in de Letteren, werd ten grave gedragen op den dag, waarop hij den ouderdom van 21 jaren zou hebben bereikt;

Marinus van Deinse, student en Johannes Willem Cornelis de Jong candidaat in de Rechten, stierven op denzelfden dag, de eerste in den leeftijd van 23, de tweede in dien van slechts 19 jaren;

Jean Louis Insinger, candidaat in de Rechten, overleed in den ouderdom van 25 jaren op noodlottige wijze;

Everardus Johannes van Elden, student in de Godgeleerdheid, vond op 22jarigen leeftijd den dood in de golven;

Gerrit Johannes van der Hilst, candidaat in de Rechten, verloor eveneens op treurige wijze het leven; hij was 26 jaren oud.

Na de droevige opsomming dier gansche reeks past een woord van oprechte deelneming in de smart van ouders, betrekkingen en vrienden der jeugdige afgestorvenen!

Bij het bespreken der Inrichtingen en Hulpmiddelen voor het onderwijs komt de eerste plaats toe aan de Universiteits-Bibliotheek: zij is de bron, waaruit wij allen te putten hebben.

De mededeeling dat het afgeloopen jaar voor de Bibliotheek uiterst vruchtbaar is geweest, zal door U, M. H. met vreugde vernomen worden.

Vele aankoopen (900 werken of 1384 deelen) konden geschieden uit het overschot van het z.g. Academisch fonds, dat, zooals reeds door mijn voorganger bericht werd, door HH. Curatoren, met goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ter beschikking van de Bibliotheek gesteld was.

Door een buitengewone toelage werd onze Bibliothecaris in staat gesteld tot den aankoop van 50 uitgezochte Chineesche werken (2610 deelen) over alle vakken van wetenschap, door de firma Brill aangeboden. Deze werken zijn gevoegd bij de boeken over China en Japan van wijlen den Hoogleeraar Hoffmann en bij de Japansche boeken, die in het Ethnographisch Museum bewaard werden en in het voorjaar naar de Bibliotheek zijn overgebracht. De afdeeling »China en Japan", hier nu bijeengebracht, is als geheel eenig te beschouwen.

De familie Tydeman schonk aan de Bibliotheek de eigen-

handig geschrevene dictaten en boeken met aanteekeningen van H. W. Tydeman en van zijn vader Meinhard Tydeman. Dit geschenk werd dankbaar aanvaard.

Verder werd, behalve de geschenken van vele binnen- en buitenlandsche geleerden, nog een 300tal boeken ontvangen uit de verzameling van onzen vroegeren ambtgenoot Mr. J. de Wal, welke aangekocht is door de Koninklijke Bibliotheek, die deze werken reeds bezat.

Het gebruik, dat van de Bibliotheek gemaakt wordt, neemt steeds toe. Het getal der boeken, die gedurende den afgeloopen cursus uitgeleend werden, wordt op 12.000 geschat. Voor een groot deel is dit zeker toe te schrijven aan de maatregelen van den ijverigen directeur, Dr. du Rieu, die sedert 1 Februari het aantal uren, gedurende welke de Bibliotheek geopend is, vermeerderd heeft en haar ook, tijdens de vacantiën, dagelijks toegankelijk heeft gesteld.

De afdeeling Kaarten en de Handschriften werden ook zeer druk geraadpleegd.

De behoefte aan een afzonderlijken Conservator voor de Handschriften, door Senaat en Curatoren gewenscht, doet zich telkens meer gevoelen.

Door de belangrijke aanwinsten der Bibliotheek wordt de beschikbare ruimte allengs geheel gevuld. Bovendien is een vertrek ingeruimd voor dat gedeelte van het Munt- en Penningkabinet, hetwelk aan de Hoogeschool was vermaakt en geschonken, terwijl het overige gedeelte naar het Penningkabinet te 's Gravenhage is overgebracht.

Sedert 1 Mei is onze Bibliothecaris tevens Directeur van het hier gebleven gedeelte der verzameling, hetwelk sedert met geschenken vermeerderd werd en verrijkt door aankoopen uit het Legaat Pilaer, welk legaat aan de Hoogeschool vermaakt was.

De redenen, die geleid hebben tot het vreemde besluit, ten gevolge waarvan de verzameling Munten en Penningen werd

uiteengescheurd, zijn evenmin als het besluit zelf te onzer kennis gebracht en laten zich ook niet gissen. Maar het is ten zeerste te betreuren dat aldus een belangrijk hulpmiddel voor studie en wetenschappelijk onderwijs aan de Universiteit ontnomen is.

Werd in het vorige verslag vermeld dat in de eerste behoeften aan lokalen en hulpmiddelen voor het pharmaceutisch onderwijs tijdelijk was voorzien, thans kan worden medegedeeld dat in den afgeloopen cursus de lessen over artsenijbereidkunde en toxicologie geregeld zijn gegeven en tevens dat er een ijverig gebruik gemaakt werd van het Laboratorium, zoowel voor de bereiding van chemische en Galenische praeparaten als voor analytische en forensische nasporingen.

De viering van den 306den gedenkdag van de stichting onzer Hoogeschool heeft op den 8sten Februari op de gebruikelijke wijze plaats gehad; de Rector Magnificus heeft op dien dag in het Groot Auditorium eene rede uitgesproken over »Geneeskunde en Maatschappij".

De ondervinding heeft nu reeds voldoende geleerd dat de dies natalis onder de nieuwe wetsbedeeling op even, vooral niet minder feestelijke wijze herdacht wordt als vroeger. Aan den luister van dien dag is niets ontnomen. Zoo zij en blijve het tot in lengte van dagen!

Ik ben gekomen aan het einde van mijne taak. Aan den Hoogleeraar de Goeje, die bij 's Konings Besluit van 8 Juli ll. tot mijn opvolger benoemd is, draag ik bij deze de waardigheid van Rector Magnificus over, terwijl de Hoogleeraar van Geer hem als Secretaris van den Academischen Senaat zal vervangen. Vol vertrouwen op Uw beleid en Uw doorzicht,

hooggeachte de Goeje, geef ik het rectorale gezag aan U over; wij zijn overtuigd dat het dit jaar aan goede handen is toevertrouwd! Wees gelukkig in Uw beheer; dan zal ook de Leidsche Hoogeschool voorspoedig zijn!

IK HEB GEZEGD.

BIJLAGEN.

4

I.

GENEESKUNDE EN MAATSCHAPPIJ.

REDEVOERING

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 306den jaardag der Universiteit, 8 Februari 1881.

MIJNE HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN EN STUDENTEN DEZER RIJKS-UNIVERSITEIT!

GIJ ALLEN VOORTS, DIE DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID TE DEZER PLAATSE TOONT BELANG TE STELLEN IN DE PLECHTIGE VIERING VAN DEN GEDENKDAG DER STICHTING VAN ONZE DIERBARE HOOGESCHOOL,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Vóór zes jaren vierden wij op dezen dag het gedenkwaardige feest van het 300jarig bestaan dezer Hoogeschool. Zij, die het geluk hebben gehad en de vreugde gesmaakt van aan dat feest deel te nemen, zullen wel nimmer den machtigen indruk daarvan vergeten.

Uit geheel Europa, van het barre Noorden en uit het zoele Zuiden, waren de vertegenwoordigers der wetenschap aanwezig om hulde te brengen aan de Stichting van Willem van

O r a n j e, welke drie eeuwen lang krachtig tot de bevordering der wetenschap had medegewerkt en als de zetel der vrijheid werd geroemd.

En na die onvergetelijke bijeenkomst in de Senaatskamer, door een onzer toenmalige Utrechtsche ambtgenooten met levendige kleuren geteekend, de indrukwekkende plechtigheid in de Pieterskerk, de rede van den aftredenden Rector Magnificus, uitgesproken in tegenwoordigheid van HH. MM. den Koning en de Koningin en andere leden van het vorstelijk Huis, van vele aanzienlijke mannen uit den lande, van een groot aantal Hoogleeraren van binnen- en buitenlandsche Hoogescholen, van een ontelbare schaar van vroegere en toenmalige kweekelingen der Leidsche Hoogeschool en verder van zooveel belangstellenden als het ruime kerkgebouw slechts kon bevatten.

Den volgenden dag was andermaal een groote menigte op dezelfde plaats bijeengekomen; »het feest van het geheele Nederlandsche volk *over* de wetenschap", dus waren de woorden van den nieuw opgetreden Rector, zou worden voortgezet; aan een aantal uitstekende mannen, Nederlanders en vreemdelingen, werd namens onzen Senaat het doctoraat *honoris causa* in verschillende vakken verleend.

De Leidsche Hoogeschool, met haar glansrijk verleden, scheen een schoone toekomst te gemoet te gaan; bij haar derde eeuwfeest was op nieuw gebleken dat zij in den loop der tijden zich grooten roem had weten te verwerven en dat Nederland trotsch was op zijn eerste Hoogeschool; van alle zijden had zij blijken van innige gehechtheid en van warme sympathie ontvangen. Onder de beste voorteekenen begon de aloude instelling de vierde eeuw van haar bestaan.

Daarna zijn er gewichtige zaken geschied: de wettelijke bepalingen, waaronder wij gedurende ruim 60 jaren leefden, zijn door andere vervangen.

Hebben deze laatste ons de gewenschte verbeteringen ge-

bracht? In enkele opzichten zeer zeker, in andere even zeker niet!

Ook zijn er niet weinigen, die met eenige bezorgdheid de toekomst inzien.

Mij lust het niet voor heden onze feestvreugde te verminderen door eene kritiek van de zonderlinge wet, die ons gegeven werd of door het opnoemen van al de zwarte stippen en stipjes, die reeds aan den gezichteinder zijn opgemerkt en bestemd schijnen om Leidens roem te verduisteren.

De tijd is nog niet gekomen om in dezen een juist oordeel te vellen en Leidens grootheid wortelt in haar schoon verleden; geen macht, geen wet is in staat zulks te niet te doen.

De bloei van elke Universiteit, dus ook van de onze, is bovendien voor een belangrijk deel afhankelijk niet van de verordeningen en reglementen, waardoor zij beheerscht wordt, maar van de wetenschappelijke krachten, waarover zij te beschikken heeft.

Omtrent dit laatste punt kunnen wij, dunkt mij, gerust zijn. Immers het aantal Hoogleeraren is belangrijk vermeerderd en zijn er onder die lange rij van getabbaarden niet mannen genoeg, wier groote talenten en wetenschappelijke roem ons het voortbestaan van Leidens bloei waarborgen?

Ook het aantal der sedert het begin van dezen cursus voor het eerst ingeschrevene studenten is aanzienlijk grooter dan in de laatste jaren het geval was.

De vreugde over het gewichtige feit, dat wij op dezen dag herdenken, behoeft dus vooralsnog niet door groote bezorgdheid voor de toekomst getemperd te worden.

En zoo aanvaard ik dan de taak, aan mij als Rector Magnificus opgedragen, om ter plechtige viering van den 306den gedenkdag van de stichting onzer Hoogeschool van deze plaats het woord te voeren.

Het naslaan van de geschriften onzer voorgangers doet niet

zelden de vraag rijzen: hoe konden zij, die aan ons zijn voorafgegaan, als waarheid verkondigen, wat ons niet zelden grove dwaling blijkt te zijn?

Wat b.v. te denken van den strijd in de vorige eeuw tusschen ovulisten en animalculisten gevoerd, terwijl eerst in onze dagen de weg tot een nauwkeuriger kennis van het wezen der fecundatie gebaand is?

Wat is er geworden van de uitspraken van Linnaeus en Cuvier over de onveranderlijkheid der soort?

Dit natuurhistorisch dogma, dat ook op logische gronden onhoudbaar moet geacht worden, werd door Darwin voor goed omvergeworpen. Zij, die, om welke redenen dan ook, dit betwijfelen, mogen er zich over verheugen dat niet voor elk bijzonder geval het bewijs van de juistheid dier meening kan worden geleverd; het groote beginsel staat voor altijd onwrikbaar vast.

Zouden onze resultaten gevaar loopen om eveneens beoordeeld te worden door hen, die na ons zullen komen?

Welk antwoord op die vraag moet gegeven worden is duidelijk. Veel ook van wat wij thans voor waar houden zal wellicht later blijken op dwaling te berusten; het is verder niet onwaarschijnlijk, al is het iets minder streelend voor onze eigenliefde, dat onze opvolgers ook wel eens de schouders zullen ophalen over ons, die thans meenen het eerst recht goed te weten.

Eén ding is echter onbetwistbaar: de methode, volgens welke in onzen tijd gearbeid wordt, is beter dan vroeger; de resultaten, volgens haar verkregen, moeten dus, zij mogen niet alle onfeilbaar zijn, toch bevredigender wezen.

Vergelijkt men de geneeskunde van vroeger met die van den tegenwoordigen tijd dan valt in menig opzicht een belangrijk verschil tusschen beide op te merken.

Dit verschil openbaart zich zoowel in hare methode als in haar streven om hare werkzaamheid niet te bepalen tot den individu, die hare hulp inroept, maar deze over de geheele maatschappij uit te breiden en aan haar heil dienstbaar te maken.

Eerst nadat men de vroegere holle en omslachtige geleerdheid had vaarwel gezegd, nadat anatomie en physiologie meer juiste kennis van het normale leven hadden mogelijk gemaakt, is de geneeskunde geworden wat zij uit haren aard wezen moet: eene natuurwetenschap, en heeft zij op hare wijze en op haar terrein de strengheid van methode, welke de natuurwetenschappen kenmerkt, kunnen toepassen.

Zij bepaalde zich daarbij aanvankelijk tot het nagaan der veranderingen, welke na den dood werden aangetroffen, in verband met de verschijnselen, die bij het leven waargenomen waren en tot de herkenning der ziekelijke afwijkingen gedurende het leven; door de nieuwe methoden van physisch onderzoek werd zij tot dit laatste in staat gesteld.

In haar verdere ontwikkeling sloeg zij als van zelf een anderen weg in. Bij het dieper indringen in den aard der ziekteprocessen moest zich de behoefte doen gevoelen om de oorzaken daarvan te leeren kennen. De geneeskunde, het hooge belang van de kennis dier oorzaken inziende, streefde er naar om deze zoo ver mogelijk na te gaan en de therapie, na eerst, als reactie op het misbruik van vroegere tijden, op den achtergrond geschoven te zijn, begint meer en meer op den voorgrond te treden.

Doch de geneeskunde heeft niet slechts hare methode gewijzigd; ook in ander opzicht gaat zij, als natuurwetenschap, met hare zusteren mede.

Ziet! als om strijd geven natuur- en scheikunde de vruchten van haren arbeid der maatschappij ten beste.

Wat de eerste betreft zijn het vooral de ontdekkingen op

het gebied der electriciteit, die als telephoon, mikrophoon, electrisch licht, enz. onze aandacht verdienen.

De scheikunde, door haren aard als voorbeschikt om nog dieper, althans veelvuldiger in het maatschappelijk leven in te grijpen, verzaakt deze hare roeping niet.

Op industriëel gebied doet zij bijna overal hare stem hooren; een aantal nieuwe kleurstoffen b.v. is door haar in het leven geroepen en wordt reeds volgens hare voorschriften fabriekmatig vervaardigd. Een gansche ommekeer heeft in enkele jaren op dat gebied plaats gegrepen en zeer stellig laten zich nog groote dingen verwachten.

De scheikundige wetenschap leeft te midden der maatschappij; hare beoefenaars arbeiden ook in de fabrieken zelve en hun arbeid daar komt wederkeerig der wetenschap ten bate.

Welk een tegenstelling! De wetenschap — want het beginsel, hier voor natuur- en scheikunde besproken, geldt in meerdere of mindere mate ook voor de overige vakken van wetenschap — niet meer gebannen uit de maatschappij zooals weleer, niet meer strevende naar afzondering, maar werkende in en voor de maatschappij en in die maatschappij zoekende naar voedsel, naar lucht en naar licht, de hoofdvoorwaarden ook voor haar leven.

En de geneeskunde! Zij moest dien stroom volgen of liever daarin voorgaan. Geroepen om den individu in zijn lijden bij te staan en zoo mogelijk te genezen, kon het wel niet anders of zij moest ook aan anderen hare aandacht wijden. Zij moest weldra bedacht zijn op het gevaar, waardoor de omgeving van den lijder bedreigd werd. Steeds wijder moest de kring worden, waarover zij zich geroepen achtte hare zorg uit te breiden. De maatschappij met hare veelvuldige betrekkingen en belangen werd ten slotte het voorwerp harer levendige belangstelling.

Haar arbeidsveld breidde zich steeds uit. Reeds staat de

veeartsenijkunde als een zelfstandige, voor de maatschappij allerbelangrijkste wetenschap naast haar. En daarbij blijft het niet. Het afgeloopen jaar toch leverde ons van de hand van Girdwoyn eene *Pathologie des Poissons* en de *Médecine végétale* heeft in de ziekten der aardappelen, der druiven en van het koffieblad b.v. reeds stof genoeg om hare krachten te beproeven.

Door het sociale van haar karakter wordt, voor een gedeelte althans, in onzen tijd de aard der geneeskunde gekenmerkt. Het belang der zaak rechtvaardigt, hoop ik, mijn besluit om de verhouding der hedendaagsche geneeskunde ten opzichte der maatschappij tot onderwerp van mijne toespraak te kiezen.

Verleent mij voor eenigen tijd Uwe welwillende en zeer gewaardeerde aandacht, waar ik tot U ga spreken over Geneeskunde en Maatschappij!

De verhouding tusschen geneeskunde en maatschappij moet natuurlijk in het algemeen bepaald worden door den toestand, waarin beide op een gegeven oogenblik verkeeren. Naar mate de maatschappelijke verhoudingen eenvoudiger waren en de geneeskunde op een lager standpunt stond was er ook minder behoefte om de laatste aan de belangen der maatschappij dienstbaar te maken.

Toch worden reeds bij de Ouden sporen daarvan aangetroffen. In de boeken van Mozes vindt men maatregelen o. a. tegen de verspreiding der melaatschheid. Bij de Romeinen bestond reeds ten tijde der Republiek een aantal wettelijke bepalingen, die ten doel hadden om den openbaren gezondheidstoestand te beschermen. In de Middeleeuwen hadden zulke voorschriften hoofdzakelijk de bestrijding der melaatschheid ten doel en na de vijftiende eeuw waren zij vooral tegen de pest en dergelijke

volksrampen gericht. Eene meer systematische en wetenschappelijke behandeling van de hier bedoelde onderwerpen verscheen eerst op het laatst der vorige eeuw van de hand van Johann Peter Frank.

Bij meer ingewikkelde sociale toestanden, vooral bevorderd door gemakkelijker en sneller verkeer, werd de taak der geneeskunde tegenover de maatschappij zwaarder en uitgebreider, in onzen tijd vooral nu wetenschap en practijk wedijveren om de middelen van verkeer te vermeerderen en te verbeteren; nu de sneltrein niet meer de behoeften bevredigt, maar de bliksemtrein in ontembare vaart over de ijzeren baan wordt voortgedreven.

Dat snelle verkeer is een belangrijke factor ter bepaling van het karakter der tegenwoordige maatschappij. Nieuwe eischen doen zich gelden, aan welker bevrediging vroeger niet kon gedacht worden. De opeenhooping van overgroote menschenmassa's, zooals die in onze wereldsteden wordt aangetroffen, levert minder bezwaar op, nu in korten tijd van alle zijden het noodige kan worden aangevoerd om in de verschillende behoeften van zoo reusachtige bevolkingen te voorzien.

Maar als elke andere zaak heeft ook deze hare schaduwzijde.

Personen en goederen, in korten tijd van verwijderde streken overgebracht, kunnen kiemen medevoeren, die dood en verderf in zich dragen.

De vereeniging van een groot aantal menschen op een betrekkelijk kleine uitgebreidheid wijzigt in ongunstigen zin de gesteldheid van den bodem en doet een aantal omstandigheden geboren worden, die uit een hygiënisch oogpunt niet verkieslijk zijn.

Het kan natuurlijk mijne bedoeling niet zijn om een volledig overzicht te geven van alle onderwerpen, die geneeskunde en maatschappij in zulk een innige verhouding tot elkander brengen. Ik wensch mij tot een paar voorbeelden slechts te

bepalen. Dit kan ook zonder schade geschieden. Die voorbeelden toch zijn voldoende om den wederkeerigen invloed, dien geneeskunde en maatschappij op elkander uitoefenen, in het licht te stellen.

Het eerste voorbeeld zij dan ontleend aan de middelen van versneld vervoer, aan spoorwegen en stoombooten.

De maatschappij heeft recht te vorderen, dat zij zooveel mogelijk zonder gevaar die middelen kan gebruiken, met andere woorden, dat personeel en materiëel in staat zijn aan de gestelde eischen te voldoen en de gevorderde diensten te verrichten. De zorg voor het materiëel ligt buiten den kring onzer wetenschap, niet alzoo die voor het personeel. Dit is natuurlijk niet verschoond van de ziekten en afwijkingen, waaraan het geheele menschdom is blootgesteld. En onder die afwijkingen is er een, welke voor het personeel van spoortreinen, stoom- en zeilschepen van uiterst veel gewicht moet geacht worden. Ik bedoel de kleurenblindheid.

Er zijn, het is reeds geruimen tijd bekend, personen, die het vermogen missen om sommige kleuren behoorlijk te onderscheiden, die b.v. niet goed in staat zijn om rijpe kersen of aardbeien van bladeren te onderscheiden, tenzij door het verschil in vorm.

De Engelsche natuur- en scheikundige Dalton, die zelf aan kleurenblindheid leed, heeft op het laatst der vorige eeuw (in 1794) het gebrek vrij nauwkeurig beschreven; toch had Huddart reeds bijna 20 jaren vroeger (in 1777) iets dergelijks bij de gebroeders Harris waargenomen.

Ruim 40 jaren verliepen voordat Seebeck (in 1837) de zaak aan een meer ernstig onderzoek onderwierp en tot het besluit kwam, dat er twee afzonderlijke, duidelijk van elkander te onderscheiden, groepen van kleurenblinden bestaan.

In 1855 werd voor het eerst door Wilson gewezen op de mogelijke gevaren, die konden voortvloeien uit het gebruik van

kleurenblinde personen bij den dienst op spoorwegen en schepen en in het algemeen daar, waar gekleurde seinen moeten herkend worden.

Het gelukte echter Wilson niet de algemeene belangstelling op te wekken, die het onderwerp op zich zelf in hooge mate verdient. Het eenige resultaat van zijne veelvuldige bemoeiingen was dat »the Great Northern Railway Company" besloot voortaan niemand meer in dienst te nemen, die niet bewijzen kon vrij van kleurenblindheid te zijn.

Favre slaagde er later in om de aandacht der betrokken autoriteiten in Frankrijk en België op de zaak te vestigen.

Een spoorwegongeluk te Lagerlunda gaf aan Holmgren, die vermoedde dat kleurenblindheid voornamelijk deze ramp veroorzaakt had, aanleiding de kwestie ter hand te nemen, met dit gelukkig gevolg dat in Zweden, zoowel op de lijnen van den Staat als op die van particulieren, het geheele personeel onderzocht werd.

Denemarken en Noorwegen volgden het voorbeeld van Zweden; Duitschland bleef niet achterwege en in ons vaderland was het Donders, die de besturen der spoorweglijnen overtuigde van de noodzakelijkheid om het personeel op kleurenblindheid te doen onderzoeken.

Op het internationaal geneeskundig congres, in September 1879 te Amsterdam gehouden, werden door Donders maatregelen voorgesteld om tot eene internationale regeling van dit onderzoek te geraken.

De kleurenblindheid heeft dus door haar maatschappelijk belang in hooge mate de aandacht gaande gemaakt. En geen wonder! De veiligheid van een aantal reizigers kan toch niet worden toevertrouwd aan personen, die niet in staat zijn het roode signaal, dat gevaar aanduidt en het groene, dat aandacht vereischt, *snel* en *juist* te onderscheiden van het gewone geelwitte licht, hetwelk te kennen geeft dat de weg vrij is.

Ik wensch hier op *snel* en *juist* den nadruk te plaatsen. Kleurenblinden hebben vooral in de intensiteit van het licht en misschien nog in andere, ons normaal zienden onbekende kenmerken het middel om de kleuren der voorwerpen te onderscheiden; — maar, en dit geeft hier den doorslag, zij vergissen zich licht en missen de vereischte snelheid in de herkenning. In dagelijksche gesprekken maken de meeste kleurenblinden zulke allerzonderlingste fouten, dat Goethe, die het eerst getracht heeft zich omtrent hun zien eene voorstelling te maken, reeds zeide: »het is om er krankzinnig door te worden."

Voegt hierbij dat het aantal kleurenblinden betrekkelijk zeer groot is en wel op ongeveer 5 ten honderd kan geschat worden en bovendien dat het gebrek, indien het, zooals bijna altijd, aangeboren is, als absoluut onverbeterlijk moet beschouwd worden.

Zoo iemand, dan ware Dalton in de gelegenheid geweest om door oefening zijn gebrek te verbeteren; welnu, 40 jaren nadat hij het ontdekt had (in 1832) vergeleek hij op de vergadering der »British Association" te Oxford scharlakenrood bij de kleur der boombladeren en toen hij 12 jaren later stierf was het nog onveranderd gebleven.

Welke maatregelen worden nu gevorderd door het belang der maatschappij? Twee wegen schijnen ter bevrediging daarvan open te staan. Die personen, welke niet in staat zijn om groen en rood snel en juist te onderscheiden, moeten voor den dienst op spoorwegen en zeeschepen ongeschikt verklaard en daaruit verwijderd worden of de kleur der signalen moet worden gewijzigd. Dit laatste stuit echter op practische bezwaren. Er blijft dus niets anders over dan tot het eerste middel zijn toevlucht te nemen.

De vraag, waarop hier alles aankomt, is deze: zijn de bedoelde personen geschikt te achten voor de taak, die men van

hen eischt? Met de ontkennende beantwoording dier vraag is het vonnis over de kleurenblinden geveld. En hiermede is ook voor de maatschappij de oplossing van het vraagstuk gegeven.

Maar niet alzoo voor de wetenschap; zij stelt hoogere eischen en is niet tevreden voordat het gebrek tot in zijn diepste schuilhoeken is nagespoord. Zien wij thans hoever zij daarmede is gevorderd.

De vroegere waarnemers hadden geen voldoende verklaring van de afwijking kunnen geven. Eerst nadat Helmholtz omstreeks 1850 de door Young vroeger gegeven theorie der drie grondkleuren had omhelsd en uitgebreid, kon het vraagstuk beter beoordeeld worden.

In hoofdzaak komt de Young-Helmholtz'sche theorie hierop neder. Er zijn drie hoofdkleuren, rood, groen en violet; daaraan beantwoorden drie soorten van elementen in het netvlies. Worden nu de elementen, bestemd om b.v. rood tot waarneming te brengen, alleen of in hoogere mate geprikkeld dan hebben wij de gewaarwording van rood. Hetzelfde geldt voor de elementen der andere kleuren.

Is de gevoeligheid der elementen van een bepaalde kleur verminderd of geheel verdwenen, of wel ontbreken die elementen gedeeltelijk of geheel, dan is het oog voor die kleur min of meer volledig blind.

In overeenstemming hiermede is nu de onderscheiding, die men gemaakt heeft tusschen roodblindheid, groenblindheid en violetblindheid.

Dalton leed aan roodblindheid, die naar hem door de Franschen gewoonlijk Daltonisme genoemd wordt; deze naam wordt echter ook wel ten onrechte aan andere vormen van kleurenblindheid gegeven. De gevallen van rood- en groenblindheid zijn veel menigvuldiger dan die van violetblindheid.

Clerk Maxwell omhelsde eveneens de hypothese van Young, maar nam als grondkleuren rood, groen en blauw aan.

Aan bestrijding van de Young-Helmholtz'sche opvatting heeft het niet ontbroken. Zij heette onvoldoende te zijn ter verklaring van sommige verschijnselen bij het normale zien en tevens slechts op gedwongen wijze enkele feiten betrekkelijk de kleurenblindheid te verklaren.

Hering verwierp haar geheel en stelde in hare plaats zijne theorie der vier grondkleuren, rood, groen, geel en blauw. In geen kleurtoon kunnen meer dan twee van de grondkleuren herkend worden; nimmer komen rood en groen of geel en blauw daarin te gelijk voor. Twee zulke kleuren, welke nimmer te gelijk in eene gezichtswaarwording duidelijk zijn, worden door Hering »tegenkleuren" genoemd.

Als gevolg van deze beschouwing worden door Hering en zijne volgelingen, waaronder vooral Stilling, slechts twee vormen van kleurenblindheid aangenomen, namelijk rood-groenblindheid en blauw-geelblindheid.

De oorzaak der afwijking is gebleken slechts zelden van pathologischen aard te zijn.

In verreweg de meeste gevallen is zij aangeboren, terwijl de overerfelijkheid boven allen twijfel verheven en betrekkelijk groot is.

Bij het bepalen van de beteekenis der kleurenblindheid, ook uit een genetisch oogpunt, zal rekening moeten gehouden worden met het feit, dat normaal zienden slechts met een klein gedeelte van het netvlies, rondom de gele vlek, in staat zijn om alle kleuren waar te nemen. Buiten dien kring ligt een zoom, waar men kleuren op dezelfde wijze ziet als iemand, die roodblind is. Nog meer naar buiten bevindt zich een rand, waar volstrekt geen qualitatief verschil der lichtindrukken wordt opgemerkt. In dezen toestand verkeert het geheele netvlies van personen, die volkomen kleurenblind zijn.

Het vraagstuk der kleurenblindheid dus, dat vooral door de behoeften der maatschappij aan de orde kwam, is voor het

forum der wetenschap nog niet geheel beslist. Doch de aangegevene methoden van onderzoek om het bestaan van kleurenblindheid te constateeren zijn voldoende te achten. Niet alleen over de abnormale, maar ook over de normale kleurperceptie is reeds meer licht verspreid en het laat zich verwachten, dat ook de wetenschap in de verdere oplossing hare bevrediging vinden zal.

Ik kom tot het tweede voorbeeld, dat ik wenschte te bespreken, namelijk dat der infectie-ziekten.

Bij geen ander voorbeeld wellicht springt de innige verhouding tusschen de belangen der maatschappij en die der geneeskunde zoo duidelijk in het oog, maar in geen ander geval ook heeft de maatschappij meer belang bij den vooruitgang der geneeskunde.

Immers zij verlangt bevrijd te zijn van die volksziekten, die nu eens in mindere, dan weder in meerdere mate over kleinere of grootere uitgebreidheden der aarde hare offers eischen; die, vaak even verraderlijk in haar verloop als onnaspeurlijk in hare verbreiding, somtijds een niet onbelangrijk deel der bevolking wegnemen en bij hare nadering schrik en vrees verbreiden.

Het is nauwlijks twee jaren geleden toen de beangstigende tijding zich door Europa deed hooren dat in een visschersdorp aan de boorden van de Wolga een besmettelijke ziekte heerschte, die in weinige weken een vijfde gedeelte der bevolking van het dorp Wetljanka ten grave deed dalen.

De bezorgdheid vermeerderde, toen het zekerheid werd dat de ziekte geene andere was dan de pest, die in vorige eeuwen ook ons vaderland bij herhaling teisterde.

Voor meer ingewijden had de zaak een nog ernstiger karakter, omdat eene andere ziekte, de gevreesde aziatische cholera, reeds twee malen langs ongeveer denzelfden weg Europa binnengedrongen was en omdat tevens bleek dat de maatregelen

ter beteugeling der ziekte, in den aanvang vooral, alles te wenschen overgelaten hadden.

Waren wij verder geen getuigen van den schrik, die de gemoederen beving, toen het in het vorige jaar scheen, dat ons vaderland door eene nieuwe pokkenepidemie van het Zuiden uit bedreigd werd? Van alle zijden werd, en terecht, op vaccinatie en revaccinatie aangedrongen. Allerwege werd een soort van kalverdienst geörganiseerd en de beangstigde menigte verdrong zich om de met vaccine-puisten bezaaide dieren. Men versta mij echter wel. Ik wensch geen smet te werpen op Jenners heerlijke ontdekking. Als een harer warmste voorstanders betreur ik het dat door de laatste pokken-epidemie (1870—1873) in ons vaderland meer dan 20.000 personen zijn weggenomen, die bij een allerwege behoorlijke toepassing van het uitstekende voorbehoedmiddel grootendeels hadden kunnen behouden blijven. Maar de geheele bevolking van Nederland kan niet in enkele weken van deugdelijke vaccine voorzien worden; de revaccinatie wordt nog te veel verzuimd.

Is dus het vraagtuk der infectie-ziekten een van die, welker oplossing het dringendst door de maatschappij verlangd wordt, voor de geneeskunde is die billijke wensch steeds een krachtige prikkel geweest om in het wezen dier ziekten door te dringen, hare oorzaken te leeren kennen en deze, kan het zijn, weg te nemen.

Immers er moet gehandeld worden niet alleen tegen de bestaande, de geconstateerde besmetting; ook de mogelijkheid om besmet te worden moet worden beperkt, kan het zijn, voorkomen.

Alles komt nu hierop aan of de geneeskunde op haar tegenwoordig standpunt in staat geacht kan worden om het hier bedoelde vraagstuk in wetenschappelijken zin ter hand te nemen en of er vooruitzicht bestaat dat zij in de oplossing daarvan slagen zal.

In eenvoudiger vorm gebracht kan deze vraag aldus geformuleerd worden: Zijn wij in staat om met de hulpmiddelen, die ons ten dienste staan, de oorzaken der infectie-ziekten op te sporen?

Het is duidelijk dat het antwoord op de eerste vraag voor een aanzienlijk deel ligt opgesloten in dat, hetwelk op de tweede zal moeten gegeven worden.

Het is bekend dat bij enkele infectie-ziekten constant lage organismen worden waargenomen, die thans vrij algemeen, op het voorbeeld van von Nägeli, met den naam van splijtzwammen bestempeld worden.

Bij pyaemie en septicaemie, bij diphtheritis, bij febris recurrens, in vaccine- en variolapuisten, bij lepra, bij miltvuur is het voorkomen dier mikro-organismen behoorlijk vastgesteld. Ook bij typhus en malaria-koorts beweert men in lateren tijd eveneens splijtzwammen te hebben aangetroffen.

Tusschen de verschijnselen van gisting en rotting aan de eene en die van infectie aan de andere zijde bestaat een niet te miskennen overeenkomst. Toen nu gebleken was dat de beide eersten van mikro-organismen afhankelijk waren, lag de gevolgtrekking voor de hand dat zulks ook met de laatsten het geval zoude zijn.

De waarneming scheen weldra deze meening te komen bevestigen; men ging zelfs zóó ver, dat men geloofde voor elke ziekte den voor haar specifieken parasiet gevonden te hebben. Doch de dwalingen van Hallier werden door de Bary spoedig weerlegd.

In de eerste plaats moet worden uitgemaakt of de infectieziekten inderdaad van de splijtzwammen afhankelijk zijn. Het voorkomen toch dier lagere organismen is zóó algemeen, ook in het gezonde lichaam, dat uit de aanwezigheid daarvan alleen geen besluit omtrent hunne beteekenis kan worden getrokken.

Ook is deze kwestie niet zoo gemakkelijk op te lossen als men oppervlakkig meenen zou.

Bij de filtratie-proeven van Pasteur gelukte het de miltvuurstaafjes te scheiden van het vocht, waarin zij zich bevonden; het gefiltreerde vocht bleek bij inenting zijn schadelijke invloeden verloren te hebben. Al schenen dus deze proeven aanvankelijk beslissend, toch zijn zij niet boven alle bedenking verheven.

Men moge evenwel verschillen omtrent den graad van de beteekenis, die bij de infectie aan de splijtzwammen moet toegekend worden, dat haar daarbij zekere niet onbelangrijke rol toekomt kan, dunkt mij, niet betwijfeld worden.

Eveneens staat het vast dat de verschillende vormen, waarin de splijtzwammen voorkomen, geen specifiek karakter bezitten in dien zin dat een bepaalde vorm uitsluitend de eigenschap zou hebben van een bepaalden ziektevorm voort te brengen. En hiermede hangt natuurlijk de vraag samen of die verschillende vormen als zoovele soorten te beschouwen zijn? Cohn geeft hierop een beslist bevestigend antwoord en onderscheidt een aantal soorten: mikrokokken, bacteriën, bacilli enz.; von Nägeli is daarentegen van oordeel dat dit verschil in den geest der beschrijvende natuurlijke historie niet bestaat, maar dat veeleer de eigenschappen der splijtzwammen in hooge mate afhankelijk zijn van de voedingsstoffen, waarin zij gebracht worden.

Op treffende wijze werd dit vermoeden onlangs bevestigd door de onderzoekingen van Buchner en Fokker, aan wie het gelukte uit de miltvuurstaafjes organismen te kweeken met al de kenmerken der bacilli, zooals ze in hooiaftreksel voorkomen en omgekeerd de onschuldige hooistaafjes in boosaardige miltvuurmakers om te zetten.

Is het nu als bewezen te achten dat sommige infectie-ziekten van splijtzwammen afhankelijk zijn, bij andere ziektevormen,

b.v. cholera en pest, is het bestaan daarvan wel waarschijnlijk, maar nog niet aangetoond. Von Nägeli's uitspraak, dat onder de bekende geörganiseerde lichamen alleen de splijtzwammen als smetstoffen in aanmerking kunnen komen, wacht nog op haar bewijs.

De tot dus ver verkregen resultaten betreffende de aetiologie der infectie-ziekten mogen nog niet rijk genoemd worden, vooral met het oog op het nemen van voorbehoedmiddelen tegen de besmetting.

Er kan evenwel reeds gewezen worden op de door Lister aangegeven methode van wondbehandeling als een bemoedigend voorbeeld van hetgeen in deze richting kan verkregen worden.

Duizenden en nogmaals duizenden hebben reeds aan dezen »weldoener der menschheid" het leven te danken.

Toch wemelt het onder Lister's verband niet zelden van bacteriën: maar deze zijn niet in staat hunne strooptochten door het gewonde lichaam te aanvaarden; zij zijn dus onschadelijk.

In andere gevallen is dit doel echter niet zoo gemakkelijk te bereiken.

Van de wijze, waarop de besmetting tot stand komt, is ons in veel gevallen niets bekend. Het ontwijken van den onzichtbaren vijand, het vernietigen van verdachte voorwerpen, het liefst door het vuur en in het algemeen de door de empirie aangegeven middelen staan ons hierbij ten dienste.

Doch die middelen falen, helaas! maar al te dikwijls. En geen wonder! De besmetting kiest soms zonderlinge wegen. Nog onlangs heeft Pasteur ons geleerd, dat zelfs de onschuldige aardworm het middel in zich kan omdragen ter verspreiding van het miltvuur onder het grazende vee.

Maar het licht daagt ook aan een andere zijde. De ervaring heeft reeds lang geleerd, dat iemand, eenmaal een besmettelijke ziekte doorgestaan hebbende, zekere onvatbaarheid heeft ver-

kregen om op nieuw door dezelfde ziekte aangetast te worden; het duidelijkst is dit gebleken bij pokken.

Op welke wijze die onvatbaarheid tot stand komt weten wij niet. Maar wij weten wel dat zij juist bij pokken door vaccinatie ook langs kunstmatigen weg kan verkregen worden. Die aldus kunstmatig verkregen onvatbaarheid is eveneens tot dus ver onverklaard.

Ook voor andere van mikro-organismen afhankelijke ziekten kunnen dieren kunstmatig onvatbaar gemaakt worden. Dit werd aangetoond voor de z.g. »choléra des poules" door Pasteur, voor het miltvuur door Toussaint en Chauveau en voor septicaemie door Krajewski.

Deze resultaten, eerst in den laatsten tijd verkregen, zijn van het hoogste gewicht te achten en doen de mogelijkheid inzien dat eenmaal voor alle infectie-ziekten dergelijk middel zal kunnen gevonden worden.

Met verlangen worden de uitkomsten der hierop betrekking hebbende proeven van Pasteur te gemoet gezien.

Het antwoord op de eerste der gestelde vragen kan na het aangevoerde gegeven worden en wel in bevestigenden zin. Het vraagstuk der infectie-ziekten, voor de maatschappij van zoo overwegend belang, is niet alleen voor wetenschappelijke behandeling vatbaar, maar reeds met goed gevolg ter hand genomen.

De eerste schreden zijn gezet op een bij uitstek moeilijk veld van onderzoek; aan een verderen goeden uitslag behoeft niet gewanhoopt te worden.

Of alles in dit duistere gebied tot klaarheid zal kunnen gebracht worden, wie zal zulks beslissen bij de onzekerheid omtrent de moeilijkheden en bezwaren, die zich bij verder doordringen kunnen voordoen?

»Wij weten en wij zullen weten." Onder den opwek-

kenden invloed van deze uitspraak van von Nägeli moeten de nasporingen voortgezet worden.

De vruchten van elke verovering, hoe klein ook, zullen door de maatschappij met dankbaarheid ontvangen worden.

Het tweetal voorbeelden, hier ter sprake gebracht, zou zeer gemakkelijk met een groot aantal anderen vermeerderd kunnen worden. Ik wijs hier slechts op enkele zoowel voor de maatschappij als voor de geneeskunde hoogst belangrijke onderwerpen: de prostitutie met hare gevolgen, het krankzinnigenwezen, de zorg voor goede inrichting van woningen, voor goede voeding, de zorg ook voor onze dooden. Ik zal verder niet trachten de lijst volledig te maken.

Ook bij de behandeling dezer onderwerpen zou blijken dat er geen strijd is tusschen de belangen der maatschappij en die der geneeskunde.

Voor een goed deel loopen beider belangen in dezelfde richting. Wel zal in den regel eerder voldaan zijn aan de behoeften der maatschappij dan aan de eischen der wetenschap. Maar wat nood! De wetenschap zet steeds rustig haren weg voort; zij zoekt immers niets dan waarheid; dus kan de maatschappij haar nimmer vijandig zijn.

Het belang der geneeskunde valt samen met dat der maatschappij. De bloei der eerste bevordert het welzijn der laatste en beiden staan in zeer nauw verband met den toestand van het geneeskundig onderwijs.

Het is toch noodzakelijk dat onze studenten zich door eigen aanschouwing, door eigen onderzoek kunnen oefenen; zij moeten leeren waarnemen en oordeelen en daartoe moet hun zoo ruim mogelijk gelegenheid gegeven zijn. Alleen langs dien weg kunnen zij de geschiktheid verkrijgen om de wetenschap verder te dienen en de belangen der maatschappij te behartigen.

Is nu de toestand van het geneeskundig onderwijs aan onze

Universiteit zoodanig, dat de behoeften van geneeskunde en maatschappij daardoor bevredigd kunnen worden?

Bij de beantwoording dier vraag zullen uit den aard der zaak alleen de inrichtingen van onderwijs ter sprake komen en zal het noodig zijn de geschiedenis der laatste 25 jaren daaromtrent te raadplegen.

Het is niet te ontkennen dat er gedurende dat tijdvak veel voor het onderwijs in de geneeskunde en de voorbereidende vakken verricht is.

Het natuurkundig kabinet werd uit den hoek van het Museum van natuurlijke historie, waarin alles scheen samengedrongen, verplaatst naar het gebouw op de Ruïne.

Het scheikundig laboratorium, zoo het dien naam dragen mocht, had tot dus ver een plaats gevonden op de Aalmarkt in een onooglijk gebouw, dat, naar men verhaalde, tijdelijk voor turfschuur had gediend; het werd overgebracht naar een ander gedeelte van het gebouw op de Ruïne.

De lokalen voor botanisch onderricht, destijds wegens gemis aan voldoend licht alleen voor het doel, waarvoor zij bestemd waren, volkomen onbruikbaar, werden vermeerderd en in beteren staat gebracht.

Voor de zoölogie en de vergelijkende ontleedkunde, die slechts over één college-kamer in het Museum van natuurlijke historie te beschikken hadden, werd een laboratorium gebouwd.

Het onderwijs in de ontleedkunde en de verzameling, vroeger geherbergd onder den boekenschat onzer academische bibliotheek en voortdurend bedreigd om onder dien steeds toenemenden last verpletterd te worden, werden eveneens naar de Ruïne overgeplaatst in hetzelfde gebouw, waarin natuur- en scheikunde gehuisvest zijn.

Een physiologisch laboratorium, tot dus ver in Leiden te vergeefs gezocht, werd gesticht.

Het Nosocomium Academicum, dat veel te klein, ondoelmatig

ingericht, voor zijne bestemming ten eenenmale ontoereikend was, werd vervangen door het tegenwoordige academische ziekenhuis.

Bij het hooren van die lange lijst van aangebrachte verbeteringen zou men allicht geneigd zijn te meenen dat nu wel aan alle billijke wenschen zou voldaan zijn.

Men verlieze evenwel niet uit het oog dat de toestand der inrichtingen voor geneeskundig en voorbereidend-geneeskundig onderwijs destijds deerlijk gebrekkig was en alles te wenschen overliet.

Men oordeele! ik spreek als getuige.

Het scheikundig laboratorium bestond uit één enkel lokaal, dienst doende als college-kamer, als werkplaats voor hoogleeraar en studenten, ook voor hen, die zich meer bijzonder op de scheikunde wenschten toe te leggen. De inrichting was boven alle beschrijving gebrekkig en herinnerde nog al te veel aan hare straks vermelde, tijdelijke bestemming.

De botanie was uiterst stierfmoederlijk bedeeld; zij, de »scientia amabilis" verdiende een beter lot. De college-kamer met hooge, kleine ramen in een donkere steeg uitkomende, verbood alle mikroskopisch onderzoek. Aanvankelijk werd daarin voorzien door in een der lokalen van het Museum Splitgerberianum ruwe planken op losse schragen te plaatsen. Ik ben overtuigd dat onze tegenwoordige studenten zouden protesteeren tegen het gebruik van een zoo primitieve werktafel.

In het Museum van natuurlijke historie ontbrak den studenten alle ruimte tot het doen van zoölogisch of vergelijkend-anatomisch onderzoek. Zij, die zich daarmede wenschten bezig te houden, moesten elders daartoe de gelegenheid trachten te vinden. De anatomische werkplaats nam de zonder huisvesting rondzwervende zoölogen wel eens gastvrij op.

De ontleedkunde had niet het ergst te klagen. Toch ontbrak er veel. Plaats voor mikroskopisch onderzoek was er niet.

De werkplaats voor de studenten was klein en slecht verlicht; wegens gemis van kunstlicht moest de arbeid dikwijls zeer vroeg gestaakt worden.

De physiologie, de leer des levens, kon toch om haar uitnemend gewicht krachtige aanspraken genoeg doen gelden op afzonderlijke vertegenwoordiging en beoefening; — eerst laat werd haar recht gedaan door de benoeming van een afzonderlijken hoogleeraar en de stichting van een afzonderlijk laboratorium.

En het Nosocomium! — Jaren achtereen werden hier van deze zelfde plaats en op dezen dag van de aftredende Rectoren de ernstigste klachten daarover vernomen. Nog hoor ik, nu 16 jaren geleden, den edelen Halbertsma hier vol verontwaardiging uitroepen:

»Quicumque me audit praesentis conditionis bona ita laudantem ut mala non taceam, apud aninum suum cogitabit de Nosocomio Academico, quod semper eodem statu est, quo antea fuit, id est misero et calamitoso.

Nolo hujus diei laetitiam corrumpere iterando querelas tam justas quam crebro repetitas.

Non tantum Academica institutio ex illa inertia accipit detrimentum, ipsa humanitas graviter laeditur. Horribile dictu, horribile auditu est, Nosocomium, sanandis morbis destinatum, ita comparatum esse, ut novos morbos pariat, et leviter affectos mortifera labe contactos ad immaturam necem rapiat. Horribile dictu id est, sed rerum testimonia adsunt. Attigi verbo quod est gravissimum, caetera silentio praeteribo.

Non refricabo vetera vulnera; tam saepe de ea re actum est ut nihil novi addi possit."

De talrijke toehoorders — kon het anders? — deelden in de verontwaardiging van den spreker. Het Nosocomium is anders en beter geworden; maar het was hoog tijd!

Met dankbaarheid wees ik op zooveel, dat in latere jaren werd tot stand gebracht. Maar dat gevoel van erkentelijkheid mag het nog ontbrekende niet over het hoofd doen zien.

Ik stel er prijs op hier vooral goed verstaan te worden. Wij verlangen geen weelderige inrichtingen, — de plaats, waar wij ons bevinden, sluit trouwens elke gedachte aan weelde volkomen uit — geen grootsche instituten, die met zekeren trots aan den vreemdeling zouden kunnen worden vertoond. Maar wij wenschen dat er aan de Rijks-Universiteit te Leiden gelegenheid zij, zoowel voor hoogleeraren als voor studenten, om de verschillende vakken behoorlijk te kunnen beoefenen. Ik bepaal mij tot het allernoodzakelijkste.

Een belangrijk deel der vragen, die — wij zagen het straks — op het gebied der infectie-ziekten nog te beantwoorden overblijven, behoort tot den kring der pathologie, der hygiëne, der pathologische anatomie. Deze vragen kunnen alleen in laboratoriën ter hand genomen en tot oplossing gebracht worden. Daar behooren onze hoogleeraren in staat te zijn om te arbeiden ook aan de bevordering der wetenschap. Daar ook moeten onze studenten zich kunnen voorbereiden voor de zware taak, welke hen in de maatschappij wacht.

En te Leiden zoekt men te vergeefs een laboratorium voor pathologie en voor hygiëne, te vergeefs een werkplaats voor pathologische anatomie; het gebouwtje toch, dat daarvoor thans dienst doet, kan dien naam niet dragen.

Dergelijke toestand is bedenkelijk en mag niet bestendigd worden.

Dat verbiedt het belang der geneeskundige wetenschap, ook dat der maatschappij.

De staat, welke toch niet anders is dan de geörganiseerde maatschappij, mag niet achterwege blijven waar het de bevrediging van zoo dringende behoeften geldt. Ook zijn belang is betrokken bij den bloei der wetenschap.

Ik heb mij verplicht gevoeld om met al den ernst eener vaste overtuiging op de bestaande leemten te wijzen. Moge het gesprokene er toe bijdragen om de vervulling onzer billijke wenschen te bespoedigen opdat allen, die daartoe geroepen zijn, in staat worden gesteld hunne krachten te wijden aan de beoefening der wetenschap, die ons boven alles dierbaar is en aan de belangen der maatschappij, welke ook door ons behooren behartigd te worden!

IK HEB GEZEGD.

II.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteit der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal
den 1en keer	9	82	38	14	15	158
2en	1	39	30	5	7	82
3en	3	23	23	4	10	63
4en	6	40	18	6	4	74
5en	7	40	20	4	1	72
6en	3	8	12	3	4	30
7en	1	8	15	3	1	28
8en		2	1	1		4
11en		1				1
12en			1			1
13en			1			1
Totaal . . .	30	243	159	40	42	514
Voll. Ond.	24	44	139	17	6	230
4 lessen		91	10	3	11	115
3 »		67	3	5	11	86
2 »	2	26	4	5	7	44
1 les	4	15	3	10	7	39
Totaal . . .	30	243	159	40	42	514

III.

PRIJSVRAGEN

DOOR

RECTOR EN SENAAT DER UNIVERSITEIT

TE LEIDEN

den 1sten Mei 1881 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de Studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling der navolgende onderwerpen, opgegeven door de

MEDISCHE FACULTEIT.

I.

De faculteit verlangt een experimenteel onderzoek naar de wijzigingen in de bloedsdrukking, die voornamelijk albuminurie veroorzaken.

II.

De faculteit verlangt een experimenteel onderzoek naar den overgang van gevormde elementen door de placenta naar de vrucht.

PHILOSOPHISCHE FACULTEIT.

I.

Men vraagt eene geleidelijke uiteenzetting van de theorie der wervelbewegingen naar de onderzoekingen van HELMHOLTZ, KIRCHHOFF, THOMSON en anderen.

II.

De verhouding, ten aanzien der geneeskrachtige werking, van de Extracta *spirituosa* en *aquosa* van Folia Belladonnae, Conii en Hyoscyami wordt gewoonlijk gesteld als 2 : 1.

Door physiologische en chemische proeven te bepalen, of voor die meening deugdelijke grond bestaat.

LITERARISCHE FACULTEIT.

I.

Exponatur quid de ratione judicandum sit, quam in Ovidio recensendo inierit Nicolaus Heinsius Dan. F., si ad artem criticam hujus aetatis exigatur.

II.

Men vraagt een — met bewijsplaatsen gestaafd — overzicht van de eigenaardigheden van het Amsterdamsche volksdialect in de 17de eeuw.

THEOLOGISCHE FACULTEIT.

I.

Eene geschiedenis en critiek van het ontologisch bewijs van het bestaan van God.

II.

Wat leert de critische beschouwing van de Boeken des Ouden Testaments omtrent het ontstaan en de geschiedenis der voorstelling van een verbond tusschen Jahwe en Israël?

JURIDISCHE FACULTEIT.

I.

De rechters en de rechtspleging in Drenthe tot het einde der 18e eeuw.

II.

De Faculteit verlangt eene verhandeling over de misdrijven door middel van de drukpers gepleegd en de strafrechterlijke verantwoordelijkheid voor die misdrijven naar het nieuwe Wetboek van Strafrecht, en over de vraag in hoeverre bij dat Wetboek het beginsel van volkomen vrijheid van drukpers wordt geeerbiedigd.

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze zijn gesteld.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1882 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een gezegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1882 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

IV.

PROMOTIËN

van 21 September 1880 tot 8 Juli 1881.

(Alle promotiën, waarbij het tegendeel niet wordt vermeld, zijn privaat).

In de Geneeskunde.

1880.

24 September. Adrianus Gijsbertus Metzlar, van Wolvega. Proefschrift: »Over radicaal-operatie van breuken".

8 October. Gerhardus Fabius, van Broek in Waterland. Proefschrift: »De behandeling van het genu valgum".

27 October. Willem Nolen, van Rotterdam. Proefschrift: »Rheumatismus gonorrhoïcus".

3 November. Bruno Evert Scheltema, van Nieuwkoop. Proefschrift: »Bulbairkern-paralyse".

3 December. Petrus Vermeulen, van Alphen a/R. Proefschrift: »Over de secretie van het darmslijmvlies onder den invloed van cathartica".

13 December. Johannes Josephus Gribling, van Leiden. Proefschrift: »Over de localisatie van motiliteits-stoornissen in de hersenbast en in het centrum ovale".

13 December. Willem Josephus Martinus Hubertus van Hees, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Over pes equino-varus".

17 December. Jacob Browne, van Rotterdam. Proefschrift: „Iets over katatonie".

1881.

22 Januari. François Abraham Simon Thomas, van Leiden. Proefschrift: »Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden gedurende de cursus 1877—1878 en 1878—1879".

11 April. François Delhez, van Dordrecht. Proefschrift: »Iets over het Burquisme".

25 Mei. Willem Pauw, van Edam. Proefschrift: »Iets over enucleatio bulbi".

11 Juni. Hendrik Meursinge Hz, van Leeuwarden. Proefschrift: »Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden gedurende den cursus 1879—1880".

16 Juni. Leendert van der Hoeven, van Heenvliet. Proefschrift: »Iets over hysterotomie".

16 Juni. Dirk van Haren Noman, van Batavia, *met lof*. Proefschrift: „Over de ontleedkundige veranderingen na immobilisatie van gewrichten".

18 Juni. Gerardus Cornelis Nijhoff, van Enkhuizen. Proefschrift: »Schets van het leven en de physiologie van Herman Boerhaave".

8 Juli. Kommer Lodder, van Goedereede. Proefschrift: »Iets over de zweetsecretie".

8 Juli. Hugo Heller, van Klundert. Proefschrift: »Over hygroma colli cysticum congenitum".

8 Juli. Florentius Antonius Ingen-Housz, van Breda. Proefschrift: »De adenoïde vegetatiën der neuskeelholte".

In de Plant- en Dierkunde.

1880.

2 October. Jacob Frans Antonie Mellink, van Neerbosch. Proefschrift: »Over de ontwikkeling van den kiemzak bij Angiospermen".

1 November. Gualtherus Carel Jacob Vosmaer, van Nieuw-

Beijerland. Proefschrift: »Aanteekeningen over Leucandra aspera H. Bijdrage tot de kennis der kalksponzen".

17 December. Jan Willem van Wijhe, van Duiven. Proefschrift: »Over het visceraalskelet en de zenuwen van den kop der Ganoïden".

In de Scheikunde.

1881.

22 Januari. Pieter van Romburgh, van Leiden. Proefschrift: »Over isomere chloorsubstitutieproducten van propaan en propyleen".

In de Semitische Letterkunde.

1880.

24 November. Christiaan Snouck Hurgronje, van Oosterhout, *met lof*. Proefschrift: »Het Mekkaansche feest".

In de Taal- en Letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.

1881.

26 Maart. Johannes Gerardus Hermanus Gunning, van Schiedam. Proefschrift: »Een Javaansch geschrift uit de 16e eeuw handelende over den Mohammedaanschen godsdienst naar een Leidsch handschrift uitgegeven en met aanteekeningen voorzien".

In de Klassieke Letterkunde.

1881.

7 Juli. Petrus Cornelis Margadant, van 's Gravenhage. Proefschrift: »De Luciano aequalium suorum censore".

In de Godgeleerdheid.

1880.

14 December. Gerrit Wildeboer, van Amsterdam, *publiek*. Proefschrift: »De waarde der Syrische evangeliën door Cureton ontdekt en uitgegeven".

In de Rechtswetenschap.

1880.

22 September. Pieter Anthony Johan van den Brandeler, van Dordrecht. Proefschrift: »Het recht van gratie volgens ons vroeger en hedendaagsch staatsrecht".

23 September. Herman Arnoldus Crommelin Jr., van Haarlem. Stellingen.

16 October. Eugène Charles Marie Guillaume Geradts, van Hasselt (België). Proefschrift: Eenige opmerkingen over licht en uitzicht.

21 October. Johan Willem Herman Meyert van Idsinga, van St. Eustatius. Stellingen.

23 October. Abraham Calkoen, van Alphen a./R. Proefschrift: »Bevoorrechte schulden op schepen."

25 October. Hendrik Willem Frederik Struben, van Soerabaja. Proefschrift: »Bigamie".

3 November. Albert Willem Jacometti, van Batavia. Proefschrift: Eenige opmerkingen over begunstigen en helen".

6 November. Eduard Baak, van Amsterdam. Proefschrift: »Over de beteekenis der woorden »Partijen, hare erfgenamen en rechtverkrijgenden" en »derden"."

15 November. Adriaan Theodore Prins, van Rotterdam. Proefschrift: »De ontbinding des huwelijks met onderlinge toestemming".

27 November. Louis Herman Jean Lamberts Hurrelbrinck, van Passaroean (Java). Proefschrift: »Iets over schending van geheimen".

27 November. Martinus Colthoff, van Gorinchem. Proefschrift: »Bijstand en machtiging der getrouwde vrouw".

2 December. Hendrik Marie de Kuyper, van Rotterdam. Proefschrift: »De rekening en verantwoording van den voogd. (Art. 467—472 B. W.)".

2 December. Gerard Joseph Anton van Berckel, van Delft. Stellingen.

4 December. Steven van Delden P.Zn., van Deventer. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over de artt. 1850—1857 B. W.".

7 December. Antonius Petrus Laurentius Nelissen, van Breda, *publiek*, *met lof*. Proefschrift: »Huur en vervreemding".

11 December. Egbert de Vries, van Haarlem, *met lof*. Proefschrift: »Het toezicht van hooger gezag op de waterschappen, volgens hunne reglementen".

15 December. Gerrit Willem Altheer, van Macasser. Proefschrift: »Landlooperij".

16 December. Johannes van Mens, van Maasland. Proefschrift: »Drie vragen betreffende curatele op eigen verzoek".

17 December. Isaäc Jan Jasper van den Helm, van Maartensdijk. Proefschrift: »Iets over den pandverkoop krachtens het beding van Art. 1223 al. 2 B. W.".

1881.

19 Januari. Abraham Hendrik van Nierop, van Amsterdam. Proefschrift: »De verloren wisselbrief".

26 Januari. Cornelis Adrianus Valk, van Rotterdam. Proefschrift: »De wisselschuld in het faillissement".

5 Februari. Albrecht Arend del Court, van Haarlem. Proefschrift: »Art 345 van het door de Tweede Kamer aangenomen Ontwerp-Wetboek van Strafrecht".

19 Februari. Abraham Ferf, van Bergum. Proefschrift: »Iets over den pandverkoop van Art. 1223*b* B. W.

2 Maart. Arnold Brouwer, van Cillaershoek. Proefschrift: »Iets over aanvaringen in vol zee".

11 Maart. Horace Hugo Alexander Neys, van Toeloeng Agoeng. Proefschrift: »Beschouwingen over de toepassing van het strafrecht op werkcontractbreuk".

2 April. Paulus Cornelis Adriaan Sichterman, van Zwolle,

Proefschrift: »Eenige opmerkingen over het recht van aanwas bij legaten en erfenissen".

4 April. Bernard Henry Carp, van Middelburg. Proefschrift: »Schaking".

6 April. Johan Hora Fransen van de Putte, van Bezoeki. Stellingen.

9 April. Louis Paul Marie Hubert Michiels van Verduynen, van Roermond. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over dierenmishandeling naar aanleiding van artikelen 254, 350 en 455 van het nieuwe Wetboek van Strafrecht".

26 April. Anton Ferdinand Lens, van Samarang. Proefschrift: »Iets over de rehabilitatie in 't strafproces".

30 April. Willem Cornelis Mees, van Rotterdam Proefschrift: »De gevallen waarin volgens het Wetboek van Burgerl. Rechtsv. lijfsdwang kan toegepast worden".

3 Mei. Hendrik Jacob Herman Modderman, van Nijkerk o./d. Veluwe. Proefschrift: »De wijze van gedingvoering tegen afwezig gebleven beklaagden".

6 Mei. Cornelis Arnold Römer, van De Lemmer. Proefschrift: »Oproeping in vrijwaring".

11 Mei. Paul Marie Joseph Eduard Bloemaerts, van Gennep. Proefschrift: »Bedriegelijke bankbreuk. Opmerkingen naar aanleiding van Art. 341 van het Nieuwe Wetboek van Strafrecht".

20 Mei. Willem Hendrik Royer, van Zwolle. Proefschrift: »Eenige aanteekeningen op de artikelen 10, 11, 12 en 13 W. v. K.".

23 Mei. Jan Hendrik Jakob Quarles van Ufford, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Algemeene maatregelen van inwendig bestuur".

28 Mei. Jan Wessel van Groningen, van Deventer. Proefschrift: »Over de wettelijke verplichting van den koopman tot boekhouden".

2 Juni. Gotthold Landsberg, van Grünberg (Silezië). Proef-

schrift: »Bijdrage tot de geschiedkundige ontwikkeling der leer van verduistering".

11 Juni. Willem Johan Saaymans Vader, van Goes. Proefschrift: »Bedrog".

24 Juni. Jacques Eduard de Sturler, van Tajoe. (resid. Japara). Stellingen.

1 Juli. Joan Hendrik van Meurs, van Haarlem Stellingen.

1 Juli. Johannes Engelbertus van der Boon, van Zaandam. Proefschrift: »Iets over den gerechtelijken boedelafstand. Aanteekeningen op de artt. 707 en 709 W. v. B. R."

4 Juli. Jan Matthijs Smits Jr., van Nijmegen Proefschrift: »Vervangende hechtenis volgens het Wetboek van Strafrecht van 3 Maart 1881 (Stbl. n°. 35)".

4 Juli. Dirk Zeeger van Duyl, van Kampen. Proefschrift: »De voorwaardelijke invrijheidstelling, historisch en kritisch beschouwd, zoowel op zich zelf als in verband met de heerschende gevangenisstelsels".

4 Juli. Petrus Burgers, van Graaf-Reinet (Zuid-Afrika). Proefschrift: »De overgang der assurantie op den kooper of nieuwen eigenaar.

In de Staatswetenschap.

1880.

23 September. Herman Arnoldus Crommelin Jr., van Haarlem. Proefschrift: »De verplichtingen van Nederland als neutrale mogendheid ten opzichte der Schelde".

30 September. Gerardus Pekelharing, van Zaandam. Proefschrift: »Opmerkingen over den onderhoudsplicht van bijzondere personen ten opzichte van wegen en andere ten openbare dienste bestemde werken".

21 October. Johan Willem Herman Meyert van Idsinga, van St. Eustatius. Proefschrift: »Geschiedenis en beginselen van art. 91 onzer grondwet".

2 December. Gerard Joseph Anton van Berckel, van Delft. Proefschrift: »Bijdrage tot de geschiedenis van het Europeesch opperbestuur over Nederlandsch Indië 1780—1806.

1881.

6 April. Johan Hora Fransen van de Putte, van Bezoeki. Proefschrift: »Beschouwingen over artikel 3 van de additionele artikelen der grondwet".

24 Juni. Jacques Eduard de Sturler, van Tajoe (resid. Japara). Proefschrift: Het grondgebied van Nederlandsch Oost-Indië in verband met de tractaten met Spanje, Engeland en Portugal".

1 Juli. Joan Hendrik van Meurs, van Haarlem. Proefschrift: »Persoonlijke dienst en belasting in natura (Art. 192 en 239 Gemeentewet)".

V.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

Academiae Lugduno-Batavae. 1)

Rect. Magn. ANTONIO ZAAYER.

1880.
Sept. (21 September 1880—20 September 1881.)

27. **Geert Brouwer Jz.**, Jipsinghuizen. 19, R.
» **Lambertus Petrus Cornelis Luyten**, Vrijenban (bij Delft). 26, Ph.
» **Corneille Jean Luzac**, 's Gravenhage. 20, L.
» **Nicolaas Frans Wilkens**, Veendam. 18, R.
» **Samuel Willem Holleman**, Oisterwijk. 19, R.
28. **Cornelis Johannes Gerrit van Iterson**, Waspik. 19, G.
» **Jacobus Catharinus Creutz**, Woerden. 18, R.
» **Marius Pieter Gerard Kappeyne van de Coppello**, 's Gravenhage. 18, R.
» **Gerard Blom**, Kralingen. 21, R.
» **Ari Aart van der Velde**, 's Gravenhage. 17, G.
» **Antony Jan Tjeenk Willink**, Borculo. 17, R.
» **Thomas Mathijs Verster**, Amsterdam. 18, R.
» **Julius Anne Schagen van Leeuwen**, Delft. 19, R.
» **Willem Cornelis Kersbergen Lz.**, Sluipwijk. 17, G.

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th., R., G., Ph., L.**, beteekenen de faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.

28. **Gerard Samuel Brantsma**, Ginneken. 17, R.

» **Gijsbrecht Otto Snijders**, Nieuwe-Tonge. 18, G.

» **Friedrich de Ruyter**, Rotterdam. 33, R.

29. **Johan Paul Alexander Nikolaas Caroli**, 's Gravenhage. 21, R.

» **Willem Arnold Lamping**, Noordwijkerhout. 17, R.

» **Arthur Martin Désiré Sweerts de Landas Wijborgh**, Amsterdam. 18, R.

» **Arie Kruyt**, 's Gravenhage. 19, G.

» **Lutinus Jolle Blijdenstein**, Enschedé. 18, R.

» **Theodoor Stoop**, Dordrecht. 18, G.

» **Johannes Reinhard Kist**, Gouda. 20, R.

» **Adrianus Herman Johannes Heynsius**, Amsterdam. 17, R.

» **Clarus Gerard Martinus Quack**, Brakel. 18, Th.

» **Josephus Cornelius Jacobus Carolus Smits**, Arnhem. 18, R.

» **Antonius Matthias de Lange**, Alkmaar. 18, R.

» **Adriaàn Eliza Herman Goekoop**, Goedereede. 21, R.

» **Louis Johan Veening**, Almelo. 18, R.

» **Willem Freerk van der Mandele**, Delft. 20, R.

» **Willem Carel Quarles van Ufford**, Amersfoort. 18, R.

» **Otto Jacob Eifelanus van Wassenaar**, Ede. 23, R.

» **Jan Rudolf Koopmans van Boekeren**, Harlingen. 19, L.

» **Johannes Cornelius Antonius Reynders**, Breda. 19, R.

» **Jean Louis Chaillet**, Hallum. 20, L.

30. **Willem Jan Bik**, Brielle. 17, G.

» **Cornelis Hendrikus Lambertus Baelde**, Woerden. 20, Ph.

» **Johannes Bool**, 's Gravenhage. 18, R.

» **Pieter Josselin de Jong**, Rijssen. 18, R.

» **Paulus Jozias**, Haarlem. 17, R.

» **Charles Marius van Troostenburg de Bruyn**, Rembang. 21, R.

» **Gerard Joan Cramer**, Maastricht. 21, L.

» **Cornelis Winkler**, Asperen. 21, G.

» **Carel Pieter Willem Huber Noodt**, Soerabaja. 18 R.

Sept.

30. **Jacob Aaltsz**, Vianen. 16, G.

› **Eduard August Klobbie**, 's Gravenhage. 18, Ph.

› **Rudolf Arnold Henricus Maria Romme**, Oosterhout. 18, R.

› **David Mijs Gz.**, Ooltgensplaat. 19, G.

› **Cornelis Benjamin Menalda**, Leeuwarden. 18, R.

› **Izaak van den Broek**, Middelharnis. 18, G.

› **Daniel Roëll**, Amsterdam. 18, R.

› **Coenraad Willem Antoni Nonhebel**, Vaassen. 19, Th

› **Marinus Paulus Hendrik Wiercx**, 's Gravenhage. 19, R.

› **Christian Ludwig Rümke**, Monnikendam, 17, G.

› **Marinus Eliza Sepp**, Leiden. 19, Th.

› **Marcellus Abraham Michiel Viruly**, de Steeg. 20, R.

› **Adriaan Slotemaker**, Hoorn. 18, R.

› **Frans Eduard Pels Rijcken**, Batavia. 19, R.

› **Johannes Hermanus Gunning**, Hilversum. 22, Th.

Oct.

1. **Henri Gérard Gonsalves**, Cheribon. 19, R.

› **Johan Burchard Diederik Tulleken**, Nijmegen. 20, R.

› **Carel van Lookeren Campagne**, Tiel. 20, R.

› **Willem Cornelis Bosman**, Alkmaar. 20, R.

› **Willem Stortenbeker**, 's Gravenhage. 18, Ph.

› **Karel George Willem de Bosson**, Dordrecht. 18, G.

› **Christiaan Swaving**, Rijswijk. 20, L.

› **Sieberen Boltjes**, Grouw. 18, R.

› **Hendrik Tuymelaar**, Heerenveen. 19, R.

› **Frederik Johan Christiaan van der Schalk**, Soeterwoude. 20, R.

› **Dirk Lambart van Elk**, Zutfen. 20, G.

› **Simon Jacob Andries**, 's Gravenhage. 18, R.

› **Willem Karel Gerard Dittlinger**, 's Gravenhage. 18, R.

› **Willem Lodewijk de Vos van Steenwijk**, Dalfsen. 21, R.

› **Balthasar Rutger Roijer**, Zwolle. 19, R.

› **René Charles Ghislam Marie de Bieberstein Rogalla Zawadzky**, Maastricht. 18, R.

Oct.

1. **Paulus Anne van Beresteyn**, Batavia. 19, R.

» **Frederik Carel Antonius Pantekoek**, Charlois. 21, Th.

» **Gerard Keller**, 's Gravenhage. 19, R.

» **Teetse de Groot**, Ruinerwold. 18, R.

» **Jacques Gerard Joseph Clifford**, Patti (Resid. Japara). 18, R.

» **Leo van Praag**, Amsterdam. 19, R.

» **Henri Deen**, Tilburg. 18, R.

» **Hendrik Justus Matthes**, Menado. 17, R.

» **Johannes Wilhelmus Marinus Götte van Delden**, Kampen. 20, R.

» **Herman Gabriel Ferdinand Mock**, Lisse. 19, R.

» **Sebald Rudolf Steinmetz**, Breda. 17, R.

2. **Gerard Christiaan van Walsem**, Wateringen. 16, G.

» **Aart Johan van Walsem**, Wateringen. 18, G.

» **Willem Leendert de Vos**, Geervliet. 17, G.

» **Johan Gerrit Tuitel**, Zierikzee. 26, L.

» **Adolph Lodewijk de Leeuw**, Zwolle. 19, Ph.

» **Jan Jacob Barnet Lyon**, Rossum. 19, R.

» **Adriaan van der Willigen**, Haarlem. 19, G.

» **Johan Pieter Frederik Arnold Noorduyn**, Nijmegen. 19, G.

» **Christiaan Vermeer**, Deventer. 19, R.

» **Cornelius Johannis Prins Jr.**, Beverwijk. 17, R.

» **Herman Pinkhof**, Rotterdam. 17, G.

» **Jacob de Jong**, Oostvoorne. 19, L.

» **Frederik Wilhelm Augustus Feist**, Cheribon. 24, R.

» **Willeboord Willeboordse Schipper**, Wissenkerke. 31, Ph.

» **Hubert Philippus Berdenis van Berlekom**, Heerlen. 18, R.

» **Jan George Lodewijk Houthuysen**, Batavia. 20, R.

» **Steffen Bartstra**, Workum. 19, Th.

» **Henri Jacques Marie Boonacker**, Wageningen. 20, G.

4. **William Charlemagne Henry Machen**, Warmond. 20, G.

» **Joannes Aloysius Loeff**, Baardwijk. 21, R.

Oct.

4. **Herman Anne Nab**, Meerlo. 19, R.
» **Theodorus Evekink**, Zutfen. 17, R.
» **Adriaan Gerard Prins Visser**, Sliedrecht. 19, R.
» **Adriaan Prins de Baat**, Sliedrecht. 17, R.
» **Jean Louis Antoine de Grave**, Noordwijk. 19, R.
5. **Hendrik Daniel Kiliaan**, Soerakarta. 21, R.
» **Foeke Foekens**, Harlingen. 19, R.
» **Augustus Johannes Kronenberg**, Deventer. 18, L.
» **Leendert Punt**, Zevenbergen. 19, L.
» **Hendrik Douwe van Gelder**, Bolsward. 18, L.
6. **Cornelis Ernst Duyts**, Amsterdam. 19, G.
» **Johannes Hubertus van Westendorp**, Vollenhoven. 19, G.
» **Henri Charles van Meerten**, Paramaribo. 18, R.
» **Lambertus Johannes Apollonius Braakenburg**, Assendelft. 18, G.
» **Hendrik van Giffen**, 't Meer (bij Heerenveen). 19, R.
7. **Bernard Jan Hendrik Ovink**, Dinxperlo. 18, L.
» **Paulus Oebele Kapteyn**, Bodegraven. 22, R.
8. **Frederik Cornelis Johannes Scheurleer**, Dieren. 20, G.
» **Rudolf Johan Hendrik Patijn**, Maarsen. 16, R.
9. **Hermanus Johannus Taverne**, Leiden. 21, Ph.
» **Nicolaas Arnoldus Franciscus Taverne**, Leiden. 23, Ph.
» **Guillaume Frédéric Reyst**, Leiden. 25, Ph.
» **Johannes Philippus Nannings**, Amsterdam. 23, G.
» **Jacob Arnhold Benjamin Colaço Belmonte**, Paramaribo. 20, G.
» **Daniel Eliza Siegenbeek van Heukelom**, Pouderoyen. 30, G.
11. **Willem Frederik van Wijk**, Leiden. 17, R.
12. **Christiaan Johan Neeb**, Solok. 20, G.
» **Maarten Stam**, Zaandijk. 18, G.
13. **George Alexander Wilken**, Manado. 33, L
» **Pieter François Louis Verschoor**, Arnhem. 19, R.
» **Anton Suter**, Wyl (Zwitserland). 17, R.

Oct.

15. **Willem van Eeden Jr.**, Amersfoort, 23, Ph.

16. **Engelbert Hendrik Karel Julius ter Kuile**, Enscnedé. 20, R.

» **Pieter Frans Christiaan Scharp de Visser**, Banda Neira. 20, R.

18. **Emile Adriaan Keuchenius**, Batavia. 18, G.

20. **Johannes Benjamin van Deventer**, 's Gravenhage. 22, G.

21. **Cornelis Winkler Prins**, Veendam. 23, G.

23. **Johannes de Bruyn**, Overschie. 20, G.

Nov.

20. **Johannes van Dissel Czn.**, Lochem. 22, G.

Dec.

20. **Pauline Caroline Lindo**, Breda. 24, Ph.

1881.

Jan.

11. **Simon Postmus**, Sneek. 20, L.

» **Gerrit de Heer Jr.**, Bergen op Zoom. 30, L.

19. **Carel Hendrik Kindermann**, Edam. 36, L.

Febr.

12. **Ludovicus Bartholomeus Cornelius Quaedvlieg**, Beek (Limburg). 20, Ph.

15. **Johannes Frölich**, Nijmegen. 20, Ph.

17. **Arie Mari Evers**, 's Gravenhage. 19, Th.

24. **Ludolph Reinier Bunnik**, 's Gravenhage. 18, G.

Maart.

10. **Albert Krause**, Bloemfontein (Oranje-Vrijstaat). 25, Th.

26. **Cornelis Pieter Zaayer**, Dirksland. 18, R.

Mei.

3. **Fredrik Willem van Breemen**, Amsterdam, 20, Th.

20. **Jan Hendrik van Bouwdijk Bastiaanse**, Soestdijk. 30, G.

JAARBOEK

DER

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

1881—1882.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1882.

INHOUD.

RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1881—1882.

College van Curatoren.

Dr. A. VROLIK, *President* (benoemd bij besluit van 7 Juli 1876 nº. 29 en 25 Aug. 1877 nº. 28). Eervol ontslagen bij besluit van 21 Febr. 1882 nº. 107.

Mr. L. A. J. W. Baron SLOET VAN DE BEELE (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 nº. 30 en 25 Aug. 1877 nº. 28). Tot President benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 nº. 107.

Mr. J. G. KIST (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 nº. 30 en 25 Aug. 1877 nº. 28).

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 nº. 21 en 12 Oct. 1881 nº.   ).

L. M. DE LAAT DE KANTER (benoemd bij besluit van 1 Juli 1880 nº. 17).

Mr. S. VISSERING (benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 nº. 107).

W. G. DE BRUYN KOPS, *Secretaris* (benoemd bij besluit van 3 Juni 1868 nº. 47 en 25 Aug. 1877 nº. 28).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: M. J. de Goeje.
Assessoren: J. T. Buys, D. Bierens de Haan, L. W. E. Rauwenhoff, T. Zaayer.
Secretaris van den Senaat: P. van Geer.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. Rauwenhoff.

HOOGLEERAREN [1]).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: P. L. Rijke (21 September 1845).

De botanie: W. F. R. Suringar (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. Bierens de Haan (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; mechanica: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

---

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad nº. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De zoölogie: de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de paleontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. VAN DER BURG (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De zoölogie: A. A. W. HUBRECHT, Lector (21 September 1880).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Privaatdocent (21 September 1880).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

De Grieksche taal en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: C. G. COBET (20 Juni 1846).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: R. P. A. DOZY (9 Maart 1850).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. DE VRIES (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. FRUIN (1 Juli 1860).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de methaphysica; de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlietische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: W. J. A. JONCKBLOET (1 October 1877).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: P. J. VETH (1 October 1877).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel: J. PIJNAPPEL (1 October 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. COSIJN (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. SCHLEGEL (27 October 1877).

De Latijnsche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. CORNELISSEN (1 October 1879).

Het Soendaneesch: G. J. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. H. SCHOLTEN (16 September 1843). *Emeritus* 20 September 1881.

De geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst: de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament; de zedenkunde· A. KUENEN (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: J. J. PRINS (7 December 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de wijsbegeerte van den godsdienst: L. W. E. RAUWENHOFF (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de geschiedenis der leer aangaande God: C. P. TIELE (1 October 1877).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. ACQUOY (7 Dec. 1881).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: J. E. GOUDSMIT. Den 17 Maart 1882 overleden

Het staatsrecht; het administratief recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. BUYS (25 Juni 1864).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREAE (1 October 1877).

Het Mohammedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: W. M. D'ABLAING, als Lector (1 December 1879); hoogleeraar van 31 Mei 1882.

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. SIMON THOMAS (23 September 1848).

De physiologie en weefselleer: A. HEYNSIUS (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. DOYER (2 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. HUET (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: TH. H. MAC GILLAVRY (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E VAN ITERSON J.Az. (26 Febr 1879).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap: C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A GOOSZEN (27 Mei 1878).

J. OFFERHAUS Lzn. (26 April 1882).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. du Rieu, *Bibliothecaris.*
Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*
Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

J. J. Loncq, *Directeur.*
W. M. S. Loncq—Rijnbende, *Directrice.*
P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. Heelkunde voor mannen.

J. M. van 't Hoff, Med. Docts. en Arts, met 1 Januari 1882 vervangen door Dr. H. Treub, Med. Docts. en Arts.

Afd. Heelkunde voor vrouwen.

Dr. H. Treub, Arts, met 1 Januari 1882 vervangen door G. Bouma, Med. Docts. en Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

C. J. L. Feith, Med. Docts. en Arts, met 1 October 1880 vervangen door H. J. Rinkes, Med. Docts. en Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

C. W. Bollaan, Med. Doct[s]. en Arts, met 1 Januari 1882 vervangen door W. Coert, Med. Doct[s]. en Arts.

Afd. Verloskunde.

W. F. U. Steyn Parvé, Med. Doct[s]. en Arts, met 1 November 1880 vervangen door P. H. Simon Thomas, Med. Doct[s]. en Arts.

Afd. Oog- en Oorheelkunde.

F. A. IngenHousz, Med. Doct[s]. en Arts.

Dr. D. van Haren Noman, Arts, *Assistent bij de Pathologische Anatomie.*

J. Agema, *Apotheker.*

J. de Jong, *Hulp-Apotheker.*

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

E. Giltay, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

T. J. Stieltjes Jr., *Assistent.*

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. P. L. Rijke, *Directeur.*

R. Sissingh, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

C. Hensgen, *Onderwijs-Assistent.*

H. Bakhuis Rooseboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

C. A. Lobry van Troostenburg de Bruyn, *Onderwijs-Assistent.*

Dr. P. van Romburgh, *College-Assistent.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

Dr. P. de Koning, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*

M. C. Dekhuyzen, *Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffman, *Directeur.*

Dr. J. W. van Wijhe, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. E. A. van der Burg, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. H. Schlegel, *Directeur.*

F. A. Verster, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. J. G. de Man, Dr. F. A. Jentink, Dr. A. A. W. Hubrecht, *Conservatoren.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. J. G. Boerlage, *Conservator.*
J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*
Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Mr. L. Serrurier, *Directeur.*
J. D. E. Schmeltz, *Conservator.*

Pedellen.

P. J. Oostveen; F. A. Dee.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXI,

RECTORE MAGNIFICO

MICHAËLE JANO DE GOEJE.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

hora

P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII, die Jovis, hora X et in anni parte priori etiam . . . . XII.

Provectioribus capita selecta tradet, die Lunae, hora X, et die Martis,. . . . . III.

Meteorologiam exponet in anni parte posteriori, die Jovis, ... XII.

Exercitationibus physicis practicis praeerit quotidie.

W. F. R. SURINGAR rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physiologiae) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae Taxonomiae) in posteriori anni parte, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris . . . I.

Exercitationes moderabitur pro anni temporibus mi-

hora

croscopicas et phytographicas, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris. . . . . II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore aestivo.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie, selectaque capita cum iis tractabit, hora commoda.

D. Bierens de Haan Geometriae sublimioris capita quaedam tractabit, in anni parte priori, die Martis III.

Algebrae capita quaedam, die Veneris . . . . . X.

Algebram sublimiorem, die Jovis, hora I, et die Saturni . . . . IX.

Analysin algebraicam, die Veneris . . . . . . IX.

Calculum differentialem, die Martis, hora II, et die Jovis, ... IX.

Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam, die Martis, hora I, diebus Veneris et Saturni, ... XI.

De arte conjectandi aget, die Jovis, hora XI, et die Saturni, ... X.

P. Van Geer Elementa geometriae analyticae et descriptivae tradet, die Mercurii, hora IX, diebus Veneris et Saturni, ... XI.

Analysin geometricam sublimiorem, diebus Martis et Mercurii, ... XI.

Mechanicam theoreticam, diebus Martis, Mercurii et Veneris, ... X.

Methodologiam et capita selecta Matheseos elementaris in studiosorum Philosophiae Naturalis usum tractabit, die Martis, hora IX, et die Saturni, . X.

H. G. Van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet, diebus Martis et Veneris, hora X, et die Jovis, ... XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priori,

hora

diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis, X.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriori, diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis, ... X.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget, die Jovis, ... II.

Astrognosin docebit die Jovis, hora vespertina . . VI.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. VAN BEMMELEN Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit, diebus Martis et Mercurii, hora X, diebus Jovis et Veneris, . . . XI.

Chemiae primitias in usum tironum docebit, per priorem anni Academici partem, die Mercurii, hora II, et die Jovis, ... IX.

Capita selecta cum provectioribus tractabit, die Martis, ... I—III.

Exercitationibus practicis studiosorum Medicinae studiis destinatorum praeerit, die Jovis, ... II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit, die Lunae, . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium ejusque connubia tractabit, die Mercurii, horis I—III, die Jovis, horis II—IV, die Saturni, ... XI—I.

Exercitationes practicas futurorum Medicinae studiosorum moderabitur, die Martis, ... II—IV.

Exercitationes practicas juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum moderabitur, die Veneris, . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

hora

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit, diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet, diebus Lunae et Martis, ... XI.

Zoologiam docebit, die Lunae, ... IX.

Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit, die Mercurii,. . . . . XI.

Capita selecta de animalibus vertebralibus, die Jovis, III.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Capita selecta cum provectioribus tractabit horis commodis.

K. MARTIN Geologiam generalem docebit, die Veneris, X.

Palaeontologiam tradet, die Mercurii, ... X.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit, die Martis, hora IX, et die Saturni,. . . . . X.

Exercitationibus practicis vacabit horis commodis.

Capita selecta in usum geologiae studiosorum tractabit horis commodis.

E. A. VAN DER BURG Pharmaciam docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.

Toxicologiam docebit, die Veneris, ... IX.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus pharmaceuticis, analyticis et forensibus quotidie praeerit.

Capita selecta cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

H. A. LORENTZ Physicam mathematicam docebit, diebus Mercurii et Jovis, hora IX, die Veneris, hora I, et die Saturni, ... IX.

In usum futurorum medicorum Matheseos elementa tractabit, die Mercurii, hora XI, die Saturni, hora X, et in anni parte priori etiam diebus Martis et Veneris, ... IX.

hora

Analysin infinitorum, introductionem ad studium physices, futuris Chemiae studiosis destinatam, docebit, die Lunae, hora XI, et die Martis, . II.

A. A. W. HUBRECHT, Zoologiae Lector, Zoologiam systematicam et animalium distributionem geographicam tradet, diebus Jovis et Veneris, . . . I.

Exercitationibus practicis de iisdem disciplinis, in Museo historiae naturalis, praeesse paratus est, die Jovis, ... II—IV.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiam docendi venia impetrata, de instrumentis metiendi aget, die Saturni, ... XI.

Facultas Literarum et Philosophiae.

C. G. COBET tironibus interpretabitur Homeri Iliados librum IX et Herodoti librum VII, diebus Lunae et Martis, ... X.

Cum provectioribus leget Aristophanis Nubes et Euripidis Mediam, die Mercurii, ... X.

Antiquitates Graecas docebit, die Lúnae et Martis. XI.

De caeteris lectionibus philologicis post ferias eos, quorum intererit id scire, faciet certiores.

R. P. A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae et Martis, ... XI.

Exponet de fontibus historiae aevi medii et Geographiam politicam docebit, diebus Lunae et Martis, XII.

M. DE VRIES Linguam patriam explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... II.

hora

Linguam patriam medii aevi explicabit, diebus Martis et Jovis, ... III.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitationibus practicis, die Lunae, . . III.

Carminum medii aevi et saeculi XVII interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis secundum auditorum commodum constituendis.

R. Fruin Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... I.

Historiam politicam Belgii foederati exponet, diebus Jovis et Veneris, ... XI.

H. Kern Grammaticam Sanscritam docebit, diebus Mercurii et Veneris, ... III.

Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget, diebus Mercurii et Veneris, II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet, diebus Mercurii et Veneris, ... I.

Antiquitates Indicas exponet, diebus Lunae et Martis, II.

M. J. De Goeje Grammaticam Arabicam docebit, diebus Martis, Jovis et Veneris, ... XI.

Chrestomathiam Wrightii et Moallakas leget cum provectioribus, diebus Martis et Veneris, . . . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit, diebus Martis et Veneris, ... III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit, die Saturni, . I—III.

J. P. N. Land Philosophicas Graecorum doctrinas explicabit, diebus Mercurii et Jovis, hora I, et die Veneris, ... XI.

hora

Philosophiae Initia tradet, Psychologiam et Logicam docebit, item Metaphysicam et Philosophiae historiam enarrabit, diebus sibi et auditoribus commodis.

H. Oort Grammaticam Hebraéam docebit et libro Geneseos inde a cap. XXXVII legendo illustrabit, die Lunae, horis XII et I, die Jovis, horis XII et . . . . I.

Antiquitates Israëliticas exponet, diebus Martis et Mercurii, ... XII.

Cum provectioribus capita selecta leget, die Veneris, XII—II.

Partes selectas ex Mischna et Midraschim explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

W. J. A. Jonckbloet Literarum Neerlandicarum historiam tradet, diebus Veneris et Saturni, . . . XI—I.

P. J. Veth Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis,. . . IX.

Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, . . X.

J. Pijnappel Linguam Malaicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... I.

Cum provectioribus leget locos selectos, diebus Lunae et Mercurii, ... II.

Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet, die Veneris, ... II.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... II.

Linguam Madurensem tradet, horis auditoribus commodis.

P. J. Cosijn Linguam Goticam docebit, diebus Lunae et Martis, ... XI.

Per priorem anni academici partem linguam Theo-

hora

discam medii aevi tradet, diebus Lunae et Martis, I—III.

Per posteriorem anni partem linguam Anglosaxonicam tradet iisdem diebus et horis.

G Schlegel Linguam Sinicam docebit, diebus et horis auditoribus commodis.

J. J. Cornelissen interpretabitur Ciceronis de lege agraria Orationem secundam et Horatii Satiras selectas, diebus Lunae et Martis, ... IX.

Cum provectioribus Plinii Epistolas leget, die Mercurii, ... IX.

Literarum candidatis locos scriptorum Latinorum selectos interpretabitur, die Jovis, ... IX—XI.

Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii,. . . . . XII.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaïcae Lector, Linguam Sundaïcam docebit, diebus Mercurii et Saturni, . XI.

Facultas Theologica.

J. H. Scholten, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

A. Kuenen in librorum V. Foederis originem inquiret et capita eorum selecta interpretabitur, die Lunae, hora IX, et die Mercurii, hora XI et . . I.

Per priorem anni academici partem Ethicen tradet, die Lunae, hora X, et die Jovis, ... IX—XI.

Per posteriorem anni academici partem historiam religionis Israeliticae enarrabit, iisdem diebus et horis.

	hora
J. J. PRINS historiam Jesu passionis, mortis et resurrectionis, duce Marco, explicabit die Martis,. .	IX.
Utramque Petri epistolam, ut et Judae, interpretabitur, diebus Mercurii et Veneris, ...	IX.
Per priorem anni academici partem Criticam et Hermeneuticam N. T. tradet, diebus Martis et Mercurii, ...	X.
Per posteriorem anni academici partem historiam librorum N. T. ita tractabit, ut praesertim agat de epistola ad Hebraeos et de epistolis Pauli, quae dicuntur, pastoralibus, iisdem diebus et horis.	
L. G. E. RAUWENHOFF Philosophiam religionis tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Encyclopaediam theologiae exponet, die Lunae, .	XI.
C. P. TIELE Historiam religionis generalem enarrabit, duce Compendio a se edito, diebus Jovis et Veneris,.	XI.
Historiam doctrinae de Deo tradet, die Lunae, hora I, et die Veneris, ...	X.
Historiae religionum comparatae capita selecta cum provectoribus tractabit, hora sibi et auditoribus commoda.	
Exercitationibus oratoriis praeerit, die Mercurii, .	III.
Lectiones de historia Ecclesiae Christianae et de doctrinae Christianae historia postea indicabuntur.	

Facultas Iuridica.

R. VAN BONEVAL FAURE Jus Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . .	XI.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis, horis X et	XI.

	hora
Jus Mercatorium, diebus Lunae, Martis et Mercurii,	X.
J. E. Goudsmit tractabit doctrinam Juris Romani de Juribus in re, die Mercurii, hora II, die Jovis, hora I, et die Veneris, ...	XII.
J. T. Buys exponet Jus Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	X.
De ordinanda Republica aget, iisdem diebus, . .	XII.
Jus publicum tradet, iisdem diebus, ...	I.
S. J. Fockema Andreæ De Juris Publici historia aget per priorem anni academici partem, die Jovis, hora I, diebus Veneris et Saturni, ...	XI.
De Procedendi methodi historia aget per posteriorem anni academici partem iisdem diebus et horis.	
Juris Patrii antiqui capita selecta, ex quibus prae caeteris juris civilis hodierni instituta illustrantur, tractabit, die Veneris, ...	I.
Fontes juris medii aevi cum commilitonibus leget, die Saturni,.	I.
P. A. Van der Lith Jus publicum coloniarum docebit, diebus Lunae et Martis,.	XI.
Jus administrativum coloniarum Neerlandicarum exponet, diebus Lunae et Martis, hora X, die Saturni, ...	XI.
Per posteriorem anni partem introductionem ad jus Moslemorum exponet, die Mercurii, hora I, die Saturni	X.
Juris Moslemorum capita selecta tractabit, diebus Lunae et Martis, ...	I.
H. Van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur, diebus Luna, Martis et Mercurii, ...	XII.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet, die Jovis, hora XII, et die Veneris, . .	X.

	hora
W. VAN DER VLUGT Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . .	X.
Philosophiam Juris tradet, diebus Martis, Mercurii et Jovis, ...	IX.
H. B. GREVEN Oeconomiam politicam tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Oeconomiae politicae capita selecta cum provectioribus tractabit, diebus Mercurii et Jovis, . . .	XI.
Statistices capita selecta exponet, die Jovis, . . .	I.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum erit, die Veneris, . .	X—XII.

W. M. D'ABLAING, Juris Romani Lector, Doctrinam Juris Romani de successionibus mortis causa tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . .	XI.
De Romanorum judiciis privatis et de actionibus aget, diebus Jovis et Veneris, ...	XI.
Juris Romani privati capita selecta tractabit, diebus Jovis et Veneris, ...	X.

Facultas Medica.

A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni, ...	IX.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris,.	IX.
Doctrinam operationum tradet, et operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii, ...	I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ...	I.

hora

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

A. HEYNSIUS Physiologiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... X.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.

Histologiam docebit et exercitationibus practicis in microscopii usu praeerit, diebus Jovis et Veneris, II.

T. ZAAYER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . . . IX.

Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie, hiberno tempore.

Embryologiam tradet, diebus Martis et Jovis, . . IX.

D. DOYER Ophthalmologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... II.

Otologiam docebit, die Martis, hora vespertina . . VI.

Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit, quotidie, ... IX.

In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis, hora vespertina VII, et die Jovis, hora vespertina . . . VI.

G. D. L. HUET Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.

Pharmacologiam docebit, diebus Lunae et Mercurii, I.

Pharmacodynamiam tradet, die Veneris, ... I.

S. S. ROSENSTEYN Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... X.

Praxin medicam in policlinico moderabitur, diebus Martis, Jovis et Saturni, ... IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practi-

	hora
cis conjunctam, docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ...	IX.
TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . .	XI.
Anatomiam pathologicam tradet, die Martis, hora II, et die Jovis, ...	I.
Hygieinam docebit, die Mercurii, ...	II.
Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit, die Jovis, ...	II—IV.
Sectionibus cadaverum, in Nosocomio academico habendis, praeerit qualibet oblata occasione.	
J. E. VAN ITERSON J. A. FIL. Chirurgiam theoreticam docebit, diebus Martis et Veneris, ...	III.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie, ...	XII—II.
Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.	
Medicinam forensem tradet, diebus Mercurii et Saturni, ...	II.
Politiam medicam docebit, die Lunae, ...	II.

C. P. TIELE, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit, die Jovis, ...	I.
Theologiam practicam docebit, die Jovis, . . .	II.
M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet, die Lunae, hora II, et die Jovis, ...	I.
Juris Ecclesiastici principia exponet, die Martis, .	IX.
Historiam missionis Christianae enarrabit, die Veneris, ...	XII.

hora

J. G. R. Acquoy, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit, die Mercurii,. . . II.

Theologiam Biblicam exponet, die Jovis, . . . II.

Theologiam Practicam tradet, die Veneris, . . . II.

Colloquio homiletico praeerit, alternis diebus Mercurii, horis vespertinis,. . . . . VI—VIII.

Exercitationes catecheticas moderabitur, die Veneris, hora I, consistoriales, horis sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 19den September 1882,

DOOR

DR. M. J. DE GOEJE,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

DR. P. VAN GEER.

Mijne Heeren Curatoren, Hoogleeraren, Doctoren, Studenten, en gij allen die deze plechtigheid met uwe tegenwoordigheid vereert, Geachte Toehoorders!

Ik sta gereed mijn laatsten rectoralen plicht te vervullen en met U de lotgevallen onzer Hoogeschool te herdenken in het academiejaar, dat thans ten einde loopt. Ook ditmaal mag ik beginnen met de mededeeling, dat de balans van goed en kwaad een voordeelig slot aanwijst, al hebben wij ons deel van teleurstellingen en droefheid ruimschoots gehad. Moet Uw verslaggever bij het laatste langer stilstaan, dan bij het goede dat daartegenover staat, gij weet, M. H., dat de zonnige achtergrond nimmer ontbreekt, en het juist daaraan toe te schrijven is, indien de donkere omtrekken van het tafereel op den voorgrond scherper uitkomen. Wilt mij Uwe welwillende aandacht ook thans niet onthouden.

Naar het voorbeeld mijner voorgangers begin ik met het college van Curatoren. De herbenoeming van Mr. Cornelis Fock in den aanvang van het academiejaar werd door ons allen met blijdschap vernomen. Dat de verdienstelijke man zich die benoeming liet welgevallen, bewijst ons hoezeer hij zich aan onze Universiteit verbonden voelt, zoodat hij zich gaarne het offer van tijd en inspanning getroost om hare belangen te bevorderen. — Reeds in de laatste helft van Januari liep het gerucht, dat onze President-Curator Dr. Vrolik plan had zijne betrekking neder te leggen. Weldra ontving ik de bevestiging in een

privaat schrijven van den hooggeachten man, waarin hij zich in het welwillend aandenken der hoogleeraren aanbeval, onder verzekering, dat het geenszins gebrek aan belangstelling in onze Universiteit was, dat hem noopte af te treden. Wij hadden die verzekering niet noodig: immers ons allen is het bekend, met hoeveel ijver en toewijding de heer Vrolik de belangen onzer Hoogeschool behartigde en welk een groot deel hij op zich heeft genomen van al de moeite en zorg aan de invoering der nieuwe wet verbonden. Zijn besluit werd dus met niet geringen spijt door ons vernomen, maar moest door ons geeerbiedigd worden, daar de aanleiding daartoe buiten onzen kring lag. Hij ontvange hier onzen oprechten dank voor alles wat hij voor Leiden's Universiteit heeft gedaan, met de verzekering, dat hij bij ons in dankbaar aandenken zal blijven. — Het Koninklijk Besluit van 21 Februari, waarbij Dr. Vrolik als Curator werd ontslagen, bevatte tevens de benoeming van Mr. Simon Vissering tot Curator en van Mr. L. A. W. J. Baron Sloet van de Beele tot Voorzitter van het college. Ik behoef U nauwelijks te zeggen, waarde en hooggeachte Vissering, met welk een onverdeelde blijdschap Uwe benoeming door ons begroet werd. Niet slechts kondt gij als voormalig hoogleeraar geacht worden de belangen onzer Universiteit goed te kennen, maar geen onzer had, meen ik, zoo grondige studie gemaakt van het hooger onderwijs als gij, waardoor gij een der voornaamste baanbrekers geworden zijt van de tegenwoordige orde van zaken, al heeft de Wetgever ongelukkigerwijze meer dan een uitmuntenden raad van U veronachtzaamd. Eindelijk kenden wij U allen en droegen U hooge achting en warme vriendschap toe, terwijl wij de overtuiging hadden, dat deze onze gevoelens voor U van Uwe zijde niet onbeantwoord bleven. Dat juist in Uwe vroegere verhouding tot onze Universiteit redenen scholen, die U moesten doen aarzelen de betrekking te aanvaarden, was te begrijpen. Gelukkig hebben die niet kunnen

opwegen tegen Uwe warme liefde voor de Alma Mater en Uw verlangen haar welzijn te bevorderen. Moge hetgeen gij U in dit opzicht ten doel stelt verwezenlijkt worden!

Dat gij, hooggeachte Sloet, het voorzitterschap van Curatoren hebt willen aanvaarden, en de bezwaren die gij daartegen hadt van Uwen leeftijd en Uw wonen ver van Leiden, niet tegenover de Regeering hebt gehandhaafd, heeft ons zeer verheugd. Want wij kennen allen Uwe gehechtheid aan onze Universiteit, Uwe belangstelling in de wetenschap en hare beoefenaars, en zijn overtuigd dat onder Uw beleidvol bestuur de verzorging der academische belangen op de uitnemendste wijze zal geschieden. Moge U die waarlijk niet gemakkelijke taak door eene krachtige gezondheid verlicht worden!

Den 17den Maart overleed onze hooggeschatte ambtgenoot Joël Emanuël Goudsmit. Korten tijd nadat hij in 1879 zijn twintigjarig jubilé als hoogleeraar gevierd had, vertoonde zich de ongesteldheid, die zijn rijken en werkzamen geest allengs aan banden legde, welke voor hem pijnlijk te dragen waren, en die hem in dit jaar ten grave voerde. De Universiteit leed door zijnen dood een zeer groot verlies. Goudsmit was een geleerd rechtskundige van den hoogsten rang en had daarbij zeer buitengewone gaven als leeraar. Vol liefde voor zijn vak, wist hij ook zijn talrijk gehoor met geestdrift te bezielen en studiezin in te boezemen, waardoor hij zich in de harten zijner leerlingen eene blijvende herinnering van dankbaarheid en vereering verwierf. Die dit niet reeds wist, kon het hooren uit de woorden van hulde en erkentelijkheid aan het graf gesproken, en lezen in de aan Goudsmit gewijde artikelen van dagbladen en tijdschriften, die zonder uitzondering van dat gevoel getuigenis aflegden. Merkwaardig is het, dat onder de mannen die er trotsch op zijn, hem hun leermeester te noemen, verscheidenen zijn die de Hoogeschool reeds verlaten hadden voordat Goudsmit in 1859 tot hoogleeraar was benoemd. Die be-

noeming was eigenlijk slechts de officiëele erkenning van hetgeen hij feitelijk reeds verscheidene jaren was geweest. Tevens was zij een bewijs van de nederlaag van bekrompenheid en onverdraagzaamheid. Want Goudsmit was de eerste Israëliet, die aan onze Universiteit tot het hoogleeraarsambt werd geroepen. En Leiden heeft er niet slecht bij gevaren. Want wij mogen wel als zeker aannemen, dat de groote toevloed van juristen naar onze Universiteit voor een goed deel aan den welverdienden roem van den overledene te danken is geweest. De voornaamste wetenschappelijke arbeid van Goudsmit, zijn »Pandectensysteem" is onvoltooid gebleven. Doch reeds het 1e deel, in 1866 verschenen, bezorgde hem ook in de schatting van het buitenland een hoogen rang als geleerde. In 1880 zag het 2e deel het licht; het 3e deel zou in 1881 zijn uitgegeven, indien niet de klimmende ziekte hem verhinderd had het af te werken. Na dit zouden nog twee deelen hebben moeten volgen. Het is te hopen, dat de vlijtig vergaderde bouwstoffen eerlang een bewerker mogen vinden, die het belangrijke werk op eene den meester waardige wijze kan voltooien.

Van de vele blijken van waardeering, die Goudsmit gedurende zijn nuttig leven ontving, wil ik slechts één vermelden, daar hem dat meer dan eenig ander aangenaam was. Goudsmit had aanvankelijk ook in de letteren gestudeerd, maar geen academischen graad in dit vak verworven. Dit belette niet, dat hij een echt philologischen zin had en een voortreffelijk latinist was. In 1875 werd dit op voorstel van de litterarische faculteit, hierbij vooral voorgelicht door haren Nestor, openlijk door den Senaat erkend en werd aan Goudsmit het doctoraat in de letteren *honoris causa* opgedragen.

Indien Goudsmit gespaard gebleven ware, zou hij den 13den Juni 1883 zeventig jaar oud geworden zijn. Lang zou dus zijn academisch werk in wettelijken zin niet meer geduurd hebben. Maar in werkelijkheid zou hij nog jaren lang voor het

heil onzer Universiteit en tot bevordering der wetenschap bezig zijn geweest. Want onze emeriti professores zijn door geen wetsartikel van hunne studiën, van hunne ambtgenooten en hunne leerlingen te scheiden. Zij blijven werken, omdat het hun lust en hun leven is; zij blijven voor hunne ambtgenooten wat zij geweest zijn, daar de oude vriendschap en toegenegenheid onverslijtbaar is; zij blijven de jongeren raden en leiden, omdat de hulpvaardigheid en belangstelling van vroeger onverflauwd is.

Als dit niet zoo was, dan zou het voorwaar een uiterst harde plicht zijn voor den Rector tot den aftredenden ambtgenoot het afscheidswoord te richten, gelijk ik thans ga doen. In een der eerste dagen van de groote vacantie is door onzen hooggeachten ambtgenoot Rijke de zeventigjarige leeftijd bereikt. Al moge men het *in abstracto* goedkeuren, dat de Wet bepaalt, wanneer de rusttijd voor den hoogleeraar aanbreekt, men kan haast niet laten te wenschen dat het geen voorschrift, maar vergunning ware, als de aftredende, zooals in zijn geval, nog in volle kracht werkzaam is en oogenschijnlijk nog door niets belemmerd wordt in de voortzetting van zijn nuttigen arbeid. En dat in dubbele mate, indien de aftreding tevens eene gedeeltelijke verstoring te weeg brengt in de wetenschappelijke werkzaamheid van den emeritus, door hem zijne voornaamste werkplaats te ontnemen, ja het van de welwillendheid van zijn opvolger afhankelijk te maken, of hij een onderzoek, waaraan hij wellicht jaren gewerkt heeft, zal kunnen voortzetten en ten einde brengen. Morgen zal het juist 37 jaar geleden zijn, dat Dr. Rijke hier het hoogleeraarsambt aanvaardde. Met zelfvoldoening zal hij gewis op die reeks van jaren terugzien, waarin hij zooveel ten nutte zijner leerlingen, ter bevordering der wetenschap, tot eer en luister onzer Hoogeschool heeft gearbeid. Als mijn ambtsvoorganger met recht zich onthield, de verdiensten van onzen Scholten als godge-

leerde te schetsen, op grond dat lof uit onbevoegden mond geen lof is, dan geldt dit nog veel meer van mij tegenover hem, den geëerden meester op het gebied der proefondervindelijke natuurkunde. Van de erkentelijkheid zijner leerlingen heeft hij bij de herdenking van zijn vijf-en-twintig- en van zijn vijf-en-dertig-jarig professoraat welsprekende bewijzen ontvangen. Mij rest, hem hier openlijk te danken voor hetgeen hij heeft bijgedragen tot handhaving en bevordering van den goeden naam onzer Universiteit en voor het gebruik, dat hij van zijnen invloed ten behoeve van het academisch onderwijs gemaakt heeft, door te trachten de bekwaamste mannen daaraan verbonden te krijgen. Hij ontvange bij zijn aftreden de verzekering van de diepe hoogachting zijner ambtgenooten, met hunne hartelijke wenschen voor zijn geluk.

Verliezen zullen wij hem niet, evenmin als wij verleden jaar onzen Scholten verloren hebben, of in een volgend jaar onzen Cobet moeten missen. Maar toch heeft het emeritaat onzer nestoren voor ons jongeren eene zeer bedenkelijke zijde. De verantwoordelijkheid voor den bloei onzer Universiteit is van hunne schouderen afgenomen en geheel op de onze gelegd. Zullen wij in staat zijn krachtig te dragen, nu de zuilen, waarop wij misschien wel te veel vertrouwd hebben, een voor een worden weggenomen? Wel mag ons bij deze vraag een gevoel van angst bekruipen, maar om spoedig plaats te maken voor het zelfvertrouwen, dat van den vasten wil om ons best te doen, onafscheidelijk is. Zal het ons moeilijk vallen, welnu bij het pogen ontwikkelt zich het vermogen. Hoe hoog wij hen ook achten, één roem gunnen wij hun niet en zij begeeren dien niet, dat door hun aftreden de bloei onzer Universiteit zou lijden.

De in dit jaar nieuw benoemde ambtgenooten zullen ons, hopen wij, krachtig steunen dit te verhoeden. Reeds door mijn voorganger is uitgesproken hoeveel wij in dit opzicht van onzen

Acquoy verwachten. De administratieve bezwaren, die hem nog bij den aanvang van het academiejaar verhinderden de benoeming van 29 Mei 1881 aan te nemen, kwamen den 16den October tot eene oplossing, waarmede Dr. Acquoy genoegen kon nemen. Den 7den December aanvaardde hij nu het hoogleeraarsambt met eene redevoering over »Kerkgeschiedenis en geschiedenis van het Christendom". — Ter vervulling van de vacature door het overlijden van Goudsmit ontstaan werd den 15den April benoemd Mr. Willem Matthias d'Ablaing, die zijn ambt den 31sten Mei aanvaardde met eene rede over »Recht en rechtswetenschap". De benoeming van Mr. d'Ablaing werd door ons met ingenomenheid ontvangen. Gedurende de twee jaar, die hij hier als lector in het Romeinsch recht werkzaam was, had hij de goede verwachtingen, die men van hem koesterde, alleszins gerechtvaardigd en getoond uitnemende gaven voor het onderwijs te bezitten, terwijl hij tevens zich veler achting en vriendschap had verworven. Een hartelijk welkom roep ik hem hier toe uit naam van den Academischen Senaat, met den wensch, dat hij er in moge slagen het groote verlies in Goudsmit geleden allengs van werkelijkheid tot herinnering te brengen. — Bij Koninklijk Besluit van 5 Sept is Dr. Heike Kamerlingh Onnes, assistent bij het natuurkundig kabinet van de Polytechnische school te Delft, benoemd tot hoogleeraar in de proefondervindelijke natuurkunde en de meteorologie als opvolger van Dr. Rijke. Hij ontvange onze welgemeende gelukwenschen. Wij hopen en vertrouwen dat wij ook in hem een goed bondgenoot zullen hebben. Moge hij weldra zijne ambtsbezigheden kunnen aanvaarden.

Ter vervanging van Dr. Acquoy als hoogleeraar in de godgeleerdheid vanwege de Nederlandsch Hervormde Kerk werd door de Synode benoemd Dr. Johannes Offerhaus Lzn., die den 26sten April dezes jaars zijne betrekking aanvaardde met eene rede over »De vorming van den Evangeliedienaar,

de taak van het Kerkelijk hooger onderwijs." Aan het verzoek der Synodale Commissie tot bijwoning dezer plechtigheid werd door H. H. Curatoren en een groot getal leden van den Academischen Senaat voldaan. Wij wenschen den heer Offerhaus geluk met de onderscheiding hem ten deel gevallen en hopen dat hij voorspoed op zijn arbeid zal hebben.

Met innige vreugde mag ik vermelden dat de hoop verleden jaar op deze plaats uitgesproken vervuld is en wij onzen vriend en ambtgenoot Van der Lith weder hersteld in ons midden mogen zien. Evenzeer verblijdt het ons dat onze hooggeachte ambtgenooten Heynsius, Prins en Pijnappel zich weder in goede gezondheid mogen verheugen. Mocht ik hetzelfde ook kunnen zeggen van onzen Dozy. Wel is gelukkig de angst afgewend, dien wij om zijnentwil in het begin des jaars hadden, maar de zomerrust heeft hem nog niet geheel de krachten hergeven, die hij behoeft om zijn nuttigen arbeid met den gewonen ijver te hervatten. Moge de aanvankelijke beterschap weldra tot de volkomen beterschap worden, die wij hem zoo van ganscher harte toewenschen, en zijn dierbaar leven nog lang gespaard blijven voor onze Universiteit, waarvan hij een der voornaamste sieraden is.

Aan verscheidene hoogleeraren vielen eerbewijzingen te beurt, deels van vreemde vorsten, deels van Academiën of geleerde genootschappen. Wij wenschen hen met die erkenning hunner verdiensten geluk. Twee hunner ontvingen eene eigenaardige onderscheiding. In 1849 werd in Engeland uitvoering gegeven aan het testament van Robert Hibbert, waarbij een aanzienlijk fonds was aangewezen met het doel »de verbreiding van het Christendom in zijn meest eenvoudigen en verstaanbaren vorm" en »de onbelemmerde uitoefening van eigen oordeel in godsdienstzaken" te bevorderen. Een der middelen daartoe door Bestuursders van dit fonds in 1876 gekozen, was dat telken jare zoo mogelijk voorlezingen te Londen zouden worden gehouden over

onderwerpen uit het gebied der Wijsbegeerte, der Bijbelsche Critiek en der Vergelijkende Godsdienstwetenschap. In 1878 werden de Hibbert-lezingen voor 't eerst gehouden en wel door den bekenden hoogleeraar Max Müller. Op hem volgden Le Page Renouf, Ernest Renan, Rhys Davids en in dit jaar Kuenen, die reeds voor het vorige jaar daartoe was aangezocht, maar toen verhinderd was. Duidelijker kon het niet uitgesproken worden, hoezeer onze beminde ambtgenoot in Engeland wordt geacht, waarvan hij overigens reeds vele bewijzen ontvangen had. Wij weten hoe uitmuntend hij zich van de moeilijke taak heeft gekweten en danken hem voor de bevordering van den roem onzer Universiteit, die hij op zoo uitnemende wijze vertegenwoordigd heeft.

Een niet minder vleiende onderscheiding viel onzen waarden ambtgenoot Veth ten deel. Curatoren van de Thorbecke-stichting besloten in dit jaar aan hem de medaille van verdienste en een daaraan verbonden geschenk in geld toe te kennen voor zijn monumentaal werk »Java", dat naar het gevoelen van deze keurbende van beoordeelaars eene buitengewone hulde verdiende. In eene plechtige openbare vergadering, door vele leden van den Academischen Senaat bijgewoond en door den Rector als eere-voorzitter geleid, had den 3den Juni de uitreiking van het eereblijk plaats, na eene rede van den voorzitter Mr. S. Vissering, waarin eerst de geschiedenis van deze stichting werd verhaald en daarna de redenen werden ontvouwd van deze bekroning. Ik behoef hier nauwelijks den waardigen bekroonde te herhalen dat het besluit van Curatoren der Thorbecke-stichting de warme instemming zijner ambtgenooten had en dat zij zich in de hem bewezen eer van harte hebben verheugd.

In het personeel der wetenschappelijke assistenten hadden de volgende veranderingen plaats. Bij de afdeeling Heelkunde voor

mannen aan het academisch ziekenhuis werd Jacobus Marius van 't Hoff vervangen door Dr. H. Treub, die op zijn beurt bij de gelijknamige afdeeling voor vrouwen vervangen werd door Gerben Bouma. Aan de afdeeling Inwendige Geneeskunde voor mannen werd Cornelis Johannes Louis Feith door Hilbrand Jans Rinkes, aan die voor vrouwen Carl Wilhelm Bollaan door Willem Coert opgevolgd. Bij de afdeeling Verloskunde werd Paul Henri Simon Thomas aangesteld in plaats van Willem Frederik Unia Steyn Parvé.

Ter vervanging van Dr. Simon de Jager werd tot assistent bij het physiologisch laboratorium benoemd Marinus Cornelis Dekhuyzen, en Dr. Jan Willem van Wijhe werd in plaats van Dr. Paulus Peroninus Cato Hoek assistent aan het zoötomisch laboratorium.

Aan de afgetredenen zij onze dank gebracht voor de bij het onderwijs bewezen diensten.

De conservator, waarnemend directeur van het ethnographisch museum, Mr. Lindor Serrurier werd tot directeur benoemd, terwijl in zijne plaats Johannes Diderich Eduard Schmeltz tot conservator werd aangesteld. Wij verheugen ons zeer over die benoemingen, omdat gebrek aan personeel het museum verhinderde geheel aan zijne bestemming te beantwoorden. Er is gegronde hoop dat het weldra heropend zal worden en bij het onderwijs in land- en volkenkunde groote diensten zal bewijzen.

Dr. Ambrosius Arnold Willem Hubrecht, conservator aan het museum van natuurlijke historie en lector in de zoölogie, werd benoemd tot hoogleeraar te Utrecht. Wij wenschen hem met die benoeming geluk en hopen dat hij voorspoed moge hebben in zijn nieuwen werkkring. Zijn opvolger als conservator is Dr. Rutger Horst geworden.

Den 1en October 1882 zal de tijdruimte van vijf jaar ver-

streken zijn, binnen welken volgens Art. 126 der Wet de door de Wet gevorderde leerstoelen moesten vervuld zijn. Gij weet, M. H., dat het er nog ver van af is. Toen in 1878 door de Curatoren der drie Rijksuniversiteiten aan den Minister eene opgave was ingezonden van al wat noodig was om geheele uitvoering aan de Wet te geven, bleek het eerst recht, hoe overijld men gehandeld had door het beginsel van drie volledige Universiteiten aan te nemen. Men zag er eenvoudig geen mogelijkheid op, aan den eisch der Wet te voldoen, en liet dien een doode letter blijven In de debatten der Tweede Kamer is een gevoel van onvoldaanheid, ja ontevredenheid niet te miskennen. Jammer is het, dat dit een der leden verleid heeft, om eene beschuldiging tegen de hoogleeraren uit te spreken, die van dezen kant niet zonder protest mag blijven. De heer des Amorie van der Hoeven schaamde zich niet te zeggen, dat terwijl vroeger een professor er naar streefde om zooveel mogelijk te arbeiden en zooveel mogelijk studenten om zich te vereenigen, die professor thans — en, zegt hij, dit is natuurlijk, want al is iemand professor, hij blijft mensch — zoo weinig mogelijk tracht te doen voor het vaste tractement dat hij uit 's lands kas geniet. Het is of plichtgevoel voor dezen afgevaardigde slechts een ijdele klank is. Een andere prikkel om zich in te spannen dan de *auri sacra fames* schijnt voor hem ondenkbaar. De beschuldiging is valsch.

Het is niet te ontkennen dat de afschaffing der *testimonia* het getal toehoorders bij verscheidene lessen heeft doen afnemen, zooals trouwens van het begin af voorspeld was. Misschien echter zou dit niet in die mate het geval zijn geweest, indien niet in de vier eerste jaren na de invoering der Wet de bepaling van Art. 65 vele studenten verlokt had, zich slechts voor 4 colleges te doen inschrijven. De wijziging van Art. 63-67 bij de Wet van 1881, in het afgeloopen jaar voor het eerst in werking getreden, heeft inderdaad een beter bezoek van die

colleges ten gevolge gehad, waarop niet bepaalde examenvakken werden behandeld. Overigens is de hoofdbedoeling van den Wetgever, dat elk student jaarlijks *f* 200 zou betalen tot een maximum van *f* 800 voor den geheelen studietijd, slechts ten deele verwezenlijkt. Terwijl volgens den Studentenalmanak het getal studenten ruim 800 bedraagt, zijn slechts 520 in het album van den Rector Magnificus ingeschreven. Een der oorzaken van dit verschijnsel is, dat vele studenten, die na hun candidaats-examen slechts 1 of 2 lessen zouden wenschen te volgen, de bijdrage van *f* 200 te hoog vinden, terwijl de vergunning om voor hoogstens 2 lessen te worden ingeschreven, uitsluitend gegeven wordt aan hen die geen academischen graad verlangen. Indien de Regeering het genoemde doel wil bereiken, zal er, naar mijne overtuiging, slechts één middel zijn, n. l. de jaarlijksche recensie te herstellen en overlegging van de inschrijving bij de examens te vorderen, behoudens de noodige dispensatie. Het beginsel: betaling van collegegelden van de toelating tot de examens af te scheiden, is door den Wetgever zelven reeds prijs gegeven in de Wet van 1881 ter wijziging van Art. 106, waarbij van de studenten in de godgeleerdheid betaling van *f* 200 wordt gevorderd, zoodra zij een examen wenschen af te leggen bij eene andere faculteit dan die der godgeleerdheid.

Men denke niet dat ik deze laatste bepaling aanhaal, omdat ik die bewonder. Integendeel, ik hoop dat zij bij de eerste herziening der Wet zal ingetrokken worden. Alleen jongelieden van grooten ijver en goeden aanleg zullen in staat zijn met de studie der godgeleerdheid eene letterkundige studie te verbinden. Waarom het dezen weinigen zoo moeilijk gemaakt, zich in dat vak ook een graad te verwerven? Laat dan een enkele misschien zich zoo door die studie aangetrokken voelen, dat hij zich later daaraan uitsluitend wenscht te wijden; is dat te betreuren?

Wat de klacht zelve aangaat over het kleine getal toehoor-

ders op de lessen, die geen examenvak betreffen, reeds in 1867 schreef de toenmalige hoogleeraar, thans onze Curator Vissering, die dit gevolg van de afschaffing der *testimonia* voorzag: »Wat schade? De hoogleeraar, die voor zijn vak ijvert, heeft liever drie of vier toehoorders, die uit eigen aandrift met belangstelling voor het vak komen luisteren, dan een getal — noem het zoo groot gij wilt — die zich van tijd tot tijd vertoonen, omdat zij het niet durven laten". Inderdaad was voor deze laatste soort van toehoorders het bijwonen der lessen nutteloos tijdverlies. Maar tusschen de twee soorten bestond eene derde, misschien wel de talrijkste, die noch omdat zij gedwongen werden, noch omdat zij vol belangstelling voor het vak waren, het college volgden, enkel omdat het in het programma was opgenomen, omdat het er bij hoorde. Een deel van dezen kreeg daar belangstelling in het vak en wilde de studie er van voortzetten, anderen vergenoegden zich met het geleerde, maar hadden toch hun gezichtseinder vergroot en aanknoopingspunten gevonden bij andere studiën. Onbekend maakt onbemind en zoo zal voor meer dan een vak het getal belangstellenden aanzienlijk dalen, als de aanleiding tot kennismaking ontbreekt. Uit dit oogpunt was er iets voor het behoud der *testimonia* te zeggen geweest, en zijn er nu reeds die de afschaffing betreuren. Het zal aan U liggen, M. H. studenten, of die reactie in kracht zal winnen of afnemen. De Wetgever heeft U vrije studie gegeven in het geloof, dat gij van die vrijheid een waardig gebruik zult maken. En gij zult dit, naarmate gij beter inziet wat men meent, als men het doel van het hooger onderwijs noemt »de vorming van de geestelijke aristocratie des volks". Die geestelijke aristocratie moet gij worden, gij die de hoop en de toekomst van Uw vaderland zijt. Als het volgend geslacht iets groots zal doen, moeten de mannen die het zullen doen, uit Uwen kring optreden. En als gij dit begrijpende, Uw ideaal hoog stelt, zal U, Stuart

Mill heeft het zoo waar gezegd, deze belooning ten deel vallen, dat het leven voor U een dieper en veelzijdiger belang zal hebben en de waarde van het leven voor U tienvoudig zal verhoogd worden.

Ik koester in dit opzicht de beste verwachtingen. Gedurende mijn rectoraat heb ik menige gelegenheid gehad, U beter te leeren kennen, en mijne meening is daardoor overtuiging geworden, dat het onder U aan ernst en belangstelling niet ontbreekt, en dat voor de meerderheid Uwer het academieleven nog iets meer is dan examenstudie en pretmakerij. Persoonlijk heb ik U mijne tevredenheid te betuigen, daar ik het zwaarste gedeelte van de taak, welke de wet den Rector oplegt, de handhaving der academische tucht, niet heb behoeven uit te oefenen. Integendeel, toen ik een wensch had, waarvan mij de vervulling in het belang van het academisch onderwijs en in Uw eigen wezenlijk belang scheen, zijt gij mij op de aangenaamste wijze tegemoet gekomen.

Twee studenten zijn ons in het afgeloopen jaar door den dood ontvallen: in het begin des academiejaars Paulus Anne van Beresteyn in den ouderdom van 20 jaar, in de groote vacantie Alle van der Sluis, op 22-jarigen leeftijd. Beiden studeerden in de Rechten. Wij deelen in den rouw hunner betrekkingen en vrienden.

Het aantal promotiën bedroeg 66. Op twee na, beide in de faculteit der godgeleerdheid, waren zij alle privaat. Slechts éénmaal werd het doctoraat met lof verleend, hoewel verscheidene proefschriften op zichzelf lofwaardig waren.

De deelname aan den in het vorige jaar uitgeschreven wedstrijd is niet groot geweest. In het geheel zijn zes antwoorden ingekomen, waarvan door de betrokken faculteiten eene beoordeeling is uitgebracht, die ik den Secretaris van den Academischen Senaat thans verzoek te willen voorlezen.

OORDEEL over de ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN, die den 1sten Mei 1881 door Rector en Senaat van de Rijks-Universiteit te Leiden zijn uitgeschreven.

Op de prijsvragen uitgeschreven door de Faculteiten der Geneeskunde en der Wis- en Natuurkunde is geen antwoord ingekomen.

Facultas Literarum et Philosophiae ad quaestionem propositam, »quid de ratione sit judicandum, quam in Ovidio recensendo inierit Nicolaus Heinsius Dan. F., si ad hujus aetatis artem criticam exigatur" unam accepit responsionem hoc lemmate insignitam »*Laudamus veteres, sed nostris utimur annis*".

In hac Commentatione summa quidem Auctoris industria conspicitur, sed neque in ordinanda, neque in elaboranda materia ita versatus est, ut diligentis subtilitatis et maturi judicii laus ei tribui possit. Quatuor enim capitibus ita copulatis, ut inter se vix cohaereant, satis multa attulit inutilia et supervacanea, sed plura omisit ad disputationem necessaria. Studia ab Heinsio in Ovidium edendum deinceps collata enarrare neglexit. Recentiorum in eodem emendando labores non ordine recensuit, sed strictim tantum et obiter attigit. Quid de artis criticae ratione et consilio Heinsius sentiret ex ipsius scriptis ostendere supersedit. Quae ad rationem illam diiudicandam allata sunt non ex limpidis fontibus, sed ex turbidis rivulis hausta et ex recentiorum scriptis temere collectis magis, quam ex ipsius Heinsii Notis accurate lectis deducta esse apparet. Inter Heinsiana studia et recentiorum judicia incertus plerumque fluctuatus, Auctor fere nusquam opinionem suam firmis argumentis tueri conatus est. Dictio neque tersa est neque elegans, sed inculta et interdum vitiosa.

Tota denique Commentatio festinationis indicia fere ubique prae se fert, ita ut Auctorem opus aggressum esse appareat majus quam cui eruditionis copia et judicii exercitatio sufficerent. His perpensis Facultas nullum ei praemium tribuere decrevit.

De Faculteit der Godgeleerdheid heeft op elke der door haar uitgeschreven prijsvragen twee antwoorden ontvangen.

Het antwoord met de zinspreuk »*Noodzakelijkheid*" enz. en dat met de zinspreuk »*Grondwezen*" enz. zijn blijkbaar van denzelfden auteur, die aan de beide vragen zijne krachten beproefd en daarin een teeken van ijver gegeven heeft. Nochtans zonder vrucht: want tot haar leedwezen moet de Faculteit verklaren, dat zij de twee verhandelingen wegens het moeilijk te lezen schrift, de treurige verwarring van denkbeelden en het volslagen gebrek aan samenhang, niet in overweging heeft kunnen nemen.

Keurig geschreven, meer geregeld gedacht, maar zonder eenig wetenschappelijk gehalte is het andere antwoord op de vraag: *Wat leert de critische beschouwing van de boeken des Ouden Testaments omtrent het ontstaan en de geschiedenis der voorstelling van een verbond tusschen Jahwe en Israël?*

Dit stuk, voorzien van de kenspreuk »*Zoekt in de Schriften*", getuigt hoogstens van zekere vlijt in het compileeren, maar overigens nòch van kennis nòch van critiek. De schrijver, hetzij hij werkelijk tot de studeerende jongelingschap behoort of niet, heeft getoond, voor een arbeid als deze niet te zijn berekend. Zelfs de bedoeling van de vraag heeft hij niet begrepen. In dit uitvoerig geschrift over een Oud-Testamentisch onderwerp komt geen enkel bewijs voor van bekendheid met het Hebreeuwsch. Ook blijkt niet, dat de auteur zelfs oppervlakkig heeft kennis genomen van de critische onderzoekingen der laatste jaren. Wat hij aangaande de godsdiensten van volken buiten Israël in het midden brengt, is eveneens aan verouderde werken ontleend. Voorts is zijne methode geheel verkeerd. In plaats van

de schriften der Profeten, waarvan de ouderdom bekend is, ten grondslag te leggen, gaat hij uit van onzekere Oud-Testamentische geschiedverhalen, en tracht daaruit, en vervolgens ook uit de profetische en poëtische boeken, den gang der Israëlietische godsdienstgeschiedenis op te maken. In geen enkel opzicht derhalve voldoet deze verhandeling aan de meest billijke eischen.

Iets gunstiger luidt het oordeel over het tweede antwoord op de vraag: »*Eene geschiedenis en critiek van het ontologisch bewijs voor het bestaan van God*".

Dit opstel, tot zinspreuk voerende »*Eben-Haëzer*", is, hoewel het naar volledigheid streeft, nochtans beknopt en gemakkelijk te overzien. Doch de inhoud is oppervlakkig, de methode ongelijkmatig. Nu eens gebruikt de schrijver, gelijk het behoort, de eigen werken der auteurs, dan weer gaat hij eenvoudig af op hetgeen hij over hen bij anderen heeft gevonden. Soms vult hij gansche bladzijden met hunne woorden in de oorspronkelijke talen, dan weer zet hij ze over op eene wijze, die niet altijd juist heeten mag. Daarenboven is de vorm gebrekkig. Geene inleiding, geene bijeenvoeging van verkregen uitkomsten, geen slot. En vooral: geene aaneengeschakelde geschiedenis, geene samenvattende critiek, terwijl juist naar geschiedenis en critiek was gevraagd. Alles staat los naast elkander; het een wordt beoordeeld zonder verband met het ander. — Ook van dit vierde en laatste antwoord moet de Faculteit haars ondanks verklaren, dat het voor bekroning niet in aanmerking komen kan.

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid ontving op haar eerste prijsvraag geen antwoord.

Op de tweede: »*De Faculteit verlangt eene verhandeling over de misdrijven door middel van de drukpers gepleegd en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor die misdrijven naar het nieuwe*

Wetboek van Strafrecht, *en over de vraag in hoeverre bij dat Wetboek het beginsel van volkomen vrijheid van drukpers wordt geëerbiedigd*", kwam één antwoord in, onder het motto:

»*Es ist kein Autor so gering und klein,*
Der nicht dächt etwas Recht's zu sein".

Na eene historische inleiding, welker mindere volledigheid door den schrijver zelven wordt erkend, onderzoekt hij allereerst de juridieke natuur van de zoogen. drukpersdelikten. Te betreuren is het, dat hem de belangrijke verhandelingen van Glaser, John en Jaques en vooral die van Oetker (Goltd. Arch. XXVI. blz. 249) over dit onderwerp onbekend zijn gebleven. Poging en verjaring worden op verdienstelijke wijze behandeld, en daarna de verschillende systemen van strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor de misdrijven, door middel van de drukpers gepleegd, uitnemend en helder uiteengezet en vergeleken. Ongetwijfeld is dit hoofdstuk met de nu volgende bespreking van de voornaamste van die misdrijven verreweg het best geslaagde gedeelte van den arbeid. Immers, ook het laatste hoofdstuk, waarin de staatsrechtelijke en politieke vraagstukken, met 't onderwerp in verband staande, worden onderzocht, is blijkbaar door den schrijver meer als bijzaak behandeld en op verre na niet zóó volledig, als het onderwerp had verdiend.

Het opstel behoeft dus in meer dan één opzicht aanvulling.

Desniettemin was de Faculteit van gevoelen, dat de goede en voortreffelijke hoedanigheden der verhandeling de gebreken zóó zeer overtroffen, dat zij alle vrijheid vond voor 't besluit, haar der bekroning waardig te keuren.

Bij de opening van het naambriefje en het daarop gevolgd persoonlijk onderhoud, bleek de verhandeling geschreven te zijn door David Simons, Candidaat in de Rechtswetenschap aan de Rijks-Universiteit te Leiden.

Ik noodig nu den heer Simons uit, de hem toegekende eerepenning uit mijne hand te ontvangen.

Uit naam van den Senaat wensch ik U van harte geluk met de door U behaalde overwinning. Deze eersteling van Uwen zelfstandigen arbeid wekt goede vooruitzichten op voor Uwe verdere studiën. Ga voort op dien goeden weg, die U gewis tot eene voor U gelukkige toekomst zal leiden.

Wij komen nu aan eene zaak, die zoo wonderlijk, zoo vol tegenstrijdigheden is, dat zelfs zij, die ze hebben bijgewoond, moeite zullen hebben, het eenvoudige verslag daarvan voor waar te houden. Art. 166 van het Organiek Besluit van 1815 bepaalde: »De stichting van een nieuw akademisch gebouw te Leiden zal worden aangevangen, zoodra de omstandigheden het maar eenigszins zullen toelaten, en inmiddels zullen curatoren de plannen en bestekken doen vervaardigen, naar welke de hoegrootheid der daartoe benoodigde uitgaven zal kunnen berekend worden". Elf lustra gingen voorbij en nog waren de omstandigheden niet gunstig genoeg geoordeeld. Het twaalfde echter, zoo meende men toen, zou niet evenzoo voorbijgaan. Aan het einde van dit lustrum zou het 300-jarig bestaan der Hoogeschool gevierd worden; welke schoonere gelegenheid dan deze kon er gevonden worden voor de inwijding van het nieuwe academiegebouw? De omstandigheden, in zoover de staat van 's lands geldmiddelen daaronder te verstaan was, bleken geen beletsel meer te maken. In de zitting van 30 Mei 1873 werden de voor de stichting benoodigde gelden aan de Volksvertegenwoordigers gevraagd en met algemeene stemmen toegestaan. De Gemeenteraad van Leiden bood een schoon terrein aan, welk aanbod door de Regeering met erkentelijkheid werd aangenomen. Die toen nog twijfel geopperd had, of Art. 166 werkelijk uitgevoerd zou worden, zou zich haast belachelijk gemaakt hebben. Er ontbrak nog maar één ding: er was nog

geen plan vastgesteld; maar dit zou wel tot stand komen, terwijl men het terrein der ruïne in gereedheid bracht. Men had daarin misgerekend. Het bleek al spoedig, dat eene inwijding van 't gebouw in 1875 niet zou kunnen plaats hebben. Men hoopte echter dan toch het plechtige leggen van den eersten steen op het programma der feestelijkheden te kunnen brengen. Ook deze verwachting werd teleurgesteld. Bij de viering van den 300sten *dies natalis* werden plannen vertoond, die niemand bewonderde, en in den zomer werd de ruïne als bij vorige academiefeesten tijdelijk in een feestterrein herschapen, om in den herfst weder tot den normalen toestand van woesten grond terug te keeren.

Al dat oponthoud maakte meer dan een nadenkend man bezorgd. Nu de 8tse Februari 1875 voorbij was gegaan, was men niet meer door tijd gebonden, en het afgezaagde, maar treurige lied: van uitstel komt afstel, kon ook hier wel weder van toepassing worden. De meerderheid zag het niet in: de noodzakelijkheid der stichting was immers door allen erkend, het geld beschikbaar; kon men hier niet tot een goed plan komen, dan zou men in andere landen kunnen gaan leeren hoe men een schoon en doelmatig gebouw moest maken. En inderdaad scheen alles voor het gevoelen der optimisten te pleiten. Leiden was door het Organiek Besluit van 1815 als eerste Hoogeschool bevestigd; zij had het grootste aantal hoogleeraren, de meeste hulpmiddelen voor het onderwijs, hare hoogleeraren waren het hoogst bezoldigd. In de sedert verloopen 60 jaren had alles medegewerkt om haar dien rang te doen behouden. Het getal van studenten en hoogleeraren was aanzienlijk vergroot, de aloude roem op wetenschappelijk gebied gehandhaafd en vermeerderd, aan de ingenomenheid van het geheele Nederlandsche volk met zijne oudste Hoogeschool was niet te twijfelen. En toen op den gedenkwaardigen dag uit heel Europa afgevaardigden naar Leiden kwamen om getuigenis

af te leggen van de achting die deze school zich alom verworven had, toen onze geëerbiedigde Koning zelf de groote plechtigheid kwam bijwonen en daardoor den bijzonderen band tusschen het Huis van Oranje en deze Hoogeschool versterkte, toen klom de ingenomenheid zelfs tot geestdrift en scheen het, dat Nederland roem op Leiden droeg en dat Leiden voortaan meer dan ooit te voren op Nederland zou mogen rekenen.

Helaas! Helaas! Die geestdrift was maar opgewondenheid, die schijn was waan. In het volgend jaar werd Leiden van haren rang als eerste Hoogeschool vervallen verklaard. Voortaan zou 't geen bevordering meer zijn van Groningen of Utrecht naar Leiden beroepen te worden. Maar hoewel gewoonlijk de Wet de openbare meening regelt, was zij hier aan deze voorafgegaan. Leidens naam had nog niet geleden en er waren nog hoogleeraren aan de twee andere Hoogescholen, die een beroep naar Leiden zouden gewenscht hebben. Doch de Minister wilde dit niet en brak daarmede de oude traditie af. Ook het getal studenten zou aan de drie Hoogescholen gelijk moeten worden. Daarom werden voor elke Hoogeschool evenveel rijksbeurzen vastgesteld, hoewel Leiden toen ongeveer zooveel studenten telde als de twee andere samen. Maar hier heeft de Wetgever de openbare meening nog niet gewijzigd en ik vertrouw dat die nimmer gewijzigd zal worden.

Een jaar daarna verdween de post voor een nieuw academiegebouw te Leiden van de begrooting.

Had ik onrecht, M. H., toen ik straks zeide dat het bijna ongeloofelijk is? De toekomstige geschiedschrijver zal zich, meen ik, vruchteloos aftobben hier het oorzakelijk verband op te sporen. Is het misschien de stormdrang der gelijkmaking geweest, waaraan Regeering en Volksvertegenwoordiging geen weerstand konden bieden en die hen huns ondanks daartoe deed besluiten? Men zou zoo gaarne deze laatste onderstelling aannemen.

Maar de lijdensgeschiedenis is nog niet uit. Hoewel in 1877 door de Regeering eene prijsvraag voor een plan van een academiegebouw was uitgeschreven, waarop verscheidene antwoorden waren ingekomen, bleef de zaak geheel rusten tot 1879, toen de stedelijke Regeering van Leiden, die bouwgrond behoefde voor een paar scholen, zich tot den Minister wendde met het beleefd verzoek, om daarvoor eene smalle strook aan de achterzijde van het groote terrein beschikbaar te stellen. Uit het weigerend antwoord van den Minister bleek dat de Regeering het plan om op de ruïne academische gebouwen te stichten, nog geenszins had opgegeven. De Leidsche Gemeenteraad besloot nu zich aan de Tweede Kamer te wenden met verzoek om medewerking, dat de ruïne weder aan de gemeente zou komen, daar men die wel voor de stichting van een nieuw academiegebouw had aangeboden en ook nog gaarne zou zien dat deze bestemming vervuld werd, maar niet om die voor onbepaalden tijd woest te laten liggen, terwijl de gemeente dringende behoefte aan bouwgrond had. De Tweede Kamer beantwoordde het adres met de meening uit te spreken, dat Leiden aanspraak had op teruggave van het terrein. De Minister vatte het besluit op in dezen zin, dat een langer uitstel van de stichting der noodige academische gebouwen niet langer gewettigd was, daar de gemeente Leiden alleen daarvoor het terrein had afgestaan en recht had den grond terug te ontvangen, indien aan die bestemming niet voldaan werd. Op de begrooting voor 1882 werd dus een Memoriepost uitgetrokken voor een nieuw academiegebouw en museum van natuurlijke historie op de ruïne, met bijvoeging dat maatregelen waren genomen om in den loop van 1882 met de stichting een aanvang te maken. Deze uitlegging van den Minister verwekte, blijkens het Voorloopig Verslag, in alle sectiën der Tweede Kamer bevreemding. Vele leden waren van oordeel, dat na de belangrijke uitbreiding in de laatste jaren aan de academische gebouwen te Leiden gege-

ven, er van de stichting van een nieuw academiegebouw geen sprake meer kon zijn.

Al had men 't ook ver gebracht in het *nil admirari*, het was toch haast onmogelijk zich niet over dit oordeel van vele leden te verbazen, tenzij men de woorden als ironie opvatte. Al scheen deze ook vreemd in een deftig verslag, het was al even vreemd, dat de »vele leden" zoo slecht ingelicht zouden zijn. De Minister vroeg dan ook te recht in zijne Memorie van Beantwoording, welke die gebouwen dan toch wel waren, want dat men daarmede toch bezwaarlijk de nieuwe plantenkas in den Hortus of het heliometergebouwtje kon bedoelen, of het huurhuis, dat zoo goed als 't ging voor pharmaceutisch laboratorium was ingericht. Het antwoord werd in de zitting van 14 December gegeven door een der twee afgevaardigden uit het kiesdistrict Leiden. Men had collegekamers ingericht in het aangekochte huis van wijlen den heer Bodel Nijenhuis, en het academiegebouw zelf was niet alleen gerepareerd, maar ook gerestaureerd in den stijl waarin het oorspronkelijk gebouwd was. Men had het dak en de dakvensters maar aan te zien die aangebracht waren. Van binnen waren de wanden gereinigd en men bespeurde nergens bouwvalligheid.

Ja, M. H., zoover is het gekomen. Men verzoekt ons dankbaar te zijn voor dakvensters, dankbaar voor het *Memento mori*, dat aan het einde dezer zaal tegenover den katheder is opgericht. Een kenner heeft mij gezegd dat die vensters in het oorspronkelijk gebouw, het kerkje van het nonnenklooster, misplaatst zijn. Ik ben niet bevoegd daarover uitspraak te doen, maar die dakveranderingen hebben niet belet, dat in het najaar juist toen ik eene doctorale bul wilde onderteekenen, een druppel door het plafond van de Senaatskamer op de bul lekte. En wat heeft de Universiteit te maken met den grafsteen van de familie van Adrichem, dien men in 1581 misschien ter wille van nog levende betrekkingen niet heeft willen ver-

wijderen, maar verborg achter het orgel? Dat de muren dik zijn en nog honderden jaren mede kunnen, daarvan had de afgevaardigde zich niet *in loco* behoeven te overtuigen. Dit zal wel nooit door iemand betwist worden. Als de afgevaardigde uit Leiden zoo sprak, was het dan te verwonderen, dat die uit Eindhoven de stichting afkeurde op grond dat daardoor zou gepraejudicieerd worden, dat Leiden zijne Universiteit zou blijven behouden?

De Memoriepost werd, gij weet het, met algemeene stemmen op twee na verworpen, zonder dat iets anders gebleken was, dan dat men het billijk achtte, dat de gemeente Leiden de vrije beschikking over de ruïne terug zou krijgen en dat men den toenmaligen Minister geen gelden wilde beloven voor eene nog niet in plan bestaande stichting. Er was wel door den afgevaardigde van Alkmaar betoogd, dat het tegenwoordige academiegebouw ongeschikt is en dat er behoefte bestaat aan een nieuw gebouw, al is het dan op kleiner schaal dan men in 1873 wenschelijk had geacht. Wel had de afgevaardigde van Middelburg geprotesteerd tegen te angstvallige zuinigheid, waar het de belangen der wetenschap gold. Maar of dit nu het gevoelen van weinigen, van velen of van zeer velen was, bleef onbeslist.

In dezelfde Kamerzitting had een debat plaats over het ethnographisch museum. De Minister zeide en het werd door de Kamer beaamd, dat wanneer in 1883, ter gelegenheid van de Koloniale Tentoonstelling in Amsterdam, Leiden door »specialiteiten der geheele beschaafde wereld" zou bezocht worden, het een schande voor het Vaderland zou zijn, indien het museum niet goed geordend was. Wat zal men van het Leidsche academiegebouw zeggen?

Vóór het nieuwe academiegebouw op de ruïne zou het schoone gedenkteeken verrijzen van Leidens kloekheid in den grooten strijd voor recht en vrijheid tegen Spanje. Een passender plaats

kon niet gedacht worden. De Hoogeschool zelve was aan de burgers van Leiden geschonken, omdat men aan hen en hunne kindskinderen gedenken wilde, dat zij zich, zonder eenig krijgsvolk, in zoo strenge belegering, zoo vromelijk gehouden hadden. Nu Koning Willem III de belofte van Koning Willem I wilde vervullen, om de stichting van zijn grooten voorzaat, Prins Willem van Oranje, een gebouw harer waardig te schenken, was geen twijfel mogelijk of daar en daar alleen moest ook het huldeblijk komen van Leidens burgers uit de 19e aan die der 16e eeuw. Zoo dacht men nog in 1875. Wie had zich toen voorgesteld, dat men elk ledig hoekje in de stad zou moeten gaan opnemen, om te zien of men er het monument kon plaatsen?

Ik stap van het treurige onderwerp af. Alleen moet ik nog mededeelen dat in dit jaar alle academische gebouwen, ook dat waar wij ons nu bevinden, ruim van brandbluschmiddelen zijn voorzien, dat zij met duinwater zijn beweldadigd en dat er uitzicht is, dat eerlang overal gasverlichting zal aangebracht worden.

Omtrent de verdere academische inrichtingen en hulpmiddelen is niets bijzonders te berichten.

Met uitzondering van den *dies natalis*, die in het afgeloopen academiejaar met haast meer vreugdebetoon dan ooit vroeger gevierd werd, heb ik van geen enkel feest aan onze Universiteit melding te maken. Doch den 9en Januari woonden Rector en Secretaris als vertegenwoordigers van den Senaat het 250e verjaarfeest bij van de stichting der in 1877 tot gemeentelijke Universiteit hervormde Illustre school van Amsterdam. Na eene boeiende feestrede van den hoogleeraar Jorisson, had eene receptie door Rector en Senaat van Amsterdam plaats, waarbij de Rector van Leiden een heilwensch uitsprak uit naam van

de Senaten der drie Rijksuniversiteiten en mocht getuigen van de uitmuntende verstandhouding tusschen deze en de jongere zuster. Aan het niet officieele tweede gedeelte der feestviering, kort voor de groote vacantie, werd door vele hoogleeraren en studenten van Leiden deelgenomen. Van 1—4 Augustus hadden de feesten plaats ter viering van het 300e stichtingsjaar der Universiteit te Würzburg. De afgevaardigden van den Senaat genoten aldaar eene hartelijke ontvangst; het was duidelijk, dat men de deelneming van Nederland op hoogen prijs stelde. Reeds daaruit kon men opmaken, welke verandering de Beiersche Universiteit vooral in de laatste halve eeuw ondergaan heeft. De stichting van Leidens Hoogeschool was eene vrucht der Hervorming, zeven jaar daarna werd die van Würzburg in het leven geroepen om een bolwerk voor de Katholieke Kerk te zijn. En thans reiken de twee Universiteiten elkaar de hand en hebben beide hetzelfde doel: de ontwikkeling der wetenschap, niet omkneld door staatkundige of kerkelijke banden, met volkomen vrijheid van leeren en onderwijzen. Met kracht en waardigheid wees de Rector Wislicenus op deze zegepraal der verlichting, die zich door belemmeringen, waarvan wij in ons gelukkig land geen begrip hebben, den weg heeft gebaand. Deze verheffende gedachte gaf aan het geheele feest eene bezieling, die het voor allen die het bijwoonden onvergetelijk zal maken. De hoogleeraar Opzoomer, die als woordvoerder der Nederlandsche Universiteiten optrad, kweet zich van deze taak op eene uitmuntende wijze, die diepen indruk maakte.

En nu, M. H., heb ik nog slechts eenige woorden ten slotte te zeggen. Gesterkt en verkwikt door de rust en ontspanning der laatste weken staan wij gereed met nieuwen lust en nieuwe veerkracht onzen arbeid te hervatten. Dit belooft voorspoed op dien arbeid en daarvan hangt boven alles de bloei onzer Alma

Mater af. Ook de uiterlijke omstandigheden schijnen iets gunstiger. Haast meer dan ooit te voren kunnen wij thans rekenen op een beleidvol steunen der belangen van onze Universiteit door het college van Curatoren. De Minister des Konings, aan wien de zorg voor het hooger onderwijs is toevertrouwd, schijnt vol ijver voor den bloei van dit onderwijs; wij mogen dus hopen dat het aan hem niet zal liggen, wanneer aan Leiden geen recht zal geschieden. En zoo gaan wij vol moed het nieuwe academiejaar intreden. De voor dit tijdperk aangewezen Rector staat klaar het bewind uit mijne hand over te nemen. Met gerustheid geef ik het U over, waarde Van Geer. Aan ervaring ontbreekt het U niet; Uw ijver en Uwe nauwgezetheid waarborgen ons Uw welslagen. Moge onder Uw bestuur onze dierbare Hoogeschool zegen en voorspoed hebben! Dixi.

BIJLAGEN.

I.

HET VADERLAND DER SEMIETISCHE VOLKEN.

REDEVOERING

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 307den verjaardag der Universiteit, 8 Februari 1882.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Doctoren en Studenten dezer Hoogeschool!

En Gij allen, die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert!

Geachte Toehoorders!

De woonplaats van den mensch oefent op hem een zeer grooten invloed uit, niet slechts wat zijne leefwijze en bezigheid betreft, maar ook op zijn verstand en zijn gemoed, ja zijn geheele geestelijk leven; en dientengevolge op de taal, het groote depositum der menschelijke ervaring, dat de uitdrukking bevat van 's menschen hopen en vreezen, van zijn willen en kunnen. De ouden hadden dit reeds opgemerkt; in de middeleeuwen vindt men die gedachte soms duidelijk uitgesproken; bij de nieuwere beoefening der aardrijkskunde staat het verband tusschen land en volk als een vast beginsel op

den voorgrond. Wie van ons heeft niet wel meer dan eens de tooverkracht eener andere omgeving ondervonden, wanneer de sombere stemming, die wij voor ongeneeslijk hielden en waarvan wij misschien geen genezing wenschten, in weerwil van onszelven moest wijken voor vroolijker levensbeschouwing? Wie heeft niet in zichzelven het groote verschil van indruk opgemerkt, dat de nu eens stille, dan onstuimige zee, het statige woud, het trotsche gebergte, het zonnige, lachende landschap op zijn gemoed oefent. Daaruit kunnen wij tot den grooten invloed besluiten, dien het gewone midden, waarin wij leven, op ons heeft, en dien wij niet waarnemen, omdat de werking voortdurend is. Wat van den enkelen mensch geldt, is even waar van een volk; en evenals de indrukken, die het kind ontvangt, veel dieper en blijvender zijn, dan die van den volwassene, is de afhankelijkheid eens volks van zijne omgeving des te grooter, naarmate het jeugdiger en zijn karakter nog minder gevormd is. De voortreffelijkheid van aanleg der eene volkengroep boven de andere, is misschien hoofdzakelijk te verklaren uit het verschil van woonplaats der stamouders, evenals dat van twee stamverwante volken de natuurlijke aanleg van het eene tot eene ontwikkeling is gekomen, waarvan die van het andere slechts eenige flauwe sporen vertoont. Men denke zich de tegenstelling van het woud met den bewolkten hemel, waar elke boom en iedere rots een schuilplaats biedt, om het wild of den menschelijken vijand te beloeren, waar vruchten slechts voor 't plukken zijn, en van het open veld met de heldere lucht, waar zoowel voor zelfsverdediging, als voor het vinden van levensonderhoud moed en verstand noodig zijn, en het is duidelijk, dat na weinige geslachten, zelfs twee vroeger weinig uiteenloopende volksstammen in deze verschillende omgeving, zeer ver van elkander zullen afstaan. De vraag naar het oorspronkelijk vaderland eener volkengroep is derhalve zeer gewichtig, als men de ontwikke-

ling dier groep wil trachten te verklaren. Ik stel mij voor, in dit uur die vraag, voorzoover de Semietische volken betreft, te bespreken, en vraag U daarvoor die welwillende aandacht, die het onderwerp zonder twijfel verdient.

Zoover de overlevering terugreikt, vinden wij de landen tusschen de Perzische golf, de rivieren van Mesopotamië, de Armenische bergen en de Middellandsche Zee bewoond door volken, die, zooals uit de vergelijking hunner talen blijkt, nauw verwant zijn, en die wij gewoon zijn Semieten te noemen. Het wordt door niemand betwist, dat zij alle een gemeenschappelijken oorsprong hebben gehad en dat de afscheiding van den moederstam binnen de genoemde grenzen is geschied, zelfs niet door die geleerden, die een vroeger samenwonen van de stamouders der Semietische met die der Arische volken aannemen. Ook beweert niemand, dat de kinderen Sems zich op de wijze als bij den torenbouw van Babel verhaald wordt, verdeeld hebben; het is integendeel zeker, dat de afscheidingen van den moederstam achtereenvolgens en in lange perioden heeft plaats gehad. Maar omtrent de woonplaats van het moedervolk bestaan zeer ver uiteenloopende meeningen. Lang heeft men gedacht in Genesis 10 en 11 daarover historische gegevens te bezitten. Arphachsjad, zoon van Sem en stamvader der Arabieren en der Hebreën, wordt gehouden voor den eponymus der door Ptolemaeus vermelde noordelijke provincie van Assyrië, Arrapachitis, waarvan Ur-Kasdim slechts eene gewijzigde uitspraak zou zijn. »Hier, zegt Renan, moet men onderstellen dat langen tijd een middelpunt van patriarchale en monotheïstische aristocratie bestond, die getrouw bleef aan het nomadische leven, naast de georganiseerde staten der Arische en Chamietische rassen." En van daar zijn volgens hem en vele an-

deren in opeenvolgende verhuizingen al de Semietische volken over Syrië, Palaestina en Arabië verspreid. Deze meening is om verschillende redenen onhoudbaar. Het 10e hoofdstuk van Genesis mag niet dienen om de oorspronkelijke verwantschap der volken te bepalen, daar het in onverzoenlijken strijd is met vaste resultaten der wetenschap. De Phoeniciërs, die bijna dezelfde taal spraken als de Israëlieten, worden in dit document niet eens tot de Semieten gerekend, wel echter de stellig niet Semietische Elamieten. Aram staat hier veel verder van Israël af dan de Arabieren, van welke laatsten de zuidelijke afdeeling, de Joktaniden, zich slechts eenige geslachten vóór Abraham, de andere, de Ismaëlieten, zich eerst ten tijde van Abraham van de Hebreën zou hebben afgescheiden. De vergelijkende taalstudie leert ons daarentegen dat de Hebreën veel nader aan de Aramaëers staan dan aan de Arabieren, en dat de taal der laatstgenoemden in zooveel karakteristieke punten van die der anderen afwijkt, dat men eene scheiding zoo nabij den historischen tijd onmogelijk mag aannemen. Op dit laatste kan men niet genoeg nadruk leggen. Want inderdaad wanneer men ook de chronologie van Genesis 10 en 11 wil toepassen, springt de ongerijmdheid nog duidelijker in het oog. Vergeleken met de zeer lange perioden, die volgens de wetten van linguistiek en ethnologie de Semieten reeds moeten doorleefd hebben vóór den tijd, van welken ons de oudste historische herinneringen bewaard zijn, verzinken de enkele eeuwen, die volgens den Israëlietischen genealoog sedert den vloed of de herschepping der menschheid verloopen zijn, geheel in het niet. Maar afgezien daarvan, kan Arrapachitis het oorspronkelijk vaderland der Semieten niet geweest zijn, want het is een bergland, waar eene bevolking »getrouw aan het nomadische leven" onmogelijk te huisvesten is. Dat bergbewoners zich in de woestijn vestigen en nomaden worden, is een nergens voorkomend en ook innerlijk hoogstonwaarschijnlijk geval. Sprenger, de geniale schrijver van het leven Mohammeds, zegt daarover:

»eerder zou ik gelooven dat de dolphijn van de toppen der Alpen en de gems uit de diepte der zee voortgekomen zijn, dan in de bewoners der woestijn een bergvolk te erkennen." De bergen zijn gewoonlijk eerst tot woonplaats gekozen, wanneer de landsbevolking voor indringende naburen moest wijken. Van daar dat men in de bergstreken zooveel overblijfselen van volksstammen vindt. Ik herinner slechts aan hetgeen Plinius zegt van de 300 talen van Colchis. In de bergen is harde arbeid noodig om het levensonderhoud te vinden en deze wordt bij gunstige omstandigheden in het dal voortgezet. Doch dat een landbouwer met zijne kudden gaat zwerven, is een ongehoord feit. De groote Arabische geschiedschrijver Ibn Khaldoen zag het beter in. Steunende op de wet, dat nooit een beschaafd volk tot het nomadenleven overgaat, wel omgekeerd de nomaden tot vaste woonplaatsen, besloot hij dat de steppe, of zooals wij meest zeggen, de woestijn, de ware officina gentium is, daar deze alleen voor nomaden geschikt is.

Geen overlevering dus, maar alleen zuivere inductie kan ons tot de beantwoording der vraag brengen. Indien namelijk een verschijnsel dat wij nog heden waarnemen en waarvan wij weten dat het sedert de grijze oudheid heeft plaats gegrepen, dat door den aard des lands noodzakelijk gevorderd wordt en voortdurend de afscheiding van familiën uit den moederstam ten gevolge heeft, indien dit verschijnsel ook volkomen de verspreiding der verschillende Semietische volken uit een gemeenschappelijk centrum verklaart, zijn wij gerechtigd te besluiten, dat dit verschijnsel de hoofdoorzaak der Semietische volksverhuizingen geweest is.

Het hart van Arabië is een hoogland, Arabisch Nedjd geheeten, met tallooze vruchtbare dalen doorsneden. Deze dalen hebben voortreffelijken akkergrond, de hoogere gedeelten bieden goede weiden aan. Deze kern heeft ten noorden en ten zuiden uitgestrekte zandvlakten of woestijnen, de oost- en west-

kanten worden deels door smalle armen van dit zand begrensd, deels zijn zij door bebouwbare streken met het kustland verbonden, en wel aan de westzijde met Medina, aan de oostzijde met het rijke dadelland Hadjar, dat aan de Perzische golf ligt. De groote zuidelijke woestijn, die ons nog zoo goed als geheel onbekend is, wordt met hare vertakkingen naar het noorden ingesloten door een soms zeer breed gebergte, evenals het binnenste hoogland door een bergketen van deze woestijn gescheiden wordt. Het buitenste gebergte met het aanliggend kustland vormt de meest door buitengewone vruchtbaarheid gekenmerkte zuidelijke provinciën Jemen en Oman. De groote noordelijke woestijn, waarvan een arm het hoogland gedeeltelijk ten oosten begrenst, strekt zich ten oosten en noorden tot den Euphraat uit, dien zij zelfs in Mesopotamië overschrijdt, ten westen tot Palaestina. Het deel dezer woestijn aan den kant van Palaestina is steenachtig en daarom op de oude kaarten met recht steenachtig Arabië geheeten. Het overige bestaat uit zand, soms vrij diep en in den vorm van duinen opgestapeld, soms minder diep, vooral in de nabijheid der vruchtbare verzakkingen, die men oasen noemt. Deze zandgronden bedekken zich gedurende en na de wintermaanden met allerlei gewassen, die een heerlijk voedsel voor het vee, vooral voor de kameelen opleveren. In den zomer verdroogt deze plantengroei en in den herfst ziet de woestijn er treurig en dood uit. Iederen winter nu stellen de herderstammen zich in beweging met hunne kudden om van den zegen des hemels gebruik te maken. Naarmate de lente vordert, naderen zij meer en meer de streken, waar de winterregens door onderaardsche wateren, door bronnen worden geholpen en waar dus de plantengroei ook in het heete jaargetijde nog blijft voortduren, herhaaldelijk als de droogte hen dwingt, zich tot in de nabijheid, ja zelfs over de grens der naburige landen wagende, om aan het einde van den zomer weer langzaam tot hun herfstverblijf te naderen, waar

de weiden der hoogvlakten en de producten der dalen, de dadels en het graan, hen onderhouden tot de tocht op nieuw begint. Zoo is nog tegenwoordig de gewoonte van de herderstammen van Centraal-Arabië, zoo was zij ten tijde van Mohammed, zoo is zij zonder twijfel van oudsher geweest. En deze periodieke verhuizing geeft den sleutel tot de geheele voorgeschiedenis der Semietische volken.

Geen herderstam, die geen vast herfstverblijf bezit. In den aanvang is dit slechts eene plaats, waar zich eenige bronnen bevinden, om welke in den herfst de tenten worden opgeslagen. Maar allengs vormt zich aldaar een dorp. Wallin, in leven hoogleeraar te Helsingfors, die in 1845 noordelijk Arabië bereisd heeft, geeft eene beschrijving van het ontstaan van zulk een dorp, die wel verdient gehoord te worden: »Bij de bronnen worden eenige boomen geplant, eenig graan gezaaid en blijven een paar oude menschen om voor de besproeiing te zorgen en op boomen en akkers te passen. Zij bouwen zich eene kleine hut van palmtakken en bladen, en in het volgende jaar wordt hun voorbeeld door anderen gevolgd, zoodat in weinige jaren langzamerhand een veertigtal palmhutten verrijzen. Maar dan komt er een jaar van droogte en mislukten oogst, en de pas gezeten bevolking leert inzien dat zij niet alleen op den hemel kan vertrouwen, maar dat de mensch voor zijn bestaan ook tot eigen hulpbronnen en arbeid zijn toevlucht moet nemen. Zij beginnen putten te graven. De palmtakken beschermen hen niet voldoende tegen den regen en de winterkoude, zij verwisselen die derhalve tegen leemen hutten. Zij zoeken nieuwe middelen van bestaan en winst, sprokkelen hout in het gebergte en zamelen gras en nuttige kruiden in de dalen. Ondertusschen zwerven hunne nomadische broeders met hunne kudden in de woestijnen en keeren als vroeger in den herfst naar den nieuwen aanleg terug. De welvarende toestand, het vergelijkelijk rustige leven der gezeten betrekkingen, beweegt

ieder jaar een of meer der nomaden om achter te blijven, als de stam naar de woestijn trekt, en zich daar metterwoon te vestigen. Nieuwe hutten worden gebouwd, nieuwe putten gegraven, de boomgaarden en akkers strekken zich verder uit met het toenemen der bevolking, en zoo ontstaat trapsgewijze een dorp in eene vallei, die vroeger slechts tijdelijk en na lange tusschenpoozen door Bedouïnen bezocht werd. Zulke plaatsen worden dan even zoovele schuilplaatsen voor verarmde nomaden, die hun vee verloren hebben en nu niet langer in staat zijn, het herdersleven voort te zetten, of die »met bloed op hun hoofd" verplicht zijn geweest, hun stam te verlaten om de wraak der betrekkingen van den vermoorde te ontkomen. Zoo neemt de bevolking toe en nieuwe en verschillende behoeften ontstaan. Daar de nomaden over 't algemeen een natuurlijken afkeer hebben van alle soort van handenarbeid en dit karakter ook na hunne vestiging in vaste woonplaatsen blijven behouden, komen werklieden uit naburige steden daarheen om werk te zoeken dat hun thuis ontbreekt. Met hetzelfde doel van winst komen handelaars en kramers deze plaatsen bezoeken. Zij keeren jaarlijks terug, een of tweemaal, nemen dadels, wol, boter en andere woestijnproducten in ruil voor hunne waren, worden langzamerhand gemeenzaam met de zeden en gewoonten der ingezetenen, kiezen eene vrouw uit de frissche dochters der woestijn en eindigen met zich daar voor goed te vestigen." Zoo ontstaan nog thans in Arabië dorpen en uit dorpen steden, en aldus ongeveer moeten wij ons de vorming eener gezeten bevolking van oudsher voorstellen. Alleen met dit onderscheid, dat het proces nu bespoedigd wordt door de elementen die naburige steden leveren. In den alleroudsten tijd ging het uit den aard der zaak veel langzamer. Want hier als overal geldt het, de eerste stap is de moeilijkste; de oudste perioden in de geschiedenis der menschelijke beschaving hebben den grootsten omvang gehad.

Langzamerhand wordt aldus het oorspronkelijk tijdelijk verblijf der Bedouïnen door eene gezeten bevolking ingenomen, waardoor de ruimte voor de eersten hoe langs hoe meer inkrimpt en eindelijk ontbreekt. Nu begint een nieuwe toestand. Een deel der herders, in plaats van na de lenteweiden bezocht te hebben weder langs een omweg naar het herfstverblijf in Nedjd terug te keeren, gaat hooger op om het elders te zoeken, waarbij zij dikwijls door anderen opgestuwd worden, en komt eindelijk in de vruchtbare streken, die de Arabische woestijnen van alle kanten omgeven, in Oman, Jemen, aan den Euphraat, in Syrië, in Palaestina. Hier herhaalt zich hetzelfde proces, maar sneller naarmate het nieuwe herfstverblijf van den stam het vroegere in vruchtbaarheid en natuurlijken rijkdom overtreft. Verschillende dezer landen hebben reeds eene bevolking, die in landbouw, handwerken en andere takken van industrie al eene tamelijke hoogte bereikt heeft. De Arabieren onderwerpen deze, nestelen zich in hunne woonplaatsen, uitgelokt door het gemak en de weelde die het land hun aanbiedt, en bereiken spoedig, door de hulp der kunstvaardige onderworpen inboorlingen, een hoogeren trap van beschaving. Hier verrijzen de oudste Semietische rijken.

De herderstammen worden ondertusschen al verder opgestuwd, aan den eenen kant tot waar de Armenische bergen de Mesopotamische vlakten begrenzen, aan den anderen kant tot in Egypte, en van daar uit gaan zij wederom Noord-Africa bevolken. Natuurlijk ging dit proces niet in geregelde orde voort. In de zeer groote tijdruimte, die men voor de verspreiding der Semieten noodzakelijk moet aannemen, hebben er onophoudelijk terugbewegingen plaats gehad. Werden de nomadische stammen door de reeds krachtig ontwikkelde bevolking van zuidelijk Arabië verhinderd, daar herfstkwartieren te nemen, dan drongen zij noordwaarts op, om òf den kern des lands, Nedjd, het oorspronkelijk vaderland, te overstroomen en zich

daar met geweld te vestigen, òf hunne noordelijke nomadische naburen hooger op te drijven, waardoor dezen dan weder naar de boorden van Nijl of Euphraat werden opgestooten, òf zelven door te trekken en hunne tenten in Syrië op te slaan.

Wanneer wij ons aldus de verspreiding van het Semietische ras voorstellen, gaan wij te werk naar den regel door de geologen gevolgd bij hun onderzoek naar de vervormingen der aardkorst. De periodieke verhuizing der herderstammen verklaart de aflegering volkomen en is nog tegenwoordig op dezelfde wijze werkzaam als in den oudsten tijd waarvan wij weten. Wallin verhaalt van de Bedouïnen uit het noorden van Nedjd: »De heerlijke weiden der Nofoed-woestijn volgende, welke de nomaden dezer provincie altijd verplicht zijn te bezoeken met hunne talrijke kudden, bewegen zij zich langzamerhand van de eene plaats naar de andere, hooger op naar het noorden, tot zij ongemerkt de twee rivieren van Mesopotamië naderen, waar de rijkdom en de vruchtbaarheid des lands hen uitlokt, hun verblijf te nemen, in plaats van naar hun eigen arm land in Nedjd terug te keeren." Wat hij zelf van deze verhuizingen gezien heeft, brengt hem dan ook tot dit besluit: »Wij mogen inderdaad Centraal-Arabië beschouwen als eene bakermat voor emigranten naar Mesopotamië, Syrië, Egypte en Noord-Africa, welker inwoners ten gevolge van de natuur der rijke landen die zij bezitten, meer of min in gevaar zijn voor achteruitgang van het ras of voor onderwerping door vreemde overheerschers, en het derhalve noodig schijnen te hebben om van tijd tot tijd door versche versterkingen van de vrije en onafhankelijke nomadische Arabieren een nieuw leven te ontvangen; en uit dit oogpunt beschouw ik Nedjd als van de grootste belangrijkheid in de geschiedenis van dit gedeelte der wereld."

De noodzakelijkheid dezer periodieke verhuizingen wordt, zooals reeds door Ibn Khaldoen in het licht gesteld is, veroor-

zaakt door de kameelteelt. De bewegingen der nomaden, wier kudden uit schapen en runderen bestaan, zijn van een betrekkelijk kleinen omvang. Maar de kameelen hebben behoefte aan de woestijn, waar zij de voedzame kruiden en het zoutachtige water vinden, die hun onontbeerlijk zijn, waar de temperatuur zacht is en waar alleen de jonge kalveren de eerste gevaarlijke levensmaanden door kunnen komen. De Arabieren dringen daarom dieper in de woestijn door dan de meeste andere nomaden en leggen ook bij hunne gewone jaarlijksche tochten groote afstanden af. Het is geenszins ongewoon een stam op 500 mijl afstand te vinden van de plaats, waar men dien 't vorige jaar heeft aangetroffen.

Overbevolking en droogte brengen van tijd tot tijd in het inwendige van Arabië verandering en hebben buitengewone ontladingen ten gevolge, die enkele malen door een krachtig bestuur worden voorkomen door stammen uit Arabië naar elders over te brengen, zooals dit een en andermaal in den bloeitijd van het khalifaat heeft plaats gehad. Maar zonder deze afleiding hebben de naburige landen het dan zwaar te verduren, daar zij overstroomd worden en geplunderd, tot eindelijk genoeg veroveraars zich in het nieuwe land gevestigd hebben om daar een nieuw rijk te gronden, dat beter dan het vorige, de invallen der woeste broederen kan weerstaan.

Al kunnen wij nu niet in bijzonderheden de vorming van elk der Semietische volken schetsen, in 't algemeen mogen wij aannemen, dat deze zich in dikwijls zeer ver uiteenliggende tijden, doch ten gevolge van dezelfde als met ebbe en vloed gelijkstaande beweging der stammen van Centraal-Arabië, hebben gevestigd, dat, zooals Sprenger het juist uitdrukt, alle Semieten Arabieren zijn, die zich laag op laag hebben neergezet. En als wij recht hebben, dit besluit te trekken, dan is ook het vaderland gevonden, n. l. Centraal-Arabië.

Een Italiaansch geleerde, Prof. Guidi te Rome, heeft in 1879

de vraag op eene geheel andere wijze behandeld. Hij heeft getracht de voornaamste, aan alle Semieten gemeenschappelijke woorden voor bodem en klimaat, voor delfstoffen, planten en dieren, voor gereedschappen van landbouw, veeteelt en krijg bijeen te stellen en daarnaar het land te bepalen, waar dit alles het best thuis zou hooren. Zijn besluit is, dat Babylonië voor de eigenlijke bakermat der Semieten moet gelden. Het is ondoenlijk, hier zijn betoog op den voet te volgen. In weerwil van al het talent, waarmede de stelling is opgebouwd, kan ik die niet voor bewezen aannemen. En de bewijzen moesten onwederlegbaar zijn, wilden zij ons dwingen prijs te geven, wat wij recht hadden als eene historische wet te beschouwen. De vruchtbare rivierdalen van Nijl en Euphraat zijn steeds het voorwerp der begeerlijkheid van de naburige volken geweest en herhaaldelijk door Semietische horden overstroomd. Doch het is daar steeds geweest *ferum victorem cepit*. Het veroverende volk is door vermenging met de oude bevolking, door den invloed van het gemakkelijke leven in het rijke en vruchtbare land steeds min of meer van karakter veranderd, en nimmer meer opgewassen tegen het vermoeiende leven in de steppen. Die gezegende dalen absorbeeren steeds, maar geven niet terug dan hoogstens soldaten of kolonisten.

Eene tweede proeve in hetzelfde jaar 1879 verschenen is die van Dr. Hommel te München. Deze wil daaruit, dat de Arabieren met de andere Semietische volken eenige namen van dieren gemeen hebben, die niet in Arabië zouden voorkomen, en dat de andere Semietische volken eenige namen voor dieren missen, die alleen in Arabië leven, het besluit trekken, dat de oorspronkelijke woonplaats der Semieten buiten Arabië geweest is, en daar hij toch goed heeft ingezien, dat dit vaderland een weideland moet geweest zijn, neemt hij Mesopotamië daarvoor aan. Ook aan dit betoog ontbreekt bewijskracht, terwijl meer dan een van de gegevens, waarop de stelling rust, onjuist is.

Maar bovendien is het resultaat in strijd met hetgeen wij gevonden hebben. Uit Mesopotamië geen periodieke verhuizingen; het ontvangt zijne bevolking uit Arabië; in de geheele periode die wij kennen is geen spoor eener beweging in omgekeerden zin. Dat uit Mesopotamië bij eene nieuwe instrooming vroeger daar gevestigde stammen soms zijn opgestuwd en elders nieuwe woonplaatsen hebben moeten zoeken, zooals waarschijnlijk met de Hebreën het geval is geweest, is daarmede natuurlijk niet in strijd.

Wij behouden dus het resultaat, dat het oorspronkelijk vaderland der Semietische volken Centraal-Arabië geweest is. Zien wij nu of dit van elders bevestigd wordt. De meest bevoegde beoordeelaars die dit land kennen, zijn eenstemmig dit een van de gezondste klimaten der wereld te noemen. De lucht is zoo helder en zuiver, als men zich in Europa niet kan voorstellen. Men krijgt er een gevoel van levensgenot en vroolijkheid, zegt Lady Anne Blunt, zooals men zich uit zijne kindsheid herinnert, zoodat men lust zou krijgen te juichen en zich niet wezenlijk gedrukt kan voelen, zelfs niet onder moeilijke omstanheden. Er heerscht niet de afmattende en verslappende hitte der dalen, maar de mensch kan hier de inspanning uithouden, die de natuur van hem verlangt, om hem dan ook te beloonen met hetgeen hij behoeft. Aan den invloed van dit klimaat schrijft Sprenger de physische ontwikkeling toe en vooral de uitmuntende schedelvorming en volkomen ontwikkeling der hersenen, die een bezit is van alle Semietische volken en waaraan de standvastigheid van type en karakter vooral te danken is. Van daar dat de woestijnbewoner van een zoo helder verstand blijken geeft en van eene fijne opmerkingsgave, die hem de omringende wereld zoo door en door leert begrijpen, waarvan zijne taal wederom de afspiegeling is. En wat even gewichtig is, terwijl de talen van alle andere Semietische volken, waar wij die voor 't eerst leeren kennen, reeds sterk gedeflecteerd

zijn, zelfs die van de bewoners van Zuid-Arabië, de Himjarieten, vinden wij in Centraal-Arabië dien rijkdom van vormen, dien overvloed van woorden, die tot zekere hoogte ook in overouden tijd aan de overige talen moet zijn eigen geweest. Ja nog heden, terwijl het Arabisch zelf in de vele landen, waar het de gewone volkstaal is geworden, is gedeflecteerd als het Hebreeuwsch en den woordenschat heeft ingekrompen en weder aangevuld overeenkomstig de eischen van het drukke maatschappelijk verkeer, heeft alleen in Centraal-Arabië de oude taal zich nog met betrekkelijk weinig verlies als spreektaal gehandhaafd, in weerwil van de aanraking met de buitenwereld, waarvan het wegens den Islam niet vrij kon blijven. En dat van alle Semietische talen het Arabisch het naast staat aan de moedertaal, waaruit zij gesproten zijn, is overtuigend bewezen door den hoogleeraar Schrader te Berlijn in een in 1873 verschenen opstel over ditzelfde onderwerp. Ook van dezen kant worden wij dus op Centraal-Arabië gewezen als het vaderland der Semieten.

Wij moeten bij dit laatste punt wat langer stilstaan. De wording eener zoo fijn bewerktuigde en rijke taal als het Arabisch is raadselachtig. Zij is zelve een welsprekend getuige van de hooge verstandelijke ontwikkeling harer scheppers, en toch is de maatschappij waarin naar onze opvatting de beschaving eerst werkelijk tot bloei komt, aan den rijkdom der taal en aan de volheid der vormen vijandig, daar wij overal met de ontwikkeling der maatschappij de taal zien verarmen en de vormen verminkt worden en afslijten, onder het streven, de gedachte zoo kort en duidelijk mogelijk uit te drukken en zich tot het strikt noodige te bepalen. Daarentegen, waar nog de strijd om het bestaan groot is, waar de zorg voor het dagelijksch brood overheerschend is, valt het ons evenzeer moeilijk de ontwikkeling der taal te plaatsen. Er moet eene tusschenperiode zijn, evenzeer bij de Ariërs als bij de Semieten, waar

de strijd om het bestaan niet meer den geheelen mensch in beslag neemt, maar hem toch nog dwingt niet te verslappen, terwijl de zucht naar het vergaren van rijkdom nog niet als rustverstoorder is opgetreden, waar de zeden nog rein, de eenvoud groot en daarom de maatschappelijke verhoudingen weinig samengesteld zijn; waar nog geen staatsbestuur is, dat om hooge staatkundige bedoelingen, een deel van de opbrengst van den arbeid voor zich vordert, de vreedzame lichaamsoefeningen vervangt door den oorlog en het geluk der gezinnen stoort door de jonge mannen ten strijde te voeren en de overlevenden verwilderd en soms half bedorven terug te zenden. Met andere woorden, ter verklaring van de vorming der edele talen, moeten wij eene gouden eeuw postuleeren, waarin de smaak onbedorven, de eerbied voor ouderen en wijzeren onaangetast, het leven kalm en onbezorgd was. Deze kan niet maar eene mythe zijn, door de verbeelding der dichters geschapen.

Ik heb reeds gezegd hoe Nedjd, het hoogland van Arabië, van alle kanten door steppen is ingesloten. Zelf bevat het goede akkers en eenigen weidegrond, voldoende om eene vrij talrijke gezeten bevolking te onderhouden. Het is niet onwaarschijnlijk, dat in oude tijden deze toestand nog beter geweest is, daar blijkens de vele uitgedroogde beddingen vroeger de watervoorraad grooter was. Bovendien geven de woestijnen gelegenheid tot het houden van groote kudden kameelen en schapen, en verkrijgt men daardoor de middelen om uit naburige landen de onmisbare voorwerpen van nijverheid te bekomen, waarvan de grondstof in het land ontbreekt. Het klimaat is gezond en opwekkend, de mensch gevoelt zich opgeruimd en kan helder denken, terwijl hij niet die behoefte aan rust en prikkeling heeft, die door de zoele warmte of de strenge koude wordt opgewekt. Hier hebben wij recht te zeggen *post hoc ergo propter hoc.* Onder deze omstandigheden is de schoone en rijke taal geworden. Wij mogen zeggen door

deze omstandigheden. De kring, waarin deze oude Semieten leefden was beperkt, maar zij sloegen dien gade met een helder oog en een opgeruimd gemoed. Het leven was kalm en de taalbedervende spreuk »time is money" was nog niet uitgevonden. Men had den tijd om zijne indrukken volledig weer te geven en zijne meening uitvoerig in juist gekozen woorden uit te spreken. Zoo ontwikkelde zich in den loop van eeuwen, met het verstand de taal des volks, tot beide dien graad van volkomenheid bereikt hadden, dien hunne afstammelingen, ook onder de kommerlijkste omstandigheden, niet geheel hebben kunnen verliezen.

Ook van deze wording kunnen wij per inductie eenig begrip krijgen. Als wij de Arabieren voor 't eerst leeren kennen, zien wij dat zij hunne taal als hun dierbaarst goed beschouwen. Om een man van aanzien te wezen, moest men niet alleen mild en dapper zijn, maar zich ook met sierlijkheid kunnen uitdrukken. Geen redenaar of hij vindt een belangstellend gehoor, geen goed gedicht of het gaat van mond tot mond. De invloed van het woord is zoo groot, als wij ons nauwelijks kunnen voorstellen, en de indruk dien Mohammed maakte is stellig voor een goed deel aan de sierlijkheid en welluidendheid zijner taal te danken. Bij openlijke bijeenkomsten heeft niet zelden een wedstrijd van dichters plaats. Verhalen over oude wapenfeiten en stamveeten, schilderingen van land en volk, van rijdier en jachtwild, vertelling en anecdote behooren tot de geliefkoosde uitspanningen. Indien men uit het Arabische spreekwoord, »spreken is zilver, maar zwijgen is goud," wilde afleiden dat de Arabieren weinig spreken, zou men zich zeer bedriegen. Beter kenschetst hen de volgende anecdote: Iemand zeide tot Omar: »het zwijgen is de sleutel der veiligheid;" de khalief antwoordde: »gij hebt gelijk, maar het is de grendel des verstands." Want inderdaad is er misschien geen volk, dat ooit de gave des woords zoo beoefend en zoo hoog ge-

schat heeft, als de Arabieren. Deze neiging is zoo algemeen en vastgeworteld, dat men moet aannemen dat zij reeds in overouden tijd begonnen is zich te ontwikkelen en met de taal zelve opgegroeid is; *in casu* dat reeds bij de stamfamilie der Semieten in Centraal-Arabië dat algemeen behagen in wisseling van gedachten, in het teruggeven der denkbeelden in schoonen vorm heerschte, dat aan hare nazaten tot op onzen tijd eigen is gebleven.

Het optreden der Arabieren op het groote tooneel der wereldgeschiedenis is buitengewoon merkwaardig. In hunne afgezonderde woonplaatsen hebben zij eene hooge verstandelijke ontwikkeling verkregen, en men weet niet waar men zich meer over moet verbazen bij de eerste veroveraars, over hunne naieve onwetendheid van allerlei zaken uit het dagelijksch•leven der naburige volken, of over het gezond oordeel en het juiste inzicht, dat daarmede gepaard gaat. In zeer weinig tijd hebben zij alles, wat hun kort geleden nog haast geheel onbekend was, begrepen, en reeds aanstonds toonen zij de kunst te verstaan om te organiseeren. Wat andere volken in den langen strijd om welvaart en levensgenot voor schade geleden hebben aan eenvoud van zeden, reinheid van smaak en dichterlijken rijkdom van taal, brengen zij alles mede in de nieuwe maatschappij. En wat zij van dezen tijd af ook allengs verloren door het voorbeeld hunner nieuwe medeburgers in de veroverde landen, en vooral door de weelde die hun overal ten deel viel, de heerschappij der taal bleef onverzwakt, het woord des redenaars en het vers des dichters behielden hun grooten invloed.

In het gewonnen gebied werd overal de Arabische taal als officiëele taal ingevoerd; van de nieuwbekeerden werd de kennis dier taal gevorderd — hoe zouden zij anders den Koran verstaan? — het onderwijs van de kinderen der niet-Moslems was verboden of werd slechts oogluikend toegestaan. Hard

mag dit schijnen evenals van de Romeinen in eene vroegere periode, doch aan den eenen kant verhoogt het stellig het prestige der overheerschers, aan den anderen kant verheft het de overwonnen natie, die zich door inspanning de kennis der heerschende taal moet verwerven en zich zoodoende nader aan de heerschende klasse brengt. Hadden de Arabieren in elk gewest getracht hunne godsdienstige en maatschappelijke wetten in de taal des lands te geven, zichzelven inspannende om de taal der overwonnenen te gebruiken en zich daarbij blootstellende aan belachelijke vergissingen, in plaats van de inspanning van de overheerschten te vorderen, nooit zou het rijk zoo groot geworden, nooit die band tusschen de zoover uiteenliggende landen van Spanje af tot Indië toe verkregen zijn; onmogelijk zou, nog eeuwen nadat de Arabieren als regeerend volk van 't tooneel waren getreden, de invloed hunner heerschappij zoo krachtig hebben kunnen doorwerken.

In de spreektaal, die nu in de overwonnen landen ontstond, nemen wij het gewone verschijnsel waar van sterk toenemende deflectie met inkrimping en wederaanvulling van den woordenschat. Wij hebben vroeger reeds opgemerkt dat het drukke maatschappelijk verkeer dit medebrengt. Maar het proces wordt steeds verhaast en ook gedeeltelijk veroorzaakt door de onderworpen bevolking, die door toonlooze lettergrepen te verzuimen, door het verplaatsen van den klemtoon, door gewijzigde uitspraak van verschillende letters, door woordvoegingen hunner oude taal in de nieuwe over te brengen, allengs eene nieuwe taal schept, die de overheerschende minderheid door ze dagelijks te hooren overneemt. Van daar dat de spreektaal van elk gewest hare eigenaardigheden vertoont. Zoo ging het in de Romeinsche provinciën, is het met het Engelsch in America, met het Hollandsch in Zuid-Africa gegaan, zoo ging het ook met het Arabisch in de veroverde landen. Maar hier was een tegenwicht, dat met kracht terughield: de dagelijksche

Koranlectuur, de voordracht van liederen en gedichten, het opbloeien eener schoone en rijke letterkunde. En daar men het gevaar van taalbederf zag, deed men zijn uiterste best daartegen te waken. De voornaamste professoren van de scholen van Irak brachten een tijd door in Centraal-Arabië, om daar de taal in al haar zuiverheid te hooren, hunne taalkennis op te frisschen en uit te breiden, en beter gewapend te zijn tegen den invloed der spreektaal. Geen volk ter wereld heeft zooveel studie van de eigen taal gemaakt als de Arabieren. Hunne werken over grammatica en lexicographie zijn ontelbaar en deze studie heeft zich met die der theologie zelfs in den tijd van het grootste verval gehandhaafd.

Het kost ons niet geringe moeite, ons een denkbeeld te vormen van den eerbied en de liefde der Arabieren voor hunne taal. De profeet zeide: »God begenadige den man die zijne taal zuiver spreekt." Omar tuchtigde zijne zonen als zij eene taalfout maakten, en men zegt dat hij de straf der geeseling heeft laten toepassen op een schrijver, die zich in een officiëel schrijven daaraan bezondigd had. Omar II, de vrome vorst, bekende dat hij onder den invloed der geoorloofde toovenarij, zooals hij in navolging van den profeet, de welsprekendheid noemde, wel eens een verzoek had toegestaan, dat anders zou geweigerd zijn, terwijl hij bij het hooren eener taalfout een gevoel kreeg alsof hij op een wrange pit beet, en onder dien indruk wel eens een billijk verzoek had afgeslagen. Wij bewonderen een dichter hoofdzakelijk om den inhoud zijner verzen. Als deze onze instemming niet heeft, is het gedicht veroordeeld. Bij de Arabieren geheel anders. Daar is de eerste vraag naar den vorm. Juist gekozen, harmonisch klinkende woorden, overwinning van technische moeilijkheden wekken reeds op zichzelf bewondering, en is daarbij de gedachte innig of snedig, dan is de triomf van het gedicht verzekerd. Daarom is de invloed der dichters zoo buitengewoon groot. Hunne verzen

gaan van mond tot mond en beheerschen de openbare meening. Een dichter, die geen geld had zijn nachtkwartier te betalen, maakte een vierregelig versje op de waardin, dat haar binnen korten tijd een vrij aanzienlijk vermogen verschafte. Een goed hekeldichter kon zonder kommer leven, daar ieder die de scherpte zijner satire vreesde, zich beijverde, zoo niet zijne vriendschap te verwerven, dan toch zijne vijandschap af te koopen. En voor den lof van een populairen dichter werd geene belooning te groot geacht.

In dit opzicht staat de denkwijze zelfs van het hedendaagsche Europa bij de Arabische achter. Wij zijn als het ware opgevoed in de meening, dat de man van de daad en de man des woords twee verschillende personen zijn, van welke in den ruweren tijd de laatste aan den eerste ondergeschikt is, in den beschaafderen tijd de eerste door den laatste wordt bestuurd. Aan den eenen kant staat voor ons de koene ridder, de stoute zeevaarder, de zegevierende veroveraar, aan den anderen de fijngevoelende dichter, de wegsleepende redenaar, de denkende staatsman. Men heeft terecht opgemerkt, dat een stelsel van opvoeding, waarbij de hersenen worden overladen met geleerdheid, geen menschen vormt van energie, maar vergeet daarbij dikwijls dat dit stelsel evenmin geschikt is om menschen van verstand te vormen, en trekt allicht het overijlde besluit, dat geestesontwikkeling en kennis nadeelig zijn voor krachtbetoon en kloekheid van daad. Geheel anders is de Arabische beschouwing. Een dapper ridder te zijn, was niet genoeg om iemand aanzien te verschaffen, hij moest tevens een goed redenaar zijn, en was hij ook dichter, zoo steeg hij nog hooger in de achting zijner stamgenooten. Hij moest de geschiedenis van zijn eigen stam en van de daarmede verbonden of strijdende stammen kennen, en niet slechts met lans en zwaard, maar ook met het woord de belangen der zijnen kunnen handhaven. En om het woord goed te kunnen voeren, is nauw-

keurige kennis noodzakelijk van de wereld waarin men leeft, want een waar meesterschap over de taal is zonder dat ondenkbaar. Zoo was het in Arabië vóór de verovering en deze traditie zette zich ook daarna voort in de door de verovering gestichte maatschappij. Eerst als de edele Arabieren door Turksche generaals worden verdrongen, begint de toestand van Voor-Azië op dien van Europa in de middeleeuwen te gelijken en komt de man van het zwaard tegenover en in zijne schatting ver boven den man des woords te staan. En die beschouwing was niet enkel die der Arabieren, maar mogen wij aannemen als reeds van ouds aan de Semietische volken eigen. Ik behoef slechts te herinneren aan koning David, dien held die Israëls eer op het slagveld handhaafde en door de overlevering tevens als een voortreffelijk dichter en toonkunstenaar wordt verheerlijkt; aan Salomo, wiens kloekheid Israël tot het toppunt zijner macht bracht, en wiens wijze spreuken en wiens kunde speekwoordelijk zijn geworden.

Die liefde voor de taal, die angstige bezorgdheid, dat zij niet door vreemde toevoegselen verontreinigd, door slordigheid verminkt worde, die eerbied voor hem die zijne taal met bekwaamheid en smaak weet te gebruiken, zij kunnen ons ten voorbeeld zijn. Liefde voor de moedertaal is een natuurlijk gevoel, dat zich het krachtigst openbaart bij een door en door gezond volk, dat achting voor zichzelf heeft en andere volken niet voor beter en gelukkiger houdt dan het zelf is. Men heeft die taal geleerd in de eerste levensjaren, als de indrukken het allersterkst zijn, men heeft daarin moederlijke teederheid, vaderlijken ernst zich hooren uiten, men heeft daarin zelf zijne innigste gevoelens uitgedrukt. Men mag die verknochtheid vergelijken met de liefde voor haar van wie men als kind de eerste klanken heeft geleerd en naar wie men uit dankbaarheid zijne taal moedertaal heeft genoemd. Als wij er over gingen redeneeren, zouden wij misschien moeten toegeven dat zij

in verschillende eigenschappen moet onderdoen voor andere vrouwen, maar nimmer zal dat iets te kort doen aan de innige, diepgewortelde liefde die wij voor haar koesteren en die haar voor ons tot de beste, de voortreffelijkste maakt. Evenmin kan bij den waren vaderlander de liefde voor zijne taal verzwakken. al zou hij moeten toegeven, dat zij in enkele opzichten bij andere moet achterstaan. Omgekeerd mag men zeggen, dat een volk, dat zijne eigene taal niet eert en lief heeft, op een treurigen weg is, als een zoon die zich zijner ouders schaamt. Gelukkig is dit bij ons niet het geval. Er is een tijd geweest, dat menigeen het voor een bewijs van goede opvoeding hield, een vreemde taal te spreken of zelfs te radbraken, in plaats van zijne eigene taal te gebruiken. Thans zullen er zeer weinigen zijn, die dit niet belachelijk vinden. In de laatste vijf en twintig jaren is de toevoer van vreemde woorden in 't oogloopend afgenomen en de taalzuivering haast een voldongen feit geworden. Dat zijn wij verschuldigd aan het geslacht, dat ons jongeren onmiddellijk is voorgegaan en waarvan wij de bekwame vertegenwoordigers nog in ons midden zien. Laten wij hun streven met hart en ziel voortzetten, en dat niet door liefde te betuigen, maar te toonen in een goed beheer van de kostelijke nalatenschap onzer vaderen. Er is voor ons allen veel te doen, maar bovenal voor U, studenten dezer hoogeschool. Niet één van U, of hij zal na volbrachten studietijd invloed oefenen. Uw inzicht zal door velen gedeeld, Uw gedrag door velen nagevolgd, Uwe taal door velen gesproken worden. Is Uw inzicht verstandig, Uw gedrag goed, Uwe taal beschaafd en waardig, zoo zult gij het zout des volks worden en zal Uw invloed een zegen zijn voor het lieve Vaderland.

Dixi.

II.

INGESCHREVEN STUDENTEN

bij de Faculteit der

voor	Godgel.	Rechtsg.	Geneesk.	W. en N.	L. en W.	Totaal
den 1en keer	9	49	52	2	15	127
2en	6	55	34	8	12	115
3en	1	31	29	5	7	73
4en	2	21	19	3	9	54
5en	7	26	17	4	5	59
6en	5	16	25	4	1	51
7en		3	15	3		21
8en		3	16	2	1	22
9en			2			2
10en			1			1
Totaal . . .	30	204	210	31	50	525

Voll. Ond.	30	197	210	28	40	505
2 lessen		2		1	7	10
1 les		5		2	3	10
Totaal . . .	30	204	210	31	50	525

III.

PROMOTIËN

Van 20 September 1881 tot 7 Juli 1882.

(Alle promotiën, waarbij het tegendeel niet wordt vermeld, zijn privaat).

In de Wis- en Natuurkunde.

1881.

1 October. Eduard August Otto Was, van St. Maartensdijk. Proefschrift: »Het beginsel van Doppler in de geluidsleer."

1882.

4 Maart. Cornelis Stolp, van Oosterend op Texel. Proefschrift: »De elliptische Integralen van de eerste soort."

6 Juli. Abraham Cornelis van Rijn van Alkemade, van Utrecht. Proefschrift: »Over de elliptische polarisatie bij de terugkaatsing van het licht door doorschijnende middenstoffen."

In de Plant- en Dierkunde.

1882.

30 Maart. Johan Frans van Bemmelen, van Groningen. Proefschrift: »Over den bouw der schelpen van brachyopoden en chitonen."

In de Classieke Letterkunde.

1882.

11 Februari. Hendrik ten Cate Feunema, van Nijmegen. Proefschrift: »Questiones parthicae."

11 Februari. Dirk Bruins, van Dieren. Proefschrift: »Plutarchi vita Pompeji cum Ciceronis testimoniis collata."

7 Juli. Barthold Kruytbosch, van Kampen. Proefschrift: »Annotationes ad Scholia in Sophoclis Tragoediis septem."

In de Semitische Letterkunde.

1882.

26 Juni. Hendrik Gerrit Kleijn, van Leiden. Proefschrift: »Het leven van Johannes van Tella door Elias."

In de Godgeleerdheid.

1882.

24 Januari. Pierre Henri Ritter, van 's Gravenhage, *publiek*. Proefschrift: »De Monadenleer van Leibniz."

26 Juni. Hendrik Gerrit Kleijn, van Leiden, *publiek*. Proefschrift: »Jacobus Baradaeus, de Stichter der Syrische monophysische kerk."

In de Rechtswetenschap.

1881.

24 September. Anthony Adriaan van Doorn, van Nieuw- en St. Joosland. Proefschrift: »De hoofdelijke omslag. Beschouwingen over art. 243 der Gemeentewet."

26 November. Hendrik Nicolaas Mees, van Rotterdam. Proefschrift: »Franchise bij Goederenverzekering art. 643, 644, 645, 646 en 719 Wetb. v. Kooph."

6 December. Johannes Cornelis Sasse, van Nieuwveen. Proefschrift: »Iets over wraking van rechten in strafzaken."

10 December. Henri Louis Rigael Certon, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Warenvervalsching."

13 December. Albert Willem Antonie van der Mey, van Kerkweve. Proefschrift: »De redenen van wraking in het burgerlijk proces."

17 December. Clemens Jentink, van Sexbierum. Proefschrift: »Het zoogenaamde Duchesne-misdrijf."

19 December. Jan Rudolf Anne Cort van der Linden, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Valschheid als vervalsching van bewijsmiddel."

20 December. Frederik Jacob Sprenger, van Middelburg. Proefschrift: »Is de opname van klachtdelicten in het strafrecht noodzakelijk?"

20 December. Regnerus Tjaarda Mees, van Batavia. Stellingen.

22 December. Theodorus Thooft, van Zalt-Bommel. Proefschrift: »Aanteekeningen op de artikelen 655 en volg. van het Burgerlijk Wetboek."

1882.

16 Januari. Jan Bertram Beukelman, van Rotterdam. Proefschrift: »Het voortgezette delict, naar aanleiding van art. 56 van het Wetb. van Strafrecht (Wet van 3 Maart 1881 Stb. 35).

16 Januari. Gerard Henri Langemeyer, van Amsterdam. Proefschrift: »Premeditatie."

17 Januari. François Emile Couperus, van Batavia. Proefschrift: »Het rechtswezen op Sumatra's westkust."

20 Januari. Huibertus Jacobus Rijshouwer, van Leiden. Proefschrift: »Over het begrip Nacht en het Strafrecht."

11 Februari. Bartout van der Feen, van Tholen. Proefschrift: »Eenvoudige diefstal."

14 Februari. Joannes Henricus Muller, van Valkenburg. Proefschrift: »Iets over brandstichting."

22 Maart. Pieter Hendrik Fromberg Jr., van Amsterdam. Proefschrift: »De Lasthebber-verzekeraar (art. 262 Wetb. van Kooph.)

25 Maart. Abraham Antonie Küller. van Delft. Proefschrift: »De uitvoerders van uiterste wilsbeschikkingen. Aanteekeningen op Art. 1052—1062 B. W."

4 April. Albertus Telting, van Leeuwarden, *met lof*. Proefschrift: »Het oud-Friesche stadrecht."

28 April. Theunis Jacobus Johannes van Uye Pieterse, van Vlissingen. Proefschrift: »Conflicten tusschen Art. 451 en 1121 B. W."

8 Mei Louis Henri Browne, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Het recht van retentie."

16 Mei. Samuel Julius Hirsch, van Tiel. Proefschrift: »Hulp en aanzetting tot zelfmoord (art. 297 wetb. van strafrecht)."

22 Mei. Gerard Théodore Lamoraal van Geusau, van Maastricht. Proefschrift: »Over de gevoegde civiele partij."

24 Mei. Adrianus Johannes Bik, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Iets over doorloopende Cognoscementen."

27 Mei. Johannes Andreas Middelhoff, van Purmerende. Proefschrift: »De beschrijving der roerende goederen bij huwelijks voorwaarden (art. 205 en 220 burg. wetboek)."

1 Juni. Henri Théodore Westenberg, van Leeuwarden. Proefschrift: »De zoogenaamde sententia declaratoria."

2 Juni. Johan Willem Barkey, van Soeterwoude. Proefschrift: »De Nederlandsche wetgeving op het Notarisambt."

10 Juni. Jacob van Davelaar, van Samarang. »Proefschrift: »De Eed."

13 Juni. Johan Christoph Gerhard Jonker, van Amsterdam. Proefschrift: »Over Javaansch strafrecht."

14 Juni. Adel Diederik Waandert de Vries, van Amsterdam. Proefschrift: »Art. 348 wetboek van strafrecht (Furtum possessionis)."

22 Juni. Willem Reinout Karel Lodewijk Maria von Motz,

van Arnhem. Proefschrift: »De leer der culpa bij verbintenissen."

29 Juni. Jacobus Jan Carsten, van Meppel. Proefschrift: »Bijdrage tot de leer der zaken van Koophandel."

30 Juni. Frederik Justinus Munzebroek, van Amsterdam. Proefschrift: »Iets over Forum privelegiatum."

1 Juli. Maurius Pieter de Haan, van Amsterdam. Stellingen.

1 Juli. Carolus Hermanus Marie Schadee, van Rotterdam. Proefschrift: »Iets over verbeurdverklaring van bepaalde voorwerpen."

3 Juli. Christiaan Aarnout Vaillant, van Middelburg. Stellingen.

7 Juli. Joannes Arentius de Vos van Steenwijk, van Zwolle. Stellingen.

7 Juli. Nicolaas Johannes Cornelis Lette van Oostvoorne, van Brielle. Proefschrift: »Het veroorzaken van den dood of van lichamelijk letsel door schuld. (Code Pénal artt. 319 en 320. Wet van 3 Maart 1881 Boek II titel XXI)."

In de Staatswetenschap.

1881.

24 September. Frans Willem Jan George Snyder van Wissekerke, van Middelburg. Stellingen.

20 December. Regnerus Tjaarda Mees, van Batavia. Proefschrift: »Staatstoezicht op de fabrieksnijverheid in het belang der openbare rust, veiligheid en gezondheid."

1882.

16 Januari. Jan Bertram Beukelman, van Rotterdam. Stellingen.

10 Maart. René Charles Edouard Georges Jean Snoeckaert van Schauburg, van 's Gravenhage. Stellingen.

1 Juni. Henri Théodore Westenberg, van Leeuwarden. Stellingen.

1 Juli. Marius Pieter de Haan, van Amsterdam. Proefschrift: »Eenige Beschouwingen over de wet op de artsenijbereidkunst."

3 Juli. Christiaan Aarnout Vaillant, van Middelburg. Proefschrift; »Het tweekamerstelsel in het Fransche Staatsrecht."

7 Juli. Joannes Arentius de Vos van Steenwijk, van Zwolle. Proefschrift: »Oorlogscontrabande."

In de Geneeskunde.

1881.

27 October. Jacob Marius van 't Hoff, van Rotterdam. Proefschrift: »Over Carbolintoxicatie."

4 November. Willem Frederik Unia Steyn Parvé, van Maastricht. Proefschrift: »Over prolapsus uteri."

12 November. Johannes Carolus Hugo Brumund, van Batavia. Proefschrift: »Boerhaave's beschouwingen over eenige hoofdstukken der algemeene pathologie."

22 December. Carl Wilhelm Bollaan, van Utrecht. Proefschrift: »Over het ontstaan van den percussietoon aan den normalen thorax."

1882.

31 April. Huibertus Anna Janssen, van Kloetinge. Proefschrift: »Over de onzichtbare huidafscheiding bij den gezonden mensch en bij nierlijders."

20 Juni. Isaak Johannes Hage, van St. Maartensdijk. Proefschrift: »Iets over de herediteit der phthisis."

24 Juni. August Emile Frans Grippeling, van Overveen. Proefschrift: »Het tripolith-verband."

3 Juli. Aris Graftdijk, van Beemster. Proefschrift; »Verslag

der chirurgische kliniek aan de Leidsche Hoogeschool van 1 Maart 1879 tot 1 Juli 1880."

6 Juli. Theodorus Emilius Frylinck, van Lith. Proefschrift: »Onderzoekingen over veneuze stuwing in de nier."

6 Juli. Johannes Warnaar Blanken, van Leiden. Proefschrift: »Verslag der chirurgische kliniek aan de Leidsche Hoogeschool gedurende den academischen Cursus 1880—1881."

IV.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

Academiae Lugduno-Batavae. [1])

Rect. Magn. M. J. DE GOEJE.

1881.

Sept. (20 September 1881—19 September 1882).

26. Corneille Henri Dee, Leiden. 19, L.
» Heinrich Johann Kylstra, Schornegoutum. 19, G.
» Cornelis Johan van Putten, Rotterdam. 19, G.
» Adolphe Henri Joseph Victor Marie Desertine, Haarlem. 19, L.
» Abraham Arthur Andreson, Leiden. 18, G.
» Adriaan Cornelis Kan, Piershil. 19; G.
» Jan Reinhard Peaux, Simonshaven. 19, G.
27. Leendert Marius Johannes Stoel, Kampen. 19, Ph.
» Pieter Willem Boll, Vlijmen. 19, R.
» Willem Jacobus van Dam, Baardwijk. 19, R.
» Simon Jacob Levi van Aalten, Rotterdam. 18, R.
» Maarten Johannes Kollewijn, Amersfoort. 19, L.
» Ernst Willem van Wassenaar, Barneveld. 18, R.
28. Cornelis Jan Laseur, Amersfoort. 19, G.

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters Th., R., G., Ph., L., beteekenen de faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.

28. **Willem Hubertus Hoyer**, Rotterdam. 19, R.
» Pieter van **Vliet**, 's Gravenhage. 19, G.
» Willem Isaak Frederik **Stortenbeker**, Rotterdam. 18, G.
» Jan **Visser Dz.**, Leiden. 18, G.
» Jan Cornelis **Meyboom**, Rhijnsburg. 19, G.
» Jan Willem Abraham van der **Mey**, 20, Th.
29. Johannes Justus van **Toorenenbergen**, Lienden. 19, R.
» Caspar Louis **Reuvens**, Arnhem. 18, G.
» Pieter **Peereboom**, Bolsward. 19, R.
» Pieter de **Jong**, Haarlem. 19, G.
» Henri Jean de **Dompierre de Chaufepié**, Amsterdam. 19, L.
» Leonardus Wilhelmus Marius **Vermeulen**, Delft. 18, G.
» Willem de **Jong**, Haarlem. 17, G.
» Hendrik **Kikkert**, Oudewater. 19, G.
» Jan **Bruins Slot**, Hoogeveen. 19, G.
» Jacobus Magdalenus van der **Minne**, Heenvliet. 21, G.
» Isaak **Vermaat**, Geervliet. 21, G.
» Jan **Oostwoud Wydenes**, Abbekerk. 19, R.
» Cornelis **Bakker Bz.**, Koog a/d Zaan. 18, G.
» Laurentius **Knappert**, Harlingen. 18, Th.
» Adolph Jan **Heshuyzen**, Haarlem. 20, R.
» Richard Constant **Boer**, Warnsfeld. 18, L.
30. Herman van **Bommel van Vloten**, Raamsdonk. 21, G.
» Jan Hendrik **Kips**, den Haag. 19, L.
» Maurits Karel Johan Justus ter **Kuilen**, Enschedé. 19, R.
» Johannes Leendert **Hage**, St. Maartensdijk. 19, G.
» Pieter **Huyser**, Dubbeldam. 20, G.
» Albert **Waszink**, Zwolle. 19, R.
» Joseph van **Raalte**, 's Gravenhage. 19, R.
» Adrien Jakob **Eigeman**, Oud-Loosdrecht. 18, R.
» Sjoerd **Heeg**, Wommels. 21, G.
» Pieter **Wijn Jr.**, Twisk. 17, G.
» Jan Paulus **Taunay**, Bloemendaal. 18, L.

Sept.

30. **August Anton Humme**, Riouw. 17, Th.
» **Hendrik Gerard van Holthe tot Echten**, Assen, 19, R.
» **Karel Willem Brevet**, IJzendijke. 19, R.
» **August Jan Emanuel Diemont**, Leeuwarden. 19, R.
» **Willem Karel Brevet**, IJzendijke. 19, R.
» **Martinus Cornelis Adrianus Bijleveld**, Rotterdam. 18, R.
» **Hendrik Karel Jan van Noorden**, Oud-Alblas. 20, R.

Oct.

1. **Louis Marie de Laat de Kanter**, Zalt-Bommel. 19, R.
» **Martinus van den Brandeler**, Dordrecht. 20, R.
» **Josef de Weichs de Wenne**, Geisteren. 18, R.
» **Hugo Vaillant**, Rotterdam. 18, R.
» **Leonard Arnold Willem Noorduyn**, Gorichem. 18, Ph.
» **Willem Druif**, Hoogwoud. 20, G.
» **Eduard Jacobson**, Rotterdam. 17, R.
» **Jan Adriaan Mazel**, Breda. 18, R.
» **Andreas Franciscus Antonius Marie van Dommelen**, Amsterdam. 20, G.
» **Jan Van der Hoeven**, Rotterdam. 18, G.
» **Willem Cornelis Nuyens**, Vogelensang. 17, G.
» **Richard Jacobus Gesienus Damsté**, Wilsum. 19, R.
» **Henri Lens**, Driebergen. 19, R.
» **Johan Christiaan Hendrik Hugh Mackay**, den Helder. 23, G.
» **Willem Driendijk**, Dirksland. 19, G.
» **Dionysius Adriaan Ribbe**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Johannes Karel August Wertheim Salomonson**, Almelo. 17, G.
» **Jan Jacob Moll**, 's Gravenhage. 20, R.
4. **Theodoor Adolf Frederik Scharenberg**, Amsterdam. 17, G.
» **August Cornelis Hendrik Geukama Bakker**, Deventer. 19, R.
» **Jan Herman Goudsmit**, Leiden. 18, R.
» **Arnoldus Arbertus Mogel**, Delft. 20, L.
» **Doedi Eilerts de Haan**, Noordwolde. 17, Th.
» **Cornelis Adrianus Duyvis**, Koog a/d Zaan. 21, G.

Oct.

5. **Rudolf Hubert Kleijn**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Cato Metzlar**, Oldeberkoop. 17, G.
» **Frederik Filip Franciscus Darlang**, Gesangen (Java). 17, R.
» **Coenraad Willem Daniel Lans**, Banda (Molukken). 16, R.
» **Pieter Smits**, Uitwijk. 19, G.
6. **Adriaan Pieter van Stolk**, Rotterdam. 18, R.
» **Isidore Mendels**, 's Gravenhage. 19, L.
» **Lion Simons Mz.**, 's Gravenhage. 19, L.
» **Hendrik Wilhelm Wethmar**, Banjoewangi. 18, G.
7. **Joannes Ludovicus Smeele**, Curaçao. 20, G.
» **Herman IJsbrand Groenewegen**, Amsterdam. 19, Th.
» **Cornelis Laurens Christiaan van Venetië**, Leiden. 20, L.
10. **Pieter Frederik Carel Marie Bernhard**, 's Gravenhage. 20, R.
» **Hendrik Richard Hoetink**, Deventer. 18, M.
» **Jules Ernest Otto Adriaan Anne van Bylandt van Benthorn**, Brussel. 18, R.
» **Cornelis van der Hoeve**, Heenvliet. 19, M.
» **Adolf Wilhelm Frederik Richard Haastert**, Rotterdam. 18, G.
11. **Hendrik Theodorus Wilkens**, Rotterdam. 18, R.
» **Herman Jozef Frederik Jacob Diert van Melissant**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Johan Hendrik Willem Unger**, 's Gravenhage. 20, L.
» **Marie Willem Frederik Treub**, Voorschoten. 22, R.
» **Johannes Cornelis Nolemans**, Terheyden. 20, Th.
» **Jan Nicolaas Delmaar**, Banda (Molukken) 19, G.
12. **Jacobus Pieter Vermaas**, Venlo. 17, G.
» **Pieter Hendrik de Wit**, Batavia. 30, R.
» **Douwe Ferwerda**, IJlst. 28, G.
13. **Arnoldus van Gennep**, Batavia. 18, R.
» **Jacobus van Stolk Jz.**, Rotterdam. 19, R.
» **Albertus Hendrik van der Weerd**, Driehuizen. 18, G.
14. **Riksterus ter Cock**, Bellingwolde. 37, G.
15. **Jan Hermanus Bakker Niemeyer**, Sleen. 35, G.

Oct.

17. **Jan Jacob Barlage**, Niewolda. 20, Th.
18. **Cornelis Ulrich Jan Trip**, Delfzijl. 31, G.
24. **Frans Schreuder**, Hoogvliet. 17, G.
25. **Teunis Dalhuysen**, Kampen. 26, Th.

Nov.

2. **Cornelis Hendrik Hille**, Oosterend op Tessel. 18, G.
3. **Johan Hendrik Willebrans**, Leiden. 19, Th.
8. **Herman Jan de Rouville**, Curaçao. 31 R.
12. **Johan Adriaan Lodewijk Kleyn**, Hillegom. 19, G.
22. **Antonie Hendriks**, Hazerswoude. L.

Dec.

5. **Egbert Willem de Jong**, Zuiderwoude. 19, R.
9. **Willem Frederik Wagtho**, Tholen. 19, G.

1882.

Jan.

13. **Johan Willem Meerburg**, 20, R.

» **Herman Marie Jacob Westerouen van Meeteren**, Utrecht. 21, R.

» **Andreas Victor van Os**; Padang. 41, R.

18. **Mari Alexander van Rhyn**, Katwijk. 18, L.
31. **Albert Menalda Hzn.**, Leeuwarden. 23, R.

Febr.

4. **Frederik Jacobus van der Tak**, 's Gravenhage. 18, L.

Mrt.

17. **Hugo Engelman**, Zwolle. 24, R.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1882—1883.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1883.

INHOUD.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1882—1883.

College van Curatoren.

Mr. L. A. J. W. Baron SLOET VAN DE BEELE (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28.) Tot President benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107.

Mr. J. G. KIST (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 n°. 21 en 12 Oct. 1881 n°.).

L. M. DE LAAT DE KANTER (benoemd bij besluit van 1 Juli 1880 n°. 17).

Mr. S. VISSERING (benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107).

W. G. DE BRUYN KOPS, *Secretaris* (benoemd bij besluit van 3 Juni 1868 n°. 47 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: P. VAN GEER.
Assessoren: J. T. BUYS, L. W. E. RAUWENHOFF, T. ZAAYER, M. J. DE GOEJE.
Secretaris van den Senaat: D. DOIJER.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. RAUWENHOFF.

HOOGLEERAREN [1]).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

De Grieksche taal en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: C. G. COBET (20 Juni 1846).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: R. P. A. DOZY; overleden 29 April 1882.

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. DE VRIES (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. FRUIN (1 Juli 1860).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de methaphysica; de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).

---

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlietische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: W. J. A. JONCKBLOET (1 October 1877).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: P. J. VETH (1 October 1877).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel: J. PIJNAPPEL (1 October 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. COSIJN (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. SCHLEGEL (27 October 1877).

De Latijnsche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. CORNELISSEN (1 October 1879).

Het Soendaneesch: G. J. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. H. SCHOLTEN (16 September 1843). *Emiritus* 20 September 1881.

De geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst: de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament; de zedenkunde: A. KUENEN (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe

Testament: J. J. Prins (7 December 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de wijsbegeerte van den godsdienst: L. W. E. Rauwenhoff (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de geschiedenis der leer aangaande God: C. P. Tiele (1 October 1877).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. Acquoy (7 Dec. 1881).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. Buys (25 Juni 1864).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. Fockema Andreae (1 October 1877).

Het Mohammedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. van der Lith (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. van der Hoeven (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. van der Vlugt (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. Greven (4 Februari 1880).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: W. M. d'Ablaing, (31 Mei 1882).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskundê en de leer der vrouwenziekten: A. E. SIMON THOMAS (23 September 1848).

De physiologie en weefselleer: A. HEYNSIUS (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. DOIJER (1 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. HUET (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: TH. H. MAC GILLAVRY (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E. VAN ITERSON J.Az. (26 Febr. 1879).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. RIJKE (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.

De botanie: W. F. R. SURINGAR (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. BIERENS DE HAAN (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; theoretische mechanica: P. VAN GEER (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De zoölogie: de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. HOFFMAN (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de paleontologie en kristallographie: K. Martin (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. van der Burg (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de metereologie: H. Kamerling Onnes (11 November 1882).

De sterrenkunde: E. F. van de Sande Bakhuyzen, Privaat-docent (21 September 1880).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap:

C. P. Tiele (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. Gooszen (27 Mei 1878).

J. Offerhaus Lzn. (26 April 1882).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. du Rieu, *Bibliothecaris.*
Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*
Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warnerani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

J. J. Loncq, *Directeur.*
W. M. S. Loncq—Rijnpende, *.Directrice.*
P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. Heelkunde voor mannen.

Dr. H. Treub, Arts, met 1 Januari 1883 vervangen door Dr. C. Nolen, Arts.

Afd. Heelkunde voor vrouwen.

G. Bouma, Med. Doct[s]. en Arts, met 1 Januari 1883 vervangen door Dr. H. Treub, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

H. J. Rinkes, Med. Doct[s]. en Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

W. Coert, Med. Doct^s. en Arts, met 1 Januari 1883 vervangen door H. L. van Linden van den Heuvell, Med. Doct^s. en Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. P. H. Simon Thomas, Arts, met 1 November 1882 vervangen door A. A. Korteweg, Med. Doct^s. en Arts.

Afd. Oog- en Oorheelkunde.

F. A. Ingen Housz, Med. Dr. en Arts, met 1 November 1882 vervangen door H. van Anrooy, Med. Doct^s. en Arts.

Dr. D. van Haren Noman, Arts, *Assistent bij de Pathologische Anatomie.*

J. Agema, *Apotheker.*

J. de Jong, *Hulp-Apotheker.*

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. E. Giltay, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

T. J. Stieltjes Jr., *Assistent.*

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*
R. Sissingh, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*
C. Hensgen, *Onderwijs-Assistent.*
H. Bakhuis Rooseboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*
C. A. Lobry van Troostenburg de Bruyn, *Onderwijs-Assistent.*
Dr. P. van Romburgh, *College-Assistent.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*
Dr. P. de Koning, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*
M. C. Dekhuyzen, *Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffman, *Directeur.*
H. W. de Graaf, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. E. A. van der Burg, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Prof. H. Schlegel, *Directeur.*
F. A. Verster, *Administrateur.*
C. Ritsema Cz., Dr. J. G. de Man, Dr. F. A. Jentink, Dr. R. Horst, *Conservatoren.*

Geologisch Museum. [1])

Prof. K. Martin, *Directeur.*
D. C. van Dam, *Amanuensis.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. J. G. Boerlage, *Conservator.*
J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*
Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Mr. L. Serrurier, *Directeur.*
J. D. E. Schmeltz, *Conservator.*

Pedellen.

P. J. Oostveen; F. A. Dee.

---

[1]) Sedert 1 November 1878 van het Museum van Natuurlijke Historie afgescheiden.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXII,

RECTORE MAGNIFICO

PETRO VAN GEER.

Facultas Literarum et Philosophiae.

	hora
C. G. Cobet studiosis literarum classicarum interpretabitur Homerum et Herodotum, diebus Lunae et Martis, ...	X.
Cum provectioribus leget locos selectos Tragicorum et Aristophanis, die Mercurii, ...	X.
Antiquitates Graecas docebit, die Lunae et Martis. .	XI.
De caeteris lectionibus philologicis post ferias eos, quorum intererit id scire, faciet certiores.	
R. P. A. Dozy, Historiam universalem explicabit, diebus Lunae et Martis, ...	XI.
Exponet de fontibus historiae aevi medii et Geographiam politicam docebit, diebus Lunae et Martis, . . .	XII.
M. de Vries Linguam patriam explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ...	II.
Linguam patriam medii aevi explicabit, diebus Martis et Jovis, ...	III.
De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitationibus practicis, die Lunae, . .	III.

hora

Carminum medii aevi et saeculi XVII interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis secundum auditorum commodum constituendis.

R. Fruin Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... I.

Historiam politicam Belgii foederati exponet, diebus Jovis et Veneris, ... XI.

H. Kern Grammaticam Sanscriticam docebit, diebus Mercurii et Veneris, ... III.

Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget, diebus Mercurii et Veneris. II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet, diebus Mercurii et Veneris, ... I.

Antiquitates Indicas exponet, diebus Lunae et Martis, ... I.

M. J. de Goeje Grammaticam Arabicam docebit, diebus Martis, Jovis et Veneris, ... XI.

Chrestomathiam Wrightii et Moallakas leget cum provectioribus, diebus Martis et Veneris, . . . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit, diebus Martis et Veneris, ... III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit, die Saturni, . I—III.

J. P. N. Land Philosophicas Graecorum doctrinas explicabit, diebus Mercurii, Jovis et Veneris, . . I.

Philosophiae Initia tradet, Psychologiam et Logicam docebit, item Metaphysicam et Philosophiae historiam enarrabit, diebus sibi et auditoribus commodis.

hora

H. Oort Grammaticam Hebraeam docebit et libro Geneseos inde a cap. XLIV legendo illustrabit, die Lunae, horis XII et I, die Jovis, horis XII, et I.
Antiquitates Israëliticas exponet, diebus Martis et Mercurii, ... XII.
Cum provectioribus capita selecta leget, die Lunae, IX—XI.
Partes selectas ex Mischna et Midraschim explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

W. J. A. Jonckbloet Literarum Neerlandicarum historiam tradet, diebus Mercurii et Jovis, . . . XI—I.

P. J. Veth Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, . . IX.
Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, . . X.

J. Pijnappel Linguam Malaicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... I.
Cum provectioribus leget locos selectos, diebus Lunae et Mercurii, ... II.
Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet, die Veneris, ... II.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... II.
Linguam Madurensem tradet, horis auditoribus commodis.

P. J. Cosijn Linguam Gothicam docebit, diebus Lunae et Martis, ... XI.
Per priorem anni academici partem linguam Theodiscam medii aevi tradet, diebus Lunae et Martis, I—III.
Per posteriorem anni partem linguam Anglosaxonicam tradet iisdem diebus et horis.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit, diebus et horis auditoribus commodis.

hora

J. J. Cornelissen interpretabitur Ciceronis Orationem pro Cluentio et Plauti Mostellariam, diebus Lunae et Martis, ... IX.

Cum provectioribus Ovidium et Martialem leget, die Mercurii, ... IX.

Literarum candidatis locos scriptorum Latinorum selectos interpretabitur, die Jovis, ... IX—XII.

Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae et Martis, XII.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaïcae Lector, Linguam Sundaïcam docebit, diebus Mercurii et Saturni, XI.

Carmina Sundaïca interpretabitur, diebus Lunae et Jovis, ... XI.

Facultas Theologica.

J. H. Scholten, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

A. Kuenen in librorum V. Foederis originem inquiret et capita eorum selecta interpretabitur, die Lunae, hora IX, et die Mercurii, hora XI et . . . . I.

Per priorem anni academici partem historiam religionis Israeliticae enarrabit, die Lunae, hora X, et die Jovis, ... IX—XI.

Per posteriorem anni academici partem Ethicen tradet, iisdem diebus et horis.

J. J. Prins orationem Jesu montanam, Matt. V—VII, explicabit die Martis, ... IX.

Epistolam Pauli ad Galatas interpretabitur, diebus Mercurii et Veneris, ... IX.

hora

Per priorem anni academici partem aget de Euangeliorum Synopticorum origine, mutua ratione ac pretio, diebus Martis et Mercurii, ... X.

Per posteriorem anni partem N. T. Criticam et Hermeneuticam tractabit, iisdem diebus et horis.

L. G. E. RAUWENHOFF Philosophiam religionis tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Encyclopaediam theologiae exponet, die Lunae, . XI.

C. P. TIELE Historiam religionis generalem enarrabit, die Lunae, hora I, et die Jovis, ... XI.

Historiam doctrinae de Deo tradet, die Veneris, . X—XII.

Historiae religionum comparatae capita selecta tractabit, hora sibi et auditoribus commoda.

J. G. R. ACQUOY Historiam Christianismi enarrabit die Martis, hora XI, die Mercurii, hora II, et die Jovis, ... XII.

Historiam doctrinae Christianae tradet, die Martis, I.

Facultas Juridica.

R. VAN BONEVAL FAURE Jus Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . XI.

Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis, horis X et . . . . XI.

Jus Mercatorium, diebus Lunae, Martis et Mercurii X.

J. T. BUYS exponet Jus Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.

De ordinanda Republica aget, iisdem diebus. . . XII.

Jus publicum tradet, iisdem diebus . . . . . . I.

S. J. FOCKEMA ANDREÆ De Juris historia in patria nostra aget, die Jovis, hora I, diebus Veneris et Saturni, ... XI.

	hora
Fontes juris medii aevi cum commilitonibus leget, diebus et horis sibi et auditoribus commodis.	
P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum docebit, diebus Lunae et Martis, hora XI, die Jovis,	X.
Jus administrativum coloniarum Neerlandicarum exponet, diebus Lunae et Martis, hora X, die Saturni, ...	XI.
Juris Moslemorum capita selecta tractabit, diebus Lunae et Martis, ...	I.
H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet, diebus Jovis et Veneris, ...	II.
W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . .	X.
Philosophiam Juris tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	II.
H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Oeconomiae politicae et statistices capita selecta cum provectioribus tractabit, die Mercurii, hora XI, et die Jovis, hora XI et	XII.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum erit, die Veneris, . .	X—XII.
W. M. d'Ablaing Historiam et Institutiones Juris Romani privati tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ...	XI.
Fontes Juris Romani antiqui explicabit, die Jovis,	X.
Pandectarum doctrinam generalem de acquirendis vel amittendis juribus tractabit, diebus Veneris et Saturni, ...	X.

Facultas Medica.

	hora
A. E. Simon Thomas Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni, . . .	IX.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris,	IX.
Doctrinam operationum tradet, et operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii, ...	I.
Gynaeologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ...	I.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.	
A. Heynsius Physiologiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ...	X.
Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.	
Histologiam docebit et exercitationibus practicis in microscopii usu praeerit, diebus Jovis et Veneris,	II.
T. Zaaijer Anatomiam systematicam et microscopicam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . .	IX.
Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie, hiberno tempore.	
Embryologiam tradet, diebus Martis et Jovis, . .	IX.
D. Doijer Ophthalmologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ...	II.
Otologiam docebit, die Martis, hora vespertina, .	VI.
Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit, quotidie, ...	IX.
In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis, hora vespertina VII, et die Jovis, hora vespertina, . . .	VI.

hora

G. D. L. Huet Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.

Pharmacologiam docebit, diebus Lunae et Mercurii, I.

Pharmacodynamiam tradet, die Veneris, ... I.

S. S. Rosenstein Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... X.

Praxin medicam in policlinico moderabitur, diebus Martis, Jovis et Saturni, ... IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

Th. H. Mac Gillavry Pathologiam generalem docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.

Anatomiam pathologicam tradet, die Martis, hora II, et die Jovis, ... I.

Hygieinam docebit, die Mercurii, ... III.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit, die Jovis, ... II—IV.

Sectionibus cadaverum, in Nosocomio academico habendis, praeerit qualibet oblata occasione.

J. E. van Iterson J. A. Fil. Chirurgiam theoreticam docebit, diebus Martis et Veneris, ... III.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie, ... XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem tradet, diebus Mercurii et Saturni, ... II.

Politiam medicam docebit, die Lunae, ... II.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

	hora
P. L. Rijke, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.	
W. F. R. Suringar rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physiologiae) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae, Taxonomiae) in posteriori anni parte, diebus Lunae, Martis, Jovis et (cum Philosophiae naturalis studiosis) die Veneris, . . .	I.
Exercitationes moderabitur pro anni temporibus microscopicas et phytographicas, diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris, ...	II—IV.
Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore aestivo.	
Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie, selectaque capita cum iis tractabit, hora commoda.	
D. Bierens de Haan Algebram sublimiorem tractabit, die Jovis, hora X, et die Saturni, ...	IX.
Analysin algebraicam, die Veneris, ...	IX.
Calculum differentialem, die Martis, hora II, et die Jovis, ...	IX.
Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam, die Martis, hora I, diebus Veneris et Saturni, ...	XI.
De aequationibus differentialibus aget, die Jovis, hora XI, et die Saturni, ...	X.
P. van Geer Elementa geometriae analyticae et descriptivae tradet, diebus Martis et Mercurii, hora IX, die Veneris, ...	XI.
Analysin geometricam sublimiorem, diebus Martis et Mercurii, ...	XI.

hora

Mechanicam theoreticam, diebus Martis, Mercurii et Veneris, ... X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet, diebus Martis et Veneris, hora X, et die Jovis, ... XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte posteriori, diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis, X.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte priori, diebus Martis et Veneris, hora IX, et die Jovis, X.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget, die Jovis, ... II.

Astrognosin docebit die Jovis, hora vespertina, . VI.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit, diebus Martis et Mercurii, hora X, diebus Mercurii, Jovis et Veneris, XI.

Chemiae primitias in usum tironum docebit, per priorem anni Academici partem, die Mercurii, hora II, et die Jovis, ... IX.

Capita selecta cum provectioribus tractabit, die Veneris, ... I—III.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiis destinatorum praeerit, diebus Martis et Jovis, ... II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit, die Lunae, . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. Franchimont Carbonium ejusque connubia tractabit, die Mercurii horis I—III, die Jovis, horis II—IV, die Saturni, ... IX—I.

hora

Exercitationes practicae futurorum Medicinae studiosorum moderabitur, die Martis, ... II—IV.

Exercitationes practicae juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum moderabitur, die Veneris, . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit, diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. Hoffmann Anatomiam comparatam tradet, diebus Lunae et Martis, ... XI.

Zoologiam docebit, die Lunae, ... XI.

Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit, die Mercurii, ... XI.

Capita selecta de animalibus vertebralibus, die Jovis, ... III.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

Capita selecta cum provectioribus tractabit horis commodis.

K. Martin Geologiam generalem docebit, die Lunae, X.

Palaeontologiam tradet, die Mercurii, ... X.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit, die Martis, hora IX, et die Veneris, ... XII.

Exercitationibus practicis vacabit horis commodis.

Capita selecta in usum geologiae studiosorum tractabit horis commodis.

E. A. van der Burg Pharmaciam docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.

Toxicologiam docebit, die Veneris, ... IX.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus pharmaceuticis, analyticis et forensibus quotidie praeerit.

Capita selecta cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

hora

H. A. LORENTZ Physicam mathematicam docebit, diebus Mercurii et Jovis, hora IX, die Veneris, hora I, et die Saturni, ... IX.
Analysin infinitorum, introductionem ad studium physices, futuris Chemiae studiosis destinatam, docebit, die Lunae, hora XI, et die Martis, . II.

Lectiones de physica experimentali, vacante cathedra, postea indicabuntur.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiam docendi venia impetrata, de instrumentis metienda aget, die Jovis, ... I.

C. P. TIELE, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit, die Jovis, ... I.
Theologiam practicam docebit, die Jovis, . . . II.
Exercitationes oratoriis praeerit hora vespertina deinceps indicanda.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet, die Lunae, hora II, et die Jovis, ... I.
Juris Ecclesiastici principia exponet, die Martis, . IX.
Historiam missionis Christianae cnarrabit, die Veneris, ... XII.

	hora
J. Offerhaus L. Fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit, die Martis,	II.
Theologiam Biblicam exponet, die Jovis, . . .	II.
Theologiam Practicam tradet, die Veneris, . . .	II.
Colloquio homiletico praeerit, alternis diebus Mercurii, horis vespertinis, ...	VI-VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur, die Veneris, hora I, consistoriales, horis sibi et auditoribus commodis.	

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 18den September 1883,

DOOR

D^R^. P. VAN GEER,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

D^R^. D. DOIJER.

M. H. CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN EN STUDENTEN DEZER HOOGESCHOOL, ZEER GEACHTE TOEHOORDERS!

Twee plechtigheden, geheel uiteenloopend in plaats, handelende personen en karakter, volgen elkander telken jare met sterrekundige nauwkeurigheid op.

Op den derden Maandag der maand September, aldus luidt art. 95 der Grondwet, wordt de gewone vergadering der Staten-Generaal geopend; — op den derden Dinsdag derzelfde maand draagt de rector-magnificus zijne waardigheid in het openbaar aan zijn opvolger over, zegt art. 80 der wet op het Hooger Onderwijs.

Is behalve deze overeenkomst in tijdsbepaling grooter verschil denkbaar? Dáár — het hoofd van den Staat, omringd door zijne ministers, tredende voor de volksvertegenwoordiging om haar Zijne wenschen en voornemens kenbaar te maken, schitterende uniformen en galakleeding binnen de zaal, daarbuiten eene volksmenigte van heinde en verre toegestroomd om den Koning en zijn stoet, al ware het slechts een oogenblik in het voorbijgaan te zien en toe te juichen; — hier, in dit eenvoudig lokaal, noch blinkende kleederdracht, noch gewoel; daar buiten kan men niet eens bespeuren, dat er iets ongewoons te doen is.

En toch hebben beide plechtigheden iets gemeen. Niet alleen

ligt de overeenkomst in den jaarlijkschen terugkeer van de hervatting der werkzaamheden — niet alleen hierin, dat beide het vaste kenmerk van alle plechtigheden dragen — dat namelijk de *inhoud* voor den *vorm* achterstaat, — hooger overeenkomst is naar mijne meening hierin te vinden, dat beide het karakteristieke van de instelling, waartoe zij behooren, volkomen uitdrukken.

De opening van de zitting der volksvertegenwoordiging door den erfelijken vorst is een der kenteekenen van de constitutioneele monarchie, den staatsvorm, waaraan ons volk innig is gehecht, dien het voor geen prijs zou willen missen; — de aftreding van den rector, die een jaar aan het hoofd van den Senaat heeft gestaan en daarna tot zijne gewone plaats onder de ambtgenooten terugkeert, is een kenmerk van de republikeinsche inrichting der Universiteit, eene onmisbare voorwaarde tot de vrijheid van het hooger onderwijs.

Zoo sta ik thans ten tweede en laatste male gereed om de waardigheid van rector-magnificus aan mijn opvolger over te dragen, en wel, ter voldoening aan bovengenoemd artikel der wet H. O., met een verslag van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar; — waartoe ik thans onmiddellijk overga.

In het college van curatoren had geene verandering plaats — ook gedurende den volbrachten cursus mochten wij ons voortdurend in hunne belangstelling en medewerking verheugen.

In het college van professoren betreuren wij het gemis van één onzer ambtgenooten, die gedurende zijn leven waarlijk niet het minst tot den luister der hoogeschool bijdroeg. Op den 29sten April overleed Reinhart Pieter Anne Dozy, hoogleeraar in de algemeene geschiedenis, doch wiens voornaamste werken zich op het gebied der oostersche talen bewogen. 33 jaren was hij aan de hoogeschool verbonden en maakte zich gedurende dien tijd niet minder verdienstelijk door zijne geschriften dan door zijn onderwijs. Mij, vreemdeling op het

gebied zijner studiën, past het niet een van beiden naar waarde te roemen; doch reeds beijverden zich eenige zijner ambtgenooten en leerlingen om in wetenschappelijke vereenigingen en tijdschriften zijne verdiensten uiteen te zetten. Zoo zal zijne herinnering niet verloren gaan. Bij zijne plechtige begrafenis, waar ook de senaat door rector, secretaris en een groot aantal leden vertegenwoordigd was, werd door verschillende sprekers hulde gebracht aan zijne groote verdiensten en o. a. gezegd: »waar soms aan de Leidsche hoogeschool haar roemrijk verleden wordt tegengehouden en gewezen op tijden van bloei, toen mannen als Scaliger, Runkenius, Wijtenbach aan haar verbonden waren, zal voor onzen tijd onder andere namen ook dien van Dozy slechts behoeven genoemd te worden om te bewijzen, dat de studie der letteren op waardige wijze is voortgezet en in onverminderden glans en luister schitterde."

Intusschen blijven wij met verlangen naar de benoeming van een opvolger uitzien en kunnen wij het slechts betreuren, dat de nieuwe cursus een aanvang neemt, terwijl de leerstoel voor zulk een gewichtig vak onvervuld blijft.

Dat wij u, waarde ambtgenoot Cobet! nog een jaar als leeraar in ons midden mogen zien, achten wij een voorrecht allermeest voor de studenten, die gedurende dezen cursus de studie der klassieke talen beoefenen. Dat uwe lust en opgewektheid onverminderd zullen zijn, wordt door ons niet betwijfeld; dat uwe gezondheid die voortzetting toelate, is mijn beste wensch. Aan mijn opvolger blijft de droeve taak om van u als leeraar afscheid te nemen, al hopen wij u daarna nog vele jaren op de oude plaats in ons midden te zien.

Gedurende den afgeloopen cursus dreigde ons het gevaar van een ander verlies, dat echter gelukkig werd afgewend. De hoogleeraar Rosenstein werd op aantrekkelijke voorwaarden tot een overeenkomstigen werkkring te Amsterdam beroepen; na ernstig beraad heeft hij echter dit aanzoek afgeslagen. Levendig konden

wij beseffen, geachte ambtgenoot! hoeveel waarde dit beroep vooral door de ruimere gelegenheid om uwe wetenschap in toepassing te brengen, voor u had, — hoeveel moeite het u daarom kosten moest om deze ongebruikt te laten voorbijgaan en in den vroegeren kring werkzaam te blijven. Ruimschoots mocht gij echter de belooning voor die opoffering genieten in de ondubbelzinnige blijken van waardeering door ambtgenooten en vrienden, — van dankbaarheid vooral, door uwe leerlingen u toegebracht. Meen niet, dat zij alleen het gevolg waren van de vrees, dat onze oude hoogeschool, — die wel voortreffelijke leerkrachten van alle kanten tot zich trok, maar nimmer afstond — van hare kroon zou worden beroofd, wanneer dit laatste zich thans voordeed — neen, in de eerste plaats golden zij den ambtgenoot en leeraar, wiens onderwijs en leiding op zulk een hoogen prijs worden gesteld.

Den 11den November aanvaardde dr. H. Kamerlingh Onnes het ambt van hoogleeraar in de proefondervindelijke natuurkunde, met eene redevoering over: de beteekenis van het quantitatief onderzoek in de natuurkunde. Dat hij spoedig na de opening zijner lessen door ongesteldheid verhinderd werd deze voort te zetten, deed ons leed. Van harte wenschen wij hem toe, dat hij geheel versterkt van krachten de zware en gewichtige taak, die hem werd opgedragen, in den volgenden cursus mag vervullen — indien zij slechts beantwoorden aan zijnen ijver en goeden wil, zal de hoogeschool vergoed worden voor het verlies, dat zij verleden jaar door het aftreden van onzen ambtgenoot Rijke moest ondergaan.

Den 13den November vierde onze ambtgenoot Suringar een alleszins aangenaam feest, dat van zijn 25jarig professoraat. Talrijk en welgemeend waren de gelukwenschen, die Gij bij die gelegenheid van ambtgenooten en vrienden, tegenwoordige en vroegere leerlingen mocht ontvangen! Moge bewaarheid worden, wat bij die gelegenheid werd uitgesproken, dat gij

namelijk, op betrekkelijk jeugdigen leeftijd tot de waardigheid van senior der faculteit van wis- en natuurkunde opgeklommen, die zoo lang bekleedt, als niet de gang der natuur, doch het onverbiddelijke art. 58 der wet H. O. toelaat. De schoone wetenschap, door u met zulk een gelukkig gevolg beoefend, zal er wel bijvaren — niet minder de goede geest en verstandhouding in de faculteit, die door u steeds op de meest vriendschappelijke wijze worden aangekweekt!

Ter voldoening aan art. 43 der wet was door den voorgaanden minister van B. Z. op de begrooting een post uitgetrokken voor de aanstelling van een hoogleeraar in de archaeologie, doch na langdurige discussie werd zij door de Tweede Kamer verworpen — en moest derhalve de benoeming achterwege blijven. Hierdoor was tevens gebroken met het beginsel in art. 126 neergelegd, dat nl. eene tijdsruimte van vijf jaren na het inwerking treden der wet was toegestaan om de gevorderde leerstoelen te vervullen. Zoo zag de minister zich thans genoodzaakt om eene wijziging van dit artikel voor te dragen, waarbij die termijn met een vijftal jaren werd verlengd. De beide Kamers der Staten-Generaal vereenigden zich hiermede en zoo is eene zeer gewenschte uitbreiding van de leerkrachten der universiteit voor geruimen tijd ter zijde geschoven.

Toch ontvingen zij voor den nieuwen cursus eene althans in naam bescheiden uitbreiding door het optreden van dr. G. Heymans als privaat-docent in de theoretische wijsbegeerte. Mogen zich ten onzent al eens stemmen tegen dezen vorm van onderwijs verheffen, zoo komt het mij toch voor, dat de privaat-docenten eene zeer gewenschte uitbreiding van leerkrachten vormen. Niet alleen wordt dit proefondervindelijk bewezen door den bloei van zoovele hoogescholen in het Duitsche rijk, waar de privaat-docenten een — niet alleen in getal maar ook in gewicht — aanzienlijk gedeelte van de onderwijskrachten uitmaken — maar ook op zichzelf beschouwd is het veld van

onderwijs zoo ontzaglijk uitgebreid, dat elke vrijwillige arbeider waardeering en aanmoediging verdient. Zoo acht ik het een gelukkig teeken des tijds, dat bekwame jongelieden zich aan het hooger onderwijs wijden en zich hiervan door de minder gunstige verhouding, waarin zij aan onze hoogescholen worden geplaatst, niet laten weerhouden — en is het mijn wensch, dat het uiterst bescheiden hoekje, dat de privaat-docenten thans nog op den Series Lectionum innemen, zich voortdurend uitbreidde, zoodat deze achtbare lijst weldra te klein worde bevonden, om aller naam en vak van onderricht te bevatten. Voor de studeerende jongelingschap acht ik zulk eene uitbreiding van groot belang — voor de leeraren een wel is waar niet *noodzakelijken*, doch evenmin *overbodigen* prikkel.

Van het college van professoren kan ik geen afscheid nemen, zonder met een enkel woord een vroegeren ambtgenoot te herdenken, die voor eenige jaren tot ruimer werkkring werd geroepen en nog kort geleden met de hoogste waardigheid op staatkundig gebied bekleed. In den vreemde, ver van huis en haard, werd hij onverwacht door eene ernstige ziekte aangegrepen — weldra deed zijn toestand het ergste vreezen. Hoewel in den laatsten tijd volgens vertrouwbare berichten eenige beterschap is ingetreden, blijft de toestand zorgelijk. Zoo wil ik thans niet nalaten den vurigen wensch uit te spreken, dat onze vroegere ambtgenoot en veler vriend Modderman moge herstellen en zijne lichamelijke krachten herwinnen — opdat hij behouden blijve niet alleen voor zijn gezin, dat den steun noode kan missen, maar ook voor den Staat, die bovenal behoefte heeft aan onafhankelijke mannen van helder oordeel en krachtigen geest, die, wars van partijzucht, in de ware vrijzinnigheid, — welke men niet altijd aantreft, waar zij het meest op de lippen wordt genomen — het goede doen, waar zich de gelegenheid slechts aanbiedt, en zoo de waarachtige belangen van het vaderland bevorderen!

Onder de studenten betreuren wij in den afgeloopen cursus het verlies door den dood van vier jongelieden, nl. Wilhelm Johann Lampe Jr., student in de medicijnen, Hendrikus Arnoldus van Deventer, candidaat in de rechten, Tite Solkes van Hettinga Tromp, candidaat in de rechten, en Johannes Cornelis Nelemans, student in de godgeleerdheid.

Op jeugdigen leeftijd werden zij aan hunne ouders en betrekkingen ontrukt, wier smart door ons allen wordt gedeeld. Hoe droevig toch is in een gezin de dood van den jongeling, die reeds een groot gedeelte van de voorbereiding tot nuttig lid der maatschappij achter den rug heeft, wiens opvoeding dikwijls met groote opofferingen gaat gepaard, en op wien zooveel hoop is gevestigd!

In den afgeloopen cursus hadden 73 promotiën plaats, nl.:

in de Faculteit van godgeleerdheid.	2
» » » » rechtsgeleerdheid. . . .	47
» » » » geneeskunde.	19
» » » » wis- en natuurkunde.	2
» » » » letteren en wijsbegeerte	3.

De beide eerstgenoemde waren publiek, alle andere privaat, de onderscheiding *met lof* werd hierbij 8 maal toegekend, nl.: eenmaal in de faculteit der godgeleerdheid, eenmaal in de fac. der geneeskunde, 6 maal in de fac. der rechten; hieronder twee studenten die een dubbel doctoraat verkregen, en op beide de hooge onderscheiding verwierven.

De inschrijvingen bij den rector bedroegen als volgt:

	voor de 1e maal:	bij herhaling:
godgeleerdheid	2	25
rechten	30	144
geneeskunde	41	169
wis- en natuurkunde. . .	4	21
letteren en wijsbegeerte .	11	41
Te zamen	88	400

De inschrijvingen voor de eerste maal geven een juisten maatstaf voor het aantal nieuwe studenten aan de hoogeschool; doch uit de andere laten zich geene even juiste gevolgen omtrent het geheel aantal afleiden.

Sedert bij de nieuwe wet de recensie is afgeschaft en alleen zij als student worden beschouwd, die bepaaldelijk colleges volgen, hebben de getallen ontleend aan het boek van inschrijving slechts zeer betrekkelijke waarde. Alle studenten toch, die de colleges achter den rug hebben, zich voorbereiden tot de promotie of eenig examen — en zij zijn waarlijk niet gering in aantal of beantwoorden het minst aan den naam van »student" — ontbreken op bovenstaande lijst.

De eenige bron, die ons het geheel aantal studenten aan de hoogeschool doet kennen is eene, die tot nu toe al zeer weinig onder de officiëele stukken is gerangschikt, namelijk de studenten-almanak. Geheel vertrouwbaar zijn ook hare opgaven niet, omdat menig student zijn plaats op deze lijst behoudt, ofschoon hij reeds lang van hier is vertrokken — hetzij om eene betrekking te vervullen, hetzij omdat hij de studie voor goed vaarwel heeft gezegd.

Nemen wij dus, bij gebrek aan betere opgaven, hare lijsten ter hand, dan is de vergelijking der cijfers met die der inschrijving niet van belang ontbloot.

De almanak geeft aan een getal van 781 studenten, tegenover 488 uit het rectorale album. De verdeeling over de faculteiten is als volgt:

	inschr.	almanak
godgeleerdheid	27	28
rechten	174	400
geneeskunde	210	242
wis- en natuurkunde .	25	42
letteren.	52	69

Hieruit kunnen wij gemakkelijk de verhouding berekenen van het aantal ingeschreven tot het geheel aantal studenten in elke faculteit. In ronde cijfers is zij aldus:

godgeleerdheid	96	procent.
rechten	43	»
geneeskunde.	87	»
wis- en natuurkunde	60	»
letteren	75	»

Daar wij er niet aan mogen twijfelen, dat alle studenten, die een of meer lessen hebben gevolgd, hiertoe door behoorlijke inschrijving gerechtigd waren, zoo zijn deze cijfers bij de beoordeeling der studie aan de hoogeschool in de verschillende faculteiten niet zonder beteekenis.

In een enkel opzicht is door eene wijziging in de wet eene gunstige verandering gekomen. De inschrijving namelijk voor enkele lessen, vroeger zoo veelvuldig, is tot zeer lage cijfers gedaald, want van de 488 inschrijvingen waren er slechts 13 voor ééne les en 9 voor twee lessen. Doch van de andere zijde heeft deze wijziging weder eene nieuwe verwarring in het leven geroepen. Werd toch vroeger steeds als beginsel vooropgesteld, dat de studie aan de universiteit geheel vrij is en een ieder zich voor alle of enkele lessen kan laten inschrijven, zoo is thans hiermede gebroken en de onhoudbare en onbillijke bepaling ingevoerd, dat hij, die slechts ééne of twee lessen wil volgen zich moet verbinden om geene academische examens af te leggen. Voegen wij er bij, dat de vergunning slechts door de curatoren mag worden verleend, dan stuiten wij op eene nieuwe verwarring van bevoegdheden, daar de inschrijving met de hooge waardigheid van curator niets gemeen heeft en uitsluitend tot de administratie van den rector behoort; thans moet hij herhaaldelijk, eer hij tot de inschrijving kan overgaan, den candidaat terugzenden, en deze langs omslachtigen en tijdroovenden weg de vergunning van curatoren inroepen en verkregen hebben.

Nog zij het mij vergund hierbij op te merken, hoe van de bovengenoemde 4 nieuwe inschrijvingen voor de faculteit van wis- en natuurkunde, slechts ééne voor den volledigen cursus gold en wel bepaaldelijk voor de pharmaceutische lessen. Feitelijk trad dus geen enkel student tot de studie der wis- en natuurkundige wetenschappen toe — bij herhaling wijs ik op dit droevig verschijnsel, dat eene voorbode is voor den ondergang dezer studie aan de universiteit, indien niet bijtijds maatregelen worden genomen om dit te voorkomen. Want de lust tot beoefening dezer wetenschappen is waarlijk in den lande niet uitgedoofd, slechts de gelegenheid om zich hierin een academischen graad te verwerven is door de nieuwe bepalingen omtrent de toelating tot de hoogeschool zeer bemoeilijkt. Welken weg moet worden ingeslagen om dit kwaad te herstellen, wensch ik thans niet te bespreken. Allerlei voorstellen kruisen elkander, zoodat het niet gemakkelijk is het beste middel tot herstel aan te wijzen. Doch nadat door namen en cijfers op onweerlegbare wijze [1]) is aangetoond, hoe de faculteit haar grootsten bloei verschuldigd is aan kweekelingen, die buiten de gymnasiën om tot de hoogeschool zijn gekomen en daar den doctorstitel verwierven, hebben wij althans eene vingerwijzing tot den in te slagen weg.

Zijn de bezwaren, waarmede zij, die aan de hoogeschool de wis- en natuurkundige wetenschappen wenschen te beoefenen, niet gering — moeilijkheden van geheel anderen aard wachten hen, wanneer zij hunne studiën hebben voltooid en zich aan het onderwijs willen wijden. In strijd toch zoowel met den geest als met de letter der wet, zien zij zich dikwijls genoodzaakt te concurreeren met officieren van zee- en landmacht, — die een rustig bestaan boven de gevaren van den oorlog ver-

1) Dr. D. de Loos, Hooger en middelbaar onderwijs. Uitgegeven door de Vereeniging van leeraren aan inrichtingen van middelbaar onderwijs.

kiezen — met ingenieurs zonder werk, en bezitters eener akte, die door een enkel examen in slechts één vak kan verkregen worden. Geen wonder, dat ook deze omstandigheden ongunstig op de studie aan de hoogeschool terugwerken; — maar vooral geen wonder, dat het voorbereidend onderwijs in de wiskunde bij voortduring zooveel te wenschen overlaat!

Niet minder nadeelig is voor hen, die zich op de natuurhistorische vakken toeleggen, de beperkte bevoegdheid, die de doctorale bul hun verleent en daarom bij het zoeken naar een werkkring overeenkomstig den omvang en moeilijkheid hunner studie zoovele bezwaren oplevert. Ook in dit opzicht is eene wijziging der onderwijswetten hoogst gewenscht.

Dat het geheel aantal nieuw ingeschreven studenten, hoewel in vergelijking met vorige jaren terugblijvend, nog de verwachting overtrof, vindt zijne verklaring hierin, dat wel is waar de gymnasiën door den overgangstoestand, waarin zij verkeeren, slechts weinige kweekelingen aanvoerden, doch een grooter aantal zich als medicus volgens de bepalingen der artsenwet, dus buiten de gymnasiën om en zonder bevoegheid om den graad van doctor te verwerven, voor de academische lessen liet inschrijven. In dit karakteristieke onderscheid tusschen twee cathegoriën van studenten, die hoezeer uiteenloopend in voorbereiding en graad van ontwikkeling dezelfde lessen volgen, ligt mede een bedenkelijk verschijnsel opgesloten — doch het is thans niet de geschikte gelegenheid om dit onderwerp nader uit te werken.

Na zoovele minder gunstige verschijnselen omtrent de studie aan de hoogeschool — grootendeels het gevolg van de invoering der nieuwe wetten — te hebben opgesomd, mag ik van dit onderwerp geen afscheid nemen, zonder ook de lichtzijde te gedenken. Zij wordt aangewezen niet alleen door het aanzienlijk aantal promotiën gedurende den afgeloopen cursus, maar ook door de gouden medaille, door den student in de rechten

M. W. T. Treub bij den wetenschappelijken wedstrijd te Utrecht behaald, en vooral door menig voortreffelijk stuk, dat onder den bescheiden vorm van dissertatie aan het licht kwam en van grondige studie getuigde. Het beste kenmerk toch voor de waarde der universiteit en het onderwijs daar gegeven ligt in de kweekelingen, die haar na volbrachte studie verlaten. Uit dit oogpunt beschouwd, behoeven wij — en ik acht mij gelukkig dit bij deze plechtige gelegenheid te mogen constateeren — niet onder te doen noch voor ons eigen verleden noch voor de andere universiteiten. Dat dit gunstig verschijnsel bestendigd blijve, ligt in uwe hand, H. Studenten! Uw ijver en toeleg moge aan onze hoogeschool in dezen edelen wedstrijd steeds de overwinning bezorgen!

De goede verstandhouding tusschen hoogleeraren en studenten bleef ook dit jaar onverstoord. Een ernstig belang — de opneming van nieuwe leden in het studentencorps — werd door ons op de meest vriendschappelijke wijze behandeld; moge de uitkomst toonen, dat ons gemeenschappelijk overleg ook goede vruchten heeft voortgebracht.

Thans ga ik over tot de akademische gebouwen en instellingen. De toestand van dit gebouw, zoo welsprekend door mijn voorganger geschetst, onderging weinig verandering. Nog steeds lekt het in de senaatskamer, tocht het in gangen en op trappen, rookt het in de collegekamers, zoodat zij herhaaldelijk tot ongerief van het onderwijs onder de lessen moesten ontruimd worden. Doch de bovenkamers zijn nieuw behangen en geverfd in de schitterende faculteitskleuren, en — wat ongetwijfeld eene belangrijke verbetering is — het geheele gebouw werd van gas voorzien. Wie zich met mij herinnert, hoe nog voor weinige jaren op den korten winterdag aan het einde

eener promotie in de senaatskamer een paar kaarsen, op blokken geplaatst, moesten aanrukken om den rector in staat te stellen den bul te onderteekenen, terwijl een paar andere dergelijke op den trap werden gezet om de leden van den senaat bij het afdalen voor ongelukken te behoeden, zal beseffen, welk een vooruitgang dit is. Doch hoe is het te rijmen met het groene glas volgens oude methode bereid en in lood gevat, dat nog kort geleden in de bovenste vensters is aangebracht en weldra ook in de andere zal geplaatst worden?

Is het in elk geval niet minstens zonderling te noemen, dat al dergelijke veranderingen in de academische gebouwen plaats grijpen, zonder dat rector en senaat er in worden gekend, zoodat zij hierbij nog minder in tel zijn dan eenig direkteur van burgerschool of gymnasium?

De hoop op een nieuw akademiegebouw op de ruïne is meer en meer eene illusie geworden. Op dit plein zijn thans een paar stedelijke schoollokalen opgericht; in het midden zal weldra het standbeeld voor Van der Werf prijken. Trouwens wie kan thans nog zulk een gebouw verwachten, waar zoovele redenen tegen de oprichting pleiten? De overgangstoestand, waarin zich het hooger onderwijs bevindt, gevoegd bij voorstellen tot opheffing of verplaatsing van een of meer universiteiten — de gedrukte toestand van 's rijks schatkist, die naar middelen tot versterking uitziet en vóór dien tijd geene buitengewone uitgaven gedoogt — niet het minst de tegenwoordige richting in den bouw van rijkswege, die m. i. elke kans op een waardig en schoon gebouw wegneemt — ziedaar redenen genoeg om in den bestaanden toestand te berusten, en ons in dien tijd te vergenoegen met de aanschouwing van zoovele heerlijke monumenten van schoone bouwkunst, die in het buitenland voor de universiteiten zijn of worden opgericht.

Gelukkiger getuigenis kan ik afleggen omtrent de akademi-

sche bibliotheek, dit onschatbaar hulpmiddel bij de studie zoowel van leeraren als leerlingen. Bij voortduring blijft zij voldoen aan hare bestemming, en — welke uitbreiding van materiaal en lokaliteit steeds gewenscht blijft — geeft hare hulp tot ver buiten de grenzen van ons vaderland. Doch ook hier moet ik een treurig verlies vermelden. De trouwe custos Emeis is na veeljarige werkzaamheid aan de bibliotheek door den dood weggenomen. Alle, die tot de ijverige bezoekers kunnen gerekend worden, betreuren dit verlies, want in zijn bescheiden werkkring was hij eene hulp en vraagbaak voor velen. Nauwelijks toch kwam men met de aanvraag van eenige boeken tot hem of hij bemerkte terstond, waarover het onderwerp liep en gaf dan uit zichzelven andere werken aan de hand, die er bij behoorden en den aanvrager onbekend waren of door hem over het hoofd gezien. In het reinigen en herstellen van oude stukken toonde hij niet minder zijne bekwaamheid. Zijne vereering voor de instelling, waaraan hij zoovele jaren werkte, was onbegrensd. Wanneer men op een schoonen zomeravond laat het gebouw voorbij kwam, kon men dikwijls achter het hek eene schaduw gewaar worden, die in den tuin op en neer ging. Dan behoefde men niet te raden, van wien deze afkomstig was. De oude Emeis, het pijpje in den mond, het gelaat naar de vensters gekeerd, hield zijne meest geliefde avondwandeling!

Zijne plaats is ingenomen door de Sauvage, een jeugdiger man met minder ervaring, doch ik haast mij er bij te voegen met niet minder ijver en welwillendheid, zoodat wij van zijn optreden voor het gebruik der bibliotheek de beste verwachtingen koesteren.

Bij den aanvang van den laatsten cursus werd de hoogeschool bedreigd met het verlies van eene harer aloude instellingen, nl. het kabinet van platen en pleisterbeelden. De toenmalige minister van binnenlandsche zaken had namelijk te

kennen gegeven, dat deze instelling eerlang naar het nieuwe rijksmuseum te Amsterdam zou worden overgebracht. Talrijk waren de adressen, die hieromtrent uit onze stad tot zijne excellentie werden gericht, waarin op het behoud van het kabinet werd aangedrongen; — zoowel de senaat als het studentencorps wezen hierbij op het onvervreembaar recht van de hoogeschool op deze instelling en niet minder op hare waarde en beteekenis voor de studie. De minister toonde zich gevoelig voor deze argumenten en antwoordde, dat het kabinet aan onze hoogeschool zou verbonden blijven. Intusschen overleed de directeur Cornet, wiens plaats nog altijd onvervuld blijft. Eene goede keuze zou hier ongetwijfeld aan de bevordering der schoone studie veel bijbrengen. De verplaatsing van het munt- en penningkabinet wordt nog door vele betreurd — zoo moge nu blijken, dat het behoud van de kostbare verzameling plaat- en prentwerken op den waren prijs wordt gesteld.

De instellingen voor het akademisch onderwijs zullen eerlang vermeerderd worden met een laboratorium voor de pathologische anatomie. Althans de gelden werden op de rijksbegrooting toegestaan en het plan voor den bouw ontworpen. Herhaaldelijk werd gedurende vele jaren op dit onmisbare hulpmiddel voor de studie der geneeskunde aangedrongen, tot eindelijk aan den wensch werd voldaan. Zoo verkrijgt de hoogleeraar Mac-Gillavry eene behoorlijke werkplaats voor zijne nuttige en moeilijke onderzoekingen en mag ook hij zich verheugen, dat hij weldra, na verscheidene jaren in onvoldoende ruimte zijne lessen te hebben gegeven, zijne leerlingen in eene behoorlijke werkplaats om zich heen kan verzamelen, en daar aan de uitbreiding der wetenschap werkzaam zijn.

Leidde de hoogeschool gedurende den afgeloopen cursus een kalm leven, dat door geen voorvallen of verstoringen van bui-

tengewonen aard werd afgebroken, zoo heeft zij toch ruimschoots haar aandeel genomen in belangrijke gebeurtenissen op wetenschappelijk gebied, die in ons vaderland en daarbuiten plaats grepen.

In de eerste plaats mag ik hierbij op de tentoonstelling te Amsterdam wijzen, die zoovele vreemdelingen uit alle oorden der wereld naar ons land trok. Het wetenschappelijk karakter werd voor een goed gedeelte omhoog gehouden door de medewerking van verscheidene onzer hoogleeraren, wier studievak meer of minder met onze koloniën in betrekking staat. Als president der commissie trad onze ambtgenoot Veth op, aan wiens onvermoeide zorg en groote kennis omtrent onze overzeesche bezittingen het voornamelijk te danken is, dat juist dit gedeelte der tentoonstelling boven andere het glanspunt mocht genoemd worden. Ook andere hoogleeraren hebben hieraan het hunne bijgedragen, hetzij door de toezending en rangschikking van een deel der verzamelingen, hetzij door het houden van voordrachten of door hunne medewerking aan den wetenschappelijken catalogus. De bekroningen en eervolle vermeldingen, die aan hoogleeraren en instellingen tot de hoogeschool behoorende werden toegekend, geven het bewijs hoezeer deze bijdragen zijn op prijs gesteld. Op uitnoodiging zoowel van de commissie voor de tentoonstelling als van het bestuur der hoofdstad, werden de schitterende openingsfeesten door mij als Rector der universiteit bijgewoond.

Eene andere uitnoodiging ontving de senaat van de hoogeschool te Zurich, die in dezen zomer haar vijftigjarig bestaan herdacht. De senaat vaardigde twee zijner leden, de hoogleeraren Suringar en Kern, af om onze gelukwenschen aan de Zwitsersche zuster-instelling over te brengen en de viering, die een meer huishoudelijk karakter droeg, bij te wonen. Op de meest vriendschappelijke wijze werden zij ontvangen; door hunne aanwezigheid zijn ongetwijfeld de banden tusschen beide in-

stellingen van hooger onderwijs in landen, die zoover uit een liggen en toch zoovele punten van overeenstemming aanbieden, versterkt.

Op den 8sten Februari werd het 308jarig bestaan onzer eigene hoogeschool op de gebruikelijke wijze herdacht, door het houden eener rectorale redevoering, eene feestelijke samenkomst van curatoren en professoren, en niet het minst door de eigenaardige wijze waarop de studenten vroolijkheid en beweging langs de anders zoo stille straten van Leiden brengen, waarbij zij zich zelfs door het gure weer van den winterdag niet laten terughouden. De serenade door het studentencorps aan rector en senaat gebracht, en de woorden daarbij door de vertegenwoordigers der verschillende machten uitgesproken, getuigden op nieuw van de goede onderlinge verstandhouding; eene onmisbare voorwaarde tot den bloei der hoogeschool.

Eindelijk heb ik nog eene aangename taak te vervullen door melding te maken van het internationaal Orientalisten Congres, dat verleden week binnen de muren onzer stad plaats had. Werd hierop eene droeve schaduw geworpen door den dood van hem, die in de eerste plaats geroepen was den voorzittersstoel in te nemen, zoo kan verder niet anders getuigd worden, dan dat deze samenkomst van geleerden uit verschillende ver uiteen liggende deelen van de beschaafde wereld voortreffelijke uitkomsten heeft opgeleverd door de toelichting en behandeling van diepzinnige vraagstukken op het gebied der oostersche taal- en letterkunde, niet minder door de verbroedering van zoovele geleerden, gescheiden door afkomst, taal en gewoonten, vereenigd door de wetenschap. Dank zij de voortreffelijke leiding van den waardigen president Kuenen, dank zij den goede zorgen en niet minder den wetenschappelijke bijdragen van vele onzer ambtgenooten, medeleden van het congres, is de goede naam onzer hoogeschool hierdoor in het buitenland op nieuw versterkt. Zij toch hebben getoond, dat de studie der oostersche letteren

hier steeds met voorliefde beoefend, met onverminderden ijver wordt voortgezet, ja, in diepte en omvang heeft gewonnen. Streelend voor ons aller gevoel waren de ondubbelzinnige blijken van waardeering, die onze taalgeleerden van de buitenlandsche ambtgenooten mochten ontvangen. Thans zijn deze naar huis terug gekeerd en heeft onze stad na eene week van buitengewoon verkeer hare stilte hernomen — doch wij mogen er niet aan twijfelen dat de talrijke vreemdelingen nog lang den aangenaamsten indruk zullen behouden, zoowel van de wetenschappelijke samenkomsten en besprekingen, die alle binnen de muren van dit eerwaardig gebouw plaats hadden, als van de gulle ontvangst, hun zoowel door gemeentebestuur als door vele ingezetenen bereid. Talrijk waren de geschenken in boekwerken en verhandelingen, die van alle zijden werden gedaan en eene belangrijke aanwinst voor de bibliotheek der hoogeschool vormen; het beste gevolg van het congres voor deze instelling is echter de aankoop van eene kostbare verzameling arabische handschriften, waartoe de minister van binnenlandsche zaken uit 's rijks kas de noodige gelden beschikbaar stelde.

Rector en secretaris van den senaat waren tot eereleden van het congres benoemd en vertegenwoordigden de hoogeschool bij de openbare zittingen en feestelijkheden.

Bij gelegenheid van dit congres werd het ethnographisch museum, gedeeltelijk op de Hoogewoerd, gedeeltelijk op het Rapenburg gevestigd, heropend. De directeur, Mr. L. Serrurier, had zich beijverd door nieuwe rangschikking en beschrijving der voorwerpen de verzameling meer aan hare wetenschappelijke bestemming te doen beantwoorden; van bevoegde zijde wordt verzekerd, dat zij thans tot een der eerste op haar gebied in Europa kan geteld worden. Wordt aan den wensch van den directeur voldaan, dan zal het museum eerlang worden verrijkt met eene geheele reeks van voorwerpen, die voor de koloniale

tentoonstelling zijn bijeengebracht en onschatbare bijdragen tot de kennis van het volksleven in onze overzeesche bezittingen opleveren.

Aan het einde mijner taak gekomen, kwijt ik mij van den plicht om het bestuur der hoogeschool aan mijn opvolger over te dragen. Als rector voor den nieuwen cursus is de hoogleeraar D. Doyer benoemd, wien de hoogleeraar Huet als secretaris zal ter zijde staan.

Zoo mag ik nog de eerste zijn, die u, waarde ambtgenoot Doijer, den heilgroet breng! Gaarne betuig ik u daarbij ook van deze plaats mijn dank voor den krachtigen steun, dien ik van u in den afgeloopen cursus als secretaris van den senaat mocht ontvangen. Dat gij het rectoraat op even voortreffelijke wijze zult vervullen, wordt door ons niet betwijfeld. Moge onder uw bestuur onze dierbare hoogeschool bewaard blijven voor tegenspoeden, doch op nieuw versterkt, zoowel in onderwijskrachten als leerlingen, hare gewichtige taak tot bevordering der wetenschap en daardoor ook tot eer van het vaderland volbrengen!

Ik heb gezegd.

BIJLAGEN.

PHILOSOPHIAE NATURALIS PRINCIPIA MATHEMATICA.

REDEVOERING

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 308sten verjaardag der Universiteit, 8 Februari 1883.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN EN STUDENTEN DEZER HOOGESCHOOL!

EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT!

GEACHTE TOEHOORDERS!

Het is eene bekende waarheid, dat de gewichtige gebeurtenissen in het lot der volken niet altijd plaats hebben op het bloedige slagveld, waar honderden hun leven laten en duizenden voor altijd verminkt naar huis terugkeeren; — soms komt eene niet minder belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis der beschaving voor op een beperkt tooneel onder de meest eenvoudige en vreedzame omstandigheden.

Een dergelijk voorval, dat eene omwenteling op het gebied der wetenschap veroorzaakte, had plaats voor ongeveer twee eeuwen, in eene stille stad (Cambridge) aan de overzijde der Noordzee. Het tooneel was een studeervertrek, noch groot, noch kostbaar gemeubileerd; het maakte deel uit van een somber gebouw (Trinity College)

en had uitzicht op den binnentuin. De eenige handelende persoon was een geleerde, in de volle kracht van het leven, van regelmatige gestalte, met een edel hoofd, waarvan de scherpe blik werd getemperd door eene uitdrukking van groote zachtmoedigheid. Hij is aan den arbeid en zit aan de schrijftafel met een bundel papieren voor zich. Een zonderling werk ligt daar. Het handelt over wiskunde, zooals blijkt uit de vele figuren en formulen; ook over natuurkunde en vooral sterrekunde, want afbeeldingen van sterren en kometen zijn er evenzoo tusschen gevoegd. Thans zou men voor zulk een werk geene plaats weten aan te wijzen en den schrijver licht van oppervlakkigheid of dilettantismus verdenken. Toen echter was de splitsing der wetenschappen nog zoo ver niet gedreven en mocht men veilig beschouwingen over verschillende deelen eener zelfde wetenschap als één geheel aan het licht brengen, zonder den naam van geleerde te verbeuren. Ook was het geen arbeid in haast saamgesteld, bestemd om zoo spoedig mogelijk eenige nieuwe theorieën te verkondigen. De tien beste jaren zijns levens had de schrijver er aan besteed; al zijne krachten, al de inspanning van zijn denkvermogen lagen er in opgesloten. Herhaaldelijk had hij den arbeid ter zijde gelegd, omdat de verkregen uitkomsten hem niet bevredigden — later met nieuwen moed hervat werd de gezochte oplossing eindelijk verkregen. Zoo was het werk met moeite en zorg tot stand gekomen — thans lag het voltooid voor hem. Toch ontbrak er nog iets aan; want in gedachten verzonken doorloopt hij zijn handschrift en houdt een blad papier gereed om zijne denkbeelden neer te schrijven. Wat door hem werd gezocht is de juiste titel voor het werk, dat gereed ligt. Reeds had hij verscheidene bedacht, doch ook weer verworpen, daar geen van alle het karakter van den arbeid scherp genoeg weergaf. Eerst heette het: *Wetten van beweging*, een ander maal: *Grondslagen der natuurkennis*. Als onvoldoende werden ze weer doorgeschrapt. Nogmaals staat hij op, loopt in het

vertrek heen en weer; eindelijk schijnt hij het gezochte te hebben gevonden, een glimlach verheldert zijn gelaat, met haastige stappen, als bevreesd de gelukkige gedachte weer te verliezen, wendt hij zich opnieuw naar zijne tafel, zet zich daaraan neer en schrijft met vaste hand, wat hem zoo even is ingevallen. Daar het werk volgens de gewoonte der geleerden van die dagen in het latijn was geschreven, moest ook de titel hiermede overeenstemmen. Thans luidt hij aldus:

Philosophiae naturalis principia mathèmatica.

Deze titel, gevolgd door den naam des schrijvers, dien ik niet behoef te noemen, was tegelijk een *protest* tegenover het verleden, en een *wegwijzer* voor de toekomst [1]).

Voor twee eeuwen waren de wijsgeerige bespiegelingen omtrent de natuur, hare samenstelling en werking nog in vollen bloei. Grootendeels hield men zich aan de beschouwingen der grieksche wijsgeeren, vooral van Aristoteles, die of zonder waarnemingen of uit weinige en gebrekkige eene geheele theorie opstelden, en meenden, dat de werking der natuur plaats had volgens de wetten, die aldus in hun brein waren ontstaan. Wel hadden de groote ontdekkingen van Coppernicus en Kepler een gevoeligen stoot aan deze theorieën gebracht, en had de eerste wijsgeer van den nieuweren tijd Descartes verder afgebroken, doch ook zij betraden niet het rechte spoor, toonden wel de nietigheid der oude theorieën aan, maar stelden daarvoor weer nieuwe in de plaats, die evenmin op vasten grondslag waren gebouwd. Zoo had Kepler getracht het samenstel van het heelal in verband te brengen met de harmonie der spheren en andere hersenschimmen; — Galilei natuurverschijnselen nog verklaard door de machtspreuk: de natuur heeft een afschrik van het lucht-

1) De moeilijkheden, die Newton had om den juisten titel voor zijn werk vast te stellen, worden vermeld in Brewster's Life of Newton. Vol. I.

ledige; — Descartes als oorzaak van de beweging der hemellichten de wervelstroomingen in de wereldruimte aangewezen.

Aldus was de toestand, toen het werk verscheen, welks titel zoo even werd genoemd. Om den invloed te kunnen nagaan, die het op de ontwikkeling der wetenschap heeft gehad, moeten wij in de eerste plaats de methode bij de samenstelling gevolgd en zijn inhoud nader bestudeeren.

In de voorrede wordt deze methode in korte trekken aldus aangegeven: »Cum veteres mechanicam in rerum naturalium investigatione maximi fecerint; et recentiores, missis formis substantialibus et qualitatibus occultis, phaenomena naturae ad leges mathematicas revocare aggressi sint; visum est in hoc tractatu mathesin excolere, quatenus ea ad philosophiam spectat..... Ac gloriatur geometria quod tam paucis principiis aliunde petitis tam multa praestet..... Omnis philosophiae difficultas in eo versari videtur, ut a phaenomenis motuum investigemus vires naturae, deinde ab his viribus demonstremus phaenomena reliqua..... Utinam caetera naturae phaenomena ex principiis mechanicis eodem argumentandi genere derivare liceret. Nam multa me movent ut nonnihil suspicer ea omnia ex viribus quibusdam pendere posse, quibus corporum particulae per causas nondum cognitas vel in se mutuo impelluntur et secundum figuras regulares cohaerent, vel ab invicem fugantur et recedunt: quibus viribus ignotis, philosophi hactenus naturam frustra tentarunt. Spero autem quod vel huic philosophandi modo, vel veriori alicui, principia hic posita lucem aliquam praebebunt".

In deze weinige regelen is de nieuwe methode volledig omschreven. Eerst de waarneming der natuurverschijnselen, daaruit het opsporen der oorzaken en wetten langs mathematischen weg, ten slotte het afleiden van nieuwe bewegingen en gevolgen en het vergelijken hiervan met de waarneming in de natuur. En waar de bescheiden geleerde zijne omschrijving eindigt met den wensch, dat deze methode of nog eene betere moge leiden

tot verklaring der natuur, kunnen de volgende geslachten slechts antwoorden: de betere methode is niet gevonden; nog steeds is de uwe de beste!

Newton liet het echter niet bij de omschrijving der methode van onderzoek; dit is slechts de inleiding van zijn werk. De toepassing op de verklaring van de bewegingen in het zonnestelsel vormt den inhoud. Eerst komt de uitvoerige wiskundige behandeling van de wetten der beweging en worden uit weinige onomstootelijke grondstellingen in streng mathematischen vorm uit de beweging der lichamen hare wetten en oorzaken nagegaan, vervolgens bij het bekend zijn der laatste de eerste afgeleid, zoowel in de luchtledige ruimte als in eene weerstandbiedende middenstof. Om dezen diepzinnigen arbeid te kunnen verrichten was de toenmalige mathesis niet genoeg gevorderd en Newton genoodzaakt een geheel nieuwen tak er aan toe te voegen, door hem fluxie-rekening genoemd; later als de leer der oneindig kleine grootheden of liever differentiaal- en integraalrekening bekend geworden en tot het verst reikend middel van onderzoek verheven. Het gelukte hem hiermede vraagstukken op te lossen, waarvoor al zijne voorgangers waren terug gedeinsd. Na deze zuiver mathematische beschouwingen, die verreweg het grootste gedeelte van het werk innemen, volgt de toepassing op het wereldstelsel (mundi systema). Hierbij worden alle wijsgeerige stelsels van ouden en nieuweren tijd ter zijde geschoven en alleen gebruik gemaakt van waarnemingen en metingen, die met voldoende zekerheid waren vastgesteld, en hem grootendeels door zijne tijdgenooten, de sterrekundigen Hooke en Flamsteed, waren verstrekt.

De gang van het betoog kan in korte trekken aldus worden saamgevat.

Dat op aarde alle lichamen neervallen ten gevolge eener aantrekking, die van haar uitgaat, was sinds lang bekend. Reeds door Galilei was deze beweging nagegaan en had de bekende

italiaansche geleerde aangetoond, dat de lichamen in den vrijen val eene rechtlijnige, eenparig versnelde beweging aannemen, tot zij den bodem bereiken. De versnelling dezer beweging, die eene maat is voor de aantrekkingskracht der aarde, werd gemeten, hetzij door de lichamen te laten vallen langs een hellend vlak, hetzij door de schommelingen van den slinger, want ook de wetten dezer beweging waren, zoo als men weet, door Galilei ontdekt; alsmede de eigenschap, dat een voortgeworpen lichaam onder de werking der zwaartekracht eene parabool beschrijft. Kort daarna werden door onzen landgenoot Christiaan Huygens, de wetten der middelpunt-vliedende kracht ontdekt en toonde hij aan dat voor elke wentelende beweging een kracht noodig is, gericht van het voorwerp naar het middelpunt der wenteling; houdt deze kracht op te werken, dan is de wenteling verbroken en wordt de beweging rechtlijnig volgens de raaklijn. Verder was men toen niet met de theorie der bewegingen.

Newton begon met het verbinden dezer schijnbaar zelfstandige verschijnselen bij de beweging der maan om de aarde. Uit hare wenteling leidde hij af de middelpunt-zoekende kracht, die alleen in staat is deze beweging te onderhouden. Indien deze dezelfde is als de kracht, die de voorwerpen op de aarde doet neervallen, moet eene vaste betrekking bestaan tusschen deze krachten en den afstand van de maan tot de aarde. Hij bevond, dat wanneer men de middelpunt-zoekende kracht der maan met het vierkant van haren afstand in aardstralen uitgedrukt, vermenigvuldigt, juist de grootte der zwaartekracht wordt verkregen. Zoo kwam hij tot de stelling: de maan wordt door dezelfde kracht in hare loopbaan gehouden, die de voorwerpen op aarde doet vallen, en deze kracht werkt omgekeerd evenredig met het vierkant van den afstand. Slechts met groote inspanning en na jaren van arbeid werd deze uitkomst verkregen. Want de metingen waren destijds nog zeer onvolko-

men. Voor zijne onderzoekingen had Newton de grootte van de aarde noodig, en de waarde die hij aanvankelijk gebruikte was onjuist. Met deze kwam ook zijne hypothese niet uit. In plaats van nu óf de waarnemingen te verwringen, óf zijne theorie zonder waarnemingen uiteen te zetten, liet hij zijne onderzoekingen varen, meenende op een dwaalweg te zijn. Aan dergelijke trekken herkent men den grooten geest. Toen eerst geruímen tijd daarna door Picard in Frankrijk nauwkeuriger metingen van den omtrek der aarde waren volbracht en de verkregen cijfers bekend gemaakt, hervatte Newton zijn onderzoek en zie, nu sloot de hypothese volkomen op de waarnemingen. Daarmede was de nieuwe theorie gegrondvest.

Toch was dit eerst het begin van den arbeid; het grootste en gewichtigste deel moest nog komen. De hypothese omtrent de aantrekkende kracht der stof over alle lichamen van het zonnestelsel uit te breiden en zoo aan te toonen, dat zij de eenige is, die alle bewegingen beheerscht en regelt, was de grootsche taak, die hij zich stelde. Daartoe moesten hem de empirische wetten dienen, die Kepler uit de waarnemingen van Tycho Brahé aan den sterrenhemel volbracht had afgeleid, daartoe moest het uitgebreid mathematisch onderzoek omtrent de wetten van beweging in het algemeen voorafgaan. Uit de wet van Kepler, dat de doorloopen perken evenredig zijn aan den tijd, leidde hij af dat de beweging is centraal, hetgeen wil zeggen, dat slechts ééne kracht op het wentelende lichaam werkt en deze voortdurend is gericht naar een middelpunt van beweging, dat is hier het middelpunt der zon, of liever het middelpunt der stoffelijke lichamen, die tot het stelsel behooren. Uit de andere wet van Kepler, dat de banen der planeten ellipsen zijn, waarvan een brandpunt door de zon wordt ingenomen, leidde hij af dat deze allesbeheerschende kracht werkt omgekeerd evenredig aan het vierkant van den afstand en uit de derde wet, die eene eenvoudige betrekking geeft tusschen om-

loopstijd en groote as, dat deze kracht onafhankelijk is van den aard der stof, maar evenredig aan de hoeveelheid.

Eenmaal deze wetten vastgesteld zijnde en aan de bekende waarnemingen getoetst, ging Newton verder. Hij toonde aan, dat onder deze omstandigheden niet alleen elliptische loopbanen mogelijk zijn, maar alle vormen der kegelsneden kunnen voorkomen, en de soort der lijn slechts afhangt van de zijdelingsche snelheid in verband met den afstand. Deze andere vormen der baan vond hij terug in de beweging der kometen. Met één slag vernietigde hij alle vooroordeelen, die tot dusverre aan de verschijning van deze zonderlinge hemellichten waren verbonden, en zelfs door een Kepler en Snellius gehuldigd. Hij bewees, dat deze beweging aan dezelfde wetten is gebonden als die der bekende lichamen van het zonnestelsel, dat slechts de baan een anderen vorm heeft, die niet gesloten is, maar zich tot in het oneindige uitstrekt, waardoor die lichamen na eenmaal de zon te zijn voorbijgegaan zich weder verwijderen om nooit terug te keeren.

Door dezelfde theorie werd de beweging van de maan om de aarde, van de aarde en alle overige planeten om de zon, van de satellieten om de planeten verklaard; den stabielen toestand van het zonnestelsel aangetoond, zoodat het eeuwig in denzelfden bewegingstoestand kan verkeeren; den vorm der planeten in verband met hare aswenteling bepaald, het middel aangewezen om de massa's dezer lichamen te meten zoo goed als of zij op eene weegschaal konden gelegd worden, het ingewikkelde verschijnsel van de praecessie der nachteveningen, en het niet minder ingewikkeld verschijnsel van de periodieke beweging der zee op aarde, bekend als ebbe en vloed, verklaard. Nog werd aangewezen hoe de aantrekking eener massa van bepaalden vorm op daarbuiten en binnen gelegen punten kan berekend worden; hoe de aantrekking op punten buiten eene bolvormige massa gelegen omgekeerd evenredig is aan het

vierkant van den afstand en op punten in de massa regtstreeks evenredig aan den afstand tot het middelpunt; hoe uit enkele waarnemingen in verband met bovengenoemde wetten de loopbaan eener planeet of komeet kan worden afgeleid; welke invloed de dagelijksche wenteling der aarde heeft op de intensiteit der zwaartekracht en dus ook op het gewicht van een lichaam in verschillende punten van het oppervlak, en eene menigte andere verklaringen.

Het werk wordt besloten met enkele algemeene opmerkingen, waaruit wij slechts deze ontleenen: »Rationem vero harum gravitatis proprietatum ex phaenomenis nondum potui deducere et hypotheses non fingo. Quicquid enim ex phaenomenis non deducitur, *hypothesis* vocanda est, et hypotheses seu metaphysicae, seu physicae, seu qualitatum occultarum, seu mechanicae, in philosophia experimentali locum non habent. In hac philosophia propositiones deducuntur ex phaenomenis et redduntur generales per inductionem."

Het werk werd vóor de eerste maal in 1686 uitgegeven, de schrijver had toen den leeftijd van 43 jaar bereikt. Dat de nieuwe methode van natuurkundig onderzoek niet terstond ingang zou vinden, ligt voor de hand. Zoo weinig was dit het geval, dat Voltaire getuigde, hoe bij den dood van Newton, die eerst veertig jaren later plaats had, zijne leer nauwelijks twintig aanhangers in Engeland telde. Op het vaste land was het hiermede niet beter gesteld. De wijsgeerige bespiegelingen behielden de overhand en bleven hare aantrekkelijkheid op den menschelijken geest uitoefenen. Zelfs onze Christiaan Huygens, de tijdgenoot en in menig opzicht de evenknie van Newton, hij, die boven allen was geroepen om de nieuwe leer te verstaan en te bevorderen, keerde zich van haar af en bleef een aanhanger van de Cartesische wervelstroomen. Bij de Fransche geleerden ging het niet beter; de ijverzucht der natiën, toen in de hoogste mate gespannen, bracht veel

hiertoe bij. Bernoulli, de Mairan, Cassini, zelfs de scherpzinnige en onafhankelijke Fontenelle, wiens leven zich tot in deze eeuw uitstrekte, hielden zich hieraan in hunne verklaringen van de bewegingen van het zonnestelsel. Hoewel zij hulde brachten aan de zuiver wiskundige ontdekkingen van Newton, bleef zijne natuurkundige theorie boven hun bereik.

Vooral in Duitschland bleef de oude neiging tot bespiegelingen heerschende, niet weinig bevorderd door Leibniz, wiens vermeende grieven tegen Newton hem ook onvatbaar maakten om zijne leer te doorgronden. Nieuwe stelsels van wereldbeschouwing bleven aan de orde van den dag; wijsgeerige bespiegelingen over de wetten der natuur stonden hoog aangeschreven. Zoo kwam een Fransch geleerde de Maupertuis aankloppen bij de poorten der academie van wetenschappen te Berlijn met eene natuurwet, splinternieuw in zijn brein ontstaan, die behelsde, dat de natuur hare werkingen met het minste krachtverbruik verricht, eene wet die langen tijd als het beginsel der kleinste werking in stand bleef en tot verklaring der natuurverschijnselen werd aangewend.

De heftige strijd over het beginsel der levendige krachten werd voornamelijk op hetzelfde terrein gevoerd en duurde zoolang, omdat de wederzijdsche argumenten van bespiegelenden aard waren en elkander daardoor niet raakten. Kant, de bekende wijsgeer van dien tijd, kwam deze opvatting versterken en heeft daardoor niet weinig tot het voortbestaan der begripsverwarring bijgedragen. »Ik zal het ondernemen", zoo schrijft hij o. a. in een zijner werken over natuurphilosophie [1], »Newton, Leibniz en anderen te bestrijden; .... de speculatieve philosophie is de eenige ware weg om de moeilijkheden aan de verklaring der natuurverschijnselen verbonden, op te lossen. Zij toont aan, dat de mathematische bewijzen valsch

1) Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte 1746.

en vol fouten zijn — wel weten wij niet *welke* fouten het zijn, maar wij hebben toch eene vaste overtuiging, dat zij daarin zijn te vinden. Een metaphysisch onderzoek heeft in een mathematisch onderzoek eene zonderlinge werking. De wiskundige gelooft, dat hij deze spitsvondigheden niet van noode heeft en wanneer hij ze niet weet op te lossen, zoo is het er toch verre van daan, dat hij zich hierdoor op een dwaalspoor laat brengen. Hij gaat aan den leiddraad der geometrie kalm voort en alle andere wegen zijn hem verdacht." Men zou haast meenen hier met een compliment van Kant aan de mathematici te doen te hebben — maar neen, het moet wel degelijk een verwijt beteekenen. Hoort hem slechts verder: »in onzen tijd hebben wij nog geene dynamische grondstellingen, op welke wij met recht kunnen voortbouwen. Ons geschrift, dat de ware maat der krachten belooft te geven, zal het gemis aanvullen. Men mag wel hopen het doel te bereiken, daar het een der besten in deze soort van beschouwing (Musschenbroek) niet gelukt is dit te bereiken." Aan het slot van zijn betoog verklaart hij zijn doel te hebben bereikt en op eene onweersprekelijke zekerheid te mogen aanspraak maken; met een enkel woord zal hij nog met zijne tegenstanders afrekenen. »De verwarring is veroorzaakt door de inmenging der mathesis, doch mijne beschouwing geeft den waren leiddraad in den doolhof; om dit aan te toonen was geene groote scherpzinnigheid noodig, slechts wat onpartijdigheid en evenwicht in de aandoeningen van het gemoed. Wanneer de zaak naar mijn voordeel uitvalt: dan is het aandeel in de eer, die mij overblijft, zoo gering, dat ik niet vrees, dat de eerzucht zich zoo kon vernederen, om mij dit te misgunnen."

Zijne verwachting is echter niet vervuld. Van al de bepalingen, stellingen, bewijzen en beschouwingen, die in zijn werk over de krachten en hare werking in de natuur worden gegeven, is geen enkel steekhoudend bevonden en in de weten-

schap overgebleven. Merkt men op, dat dit een der eerste werken van den wijsgeer is geweest, dan kan gewezen worden op een ander ongeveer veertig jaren later, dus tegen het einde van zijn loopbaan, geschreven handelende over de metaphysische gronden der natuurwetenschap, waarin hetzelfde onderwerp doch met geen gelukkiger uitslag wordt besproken. Om niet wijdloopig te worden zullen wij hiervan slechts de volgende uitspraak aanhalen. »Newton zegt in de voorrede van zijn werk: de geometrie is er trotsch op, dat zij met zoo weinig, dat zij van elders ontleent, zoo veel kan doen. Van de metaphysica kan men daarentegen zeggen: zij staat verlegen, dat zij met zooveel, als de zuivere wiskunde aanbiedt, toch zoo weinig kan uitrichten. Toch is dit weinige iets, dat zelfs de mathesis in hare toepassing op de natuurwetenschap onvermijdelijk noodig heeft, die zich derhalve, daar zij hier noodzakelijk van de metaphysica moet borgen, niet mag schamen, zich met haar in gemeenschap te vertoonen." Daarop volgen in vier hoofdstukken; de metaphysische grondslagen der phoronomie, der dynamica, der mechanica, en der phaenomenologie. Van de talrijke nieuwe bepalingen en beschouwingen, die ook hier worden gegeven, is evenmin eene in de natuurwetenschap staande gebleven.

Kant is in zijne natuurkundige bespiegelingen verder gegaan. Hij heeft eene theorie van het ontstaan van het wereldstelsel ontworpen, die op geene voldoende waarnemingen berust, noch met de wetten der beweging is overeen te brengen. Onafhankelijk van hem is later door Laplace eene dergelijke opgesteld, algemeen als de *neveltheorie* bekend. Hoeveel aantrekkelijks deze en overeenkomstige theorieën ook mogen bezitten, haar ontbreekt elke vaste grondslag. Telkens doen zich verschijnselen voor, die daarmede niet in overeenstemming zijn te brengen en doet zij vragen oprijzen, die voor geene juiste beantwoording vatbaar zijn, zoodat zulk eene theorie tegenwoordig meer

als de uiting van een spelend vernuft, dan als grondslag eener wetenschappelijke natuurbeschouwing wordt vermeld.

Dat de wijsgeerige natuurbeschouwing in onze dagen zeer is verzwakt, valt niet te ontkennen. Toch zijn hare sporen steeds terug te vinden. Nu eens verschijnt een geschrift met den titel: »het raadsel der zwaartekracht," waarin trouwens dat raadsel geen stap verder tot zijne oplossing wordt gebracht, een andermaal is het gewijd aan de philosophie der atomenleer, en stapelt de eene hypothese op de andere.

Soms echter openbaart zich de bespiegeling op krachtiger wijze en doet nogmaals luid hare trompet weerklinken. Dan dalen mannen van naam, als Thomson en Helmholtz, in de kampplaats af om aan het spiegelgevecht deel te nemen. Het strijdpunt bij uitnemendheid in de laatste jaren is het beginsel van het behoud der kracht of der energie, dat eenmaal vastgesteld tot tallooze beschouwingen aanleiding geeft. Dan wordt het tot een wet der natuur verheven op dezelfde wijze en met dezelfde argumenten als vroeger het hooggeroemde beginsel van de kleinste werking, dan wordt daaraan kracht van bewijs toegekend en worden verklaringen verworpen, alleen op grond, dat zij met de eeuwige natuurwet niet in overeenstemming zijn te brengen. Een ander maal loopt de strijd over de grondslagen der meetkunde en mechanica, de begrippen ruimte, tijd, stof. Daarbij worden oude argumenten van Kant uit de doos gehaald, opgepoetst, versierd; met nieuwen ijver wordt dan een strijd hervat, die voor geene beslissing vatbaar is, en steeds in denzelfden cirkel rond voert.

Hoe ver zijn wij hier verwijderd van de methode van natuuronderzoek door Newton voorgeschreven! Het wordt tijd, dat wij tot haar terugkeeren om hare ontwikkeling nategaan.

Moge Newton de eerste geweest zijn, die haar zoo scherp

heeft omschreven en nauwkeurig vastgesteld, zoo kan toch niet ontkend worden, — en hij zelf doet dit in zijne voorrede allerminst — dat zij reeds vroeger was toegepast. Terwijl de vele wijsgeerige stelsels uit de oudheid voor ons slechts historische waarde bezitten, staan de wetten en ontdekkingen van mannen als Archimedes, Apollonius en Hero van Alexandrië onvergankelijk in de wetenschap te boek. Nog steeds is de wet van Archimedes de grondslag der Hydrostatica en het werk van Apollonius een voortreffelijk leerboek voor de eigenschappen der kegelsneden.

Toen Coppernicus het middelpunt van het wereldstelsel van de aarde naar de zon verplaatste en daardoor zulk een geweldigen omkeer in de beschouwing der natuur bracht, werd hij niet geleid door eenige bespiegeling of vooropgestelde meening, maar louter door de berekening. Eene betrekkelijk geringe afwijking in de beweging der hemellichamen bleef hardnekkig bestaan, zoolang de aarde als het middelpunt werd beschouwd, en verdween eerst, toen hij dit naar de zon overbracht. Deze grond was hem voldoende voor zijn revolutionnair beginsel en is het steeds gebleven, want het rechtstreeksch, experimenteel bewijs voor de beweging der aarde in verschijnselen aan hare oppervlakte blijft, hoe lang ook gezocht, ontbreken. Galilei stelde de wetten van den vrijen val en van de beweging des slingers door waarneming en berekening vast en gaf langs denzelfden weg meerdere vastheid aan het stelsel van Coppernicus, zoozelfs, dat noch de banvloek der kerk, noch zijne eigene gedwongen afzwering daaraan afbreuk konden doen.

Reeds merkten wij op, hoe weinig vordering het stelsel en de methode van Newton gedurende zijn leven maakten; ten deele moet dit hieraan worden toegeschreven, dat hij kort na de eerste uitgave van werkkring veranderde en het onderwijs prijs gaf, zoodat hij geene leerlingen telde; doch voor het grootste gedeelte lag de oorzaak dieper. Het werk was zoover vooruit op

de ontwikkeling van zijne tijdgenooten, dat eerst latere geslachten de volle waarde konden erkennen. Langzaam maar zeker is dit gekomen. Met voldoening mogen wij hierbij wijzen op een tweetal geleerden van ons vaderland — beide hoogleeraren aan deze hoogeschool, zooals blijkt uit hunne beeltenissen, die in een bescheiden hoekje van onze senaatskamer prijken. Zij, 's Gravesande en Musschenbroek, behoorden tot de eersten, die krachtig de methode van Newton bevorderden door haar te verklaren en als de beste voor het natuur-onderzoek met woord en pen aan te prijzen.

Bleef in Engeland het nieuwe stelsel geruimen tijd rusten en werd daar zoo goed als niets tot uitbreiding en toepassing gedaan, in Frankrijk stond een klein, maar dapper leger op om het ingang te doen vinden. Van de eene zijde werkte de populaire maar juiste uiteenzetting van Voltaire uiterst gunstig op de verspreiding, van de andere zijde werd het door een geleerde als Euler aangegrepen, die aan de methode eene grootere uitbreiding gaf door haar in een analytisch gewaad te steken en verschillende onderwerpen nader uit te werken. Krachtig werd deze arbeid voortgezet door d'Alembert, Clairaut, Lagrange, Legendre, eindelijk Laplace, die haar tot volmaking bracht. Van hem is de uitspraak: »het werk van Newton is het hoogste produkt van den menschelijken geest." Alle latere waarnemingen zoowel als berekeningen bevestigden op schitterende wijze zijne leer omtrent den bouw en de bewegingen van het wereldstelsel. De ingewikkelde theorie der storingen, dat is van den invloed, die de onderlinge aantrekking der planeten op hare banen uitoefent, werd op denzelfden grondslag gebouwd en sloot geheel op het oorspronkelijke stelsel. De ontdekking der planeet Neptunus, waarvan de aanleiding niet zoo als gewoonlijk in de waarneming, maar in de theorie lag, was eene verrassende proef op de som die vooral tot de populariteit van het stelsel bijdroeg en het ook onder het volk voor goed de zege-

praal boven vroegere theorieën en vooroordeelen verzekerde. Elke komeet, die met pluim of staart versierd aan den sterrenhemel verscheen en zijne eentonigheid kwam afbreken, leverde eene nieuwe bijdrage; — de onderlinge beweging der dubbelsterren, een voorwerp van onderzoek uit lateren tijd, bleek naar dezelfde wetten als die van het planetenstelsel plaats te hebben en leerde, dat de werking der aantrekkingskracht zich tot in de onpeilbare diepte van het heelal uitstrekt.

Zoo ontwikkelde zich naast de wijsgeerige, de mathematische theorie omtrent het heelal, tot zij de vaste plaats op het gebied der menschelijke kennis had veroverd, die zij thans nog bezit. Hare voortreffelijkheid heeft zij te danken aan de wiskunde, wier uitspraken onomstootelijk zijn. Het scherpste middel toch van uitdrukking en onderzoek is de algebraïsche formule. Van de eenvoudigste af — zijnde de betrekkingen der vier elementaire hoofdbewerkingen — tot de meer saamgestelde die in de leer der functiën worden aangetroffen, geeft zij het juiste verband tusschen de grootheden weer, en zijn alle gevolgen daaruit afgeleid volkomen streng en zeker. In verdeeling en meting reikt zij verder dan de fijnste hulpmiddelen van het proefondervindelijk onderzoek. Terwijl de laatste hoe volkomen ook steeds eene grens hebben voor de nauwkeurigheid, heeft het mathematisch verband tusschen de lijnen eener figuur die niet, en kan de eene uit de andere berekend worden met eene mate van juistheid, zoo groot als men zichzelven stellen wil. Zoo kan men den omtrek eens cirkels met fijne werktuigen meten tot in honderdste, duizendste of millioenste deelen van den straal; doch wat is deze nauwkeurigheid vergeleken met die van het mathematisch verband tusschen beide lijnen, waaruit dezelfde grootheid kan berekend worden tot in breuken, die door een onbeperkt aantal cijfers worden uitgedrukt. De gevolgen uit de juiste formule afgeleid zijn onomstootelijk; mogen zij hier of daar in botsing komen met vooroordeelen of vooraf opge-

vatte denkbeelden en worden afgewezen met een machtspreuk als: »dit laat zich niet voorstellen", of »dit is in strijd met het gezond verstand", onverbiddelijk keert zij met hare consequentie terug, kent geen wijken, en rust niet eer de vooropzette meening of apodiktische uitspraak als onjuist is prijs gegeven.

Juist die kracht der formule eischt echter groote omzichtigheid in het gebruik. Verkeerd toegepast voert zij ongetwijfeld op dwaalwegen, te erger omdat het middel zulk eene groote macht heeft. Uit dit oogpunt beschouwd is zij niet beter te vergelijken dan met een vuurwapen, dat groot onheil kan aanrichten, wanneer het in handen van ongeoefenden geraakt.

De scherpe mathematische formuleering heeft in de wetenschap grooten dienst bewezen. Zij juist heeft meermalen in allerlei wijsgeerige bespiegelingen het ware van het valsche afgescheiden en daardoor een strijd beslist. Toen de Maupertuis zijne nieuwe wet over de kleinste werking der natuur had ontdekt, werd zij het onderwerp van een hevigen strijd, die eerst werd beslist toen Euler de juiste formule had aangewezen, waarin zij kon overgebracht worden en die hare toepassing beperkte. Door deze strenge formuleering is zij voor geheelen ondergang behoed en in de wetenschap staande gebleven. De strijd over het beginsel der levendige krachten, gedurende een halve eeuw door de grootste geleerden van Europa onderling gevoerd werd eerst opgelost toen Lagrange elk begrip scherp omschreef en het beginsel door eene mathematische formule uitdrukte; toen bleek, dat de oorzaak van den strijd hoofdzakelijk in wijsgeerige begripsverwarring was gelegen.

Deze gestrengheid in methode, deze scherpte en juistheid harer uitspraken hebben de macht der wiskunde op het terrein der natuurkundige wetenschappen verder uitgebreid. Meer en meer werd de overtuiging gevestigd, dat alle *verschijnselen* zijn *bewegingen*, en dus de wetten waaraan zij gehoorzamen uit de leer der beweging moeten ontleend worden. Die leer nu is een

tak der wiskunde geworden. Bij de oorspronkelijke begrippen van *grootheid* en *ruimte* behoeven slechts die van *tijd* en *stof* gevoegd te worden, om de leer zuiver mathematisch te ontwikkelen. Meer en meer heeft men alle nevelachtige beschouwingen en omschrijvingen uit haar gebied verwijderd, om er formulen en scherpe uitdrukkingen voor in de plaats te stellen.

Lagrange, Hamilton en Jacobi zijn hierin voorgegaan; in onzen tijd heeft Kirchhoff [1]) dit tot de uiterste grenzen gedreven. Volgens deze opvatting dient de mechanica om de bewegingen, die in de natuur plaats hebben te *beschrijven* en wel volledig en op de eenvoudigste wijze. Dan is de *snelheid* niets anders dan eene eerste differentiaal-verhouding van den weg ten opzichte van den tijd, de *versnelling* eene tweede overeenkomstige differentiaal-verhouding, de *kracht* een samenstel van versnelling en een factor die van de natuurlijke constitutie en niet van de beweging van het aangrijpingspunt afhangt. Elk *beginsel* is een karakteristieke vorm waarin de bewegingsvergelijkingen kunnen overgebracht worden — elke *wet* een integraal dezer vergelijkingen, — elk *stelsel* eene verklaring en beschrijving eener samenhangende reeks van verschijnselen, slechts zoo lang geldende, tot een ander nog beter, nauwkeuriger of algemeener het verband uitdrukt. In die opvatting is het oordeel uitgesproken over het geliefkoosde denkbeeld der »eeuwige en onvergankelijke natuurwetten", is het niet onmogelijk, dat ook het stelsel van Newton omtrent den bouw en de bewegingen van het heelal een einde neemt en in de toekomst bij toenemende scherpte van waarnemingen door een ander wordt vervangen, waarvan het eerste slechts een bijzonder geval uitmaakt. Langs dezen weg worden alle metaphysische beschouwingen, alle wijsgeerige bespiegelingen uit het gebied der theoretische natuurwetenschap verwijderd en slechts scherpe formuleering, juiste omschrijving, mathematische

1) Vorlesungen über Mathematische Physik. Mechanik.

behandeling toegelaten. Zoo is de potentiaal, dat gewichtige hulpmiddel in de leer der electriciteit, wel beschouwd niets anders dan een bepaalde integraal; de wet der kleinste werking de variatie van een integraalvorm, de wet van het behoud der levendige kracht, eene algebraïsche vergelijking, die leert onderscheiden, wanneer zij geldt en wanneer zij hare beteekenis verliest.

Slechts op deze wijze was het mogelijk het onderzoek naar de moleculaire bewegingen en overeenkomstige verschijnselen aan te vatten, een onderzoek dat in deze eeuw is begonnen en thans in de theoretische natuurbeschouwing aan de orde van den dag is. Hield in de vorige de theorie der bewegingen in de wereldruimte alle hoofden bezig, thans is dit het geval, zooals door Thomson werd voorspeld met die der oneindig kleine bewegingen in de stof, die zich in de verschijnselen van geluid, warmte, licht en electriciteit openbaren. De methode door Newton tot onderzoek van de bewegingen aan den sterrenhemel voorgeschreven, wordt thans in gewijzigden vorm maar in gelijken geest op deze verschijnselen toegepast. Nog kort geleden hoorden wij van deze plaats de taak der proefondervindelijke natuurkunde omschrijven als *meten* [1]). Is dit juist, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand. Het meten levert toch niets anders dan lange lijsten van cijfers, met groote zorg en scherpzinnigheid, zoowel in het bedenken en samenstellen der meetwerktuigen als in het juist gebruik, het elimineeren of bepalen der fouten, verkregen. Doch welke waarde zouden die lange lijsten hebben, wat zouden zij anders zijn dan dorre statistische getallen, indien niet werd aangenomen, dat die getallen in onderling verband genomen de natuurwet zullen leeren kennen? Het opsporen van dit verband is de taak der theorie, zij legt het neer in formulen en leidt hieruit gevolgen af, die opnieuw met de waar-

1) H. Kamerlingh Onnes. Redevoering over de beteekenis van het quantitief onderzoek in de natuurkunde. Leiden, E. J. Brill. 1882.

nemingen moeten vergeleken worden. Blijkt het verband proefhoudend onder alle omstandigheden, dan wordt het tot wet verheven; openbaren zich echter afwijkingen, die niet verklaard kunnen worden, dan gaat het niet aan om de waargenomen verschijnselen te verwerpen, omdat zij niet passen in eene vooropgestelde theorie of natuurwet — dan moet juist de laatste worden prijsgegeven en door eene andere vervangen, die beter het verband uitdrukt. Op dit gebied is thans de wetenschappelijke strijd in vollen gang; welk groot aandeel hierin door onze vaderlandsche geleerden wordt genomen, behoef ik niet meer uit een te zetten.

Ontleent op deze wijze de moderne natuurbeschouwing een groot deel van hare kracht aan de mathesis, omgekeerd heeft ook de eerste voordeelig op de ontwikkeling der laatste gewerkt. Verscheidene harer schoonste hoofdstukken hebben het ontstaan te danken aan de vragen, haar door het natuuronderzoek gesteld. Zoo veroorzaakte het stelsel van Newton eene verbazende uitbreiding van de eigenschappen der kromme lijnen en oppervlakken van den tweeden graad; — het vraagstuk der trillende snaren gaf aanleiding tot de theorie der partiëele differentiaal-vergelijkingen; — de variatie rekening werd door Lagrange ingevoerd voornamelijk ten behoeve van de toepassing zijner dynamische grondvergelijkingen. Zoo gingen theorie en waarneming hand aan hand; en werkten aan elkanders ontwikkeling. Nu eens was de theorie vooruit, leerde figuren en bewegingen kennen, die eerst later werden waargenomen, dan weer bracht de proefneming verschijnselen aan het licht, waarvan de verklaring lang op zich deed wachten.

Op die wijze heeft ook de zuivere wiskunde zich in den laatsten tijd sterk ontwikkeld en eene menigte nieuwe theorieën en methoden aan de vroegere toegevoegd. Niet alle

hebben zooveel belang voor de toepassing, als de uitbreiding die Newton aan de wetenschap heeft gegeven. Doch het valt zoo moeilijk hierover een juist oordeel te vellen. Menige theorie scheen aanvankelijk onvatbaar voor toepassing, terwijl lang na hare wording het nut voor den dag kwam. Zoo kende men vroeger slechts de positieve grootheden; — de negatieve werden door de theorie vooropgesteld, aanvankelijk zonder toepassing; later bleek welk uitgestrekt gebruik daarvan kon gemaakt worden. Intusschen ging de theorie op dezen weg verder en vond de *complexe* grootheden, aanvankelijk *imaginaire* genoemd; zij toonde aan dat deze het geheele vlak innemen, waarop de positieve en negatieve slechts éénе richting aanwijzen. Lang duurde het eer eenig gebruik van deze schijnbaar nuttelooze grootheden werd gemaakt, thans is het gekomen en zijn reeds fraaie toepassingen op mechanisch en natuurkundig gebied gevonden, die eene groote uitbreiding doen vermoeden. Zoo kan het *onbestaanbare* van gisteren het *gebruikelijke* van heden worden. Hoe menigmaal wordt den draak gestoken met de zeeën van algebraïsche formulen, die uit elkander worden afgeleid en waarvan nog geene enkele is toegepast — doch wie kan beweren dat niet een van deze misschien na langen tijd het antwoord zal geven op eene vraag, wier oplossing onmisbaar is voor een natuurkundig onderzoek? De niet-Euclidische meetkunde, die het theorema der evenwijdige lijnen verwerpt en de leer der figuren onafhankelijk daarvan opbouwt, wordt zelfs door wiskundigen van naam eene betreurenswaardige afdwaling genoemd; toch heeft zij tot de ontwikkeling der wetenschap bijgedragen door den vinger te leggen op zwakke plaatsen en daardoor de noodzakelijkheid aan te toonen, om de oude bepalingen van Euclides door nieuwe en ruimere te vervangen.

Bedenkelijker dan de genoemde uitbreidingen is eene, welke de meetkunde in den laatsten tijd heeft ontvangen. Het is de meetkunde in meer dan drie afmetingen. Terwijl wij toch met

voldoende zekerheid weten, dat de ruimte, waarin al het geschapene zich bevindt, drie afmetingen heeft, zoodat nooit eene figuur meer dan deze drie kan bezitten, worden de eigenschappen nagegaan van figuren die vier, vijf, ja in het algemeen *n* afmetingen hebben en formulen afgeleid waarin zij liggen opgesloten. Ongetwijfeld ligt het nut dezer beschouwingen zeer op den achtergrond en toch, wie zal ze veroordeelen, wanneer men nagaat, niet alleen dat de methode van bewerking volkomen streng is, maar ook, dat de aldus verkregen eigenschappen sluiten op de bekende van de figuren met drie en twee afmetingen, zoodra men van het algemeen tot het bijzonder besluit, of voor *n* de getallen 3 en 2 in de plaats stelt? Slechts waar dwaze toepassingen worden gemaakt, zooals deze, dat de ruimte met vier afmetingen de zetel zou zijn van het spiritisme, vervalt men tot dwalingen; maar hiervoor is de wetenschap toch waarlijk niet aansprakelijk. De theorie streeft steeds naar generalisatie en beschouwt de uitkomsten der waarneming als bijzondere gevallen van veel algemeener verbintenissen; op dien weg heeft zij menigmaal verband gebracht tusschen verschijnselen, die aanvankelijk als geheel onafhankelijk werden beschouwd.

Het gevaar voor de wiskunde ligt niet bovenaan in de tallooze uitbreidingen, de vele nieuwe methoden, de invoering der symbolen — die hun glansrijken intocht in de exacte wetenschappen hebben gehouden en op dat gebied reeds een gewichtige rol vervullen — eer dreigt het van onderen. De grondbeginselen der wiskunde, een noodzakelijk element in de verstandelijke ontwikkeling der jeugd, moeten bovenal de gestrengheid bewaren, waardoor zij zich van de vroegste oudheid hebben onderscheiden. Dat is haar kenmerk en tevens hare kracht. Waar neiging bestaat om die gestrengheid op te offeren aan schijnbaar fraaie, werkelijk nevelachtige voorstellingen en omschrijvingen — zooals in menig modern leerboek is te vinden — wordt niet alleen haar karakter miskend, haar vaste grond-

slag ondermijnd, maar ook het doel voorbij gestreefd. Want het is eene dwaling te meenen, dat de gestrengheid der mathesis ook in de beginselen eene afstootende werking op het jeugdig gemoed heeft. Daarentegen — het is niet alleen hare kracht, maar ook hare aantrekkelijkheid. Waar de jeugd zich in den regel moet neerleggen bij het gezag van leermeester of leerboek, is het haar zonderling maar aangenaam te moede een vak van studie te ontmoeten, dat van den aanvang af het oordeel van den leerling inroept en den invloed uitsluitend door zijn eigen begrip laat gelden. Een vak, dat een ieder terstond in staat stelt door eigen nadenken, door eigen werkzaamheid verder te komen, dat zooveel gelegenheid tot oefening aanbiedt en elke inspanning door een bepaald, in den regel verrassend resultaat beloont. Zegt mij niet, de jeugd heeft het vak als vervelend en onaantrekkelijk veroordeeld! Waar dit oordeel wordt aangetroffen, zoekt de oorzaak dan niet in het vak, maar óf in de stompzinnigheid van den leerling, óf en allermeest in den leeraar, die de gave mist om het vak behoorlijk tot zijn recht te laten komen, of zich de inspanning niet wil getroosten om zich behoorlijk voor zijn onderwijs voor te bereiden. Want het behoeft waarlijk van deze plaats geen nader betoog, hoe juist dat onderwijs de sterkste inspanning en de meeste kennis vereischt, waar beide het minst worden ten toon gespreid.

Is de wiskunde streng in hare contrôle op andere wetenschappen, allermeest en het strengst controleert zij zich zelve. Met het oog op den onverbreekbaren band, die al hare deelen vereenigt en maakt dat geen stap op haren weg kan gedaan worden zonder de voorgaande te hebben afgelegd, kan men zeggen: de wiskunde is de wetenschap, die nooit vergeet en nooit vergeeft. Doch van de andere zijde is zij de edelmoedigste en onbaatzuchtigste der wetenschappen, want zij verleent haar hulp, waar die slechts wordt ingeroepen, hetzij als grondslag voor

het onderzoek der natuur, hetzij in de technische vakken voor het bouwen van een brug, het boren van den tunnel in de juiste richting, het opwerpen van dijken en dammen tot weerstand tegen den vloed. Hierbij laat zij zich niet weerhouden door de miskenning, die haar zoo menigmaal te beurt valt, allermeest van hen, die door haar het best zijn geholpen en den ondank, even als in het maatschappelijk leven, trachten te verbergen achter den dekmantel der geringschatting.

Is de wiskunde voornamelijk hulpwetenschap, tevens is zij *onafhankelijk*, want zij behoeft voor hare eigene ontwikkeling niet de hulp van andere. Nooit betreedt zij een gebied zonder onderzoek; en verlaat onmiddellijk het terrein, waar zij niet thuis behoort.

De wiskunde is *geduldig* en haast niet. Meer dan duizend jaar lag de theorie der kegelsneden, reeds door Apollonius in de oudheid ontwikkeld, ongebruikt en bijna vergeten; al dien tijd meende men dat deze uitbreiding doelloos was, omdat de natuur slechts naar de rechte lijn en den cirkel werkt. Eindelijk kwam Kepler tot andere inzichten en ontdekte de elliptische banen; gelukkig was het eeuwenoude werk van Apollonius daar, om hem de onmisbare eigenschappen der kegelsneden te leeren kennen.

Zoo zal het ook in de toekomst gaan. De theorieën omtrent grootheden en vormen, die nog in het geheel geene toepassing vinden, zullen in later dagen de raadselen oplossen, die de natuur hare beoefenaren voortdurend opgeeft. Want de natuurkundige onderstellingen volgen elkander op en verdwijnen zonder een spoor achter te laten, maar de wiskundige waarheden blijven. Zij zijn niet gebonden aan tijd, want de eigenschappen door den ouden Pythagoras ontdekt houden stand; — noch aan ruimte, want zij gelden door het geheele heelal, en indien eenige kennis gemeen is aan bewoners van verschillende wereldbollen, dan is het die der grootheden en figuren.

De cijfers liegen niet! Nadat Leverrier het bestaan eener tot dusver onbekende planeet door middel van de theorie had aangetoond en zij daarna ook aan den sterrenhemel werd ontdekt, bedacht men, dat Lalande dit hemellicht lang te voren moest hebben waargenomen, toen hij met zijn kijker het gedeelte van den sterrenhemel onderzocht, waar zij zich ophield. Men snuffelde zijne papieren na en werkelijk vond men onder de oorspronkelijke opteekening zijner waarnemingen de ster opgenomen. Doch wat was geschied? Lalande had de waarnemingen omtrent deze hem onbekende ster doorgehaald, omdat zij zulke zonderlinge afwijkingen vertoonde. Hij meende, dat de waarnemingen, die zoo weinig met de regelmaat der andere overeenkwamen onjuist waren, althans niet vertoond konden worden en schrapte ze daarom weg. Had hij ze behouden en de oorzaak der afwijkingen nagegaan, hij zou de nieuwe planeet ontdekt hebben, lang voor de theorie hare plaats aan den hemel aanwees!

De methode van Newton, de toepassing der wiskunde op de natuurwetenschap breidt zich steeds meer uit. Sterrekunde en natuurkunde in engeren zin zijn voorgegaan bij het steunen op hare hulp en hebben zich daarbij goed bevonden. Aarzelend volgt de scheikunde op dien weg, nog rondtastend in de nevelen van theorieën, die in staat van wording verkeeren en elkander verdringen als de baren der zee. Ook op het gebied der beschrijvende natuurwetenschappen worden vele verschijnselen door toepassing der mathesis verklaard. Zoo blijkt het menschelijk en dierlijk lichaam een der schoonste stelsels van bewegelijk en toch stabiel evenwicht te zijn; — de bloedsomloop een hydrodynamisch proces overeenkomende met de strooming eener vloeistof door nauwe buizen; het oog een lenzenstelsel, waarvan de beweging in alle richtingen op mechanische wijze wordt verklaard.

Moge buiten het gebied der natuurwetenschap en techniek de

rechtstreeksche toepassing der mathesis van weinig beteekenis geacht worden, toch valt niet te ontkennen, dat althans hare *methode* alom waardeering en navolging vindt. Of is het niet dezelfde gestrenge methode, naar welke de taalkenner arbeidt, wanneer hij uit de vergelijking der bronnen de veranderingen nagaat, die het handschrift in verloop van tijden heeft ondergaan? Evenzoo de geschiedvorscher, waar hij de oorzaken der gebeurtenissen opspoort en aantoont, hoe de wisselingen van een volksbestaan de onvermijdelijke gevolgen dezer oorzaken waren? De godgeleerde, waar hij met terzijdestelling eener bedriegelijke inspiratie door gestrenge kritiek der geschriften en overleveringen tracht te komen tot de kennis van den oorsprong en de ontwikkeling der verschillende godsdiensten? Werd de voortreffelijkheid der mathematische methode niet erkend door onzen grooten vaderlandschen wijsgeer, toen hij zelfs haren vorm overnam om zijn stelsel op te bouwen en voor te dragen? Huldigde niet de nederlandsche wetgever hare kracht, toen hij in het strafgeding de jury verwierp en den waarborg voor de gerechtigheid grondde, niet op eene *persoonlijke overtuiging* maar op het *bewijs* der misdaad?

»Ein durchgreifender Advocat in einer gerechten Sache, ein durchdringender Mathematiker vor dem Sternenhimmel erscheinen Beide gleich gottähnlich"! [1]) In deze uitspraak van den grooten dichter en wijsgeer ligt dezelfde overeenkomst opgesloten, die te meer mag gewaardeerd worden, omdat Göthe anders waarlijk geen hooge vereering betoont voor de wiskunde en hare beoefenaars.

[Het individueele leven van den mensch kan geen voorwerp van mathematisch onderzoek zijn, daar het veel te gecompliceerd is om aan abstracte wetten te worden onderworpen; zoodra echter een groot aantal menschen te gelijk wordt beschouwd en

1) Göthe. Sprüche in Prosa.

de wet hunner samenleving nagegaan, kunnen vele verschijnselen van het individueele leven worden geëlimineerd en blijft een verband bestaan, dat onafhankelijk van wisselvallige invloeden, soms in mathematischen vorm wordt gebracht, zoodat ook de wiskundige bewerking daarop van toepassing is. Zoo is de duur van het individueele leven niet te bepalen, doch wel kan van een aanzienlijk aantal menschen met groote waarschijnlijkheid worden gezegd, hoevelen na verloop van een bepaalden tijd in leven zijn. Zoo valt op het arbeidsvermogen van elke persoon afzonderlijk niet te bouwen, daar ongeval, ziekte en dood er elk oogenblik een einde aan kunnen maken. Toch kan het als onderdeel van een groot geheel ook voor de toekomst met meer of minder waarschijnlijkheid in rekening worden gebracht. Nauwelijks zijn zulke verwantschappen opgesteld of de hulp der wiskunde wordt ingeroepen om naar hare strenge methode daaruit allerlei gevolgen af te leiden, die van groot belang zijn voor de samenleving. Het ligt niet op mijn weg thans hieromtrent in bijzonderheden te treden; slechts wenschte ik er op te wijzen, hoe hier een uitgestrekt veld van toepassing is geopend, dat eerst sedert korten tijd is betreden, maar in de toekomst rijke vruchten voor de samenleving belooft.]

Keeren wij nog eenmaal en voor het laatst tot de *Philosophia naturalis* terug. Zij, door Newton gevestigd, aanvankelijk worstelend met tegenkanting en vooroordeel heeft zich eene duurzame plaats verzekerd op het uitgestrekt gebied der wetenschap. In Engeland, haar geboorteplaats, is zij onder haren waren naam een tak van kennis gebleven en wordt als zoodanig op de lijst der academische lessen vermeld, als titel op vele werken aangenomen. Ook bij ons was dit vroeger het geval. Tot voor weinige jaren heette de vijfde faculteit die der *Philosophia naturalis* en droegen hare waardigheidbekleeders den naam van *Phil. nat.*

doctor; deze eernaam vereenigde allen, die hunne studiën op het gebied der wis- en natuurkunde hadden volbracht.

Thans is het niet meer zoo. De nieuwe wet liet dezen naam verdwijnen. Hij prijkt niet meer op den Series lectionum; — slechts als overlevering blijft hij in de taal der studenten voortleven. De algemeene titel is gesplitst in ik weet niet hoevele afzonderlijke doctoraten en daarmede de eenheid van wetenschap, de eenheid van studie verbroken.

Moge slechts die verandering van naam niet het voorteeken zijn van de daad! Moge de eenheid van wetenschap blijven voortleven, want de kennis der natuur laat zich niet kunstmatig splitsen naar de voorschriften eener gebrekkige wet!

Donker is het vooruitzicht voor de studie der wis- en natuurkundige wetenschappen aan de hoogeschool, de nieuwe wet heeft daaraan groot nadeel toegebracht. Reeds zien wij het aantal beoefenaren op onrustbarende wijze afnemen; gaat het zoo voort, dan zal weldra de laatste student in hare faculteit eenzaam door de straten van Leiden ronddwalen! — Doch laten wij onze stemming op dezen feestdag niet bederven door zwartgallige verwachtingen! Werpen wij liever een hoopvollen blik in de toekomst. De studie der wis- en natuurkundige wetenschappen, steeds met gunstigen uitslag in ons vaderland beoefend, zal niettegenstaande de belemmeringen haar aanhang behouden en niet ondergaan. Slechts moeten wij den duisteren tijd doorleven. Doch wanneer de gevolgen zich ook naar buiten doen gevoelen, zal deze een einde moeten nemen en de studie der natuur aan de hoogeschool in haren vroegeren luister worden hersteld!

Al keert daarbij de oude naam niet terug, toch zal hare richting steeds worden aangewezen door de *Philosophia naturalis*; haar vaste grondslag gelegen blijven in de *principia mathematica*!

AANTEEKENING.

Ter aanvulling en rechtvaardiging van het oordeel, dat in de voorgaande bladzijden over de beschouwingen van Kant omtrent de philosophie der natuur is uitgesproken, wijs ik behalve op zijne geschriften: »Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte" »Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels" en »Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft", waaraan hier slechts zeer weinige uitspraken konden ontleend worden, op de uitvoerige behandeling van hetzelfde onderwerp in het met goud bekroonde prijsschrift van Dr. E. Dühring: »Kritische Geschichte der allgemeinen Principien der Mechanik" 3e Abschnitt 5e Capitel. (Philosophische Einwirkingen), waar hetzelfde onderwerp in gelijken geest doch veel uitvoeriger wordt behandeld. Dat ik hiermede geenszins afbreuk wilde doen aan de overigens zoo hooge verdiensten van den grooten wijsgeer behoeft geen nader betoog.

Tot nadere toelichting van het gezegde omtrent de wet van het behoud der kracht of energie moge dienen, dat ik de waarde daarvan voor de experimenteele physica volstrekt niet wensch te ontkennen of te verkleinen. Slechts meen ik te moeten opkomen tegen beschouwingen en gevolgen, die van louter metaphysischen aard zijn, even als vroeger die van de Maupertius over het beginsel der kleinste werking. Zoodanige voorstellingen zijn o. a. te vinden in Helmholtz' Populäre wis-

senschaftliche Vorträge (über die Erhaltung der Kraft), overigens zoo schoon gedacht en geschreven, dat zij door hen, die een ruimen blik in de nieuwste natuurbeschouwing wenschen te verkrijgen, niet genoeg gelezen en bestudeerd kunnen worden. Maar vooral heb ik het oog gehad op den strijd door Helmholtz en Thomson van de eene zijde gevoerd tegen Weber, Neumann en Zöllner aan de andere over de wetten der electriciteit en daaruit afgeleide gevolgen. Hem, die hieromtrent op de hoogte wil komen, verwijs ik naar het »Handbuch der theoretischen Physik von Thomson und Tait, autorisirte deutsche Uebersetzung von Helmholtz und Wertheim" vooral naar de voorrede tot het 2e deel door Helmholtz geschreven; en verder wat de andere zijde betreft naar W. Weber's »Elektrodynamische Maassbestimmungen" (Leipzig 1871) en Zöllner's »über die Natur der Kometen" Helmholtz' wijsgeerige beschouwingen over de grondslagen der wiskunde vindt men voornamelijk in zijne verhandelingen »über den Ursprung und die Bedeutung der geometrischen Axiome" en »über die thatsächlichen Grundlagen der Geometrie."

II.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1882—1883.

	Godgeleerdheid.	Rechten.	Geneeskunde.	Wis- en natuurk.	Letteren	Totaal.
voor alle lessen	27	165	210	21	43	466
voor ééne les. .		6		2	5	13
voor twee lessen		3		2	4	9
Totaal	27	174	210	25	52	488

Ingeschreven voor de						
1e maal.	2	30	41	4	11	88
2e »	8	30	42	2	14	96
3e »	5	54	31	4	10	104
4e »	1	28	29	4	3	65
5e »	4	14	18	2	6	44
6e »	5	9	17	3	5	39
7e »	2	6	21	2	2	33
8e »			8	4	1	13
9e »		3	2			5
10e »			1			1

III.

PROMOTIEN.

van 23 September 1882 tot 13 Juli 1883.

(Alle promotiën, waarbij het tegendeel niet wordt vermeld, zijn privaat).

In de Rechtswetenschap.

1882.

29 September. William Robert Veder, van Dordrecht. Proefschrift: »Historische Kenschets van den privaatrechtelijken toestand der vrouw in ons burgerlijk wetboek."

7 October. Izak Alexander Nederburg, van Batavia. Proefschrift: »Het staatsdomein op Java."

25 October. Adrianus Cornelis Crena de Jongh, van Dordrecht. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over Art. 207 der Wet van 3 Maart 1881 in verband met § 153—164 vau het Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich."

31 October. Adrianus Slotemaker, van Molenaarsgraaf. Proefschrift: »Een en ander over preventieve hechtenis en hare toerekening op de hoofdstraf."

16 November. Karel Jan Philips, van Amsterdam. Proefschrift: »Het overgaan van verbintenissen op »Rechtverkrijgenden" naar aanleiding van Art. 1354 van het Burgerlijk Wetboek."

23 November. Bernard Winold Filip Kronenberg, van Deventer. Proefschrift: »Iets over de ontzetting van rechten volgens het nieuwe wetboek van strafrecht."

9 December. Isäac Mortier Hijmans, van Amsterdam. Proefschrift: »De cassatie in strafzaken volgens het Fransche en Duitsche, vergeleken met het Nederlandsche recht."

11 Decembeı. Willem van Rappard, van Padang. Stellingen.

16 December. Valerius Geertruidus Andringa Boll, van Gorinchem. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over aanneming van schenkingen Artt: 1721 en 1722 B. W.

18 December. Jan Jacob Henny, van Zutphen. Proefschrift: »De verplichting van den verkooper tot levering."

21 December. Nicolaas Pelinck, van Assen. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over Art. 1244, 1245 en 1246 B. W."

1883.

16 Januari. Theodorus Johannes Antonius Duijnstee, van 's Gravenhage. Proefschrift: »De gemeenschap van winst en verlies."

6 Februari. Anton Willem Cornelis Wentholt, van Alkmaar. Proefschrift: »Spel en weddingschap."

15 Februari. Abraham Jacobus Frederik Fokker, van Zierikzee. Proefschrift: »Het bestuur van het waterschap Schouwen."

15 Februari. Hanibal Casimirus Joannes Testa, van Tripoli. »Stellingen."

17 Februari. Abraham Daniël Theodoor Gevers, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Art. 44 der Gemeentewet."

9 Maart. Laurens van den Berch van Heemstede, van Leiden. Proefschrift: »Nul exepté le Roi ne plaide par Procureur."

17 Maart. Charles Enschedé, van Haarlem. Proefschrift: »Het karakter van »Huur" benevens zijne toepassing in het faillissement."

20 Maart. Jan van Giffen, van 't Meer bij Heerenveen.

»Proefschrift: »Ontdekking van het misdrijf op heeterdaad in verband met preventieve hechtenis."

9 April. Marinus Teunis de Baat, van Sliedrecht. Proefschrift: »Rebellie (Wederspannigheid)."

16 April. Hendrik Richard Adrianus Boonen, van Noordwijk-Binnen, Proefschrift: »Art. 828 B. W."

1 Mei. Michiel Marinus de Lange Boom, van Tholen. Proefschrift: »De Duitsche wetgeving op den burgerlijken stand, vergeleken met het Nederlandsch B. W."

11 Mei. Samuel Muller Hzn, van Rotterdam. Proefschrift: »Onze wijze van Grondwetsherziening."

12 Mei. Hendrik Egbert Eduard Lagerwey, van Westbroek. Proefschrift: »Het karakter der ongeldigheid van overeenkomsten op grond van minderjarigheid, historisch ontvouwd."

25 Mei. Marinus Paulus Hendrik Wiercx, van 's Gravenhage. Proefschrift: »De voogdij van regenten."

26 Mei. Herman Louis Israels, van Groningen, met lof. Proefschrift: »Internationaal huwelijksgoederenrecht."

6 Juni. Alexander Carolus van Blommestein, van Samarang. Proefschrift: »Is de curator van den krankzinnige en van den verkwister bevoegd om eene rechtsvordering tot ontkenning van een kind (action en désaveu) voor den onder curateele gestelde in te stellen."

6 Juni. Eelco Schaafsma, van Dockum, Proefschrift: »De nietigheid van koop en verkoop van eens anders goed."

14 Juni. Johannes Marius van Stipriaan Luiscius, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Het tijdstip waarop de falliet het beheer zijner goederen verliest."

16 Juni. Ludovicus Johannes Martinus Nelissen, van Bergen op Zoom. Proefschrift: »Wie draagt vóór de levering bij herhaalden verkoop het gevaar?"

23 Juni. Claes Johannes Prakken, van Dantumawoude, met lof. Proefschrift: »Proeve van een historisch-staatsrechtelijk on-

derzoek naar de Wetgeving der Provinciale staten van Friesland ten opzichte van de zeewaterkeerende waterschappen na 1850."

25 Juni. Jan Albarda, van Leeuwarden. Proefschrift. »Iets over boedelscheiding."

26 Juni. Ocker Johan Repelaer van Molenaarsgraaf, van 's Gravenhage, met lof. »Stellingen."

2 Juli. Hugo Krabbe, van Leiden, met lof. »Stellingen."

2 Juli. Tjebbe Maas, van Makkum. Proefschrift: »Eenige opmerkingen naar aanleiding van Art. 21. van het Wetb. van Kooph."

3 Juli. Eugenius Johannes Baptista Josephus Maria Verheijen, van 's Hertogenbosch. Proefschrift: »Een en ander over occupatie of toeëigening."

4 Juli. Pieter Jan Bijleveld, van Arnhem. Proefschrift: »Art. 293 Wetboek van strafrecht. (Wet van 3 Maart 1881. Stbl. 35)."

7 Juli. Louis Jean Anne Schuurbeque Boeije, van Middelburg. Proefschrift: »Art. 1503 B. W."

7 Juli. Eduard Rijke, van Leiden. Proefschrift: »Art. 1554 B. W."

7 Juli. Willem Justinus Philip Jacob van der Duijn, van Breda. Proefschrift: »Eenige beschouwingen naar aanleiding van Art. 116 der Provinciale Wet."

7 Juli. Johan François van der Lek de Clercq, van Zierikzee. »Stellingen."

In de Staatswetenschap.

1882.

4 October. Pieter Hendrik Jan Jacob Ras, van Amsterdam. »Eenige opmerkingen over Art. 23 der Gemeentewet."

11 December. Willem van Rappard, van Padang, Proefschrift: »Iets over de regeling der tramways."

1883.

15 Februari. Hanibal Casimirus Joannes Testa, van Tripoli, Proefschrift: »Oorlogscontributie."

26 Juni. Ocker Johan Repelaer van Molenaarsgraaf, van 's Gravenhage, met lof. Proefschrift: »De onschendbaarheid van de leden der volksvertegenwoordiging."

2 Juli. Hugo Krabbe, van Leiden, met lof. Proefschrift: »De burgerlijke staatsdienst in Nederland."

7 Juli. Johan François van der Lek de Clercq, van Zierikzee. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over de regeling van het Belgische Kiesrecht."

In de Klassieke Letteren.

1883.

13 Juni. Willem Caland, van Brielle, Proefschrift: »De nummis M. Antonii III viri vitam et res gestas illustrantibus commentatio.

23 Juni. Johannes Fredericus Houwing, van Blokzijl. Proefschrift: »De Romanorum legibus sumptuariis."

13 Juli. Nicolaas Jacob Andriessen, van de Zijpe. Proefschrift: »De fide et auctoritate scriptorum ex quibus vita Tiberii cognoscitur disputatio."

In de Geneeskunde.

1882.

23 September. Paul Henri Simon Thomas, van Leiden, Proefschrift: »Over decapitatie."

12 October. Gerardus Jacobus Rinkel, van Hilversum, Proefschrift: »Retroversio uteri gravidi."

19 October. Cornelius Johannes Ludovicus Feith, van Heino. Proefschrift: »Over Coma diabeticum."

28 October. Jan Leendert Johannes de Glopper, van Ellemeet. Proefschrift: »De hydrobromas homatropini."

9 November. Petrus Broekhoff Jzn, van Aalsmeer. Proefschrift: Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek 1880—1881."

17 November. Cornelius Johannes de Bruyn Kops, van Delft. Proefschrift: »Eenige gevallen van typhus abdominalis."

25 November. Combertus Pieter Burger, van Doesburg. Proefschrift: »Over hepatitis suppurativa."

30 November. Willem Coert, van Hendrik-Ido-Ambacht. Proefschrift: »Over den invloed van de houding van het lichaam op endocardiale geruischen."

30 November. Johannes Catharinus van Schilfgaarde, van Zoeterwoude, met lof. Proefschrift: »Trauma en constitutie, beschouwingen over de theorie van Verneuil."

14 December. Anne Carolus van Dijk, van Leiden. Proefschrift: »Wondbehandeling met Jodoform."

19 December. Jan Willem Gerhardus Meerstadt J.W.Gzn., van Zutphen. Proefschrift: »Bijdrage tot de Casuistiek der Chorea minor.

21 December. Auke Pollius Ferwerda, van Heeg. Proefschrift: »Bijdrage tot de statistiek der einduitkomsten na gewichts-resecties bij tuberculeuse aandoeningen."

1883.

10 Maart. Adrianus Willem Marinus van Deventer, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Over Coxitis."

12 Maart. Emile Schreinemacher, van Maastricht. Proefschrift: »Over resectio-pylori."

2 April. Arnoldus Marius Nortier, van Rotterdam. Proefschrift: »Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden gedurende den cursus 1881—1882."

14 Juni. Cornelis Anthonie Molenaar, van Waddinxveen. Proefschrift: »Over het wezen der Encephalopathia saturnina."

16 Juni. Rommert Brandsma, van de Lemmer. Proefschrift: »Over de vernauwingen van het strottenhoofd na tracheotomie bij croup en diphtheritis."

22 Juni. Arend Jan Jelgersma, van den Helder. Proefschrift: »Het onderzoek van het gezichtsvermogen der manschappen,

bestemd voor dén Militairen dienst in Nederland, van 1816 tot heden."

6 Juli. Arius Julius Johannes Kloppert, van Delft. Proefschrift: »De plaatselijke behandeling der meest voorkomende ziekten van het middenoor."

In de Godgeleerdheid.

1882.

18 October. Jan Herman de Ridder Jr, van 's Gravenhage, *publiek*. Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis van het oudste Christendom."

1883.

1 Maart. Fredrik Pijper, van Hoogwoud, *publiek*, met lof. Proefschrift: »Jan Utenhove, zijn leven en zijne werken."

In de Plant- en Dierkunde.

1882.

17 October. Eduard Giltaij, van Rotterdam. Proefschrift: »Het collenchym."

In de Wis- en Natuurkunde.

1883.

10 Maart. Mattheus Jacobus Hubertus Houba, van Baarlo, Proefschrift: »Over de strooming van vloeistoffen door buizen."

IV.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE. [1]

Rect. Magn. P. VAN GEER.

1882.

Sept. (19 September 1882—18 September 1883).

21. **Gerardus Arnoldus Nicolaus Scheltema**, Amsterdam. 17, G.
» **Carel Lodewijk Bense**, 's Gravenhage. 18, G.
» **Philip Karel van Lissa**, Middelburg. 18, G.
» **Aloisius Joannes Gijzen**, Delft. 20, G.
» **Wilhelm Johan Lampe Jr**, 's Gravenhage. 18, G.
» **Christiaan Jonathan Duijster**, Leiden. 18, Ph.
» **Antoine Spruitenburg**, Nieuw Vennep. 21, G.
» **Dirk Schouwman**, Amsterdam. 22, G.
25 **Wijnandus Willem van Gelder**, Muntok. 19, G.
» **Nicolaas Frederik Elzevier Dom**, Schiedam. 16, G.
» **Herman Reinders**, Zwolle. 21, G.
» **Aart Willem van der Velde**, 's Gravenhage. 17, G.

---

[1]) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **Ph.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.

» **Dirk Karel Munting Jr**, Utrecht. 20, G.

» **Eduard Gustaaf Adolf van Siethoff**, 17, G.

» **Frans Vredenrijk Engelenburg**, Arnhem. 19, R.

26. **Lodewijk Unico Hendrik Constantijn Werndlij**, Zutfen. 19, G.

» **Teunis van den Hoorn**, Bodegraven. 18, G.

» **Johan Herman de Vries**, Leiden. 19, R.

» **Otto Schreuders**, Noordwijk. 17, L.

» **Dirk Pieter van Nouhuijs**, Leiden. 17, G.

» **Pieter Julius van Wijngaarden**, Rotterdam. 18, R.

» **Johannes Jacobus Koumans**, Delft. 23, G.

27. **Cornelis Groenewegen**, Rotterdam. 18, G.

» **Pieter Johan Gerard van der Meulen**, ambt Hardenberg. 20, R.

28. **Paul Loeff**, Koudekerk. 18, G.

» **Johann David Enderle**, Nijkerk 18 G.

» **Pieter Anne van Westrheene**, Rosendaal. 18, L.

» **Hadriaan van Nes**, Noordwijk. 16, G.

» **Marinus Antonie Jacobus Geluk**, Dinteloord. 20, G.

» **Eduard Löhnis**, Kralingen. 20, R.

» **Pieter Johan Marius van Seters**, Geertruidenberg. 19, G.

» **Adrianus Vethaken**, Weesp. 20, G.

29. **Theodoor Guilliaam van Eck**, 's Gravenhage. 20, R.

» **Eduardus Johannes Hubertus Maria van Rijckevorsel**, 's Hertogenbosch. 19, R.

» **Jean Jacques de Grave**, Noordwijk. 19, L.

» **Carel Roest**, Zwolle. 18, R.

» **Pieter Adriaan Bossers**, 's Gravendeel. 17, G.

» **Johannes van der Willigen**, Deventer. 19, R.

» **Gerard Bicker Caarten**, Rotterdam. 20, R.

30. **Herman Christiaan Knappert**, Maassluis. 18, G.

» **Steven Jan Matthijs van Geuns**, 's Gravenhage. 18, R.

» **Anton Abraham Berdenis van Berlekom**, Middelburg 18, G.

» **Johannes Jacobus Berdenis van Berlekom**, Middelburg. 17, G.

» **Antonius Johannes van 't Hooft**, Leiden. 21, Th.

Oct.

2. **Johannes Frederik Engelbrecht**, Batavia. 19, R.

» **Johannes Marius Jakob van der Minne**, Heenvliet. 20, R.

Oct.

4. **Johan Hendrik Pieter van Kerckhoff**, Arnhem. 19, G.
» **Sijbrand van Dissel**, Samarang. 17, R.
» **Meindert van der Weerd**, Driehuizen. 21, G.
» **Gerard Hoog**, Beest. 19, G.
5. **Hendrik Johan Bosch**, Lochem. 19, G.
» **Willem Albert de Laat de Kanter**, Batavia. 19, R.
» **Adriaan Hendrik Vorstman**, Enschedé. 19, G.
6. **Anton Johan van Buuren**, Bodegraven. 21, R.
» **Otto Wilhelm Sipkes**, St. Maartensdijk. 18, R.
» **Domus Quakkelaar**, St. Maartensdijk. 20, G.
7. **Karel Jacobus Govert den Beer Poortugael Barendregt**, Charlois. 22, L.
9. **Theodoor Lorentz**, Soemberktempa. (Java) 19, R.
» **Johan Albert Cornelis Sleijster**, Arnhem. 20, R.
» **Pieter Anthonij Oetgens van Waveren Pancras Clifford**, Amsterdam. 19, R.
10. **Gijsbert Slotemaker**, Hoorn. 19, G.
» **Petrus Marius Eliza Roessingh**, Haren. 23, G.
13. **Antonius Nilant**, Goor. 26, R.
16. **Johannes Jacobus Schwencke**, 's Gravenhage. 23, L.
16. **Leonardus Offerhaus**, Eelde. 19, R.
17. **John August Francis Wiederhold**, Kedirie. 18, G.
19. **Constantijn Cornelis Vermaas**, Venlo. 16, G.
20. **Thomas Geert den Houter**, Leiden. 18, G.
» **Johannis Eliza Meijboom**, 's Gravenhage. 17, R.
27. **Eduard Carl Antonie Veenstra**, Amsterdam. 19, R.
» **Willem Johan Thieme**, Padang. 19, R.

Nov.

7. **Ubo Jan Kapteijn**, Bodegraven. 22, R.
12. **Christoffel Justus Alexander Bosch**, 25, Th.
22. **Franz Wilhelm Rosenstein**, Berlijn. 20, L.
27. **Henri de Vogel**, Patti. 18, R.
30. **Jules Adrien van Blommestein**, Pekalongan, 22, R.

Dec.

1. **Jurianus Karel Pieter Maks**, Borneo. 22, R.
» **Maximiliaan Leonard Andree Wiltens**, Padang. 22, R.

Dec.

4. **Johannes Wilhelmus Terlaak**, 's Gravenhage. 39, R.

14. **Willem Ligtvoet**, Eiland Onrust (Java). 44, Ph.

» **Jan van Gilse**, Zaandam. 20, L.

1883.

Jan.

16. **Willem Hendrik Cornelis Gijsbertus Keijzer**, Leiden. 23, G.

20. **Adriana Maria Evangelina van Buren**, Rotterdam. 16, L.

» **Evaline van Raalte**, Rotterdam. 20, L.

» **Cornelia Gerarda Stapert**, Haarlem. 22, L.

Februari.

7. **Christiaan Hagen Emmanuel Reelfs**, 's Gravenhage. 29, R.

28. **Pieter Molenbroek Jr**, Rotterdam. 20, Ph.

Maart.

30. **Marinus de Vlieger**, Noordgouwe. 22, G.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1883—1884.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1884.

INHOUD.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1883—1884.

College van Curatoren.

Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van de Beele (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28.) Tot President benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107.

Mr. J. G. Kist (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 n°. 21 en 12 Oct. 1881 n°. 11).

L. M. de Laat de Kanter (benoemd bij besluit van 1 Juli 1880 n°. 17).

Mr. S. Vissering (benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107).

W. G. de Bruyn Kops, *Secretaris* (benoemd bij besluit van 3 Juni 1868 n°. 47 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: D. Doijer.
Assessoren: J. T. Buys, L. W. E. Rauwenhoff, T. Zaayer, M. J. de Goeje.
Secretaris van den Senaat: G. D. L. Huet.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. Rauwenhoff.

HOOGLEERAREN [1].

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. H. Scholten (16 September 1843). *Emeritus* 20 September 1881.

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst: de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament; de zedenkunde: A. Kuenen (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde, de uitlegging van het Nieuwe Testament: J. J. Prins (7 December 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de wijsbegeerte van den godsdienst: L. W. E. Rauwenhoff (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de geschiedenis der leer aangaande God: C. P. Tiele (1 October 1877).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. Acquoy (7 Dec. 1881).

---

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. BUYS (25 Juni 1864).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREAE (1 October 1877).

Het Mohammedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: W. M. D'ABLAING, (31 Mei 1882).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. SIMON THOMAS (23 September (1848).

De physiologie en weefselleer: A. HEYNSIUS (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. DOIJER (1 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. HUET (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: TH. H. MAC GILLAVRY (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E. VAN ITERSON J.Az. (26 Febr. 1879).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. RIJKE (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.

De botanie: W. F. R. SURINGAR (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. BIERENS DE HAAN (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; theoretische mechanica: P. VAN GEER (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De zoölogie: de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de paleontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. VAN DER BURG (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de metereologie: H. KAMERLING ONNES (11 November 1882).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Privaat-docent (21 September 1880).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

De Grieksche taal en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: C. G. COBET (20 Juni 1846).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. DE VRIES (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. FRUIN (1 Juli 1860).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: P. J. VETH (1 October 1877).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel; J. PIJNAPPEL (1 October 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gothisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. COSIJN (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. SCHLEGEL (27 October 1877).

De Latijnsche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden,

daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. CORNELISSEN (1 October 1879).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. MULLER (19 December 1883),

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: J. TEN BRINK (11 Juni 1884).

Het Soendaneesch: G. J. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap:

C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878),

J. OFFERHAUS Lzn. (26 April 1882).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. du Rieu, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriana.*

Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

J. J. Loncq, *Directeur.*
W. M. S. Loncq—Rijnbende, *Directrice.*
P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. Heelkunde voor mannen.

Dr. H. Treub, Arts.
Dr. C. Nolen, Arts, met 1 Januari 1884 vervangen door J. Thomee, Arts.

Afd. Heelkunde voor vrouwen.

Dr. H. Treub, Arts, met 1 Januari 1884 vervangen door J. Thomee, Arts.

Afd. Inwendige geneesknnde voor mannen.

Dr. H. J. Rinkes, Arts, met 1 Januari 1884 vervangen door G. D. Cohen Tervaart, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Dr. H. L. van Linden van den Heuvel, Arts, met 1 Januari 1884 vervangen door B. H. Stephan, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. A. A. Korteweg, Arts, met 1 Januari 1884 vervangen door B. J. Kouwer, Arts.

Afd. Oog- en Oorheelkunde.

Dr. H. van Anrooy, Arts, met 1 Januari 1884 vervangen door J. A. Römer, Arts.

Dr. D. van Haren Noman, Arts, *Assistent bij de Pathologische Anatomie*, met 1 Januari 1884 vervangen door D. E. Siegenbeek van Heukelom.

J. Agama, *Apotheker.*

J. Kies, *Hulp-Apotheker.*

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. E. Giltay, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

T. J. Stieltjes Jr., *Assistent*, vervangen door A. Koolhoven, nu overleden.

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen,

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

R. Sissingh, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

C. Hensgen, *Onderwijs-Assistent.*
Dr. H. Bakhuis Rooseboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*
Dr. P. van Romburgh, *Onderwijs-Assistent.*
C. A. Lobry van Troostenburg de Bruyn, *College-Assistent.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*
Dr. P. de Koning, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*
M. C. Dekhuyzen, 1ste *Assistent.*
C. le Nobel, 2de *Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*
H. W. de Graaf, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. E. A. van der Burg, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*
F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*
C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, J. Büttikofer, Th. W. van Lidt de Jeude, *Conservatoren.*
P. J. D. Schooneveldt, *Custos.*

Geologisch Museum [1]).

Prof. K. Martin, *Directeur.*
D. C. van Dam, *Amanuensis.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. J. G. Boerlage, *Conservator.*
J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*
Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Mr. L. Serrurier, *Directeur.*
J. D. E. Schmeltz, *Conservator.*

Pedellen.

P. J. Oostveen; F. A. Dee.

---

[1]) Sedert 1 November 1878 van het Museum van Natuurlijke Historie gescheiden.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXIII,

RECTORE MAGNIFICO

DIDERICO DOIJER.

Facultas Theologica.

	hora
J. H. SCHOLTEN, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.	
A. KUENEN in librorum V. Foederis originem inquiret et capita eorum selecta interpretabitur die Lunae, hora IX et die Mercurii, hora XI et	I.
Per priorem anni academici partem Ethicen tradet die Lunae, hora X et die Jovis , ...	IX—XI.
Per posteriorem anni academici partem historiam religionis Israeliticae enarrabit iisdem diebus et horis.	
J. J. PRINS Jesu parabolas Lucanas explicabit die Martis, ...	IX.
Priorem Pauli ad Corinthios interpretabitur diebus Mercurii et Veneris, ...	IX.
Per priorem anni academici partem aget de Apocalypsis Joanneae origine, argumento ac pretio diebus Martis et Mercurii, ...	X.
Per posteriorem anni partem N. T. Criticam et Hermeneuticam tractabit iisdem diebus et horis.	

hora

L. G. E. RAUWENHOFF Philosophiam religionis tradet diebus Lunae, hora XI, et Martis, ... XI—I.
Encyclopaediam theologiae exponet die Lunae, . XII.
C. P. TIELE Historiam religionis generalem enarrabit die Veneris, ... X—XII.
Historiam doctrinae de Deo tradet die Lunae, hora I, et die Jovis, ... XI.
Historiae religionum comparatae capita selecta, tractabit hora sibi et auditoribus commoda.
J. G. R. ACQUOY Historiam Christianismi enarrabit die Martis, hora I, diebus Mercurii et Jovis, . . XII.
Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii, ... II.
Provectiores diplomaticam ecclesiasticam docebit die Jovis, ... II—IV.

Facultas Juridica.

G. VAN BONEVAL FAURE Jus Civile hodiernum interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii, XI.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis, horis X et . . . XI.
Jus Mercatorium diebus Lunae, Martis et Mercurii . X.
J. T. BUYS exponet Jus Gentium diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . X.
De ordinanda Republica aget iisdem diebus . . . XII.
Interpretabitur Legem Municipalem iisdem diebus . I.
S. J. FOCKEMA ANDREÆ de juris civilis historia in patria nostra aget diebus Jovis hora XII, Veneris hora XI, Saturni, ... XII.
De juris publici historia aget per priorem anni partem diebus Jovis et Veneris, ... II.
De juris criminalis historia aget per posteriorem anni partem iisdem diebus . . . . II.

hora

Fontes juris medii aevi explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum docebit diebus Lunae et Martis, hora XI, die Jovis, . X.

Jus administrativum coloniarum Neerlandicarum exponet diebus Lunae et Martis, hora X, die Jovis, ... XI.

- Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Lunae et Martis, ... I.

H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Veneris, ... XII—II.

W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . X.

Philosophiam Juris tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.

H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Oeconomiae politicae et statistices capita selecta cum provectioribus tractabit die Mercurii, hora XI et die Jovis, ... XI—I.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum erit, die Veneris, . . X—XII.

W. M. d'Ablaing Elementa Juris Romani privati tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.

Historiae Juris Romani capita selecta tractabit diebus Jovis et Veneris, ... X.

Pandectarum locos selectos interpretabitur hora postea indicanda.

---

hora

Facultas Medica.

A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet diebus Martis, Jovis et Saturni, . . . IX.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit die Lunae et Mercurii, ... I.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

A. HEYNSIUS Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, ... X.

Histologiam docebit die Jovis, ... X.

Exercitationes histologicas quotidie moderabitur horis, ... II—IV.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.

T. ZAAIJER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . . IX.

Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie hiberno tempore.

Anatomiam topographicam tradet diebus Martis et Jovis, ... IX.

D. DOIJER Ophthalmologiam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... II.

Otologiam docebit die Martis, hora vespertina, . VI.

Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit quotidie, ... IX.

In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, men-

	hora
sium hiemalium tempore, die Martis, hora vespertina VII et die Jovis, hora vespertina, . .	VI.
G. D. L. Huet Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ...	XI.
Pharmacologiam docebit diebus Lunae et Mercurii, .	I.
Pharmacodynamiam tradet die Veneris, ...	I.
S. S. Rosenstein Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ...	X.
Praxin medicam in policlinico moderabitur diebus Martis, Jovis et Saturni, ...	IX.
Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus, Lunae, Mercurii et Veneris, ...	IX.
TH. H. Mac Gillavry Pathologiam generalem docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XI.
Anatomiam pathologicam tradet die Martis, hora II et die Jovis, ...	I.
Hygieinam docebit die Mercurii, ...	III.
Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Jovis, ...	II—IV.
Sectionibus cadaverum, in Nosocomio academico habendis, praeerit qualibet oblata occasione.	
J. E. van Iterson J. A. Fil. Chirurgiam theoreticam docebit diebus Martis et Veneris, ...	III.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie, ...	XII—II.
Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.	
Medicinam forensem tradet diebus Mercurii et Saturni,	II.
Politiam medicam docebit die Lunae,.	II.

hora

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. Rijke, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

W. F. R. Suringar rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physiologiae) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae, Taxonomiae) in posteriori anni parte diebus Lunae, Martis, Jovis et (cum historiae naturalis studiosis) die Mercurii, . XII.

Familias plantarum tractabit Phanerogamarum die Mercurii, ... III.

Exercitationes moderabitur pro anni temporibus microscopicas et phytographicas diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris, ... II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore aestivo.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie selectaque capita cum iis tractabit hora commoda.

D. Bierens de Haan Algebram sublimiorem tractabit die Jovis, hora X et die Saturni, ... IX.

Analysin algebraicam die Veneris, ... IX.

Calculum differentialem die Martis, hora II et die Jovis, ... IX.

Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam die Martis, hora I, diebus Veneris et Saturni, ... XI.

De arte conjectandi aget die Jovis, hora XI et die Saturni, ... X.

P. van Geer Elementa geometriae analyticae et descriptivae tradet diebus Martis et Mercurii, hora

hora

IX, die Veneris, ... XI.

Analysin geometricam sublimiorem diebus Martis, et Mercurii, ... XI.

Mechanicam theoreticam diebus Martis, Mercurii et Veneris, ... X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet diebus Martis et Veneris, hora X et die Jovis, ... XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte posteriori diebus Martis et Veneris, hora IX et die Jovis, ... X.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte priori diebus Martis et Veneris, hora IX et die Jovis, ... X.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis, ... II.

Astrognosin docebit die Jovis, hora vespertina, . VI.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia carbonio excepto tractabit diebus Martis et Mercurii, hora X, diebus Mercurii, Jovis et Veneris, XI.

Chemiae primitias in usum tironum docebit, per priorem anni Academici partem, die Mercurii, hora II et die Jovis, ... IX.

Capita selecta cum provectioribus tractabit die Veneris, ... I—III.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae II—IV et Saturni IX—XI et. . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae

hora

Naturalis studiosorum praeerit die Jovis, . . II—IV.
Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. Franchimont Carbonium ejusque connubia tractabit die Mercurii horis I—III, die Jovis, horis II—IV, et die Saturni, ... IX—I.
Exercitationes practicae futurorum Medicinae studiosorum habebuntur die Martis, ... II—IV.
Exercitationes practicae juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur die Veneris, . II—IV.
Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.
Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. Hoffmann Anatomiam comparatam tradet diebus Lunae et Martis, ... XI.
Zoologiam docebit die Lunae, ... IX.
Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit die Mercurii, ... XI.
Capita selecta de animalibus vertebralibus die Jovis, III.
Exercitationibus practicis praeerit quotidie.
Capita selecta cum provectioribus tractabit horis commodis.

K. Martin Geologiam generalem docebit die Lunae et Jovis, ... X.
Palaeontologiam tradet die Mercurii, ... X.
Mineralogiam et Crystallographiam docebit die Martis, hora IX et die Veneris, ... XII.
Exercitationibus practicis vacabit horis commodis.
Capita selecta in usum geologiae studiosorum tractabit horis commodis.

E. A. van der Burg Pharmaciam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.

	hora
Toxicologiam docebit die Veneris, ...	IX.
Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus pharmaceuticis, analyticis et forensibus quotidie praeerit.	
Capita selecta cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.	
H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit die Lunae, hora X et diebus Mercurii et Veneris, .	XII.
Opticam exponet, imprimis theoriam lucis quae electro-magnetica dicitur, diebus Mercurii et Jovis, hora IX et die Veneris, ...	I.
Analysin infinitorum, introductionem ad studium physices, futuris Chemiae studiosis destinatam, tradet die Lunae, hora XI et die Martis, . .	II.
H. KAMERLING ONNES Mechanicam elementarem docebit die Saturni, ...	X.
Cum philosophiae naturalis studiosis investigationes selectas physicae exprimentalis tradet diebus Martis et Jovis, ...	III.
De methodis phaenomena electrica et magnetica secundum mensuram absolutam metiendi cum provectioribus aget die Lunae, hora III et die Saturni, ...	IX.
Exercitationibus practicis praeerit quotidie.	

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiam docendi venia impetrata, Astronomiae capita selecta tractabit die Jovis, ...	I.

Facultas Literarum et Philosophiae.

G. C. COBET studiosis literarum classicarum interpre-

hora

tabitur Homerum et Herodotum diebus Lunae et Martis, ... XI.

Cum provectioribus leget locos selectos Tragicorum et Aristophanis die Mercurii . . . . XI.

Antiquitates Graecas die Lunae et Martis, . . . XII.

De caeteris lectionibus philologicis post ferias eos, quorum intererit id scire, faciet certiores.

M. DE VRIES Linguam patriam explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... II.

Linguam patriam medii aevi explicabit diebus Martis et Jovis, ... III.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitationibus practicis, die Lunae, . III.

Carminum medii aevi et saeculi XVII interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis secundum auditorum commodum constituendis.

R. FRUIN Historiam Patriae tradet diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... I.

Historiam politicam Belgii foederati exponet diebus Jovis et Veneris, ... XI.

H. KERN Grammaticam Sanscriticam docebit diebus Mercurii et Veneris, ... III.

Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris, II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris, ... I.

Antiquitates Indicas exponet diebus Lunae et Martis, II.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis, Jovis et Veneris, ... XI.

	hora
Chrestomathiam Wrightii et Moallakas leget cum provectioribus diebus Martis et Veneris, . .	I.
Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris, ...	III.
Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Saturni,	I—III.
J. P. N. LAND Platonis philosophiam in libris de Republica expositam interpretabitur diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ...	I.
Philosophiae propositum et rationem explicabit die Saturni, ...	X—XII.
Doctrinam de rebus cognoscendis enarrabit die Jovis, horis vespertinis.	
Philosophiam theoreticam die Veneris horis iisdem.	
H. OORT Grammaticam Hebraeam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit die Martis, . .	XII.
diebus Jovis et Veneris, ...	I.
Antiquitates Israëliticas exponet die Mercurii, Jovis et Veneris, ...	XII.
Cum provectioribus capita selecta leget die Lunae, .	IX—XI.
Partes selectas ex Mischna et Midraschim explicabit horis sibi et auditoribus commodis.	
W. J. A. JONCKBLOET Literarum Neerlandicarum historiam tradet diebus Mercurii et Jovis, . . .	XI—I.
P. J. VETH, Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, .	X.
Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, . . .	XI.
J. PIJNAPPEL Linguam Malaicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ...	I.
Cum provectioribus leget locos selectos diebus Lunae et Mercurii, ...	II.

	hora
Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet die Veneris, ...	II.
A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ...	II.
Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris, . . .	III.
Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis, ...	III.
P. J. Cosijn Linguam Gothicam docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XI.
Per priorem anni academici partem linguam Saxonicam veterem tradet diebus Lunae et Martis, .	I—III.
Per posteriorem anni partem linguam Anglosaxonicam tradet iisdem diebus et horis.	
G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis auditoribus commodis.	
J. J. Cornelissen interpretabitur Ciceronis et Virgilii locos selectos diebus Lunae et Martis, .	IX.
Suetonium et Tacitum explicabit die Mercurii, .	IX—XI.
Candidatorum exercitationes philologicas moderabitur die Jovis, ...	IX—XI.
Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis,	X.

Lectiones de Historia universali et de Geographea politica, vacante cathedra, postea indicabuntur.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaïcae Lector, Linguam Sundaïcam docebit diebus Mercurii et Saturni,	XI.
Carmina Sundaïca interpretabitur diebus Lunae et Jovis, ...	XI.

G. Heymans, Philosophiam docendi venia impetrata, de humanae libertatis hypothesi aget horis sibi et auditoribus commodis.

---

	hora
C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis, ...	I.
Theologiam practicam docebit die Jovis, . . .	II.
Exercitationes homileticas moderabitur die Jovis, .	III.
Exercitationibus oratoriis praeerit hora vespertina deinceps indicanda.	
M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Historiam missionis Christianae enarrabit die Lunae, ...	II.
Juris ecclesiastici principia exponet die Martis, .	IX.
Dogmatices Christianae partem materialem tradet die Jovis, hora I et die Veneris, ...	XII.
Ejusdem partis formalis locos selectos exponet horis sibi et auditoribus commodis.	
J. Offerhaus L. Fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis,	II.
Theologiam Biblicam exponet die Jovis, . . .	II.
Theologiam Practicam tradet die Veneris, . . .	II.
Colloquio homiletico praeerit alternis diebus Mercurii, horis vespertinis, ...	VI—VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris, hora I, consistoriales, horis sibi et auditoribus commodis.	

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 16den September 1884,

DOOR

Dr. D. DOIJER,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. G. D. L. HUET.

M. H. CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN GIJ ALLEN DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT, GEACHTE TOEHOORDERS!

De Academische jaarkring is besloten door een ouderwetschen zomer, een zomer zoo schoon, als wij slechts zelden beleefden. Wij staan gereed, onze taak weder op te nemen en die verder voort te zetten. Vooraf echter een terugblik.

Bij den aanvang van het studiejaar, zoo spreekt de Wet, draagt de Rector Magnificus zijne waardigheid in het openbaar aan zijn opvolger over, en geeft dan een verslag van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar.

De geschiedenis onzer Universiteit hangt zoo innig samen met die van ons vaderland, dat ik hier kortelijk al die feiten in herinnering breng, die voor ieder Nederlander in het afgeloopen tijdperk van gewicht waren:

1. De aardbeving van Krakatau in hare gevolgen. Den 26sten Augustus '83 werd dit eiland in Straat Sunda vernietigd, en dood en verderf gebracht over die gedeelten van Java en Sumatra, die door de wateren van Straat Sunda bespoeld worden. De fijne lava-asch van Krakatau trok langzaam voort, bereikte ook Europa, en kleurde maanden na de aardbeving in Nederland de lucht bij ondergaande zon in gloeiend rood. De weldadigheidszin van het moederland jegens de geteisterde Indische

bevolking werd proefhoudend bevonden. Overal, zoo ook in deze stad, werden schaal-collecten gehouden, en wat mij als collectant alhier ergens werd toe gevoegd: „wij geven niet aan de deur", werd hoogst waarschijnlijk nergens anders in ons vaderland gehoord.

2. Het 4de eeuwfeest, op 10 November, van de geboorte van Luther, den man, die bestemd was aan het dogma een stoot te geven, waarvan het nimmer herstellen zou.

3. De gevangenneming der bemanning der Nisero door den Radjah van Tenom en de daaruit voortgevloeide thans opgeloste Nisero-kwestie.

4. Het bezoek der Deputatie van de Zuid-Afrikaansche Republiek aan Nederland.

5. Het bezoek van Z. M. onzen Koning aan Z. M. den Koning van België.

6. De ziekte en dood van onzen Kroonprins Alexander, den 21sten Juni.

7. De 300jarige gedenkdag van den dood van Prins Willem I, den Stichter onzer Hoogeschool.

8. Het eeuwfeest van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

9. De 70ste verjaardag van Nicolaas Beets, den schrijver der »Camera obscura".

Sommige der genoemde feiten kunnen hier op den achtergrond blijven. De andere, die namelijk welke ook eene plaats innemen in de reeks der lotgevallen onzer Hoogeschool, dienen nader te worden besproken en op den voorgrond gebracht. Ik ga thans, om te voldoen aan het voorschrift der Wet, u de lotgevallen schetsen onzer Universiteit, u mededeelen wat liefs haar deel werd, wat leed haar trof. Dat het laatste verreweg de overhand heeft en de balans in zeer ongunstigen zin doet doorslaan, is een feit, dat wel tot ernstig nadenken stemt en ons al dadelijk doet vragen, of daarvoor een oorzaak is op te sporen. Het antwoord luidt bevestigend. Die oorzaak is de

geest of liever de geesteloosheid van onzen tijd. Dewijl wij nu uit dit verslag wat leeren willen, dienen wij dien tijdgeest in rekening te brengen. Hierin ligt de rechtvaardiging eener poging mijnerzijds, het karakter van den tijd waarin wij leven voor u te ontwikkelen.

De Leidsche Hoogeschool, dit was het doel van haren grooten stichter Prins Willem I, zou zijn een bolwerk der vrijheid. Helaas, wat is van die bestemming geworden?

Dezelfde Hoogeschool, die bij den aanvang alle belemmeringen opruimde, om landgenoot en vreemdeling binnen hare muren te lokken, en die daarin zoozeer slaagde, dat haar roem over de geheele wereld gevestigd werd, zij is, vooral sedert de invoering der nieuwe wet op het Hooger Onderwijs, nu zeven jaren geleden, omringd door een muur zóó stevig, dat geen vreemdeling meer kan binnendringen en zelfs aan menig landgenoot het verkrijgen van den hoogsten wetenschappelijken titel ontzegd is.

Wanneer wij ons ergeren aan de uitdrukking, dat de Hollanders de Chineezen van Europa zijn, eene beschuldiging ons door den vreemdeling naar het hoofd geworpen, dan ware het verstandig geweest, van onzen kant aan die beschuldiging geen nieuw voedsel te geven door het oprichten van een Chineeschen muur rondom ons Hooger Onderwijs.

Doch wij mochten niet verstandig zijn.

In onze verblindheid hebben wij dwang door examens, dat is examen-studie, op den voorgrond geschoven. Hier, als in geheel Nederland, is het wachtwoord geworden: examens, vooral zware examens.

Examens vóór en examens ná zonder genade. Het is reeds zóóver gekomen, dat b. v. de Faculteit der Geneeskunde dezer Universiteit den 5den Mei j.l. beginnen moest met examineeren, om, dag in dag uit voortgaande, daarmede tegen de groote vacantie, het begin van Juli, gereed te zijn. Reeds hadden

wij bij den aanvang van den cursus op dezelfde wijze ruim eene maand zoek gebracht. Wat er gedurende deze drie maanden van het onderwijs geworden is, laat zich gemakkelijk raden. Het stond nagenoeg stil.

En meent niet, dat die academisch-geneeskundige examens voldoende zijn. Neen er bestaat, wijl zij geen waarborg aanbieden — zoo meent men althans — buiten de Academie nog eene Staatscommissie, die, jaar in jaar uit, iedere week zitting houdt en examineert en bepaalt of iemand arts zal worden ja of neen.

Monsters van geleerdheid verkrijgt men op deze wijze, want hoe zal iemand door de mazen kruipen bij een stelsel, dat zoovele waarborgen aanbiedt? Gij kunt veilig ziek worden, inwoners van Nederland, uwe artsen zijn in iedere richting volkomen voor hunne taak berekend.

Wat leert de ondervinding?

Dat allen, zelfs de meest bekrompen hersens, den titel van arts kunnen verkrijgen. Zij worden wel is waar afgewezen en nog eens afgewezen, maar ten laatste ontzinkt tegenover hunne volharding ook der Staatscommissie de noodige moed. Men laat hen door, en de Staat der Nederlanden is weer een monster van geleerdheid rijker geworden.

Waarlijk ik weet niet, of het met die examenwoede is om te huilen of om te lachen, maar dit staat vast, de vrijheid is van onze Hoogeschool gebannen, de dwang daarvoor in de plaats gesteld.

Te vergeefs hebben in de laatste jaren Amerikanen, Engelschen, Russen, Hongaren, Transvalers aangeklopt, om hier in de gelegenheid gesteld te worden, den graad van doctor te erlangen. Wij hebben hen moeten wijzen op de te zware eischen der examens, d. i. afwijzen met een »non possumus", en de eigen landgenoot, die hier den graad van doctor niet meer verwerven kan, heeft reeds, en met goed gevolg, zijne toevlucht genomen tot Straatsburg en Heidelberg. Wij hebben hem van onze hoogescholen gejaagd naar het buitenland.

Er is een heillooze geest in Nederland gevaren.

Zoekende naar de oorzaken van dezen tijdgeest is men er eindelijk toe gekomen, de Tweede Kamer in staat van beschuldiging te stellen. De Tweede Kamer, als souverein regeeringscollege door den Hoogleeraar Buys »een onding" genoemd, even ongeschikt om leiding te geven als om die te ontvangen, — het was velen onzer als uit het hart gesproken. Maar hoe, als die Tweede Kamer de afspiegeling is onzer natie, is met deze woorden onze natie dan niet geoordeeld? Hebben wij niet te grijpen in eigen boezem? Mijns inziens ja.

Wij hebben het vertrouwen op eigen kracht verloren, sedert wij onze leuze »luctor et emergo", waardoor Nederland éénmaal groot werd, prijs gaven voor de phrase: »Indië is de kurk, waarop Nederland drijft". Deze phrase, die bestemd is ons te gronde te richten, hebben wij elkander leeren napraten, zonder te weten wat wij zeiden, zonder ons bewust te zijn welke beschuldiging wij daarbij over ons zelven uitspraken, zonder te voelen dat wij onrecht pleegden jegens een arm volk, onrecht waarvan de straf niet uit kan blijven.

Hetzij mij vergund, eenige regelen aan te halen uit een ingezonden stuk, geteekend H., van het Nieuw Bataviaasch Handelsblad in dato 15 Juni 1867, waarin de schrijver met het oog op de aardbeving, die vijf dagen te voren te Djokjokarta zulke belangrijke verwoestingen had aangericht, het voorstel doet, eene meeting te houden onder presidium van den Gouverneur Generaal, ten einde de plechtige verklaring af te leggen, dat men afstand wenscht te doen van dat gedeelte van het batig slot van het loopend jaar 1867, dat benoodigd zijn zal om de geleden schade geheel te herstellen.

De bedoelde regelen, waarvan de zin niemand ontgaan zal, luiden aldus:

»Er is door eene bijzondere beschikking der Voorzienigheid »één volk op de aarde, dat veel meer voortbrengt dan het voor

»zich zelf noodig heeft of zonder verregaande overdaad *kan* ge»bruiken. Het voorbeeld staat alleen in de geschiedenis en het »is te meer merkwaardig, omdat dit volk zich van andere vol»ken bijzonder onderscheidt door traagheid, luiheid en onver»schilligheid. Dit wonder schijnt dan ook minder ten voordeele »van dit volk zelf te geschieden, dat het niet waardig zoude zijn, »dan ten behoeve van een ander *buitengewoon* godsdienstig, »ijverig en edelmoedig volk, dat niettegenstaande al deze eigen»schappen het eenige volk is, dat door eigen arbeid niet genoeg »kan voortbrengen om in eigen behoefte te voorzien. Voorwaar »eene schoone, eene heerlijke beschikking en die ons wel tot »innige dankbaarheid en tevens tot gepaste zelfverheffing stem»men moet, wanneer wij bedenken, dat het wonderbaarlijk voort»brengende volk het Javaansche en het wonderbaarlijk hulpbe»hoevende volk het Nederlandsche is."

Voor hem, die den Javaan van nabij heeft leeren kennen, wordt de handelwijs van Nederland tegenover Java nog bedroevender. De Javaan hangt ons aan met de trouw van een hond.

Wilt gij een voorbeeld uit vele?

Des avonds om tien uur zit een dokter op het Koningsplein te Batavia in de bijgebouwen zijner woning bij een helder brandende lamp met geopende deuren en vensters zijn boek bij te schrijven. Buiten is het donker. Daar wordt op de tontong geslagen in het wachthuisje niet ver van daar. Het is de waarschuwing, dat er amok gemaakt wordt.

De dokter hoort het, maar gaat stil voort met zijn werk. Intusschen ontgaat het hem niet, dat een inlander in de gaanderij der bijgebouwen op en neer wandelt, maar hij denkt er niet over door. Ten laatste roept hij zijn bediende, geeft last om te sluiten, en begeeft zich ter rust.

Den volgenden dag des namiddags te half vier zit hij, na gerust en een bad genomen te hebben, aan de theetafel bij zijne echtgenoot, die hem het volgende mededeelt.

Zoo even is uw koetsier hier geweest. Hij maakte eerst eene diepe buiging en zeide toen: »Ik vraag Mevrouw duizendmaal »om vergiffenis van de kruin van mijn hoofd tot aan mijne voet»zolen; ik wenschte Mevrouw iets te zeggen". »»Spreek, koetsier"". De man boog zich nogmaals en zeide toen, dat Mijnheer onvoorzichtig had gehandeld, door den vorigen avond, toen er amok gemaakt werd, zoo rustig te blijven zitten. Wat, als de amokmaker op het licht was afgekomen en zijn heer weerloos gevonden had? Voor het leven van zijn heer beangst, had hij, totdat mijnheer opgestaan en ter rust gegaan was, met de gollok in de hand in de gaanderij op en neer geloopen. Zelf zich over deze zaak te wenden tot zijn heer, die zoo ver boven hem stond, had hij, onbeduidende Javaan, niet durven onderstaan. Het zou ook geen indruk gemaakt hebben, maar hij bezwoer Mevrouw haren invloed te gebruiken, opdat zijn heer in het vervolg wat omzichtiger wezen mocht. Van den invloed van Mevrouw verwachtte hij in deze alles.

Het voorbeeld is uit mijn eigen leven.

Er is wel is waar nu en dan eene stem in Indië en ook in Nederland opgegaan, om te wijzen op onze verkeerde staatkunde, doch die stem is doodgezwegen. Tot welke staatkundige of kerkelijke partij men ook behoorde, er was eene aandoenlijke eenstemmigheid in de overtuiging, dat het zoogenaamde batig slot Nederland ten goede behoorde te komen. Waartoe had men anders ook koloniën? Het nationaal geweten is door niemand voldoende wakker geschud. Wij zijn blijven voortdommelen, de baten innende zonder daaraan evenredige krachtsinspanning, totdat door een samenloop van omstandigheden geen batig slot meer te innen valt en het land zich redden moet door eigen kracht.

Nog is men niet goed wakker geworden. Het »luctor et emergo" kennen wij niet meer, en bij het wegzinken van de Indische kurk, waarop wij drijven zouden, grijpen wij ons aan stroohalmen vast. Wij gaan bezuinigen en kleine belastingen invoeren.

Ik haal tot staving twee voorbeelden aan uit de lotgevallen onzer Hoogeschool in het afgeloopen jaar.

1ste voorbeeld. Bezuiniging.

In het Nederlandsch Tijdschrift van Geneeskunde van 1 Maart j. l. wordt medegedeeld, dat Leiden een voortreffelijk ziekenhuis rijk is, waarin sedert de stichting in 1873 ook betalende zieken in twee klassen kunnen worden verpleegd. Na uiteengezet te hebben, hoe voortreffelijk deze bepaling, waarvan een vrij ruim gebruik gemaakt wordt, in ieder opzicht werkt, vervolgt de schrijver met het oog op de bezuinigingswoede onzer dagen woordelijk aldus:

»Zonder dat hun (hij bedoelt onze Curatoren) gebleken was, »dat de uitgaven voor de klassenlijders de verpleegkosten over»schreden, zonder overweging of die uitgaven niet door verhoo»ging van de verpleegkosten konden worden bestreden, zonder »dat met Hoogleeraren eenig overleg had plaats gehad, werd »dezen geboodschapt, dat Curatoren van den Minister van Binnen»landsche Zaken een besluit hadden uitgelokt, om de verpleging van »betalende zieken, uitgezonderd de studenten, zuinigheidshalve op »te heffen en werden dergelijke lijders bij hunne aanmelding een»voudig teruggewezen. Protest der faculteit heeft niet gebaat.

»Ook in ander opzicht werd te gelijk de geneeskundige dienst »in het Ziekenhuis beperkt."

Het stuk, dat niet van bitterheid is vrij te pleiten, is overigens te lang om in zijn geheel te worden aangehaald.

Ik voeg hier slechts bij, dat de bovenvermelde feiten juist zijn, en dat de genomen maatregelen het reeds door ons gevreesde gevolg gehad hebben, dat wil zeggen, dat het onderwijs aan het Ziekenhuis gevoelig geleden heeft.

2de voorbeeld. Kleine belastingen.

In het begin van den cursus ontvangt de Rector Magnificus een schrijven van een notaris. In dien brief staat te lezen, dat de R. M. een student aan de Rijks-Universiteit heeft ingeschreven en dien

eene inschrijvingskaart kosteloos heeft uitgereikt, voór welk laatste feit de R. M. als openbaar ambtenaar volgens de nieuwe zegelwet beboetbaar is met 25 guldens plus de opcenten. Dat notarieel schrijven wordt door mij eenvoudig opgezonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, onder beroep op artikel 63, alinea 2, der wet op het Hooger Onderwijs, waar te lezen staat: »de inschrijving geschiedt kosteloos".

Het antwoord is, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zich vereenigd heeft met de zienswijze van zijn ambtgenoot den Minister van Finantiën, dat de zegelwet moet worden toegepast en dat met die toepassing een begin zal worden gemaakt met den aanstaanden cursus, dat is dus heden. Van nu af zal iedere inschrijving den student kosten 75 cents. Jammer voor de schatkist, dat de inschrijving niet verplichtend is.

Tegenover het medegedeelde van bedroevenden aard, mag ik u op een verblijdend verschijnsel wijzen en wel op de frissche en onbedorven levensopvatting onzer studenten. Als Njord hier zijn wedstrijd houdt, als het Studenten-tooneelverbond zijne voorstelling geeft, is er aan de jeugdige matroosjes der Kweekschool voor Zeevaart gedacht; — zij moeten in de vreugde der studenten deelen.

Als de avond van 5 December is aangebroken, gaat een candidaat in de geneeskunde als St. Nikolaas verkleed, gevolgd door eenige andere studenten, zijne knechten, de zalen in het Ziekenhuis rond, en vraagt met luider stemme aan de hoofdziekenoppassers of hoofdziekenoppasseressen, hoe de verpleegden, met name de kinderen, zich gedragen hebben, en deelt dan onder tevredenheidsbetuigingen, vermaningen of berispingen, aan jong en oud zonder onderscheid zijne gaven uit, waartoe eene geldelijke bijdrage der medestudenten hem in staat stelt.

Deze goede gewoonte der medische studenten, die aan de aandacht mijner voorgangers ontsnapt is, zou wellicht ook mij

ontgaan zijn, als aan den laatsten St. Nikolaas-avond zich niet eene eigenaardige geschiedenis vastknoopte, die mij voorkomt hier te mogen worden medegedeeld.

In November j.l. komt uit een verwaarloosd gedeelte van ons vaderland, Oud-Beierland, waar onkunde den schepter zwaait, een achtjarig jongetje tot ons met oogontsteking na pokken, eene ontsteking, die eene bedenkelijke hoogte heeft bereikt en het gezicht in groot gevaar brengt. Zoodra het knaapje bemerkt, dat zijn vader hem heeft achtergelaten, geraakt hij buiten zich zelven van woede, slaat en trapt om zich heen als een wild dier, en roept of gilt op de jammerlijkste wijze tot vervelens toe: »ach, lieve God, breng mij toch bij mijn vader en moeder", totdat hij machteloos ineenzinkt, om eenige oogenblikken later opnieuw hetzelfde spel te beginnen. Zoo gaat het, tenzij hij eet of slaapt, dag in dag uit. De eenigste afwisseling is het zingen van een psalm, waarvan hij er eene menigte van buiten kent. Menschelijke macht schijnt onvermogend, dezen kleinen knaap tot rede te brengen.

Daar breekt de avond van den 5den December aan, en St. Nikolaas verschijnt in al zijne pracht. Het knaapje staat een oogenblik als aan den grond genageld, valt dan op zijne knieën, bekent dat hij zondig geweest is, en belooft plechtig beterschap. De goede Heilige laat zich vermurwen en geeft hem een leidsel en zweep. En de jongen houdt woord. Als een lam laat hij zich van dit oogenblik leiden en wordt zelfs een voorbeeld voor anderen. Het duurt niet lang, of hij is zoover hersteld, dat hij huiswaarts keeren mag. Twee maanden later schrijft hij ons een brief, waarin hij ons dankt, dat wij naast God hem zijne oogen behouden hebben.

Na deze uitweiding keer ik tot mijn onderwerp terug en laat u thans een blik slaan in het studentenleven, zooals zich dat den 13den Maart jongstleden openbaarde.

Die dag was voor Leiden een feestdag, zooals het zelden beleefde.

De studenten hadden de Deputatie der Zuid-Afrikaansche Republiek uitgenoodigd, en die uitnoodiging was van ganscher harte aangenomen. Wat had het hart van onze spes patriae zoo in geestdrift ontstoken? Ik twijfel, of zij op die vraag het antwoord gereed zou gehad hebben; doch waartoe zulk eene vraag? Gold het niet de vertegenwoordigers van een volk, gesproten uit hetzelfde bloed, waaraan ook wij het aanzijn danken, van een volk, dat in deze eeuw eene geschiedenis doorleefd had, niet ongelijk aan die onzer vaderen in den strijd met Spanje? Had de Transvaal de wereld niet verbaasd doen staan, toen zij in den ongelijken strijd, vertrouwende op haar goed recht, hare wapenen en haren God, den overmachtigen vijand geleerd had, waartoe een volk in staat is, dat zijne vrijheid liefheeft boven zijn leven? Herkenden wij in dat volk ons zelven niet, en voelde men zijn hart niet gloeien, nu door hunne wapenfeiten het geloof hergeven was, dat recht gaat boven macht? De studenten wilden het driemanschap, den President, den Generaal, den Diplomaat, van aangezicht tot aangezicht zien, hun de hand drukken, hen te gast hebben aan hunne tafel, hun zeggen hoe het jonge Nederland door hunne daden in geestdrift gekomen was.

Welwillend hadden de studenten een gedeelte van den dag afgestaan aan burgerij en professoren.

Het was een zeldzaam schoone voorjaarsdag. Nog zien wij de beide met vier paarden bespannen open rijtuigen, waarin Krüger, Du Toit en Smit met het Collegium van het Leidsch Studentencorps hebben plaats genomen, door Leiden's straten gaan, te midden der juichende menigte, door rijen heen van Hollandsche en Transvaalsche vlaggen, die zusterlijk samenwuiven. In het gevolg rijden de beide Staatssecretarissen, en eene eerewacht van studenten te paard gaat den stoet vooraf, die allereerst stilhoudt voor het Stadhuis. Daar wordt de Deputatie door het hoofd der stad en het stedelijk bestuur verwelkomd, en niet lang daarna zit men gezellig bijeen in het lokaal van Wijtenburg aan een déjeuner, door burgerij en pro-

fessoren aangeboden, onder de welluidende tonen van Leiden's Mannenkoor, dat in geestdrift voor niemand had willen onderdoen. Van hier geleidde de eerewacht den stoet verder naar de Academie, waar de Hoogleeraren in ambtsgewaad en enkele notabelen der stad de Deputatie in de Senaatskamer afwachtten, en de Rector namens den Senaat bij de beeltenis van Willem den Zwijger, den stichter der Hoogeschool, de Afgevaardigden toesprak, zoo hij vertrouwt, in den geest zijner ambtgenooten, eene toespraak die in bezielende taal door den Superintendent Du Toit beantwoord werd.

Het bezoek aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, aan de Kweekschool voor Zeevaart en aan een der fabrieken te dezer stede ga ik stilzwijgend voorbij. Want het glanspunt van den dag was in de sociëteit Minerva. Toen de Deputatie daar was binnengegaan, scheen aan het gejubel der studenten en aan het gewuif van hoeden geen einde te zullen komen, en lang duurde het, eer uiting kon gegeven worden aan hetgeen van het hart moest. De Rector en Secretaris waren door het studentencorps mede uitgenoodigd aan den maaltijd. Zij waren er getuigen van, hoe de studenten zich van hunne taak kweten tot laat in den avond, toen de eerewacht en het Collegium de Deputatie weder uitgeleide deden. De houding der studenten was van het begin tot het einde van den dag zóó, als wij dat slechts begeeren konden. Zij hebben de eer der Hoogeschool tegenover onze Transvaalsche broeders opgehouden op eene wijze, die boven onzen lof verheven is.

Ik zou de waarheid te kort doen, als ik niet, gelijk een verslaggever betaamt, de keerzijde der medaille toonde. Als gastheeren aan het déjeuner, dat door burgers en professoren aan de Deputatie werd aangeboden, schitterden velen door afwezigheid. Zij konden de geestdrift niet deelen. Zij vertegenwoordigden het denkend deel der natie. Waartoe, zoo spraken zij, die opgewondenheid, zoo hier als elders in geheel Nederland? Zag men

niet in, waar die uitgeslapen boeren eigenlijk heen wilden? Neen? Dan wilden zij het u zeggen. Men kwam eigenlijk om geld, maar dat zou in Nederland niet gelukken.

En wij moeten het dezen denkenden lieden ter eere nageven, dat hunne voorspelling schitterend bewaarheid is. De uitslag der leening hier te lande voor een in de Transvaal aan te leggen spoorweg stelt ons zelfs in staat, de geestdrift der natie tegenover het koel verstand te meten en in cijfers uit te drukken. Geestdrift bleek daarbij te zijn $^{1}/_{10}$, koel verstand $^{9}/_{10}$. Waarlijk de Staatspresident Paul Krüger had op een der feestmaaltijden hier te lande niet behoeven te zeggen: »Vrienden, ge moet ons nie verafgode nie!" (N. R. C. van 19 Mrt. 1e blad).

Uit den kring der Professoren zijn ons drie ontvallen, Jonckbloet, Schlegel en Cobet. De eerste ging door ziekte, de tweede door den dood, de derde door de wet voor ons verloren.

Jonckbloet zag zich bij den aanvang van den afgeloopen cursus wegens ziekte genoodzaakt, zijn eervol ontslag te vragen. Hij is een geleerde wiens verdiensten ver buiten de grenzen van ons kleine Vaderland erkend zijn en dien wij dus gaarne behouden hadden. Hij was de pionier eener nieuwe richting in de studie onzer vaderlandsche taal- en letterkunde. Aan hem in de eerste plaats danken wij het, dat men de beteekenis der Middel-Nederlandsche letterkunde als deel der ontwikkelingsgeschiedenis beter heeft leeren inzien. Het zou ondankbaar zijn te vergeten, wat Jonckbloet heeft bijgedragen tot bevordering der studie onzer taal, doch voor hem was die studie slechts middel, nooit doel, en als het oordeel van het nageslacht overeenkomt met dat der tijdgenooten, dan zal Jonckbloet geëerd blijven als de schepper der eerste critische geschiedenis onzer letterkunde.

Als ambtgenoot hebben de meesten onzer hem nauwelijks gekend, wijl hij in de Residentie, niet in Leiden woonde. Hierdoor

is, verdiend of onverdiend, het vermoeden gewekt, dat zijn hart niet warm klopte voor onze Hoogeschool.

Den 17den Januari overleed op bijna 80 jarigen leeftijd Prof. Hermann Schlegel, directeur van het Museüm van Natuurlijke Historie. Ofschoon hij buiten het Academisch onderwijs stond, verdient zijn naam toch hier vermeld. Duitscher van geboorte, heeft hij zich gedurende een tijdvak van ongeveer 60 jaren verdienstelijk gemaakt voor dat Museüm, voor zijn tweede vaderland en voor de wetenschap.

Aanvankelijk leefde hij langen tijd aan het Maredijkje in een huis, dat nu niet meer bestaat. Daar hield hij zich bezig met het bespieden der vogels in de vrije natuur en met het maken van afbeeldingen dier dieren, zelfs op steen. Daar werd de grond gelegd tot zijn bekend werk: »De vogels van Nederland."

In het teekenen was hij een meester; zijne afbeelding van een walvisch, op onze kusten gestrand, was jaren lang de eenig bruikbare voor de wetenschappelijke wereld.

De door hem gevolgde methode was een zeer eigenaardige. Eerst zelf zien en dan nalezen wat anderen over hetzelfde onderwerp geschreven hadden. Zoo ontstond zijne »Physionomie der slangen" in 1837, een werk waarin voor het eerst eene poging gewaagd werd, eene geographie der dieren te geven.

Het Nederlandsche volk, aanvankelijk hem volkomen vreemd, boeide hem in hooge mate. Hij had de gewoonte, dat volk op straat te bespieden, zich daaronder te mengen, het aan te hooren en, zoodoende, van dat volk te leeren. Meer dan menig landgenoot was hij in de eigenaardigheden van ons volksleven doorgedrongen.

Zijn muzikaal talent, zijn zin voor bouwkunde mogen hier slechts terloops worden aangestipt.

De tijd verbiedt mij, verder op het leven van dezen veel begaafden man in te gaan. Onvermoeid heeft hij gewerkt op de hem eigene, zelfstandige wijze, alleen waarde hechtende aan eigen

vlijtig onderzoek en daardoor menigmaal den arbeid van anderen onderschattende, en dit te meer, naarmate zijne jaren klommen. Hardnekkig vasthoudende aan de onveranderlijkheid der soort (species) en zich, waar de variëteit al te groot werd, reddende met den naam van conspecies, was hij de antagonist van Darwin, die ná hem geboren werd en die vóór hem ten grave daalde. Weinig vermoedde Schlegel, dat hij de bouwstoffen verzameld had, om de leer van Darwin, zijn grooten tegenstander, den krachtigsten steun te geven.

Hoe weinig zij echter in waarheid tegenstanders waren, moge blijken uit Schlegel's eigen woorden tot Haeckel, den vurigen Darwiniaan, die Schlegel weinig jaren voor zijn dood bezocht: »Ach, sehen Sie, lieber Haeckel, im Grunde genommen sind wir »Beide es doch eigentlich ganz Eins".

In de plaats van Schlegel is tot Directeur van het Museüm benoemd Dr. F. A. Jentink.

De taak om van onzen ambtgenoot Cobet als leeraar afscheid te nemen, waarop reeds door mijn geachten voorganger, den Hoogleeraar Van Geer, gewezen is als voor mij weggelegd, en door hem eene droeve taak genoemd, komt mij voor te gelijk eene hoogst dankbare te zijn.

Ik acht het een voorrecht, hier te mogen uitspreken, dat Cobet den goeden naam der Hollandsche klassische philologie schitterend gehandhaafd heeft, dat zijne vakgenooten in de geheele beschaafde wereld hem eeren als den gelijke van Hemsterhuis, Ruhnkenius en Valckenaer, en dat zelfs zij, die eene andere richting zijn toegedaan, erkennen, dat hij bij eene zeldzaam geëvenaarde kennis van het Grieksche taaleigen de gaven van een fijn en scherpziend criticus bezit in eene mate, zoo als die slechts bij weinigen van de grootste critici wordt aangetroffen.

Wat hij voor zijne leerlingen geweest is, wij hebben het slechts te vragen aan hen, die zijne lessen genoten hebben, en wij zul-

len hooren, dat zijne bezielde taal op allen een onuitwischbaren indruk heeft achtergelaten.

En voor ons, zijne ambtgenooten, hetzij wij in of buiten den kring zijner wetenschap staan, voor ons blijft hij leven met zijne beminnelijke eigenschappen, met zijn kinderlijken zin, met zijn gevoelig hart, met zijne kloeke gestalte, waarin wij den stoeren zoon van het Noorden, met zijn tintelend vernuft, waarin wij den geestigen zoon der Seinestad herkennen. Mogen wij ons nog lang aan zijne verschijning verkwikken! Wij nemen van hem geen afscheid.

De opengevallen leerstoel zal worden ingenomen door Dr. F. van Leeuwen.

Tot het droevig gedeelte mijner taak behoort, hier uit te spreken, dat de klassieke letterkunde aan onze Hoogeschool dreigt weg te kwijnen uit gebrek aan leerkrachten. Leiden, dat voorheen in de klassieke letterkunde steeds zijn drie of vier professoren telde, bezit er thans sinds jaren slechts twee. Aan die beide Hoogleeraren in de Grieksche en Latijnsche taal is uit zuinigheid als bijvak opgedragen het onderwijs in de Grieksche en Latijnsche Antiquiteiten, een onderwijs, dat voor hem, die wil nadenken behoort bij de Oude Geschiedenis. De klachten over dezen onhoudbaren toestand hebben bij machthebbenden steeds doove ooren gevonden, of zijn afgewezen met eene phrase, die wij tot onze spijt reeds meermalen hooren moesten, dat er hoogere belangen zijn dan die van het Hooger Onderwijs.

Leiden, dat alleen nagenoeg evenveel leerlingen in de klassieke letterkunde telt als alle andere Hoogescholen samen, staat, wat zijne leerkrachten betreft, bij elke dier Hoogescholen zonder onderscheid achter. Onder deze omstandigheden is het mij aangenaam, te mogen wijzen op een lichtpunt, te weten, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken onze overtuiging, dat hierin verbetering komen moet, deelt, en ons heeft toegezegd eenen post op de Staatsbegrooting van '85 te zullen brengen

voor een derden Hoogleeraar in de Oude Geschiedenis en de Grieksche en Romeinsche antiquiteiten.

Dat wij in onzen geesteloozen tijd in onzen Minister van Binnenlandsche Zaken een warm bondgenoot vinden, die ons helpen wil tegen den stroom op te roeien, geeft ons moed en kracht.

Den 4den October vierde onze geachte ambtgenoot Heynsius zijn 25jarig professoraat. De deelneming van vrienden, doch bovenal van dankbare leerlingen, heeft den jubilaris moeten overtuigen, wanneer hij die overtuiging niet reeds lang bezat, hoezeer men zijn onderwijs waardeerde en blijft waardeeren. De vertegenwoordiger van den Senaat sprak den wensch uit, een wensch, die evenzeer het belang van den Senaat raakte, dat de ziekte, die den jubilaris in den laatsten tijd bedreigde, blijvend mocht worden afgewend, opdat hij nog lange jaren zijne groote talenten mocht kunnen wijden aan het onderwijs in de Physiologie.

De Hoogleeraar Boneval Faure, die den 2den Mei '81 een zelfde feest vierde, herdacht den 25sten Maart j.l. zijn 25jarig professoraat aan deze Hoogeschool, maar, op zijn bepaalden wensch, eenvoudig, in eigen kring. Waar onze hooggewaardeerde ambtgenoot eenvoud wenschte, past mij eerbiediging dier opvatting. Ik breng dus, zonder meer, het 25jarig professoraat van den Hoogleeraar Boneval Faure aan de Leidsche Hoogeschool als een heugelijk feit hier in herinnering.

Den 8sten Februari, den 309den verjaardag der Hoogeschool, hield de Rector in het groot auditorium eene redevoering ten titel voerende: »Vooruitgang de leuze der Hoogeschool". Dien dag vierde de stad en vierden de studenten feest en vereenigden zich Curatoren en Professoren des avonds aan een gemeenschappelijken maaltijd.

Eene serenade van de Studenten aan de Professoren bracht er het hare toe bij, de vreugde van den dag te verhoogen.

Den 26sten Februari werd in de Joure het eeuwfeest gevierd

ter herinnering aan de geboorte van den te vroeg ontslapen Leidschen Hoogleeraar Elias Anne Borger. Bij deze gelegenheid was zijn portret door den Senaat uit de Senaatskamer tijdelijk aan de Joure afgestaan.

De Hoogleeraren Zaaijer en Van der Burg hadden eene taak te volbrengen, die een ieder met afgrijzen vervult en waarvan eene herhaling door hen zelven wel niet zal worden gewenscht. Hun was opgedragen, niet minder dan zestien lijken, waarvan sommige reeds jaren aan den schoot der aarde waren toevertrouwd, gerechtelijk geneeskundig te onderzoeken en wel met het oog op vermoeden van vergiftiging. Zij hebben aan die opdracht voldaan, zooals weldra blijken zal, op eene wijze, die het beleedigd rechtsgevoel bevredigen en te gelijk de wetenschap ten goede komen zal.

Aan de Hoogleeraren Suringar en Martin is toestemming gegeven, een natuurhistorisch onderzoek te doen op de Nederlandsch West-Indische eilanden. Zij zullen in eene der eerstvolgende wintermaanden afreizen, terwijl hun financieele steun gewordt van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap en van het Koninklijk Instituut voor taal- land- en volkenkunde.

Den 19den December aanvaardde de Groningsche Hoogleeraar P. L. Muller, als plaatsvervanger van wijlen onzen onvergetelijken Dozy, zijn ambt met het houden eener rede: »Wereldverkeer en wereldgeschiedenis".

De opengevallen plaats van Jonckbloet werd vervuld door de benoeming van Dr. J. ten Brink, die den 11den Juni zijn ambt aanvaardde met eene rede: »De geschiedenis der Nederlandsche letterkunde en hare leerwijze".

Wij wenschen den nieuw benoemden hoogleeraren geluk en roepen hun een hartelijk welkom toe in het vertrouwen, dat hun arbeid moge bijdragen tot verhooging van den bloei onzer Hoogeschool.

De Universiteit van Edinburg vierde in dit jaar haar 300 jarig, die van Leuven en Bern vierden haar 50jarig bestaan. Tot de feestviering in Edinburg en Bern werd de Leidsche Hoogeschool uitgenoodigd. Leuven schijnt geene uitnoodigingen te hebben rondgezonden.

De Senaat koos tot zijnen gedelegeerde voor Edinburg den Rector, en tot dien voor Bern den Hoogleeraar Hoffmann.

Dat Edinburg schitterend feest gevierd heeft, is ieder uwer bekend en kan dus hier ter zijde worden gelaten. Een en ander echter dient hier medegedeeld, dat òf betrekking heeft tot onze Hoogeschool, òf voor onze Hoogeschool van belang is te vernemen.

Aan drie onzer ambtgenooten viel bij het Edinburgsche feest eene onderscheiding ten deel. De Hoogleeraar Kuenen zou tot doctor of divinity, de Hoogleeraren Cobet en Bierens de Haan zouden tot doctor of law bevorderd worden. Dewijl echter ter verkrijging van dezen eeretitel persoonlijke overkomst vereischt wordt en alleen de Hoogleeraar Bierens de Haan in Edinburg aanwezig was, zoo werd alleen hij met de hem toegedachte waardigheid bekleed.

De inwijding der nieuwe gebouwen voor de faculteit van geneeskunde in Edinburg, waarvoor in de laatste tien jaren 130,000 pond vrijwillig was bijgedragen, viel met het 3de eeuwfeest samen. Bij deze inwijding, »housewarming" zoo als die genoemd wordt, bracht Prof. Turner, de anatoom, een toast uit op de zuster-universiteiten en zeide daarbij onder anderen: »It is however to the »great university of Leyden, to which at that time so many »young Scotsmen were attracted by the fame of Boerhaave both »as a physician and a teacher, that we must especially look »as our nursing mother".

In zijn toespraak tot de gedelegeerden en gasten, die van de geheele wereld waren samengekomen, deelde de Kanselier der Universiteit het volgende mede. In de laatste vijftien jaren is het getal onzer studenten meer dan verdubbeld en van 1565 gaandeweg gestegen tot 3341. Bij de beantwoording der door hem gestelde vraag waaraan deze voorspoed te danken was, somde

hij onder anderen op: de onafhankelijke zelfregeering, die de Universiteit thans geniet; de stichting in de laatste twintig jaren van beurzen tot een bedrag van 90,000 pond en die van scholarships, dat wil zeggen van beurzen voor hen, die met lof de hoogste waardigheid verkregen, tot een bedrag van 142,000 pond; en last not least, de geest van vrijheid die het Hooger Onderwijs in Edinburg beheerscht. »Our gates are freely opened to all classes and creeds »and countries without distinction, the one qualification for ad»mission being a healthy thirst for learning."

Die geest van vrijheid bezielde ook onze vaderen, toen zij in 1577 voor landgenoot en vreemdeling alle belemmeringen ophieven aan deze Hoogeschool en zoo den grond legden tot haren bloei. Juist 300 jaren later, in 1877, hebben wij het anders begrepen en met volkomen prijsgeving van dat beginsel de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs ingevoerd.

Het kan zijn nut hebben in tegenstelling met den strijd, dien de Kerk hier gedurende meer dan eene eeuw met de Hoogeschool gevoerd heeft, de woorden in herinnering te brengen van Sir Lyon Playfair sprekende van de Hoogescholen in Schotland: »The church made it a high and pious duty to find out peo»ple in the parishes poor but possessed of brains with a view of »enabling them to attend the university and the church collected »money in the olden times for this purpose; so that in this way »there used to be a sort of inquisition. They found out whether »a boy had what was then called: »pregnant pairts" and for the »boy, poor in means but mentally pregnant, collections were made »in the churches to send him to the university. And so the people »have been able to be educated and have thus been able to rise. »The intellectual fund of a country can never be — is never — »too great; but by this means Scotland through her educational »system and the brains of the people got into the state of pros»perity and happiness which I hope have been manifest to our »foreign visitors."

In aansluiting met het vroeger medegedeelde van de beweging, door de komst der Deputatie van de Zuid-Afrikaansche Republiek hier te lande opgewekt, zij nog vermeld, dat de Kaapsche studenten te Edinburg den Hollandschen professoren daar aanwezig een bezoek gebracht en hen allen daarna uitgenoodigd hebben op eene meeting. Aan dit verzoek is gevolg gegeven door prof. Buys Ballot uit Utrecht, prof. Van Hamel uit Amsterdam en den afgevaardigde uit Leiden. De ontmoeting was recht hartelijk en ons een bewijs, dat in de Kaapkolonie meer sympathie bestaat voor het oude vaderland, dan door menig Nederlander vermoed wordt.

In den afgeloopen cursus werden door mij voor het eerst ingeschreven 127 studenten (waaronder eene vrouwelijke student in de geneeskunde) en bij herhaling 458, te zamen 585. Over de verschillende faculteiten was dit aantal aldus verdeeld: Godgeleerdheid 25, Wis- en natuurkunde 39, Letteren 59, Rechten 217, Geneeskunde 245. Het aantal studenten in de geneeskunde is, tegenover dat der andere faculteiten, steeds klimmend.

Van de 585 studenten promoveerden 80, en wel in de Rechten 52, in de geneeskunde 15, in de Wis- en natuurkunde 7 en in de Letteren 6, terwijl in de Godgeleerdheid geene promotie plaats had. Al deze promotiën waren privaat. De onderscheiding met lof werd viermaal toegekend, driemaal in de faculteit der Rechten, éénmaal in die der Geneeskunde.

Honoris causa werden benoemd tot doctor in de Godgeleerdheid Johannes Dyserinck, tot doctor in de Indische letteren Baghwan Lal Indraji, tot doctor in de Wis- en natuurkunde Thomas Joannes Stieltjes.

Door den dood verloren wij vier studenten: Otto Adriaan de Kat, doct[s] in de rechten, Jan Paulus Taunay, student in de letteren, Jozef Weichs de Wenne en Simon Jacob Andries, de beide laatsten candidaten in de rechten.

De drie eersten stierven onverwacht, en wel twee hunner door een noodlottig toeval. Wij deelen in de smart hunner ouders en naaste betrekkingen.

Doch nog een anderen doode hebben wij te gedenken.

Den 21sten Juni bezweek, ten prooi aan eene moorddadige ziekte, die zijn reeds lang ondermijnd gestel in weinig tijd te gronde richtte, onze kroonprins Alexander, de laatste mannelijke telg uit ons Vorstenhuis, het huis van Oranje.

Wel was er verslagenheid in den lande.

Een tiental jaren geleden behoorde hij nog tot Leiden's kweekelingen en was hij in ons midden.

Hij had onze Hoogeschool, onze studenten en zijne leermeesters lief en gunde enkelen hunner gaarne een blik in zijn hart. Hier bracht hij wellicht de beste jaren van zijn overigens vreugdeloos leven door. Dat hij te zijnen tijde berekend mocht bevonden worden, de zware taak te aanvaarden, die de dood van den geliefden broeder hem onverwacht op de zwakke schouders had gelegd, wie onzer heeft hem dit niet uit den grond zijns harten toegewenscht, maar wie heeft niet op hetzelfde oogenblik den twijfel voelen rijzen, of die wensch ooit zou worden verhoord? En hij, de arme Koningszoon, van jongs af zwak van lichaam, moet in zijn strijd tusschen willen en kunnen gevoeld hebben, dat hij met dat zwakke lichaam, dat de natuur hem gaf, machteloos stond tegenover den eisch en de verwachting der natie. Het moet een bitter gevoel zijn te ontwaren, dat men niet zijn kan, wat geeischt wordt dat men zijn zal. Dat de Prins in den ongelijken strijd langzaam maar zeker bezwijken moest, kon aanvankelijk dezen en genen ontgaan, maar was spoedig genoeg voor velen geen geheim meer. Meer en meer vervreemd van de natie, die hem had willen zien leven en werken, kwijnde hij eenzaam en verlaten in zijn paleis weg met zijne gedachten bij voorkeur in den grafkelder te Delft bij zijne geliefde dooden. In dezen toestand trof hem de typhus,

die aan zijn leven en lijden en aan de laatste hoop der natie een einde maakte. Met innig medelijden nemen wij afscheid van dezen armen Vorstenzoon.

Den 10den Juli waren velen onzer bijeen in de Nieuwe Kerk te Delft bij het praalgraf van den stichter onzer Hoogeschool, Prins Willem van Oranje, om daar met de eersten en besten uit den lande den dag te herdenken, waarop hij vóór 300 jaren het leven liet voor zijn volk. Onze geachte ambtgenoot, de Hoogleeraar De Vries, had de moeielijke taak op zich genomen, bij die gelegenheid aller tolk te zijn. Staande naast het graf, waarin het gebeente van den grooten doode rust, sprak hij eene gedenkrede uit, ten titel voerende: »De Vader des Vaderlands". Als verslaggever is het mijn plicht, de waarheid hulde te doen en mede te deelen, dat de plechtigheid beneden de verwachting bleef. Niet wijl het talent en het vuur van den redenaar hem bij uitzondering in den steek lieten, maar wijl zijne stem, door een onbegrijpelijk verzuim der regelingscommissie, in het hooge kerkgewelf verloren ging en hen, die onder den indruk hadden willen komen van het gesproken woord, niet of nauwelijks bereikte. Onvoldaan moest men huiswaarts keeren. Niemand echter had meer reden om onvoldaan te zijn, dan onze geachte spreker zelf, die voor de moeite, die hij zich bereidwillig getroost had, op deze wijze beloond werd.

Ten slotte nog een enkel woord over de academische gebouwen. De Anatomie is door uitbouw eene nieuwe collegekamer en eene tweede prepareerkamer rijker geworden, eene verbetering, die door het stijgend aantal studenten in de geneeskunde dringend geëischt werd.

Het Boerhave-laboratorium voor het onderwijs in de pathologische anatomie nadert snel zijne voltooiing. Het onderscheidt zich door degelijkheid en behagelijken vorm in het oog loopend van de hier in de laatste jaren verrezen Rijksgebouwen.

Het Auditorium, waarin wij ons thans bevinden, is voorzien van nieuwe ramen, die op het oog een aangenamen indruk maken, en in de Senaatskamer is een gaskroon aangebracht, die aller wenschen meer dan bevredigt.

Het uitzicht op een nieuw Academie-gebouw is weder voor onbepaalden tijd verschoven, doch er is een pleister op de wond gelegd. De ruïne zal in een park worden herschapen, waarvan de aanleg en het onderhoud zal geschieden van gemeentewege, echter met subsidie van het Rijk, waartegen Leiden zich verbindt, eventueel dat park kosteloos af te staan aan den Staat tot stichting van gebouwen ten behoeve van de Rijks-universiteit.

Ik heb voldaan aan hetgeen de Wet mij voorschrijft. Ik heb de feiten vermeld, die mij voorkwamen in betrekking tot ons Hooger Onderwijs uwe aandacht te verdienen, en verder niet verzwegen wat mij op het hart lag.

Mijne overtuiging is vaster dan ooit, dat ieder die Leiden en zijne geschiedenis liefheeft, trouw moet blijven aan den geest, die Prins Willem I bezielde, toen hij deze Hoogeschool in het aanzijn riep, en dat wij in onzen strijd voor de beschaving onder opzien naar het vaandel, dat hij omhoog hield, onzen tijdgeest en zijne dienaren geeselen moeten met al de kracht, die in ons is.

De waardigheid, die ik een jaar bekleed heb, draag ik thans over aan mijnen, door den Koning benoemden opvolger, den Hoogleeraar Huet, die als Secretaris vervangen wordt door den Hoogleeraar Land.

Mocht gij, geachte ambtgenoot, Rector Magnificus van dit oogenblik af, over een jaar van deze plaats getuigen kunnen, dat de geest van onzen grooten voorzaat weder vaardig wordt over zijn volk, dat een betere dageraad aanbreekt voor onze Hoogeschool!

BIJLAGEN.

VOORUITGANG
DE LEUZE DER HOOGESCHOOL.

REDEVOERING,

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 309den verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1884.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN EN STUDENTEN DEZER RIJKSUNIVERSITEIT!

EN GIJ ALLEN, DIE UWE BELANGSTELLING IN HAAR EN IN HARE FEESTVIERING DOOR UWE TEGENWOORDIGHEID TE DEZER PLAATSE BETOONT, ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Onze Hoogeschool noemen wij onze alma mater. Het beeld is gelukkig gekozen. Het roept ons de eigen moeder voor den geest, die ons onder het hart gedragen en ons liefgehad heeft vóór onze geboorte, die ons gevoed en met duizenden zorgen omringd heeft, totdat wij hare hulp ontberen konden. Wanneer wij die moeder nog bezitten, verzuimen wij haren verjaardag niet. Wij gaan haar dan van harte gelukwenschen, en zoo willen wij ook onze alma mater te gemoet komen op haren 309den verjaardag.

Velen uwer herinneren zich dezen dag, nu negen jaren geleden bij het 3de eeuwfeest, toen de Praeses van het Leidsche Studentencorps de Réunisten, die van heinde en verre waren toe-

gestroomd, onder andere toesprak met deze woorden: „Mijne »Heeren, wie en wat men ook vergeten moge, eene moeder ver»geet men niet." Het duurde lang, eer de spreker weer aan het woord kon komen. Aan de toejuiching was schier geen einde. Er was eene zeer gevoelige snaar van het menschelijk hart in trilling gebracht.

Bij alle overeenkomst, die het beeld biedt, is er toch verschil. De eigen moeder sterft eenmaal. Als hare jaren klimmen, worden onze wenschen omzichtiger. De verklaring moet ons noode van de lippen: zij is dezelfde niet meer. Wij, de krachtigen thans, steken haar, de hulpbehoevende nu, de hand toe. En haar einde is het einde van een leven vol liefde.

Onze alma mater sterft niet. Rusteloos als de tijd, die over haar heengaat, neemt zij jeugdige krachten in zich op en doet die tot ontwikkeling komen. Eene eeuwige jeugd schijnt haar verzekerd. Haar bestaan wordt nimmer ernstig bedreigd, tenzij zij ontrouw wordt aan zich zelve.

Wat is dan hare roeping, waaraan zij ontrouw worden kan? Hare roeping is: vooruitgang te bevorderen op ieder gebied der wetenschap tot heil der maatschappij.

Vooruitgang de leuze der Hoogeschool, dat moge dan het onderwerp zijn mijner rede op dezen dag en op deze zelfde plaats, vanwaar vóór mij meer dan driehonderd maal iedere rector op zijne wijze den 8sten Februari herdacht.

Vooruitgang, dit woord heeft zij in haar vaandel geschreven. Wanen wij soms reeds belangrijke vorderingen gemaakt te hebben, »vooruit steeds", roept zij ons toe. »Er ligt nog eene oneindige »reeks van vragen, die op oplossing wachten. Iedere goed ge»stelde vraag sluit de oplossing in zich. Zoekt en gij zult vinden. »Rust niet. Zoo draagt gij uw aandeel bij tot den opbouw der »wetenschap, die geen einde heeft; zoo wordt gij de weldoeners der »menschheid en in den waren zin van het woord mijne dienaren".

Zoo stout sprak de Hoogeschool bij hare wording niet. Zij was zich toen nog niet bewust van hare kracht. Daarenboven moest zij dadelijk ten strijde. En die strijd, waarin haar eindelijk de zege bleef en waaruit zij gehard te voorschijn kwam, hij duurde langer dan eene eeuw. Eerst daarna kon zij zich in vrede wijden aan hare taak. Vergissen wij ons niet, dan is de geschiedenis der Hoogeschool in de laatste twee eeuwen de geschiedenis der rustelooze ontwikkeling der wetenschap in iedere richting, het sterkst in het oog springend op het gebied der natuurkundige wetenschappen.

Wij willen nu in de eerste plaats eenige oogenblikken bij dien strijd stilstaan. Eerst daarna wensch ik uwe aandacht te vestigen op de vakken van wetenschap, die aan mijne zorgen zijn toevertrouwd.

In de eerste plaats dan de strijd.

Den 28sten December 1574 zendt Prins Willem uit Middelburg zijn gecommitteerde Mr. Jacques Tayaert met een schrijven naar de Staten van Holland, in welk schrijven hij hun in overweging geeft, eene Universiteit te stichten.

„Overmidts dat eene alsoedanige schole ende Vniuersiteyt „nyet anders wesen en sal als een vast Blockhuys en bewaer-„nisse der gantsschen Landen, en mede eenen onuerbrekelycken „bandt der eenicheyt van den seluen, nyet alleen onder mal-„canderen, maer oyck met alle aenpalende provincien," zoo luidt een deel van dit merkwaardig stuk.

Reeds den 6den Januari daaraanvolgende wordt door den Prins het Octrooi der stichting van de Leidsche Hoogeschool op naam van Koning Philips van Spanje uitgevaardigd.

Den 8sten Februari wordt de School ingewijd, en den 12den derzelfde maand de wet op het Hooger Onderwijs, onder den naam van Ordonnantiën vastgesteld, zooals de oorkonde zelve zegt:

„bij authoriteyt ende tusschenspreken van de gecommitteerden „van Z. Excell. en van de Staten, en voorts bij vorm van *Accoord*, aangegaan tusschen de Professoren representeerende de „Universiteyt ter eenre ende de Burgemeesteren en Regierders „der voors. stadt Leyden, ter andere zijde."

Staat men ook verbaasd, dat dit alles in anderhalve maand tot stand kwam, niemand onzer twijfelt er aan, of de jeugdige inrichting liet aanvankelijk veel te wenschen over. Van de tien professoren bleken weldra de minsten geschikt voor hunne taak; — de overigen, tenzij zij zich bij voorbaat of voor korten tijd verbonden hadden, trokken zich terug.

Reeds in Mei was Coolhaas, die de Hoogeschool had ingewijd, afgetreden en vervangen door twee buitenlandsche hoogleeraren in de Godgeleerdheid. Het voorloopig gemis aan leerkrachten was nochtans van voorbijgaande beteekenis. Bedenkelijker was iets anders, toen nog voor velen een geheim, te weten, dat met de stichting der Hoogeschool hoofdzakelijk de Theologie bedoeld was, d. i. de Hervormde Kerk dier dagen. Beide, Hoogeschool en Kerk, eischten, en te recht, vrijheid, maar de Kerk eischte die vrijheid voor zich alleen. Hare opvatting wordt juist weergegeven door De Génestet, als hij zegt:

Vrijheid! vrijheid! geen gezag,
Is de leuze in onze vlag.
Zoo is 't wel! dat nu geen leek
Verder meê- of tegenspreek'.

Dat de invloed dier Kerk niet gering was, moge blijken uit een schrijven, dat in dezelfde maand Mei van den kant van drie uit den vreemde tot ons gekomen professoren aan den Prins gericht werd, in hoofdzaak hierop neerkomende, dat de Kerk gezag moest hebben over de Hoogeschool in dien zin, dat ieder hoogleeraar zich vóór zijne indiensttreding schriftelijk verbinden moest tot instemming met de leer der Kerk en tot onderwerping aan hare tucht. Zelfs de toestemming van den Kerkeraad behoorde gevraagd te worden bij de benoeming

van den Rector, die dan toezicht zou te houden hebben op den wandel en de rechtzinnigheid van alle leden der Hoogeschool, met de macht, de weerstrevigen uit hunne betrekkingen te verwijderen.

Van den kant der Regeering dezer stad volgde hierop eveneens een schrijven aan den Prins, dat een geheel anderen geest ademde. De Kerk mocht met de Hoogeschool niets te maken hebben. »Die Inquisitie (zoo luiden onder andere hare woorden) »die Inquisitie van den Rector ende zijn collegie op »elcx leuen ende manieren, ende die animaduersie van ketterije »en betaemt ter correctie die van de Vniuersiteyt nyet, eñ en »dient in desen tyt nyet gepractiseert te werdden".

Merkwaardig, hoe de gemoederen al in beroering zijn, hoe naijverig men reeds is op de wordende Hoogeschool, die op dit oogenblik nog geen enkelen student telt. Doch de storm wordt bezworen. Op naam en op gezag van Prins Willem worden den 2den Juni door de Staten van Holland de Statuten uitgevaardigd, die, tusschen de eischen der nieuwe professoren en die der Regeering van Leiden doorzeilende, in hoofdzaak aan de oorspronkelijke Ordonnantiën getrouw blijven.

Deze Statuten (de nieuwe wet, als men wil, op het Hooger Onderwijs) zijn volgens den Hoogleeraar Kist, aan wien ik het bovenstaande ontleende, waarschijnlijk met zekere plechtigheid afgekondigd bij de inaugureele oratie van Lud. Cappellus den 4den Juli 1575, bij welke gelegenheid de Prins en de Staten als aanwezigen worden toegesproken en de Hoogeschool dus als het ware opnieuw wordt ingewijd.

En nu scheen de jonge inrichting veilig aan zich zelve te kunnen worden overgelaten. Men vergiste zich. De schoen wrong nog. Vele uitheemsche studenten, die zich tot den Rector gewend hadden om inzage der Statuten, waren verstoord huiswaarts gekeerd, wijl hun geen vrijdom van Lands accijnsen was toegestaan, maar: »bijsonder oyck door oor-

»zaecke van zekeren exorbitanten ofte captieusen eed", dien zij aan den Rector moesten afleggen, onder andere inhoudende om: »geenerlei leeringe aentehangen of te volgen, dan »die in dezelve Universiteyt geprofesseert ende geleert sal wer»den, zoo lange sij in dezelve Universiteyt hem onthouden »zullen".

Het bleek dringend noodig, dezen steen des aanstoots op te ruimen. Er ging dus een verzoekschrift uit van Rector, Professoren, Curatoren en de Regeering der stad Leiden aan de Staten, om vrijdom van Lands accijnsen, maar inzonderheid om vrijdom van den eed voor alle studenten, met uitzondering van die in de Godgeleerdheid.

De Staten gaven meer dan gevraagd werd. Bij hun besluit van 11 Maart 1577 verleenen zij niet alleen vrijdom van Lands accijnsen aan alle academische personen, maar geven zij tevens den Curatoren vrijheid, den studenteneed te veranderen en te matigen in het welbegrepen belang der Hoogeschool, te gelijk met machtiging, aan hun besluit in deze de noodige openbaarheid te geven.

De afkondiging van het besluit van Curatoren naar aanleiding dezer machtiging begint aldus: »Also de Heren Staten »s' Lands van Holland, *umme een yegelijken zijn gemuet vrij te* »*laten* goet ende raedsaem bevonden hebben dat alle Studenten »in alle Clergien ende cunsten in der Universiteyt der stad »Leyden zullen mogen studeren *zonder eenigen Eed te doen van* »*de Religie aldaer in gebruijk wezende*, *te moeten onderhouden*, »ende zulx zullen mogen volstaen, midts hen aldaer latende »inne schrijven ende Eed ofte belofte doende, van de Rector »en Professoren aldaer te vertonen behoorlike gehoorzaemheyt »ende hen voorts regulerende naer de Statuten ende Ordinantien »derzelver Universiteyt".

Voor alle studenten zonder onderscheid was nu de Religieeed afgeschaft. Hetzij hierdoor, hetzij ook door andere oor-

zaken, van nu af neemt het aantal studenten jaarlijks belangrijk toe.

Wie echter meent, dat het thans met den invloed der Kerk gedaan is, vergist zich schromelijk.

De Synoden verliezen de hoogleeraren, met name die der Godgeleerdheid, niet uit het oog.

In de nationale synoden van Dordrecht, Middelburg en Den Haag, opvolgend in 1578, '81 en '86 gehouden, worden de professoren in de Theologie bepaald genoemd onder diegenen, die de Belijdenisse des geloofs der Nederlandsche Kerken zullen onderteekenen (»hetwelk ook den anderen professoren wel be»taamt", voegen de Synoden van Middelburg en Den Haag er bij).

Van hoeveel belang enkelen het achtten, de Hoogeschool onder den invloed der Kerk te krijgen, blijkt uit een brief van W. Helmichius, predikant te Amsterdam, aan zijn ambtgenoot Aernt Corneliss. te Delft in dato 28 April 1603 [1]), waaruit ik deze zinsnede aanhaal:

»Laet ons toesien wat sij voornemen sullen: ende scherpelick „vasthouden op onse resolutie van expresselijck te versoecken aen „de Staten dat de Kercken mede adviseren op de beroepinghe „van de Professoren".

In de nationale synode van Dordrecht in 1619 wordt eindelijk besloten:

1° De Heeren Staten uit te noodigen om toe te zien, dat in de provinciën, waar universiteiten zijn, alle hoogleeraren in den aanvang hunner bediening de Formulieren van eenigheid, de Belijdenis en den Catechismus dezer Kerken onderteekenen.

2° Aan de Professoren in de Theologie alhier een formulier ter onderteekening aan te bieden, waarbij zij hunne instemming betuigen met de leer der Kerk en tevens zich onderwerpen aan de synodale censuur van Zuid-Holland.

---

1) Werken der Marnixvereeniging, Serie III. Deel IV. Utrecht 1880. bl. 186.

De Hoogleeraren in de Godgeleerdheid onzer Hoogeschool hebben op dezen laatsten eisch steeds het »*non possumus*" doen hooren.

Na vijf jaren, — na eene laatste vruchtelooze vermaning aan de Leidsche Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, toch het hoofd te willen buigen naar het voorbeeld der professoren in andere provinciën, geeft de Synode van Zuid-Holland in 1625 den strijd op en besluit zich met de Theologische Faculteit van Leiden niet meer in te laten, ten minste tot op de naastvolgende synode nationaal, welke naastvolgende synode in den toenmaligen zin des woords tot op dezen dag te vergeefs gewacht wordt.

De Hoogeschool had opnieuw gezegevierd in den strijd, maar hare moeilijkste dagen komen nog. In 1629 vestigt zich hier te lande René Descartes en met hem zijne wijsbegeerte, die in de natuurlijke godgeleerdheid het vrij gebruik der menschelijke rede eischt en den twijfel aanprijst als levenwekkend beginsel in de wetenschap. »*Je pense, donc je suis*" is de bekende stelling van den overigens geloovigen Katholiek, die, opgevoed in de school der Jezuïeten, in Nederland, mirabile dictu, het werktuig wordt tot hervorming der wetenschap in protestantschen zin. Met open armen wordt zijne leer ontvangen door ieder, die denken wil en kan. Ongelooflijk snel schiet zij wortel. De studenten hangen aan de lippen der Hoogleeraren, die hun deze leer vertolken en verstouten zich, hier in ditzelfde academie-gebouw, hunnen Hoogleeraar in de wijsbegeerte, als hij Descartes bestrijdt, in het openbaar uit te jouwen.

De Kerk, saamgegroeid met de oude scholastieke wijsbegeerte, ziet dezen haren bondgenoot in gevaar, zichzelve bedreigd, en snelt te wapen.

De Utrechtsche Hoogleeraar Voetius, haar getrouwe zoon, zegt in zijne verbittering: „Vurig hoop ik, dat zij, die nog „een greintje vroomheid bezitten, zich verre zullen houden van „een zoo overmoedig en gevaarlijk streven; opdat zij niet ver„strikt raken in de gruwelijkste godslastering, alsof de Heilige

„Geest ons in de Schrift een onvolmaakt betoog geleverd heeft, »dat, niet geschikt om tegen Epicuristen en godloochenaars te „worden aangewend, gesteund, hervormd en verbeterd moet wor- „den door eenen waanwijzen philosoof onzer dagen".

De Curatoren dezer Hoogeschool kiezen partij voor de Kerk, verbieden de invoering der nieuwe leer nadrukkelijk, en gelasten de Hoogleeraren, zich voortaan nauwkeurig te houden binnen de perken der Aristotelische of Peripatetische wijsbegeerte.

Ja zelfs de Staten van Holland, opgezweept door de Zuid-Hollandsche synode, vaardigen in 1656 een besluit uit, voor dien tijd nog zeer vrijzinnig geacht, waarbij zij bepalen, binnen welke grenzen de Theologie en de Philosophie aan deze Hoogeschool zich voortaan zullen hebben te bewegen.

De geest van vrijheid, het levensbeginsel der Hoogeschool, wordt door de Curatoren en de Staten in het aangezicht geslagen.

Maar er is krachtdadig verzet. Het beginsel van eigen onderzoek heeft te diep wortel geschoten; ja het is zoo ver gekomen als de Kerk vreesde, — de twijfelleer van Descartes is na zijn dood door zijne volgelingen toegepast, zelfs onvoorwaardelijk geldig verklaard op kerkelijk-religieus gebied. De macht der Kerk is gebroken; de Theologie is aan deze Hoogeschool voorgoed in dienst getreden der wetenschap. Haar streven is één geworden met dat der andere faculteiten. Geen eigen wijsheid voortaan meer, maar eigen onderzoek.

Wij kunnen nu de kerkelijke twisten laten rusten en begraven met de laatste onrechtvaardige daad der Curatoren in 1676, te weten, het uit zijn ambt ontzetten van Heydanus, den 80-jarigen hoogleeraar in de Godgeleerdheid, om zijne overhelling tot de leer van Descartes.

Sedert heeft de rechtzinnige Kerk nimmer eene ernstige poging gewaagd, der wetenschap hier den weg voor te schrijven.

Dat zij het dezer dagen elders beproefd heeft, weten wij.

Nu de strijd ten einde is, gaat de Hoogeschool ongestoord voort tot op dezen dag. Vergelijken wij den toestand van voor twee eeuwen met dien van heden, dan is eene machtige verandering ten goede niet te miskennen. Die verandering is het gevolg der aanhoudende, eerst langzaam, daarna sneller en sneller gaande ontwikkeling, die weder haren grond vindt in de zucht naar kennis en in het onderzoek, dat daaruit voortvloeit. De wis- en natuurkunde, vroeger aan andere min of meer verwante vakken gebonden, krijgen gaandeweg zulk een omvang, treden door hare nauwkeurige methoden van onderzoek met hare meer en meer volkomen instrumenten zoozeer op den voorgrond, dat zij in het begin dezer eeuw tot eene afzonderlijke faculteit worden saamgevoegd, die nu de toongeefster wordt. Geene faculteit, die niet aan die der wis- en natuurkunde den eerepalm toekent, die haar niet tot voorbeeld neemt. Ja, de snelle vorderingen der geneeskunde vallen eerst samen met den tijd, dat ook zij dezelfde nauwkeurige methode op eigen gebied toepast, dat zij gaat meten en wegen.

De vorming van eene afzonderlijke faculteit van wis- en natuurkunde was een eisch des tijds. Niet minder gebiedend was sedert in iedere faculteit de verdeeling van arbeid, de splitsing van leerstoelen. De wetenschap is zoo uitgebreid geworden, dat de enkele mensch slechts een gedeelte beheerschen kan.

Zoo werd bijv. de taak van den chirurg te omvangrijk door de ontwikkeling van oog- en oorheelkunde. Op deze laatste, die, van de chirurgie gescheiden, aan mijne zorgen werden toevertrouwd, wensch ik nu uitsluitend het licht te laten vallen. Geene overmoedige ingenomenheid met eigen studie of geringschatting van die van anderen is daarbij drijfveer, slechts de overtuiging dat de algemeene ontwikkeling der wetenschap zich in het onderdeel volkomen afspiegelt, en verder het bewustzijn, dat het mij alleen op eigen gebied mogelijk is, u tot wegwijzer te zijn. Had overmoed mij ooit gekweld, mijne ambtgenooten

hadden mij al lang daarvan genezen, want zonder blikken of blozen bestempelen zij mijne vakken met den naam van bijvakken.

Ik ga thans over tot het tweede gedeelte mijner rede: de bespreking dier vakken; de oudere zuster, de oogheelkunde, moge voorgaan.

Het is hoogst waarschijnlijk, dat men reeds in overoude tijden er op bedacht geweest is, de gebreken van het oog te verhelpen of daaraan te gemoet te komen. Reeds bij Plinius vindt men gewag gemaakt van glazen (holle smaragden), die het gezicht verbeterden. Keizer Nero, die bijziende was, bediende zich van zoo'n smaragd, om den kamp der gladiatoren te kunnen volgen. Wij behoeven ons dus niet te vermoeien met navorschingen naar den uitvinder der brillen, zij het ook, dat men in het begin der 14de eeuw die eer toekende aan een Florentijnsch edelman, Salvinus Armatus. Zijn grafschrift, gebeiteld op een steen, afkomstig uit de kerk Maria Maggiore te Florence, luidt, uit het Italiaansch overgezet, aldus: »Hier ligt begraven Salvinus »Armatus van Florence, de uitvinder der brillen. God vergeve »hem zijne zonden. Anno 1317."

Eerst in deze eeuw en wel in de laatste 25 jaren, is de bepaling en het slijpen van brillen tot de grootste volmaaktheid opgevoerd.

Wat de beeldvorming op het netvlies aangaat, deze is het eerst door Kepler in de allereerste jaren der 17de eeuw goed begrepen. Zijne theorie werd in 1625 door den beroemden Jezuïet Scheiner te Rome aanschouwelijk gemaakt op het menschelijk oog na den dood. Te dien einde maakte hij eene opening achter in het oog (een venstertje als men wil), zoodat het netvlies bloot kwam, waarop nu de vóór het oog geplaatste voorwerpen verkleind en omgekeerd te zien kwamen.

Onze landgenoot Huygens vervaardigde een kunstoog, waarop men de beeldvorming bestudeeren kon en tevens den invloed van brillen op de beelden nagaan.

Eene belangrijke bijdrage tot de physiologie van het oog leverde Mariotte in 1668.

Wenschende te weten, hoe het zien is ter plaatse waar de gezichtszenuw in het oog treedt, ontdekte hij, dat deze plaats blind is. Hij toonde dit aan, door één oog af te sluiten en het andere onbeweeglijk op één punt te richten, hierbij zorg dragende dat een bepaald voorwerp, bijv. het hoofd van dezen of genen, juist zijn beeld vormde op deze blinde plek.

Het gevolg was, dat men den persoon onthoofd zag.

Deze ontdekking maakte toen ter tijde zooveel opgang, dat Mariotte ontboden werd aan het hof van Karel II van Engeland, om daar zijne proeven te herhalen,

Picard meende Mariotte voorbij te streven door de proef zóó in te richten, dat hetzelfde zinsbedrog verkregen werd bij twee geopende oogen. Maar Mariotte kaatste hem dadelijk den bal terug door aan te toonen, dat bij twee geopende oogen de proef gemakkelijk zóó te nemen was, dat men twee personen te gelijk onthoofd zag.

Van grooter beteekenis dan de ontdekking van Mariotte was die van Johannes Müller in 1826 op het gebied der zenuwphysiologie der zintuigen. Overgebracht in de taal onzer dagen, sprak hij uit, dat bij prikkeling eener zintuigzenuw, onverschillig door welken prikkel, de aard der te voorschijn geroepen gewaarwording slechts afhangt van het zintuig, waartoe de zenuw behoort. Zoo zal de voorstelling van geluid gewekt worden, als de gehoorzenuw, die van licht, als de gezichtszenuw geprikkeld wordt, enz. En de prikkeling van de gezichtszenuw bijv. moge geschieden door licht, door een galvanischen stroom, door een stoot of zachten druk, steeds zal daardoor slechts lichtgewaarwording, geen werkelijk licht geboren worden.

Dr. Seiler te Dresden kende zeven jaren later deze wet van Müller niet. Hem werd door den rechter de vraag voorgelegd, of het licht, dat men bij druk of stoot uit het oog ziet te voor-

schijn komen, bij een gelijktijdig overprikkelden gemoedstoestand, zóó helder worden kan, dat men daarbij in volkomen duisternis voorwerpen onderscheidt.

Aanleiding tot deze vraag was eene aanklacht van een katholiek geestelijke, die, op een donkeren winternacht zonder lantaarn van de kerk huiswaarts keerende, op het kerkhof aangevallen en mishandeld werd door twee mannen, die hem onder andere met een steen op het rechteroog sloegen. Op hetzelfde oogenblik schoot er licht uit dat oog, bij welk licht hij een der boosdoeners duidelijk herkende.

De aangeklaagde, voor den rechter ontboden, had ten stelligste ontkend, een der misdadigers te zijn geweest.

Het antwoord van Dr. Seiler, te lezen in Henke, »Zeitschrift für die Staats-arzneikunde", 1833, hoezeer weifelend, valt geenszins ten nadeele van den geestelijke uit. Gronden voor zijne meening vindt hij in de volkomen te vertrouwen uitspraken van den waardigen priester en ook in het lichten der oogen, dat, onder omstandigheden, bij menschen en dieren in het halfdonker gezien wordt en toen ter tijde nog niet verklaard was.

Achttien jaren later, in 1851, bracht Helmholtz dit lichten der oogen tot zijn waren grond terug, maakte ons duidelijk waarom het oog in den regel niet licht, maar slechts eene zwarte pupil toont, en gaf ons het middel aan de hand, ons eigen oog te plaatsen op den weg der uit het te onderzoeken oog terugkeerende lichtstralen, dat wil zeggen: hij schonk ons den oogspiegel.

Met dit geschenk der physica neemt de oogheelkunde eene ongekende vlucht. Snel volgt de eene ontdekking op de andere. Dieper en dieper dringen wij door in de geheimen der natuur. Ziekten, die vroeger voor ongeneeslijk golden, worden in de rij der geneeslijke gebracht, andere met zooveel nauwkeurigheid herkend, dat met zekerheid is uit te spreken of de kunst nog iets, dan of zij niets meer vermag. Niet alleen het oog van den lijder kunnen wij thans doorzien, zelfs in het eigen

oog vermag de blik door te dringen. In het eigen oog kunnen wij de aderen zien kloppen, kunnen wij het verkleinde omgekeerde beeld van eenig lichtend voorwerp aanschouwen. Het rechteroog beziet het linker en omgekeerd, ja het eigen oog beziet zich zelf van binnen verlicht in den spiegel.

Met opzet gaan wij de kleurenblindheid voorbij, een onderwerp dat hier ter plaatse zijn zou. Het is door mijn geachten ambtgenoot, den Hoogleeraar Zaaijer, in zijne rectorale rede: *Geneeskunde en Maatschappij*, op zoo voortreffelijke wijze uiteengezet, dat eene herhaling van mijn kant door niemand uwer kan worden begeerd.

Ten slotte sta ik eenige oogenblikken stil bij de zoogenaamde granuleuze oogziekte.

Laat mij beproeven, u van deze ziekte een denkbeeld te geven.

In den aanvang dezer eeuw droeg zij den naam van Egyptische of militaire oogziekte. In Egypte inheemsch, vertoont zij zich het eerst bij de Fransche en Engelsche militairen, die in 1798 kort na elkander voet zetten op Egyptischen bodem. Reeds na drie weken worden de oogen dier militairen aangetast. De kunst blijkt machteloos; de ziekte wijkt niet, maar breidt zich meer en meer uit. Van het Fransche leger alleen berekent men, dat ongeveer 20,000 man opvolgend besmet werden. Ongenezen keeren de Franschen en Engelschen naar Europa terug. De ziekte doet met hen haren intocht in ons werelddeel. Overal waar de expeditionaire troepen in garnizoen komen, worden de oogen der andere militairen aangetast, ja, weldra ook die der rustige bewoners in den omtrek. Met de Engelsche, doch vooral met de Fransche legers, gaat de ziekte nu door gansch Europa. Geen land, dat verschoond blijft.

Na den val van Napoleon en zijne verbanning naar St. Helena in 1815 wordt het zwaard in de scheede gestoken, maar de oogziekte woedt voort en bereikt hier en daar eene onrustbarende hoogte.

Brauweiler, eene inrichting voor dwangarbeiders bij Keulen, de bondsvesting Mainz en Klagenfurth in Oostenrijk zijn jaren lang brandpunten van besmetting. In 1830 woedt de ziekte in het Nederlandsche, maar vooral in het Belgische leger. In 1834 is in België de nood zoo hoog geklommen, dat de regeering daar Prof. Jüngken uit Berlijn ontbiedt om hulp, want reeds meer dan 10,000 jeugdige militairen zijn op één oog en 4000 op beide oogen blind geworden. In 1848 en '49 gedurende den eersten Sleeswijk-Holsteinschen oorlog, breekt de ziekte opnieuw uit in het Deensche en Pruisische leger. Sedert hoort men van haar onder de militairen niet meer, wijl nimmermeer een militair in dienst genomen is, wiens oogen ook maar verdacht zijn.

Onder de burgers daarentegen woekert de ziekte voort overal, waar de hygiëne veel te wenschen overlaat. In 1860 bijv. wordt de Nederlandsche regeering opmerkzaam gemaakt op een ooglijden in de Rijksgestichten Veenhuizen en Ommerschans. Bij onderzoek blijkt, dat van 5044 verpleegden 789 lijden aan granuleuze oogontsteking, de meesten nagenoeg ongeneeslijk. In de arme-Jodenbuurt te Amsterdam tiert zij welig. Geen weeshuis bijna, waar zij niet meerdere slachtoffers eischt.

Is deze Egyptische of granuleuze bindvliesontsteking — want het is het bindvlies, dat oorspronkelijk aangedaan wordt — is zij eene specifieke ziekte of de reeds in de vorige eeuw bekende bindvlies- of oogontsteking in kwaadaardigen vorm, is zij besmettelijk of niet, en zoo ja, in welken graad? Deze vragen hielden de geneeskundigen bezig en verdeeld, en naarmate het antwoord uitviel, viel ook de behandeling uit. De droevige uitkomst was, dat de ziekte iedere behandeling trotseerde en langzaam maar zeker meer en meer verwoestingen aanrichtte.

De Hoogleeraar Bendz uit Kopenhagen bracht in 1858 het eerst licht in de duisternis. Hij toonde aan, dat men hier

twee ziekteprocessen voor zich had, het eene de reeds lang bekende bindvliesontsteking met een snel verloop, het andere een nog onbekend, zeer langzaam verloopend proces, aanvankelijk kenbaar aan een korrelig voorkomen der diepe bindvlieslaag, aan welk laatst proces hij den naam van trachoma wenschte toegekend te zien. Deze naam is in de wetenschap behouden gebleven.

Het trachoma kan reeds jaren lang bestaan hebben, zonder dat de lijder iets vermoedt. Op een gegeven oogenblik moet de hulp van den geneesheer ingeroepen worden. De oogen tranen, zijn een weinig pijnlijk, het zien is gestoord. Men vindt enkele oogharen naar binnen staan, de ooglidranden naar binnen omgebogen, het bindvlies op enkele plaatsen reeds verschrompeld, op andere plaatsen nog korrelig. De bindvliesverschrompeling maakt gaandeweg vorderingen, zoodat de ooglidranden met de oogharen verder naar binnen getrokken en eindelijk niet meer gezien worden. Bij den aanhoudenden krampachtigen lidslag zweepen de haren het hoornvlies, dat zijne doorschijnendheid meer en meer verliest en onder ontwikkeling van bloedvaten ten laatste volkomen troebel wordt. De pijnen zijn ondragelijk door haren duur, bij uitzondering ook door hare hevigheid. Het gezicht is thans gedaald tot de onderscheiding van licht en duisternis. Eindelijk, als het bindvlies geheel verschrompeld is, droogt het met het hoornvlies uit. De lijder is u nu dankbaar voor een weinig melk, dat ge hem in het droge, vuilgrijze, ziellooze oog droppelt. *Post multas Tantali poenas diu toleratas lento marasmo contabescunt*, deze uitspraak, toegepast op lijders aan maagkanker, is niet minder toepasselijk op de oogen van lijders aan trachoma.

Het andere ziekteproces, dat een snel verloop heeft, gaat met hevige pijnen, zwelling en roodheid gepaard. Er volgt eene ruime etterafscheiding en binnen 24 uur kan het hoornvlies geborsten zijn.

Een oog kan alleen aan trachoma lijden en evenzeer alleen aan etterachtige bindvliesontsteking. Treffen beide processen hetzelfde oog, dan hebben wij de Egyptische of granuleuze oogziekte.

Het is waarschijnlijk, dat in de verschillende epidemieën dezer eeuw nu eens meer het eene, dan weder meer het andere ziekteproces op den voorgrond heeft gestaan.

De kunst nu treedt tegen de etterachtige bindvliesontsteking in den regel met goed gevolg op, maar vermocht tegen het trachoma meestal niets. Het eenige middel tegen het sleepend trachoomlijden, dat eenig vertrouwen verdiende, was de inenting met etter, afkomstig uit een oog, lijdende aan eene hoogst besmettelijke ziekte, wier naam hier niet op zijne plaats is. Die etter, die een gezond oog waarschijnlijk zou hebben te gronde gericht, bleek voor het trachomateuze oog in vele gevallen een geneesmiddel. Werkelijk werd menig trachoomlijder genezen, maar in nog meer gevallen schoot men het doel voorbij en wekte men eene ontsteking op, die zoo hevig werd, dat het oog berstte. De methode is als te gevaarlijk op zijde gezet.

Zoo stonden de zaken nog zeer kort geleden. Wat wil het toeval? Eene dame uit Brazilië, die te Parijs wegens trachoma behandeld is en in tamelijk goeden welstand huiswaarts keert, wordt in Brazilië opnieuw door een hevigen aanval der ziekte geteisterd en neemt, ten einde raad, hare toevlucht tot een inlandsch middel, jequirity, dat daar te lande reeds sedert eeuwen tegen deze zelfde ziekte bij het volk in gebruik is. Zij herstelt volkomen en schrijft daarover aan haren Parijschen geneesheer, wien zij te gelijk het geneesmiddel toezendt. Het zijn prachtige, vermiljoen roode zaadjes met gitzwarte vlek om den navel, waarmede de kinderen spelen en zich plegen op te sieren. Een koud aftreksel der van hunne huid ontdane en gestampte zaadjes, op het zieke bindvlies gebracht, wekt

daar eene hevige ontsteking op, die men naar verkiezing binnen zekere grenzen houden of ook opvoeren kan in verband met het weerstandbiedend vermogen van het oog. Na eenige dagen staakt men deze behandeling en laat het oog met rust. Zoodra de jequirity-ontsteking geweken is, ziet men ook, dat de trachoom-korrels verdwenen zijn. Het hoornvlies wordt weder doorschijnend. Het trachoom is uitgedoofd.

Na een vergeefsch scheikundig onderzoek naar het werkzame bestanddeel van het aftreksel, werd dit ook aan een microscopisch onderzoek onderworpen. Men zag het praeparaat wemelen van bacteriën, die op de meest grillige wijze en met groote snelheid heen en weer wriemelden, zich spleten en sporen vormden. Het onderzoek van Sattler te Erlangen had juist geleerd, dat in de trachoom-korrels eene specifieke bacterie aanwezig is, die het ziekteproces vermag voort te planten van mensch op mensch.

Onze voorstelling nu is, dat de jequirity-bacterie in den strijd om het bestaan de trachoom-bacterie te gronde richt. De met de jequirity verkregen genezingen van het trachoma grenzen werkelijk aan het wonderbare.

Wij zijn genaderd tot de oorheelkunde. Aangaande dezen tak van wetenschap, die zich zooveel later ontwikkeld en eerst in de laatste jaren eenige beteekenis verkregen heeft, zal uwe verwachting niet hoog gespannen zijn. De waarheid is, dat de geneeskunde het gehoor langen tijd stiefmoederlijk behandelde. Het gevolg is niet uitgebleven. Onze kennis liet zeer veel te wenschen over en het vertrouwen van het publiek nog meer.

Vóór eenige jaren kon men dezen of genen oorlijder de naïeve vraag hooren uiten: »Kan ik zeker zijn, dokter, dat »de kwaal door de behandeling niet nog erger wordt?"

Die tijden zijn thans voorbij.

Reeds kan men op meerdere lichtpunten wijzen. De kunstmatige doorboring van het trommelvlies, om er maar een te noemen, is door Schwartze aan vaste regelen gebonden en tot eene zegenrijke operatie verheven. Honderden danken aan die kunstbewerking hun gehoor, ja enkelen hun leven.

Wij tasten niet meer in het blinde rond, zooals vroeger. In het begin der 18de eeuw nam Cheselden in Engeland proeven op honden, om na te gaan, welken invloed doorboring van het trommelvlies op het gehoor uitoefende. Door deze proeven in verband met hetgeen hij bij menschen had waargenomen, wier trommelvliezen toevallig gedeeltelijk of geheel waren verloren gegaan, overtuigde hij zich, dat dit vlies voor het hooren geene hoofdvereischte is. En nu redeneerde hij verder: als eenige ziekte van dit vlies den overgang van het geluid tot het inwendige oor belemmert, moet eene kunstmatige opening van dit vlies het gehoor herstellen, evenals het wegnemen der verduisterde lens het gezicht herstelt.

Eenige jaren geleden — zoo verhaalt hij ons in zijne »Anatomy of the human body" — schonk men een misdadiger vergiffenis, ingeval hij zich aan de operatie van het doorboren van het trommelvlies onderwierp. De kunstbewerking werd niet verricht, wijl de man op den bepaalden tijd koorts kreeg. Maar de openbare meening verhief zich zoo luide tegen deze wreedheid, dat men het zeer geraden achtte, op de zaak niet meer terug te komen.

Deze geschiedenis leert ons, welk eene verschrikkelijke voorstelling men zich toen ter tijde maakte van deze onbeduidende operatie, die thans dagelijks verricht wordt.

De tijd verbiedt mij, andere lichtpunten ter sprake te brengen. Ook uw geduld heeft zijne grenzen. Vergunt mij alleen nog eenige oogenblikken tot mededeeling van het volgende.

Den 22sten October 1867 reist een twintigjarig meisje uit Jutland naar Kopenhagen. Zij trekt de aandacht van een ieder;

haar mond staat altijd open; het oog is wezenloos; de neusvleugels zijn sterk saamgeknepen; nu en dan ziet men grillige trekkingen in haar gelaat. Zij schijnt idioot. Vrij hardhoorend, om niet te zeggen doof, antwoordt zij met eene stem zonder klank en moeielijk verstaanbaar, dat zij naar de hoofdstad gaat, naar den oorendokter Meijer, om genezen te worden van hare doofheid.

Te Kopenhagen constateert men, dat beide trommelvliezen en eenige gehoorbeentjes zijn verloren gegaan, als gevolg eener sleepende ontsteking der trommelholte, die nog niet genezen is.

Het gelukt spoedig, de laatste sporen dezer ontsteking te doen verdwijnen, maar voor het gehoor blijkt weinig gewonnen. Het vertrouwen van het meisjc in haren geneesheer is echter volstrekt niet geschokt. Hij zal haar beter maken, zegt ze, daarvan is zij overtuigd.

En de geneesheer? Reeds staat hij op het punt, haar mede te deelen, dat zij vertrekken kan, dat de kunst niets meer voor haar vermag. Daar rijst bij hem eene gedachte: „Die „wezenlooze physionomie, die gebrekkige spraak, zij kunnen „niet de uitdrukking zijn van zooveel vertrouwen en vastbera- „denheid, zij moeten een anderen grond hebben. Wellicht is „het nog zieke slijmvlies van neus en keel daaraan schuld". En onvermoeid wordt nu de behandeling daartegen gericht. Alweder nagenoeg vergeefs.

Maar het meisje geeft de hoop niet op, en de geneesheer, hij heeft den moed niet haar geloof te schokken. In verband met de ingestelde behandeling, raadt hij methodische oefening der spraak aan. Eene leermeesteres wordt gezocht en gevonden, om de patiënte te leeren spreken, en onverdroten kwijten beiden zich van hare taak. Het blijkt weldra, dat ook langs dezen weg niets verkregen wordt.

Het probleem, den geneesheer gesteld, wacht nog steeds op oplossing.

De laatste hoop bestaat in het onderzoek der holte achter den neus. De spiegel zal het uitmaken. Doch de gevoeligheid der keel verbiedt, dat men den spiegel invoert. Zoo blijft ten slotte slechts over, den wijsvinger door den mond om het zachte gehemelte heen in die holte te brengen.

Het resultaat is verrassend.

Van alle kanten voelt de vingertop zich daar omgeven door lange, op regenwormen gelijkende gezwelletjes, die van den wand uitgaan en de holte nagenoeg opvullen.

Ik mag u niet vermoeien met hetgeen nu volgt. Het zij genoeg u mede te deelen, dat de gezwelletjes verwijderd worden, dat de physionomie en spraak geheel herstellen en ook het gehoor belangrijk verbetert. Als herboren keert onze patiënte huiswaarts.

Welk nut wierp het hier medegedeelde voor de wetenschap af?

Er was eene ziekte herkend, die, zooals weldra bleek, vooral aan den kinderlijken leeftijd eigen is, eene ziekte, die in de neuskeelholte zetelend, altijd misvorming van het gelaat en gebrekkige spraak ten gevolge heeft en in 3/4 der gevallen ook het gehoor aantast, eene ziekte wier uitbreiding aan het ongelooflijke grenst, maar die in den beginne gemakkelijk te herkennen is en dan volkomen genezing belooft.

Bij een onderzoek, dat ik, van Kopenhagen teruggekomen, te dezer stede instelde bij ruim 4000 schoolkinderen, tusschen 6 en 16 jaren, waarbij mijn geachte ambtgenoot, de Hoogleeraar De Goeje, als schoolopziener de vriendelijkheid had mij behulpzaam te zijn, bleek dat 5% minstens, d. i. meer dan 200 dier kinderen, aan deze zoogenaamde *adenoïde vegetatiën* der neuskeelholte leden, dat wil zeggen, dat bij 150 hunner het gehoor in de aandoening betrokken was en bedreigd werd.

Mijne rede is ten einde. Nog slechts een enkel woord.

Liefde tot onze alma mater, de Hoogeschool, die vooruitgang in haar vaandel geschreven heeft, was ons uitgangspunt. Is het mij gelukt, u de overtuiging te geven, dat wij in ons streven dien vooruitgang bevorderlijk zijn, dan is de stemming geboren, die ons recht geeft heden feest te vieren, al meent ook een enkele ons te moeten aanmanen tot bedachtzaamheid, wijl mogelijk reeds boven ons hoofd het zwaard van Damocles zwevende is. Ja, wij weten het, dat er onlangs stemmen zijn opgegaan, die de natie wezen op het geld, dat haar de Hoogescholen kosten; maar wij weten evenzeer, dat daarmede slechts eene halve waarheid verkondigd werd, waarvan de andere helft, die niet uitgesproken is, aldus luidt: dat dit geld aan de natie op duizenderlei wijze met woeker weder ten goede komt.

Die stemmen, zij rezen bovendien niet voor de eerste maal. Ook bij de troonsbestijging van onzen tegenwoordigen Koning was er sprake van opheffing van eene of meerdere der Nederlandsche Hoogescholen; zelfs in den Raad van State kwam toen de vraag te berde, of Leiden niet kon wegvallen?

Het antwoord van Z. M. luidde aldus, en met deze koninklijke woorden eindig ik:

»*Even goed kon wel de Hollandsche vlag worden afgeschaft als de Leidsche Academie.*"

II.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1883—1884.

	Godgeleerdheid.	Rechten.	Geneeskunde.	Wis- en natuurk.	Letteren.	Totaal.
voor alle lessen	25	203	245	32	54	559
voor twee lessen		4		4	2	10
voor eene les .		10		3	3	16
Totaal . . .	25	217	245	39	59	585
Ingeschreven voor de 1e maal.	7	50	42	12	16	127
2e »	1	24	35	3	6	69
3e »	5	24	44	2	8	83
4e »	5	31	28	4	7	75
5e »	1	19	26	3	7	56
6e »	2	14	20	2	5	43
7e »	4	22	19	1	4	50
8e »		20	20	5	1	46
9e »		4	7	3	3	17
10e »		5	1	2	2	10
11e »		2	1	1		4
12e »		1	2			3
13e »				1		1
15e »		1				1

III.

PROMOTIEN.

van 19 September 1883 tot 16 September 1884.

(Alle promotiën zijn privaat.)

In de Rechtsweteuschap.

1883.

22 September. Willem François Ewoud Spiering, van Tiel. Proefschrift: »de bewijsmiddelen der wettige afstamming (Art. 316—321 B. W.)"

20 October. Johannes Kramers, van Veur. Proefschrift: »De eisch in Reconventie."

24 October. Cornelis van der Zweep, van Sitoebondo (Java) Proefschrift: »In welke gevallen kan de Rechter sequestratie bevelen?"

27 October. Maurits van Reenen, van Wassenaar. Proefschrift: »De ontbinding van Provinciale Staten en Gemeenteraden."

30 October. Pieter Coninck Westenberg, van Rijssen. Proefschrift: »Iets over wezen en aard der gerechtelijke bekentenis in het burgerlijk recht."

3 November. Christiaan Adriaan Phaff, van Gorinchem. Proefschrift: »Art. 470 Burgerlijk Wetboek."

3 November. Reinier Johan de Wal, van Batavia. Proefschrift: »Een vermeende en een werkelijke toepassing van Art. 1307 Burgerlijk Wetboek. Aanteekening op de Artt. 155 1cto 178 en 778 Wetboek van Koophandel."

14 November. David Simons, van 's Gravenhage, met lof. Proefschrift: »De Vrijheid van drukpers in verband met het Wetboek van Strafrecht."

1 December. Maurits Gerard Smalt, van Rotterdam. Proefschrift: »Het recht van anticipatie of vervroeging van termijn."

10 December. Johannes Lechner, van Schiedam. Proefschrift: »Aanteekening op Art. 182 B. W."

12 December. Bernardus van der Haak, van 's Gravenhage Proefschrift: »Mishandeling."

17 December. Willem Vrolik, van Rotterdam. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over de Artt: 1332 en 1333 B. W."

17 December. Pieter Hendrik Smits, van Arnhem. Proefschrift: »Personennamen volgens de Nederlandsche Wetgeving."

18 December. Adolphe Paulin Emile Arthur Wijnans, van Gulpen. Proefschrift: »De burgelijke rechtsvordering ter zake van laster, hoon en beleediging."

18 December. Johan Hendrik Pieter Gallée, van Vorden. Proefschrift: »Artt: 38 en 39 Strafwetboek."

21 December. Johan Hendrik Meiss, van Breda. Proefschrift: »Eenige bijdragen tot de kennis van den inwendigen toestand van Nederl. Indië onder het bestuur van den Gouv. Gen. J. J. Rochussen (1845—1851).

1884.

11 Februari. Wijnand Adriaan Mees, van Rotterdam. Proefschrift: »Wisselverjaring."

16 Februari. Hendrik Johannes Cornelis de Jonge, van 's Gravenhage, met lof. Proefschrift: »De uitlevering van eigen onderdanen in verband met de bestraffing van buiten 's lands gepleegde delicten."

18 Februari. Petrus Franciscus Aloysius Cremers, van Winschoten. Proefschrift: »Het transitoire strafrecht."

1 Maart. Elie Kruseman, van Saint-Josse ten Noode. Proefschrift: »Moet in 339 B. W. de toestemming der Moeder tot de erkenning door den Vader beschouwd worden als erkenning van hare zijde?"

7 Maart. Antonie Johan van der Heim, van 's Gravenhage. »Stellingen."

8 Maart. Johan Gerard Wurfbain, van Amsterdam. Proefschrift: »De openbaarheid der Gemeentecohieren."

26 Maart. Johan Jacob Metzlar, van Wolvega. Proefschrift: »Vereenvoudiging van de strafprocedure voor den Kantonrechter."

1 April. Bernard Johan Rasch, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Over recidive volgens het Nederlandsch Wetboek van Strafrecht."

23 April. Archibald Maclaine Pont, van Hoorn. Proefschrift: »Eenige opmerkingen naar aanleiding van de Artikelen 324, 325 en 326 van het Burgerlijk Wetboek."

23 April. Alibert Cornelis Visser, van Gorinchem, met lof. Proefschrift: »Geschiedenis en beginselen van het onteigeningsrecht."

2 Mei. Otto van Hogendorp, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Art. 519, 520 en 521 B. W."

9 Mei. Johann Heinrich van Bel, van Woerden. Proefschrift: »Het Buitenlandsch strafvonnis."

14 Mei. Jonas Henri Andries, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Aanteekeningen op Art. 1197 B. W."

19 Mei. Arthur Eduard Joseph van Voorst tot Voorst, van Elst. Proefschrift: »Aardhaling."

20 Mei. Frans Jacob Joseph Maria van Rijckevorsel, van 's Bosch. Proefschrift: »Teruggave van vruchten bij opvordering van eigendom."

31 Mei. Willem Frederik Alexander Verhoeff, van Alkmaar. Proefschrift: »Het woord aanspraak in Art. 746 W. v. K. heeft geen ruimere of andere beteekenis dan van Rechtsvordering."

10 Juni. Theodoor Christiaan van Eyk Bijleveld, van Amsterdam. Proefschrift: »Begunstiging."

12 Juni. Cornelis Bernard Leopold Frans van Ewijk, van Elden (bij Arnhem). »Stellingen."

13 Juni. Wilhelmus Albertus Johannes van Davelaar, van Rembang (N. I.). Proefschrift: »Het strafproces in zaken van misdrijf op de terechtzitting van de landraden op Java en Madura, vergeleken met de Nederl. en Nederlandsch Ind. strafvordering."

1 Juli. Frederik Otto van der Dussen, van Kampen. Proefschrift: »Artikel 1129 B. W."

3 Juli. Johan Leonard Berns, van Spankeren. Proefschrift: »Het Landrecht van Veluwe en Veluwezoom van 1593, op nieuw uitgegeven en van aanteekeningen voorzien."

3 Juli. Remko Andreas Vogelsang, van Leerdam. Proefschrift: »Het stemrecht in onze waterschappen."

3 Juli. Frederik Johan Godfried van Tricht, van Steenderen. Proefschrift: »De rechtstoestand der stichtingen."

4 Juli. Francois Johan Nicolaas van Dam, van Aksel (Zeeland). »Eenige opmerkingen naar aanleiding van Art. 1604 Burgerlijk Wetboek."

4 Juli. Gerardus Louis Cornelis van Rossen Hoogendijk, van Vlaardingen. Proefschrift: »Avis du conseil d'Etat du 30 Mars 1808, sur les cas dans lesquels la rectification des Registres de l'Etat Civil par les Tribuneaux n'est pas nécessaire, en Art 1 der Wet van 16 Mei 1829 Staatsblad n° 33."

4 Juli. Anton Cornelis Nicolaas Pieren, van Dordrecht. Proefschrift: »De diensten aan de Hoofden op Java en Madura."

5 Juli. Gustaaf Eduard Huyssen van Kattendijke, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Kwijtschelding. Art. 1474—1479 B. W."

5 Juli. Dingeman van der Vliet, van Zierikzee. Proefschrift: »Dolus en Culpa bij overtredingen."

7 Juli. Willem Emile Théodore Marie van der Does de Willebois, van Maastricht. Proefschrift: »Delicta Reticentiae."

8 Juli. Tiete Solke Tromp, van Leeuwarden. Proefschrift: »Pand en Hypotheek in faillissement."

11 Juli. Adrianus Petrus Hendrik de Lange, van Alkmaar. Proefschrift: »Vrijheid van rentebeding en de gevolgen voor het burgerlijk recht."

11 Juli. Johannes Wybrandus Wilhelmus Wildervanck, van Sappemeer. Proefschrift: »Iets over testamenten in 't algemeen en Art. 979 en 980 B. W. meer speciaal behandeld."

11 Juli. Arend Roeloffs, van Apeldoorn. Proefschrift: »Bijdrage tot de geschiedenis der Grondrente op de Veluwe."

In de Staatswetenschap.

1884.

7 Maart. Antonie Johan van der Heim, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Het Budgetrecht, een Historische Schets."

12 Juni. Cornelis Bernard Leopold Frans van Ewijk, van Elden (bij Arnhem). Proefschrift: »De beteekenis van het woord »Geestelijken" in Art. 91 der Grondwet."

3 Juli. Jan Adriaan de Vicq, van Hoorn. Proefschift: »De Donauquestie."

In de Nederlandsche Letterkunde.

1 .83.

27 November. Gerrit Kalff, van Zwolle. Proefschrift: »Het lied in de Middeneeuwen."

1884.

21 Juni. Jacob Wijbrand Muller, van Amsterdam. Proefschrift: »De oude en de jongere bewerking van den Reinaert, Bijdrage tot de critiek der beide Reinaertgedichten."

In de Klassieke Letteren.

1884.

16 Februari. Combertus Petrus Burger, van Gouda. Proefschrift: »De Bello cum Samnitibus secundo."

30 Juni. Nicolaas Johannes Singels Hzn, van Leeuwarden. Proefschrift: »De Lucani Fontibus ac Fide Commentatio."

7 Juli. Jacobus Simon van Veen, van Krimpen a/d Lek. »Quaestiones Silianae."

Taal en Letterkunde van den O. I. Archipel.

1884.

3 Juni. Jan Lourens Andries Brandes, van Rotterdam. Proefschrift: »Bijdrage tot de vergelijkende klankleer der Westersche afdeeling van de Maleisch-Polynesische taalfamilie."

In de Geneeskunde.

1883.

19 October. Cornelis Marius Veenenbos, van Sliedrecht. Proefschrift: »Iets over de verhouding van typhus te Leiden in de laatste jaren."

29 October. Gerben Bouma, van Sneek, met lof. Proefschrift: »Over de samenstelling, de functie en de reproductie van het intermediaire kraakbeen."

7 November. Hendrik Groothoff, van Zalt-Bommel. Proefschrift: »Historisch overzicht van de leer der contagiositeit der phthisis."

19 November. Hendrik Ludwijn van Linden van den Heuvell, van Vlaardingen. Proefschrift: »Klinische en physiologische waarnemingen omtrent Adonis vernalis en Adonidine."

26 November. Jan Cornelis Tromp, van Balk. Proefschrift: »Het veeren der vingers."

1884.

5 April. Catharinus Nolen, van Rotterdam. Proefschrift: »Haematocele intervaginalis."

7 April. Henri van Anrooy, van Brummen. Proefschrift: »De oogen der studenten aan de Rijks-Universiteit te Leiden."

29 April. Petrus Martinus Hoek, van Wateringen. Proefschrift: Over het voorkomen van verschillende eiwitstoffen in de urine bij nierlijden."

10 Mei. Willem de Lange, van Rotterdam. Proefschrift: »Boerhaave's Elementa chemiae."

23 Mei. Marinus Sebastiaan Gutteling, van Oude-Tonge. Proefschrift: »Aandoeningen van de huid bij de ziekte van Basedow".

16 Juni. Jan Adrianus Hers, van Herkingen. Proefschrift: »De geschiedenis van de specificiteit der Tuberculose."

2 Juli. Arend Antonius Korteweg, van Middelharnis. Proefschrift: »Versie en Extractie."

5 Juli. Abraham Johan Olivier, van Leiden. Proefschrift: »Sclerodermie."

8 Juli. Theodoor Willem Lodewijk Koch, van Mijdrecht. Proefschrift: »Verslag der verloskundige Kliniek en Polikliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden, gedurende den cursus 1882—1883."

9 Juli. Boudewijn de Bruijn, van Geervliet. Proefschrift: »Verlamming van den musculus serratus anticus major."

In de Scheikunde.

1883.

13 October. Cornelis Adriaan Lobry van Troostenburg de Bruijn, van Leeuwarden. Proefschrift: »Verhouding der drie dinitrobenzolen tegenover cyaankalium in alcoholische oplossingen."

1884.

7 Juni. Hendrik Willem Bakhuis Roozeboom, van Alkmaar. Proefschrift: »Over de hydraten van zwaveligzuur, chloor, broom en chloorwaterstof."

7 Juli. Hartog Elion, van Rotterdam. Proefschrift: »Diacetylazijnaether en Aethyldiacetylazijnaether."

In de Wis- en natuurkunde.

1883.

12 November. Willem van Loghem, van Deventer. Proefschrift: »Theorie der terugkaatsing van het licht door magneten."

1884.

16 Mei. Henri Ekema, van Haarlem. Proefschrift: »Mijne waarnemingen omtrent de Halo verricht in de Karazee gedurende de overwintering 1882—1883."

14 Juni. Theodor Bernhard van Wettum, van Leidschendam. Proefschrift: »Over de complexe getallen en verhouding van richting."

In de Plant- en Dierkunde.

1884.

30 Juni. Marinus Cornelis Dekhuysen, van Rotterdam. Proefschrift: »Het onderzoek van dierlijke weefsels, voornamelijk van het kraakbeen in het gepolariseerde licht."

PROMOTIEN HONORIS CAUSA.

In de Godgeleerdheid.

1884.

15 Januari. Johannes Dyserinck, predikant te Vlissingen.

In de Indische Letteren.

15 Januari. Baghwan Lāl Indraji, van Bombaij.

In de Wis- en Sterrekunde.

17 Juni. Thomas Joannes Stieltjes, van Zwolle.

IV.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE. [1])

Rect. Magn. D. DOIJER.

1883.

Sept. 18 Sept. 1883 – 16 Sept. 1884.

19. **Gerredina Heintz**, Zutfen. 21, G.
20. **Pieter Tours**, 's Gravenhage. 18, G.
 » **Ferdinand Jozef Taverne**, Franeker. 20, G.
21. **Hendrik Marie Alphons Verheijen**, Nijmegen. 20, R.
 » **Johannes Jacobus Schoevers**, 's Gravenhage. 16, Ph.
24. **Pieter Philip Maria Cornelis Murray**, Benthuizen. 19, G.
 » **Johan Falkenburg**, 's Gravenhage. 18, G.
 » **Johannes Lodewijk Bernhard van der Marck**, Roermon 18, Ph.
 » **Willem Elisa Verweij**, Zevenhoven. 18, G.
 » **Willem Christiaan Hoffmann**, Steenbergen. 21, G.
 » **Hendrik Visser**, Leiden. 17, G.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **Ph.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.
24. **Egbert van Emden**, Paramaribo. 17, G.
» **Louis Carel August van den Bergh**, 's Gravenhage. 18, G.
25. **Bruno Lieuwes Albada**, Valkoog. 20, G.
» **Carl Ernest Breeman**, Soerabaja. 19, R.
» **Karel Hendrik Marinus van der Zande**, Kerkwerve. 19, Ph.
» **August Charles Hugo Boissevain**, Arnhem. 19, L.
» **Jan Helder**, Pieterboven. 25, L.
» **Hendrik Burger**, Delft. 18, G.
» **Jan Lucas Verweij Mejan**, de Wijk. 20, R.
» **Antonie Roëll**, 's Gravenhage. 19, R.
26. **Pieter Lijndrajer Jr**, Sassenheim. 20, R.
» **Willem Nicolaas Jan Wilschut**, Delft. 19, G.
» **Aert van der Goes**, Beek (bij Nijmegen). 19, R.
» **Stephan Creutz**, Arnhem. 18, R.
» **Nicolas Corneille Mulder**, Leiden. 16, G.
» **Robert van Breugel Douglas**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Herman de Ranitz**, Winschoten. 18, R.
» **Cornelis de Kempenaar**, Arnhem. 22, R.
» **Johannes Diedericus Doorman Jr**, 's Gravenhage. 18, G.
» **Frederik Willem Craandijk**, Rotterdam. 21, L.
» **Johan Antoni de Jonge**, Rotterdam. 17, R.
» **Jacob Vrolik**, Rotterdam. 19, L.
» **Pieter Antonie Francken**, Elst. 22, R.
» **Maurits Bernhard Henri Salomonson**, Almeloo. 19, R.
» **Pieter Adriaan Klap**, Schore. 20, L.
» **Nicolaas Cramer**, Zutfen. 19, R.
» **Jan Willem van der Poel**, Arkel. 18, R.
27. **Johan Jacob de Loos**, Rotterdam. 19, R.
» **Pieter Willem Nicolaas Merkus**, Arnhem. 19, R.
» **Johan Gerrit van Heuven**, Nijmegen. 19, R.
» **Adriaan Louis Cornelis Pabst**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Hendrik Braat**, Delft. 20, G.
» **Dirk Jacob Wolfson**, Leiden. 19, R.
» **Leendert Adrianus Thomee**, Delfshaven. 19, G.
» **Frederik August Stoett**, Leeuwarden. 20, L.
» **Louis Eikendal**, 's Gravenhage. 19, R.

Sept.

27. **Andries Nysingh**, Meppel. 20, R.

» **Jan Willem Cornelis Cordes**, Rembang. 18, R.

» **Jan Boer Knottnerus**, Vrieseveen. 19, Th.

» **Derk Willem Ekker**, Hengeloo. 21, G.

28. **Willem Thomas de Vogel**, Toeban. 20, Ph.

» **Gerdinus Hendrik Millenaar**, Drongelen. 19, G.

» **Eduard Carel Hendrik Balsem**, Nootdorp. 20, R.

» **Jan Hendrik Leopold**, 's Bosch. 18, L.

» **Gustaaf Eduard August Broese van Groenou**, Aardenburg. 18, G.

» **Daniel Adriaan Henri van Eck**, Gorinchem. 18, L.

» **Lutjen Jouke Dijkstra**, Groningen. 21, R.

» **Karel Pieter van Deinse**, Naaldwijk. 20, G.

» **Pieter Carst**, Amsterdam. 19, R.

» **Gerrit Simon Hendrik Wendelaar**, Amsterdam. 22, Ph.

» **Hendrik Willem Adrianus Zoot**, 's Gravenhage. 20, Ph.

» **Isaäk Antonie Höfelt**, Kampen. 18, R.

» **Herman Gerard Hagen**, Leiden. 19, R.

» **Hendrik de Josselin de Jong**, Zutfen. 19, R.

» **Anton Willem Nieuwenhuis**, Papendrecht. 19, G.

29. **Willem Adriaan van Ittersum**, Utrecht. 21, R.

» **Adolf Cornelis van Bruggen**, Nieuwe-Diep. 19, G.

» **Cornelis Johan Niemeijer**, Vierhuizen. 19, Th.

» **Willem Christiaan Koopmans van Boekeren**, Leiden. 20, L.

» **Gerrit Blokhuis**, Leerdam. 20, R.

» **Klaas Jan Abbring Hingst**, Workum. 19, R.

» **Adriaan Frans Cornelis van der Elst**, Kerkrade. 19, R.

Oct.

1. **Theodoor Bussemaker**, Deventer. 18, L.

» **Oswald Gualtheri d'Aumerie**, Waalwijk. 18, G.

» **David Spanjaard**, Borne. 20, R.

» **Nicolaas Walle Maas**, Makkum. 20, G.

» **Maximiliaan Richard Bruck**, 's Gravenhage. 18, R.

» **Jan Herman Anne IJssel de Schepper**, Deventer. 21, R.

2. **Johan Karel Hugo Lamberts Hurrelbrinck**, Maastricht. 22, L.

» **Herman Ludo Kniphuizen**, Abbekerk. 21, Th.

Oct.

2\. **Frederik Godfried Johan Houck**, Deventer. 19, R.

» **Louis Marie van Leeuwen**, Batavia. 19, R.

» **Piet Ribbius**, Zwolle. 19, G.

» **Carel Hendrik Philippus Meijer**, 's Gravenhage. 21, L.

» **Samuel Hendrik Muntz**, Rotterdam. 18, R.

» **Cornelis Gerrit Jan Bijleveld**, Zalt-Bommel. 19, R.

» **Nicolaas Philip Tendeloo**, Ajer-Madidit. 19, G.

5\. **Abraham Dirk van der Harst**, Leiden. 17, Ph.

» **Marinus Kieviet**, Stellendam. 19, G.

» **Johan Hendrik van Dorsten**, Nieuw-Vennep. 20, G.

» **Jacobus van Rossum du Chattel**, Leiden. 24, Ph.

6\. **Jacques Albertus Spruijt**, Oudshoorn. 20, G.

» **Johan Andreas der Mouw**, Westervoort. 20, L.

» **Cornelis de Haas**, Rotterdam. 32, Ph.

» **Jouwert van der Veen**, Bolsward. 20. Ph.

8\. **Gijsbertus Hendericus van Dissel**, Samarang. 17, G.

9\. **Cornelis Taunay**, Bloemendaal. 19, R.

» **Franciscus Dingeman Schmal**, Voorburg. 17, G.

12\. **Robert Travers Herford**, Manchester. 23, Th.

» **Arie de Jong**, Batavia. 17, G.

13\. **Karel Szalay Sarospatah**, (Hongarije). 23, Th.

16\. **Arie de Niet Mz**, Scheveningen. 20, G.

17\. **Eduard Razoux Kühr**, Samarang. 18, G.

» **Andreas Lodewijk Smidt**, Monnikendam. 35, L.

23\. **Karel Arsene Emile Seypgens**, Roermond 17, G.

25\. **Hanso Wiegerus Jacobus Willem Idzerda**, Sloten. 19, R.

» **Karel Wijbrands**, Edam. 17, R.

» **August Victor Helfrich**, Maastricht. 19, R.

» **Franciscus Willem Johan Hendrik**, Noord-Scharwoude. 18, R.

29\. **Jacques de Vogel**, Patti (Java). 17, R.

31\. **Eliza Gerrit Barend Blommendaal**, Puttershoek. 19, L.

Nov.

1\. **Paul Constant Ising**, Delft. 17, G.

5\. **Johannes Jacobus Arnold Lodewijk van Luik**, Monster. 17, G.

8\. **Jacob Christiaan Immink**, IJselstein. 27, R.

15\. **Derk Mulder**, Winschoten. 26, R.

Nov.

16. **Josephus Jacobus Hubertus Kies**, Maastricht. 26, Ph.
17. **Andreas Adriaan Ganderheiden**, Groningen. 24, Ph.
21. **Cornelis le Nobel**, Aster. 23, G.

1884.

Januari.

22. **Lodewijk Frans Bernard August Marie Verheijen**, 's Bosch. 27, R.

Februari.

4. **Johan Frederik Lodewijk Kaizer**, Amsterdam. 19, G.
7. **Jan Nicolaas Dirk Hulst**, Schagen. 27, G.
15. **August Leonard Boonacker**, Amsterdam. 27, L.

Maart.

16. **Bastiaan Mijnlief**, Scheveningen. 26, G.
20. **Hendrik Willem ter Haar**, Nijmegen. 19, Th.
25. **Victor Lodewijk Elias Claessen**, Breda. 24, R.
28. **Henricus Lucas Oort**, Zandpoort. 20, Th.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN

1884—1885.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1885.

INHOUD.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1884–1885.

College van Curatoren.

Mr. L. A. J. W. Baron SLOET VAN DE BEELE (benoemd bij desluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28.) Tot President benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107.

Mr. J. G. KIST (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 n°. 21 en 12 Oct. 1881 n°. 11).

L. M. DE LAAT DE KANTER (benoemd bij besluit van 1 Juli 1880 n°. 17).

Mr. S. VISSERING (benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107).

W. G. DE BRUYN KOPS, *Secretaris* (benoemd bij besluit van 3 Juni 1868 n°. 47 en 25 Aug. 1877 n°. 28) Eervol ontslagen bij besluit van 23 Juni 1885 W. 34.

Mr. J. S. D. VAN DOORN, *Secretaris*, (benoemd bij besluit van 22 Juli 1885 n°. 6.

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: G. D. L. HUET.
Assessoren: J. T. BUYS, L. W. E. RAUWENHOFF, T. ZAAYER, M. J. DE GOEJE.
Secretaris van den Senaat: J. P. N. LAND.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. RAUWENHOFF.

HOOGLEERAREN[1]).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. BUYS (25 Juni 1864).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREA (1 October 1877).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. Greven (4 Februari 1880).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: W. M. d'Ablaing, (31 Mei 1882).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. Simon Thomas (23 September 1848).

De physiologie en weefselleer: A. Heynsius (7 Maart 1866).

De ontleedkunde: T. Zaayer (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. Doyer (1 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. Huet (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E. van Iterson J.Az. (26 Febr. 1879).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. Rijke (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.

De botanie: W. F. R. Suringar (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. Bierens de Haan (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; theoretische mechanica: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUIZEN (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De zoölogie; de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de paleontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. VAN DER BURG (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878.

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLING ONNES (11 November 1882).

De plantenphysiologie; de microscopie: E GILTAY, privaatdocent (24 October 1884, eervol ontslagen 30 Maart 1885).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. G. COBET (20 Juni 1846) *Emeritus* 16 Sept. 1884.

P. J. VETH (1 October 1877) *Emeritus* 15 September 1885.

De Nederlandsche taal: het Middelnederlandsch: M. DE VRIES (29 October 1853),

De Nederlandsche geschiedenis: R. J. FRUIN (1 Juli 1860).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van de Indischen Archipel; J. PIJNAPPEL (1 Oct. 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gothisch, het Angelsaksch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. COSIJN (1 October 1877).

De Chineesche taal; G. SCHLEGEL (27 October 1877).

De latijnsche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. CORNELISSEN (1 October 1879).

De algemeene geschiedenis: de politische aardrijkskunde: P. L. MULLER (19 December 1883).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: J. TEN BRINK (11 Juni 1884).

De Grieksche taal- en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: J. VAN LEEUWEN (16 September 1884).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: G. A. WILKEN (15 September 1885).

Het Soendaneesch: G. J. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

De Perzische en Turksche talen: M. TH. HOUTSMA, Lector (1 April 1885).

De Philosophie: G. HEYMANS, Privaat-docent.

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. H. SCHOLTEN (16 September 1843). *Emeritus* 20 September 1881. *Overleden* 10 April 1885.

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst: de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament; de zedenkunde: A. KUENEN (12 Maart 1853).

De oud-christelijke letterkunde, de uitlegging van het Nieuwe Testament: J. J. PRINS (7 Dec. 1855).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de wijsbegeerte van den godsdienst; L. W. E. RAUWENHOFF (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de geschiedenis der leer aangaande God: C. P. TIELE (1 October 1877).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. ACQUOY (7 Dec. 1881).

Inslellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap;

C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878),

J. OFFERHAUS Lzn. (26 April 1882).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. Du Rieu, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriana.*
Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, *Curatoren.*

Academisch Ziekenhuis.

J. J. Loncq, *Directeur.*
W. M. S. Loncq—Rijnbende, *Directrice.*
P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-geneesheeren.

Afd. heelkunde voor mannen.

Dr. H. Treub, Arts, van 1 Januari 1884.
J. Thomee, Arts, vervangen door J. Idzerda, Arts.

Afd. heelkunde voor vrouwen.

Dr. H. Treub, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

Van 1 Januari 1884 G. D. Cohen Tervaart, Arts, vervangen door J. J. Pigeaud, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Van 1 Januari 1884 B. H. Stephan, Arts, vervangen door L. V. Hoog, Arts.

Afd. Verloskunde.

Van 1 Januari 1884 B. J. Kouwer, Arts, met 1 September 1885 vervangen door Dr. C. M. van Voorthuysen, Arts.

Afd. Oog- en Oorheelkunde.

Van 1 Januari 1884 J. A. Römer, Arts, met 1 April 1885 vervangen door J. Hocke, Arts.

Afd. Pathologische Anatomie.

Prof. T. H. Mac Gillavry, *Directeur.*
D. E. Siegenbeek van Heukelom, Arts, Assistent.

Apotheek.

J. Agama, *Apotheker.*
J. Kies, *Hulp-Apotheher.*

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. Suringar, *Directeur.*
H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
J. M. Janse, *Assistent.*

Observatorium,

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*
J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Direeteur.*
Dr. R. Sissingh, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*
C. Hensgen, *Onderwijs-Assistent.*
Dr. H. Bakhuis Rooseboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*
Dr. P. van Romburgh, *Onderwijs-Assistent.*
E. A. Klobbie, *College-Assistent.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*
Dr. P. de Koning, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur.*
Dr. M. C. Dekhuyzen, 1*ste Assistent.*
C. le Nobel, 2*de Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*
H. W. de Graaf, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. A. E. van der Burg, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*
F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema, Cz., Dr. R. Horst, J. Büttikofer, Th. W. van Lidt de Jeude, *Conservatoren.*

P. J. D. Schooneveldt, *Custos.*

Geologisch Museum [1]).

Prof. K. Martin, *Directeur.*

D. C. van Dam, *Amanuensis.*

Rijksherbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. J. G. Boerlage, *Conservator.*

J. H. Smeets, Assistent.

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*

Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Mr. L. Serrurier, *Directeur.*

J. D. E. Schmeltz, *Conservator.*

Pedellen.

P. J. Oostveen.

F. A. Dee.

---

1) Sedert 1 November 1878 van het Museum van Natuurlijke Historie gescheiden.

SERIES LECTIONUM.

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLXXXIV,

RECTORE MAGNIFICO.

GUILIELMO DANIEL LUDOVICO HUET.

Facultas Juridica.

	hora
R. VAN BONEVAL FAURE, Jus Civile hodiernum interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii. .	XI.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis, horis X et. . .	XI.
Jus Mercatorium diebus Lunae, Martis et Mercurii	X.
J. T. BUYS, exponet Jus Gentium diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	X.
De ordinanda Republica aget iisdem diebus. . .	XII.
Interpretabitur Legem Fundamentalem iisdem diebus	I.
S. J. FOCKEMA ANDREÆ, De juris tam publici quam privati historia in patria nostra aget diebus Jovis hora II et Veneris hora XI et	I.
Capita selecta ex juris civilis historia tradet die Saturni	XI.
Fontes juris medii aevi explicabit exercitationibusque historico-juridicis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.	

	hora
P. A. VAN DER LITH, Jus publicum coloniarum docebit diebus Lunae et Martis, hora XI, die Jovis,	X.
Jus administrativum coloniarum Neerlandicarum exponet diebus Lunae et Martis, hora X, die Jovis,	XI.
Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Lunae et Martis, ...	I.
H. VAN DER HOEVEN, Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis, ...	XII—II.
W. VAN DER VLUGT, Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, . .	X.
Philosophiam Juris tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	II.
H. B. GREVEN, Oeconomiam politicam tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	XII.
Oeconomiae politicae et statistices capita selecta cum provectioribus tractabit die Mercurii, hora XI et die Jovis, ...	XI—I.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris, .	X—XII.
W. M. D'ABLAING, Historiam et Institutionis Juris Romani privati tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ...	XI.
Gaji Institutionum commentarium quartum interpretabitur die Jovis	X.
Pandectarum doctrinam generalem de obligationibus exponet diebus Jovis hora I et Veneris, .	X.

Facultas Medica.

A. E. SIMON THOMAS, Theoriam artis obstetriciae exponet diebus Martis, Jovis et Saturni, . . .	IX.

hora

.Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit die Lunae et Mercurii, . I.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit moderabitur.

A. Heynsius, Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris,. . . . . . . X.

Histologiam docebit die Jovis, ... X.

Exercitationes histologicas quotidie moderabitur horis II—IV.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorioquotidie praeerit.

T. Zaayer, Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . IX.

Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie hiberno tempore.

Embriologiam tradet diebus Martis et Jovis, . . IX.

D. Doijer, Ophthalmologiam docebit diebus Lunae et Veneris, hora II, die Mercurii . . . . . . III.

Otologiam docebit die Martis, hora vespertina, . VI.

Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit quotidie, ... IX.

In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis, hora vespertina VII et die Jovis, hora vespertina, . . VI.

G. D. L. Huet, Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.

Pharmacologiam docebit diebus Lunae et Mercurii, I.

Pharmacodynamiam tradet die Veneris, ... I.

hora

S. S. ROSENSTEIN, Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . X.

Praxin medicam in policlinico moderabitur diebus Martis, Jovis et Saturni, ... IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

TH. H. MAC GILLAVRY, Pathologiam generalem docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . XI.

Anatomiam pathalogicam tradet die Martis, hora II et die Jovis, ... II.

Hygieinam docebit die Mercurii, ... III.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Jovis . . . . II—IV.

Sectionibus cadaverum, in Nosocomio academico habendis, praeerit qualibet oblata occasione.

J. E. VAN ITERSON J. A. FIL., Chirurgiam theoreticam docebit diebus Martis et Veneris, ... III.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie, ... XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem tradet diebus Mercurii et Saturni, II.

Politiam medicam docebit die Lunae,. . . . . . II.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. RIJKE, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

W. F. R. SURINGAR rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physio-

hora

logiae) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae, Taxonomiae) in posteriori anni parte, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . XII.

Familias plantarum tractabit die Lunae . . . . XII.

Cum Historiae naturalis studiosis capita selecta tractabit die Jovis . . . . XI.

Exercitationes moderabitur pro anni tempore microscopicas et phytographicas diebus Jovis et Veneris, ... II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore apto.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie.

D. Bierens de Haan Algebram sublimiorem tractabit diebus Jovis et Saturni, ... IX.

Analysin algebraicam die Lunae, ... IX.

Calculum differentialem die Martis, hora XI et die Jovis, ... X.

Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam die Lunae, hora X, die Martis, hora IX et die Saturni, ... X.

De aequationibus differentialibus aget die Martis, hora X et die Saturni, ... XI.

P. van Geer Elementa geometriae syntheticae et descriptivae tradet diebus Martis, Mercurii et Veneris, IX.

Analysin geometricam sublimiorem die Martis, hora X, diebus Mercurii et Veneris, ... XI.

Mechanicam theoreticam die Martis, hora XI, diebus Mercurii et Veneris, ... X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii, hora XII, die Jovis, hora IX et die Veneris, ... XII.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priori

hora

die Mercurii, hora XI, die Jovis, hora XII et die Veneris, ... XI.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriori die Mercurii, hora XI, die Jovis, hora XII et die Veneris, ... XI

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis, ... I.

Astrognosin docebit die Jovis, hora vespertina, . VI.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia carbonio excepto tractabit die Lunae, hora XI, die Martis, hora X, diebus Mercurii et Veneris, hora XI et, cum Philosophiae naturalis studiosis, die Lunae, ... , . XII.

Chemiae initia in usum tironum docebit, per priorem anni Academici partem, diebus Lunae et Martis, IV.

Capita selecta cum provectioribus aget die Veneris, I—III.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae et Martis, . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Lunae, . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. Franchimont Carbonium ejusque connubia tractabit die Martis, horis XI—I, die Jovis, horis X—XII et die Saturni, ... XI—I.

Exercitationes practicae futurorum Medicinae studiosorum habebuntur die Mercurii,. . . . . II—IV.

Exercitationes practicae juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur die Veneris, . II—IV.

hora

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. HOFFMANN Elementa Zoologiae docebit die Martis, IX.

Anatomiam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris, ... IX.

Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit die Martis, ... XI.

Capita selecta de animalibus vertebralibus die Jovis, III.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Lunae et Saturni, horis II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

Capita selecta cum candidatis tractabit horis commodis.

K. MARTIN Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris, ... X.

Palaeontologiam tradet die Martis, ... X.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit die Lunae, hora IX et die Saturni, ... X.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii, horis . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

E. A. VAN DER BURG Pharmaciam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.

Toxicologiam docebit die Veneris,. . . . . . . IX.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus pharmaceuticis, analyticis et forensibus quotidie praeerit.

Capita selecta cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit diebus

hora

Lunae et Mercurii, hora X, die Jovis, hora IX et die Veneris, ... X.

Physicam mathematicam die Lunae, hora XI, et die Jovis, horis . . . . , ... X—XII.

Analysin infinitorum, introductionem ad studium physices, futuris Chemiae studiosis destinatam, tradet die Saturni, ... IX.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae et Jovis, . . II—IV.

H. Kamerlingh Onnes Mechanicam elementarem docebit die Jovis, ... XII.

Investigationes selectas physices experimentalis cum provectioribus tractabit diebus Lunae et Veneris, XII.

Exercitationibus practicis provectiorum praeerit quotidie.

Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis habebuntur diebus Martis et Mercurii, . II—IV.

H. A. Lorentz et H. Kamerlingh Onnes Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, Astronomiam docendi venia impetrata, de instrumentis metiendi aget die Martis, ... I.

Facultas Literarum et Philosophiae.

C. G. Cobet, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

M. de Vries Linguam patriam explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... II.

Linguam patriam medii aevi explicabit diebus Martis et Jovis, ... III.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitationibus practicis, die Lunae, . III.

hora

Carminum medii aevi et saeculi XVII interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis secundum auditorum commodum constituendis.	
R. Fruin Historiam Patriae tradet diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ...	I.
Historiam politicam Belgii foederati exponet diebus Jovis et Veneris, ...	XI.
H. Kern Grammaticam Sanscriticam docebit diebus Mercurii et Veneris, ...	III.
Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris,	II.
Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.	
Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris, ...	I.
Antiquitates Indicas exponet diebus Lunae et Martis	II.
M. J. de Goeje Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis, Jovis et Veneris, ...	XI.
Chrestomathiam Wrightii et Hamasam leget cum provectioribus diebus Martis et Veneris, . .	I.
Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris, ...	III.
Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Saturni,	I—III.
J. P. N. Land Platonis philosophiam in libris de Republica expositam interpretabitur diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ...	I.
Philosophiae propositum et rationem explicabit die Saturni, ...	X—XII
Doctrinam de rebus cognoscendis enarrabit die Jovis, horis vespertinis.	

hora

Philosophiam theoreticam die Veneris horis iisdem.

H. OORT Grammaticam Hebraeam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit die Martis, . . . XII.
diebus Jovis et Veneris, ... I.
Antiquitates Israëliticas exponet die Mercurii, Jovis et Veneris, ... XII.
Cum provectioribus capita selecta leget die Saturni, IX—XI.
Partes selectas ex Mischna et Midraschim explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

P. J. VETH Historiam, Literas, Antiquitates, Instituta, Ritus et Mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, X.
Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... XI.

J. PIJNAPPEL Linguam Malaicam docebit diebus Lunae, Martis et Jovis, ... II.
Cum provectioribus leget locos selectos diebus Lunae et Jovis, ... I.
Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet die Martis, ... I.

A. C. VREEDE Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... I.
Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis, Saturni, ... IX.
Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris, . . III.
Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis, ... III

P. J. COSIJN Linguam Gothicam docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Per priorem anni academici partem linguam Saxionicam veterem tradet diebus Lunae et Martis, I—III.

	hora
Per posteriorem anni partem linguam Anglosaxonicam tradet iisdem diebus et horis.	
G. SCHLEGEL Linguam Sinicam docebit diebus et horis auditoribus commodis.	
J. J. CORNELISSEN interpretabitur Ciceronis et Virgilii locos selectos diebus Lunae et Martis, . .	IX.
Propertium explicabit die Mercurii, ...	IX—XI.
Candidatorum exercitationes philologicas moderabitur die Jovis, ...	IX—XI.
Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis,	X.
P. L. MULLER Historiam universalem docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ...	X.
Geographiam politicam die Lunae, ...	IX.
Locos selectos ex historia tractabit cum alumnis qui studiis historicis operam daturi sunt diebus Martis et Mercurii, ...	IX.
J. TEN BRINK Literarum Nederlandicarum historiam tradet diebus Mercurii et Jovis, ...	XI—XII.
Capita selecta Historiae literariae universalis exponet diebus Mercurii et Jovis, ...	XII—I.
Lectiones de lingua literirque et antiquitatibus Graecis, vacante cathedra, postea indicabuntur.	

G. J. GRASHUIS, Linguae Sundaicae Lector, Linguam Sundaicam docebit diebus Mercurii et Saturni,	XI.
Carmina Sundaica interpretabitur diebus Lunae et Jovis, ...	XI.
G. HEYMANS, Philosophiam docendi venia impetrata, theoriam inductionis exponet horis sibi et auditoribus commodis.	

Facultas Theologica.

J. H. SCHOLTEN. propter aetatem septuagenariam im-

hora

munis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

A. Kuenen in librorum V. Foederis originem inquiret et capita eorum selecta interpretabitur die Lunae, hora IX et die Mercurii, hora XI et . . . . I.

Per priorem anni academici partem historiam religionis Israeliticae ennarrabit die Lunae, hora X et die Jovis, ... IX—XI.

Per posteriorem anni academici partem Ethicen tradet iisdem diebus et horis. . . . . IX.

J. J. Prins Euangelium Marci cursoria lectione explicabit die Martis, ... IX.

Epistolam ad Hebraeos interpretabitur diebus Mercurii et Veneris, ... IX.

Per priorem anni academici partem aget de epistolis, quae dicuntur N. T. pastoralibus, diebus Martis et Mercurii, ... X.

Per posteriorem anni partem N. T. Hermeneuticam tractabit iisdem diebus et horis.

L. G. E. Rauwenhoff Philosophiam religionis tradet diebus Lunae, hora XI, et Martis, ... XI—I.

Encyclopaediam theologiae exponet die Lunae, . XII.

C. P. Tiele Historiam religionis generalem enarrabit die Veneris, ... X—XII.

Historiam doctrinae de Deo tradet die Lunae, hora I, et die Jovis, ... XI.

Mythologiae graecae capita selecta, comparatis aliarum gentium mythis, tractabit hora sibi et auditoribus commoda.

J. G. R. Acquoy Historiam Christianismi enarrabit die Martis, hora I, diebus Mercurii et Jovis, . XII.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii, II.

	hora
C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis, ...	I.
Theologiam practicam docebit die Jovis, . . .	II.
Exercitationes homileticas moderabitur die Jovis,	III.
Exercitationibus oratoriis praeerit hora vespertina deinceps indicanda.	
M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem formalem tradet die Veneris, hora XII, et die Saturni, ...	IX—XI.
Per priorem anni Academici partem Juris ecclesiastici principia exponet die Jovis, ...	I—III.
Per posteriorem anni Academici partem Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die iisdemque horis.	
J. Offerhaus l. fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis,	II.
Theologiam Biblicam exponet die Lunae, . . .	II.
Theologiam Practicam tradet die Veneris, . . .	II.
Colloquio homiletico praeerit alternis diebus Mercurii, horis vespertinis, ...	VI—VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris, hora I, consistoriales, horis sibi et auditoribus commodis.	

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 15den September 1885,

DOOR

Dr. G. D. L. HUET,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. J. P. N. LAND.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Doctoren en Studenten der Leidsche Universiteit!

»Ave, morituri te salutant", riepen de kampvechters te Rome hunnen Cesar toe, als zij in het strijdperk den dood te gemoet gingen. Gegroet! gij allen, die gekomen zijt, om den moriturus op dezen catheder zijn laatsten stap op de rectorale baan te zien afleggen en misschien medelijden koestert om zijn kortstondig bestaan. Maar beklaagt hem niet; zijn aftreden van het tooneel gaat met blijde aandoening gepaard, want hij roept U het vroolijk welkom toe bij den aanvang van den nieuwen cursus, bij het begin van den nieuwen wedstrijd, dien wij allen te gemoet gaan. Een wedstrijd, waarbij een enkele den intellectueelen dood voor oogen heeft, maar de meesten toch den levenden palm der overwinning behalen. Leven en dood! Welk een stroom van gedachten en gewaarwordingen wekt die tegenstelling bij ons op. En toch, het contrast is grooter in den schijn dan in het wezen. Het ligt slechts aan onze opvatting van het verband der dingen, of zij ons levend schijnen dan dood. In de eeuwigdurende beweging, die het bestaan met zich brengt, die het bestaande kenmerkt en daarvan het wezen uitmaakt, pleegt men eene groep van verschijnselen met leven, eene andere met dood te benoemen. Verbreek den band, die enkele dier bewegingen verbindt en samenknoopt tot een zoogenaamd levend geheel, hak den »noeud vital" door en die beweging neemt een anderen vorm voor ons oog aan, maar zij zet zich niettemin voort als eene noodzakelijke, eene nuttige, eene oneindige. Is het met hetgeen we intellectueel leven noemen anders dan met het stoffelijke? Is ook daar niet de ongereptheid van den logischen band, die de geestelijke

vermogens samenknoopt en tot een harmonisch geheel vereenigt het kenmerk van hun leven? En keert men zich niet met denzelfden weerzin van den demens af als van het lijk?

Ook de band, die het intellectueele leven der Universiteit bepaalt, scheen een tijd lang verbroken. Wie zou in de hondsdagen onze Akademiestad bezoekende, niet in verzoeking gekomen zijn te vragen: superatne et vescitur aura? — Maar de levensknoop was niet doorgesneden. De Universiteit ontwaakt uit haren zomerslaap. Welkom dan M. H.H., bij den aanvang van een nieuwe levensphase, van een nieuw tijdperk van intellectueelen strijd, van een levendiger beweging, die na den schijndood in de zomervacantie alle harten en hoofden in beroering gaat brengen. Het zij dan eene voortgezette, maar het worde eene steeds krachtigere, opgewektere beweging.

Het ligt in onze natuur, dat wij op zekere tijdstippen den blik achterwaarts werpen, dat wij de bewegingen in het verledene in verband beschouwen met die, welke we op het oogenblik waarnemen en welke wij in de toekomst voorzien; dat wij hetgeen was vergeleken met wat is en daaruit de hoop putten voor wat wezen zal. Al ware het geen wettelijke verplichting, het zou voor mij eene behoefte zijn retrospectieve beschouwingen te maken aan het einde van dit Akademiejaar; de Wet alleen verplicht mij U daarop te onthalen; het zij mijne verontschuldiging. Zonderlinge bepaling, die den Voorzitter van den Senaat, den bewindvoerder, het zwaaien van den scepter of den presidentshamer voor het voeren van de veder, als secretaris, doet verwisselen! De tegenstelling schijnt echter ook hier grooter dan zij is. Zijne taak bestaat feitelijk meer in het laatste dan in het eerste; het archief van den Rector en de »minuten van zijne uitgaande brieven", in kanselarijstijl gesproken, kunnen het getuigen. Maar, zonderling of niet, gehoorzamen wij aan de Wet. »Bij den aanvang van het studie-

jaar draagt de Rector Magnificus zijne waardigheid in het openbaar aan zijn opvolger over en geeft dan een Verslag van de lotgevallen in het afgeloopen jaar" zegt art. 80 van de Wet H. O. Lotgevallen van wie, van wat? De wetgever heeft het wijselijk in het midden en den Verslaggever vrijheid gelaten om des noods, bij gebrek aan lotgevallen der Universiteit, over die van de beurs, van ons Vaderland, of over zijne eigene in het openbaar te spreken. Ik zal van die vrijheid in dien zin geen misbruik maken, want er is stof, maar toch ook, gedachtig aan het »non bis in idem", vermijden U een voorsmaak te geven van het »Verslag van den staat der Universiteit gedurende den afgeloopen Cursus", dat volgens art. 73 der Wet H. O. door Curatoren jaarlijks aan den Minister van Binnenlandsche Zaken wordt ingediend.

Ik zie in de tegenstelling dier tweeërlei Verslagen, dat over den staat, en dat over de lotgevallen eene aanwijzing van hetgeen ze behelzen mogen en moeten. Reeds het feit, dat de eerste door eene blijvende Commissie, de laatste door een wisselenden Rector worden uitgebracht, stempelt gene als standaardwerken, deze als min of meer bevallige salonlectuur, gene als objectieve waarheid en deze als subjectieve opvatting; legt de verplichting op aan gene om droog te zijn, zooals past in de verzameling der archieven, waar ze bewaard moeten blijven, aan deze om onderhoudend te wezen met het oog op de officieele toehoorders.

Tegenover de verplichting, die aan elk rechtgeaard verslaggever is opgelegd, om waar, zakelijk, volledig te zijn, zal ik U dan ook misschien zeer subjectief, beschouwend en onvolledig schijnen. Slechts aan de billijke verwachting van kort te wezen hoop ik, naar vermogen en naar uwen zeker warmen wensch te voldoen. Mogt het U treffen, dat er een groot contrast bestaat tusschen dit en het vorige verslag van de lot-

gevallen der Universiteit, U bevreemden een meer optimistischen tint in dit te ontdekken, wijt het niet alleen aan de feiten en gebeurtenissen, die ik te vermelden heb, maar ook aan den blik van den Verslaggever, aan de kleur van zijn bril, die ditmaal geen London-smoke-glas draagt maar een van de kleur der hope. Wijt het des noods aan kleurenblindheid, wanneer het grauw der werkelijkheid hem soms ideaal groen schijnt. Kleurenblindheid is voor een Verslaggever een gevaarlijke ziekte, ik beken het, maar nog gevaarlijker zijn voor hem geestelijke kortzichtigheid of verziendheid, waardoor hij in verleiding komt, om wat nabij ligt onduidelijk te zien, en zich in een verren horizon te verdiepen, of omgekeerd; het gevaarlijkst — want van verblindheid zult ge hem niet verdenken — is een geestelijk astigmatisme waardoor de feiten hem krom en verdraaid toeschijnen. Moge de blik van uw Verslaggever u dan wat subjectief schijnen, ik hoop dat die noch troebel, noch scheef, noch hopeloos wezen zal.

Zijne onvolledigheid is een noodzakelijk kwaad. Uw Verslaggever moet zich beperken tot het uitwendige dier lotgevallen, terwijl het voornaamste deel, het inwendige leven der Universiteit, hem ontsnapt. Het stille werken en denken van den geleerde, van den mijnganger der wetenschap, komt niet dadelijk aan den dag en laat zich niet bespieden. Hoogstens verneemt men op verren afstand het zachte kloppen van den bodem onder het houweel, gelijk het tikken van den houtworm even bedrijvig als moeilijk te vinden. Toch is daar leven.

Maar ter zake.

Zoo ooit het contrast tusschen leven en dood ons treffen moest, was het bij het begin van den afgeloopen cursus, toen, aan den vooravond van de opening van dezen, de jeugdige Medic. Stud. A. van de Velde [1]) door een noodlottig toeval

1) Arie Aart van de Velde, Med. Stud., †. 15 Sept. 1884.

het leven verloor, gereed om aan den wedstrijd deel te nemen, waarbij voor hem wellicht lauweren weggelegd waren. En hij was niet de eenige van de jongeren, die ons ontviel. Vereeke,[1] Hulst,[2] de Bosson,[3] de één aan het begin, de ander aan het einde, de derde in het midden van de loopbaan weggerukt, waarop wij met belangstelling, hunne ouders met liefde en trots hen nastaarden. En dan van Heyst, wiens geestelijke dood wellicht nóg somberder schaduw wierp op het leven en streven van de studentenwereld, al blijft een sprank van hoop op zijn herstel ons over.

Maar niet alleen hun dood, ook het leven der jongeren verdient in dit Verslag der lotgevallen eene plaats. Wie zou beweren, dat het Studentencorps niet tot de Universiteit behoort; al schijnt het zich als een volkomen zelfstandig organisme te beschouwen, het maakt een deel daarvan uit en behoort van dien nauwen samenhang overtuigd te zijn. Al wat er in de Studentenwereld omgaat heeft voor de Universiteit belang en zoo mag ik de gewichtige zaak, die deze en zelfs de buitenwereld dit jaar bezig hield, niet met stilzwijgen voorbijgaan. Moet ik u dan de tegenstelling schetsen van hetgeen daarin zooals gewoonlijk in den aanvang van den cursus plaats had? Hoe tegenover de opgewonden vreugde en het dolzinnig vermaak van enkelen, de sombere vrees van anderen stond, die zij door kunstmatige verhooging van hun weerstandsvermogen trachtten te overwinnen! Hoe de Caesars op de morituri, die hun tot vermaak strekten, uit de hoogte nederzagen met verachting van hunne nietigheid? In het nachtelijk duister, of in rook, walm en wijndampen gehuld hadden tooneelen plaats die..... mais glissons, n'appuyons pas! Die tooneelen zijn, hopen wij, voor goed verdwenen. De gordijn is gevallen en moge nimmermeer

1) Joh. Jac. Vereeke, Jur. Stud., † 4 Oct. 1884.
2) Jan Nicolaas Dirk Hulst, Med. Ds. S. Arts, † 29 Jan. 1885.
3) Karel George Willem de Bosson, Med. Cand., † Febr. 1885.

daarover opgehaald worden. De verstandige besluiten door de goedgezinde meerderheid der studenten genomen, hebben de werken der duisternis beperkt en voortaan zal de behandeling der novitii het daglicht mogen zien. De vrijheid, het dierbaarst goed, dat de studenten allereerst voor zich begeeren, zal ook voor de nieuwaangekomenen minder beperkt worden, en hunne toelating in het Studentencorps vervroegd. Al werd dit door geen geschreven wet bepaald en wilde het studentencorps verdere verbeteringen, ook in verband met de belangen van het onderwijs, aan het individueele initiatief overlaten, wij zijn overtuigd, dat een enkele wenk in dezen gegeven misschien meer dan een voorgeschreven wet het rechts- en plichtgevoel op het goede spoor zal brengen en houden. Een woord van hulde zij mij veroorloofd aan het beleidvol Bestuur van het Corps, dat voorging op den goeden weg en ook voorkwam, dat tusschen de twee elementen, die harmonisch moeten samenwerken tot den bloei der Universiteit, tusschen Hoogleeraren en Studenten, één wanklank, de verschuiving namelijk van de Inauguratie, tot blijvende stoornis in de goede verstandhouding aanleiding gaf.

Van die goede verstandhouding mocht het Studentencorps op den Dies opnieuw een blijk geven, toen het aan den feestelijk vergaderden Senaat eene luisterrijke serenade bracht; en omgekeerd deden het meerdere Hoogleeraren, toen zij door hun bezoek aan de societeit Minerva in hartelijke ontboezemingen dien band bezegelden. Moge de daar vaster aangelegde levensknoop nimmer weder losgemaakt worden, noch doorgehakt door ontrouw van het studentencorps aan de belofte ten vorige jare gedaan »om aan de wenschen der Hoogleeraren in het belang van het onderwijs zooveel mogelijk te gemoet te komen.” Voor het verband der Universiteit, waarin wij haar leven zien, is die knoop een voorwaarde.

In den afgeloopen cursus werden door mij 149 nieuwe stu-

denten, onder welke twee vrouwelijke in de Geneeskunde, ingeschreven; 22 meer dan in den vorigen cursus; bij herhaling 440, onder welke ééne vrouwelijke: te zamen 589. De inschrijving en de uitreiking der bewijzen geschiedde kosteloos; het zwaard van Damocles, door den fiscus in den vorm van boete boven 't hoofd van den Rector ook ditmaal dreigende, bleef, dank zij de tusschenkomst van Curatoren, nog hangen.

Is het toenemen ditmaal van nieuwaangekomen studenten een bewijs van toenemenden bloei onzer Universiteit? Die vraag zal niemand uwer dadelijk bevestigend beantwoorden. Meer dan in het aantal leerlingen, examens, promoties, meer dan in doode cijfers zie ik de uitdrukking van den rijkdom van het leven der Universiteit in de verschijnselen van opgewektheid en frischheid van geest, die ouderen en jongeren bezielde; en daarvan getuigde ook het afgeloopen jaar op velerlei wijze. In de symphonie der Universiteit volgde dit jaar menig vroolijk allegretto op een enkel somber adagio. Over het algemeen was het een jaar gekenmerkt door feesten van allerlei aard en allerlei gedaante, een jubeljaar, gelijk het bij een nieuw afgeloopen lustrum past. Het feestmaal bij de plechtige onthulling van het standbeeld van van der Werff, waarop de Senaat door Rector en Secretaris vertegenwoordigd werd, het Jubileum van de Remonstantsche Broederschap, waarbij de geheele Senaat in groot ornaat verscheen, de luisterrijke serenade aan onzen Burgemeester-Curator, bij zijne benoeming tot ridder van den Nederlandschen Leeuw gebracht, waaraan twee onzer ambtgenooten deel namen, de opgewekte viering van den jaardag onzer Alma Mater; het waren even zoovele gelegenheden, waarbij de jeugd der ouderen en de opgewektheid der jeugd uitkwam. En wie herinnert zich niet de heerlijke winterdagen, toen jong en oud in beweging raakte en Leiden uit zijn lethargischen toestand ontwaakte? Wie mocht toen van een doodslaap, van een lijkkleed der natuur gewagen, terwijl alles in de heldere

winterzon tintelde en borrelde van levenslust, de vorst spieren staalde en zenuwen sterkte, de ijskoorts allen aangreep en het bloed door de aderen joeg. Hoe laag de thermometer daalde, geen winter was het in het hart van hen, die den wedstrijd door de Studenten-IJsclub gehouden bijwoonden of medemaakten. Uitersten in temperatuur zijn evenwel, de ondervinding leert het, schadelijk voor de studie en niemand onzer, die met den ijsvorst in concurrentie treden kon noch durfde. En dan de Maskeradeweek! Moet ik die in herinnering brengen als getuige van opgewektheid. Zij ligt nog te versch in ons geheugen om er van te gewagen.

Ook waar het ernstigen physieken strijd gold en niet alleen ontspanning het doel was, bleven de Leidsche Studenten niet achter. Wij leven in een tijd van »Sport". Is het uit reactie op geestelijke overlading in de voorafgaande jaren, dat bij de jeugd in vrijheid de physieke mensch zijne rechten herneemt, of is het nabootsing van de natie, die dien naam uitvond? Zeker is het, dat vlugheid, kracht en behendigheid zelfs aan de Universiteit meer dan vroeger in eere komen. Daarom mag ik hier vermelden, dat door de Leidsche Studenten lauweren werden geoogst en veroverd op naburige Academiën, dat zij toonden in gymnastische oefeningen doorkneed te zijn, op het Tooneel zich thuis te gevoelen en in Bal- en Concertzalen het feestvieren te verstaan.

Meent daarom niet, dat er niet gearbeid werd door die jongeren. Stapels dissertatiën, waaronder van blijvende waarde, kunnen het tegendeel bewijzen. Het Schoolverslag over het Hooger Onderwijs zal het, hoop ik, ook voor de nakomelingschap in geijkte termen getuigen gelijk in vorige jaren, dat het oordeel van de Hoogleeraren omtrent »de vlijt en de vorderingen der Studenten over het algemeen bevredigend was" Van de 329 Examens, die in den afgeloopen cursus werden afgenomen liepen er maar 70 slecht af, of bijna twee tienden; in 1877/78 bedroeg het twee zevenden. Zeventig promotiën,

10 minder dan het vorige jaar, waaronder twee cum laude, hadden er plaats. Honoris Causa werd tot Doctor in de Indische Letteren benoemd de Heer G. A. Wilken, thans onze ambtgenoot. We wenschen uit die cijfers geen besluit te trekken noch U op een Examen-statistiek te onthalen. De statistiek zou ook hier veel kunnen leeren maar niets bewijzen. Liever wil ik U, ten voorbeeld, dat er ook zonder examendwang gearbeid werd, wijzen op de overwinningen, die door Leidsche Studenten behaald zijn waar het wetenschappelijken strijd gold. Een eervolle vermelding viel te beurt aan den Heer W. S. G. de Vries, cand. in de Letteren alhier, voor de beantwoording van eene prijsvraag ten vorige jare door Rector en Senaat te Groningen uitgeschreven, terwijl op de ten vorigen jare hier uitgeschreven Prijsvragen vier antwoorden zijn ingekomen. Aan één van dezen is de onderscheiding te beurt gevallen van de bekroning met goud. De Heer Richard Hendrik van Dorsten, candidaat in de Wis- en Natuurkunde aan de Universiteit te Leiden, bleek de schrijver te zijn. Aan twee andere antwoorden op prijsvragen door de faculteit van Geneeskunde en die van Rechten gesteld, viel eene eervolle vermelding te beurt. De namen der schrijvers waren Samuel Alexander van Leer, candidaat-arts en Hendrikus Ruijl Jur.-Docts. beiden te Groningen. Vergunt mij reeds dadelijk de kroon op het werk te zetten en vóór dat ik verder ga, het programma en den uitslag van den wedstrijd mede te deelen en het eeremetaal aan den bekroonde uittereiken.

Ik verzoek den Secretaris van den Academischen Senaat het oordeel der betrokken Faculteiten te willen voorlezen.

OORDEEL over de ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN, die den 1sten Mei 1884 door Rector en Senaat van de Rijks-Universiteit te Leiden zijn uitgeschreven.

Op de vragen, door de Faculteit der Godgeleerdheid gesteld, zijn geene antwoorden ingekomen.

Op de door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid uitgeschrevene prijsvraag:

»*Een critiek van de leer der trias politica sinds Locke »en Montesquieu, en van de sporen dier leer in de tegenwoor»dige staatsregelingen en staatkundige praktijken, meer in het bij»zonder de Nederlandsche*",

is één antwoord ontvangen, onder het motto: »*Das Recht wird nicht gemacht; es ist und wird mit dem Volke.*"

De Faculteit erkent gaarne, dat dit antwoord zich door wezenlijke verdiensten kenmerkt. De Schrijver heeft aan de behandeling van zijn onderwerp groote zorg besteed, blijken gegeven van veel belezenheid, en bewezen dat de gebreken, welke de leer van de *trias politica* aankleven, hem over het algemeen duidelijk voor den geest staan.

Toch kon zijn arbeid de Faculteit niet geheel bevredigen. De schets van historische toestanden in de eerste afdeeling der verhandeling is soms weinig nauwkeurig, en aan het daar uitgesproken oordeel over wetenschappelijke stelsels ontbreken niet zelden de bewijsgronden. Zelfs de voorstelling, door Montesquieu van de *trias politica* gegeven, wordt niet volledig ontwikkeld en komt dan ook niet geheel tot haar recht.

Wat betreft de ontwikkeling van de eigen denkbeelden des schrijvers in de tweede afdeeling van zijne verhandeling, de daar gemaakte onderscheiding tusschen staatsmacht in objectie-

ven en in subjectieven zin wordt niet altijd zoo scherp aangewezen en zoo duidelijk ontwikkeld als noodig zijn zoude om alle vrees voor misverstand bij den lezer te bannen. Men mag dan ook betwijfelen of de schrijver het leerstuk van de *trias politica* wel in al zijne diepte heeft gepeild en zich voldoende rekenschap gegeven van den invloed, welken het op de ontwikkeling van de constitutioneele monarchie en de vestiging van het zoogenaamde parlementaire stelsel blijft uitoefenen.

Eindelijk is in de laatste afdeeling van het hier besproken antwoord over het hoofd gezien, dat de prijsvraag ook eene aanwijzing verlangde van den invloed, welken het leerstuk van de *trias politica* op de hedendaagsche staatkundige praktijken uitoefent. Immers niet minder dan aan de opstellers van onze moderne constitutiën, schijnt het aan hen die deze constitutiën helpen uitvoeren, moeite te kosten, zich geheel van het leerstuk der *trias* los te maken. De voorbeelden die dit bewijzen worden echter in de verhandeling vruchteloos gezocht, ofschoon zij overal voor de hand liggen.

Indien de Faculteit, lettende op al deze bedenkingen, geen termen vinden kan om het ingezondene antwoord met goud te bekronen, zoo acht zij zich, om de vele verdiensten welke dit antwoord onderscheiden, toch volkomen gerechtigd, daaraan eene eervolle vermelding toe te kennen.

Als schrijver van de hier besprokene verhandeling heeft zich bekend gemaakt de Heer Hendrikus Ruijl, Doctorandus in de Rechtswetenschap aan de Universiteit te Groningen.

Op de tweede prijsvraag, door de Faculteit der Geneeskunde uitgeschreven, luidende:

»*De Faculteit verlangt een experimenteel onderzoek naar de* »*verschillen en de overeenkomst in physiologische werking van* »*strychnine en curarine*", is één antwoord ingekomen, met de spreuk: »*Alle begin is moeilijk.*"

Hoewel aan de verhandeling niet alle verdienste ontzegd kan worden, hoezeer zij getuigt van loffelijken ijver in het nasporen van de literatuur over het onderwerp, meent de Faculteit, dat de bewerking de krachten van den schrijver te boven ging. Het onderwerp is te breed opgevat, en de bewerking verloor daardoor in degelijkheid en diepte. Het stuk draagt de kenmerken van haastige bearbeiding. De proeven zijn voor een deel genomen met eene stof, welker zuiverheid eerst aan een nader onderzoek had behooren te worden onderworpen. Zij zijn slechts op ééne enkele diersoort genomen, terwijl vergelijking van de verschijnselen, althans bij ééne andere, noodzakelijk was; sommige proeven zijn van geene waarde, omdat geen rekening gehouden werd met anatomische verhoudingen, die den schrijver onbekend schenen; andere, welke volgens den schrijver zelven van geene beteekenis waren, hadden veilig achterwege kunnen blijven. De bewijsvoering is dikwerf zwak, en de conclusiën zijn dientengevolge onbetrouwbaar De verontschuldigingen uit gebrek aan tijd, aan toestellen, aan grondstof en aan geschikte proefdieren, die de schrijver aanvoert, bewijzen dat deze zelf van de onvolledigheid van zijn onderzoek overtuigd is.

Om die redenen meent de Faculteit, dat het ingezonden antwoord niet met goud kan worden bekroond. Uithoofde evenwel van eenige daarin medegedeelde verdienstelijke experimenten meent zij, dat eene eervolle vermelding daaraan kan worden toegekend.

Als schrijver heeft zich bekend gemaakt de Heer S. A. Van Leer, Candidaat-arts aan de Universiteit te Groningen.

Van de prijsvragen, door de Faculteit der Wis- en Natuurkunde uitgeschreven, luidt de eene aldus: »*Ontwikkeling langs analytischen weg van de theorie der kromming van lijnen, die op een gebogen oppervlak kunnen getrokken worden, met de toepassing op de kromtelijnen van den tweeden graad*".

Hierop kwam binnen den voorgeschreven tijd één antwoord in, onder het motto: »*L'analyse est l'in»strument*, *nous allions »dire le seul instrument*, *en harmonie avec la richesse du sol qu'il »s'agit d'explorer et d'exploiter* (Aoust)."

Deze uitgebreide verhandeling is, behalve eene inleiding en een aanhangsel, in zeven hoofdstukken verdeeld. De stijl is in hooge mate duidelijk, terwijl ook de ontwikkeling der talrijke en samengestelde formulen in dit opzicht niets te wenschen overlaat. Hierdoor wordt het bestudeeren van het stuk gemakkelijk gemaakt en veraangenaamd. De zoo rijke literatuur van het onderwerp is nagenoeg volledig weergegeven, terwijl alle hierop betrekking hebbende theoriën, van Euler af tot op onzen tijd, worden vermeld en behandeld. Doch ook aan zelfstandige onderzoekingen ontbreekt het niet. Niet alleen is hier en daar een nauwer verband gebracht tusschen uiteenloopende beschouwingen en formulen van verschillende wiskundigen, — maar er zijn ook enkele nieuwe eigenschappen aan de reeds bekende toegevoegd.

Ten einde het zelfstandige onderzoek te bevorderen, was in de prijsvraag de bijzondere toepassing der algemeene theorie op een gewichtig geval opgenomen. Hieraan wordt dan ook in hoofdstuk VII der verhandeling eene ruime plaats gegeven, en deze toepassing voldoet in alle opzichten aan de gestelde eischen. Daardoor toont de schrijver, niet alleen bekend te zijn met de uitgebreide theorie van het onderwerp, maar haar ook behoorlijk te kunnen toepassen en gebruiken.

Daar alzoo aan de gestelde vraag in alle opzichten is voldaan, — ja door den schrijver meer is gegeven dan verlangd werd, omdat hij ook de algemeene theorie der kromming van lijnen en oppervlakken heeft uiteengezet, heeft de Faculteit besloten hem het eermetaal toe te kennen, dat dus verworven is door den Heer Richard Hendrik van Dorsten, Doctorandus in de Wis- en Natuurkunde aan deze Universiteit.

De Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte heeft op hare vraag naar »*eene exegetische en historisch-kritische studie over* »*Exodus XX.* 20—*XXIII.* 33" één antwoord ontvangen onder het motto: » *Wer kennt sich selbst? Wer weiss was er vermag,* »*u. s. w.*"

De eerste indruk dien dit opstel maakte, was zeer ongunstig. Het gemis van een behoorlijken vorm in de uiteenzetting, de slordige stijl en de menigte taalfouten, die blijkbaar niet alleen te wijten zijn aan de verregaande onkunde van den overschrijver, pleitten sterk tegen den inzender. Toch was in het stuk het een en ander, dat de Faculteit deed aarzelen, het geheel te verwerpen. Immers de schrijver had de oplossing der vraag in de goede richting gezocht en de beste gidsen tot zijne voorlichting gekozen, terwijl hij dezen toch niet blindelings gevolgd was, maar in sommige gevallen een zelfstandig oordeel had geveld, dat niet ongegrond was.

Dat de Faculteit desniettegenstaande zijn werk zelfs geene eervolle vermelding mocht waardig keuren, heeft hij voor een groot gedeelte aan zijne haastigheid te wijten. In het eerste deel, waarin hij de wet verklaart, heeft hij sommige moeilijkheden in het oorspronkelijke en verscheidene afwijkende lezingen in Septuaginta of Samaritanus over het hoofd gezien of nauwlijks aangeroerd. In het tweede, waarin hij deze wetgeving vergelijkt met andere Israëlietische, was hij zoo onvolledig, dat hij zelfs van bepalingen waarvan belangrijke parallelen bestaan, niets zeide, en andere vraagstukken oppervlakkig en verward behandelde, terwijl hij van de rijke literatuur daarover slechts een klein deel toonde te kennen. In het derde eindelijk, waarin hij trachtte de plaats te bepalen, die aan deze wet in Israëls geschiedenis toekomt, vergenoegde hij zich met de verhouding aan te wijzen, waarin zij staat tot andere, vergetende dat eene wet niet historisch verklaard is, voordat men zooveel mogelijk heeft aangetoond, uit welken tijd zij dagtee-

kent, in welk gedeelte des lands zij ontstaan is (in dit geval Juda of Noord-Israël), en wat zij getuigt omtrent het maatschappelijk en godsdienstig leven des volks waaronder zij ontstaan is. De schrijver heeft, om één voorbeeld te noemen, zelfs de vraag niet gesteld, welke de achtergrond is van hst. XX. 23—26.

Om al deze redenen meende de Faculteit, hoewel van oordeel, dat de schrijver bij voortgezette studie voor wetenschappelijken arbeid wel bekwaam zal worden, zijn werk ter zijde te moeten leggen.

Op de hier niet vermelde prijsvragen zijn geene antwoorden ter beoordeeling aangeboden.

Ik noodig den Heer van Dorsten uit, zijne zitplaats te verlaten en den gouden eerepenning, die hem werd toegekend, uit mijne hand te ontvangen.

Namens den Senaat wensch ik U geluk met deze onderscheiding en voeg er den wensch bij dat gelijk ditmaal Uw arbeid bekroond wordt, alzoo eenmaal Uw leven door Uwen arbeid gekroond worde. En U MHH. v. Leer en Ruijl wensch ik toe, dat de nakomelingen eenmaal Uwen naam even eervol zullen vermelden als dit door Uwe voorgangers op heden is geschied.

Wenden wij ons thans tot de geschiedenis der ouderen, dan zou ik U als bewijzen van hunne werkzaamheid, voor zoover die aan de buitenwereld openbaar werd, moeten wijzen op belangrijke uitgaven en ondernemingen van wetenschappelijken aard: op het Luitboek van Thysius, op de nieuwe Revue internationale et coloniale, op de nieuwe vertaling van den Bijbel, op de nieuwe uitgave van het Historisch-kritisch onderzoek van de boeken des Ouden Testaments, en van de Fransche Vertaling van de Geschiedenis van den godsdienst, en op zoovele andere, vreesde

ik niet uit onkunde onvolledig en daardoor schijnbaar partijdig te zijn.

Is het »laborare" bij de Universiteit regel, ook het »orare" wordt er in ruime mate betracht, al is het in anderen zin dan bij die tegenstelling gebruikelijk is. Niet minder dan vijf Redevoeringen werden er bij verschillende, meest feestelijke gelegenheden gehouden.

In sierlijk Latijn hield de nieuw-benoemde Hoogleeraar Dr. J. van Leeuwen zijne intreerede[1]) »de arte discendi", welke wij ook als een voorbeeld van de ars dicendi mogen beschouwen en die, als ze door zijne leerlingen niet alleen aangehoord, maar ook betracht wordt, zeker voor de studie en de beoefening der Grieksche taal aan onze Universiteit de schoonste vruchten zal afwerpen.

Drie andere merkwaardige redevoeringen boeiden achtereenvolgens de toehoorders van drie Hoogleeraren uit de faculteiten van Letteren, Godgeleerdheid en Rechten, die, hoezeer voor een zeer verschillend en gemengd publiek uitgesproken, alle min of meer onze Universiteit en het onderwijs raakten.

Op den altijd gedenkwaardigen 3n October trad de voorzitter der Commissie voor de oprichting van het Standbeeld voor van der Werff, de Hoogleeraar de Vries, als feestredenaar bij de onthulling daarvan op. In gevoelvolle, welsprekende taal wees hij op den plicht, die op ons allen rust en bovenal op de studenten aan de Leidsche Hoogeschool, om de vrijheid te handhaven gelijk onze voorvaderen, van wier volharding dit standbeeld tot monument moest dienen. Hij bracht ons in verbeelding drie eeuwen terug en deed de dooden van weleer voor ons oog herleven als waren ze niet gestorven; hij toonde door zijn woord, dat dood een woord is, waar de levenwekkende gedachte van den Vader des Vaderlands nog steeds bezielend

1) 1 Oct. 1884.

werkt. »De Leidsche Hoogeschool werd aan vrijheid en vaderland door Willem van Oranje gewijd. Die leuze te handhaven, dat is Uw plicht en de onze!" riep hij den studenten toe. Dat beeld van van der Werff zou hen en onze jeugd bezielen.

»Eenheid door vrijheid" riep de Hoogleeraar Tiele zijn aandachtig gehoor toe, bij het gedenkfeest van het 250-jarig bestaan van het Seminarium der Remonstranten [1]). Eenheid door vrijheid, dat echt protestantsch, echt christelijk beginsel, elders te dikwijls miskend, voert de Broederschap in haar banier, is de reden van haar voortbestaan, totdat zij als schoonste zegepraal hare eigene overbodigheid zal begroeten als alle verdeeldheid, althans onder de evangelische christenen, opgeheven is en allen één zullen zijn in vrijheid van belijdenis".

Op de noodzakelijkheid, dat elke stand in de maatschappij zijne vrijheid zelf verovere, door zich onafhankelijk te maken, niet met geweld, maar door ontwikkeling, wees de Hoogleeraar Buys, toen hij bij het eeuwfeest der Maatschappij tot nut van het Algemeen [2]) in eene kernachtige rede het heden dier Maatschappij met haar verleden vergeleek en de hoop voor haar toekomst daaruit afleidde; toen hij den strijd aanduidde, dien zij nog te voeren heeft, om de volksschool te kunnen blijven bezielen met den geest, waarmede zij die honderd jaren heeft gekweekt, om ze te maken tot eene school voor welke het kind, het kind alleen en niet het dogma doel is.

Gij ziet het, allen voerden vrijheid in hunnen wimpel geschreven in top; en kon het anders, waar drie Hoogleeraren der Leidsche Hoogeschool aan het woord kwamen? Welsprekende voorbeelden van de eenheid van zin in onze Universiteit, van de eenstemmige zucht naar vrijheid, die er heerscht en die daar nimmer verdelgd noch onderdrukt kan worden; van

1) 28 October 1884.
2) 21 November 1884.

de zucht naar vrijheid, om in den levenskamp de wapenen zelf te kiezen en die te gebruiken met open vizier. Waar zou het heen als de vrijheid van ons leekenonderwijs door politie- en priesterdwang vervangen werd? Werpen we een blik rondom ons en zien we hoe, in het afgeloopen jaar, in België, in Rusland, in Italië, in Spanje en elders aan de vrijheid van het onderwijs, of van het denken en spreken werd tekort gedaan, dan mogen we het gelukkig rekenen, dat hier in ons vrije Nederland, geen verkrachting van dit heiligste der menschelijke rechten aanleiding gaf als daar: tot oproer onder de studenten en sluiting der school gelijk te Kiew [1]); tot ongeregeldheden bij het volk als in Brussel; tot gewelddadig optreden der politie tegen manifesteerende studenten als te Turijn [2]); tot ingrijpen van eene despotieke clericale regeering en invasie der politie in de Universiteit, tot gevangenneming van studenten en, zooals dezen zich protesteerend uitdrukten, »tot het in de plaats treden van sabel en pistool voor de vaderlijke vermaningen van hunne leermeesters en tot het stroomen van bloed", als te Madrid [3])!

Zou dit ten onzent denkbaar wezen? Thans neen; maar wie zegt ons, dat het schimpen op het Hooger Onderwijs, tot in de vergaderzaal van onze Vertegenwoordigers, omdat het niet aan den leiband van het dogma en de overlevering wil loopen, noch dansen naar de pijpen van Rome of Dordt, dat dit schimpen niet tot kluisteren zal komen. Thans bepaalt het zich tot klachten, dat er geene katholieke of orthodoxe Hoogleeraren zijn (er waren er toch), dat de Universiteiten liberale onderonsjes vormen en de wetenschap daar geen ander doel heeft dan kweeking van ongeloof en godverloochening. Wij mogen

1) 24 Januari 1885 weder geopend.

2) Op den gedenkdag van Mazzini 20 Maart 1885.

3) 19 November 1884. Wegens toejuiching van den Hoogleeraar Morayta, die eene redevoering ten gunste van de vrijheid van het professoraat en van de wetenschap gehouden had, die den Bisschoppen onwelkom was.

de schouders ophalen, maar ook een oog in 't zeil houden, want: »éénheid door vrijheid", die verzuchting der Remonstranten, wij mogen ze ook slaken voor de vrijzinnige partij in ons Staatsbestuur!

Te loven zijn nog onze toestanden. Geen Rijkskanselier kan ònzen Minister dwingen, om een Hoogleeraar aan te stellen, die om vergrijp tegen de zeden tot gevangenisstraf veroordeeld werd, als in Berlijn [1]); geen Hoogleeraar wordt hier in zijn recht van spreken gestoord en wegens een lijkrede, die de toehoorders mishaagde, uitgejouwd en in zijn onderwijs geschorst, als te Parijs [2]); geen Hoogleeraar na een 20-jarige eervolle loopbaan afgezet, omdat hij eene vergadering van sociaaldemocraten bijwoonde als in Pruisen" [3]).

Al hebben hier partijzucht, zuinigheid en onkunde der wetenschap en der Universiteit getracht afbreuk te doen, wij loven het, dat zelfs geen poging tot beperking onzer vrijheid, noch van hooger, noch van lager hand in het afgeloopen jaar is beproefd. Maar werd het, onze Curatoren zouden, wij rekenen daarop, pal staan tegenover elke aanranding van die vrijheid. De tijden zijn voorbij, toen Curatoren der Leidsche Akademie de werken van Spinoza wilden verbranden. Zij zouden met ons ter verdediging dier vrijheid gemeene zaak maken. Heeft niet Mr. Kist, bij zijne installatie als Voorzitter van het hoogste rechterlijk college [4]) »het vrije woord een waarborg voor het goede recht" genoemd? Wij wenschen hem en het Vaderland met die benoeming geluk, maar tevens ons en onze Universiteit met dat woord! Getrouw aan hun mandaat zullen Curatoren alles blijven »behartigen wat kan strekken ten nutte der Universiteit", dat is allereerst de vrijheid van het onder-

1) De Minister voor onderwijs Gosler werd door von Bismarck gedwongen Dr. Schweninger tot Hoogleeraar te benoemen.

2) Prof. Caro, wegens een lijkrede op Edmond About.

3) Dr. Möller te Königsberg, ondanks de verdediging van Virchow in den Rijksdag.

4) 8 April 1885.

wijs. Daartoe blijve hun kracht, gezondheid en leven bewaard!

Toch konden zij niet verhoeden, dat ook dit jaar zuinigheid de wijsheid bedroog en verkortte; dat de Archaeologie en de Geologie geen genade vonden in de oogen der bezuinigers, terwijl een lector in het Perzisch en Turksch werd aangesteld maar... buiten bezwaar van 's lands schatkist [1]).

Dat een Doctor Theologiae aan het Collegium Romanum en aan de Leuvensche Universiteit tegen de weelde van een leerstoel in de Archaeologie te velde trekt, de romans van Limburg Brouwer als bronnen of bewijzen van archaeologische kennis aanbevelende, is te vergeven; hij moge hare overtolligheid beweren aan de Nederlandsche Universiteiten, die hij met den naam van »Hoogere Burgerscholen in de vierde macht" doopte; hij mag die wetenschap zelve ignoreeren; e pur se muove, en hare beweging wordt gaandeweg levendiger, krachtiger, onwederstaanbaar! De wetenschap breekt zich baan ook door den vestingmuur, waarbinnen domheid en zelfbehagelijkheid zich verschansen; eenmaal zal de stormram der noodzakelijkheid dien muur te pletter werpen en de onverbiddelijke eisch tot stichting van een leerstoel in de Archaeologie ieder, zelfs den Leden der Staten-Generaal in de oogen springen.

»Kunst geen regeeringszaak", is niet meer de leuze, goddank! Het nieuwe Rijks-Museum te Amsterdam kost den Staat nu reeds ongeveer twee millioen, en wie zal het foudraal van zoovele onschatbare kleinoodiën te rijk achten? Wij zijn dankbaar, dat eindelijk een tijd van waardeering onzer kunstschatten is aangebroken, als gevolg van meerdere kennis van hunne ideëele waarde. Als eenmaal de kennis van de oude, de type der ideale kunst, de kennis van het fundament, waarop de nieuwere staat, algemeener zal geworden zijn, zullen ook voor haar en hare studie betere dagen aanbreken. Laten wij derhalve dan-

1) Dr. M. Th. Houtsma, 1 April 1885.

ken, maar blijven bidden, zooals de Hoogleeraar Buys het der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen voorhield. Bezuinigen is goed, is noodzakelijk, maar laat er bezuinigd worden op zinkende ramtorenschepen, niet op wetenschap, niet op kunst, die ons doen rijzen in de achting van de beschaafde wereld en bovenal van ons zelven.

Was het te verwonderen, dat de vijfde Redevoering, die op den Dies der Universiteit door den Rector Magnificus werd uitgesproken en waarin op nog meer verdeeling van den arbeid in het belang van wetenschap en onderwijs werd aangedrongen, door den woordvoerder der katholieke bezuinigers, de Tijd, als onkiesch, onlogisch en heiligschennend werd gequalificeerd. Gij, die ze met geduld hebt aangehoord, moogt beslissen of dit oordeel uit onkunde, partijzucht of kennis van zaken voortsproot. Misschien ware het anders uitgevallen, als de redenaar, bij de bespreking van verdeeling van den arbeid bij het onderwijs, niet vergeten had aan te dringen op ruimer deelnemen der Roomsch-Katholieken aan onze taak. Maar ik vergeet, dat ik kroniekschrijver moet blijven.

Ik had gehoopt, dat het aangenaamste deel van die taak eene negatieve had mogen zijn, dat ik namelijk verschoond gebleven ware over ziekte en dood te spreken, wanneer ik van Bestuurderen en Hoogleeraren onzer Universiteit melding maakte. Die hoop is niet vervuld. Met leedwezen vernamen wij allen den 19en Mei, dat de hooggeachte Secretaris van Curatoren onzer Universiteit, de heer W. G. de Bruyn Kops, sedert 3 Juni 1868 als zoodanig werkzaam, wegens ongesteldheid zijn ontslag moest vragen. Zeventien jaar lang heeft hij met den grootsten ijver en opoffering de belangen der Universiteit behartigd, onverdroten de lasten aan die moeielijke betrekking verbonden gedragen, met onveranderlijke voorkomendheid elk onzer terecht geholpen en ingelicht, met welwillendheid onze tekortkomingen verbeterd, met nauwgezetheid ons aan onze

verplichtingen herinnerd. Als de slinger die in het uurwerk der Universiteit de regelmaat der beweging gaande hield, was hij de onmisbare man, die toch gemist moèt worden en lang gemist zàl worden. Zal de mechaniek er niet onder lijden? vragen wij ons af. Zal de wagen niet hortend en stootend over de vroeger schijnbaar zoo gladde baan rollen? De naam van den opvolger van den heer Kops [1]) waarborgt ons voor een niet langen duur van eventueele schommelingen, maar lang zal het zeker duren, eer wij zijn beminnelijken voorganger vergeten. Met diens aftreden te midden van zijn loopbaan kunnen wij alleen vrede hebben, indien de rust, die het hem vergunt, tot een spoedige beterschap leidt, die wij hem allen van harte toewenschen.

Hoe de vreugde over een tijdelijke beterschap tot bittere teleurstelling voeren kan, hebben wij ondervonden, toen den 7 Aug. ll. onze vroegere ambtgenoot Mr. A. E. I. Modderman aan de kwaal, die hem voor twee jaren aantastte, onverwacht bezweek. In de kracht van den mannelijken leeftijd, werd hij aan zijn vrouw en kinderen, aan den Staat, aan de wetenschap, aan zijn tallooze vrienden en bewonderaars ontrukt. Gevoelden wij reeds bij zijn eervol aftreden als Hoogleeraar wat de Universiteit in hem verloor, in zijn uitgebreiden werkkring van staatsman en van philanthroop, in den edelen zin des woords, laat hij eene nog grootere gaping achter. Een edel hart, vol liefde voor de wetenschap en niet minder voor het heil der maatschappij, vol geestdrift voor het ideale, heeft opgehouden te kloppen voor het welzijn zijner medemenschen. Zijn warm woord, dat nog onlangs tintelde van liefde voor de Universiteit, toen hij als voorzitter der commissie van de Reunisten aan deze zijn heildronk bracht, is verstomd. Maar zijn naam leeft voort, gegrift op de eerezuil, die hij zich zel-

1) Mr. J. S. D. van Doorn, bij Kon. Besluit van 22 Juli 1885 N°. 6 benoemd tot Secretaris van Curatoren.

ven stichtte door zijn arbeid, gegrift in het hart zijner dankbare landgenooten. Wat hij in het belang van den misdadiger, den aan drank verslaafde, het kind, van alle onmondigen en hulpbehoevenden als staatsman wrocht, kwam niet alleen uit het hoofd, maar ook uit het hart voort. Herleest zijne redevoering over de eenheid der Wetenschap en het recht van het Ideaal [1]), en het beginsel, dat uit al zijne daden en werken sprak, »de poolster naar welke hij zijn koers zette", de liefde tot zijn medemensch, treedt u helder voor oogen. Geen krachtiger pleitrede voor dat recht van het ideaal is door consequenter handelen bevestigd. Daarom volgt Modderman niet slechts ons eerbied- maar ook ons liefdevol aandenken.

Niet te midden, maar wel aan het einde van zijn loopbaan overleed op den 21 Oct. 1884, op 80-jarigen leeftijd de Oud-Hoogleeraar uit de faculteit van Letteren, Dr. Rutgers, de bekende Orientalist en theoloog. De vakmannen mogen u, als het noodig is, zijne verdiensten aantoonen; ik beschouw dit niet als mijne taak. Een Verslaggever behoort te spreken uit eigen kennis van zaken en personen. En dan mag ik het een voordeel noemen, den man gekend te hebben, wiens naam was: Johan Hendrik Scholten [2]). Wie voelt niet bij het noemen van dien naam, wat met dien man is weggevallen. »Een stuk van Leiden", hoorde ik zeggen. Ja, ook een deel van de Leidsche Universiteit, al behoorde hij onder de emeriti, ook een gewichtig deel van de Leidsche faculteit van Theologie; ook een deel van de theologische wetenschap, ook eene periode in den ontwikkelingsgang van het godsdienstige leven in Nederland, die hij alle in zijn persoon vertegenwoordigde. Behoef ik dien persoon in uwe herinnering terug te roepen? Staat hij u niet levendig voor oogen, met opgericht hoofd, en afgemeten tred daarheen wandelend, met open gelaat u vriendelijk aanstarend,

---

1) 8 Febr. 1879.

2) Den 10en April 1885 overleden.

als in uwe ziel lezende, welke gedachten zijn woorden en denkbeelden in u opwekten. Hoort ge niet nog zijne stem, die zijne woorden als in uw geheugen beitelde en zijne heldere denkbeelden als in marmer gegrift, onuitwischbaar in uwe herinnering achterliet? Wie Scholten gezien, gehoord, gekend heeft, vergeet hem nooit. Zal ik u dien grooten geest in zijn veertigjarigen werkkring aan deze Universiteit, in zijne omvattende werkzaamheid als geleerde, als leeraar, als redenaar, als wijsgeer, als hervormer schetsen? Ik ben daartoe onmachtig. Een reusachtig monument laat zich niet met den blik geheel omvatten. We kunnen de wiskunstige of artistieke bijzonderheden op zich zelve ontleden en nagaan, we kunnen die een voor een beschrijven, maar het bevredigt ons niet. Den bewonderenden beschouwer is het om de grootsche eenheid van den totaal-indruk te doen, om de gedachte die er in, en er aan ten grondslag ligt. En die eenheid, die uit de persoonlijkheid, uit het karakter, uit den geest van Scholten sprak, die eenheid, die de kenners van zijn arbeid waarnemen in alles wat hij gewrocht heeft, die eenheid, die hem tegelijk als wijsgeer deed bewonderen en als mensch liefhebben, die eenheid, die als het ware de grondslag dier pyramide vormde, was hetgeen voor ons allen het hoogste goed is: W e t e n s c h a p p e l i j k e o v e r t u i g i n g. Die was het, welke de geestdrift van Scholten voor hetgeen hij waar en goed achtte wekte en onmiddellijk op anderen voortplantte; die wetenschappelijke overtuiging leefde in Scholten en deed hem leven voor zijne wetenschap, voor zijn ambt, voor de Leidsche Universiteit; deed hem tot in zijn dagelijksche gesprekken, tot in zijn huiskamer en daarbuiten steeds getuigen van hetgeen hem het dierbaarst was; zij bezielde al zijne daden, al zijne woorden; zij verliet hem niet op den laatsten avond van zijn leven; en toen wij hem ten grave droegen, sprak die overtuiging boven de zwijgende doodbaar nog luide in de woorden van zijne vrienden, van

zijne leerlingen en oud-leerlingen, van allen die iets aan Scholten ontleend hadden.

Als een profetenmantel moge die heerlijke eigenschap neerdalen op zijne opvolgers en ons zijne ambtgenooten; zijn leven zal zich dan voorzetten in het leven van elk onzer, en Scholten voor ons, voor de wetenschap en voor de Universiteit niet gestorven zijn!

Al bleven wij, actieve Hoogleeraren allen gespaard, toch hadden ook wij ons deel van lief en leed. Wij zagen met blijdschap enkelen komen [1]), met droefheid anderen gaan om niet weder te keeren [2]). We hebben voor sommigen gevreesd, dat zij hunne loopbaan niet ten einde zouden brengen; een anderen in zijn moeielijken strijd met physieke belemmeringen moedig en onversaagd zien volharden totdat hij gedwongen werd dien op te geven en wij thans in bange vrees verkeeren voor zijn leven. We hebben getreurd met hen, van welken dezen hunne echtgenoote, anderen hun kind, dezen hunnen broeder, genen hunne ouders moesten derven; we hebben ons hartelijk verheugd over hen, die door ernstige ziekte in levensgevaar verkeerden, maar aan hunnen werkkring teruggegeven werden.

En wie onzer heeft niet, in de sombere Decembernachten opgeschrikt door het loeien van den storm, met zijne gedachten vertoefd op den Prins Maurits, slingerend op de baren van den Oceaan, waar Suringar en Martin met hunne jongere vrienden hun leven waagden in den dienst der wetenschap.

---

1) Dr. W. C. van Manen, kerkelijk hoogleeraar te Groningen, 27 April '85 benoemd tot Hoogleeraar in de Faculteit van Theologie, om onderwijs te geven in Oud-Christelijke Letterkunde en Uitlegging van het N. Testament.

Dr. G. A. Wilken, Lector a. d. gem. Inricht. v. O. I. Ambtenaren; 28 April benoemd tot Hoogleeraar in de fac. van Wijsb. Lett. om onderwijs te geven in de geschiedenis, Letterkunde, Oudheden, Instellingen, zeden en gewoonten der Volkeren van den Indischen Archipel en in de physische Aardrijkskunde van den Indischen Archipel.

2) De Hoogleeraren J. J. Prins en J. P. Veth, wegens 70-jarigen ouderdom emeriti geworden.

Hoe klopte ons het hart van angst met dat van hunne gaden en kroost en vroegen wij ons af, of de wetenschap zooveel opoffering waard is. Wie onzer evenwel zal berekenen, welke vruchten daarvan nog te verwachten zijn. Toen Hasskarl met zaadjes en plantjes van den Kinaboom naar Java trok en zijn gade en vijf kinderen, die hem daarheen wilden volgen, door een schipbreuk voor altijd verloor, voorzag men evenmin de schitterende uitkomst van de kina-cultuur in onze Oost; en wie zou thans durven beweren, dat die opoffering te groot was voor eene onderneming waaraan duizenden menschenlevens en millioenen schats te danken zijn. Maar »rekent de uitkomst niet en telt het doel alleen" en nog verdient het onze bewondering en eerbied. Het leven zou geen beteekenis hebben als er geen dood tegenover stond, de overwinning geen als er geen strijd voorafging, een blijde aankomst geen genot geven als er geen kans op schipbreuk bestond. Welkom dan met blijdschap toegeroepen aan u, Suringar en Martin, bij uw behouden terugkeer in het vaderland, in den boezem der Universiteit, in wier schoot gij nieuwe schatten van wetenschap neerlegt. Wij die bij »Meeresstille" bleven dobberen, benijden uwe »glückliche Fahrt."

Een even hartelijk vaartwel roepen wij onze hooggeachte en beiden zwaar beproefde ambtgenooten Prins en Veth toe, wier verdiensten voor de wetenschap en de Universiteit het overbodig is uit te meten, daar ze ons allen bekend zijn, wier aftreden te meer gevoeld en betreurd wordt, omdat hunne geestkracht en levensfrischheid de grootste tegenstelling vormen met hun leeftijd en gedwongen aftreden; omdat hunne wetenschappelijke loopbaan nog niet ten einde is, al hebben ze lauweren geoogst in den wedstrijd; lauweren, waarop ze niet zullen blijven rusten. Hun onbaatzuchtig streven in het belang van kennis en wetenschap, hun roem als geleerden, hunne liefde voor het onderwijs en hunne leerlingen zijn boven den lof van een

vreemdeling op hun gebied, als ik, verheven. Zij bewezen door hunnen arbeid de macht des geestes over de verouderende stof, ook over die, welke zij te bewerken hadden. Prins deed het onzienlijke liefhebben en begrijpen; Veth beheerschte het ongeziene als had hij het gezien en getast. Heeft mijn voorganger veroordeeld, hoe Nederland ten eigen voordeele Java exploiteerde, ik zou wenschen, als de tijd niet ontbrak, Veth's roemvolle en onbaatzuchtige exploitatie van die goudmijn te stellen tegenover die van suikerlords en tabaksplanters, wien het alleen om de melkgevende koe te doen was. Vaartwel, ambtgenooten, ge moogt dan geen ledige plaats in de wetenschap, noch in het hart uwer vrienden en leerlingen laten, in onze Universiteit, in onzen collegialen kring eene des te grootere. Maar wat zeg ik, die kring is reeds weer gesloten. Het »serrez les rangs" is hier overbodig: de ledige plaatsen zijn al weer ingenomen. Van Manen en Wilken, hunne namen zijn waarborgen voor de voortzetting van de vruchtbare wetenschappelijke beweging, tot welke hunne voorgangers den aanstoot gaven. Moge het hun gegeven zijn, die lang te onderhouden en op te wekken bij tal van leerlingen en navolgers, en mogen die hen, na 25-jarigen arbeid aan de Universiteit, in even grooten getale en met even groote geestdrift komen huldigen als het op den 1en Juni dezes jaars geschiedde bij het Jubileum van u, onzen hooggeachten en algemeen vereerden ambtgenoot Fruin. Het is weinigen gegeven op hun loopbaan met zooveel trots en voldoening te mogen terugzien, als gij dat doen kunt. Gij hebt uw vaderland onschatbare diensten bewezen door diepzinnige beoefening van zijn geschiedenis, door het heldere licht, dat gij deedt stralen over duistere punten, door restauratie van zooveel, dat door den tijd verbleekt, slechts voor het scherpziend oog van den geschiedvorscher nog te herkennen was. In stille afzondering hebt ge geleefd, en gearbeid voor de wetenschap, die u lief is en die ge hebt doen lief-

hebben òm haar zelve en door ù haren vertolker. Al moge uwe populariteit eene mindere zijn, dan die van dichters en predikers, aan wie het gansche volk een luide hulde gebracht heeft, voor hen, die de degelijkheid van hetgeen ge gewrocht hebt, kunnen schatten, is uw feest evenzeer een vaderlandsch feest, ja meer dan dat, een feest der wetenschap geweest. De warme vereering van uwe ambtgenooten, de eerbiedige bewondering van uwe oud-leerlingen, de erkentelijkheid van uwe tegenwoordige discipelen, zij hebben u getoond welk eene plaats gij in hunne wetenschappelijke waardeering en ook in hunne harten bekleedt. Nog lang moogt ge voortgaan met even helderen geest, met even onberispelijk woord en bewonderenswaardigen schrijftrant de liefde voor het vaderland, zijne geschiedenis en zijne taal te kweeken en te onderhouden. Menige generatie van studenten moge dan nog hare schreden naar het Steenschuur, uwe woning, richten, om van uw onderricht te genieten, gelijk wij het voor drie maanden deden om u geluk te wenschen, hulde te brengen en dank voor de diensten aan de wetenschap en de Universiteit bewezen.

En die dankbaarheid zal voorzeker nog eeuwen door hen gedeeld worden, die gebaat zullen zijn door uw ridderlijk besluit, om, bij gelegenheid van uw Jubileum, aan de Universiteit, de studeerende jongelingschap en het vaderland een onwaardeerbaar geschenk te geven, een Fonds te stichten voor de voltooiïng buitenslands van de vorming van verdienstelijke studenten. Een geschenk, dat kostbaar heeten mag, maar nog meer kostelijk, omdat het meer dan materieel voordeel aftewerpen der wetenschap ten nutte komen zal; kostelijk ook, omdat het uw naam in eere zal houden tot in volgende geslachten. De senaat heeft het beheer van het door u gestichte Fonds aanvaard; uw voorbeeld wekke navolging!

Laat ons in gedachten de brug van dit Steenschuur oversteken en nog eenige oogenblikken bij het verledene verwijlen, op

het terrein, waar voor weinige maanden in vollen luister feest gevierd werd. Denken we ons bijna tachtig jaar terug, en de toestand, door den naam van dit terrein vereeuwigd, staat in schril contrast voor onze oogen met wat in het begin en 't eind van dit jaar daar plaats had. Gejuich, gezang, muziek en dans, waar toen geween, gejammer en het kraken van vlammend puin de lucht vervulden. Zinnebeeld van het menschelijk leven en van den natuurlijken gang van zaken, waarin het een het ander verdringt, onophoudelijk; waarin de puinhoopen van ons geluk tot dansbodem voor dat van anderen dienen. Lang genoeg heeft die Ruïne de herinnering aan de slachtoffers van de ramp van Leiden bewaard en tot een beter monument gestrekt, dan ooit dat zou geweest zijn, waarvan de eerste steen in 1808 daar gelegd werd. En nu wij aan den vooravond staan van haar verdwijnen[1]), nu de Regeering de toelage verleend heeft om haar in een Park te herscheppen, totdat zij daar een Universiteitsgebouw Leiden en Nederland waardig, zal doen verrijzen, mogen wij hopen, dat de herinnering aan het verledene spoedig voorgoed uitgewischt zal zijn. Al moge het beeld van v. d. Werff nog menig jaar een middelpunt of voorgrond van een park blijven uitmaken, al mogen onze kinderen en kindskinderen zich in de schaduw daarvan nog jaren vermeiden, al duchten wij, in onze ouderdoms-verziendheid, dat menige statige olm of eik den bijl door zijn eeuwenouden stam zal tarten, voordat hij plaats maakt voor het eeuwig beloofde gebouw, toch hopen wij, dat die plaats nimmer de Ruïne van onze verwachtingen, van onze luchtkasteelen worden zal. Bijna tachtig jaar zijn die verwachtingen gaande gehouden, en mochten wij het vorige jaar vreezen, dat eene verbouwing der oude Academie die voorgoed den bodem

1) Den 10 Maart 1885 werd een post van 10 m. op de begrooting goedgekeurd voor den aanleg en het onderhoud van een park op de groote Ruïne, opdat de Regeering vrijheid behoude daar een Universiteitsgebouw te stichten.

zoude inslaan, na de afkeuring der plannen behoort ook die vrees tot het verledene. Gelukkig, dat het meer of minder fraaie gebouw op Ruïne of Rapenburg geen levensvoorwaarde voor de Universiteit is, dat zij niet door een levenlooze woning, maar door levende krachten wordt vertegenwoordigd, niet door ruimer gebouwen, maar door toenemende leerkrachten en leermiddelen zich uitbreidt. »Eng ist die Welt und weit ist das Gehirn", zegt de dichter; buiten de enge grenzen van beurs, Ruïne of akademiegebouwen beweegt zich de wetenschappelijke geest in onbeperkte vrijheid van uitbreiding. Dat zij echter voor hare ontwikkeling ook stoffelijke hulpmiddelen behoeft, wordt ons jaarlijks bij de begrooting herinnerd, en dan blijkt voor het maken van plannen en ramingen het »Gehirn" ruim genoeg, maar voor de uitvoering het geweten onzer vertegenwoordigers en onze schatkist meestal te eng. Toch hebben we reden van dankbaarheid; ze vervult ons aanstonds bij onze aankomst te Leiden als in quasi-middeleeuwschen bouwtrant het nieuwe Pathologisch-Anatomisch Instituut voor ons oog verrijst, dat meer dan een monumentaal Universiteitsgebouw in een dringende behoefte voorziet, en dan ook half gereed, reeds in April dezes jaars in gebruik genomen werd door de leerlingen, die de werklieden er uit verdrongen. Een doodenpaleis, hoorde ik zeggen, geen anderhalve ton waard! Ik laat in het midden, of dit ooit als een tweede Mausoleum in stijl, plaatsing of uitvoering tot een der zeven wonderen der wereld zal gerekend worden, al dreigt het volgens den Theologiae Doctor uit Leuven »wegens zijn weelderige inrichting een twistappel tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en de Tweede Kamer te worden". Ook is het geen paleis voor de dooden; die hebben te Leiden gelukkig zooveel ruimte niet noodig; maar voor den dood, ja, die daar troont, niet in sombere majesteit, in verdelgende macht, maar in opbouwenden levenwekkenden arbeid. Wat blijft hier over van het contrast

tusschen leven en dood, waar de talrijke jeugd in wetenschappelijke bedrijvigheid uit de ziellooze stof levenbehoudende kracht put, de Hoogleeraar uit de slakken en sintels van voorafgegane ziekten heilzaam licht laat branden en opgaan. Indien de spreuk, die ik op één der deuren las: »Nihil desit", niets ontbreke er aan, de leuze van dezen laatsten wordt, belooft het Instituut alles voor het Pathologisch onderwijs. De leerlingen zullen zich daar niet meer verdringen, evenmin als op de kleine Ruïne, waar een nieuw Auditorium [1]) allen in staat stelt van het levend woord des meesters en het werk des doods profijt te trekken. Ook hier heerscht de wet der natuur, dat het doode leven wekt en het verval van het eene tot opbouw van het andere strekt. Die wet verzoent ons met de noodzakelijkheid van dat verval, waaraan wij ons zoo gaarne zouden onttrekken.

Zijn wij door de wetten der natuur gebonden, ook die der maatschappij laten ons niet altijd vrije beweging toe. Mijn voorganger heeft U in die, welke ons H. O. en onze Universiteit beheerscht, een Chineeschen muur doen zien. Inderdaad, een vestingmuur gelijk, had hij slechts ééne nauwe poort, het Eind-Examen der Gymnasiën, waardoor ieder, toch ook de vreemdeling, tot het bereiken van de tinne van den burcht, den Doctoralen Titel, toegang kreeg. De vraag in het midden latende of ons defensiestelsel toelaat, die vesting geheel te ontmantelen, en ieder vrijheid te laten zich op de geslechte wallen rustig en vrij eene woning te bouwen, moet ik er op wijzen, dat toch in de meening van menigen Leidschen Hoogleeraar grond was, om dien alleenzaligmakenden weg te behouden. Lezen we niet in het Verslag over het H. O. van het vorige jaar [2]), dat enkele Hoogleeraren, let wel, der Ge-

1) 10 Nov. 1884 opende de Hoogleeraar Zaaijer dit nieuw Auditorium in de Anatomie met een Redevoering.

2) Schoolverslag 1883-84 Hooger Onderwijs.

neeskundige en Wis- en Natuurkundige faculteiten, van oordeel waren, dat de leerlingen, die het Eindexamen der Gymnasiën aflegden »in algemeene ontwikkeling en bevattelijkheid hooger staan" dan die, welke van de Hoogere Burgerschool of langs anderen weg de Universiteit bereiken? Waarom dan dien begeerlijken titel van Doctor aan eene Nederlandsche Universiteit gemakkelijker verkrijgbaar gesteld? Het geldt hier slechts voor sommigen eene beperkte praktische bevoegdheid, maar voor allen een eervollen titel, voor welken juist algemeene ontwikkeling, breede vorming een eisch mag heeten. De Nederlandsche arts ten minste behoeft dien titel niet voor de ongestoorde uitoefening zijner praktijk, en hij komt hem zonder klassieke voorbereiding rechts- en billijkheidshalve ook niet toe. Ook de beleefdheid is geen grond om hem te helpen dien titel te verkrijgen. Den Kapenaar meende men, na het bezoek der Transvaalsche deputatie aan Europa, zulk een beleefdheid schuldig te zijn. Hoe 't zij, uit beleefdheid, liberaliteit of eigenbelang, of, zooals het in de 2e Kamer heette, »om den band met de Transvaal nauwer te maken", men besloot om getuigschriften van voorbereidende Examens, door Kapenaars en andere vreemdelingen in hun vaderland afgelegd, en die ongeveer met de eind-examens onzer gymnasiën overeen komen, met het diploma van deze gelijk te stellen, onder verantwoordelijkheid van de Regeering. Ge kent de geschiedenis van het ontwerp tot wijziging in dien geest van de Wet op het H. O., zooals het door de Senaten der Universiteiten ontworpen, gewikt en gewogen, tot een voorstel aan de Regeering en eindelijk tot een fait accompli geworden is. De vestingmuur is ondermijnd; wel is waar slechts door een mollengang, maar meent niet, dat er geen gevaar dreigt, omdat de mol een onschuldig beestje is, omdat er slechts weinigen, en nog wel uitheemsche van die soort hun weg daarheen zullen vinden: zijn gang in den dijk gegraven heeft menigmaal een overstrooming teweeggebracht

wier gevolgen niet te overzien waren. Niemand waarborgt ons, dat de fundamenten van dien muur thans verder onaangetast zullen blijven, dat er ook geen stormladder tegen geplant, dat er geen bres in geschoten zal worden. Ik zie den tijd naderen, dat eerst de »gasten" aan onze Universiteit, zooals de candidaat-artsen door den wetgever van 1878 werden gedoopt, dan de aspirant- wis- en natuurkundigen, de Hoogere Burgerscholieren, allen eindelijk tot het Heilige der Heilige zullen worden toegelaten en de klassieke voorbereiding voor de Universiteit bij het meerendeel der studenten geheel zal verloren gaan. Ik hield van dien Chineeschen muur, want hij was een klassieke en hield den titel van Doctor aan eene Nederlandsche Universiteit meer dan het schrijven van eene Dissertatie, in eere.

Gij ziet het, uw Verslaggever is hier niet optimistisch en ziet die wetsuitbreiding niet door een blauwen bril; moge de toekomst leeren, dat zijn blik ditmaal een scheeve was, niemand zal dit liever bevestigd zien dan hij zelf.

Zal ik u ten slotte de lotgevallen van de verschillende inrichtingen der Universiteit verhalen? Zij spreken beter zelve uit en over zich. De verslagen over de Bibliotheek, de Sterrenwacht, de Laboratoria maken het overbodig, en de in het Universiteits-ziekenhuis verpleegden mogen mondeling van dit een gunstig verslag geven.

Daarenboven, al ben ik geen Cumberland, ik kan uw gedachten lezen, ge verlangt naar het einde en denkt »Ubi facta loquuntur non opus est verbis". Vergeeft mij, als ik u op den weg van mijn gedachtengang, of liever der gebeurtenissen, wat meer dan u lief was door dik en dun gesleept heb. Regen en zonneschijn laten ook slijk en stof achter.

Bij het eindigen van zijne taak, bij het neerleggen van het gezag, door den Rector bekleed, mag hij tevens het welkom aan zijn opvolger toeroepen. Het behaagde Zijne Majesteit den Koning den Hoogleeraar Land voor den nieuwen cursus tot

Rector Magnificus te benoemen, terwijl heden als zijn opvolger in het secretariaat van den senaat is aangewezen de Hoogleeraar van de Sande Bakhuyzen.

Moge het volgend jaar wellicht minder rijk zijn aan feesten dan het afgeloopene, het zij voor den nieuwen Rector een voorspoedig jaar, en het getuige van den bloei der Leidsche Universiteit!

BIJLAGEN.

VERDEELING VAN DEN ARBEID

IN BETREKKING TOT

WETENSCHAP EN ONDERWIJS.

REDEVOERING

uitgesproken door den Rector Magnificus ter gelegenheid van den 310den verjaardag der Rijks Universiteit, op 9 Februari 1885.

MIJNE HEEREN CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN EN STUDENTEN DEZER HOOGESCHOOL!

EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT!

ZEER GEACHTE TOEHOORDERS!

Ubi stimulus ibi affluxus, placht men in de ziektekunde te zeggen, om de oorzaak van bloedsaandrang naar een deel van het lichaam dat geprikkeld werd, aan te duiden. Er moest een prikkel zijn voor dien aandrang. Ook hier zie ik een affluxus van hooggewaardeerde toehoorders, die ik als het bloed der Universiteit mag aanmerken. Maar waar is de prikkel? Wat beweegt u weer en wind te trotseeren en u tusschen deze kale wanden opeen te hoopen, binnen welke geen feestelijke versiering uw oog weldadig aandoet, waar geen ruime noch luchtige zitplaats u noopt langer dan hoog noodig te vertoeven; waar geen ademtocht u tegen stikkingsnood beveiligt? Welke is de prikkel? — Niet de welspre-

kendheid van den Rector, die, hoe dan ook, zeker niet als redenaar bekend staat en niet om dit talent, maar volgens rangorde optreedt. Is het nieuwsgierigheid naar het onderwerp van zijne redevoering? — Kunt ge van een geneeskundige verwachten, dat hij door een hoofdstuk uit zijn vak, „un art nécessairement impopulaire", te behandelen u boeien of in geestdrift kan brengen? — Ik mag het betwijfelen. Is het wellicht de prikkel der gewoonte, die op den jaardag der Universiteit uwe schreden uit sleur naar het oude Academiegebouw richt? — Zoo ooit, dan is dit heden zeker niet het geval, nu wij geene gewone verjaring, maar een nieuw afgeloopen lustrum onzer Universiteit vieren. Neen, ik mag onderstellen, dat een edeler drijfveer u hierheen bewoog: dat de vreugde, die ons over dezen 310den verjaardag onzer Alma Mater vervult, u dreef, en dat de behoefte om bij elkaar te zijn, zooals die blijkt bij alle gelegenheden, waarin het menschelijk hart vol is van vreugde of droefenis, — dat de behoefte om uitstorting te geven aan die volheid, u bijeenbracht.

Zal het mij gelukken die feestelijke stemming bij u te onderhouden of desnoods op te wekken? — Ik waag het niet daarop een bevestigend antwoord te geven; de vrees bekruipt mij zelfs, in dit opzicht beneden uwe verwachting te blijven en u wellicht te leur te stellen, waar ge eene feestoratie en geen toespraak hebt verwacht. Maar, moge de toon van deze beneden den diapason blijven van uwe hooggespannen feestelijke stemming, het onderwerp van mijne rede zal u toch ter harte gaan, want ik wil spreken over zaken, die ons allen lief zijn: over de Universiteit, over wetenschap en over onderwijs.

De tien jaren, die onze Universiteit na haar driehonderdjarig Jubileum heeft doorloopen, waren beteekenisvolle jaren, en we mogen er met trots en voldoening op terugzien, on-

danks ze ook wel eens stof tot klagen opleverden. Jaren, waarin wij eene Wet op het Hooger Onderwijs rijk werden, waarin twee nieuwe Universiteiten verrezen, waarin de bestaande volkomener georganiseerd werden, waarin de faculteiten werden uitgebreid, de leerkrachten aanmerkelijk vermeerderd, nieuwe hulpmiddelen en instituten geschonken werden! Wanneer wij het facit van de rekening over die jaren opmaken, dan levert zij een verblijdend batig saldo voor de wetenschap in ons vaderland.

In die uitbreiding van wetenschappelijk leven en streven zien wij de uitdrukking van eene behoefte, van een eisch onzes tijds; maar zij stelt ook zelve hare eischen; en toen er, niet lang geleden, in onze Vertegenwoordiging geklaagd werd over opdrijving bij het vervullen der vacante, door de Wet voorgeschreven leerstoelen, antwoordde de Minister terecht: „de uitbreiding der wetenschap eischt verdeeling van den arbeid."

Luid spreekt die eisch bij de steeds toenemende ophooping van onze kennis, wier verwerking steeds grooter aantal hoofden vordert en langduriger toewijding. De beteekenis van de spreuk van Hippocrates, waarop wij in onze jongensjaren voor het eerst onze zwakke krachten in het Grieksch beproefden: „Kort is het leven, lang de kunst", wordt ons met de jaren duidelijker; meer dan in dien gulden tijd, toen ons het leven lang en de kunst slechts kwellend scheen, voelen we later steeds nijpender, hoe beperkt de gezichtseinder van ons bestaan tegenover het onafzienbaar veld der wetenschap is; voelen we, hoe we ons voor het dieper indringen in de mijngangen van de wetenschap en het opdelven van nieuwe schatten van kennis moeten verdeelen. Of het de belegering geldt van de polen, dan de doorvorsching van de microscopische wereld, verdeeling van de taak is een voorwaarde voor het verkrijgen van een bevredigende uitkomst.

Bij verdeeling van den arbeid in betrekking tot wetenschap en onderwijs wil ik trachten uwe aandacht voor korte oogenblikken te bepalen.

Die verdeeling van den arbeid is geen systeem. Ze wordt ons door de natuur der dingen aangegeven. We behoeven haar slechts te erkennen in alles wat ons omringt. De groote natuuronderzoeker Aristoteles, al was hij zeker niet de eerste die het opmerkte, zeide reeds: dat de natuur altijd, als niets haar daarin verhindert, twee bijzondere organen gebruikt voor twee verschillende functiën. Door een bekend dierkundige van het begin dezer eeuw werd die arbeidsverdeeling tot eene natuurwet verheven en nader uiteengezet. Toch is het geen aan de natuur voorgeschreven wet, maar een uit hare waarneming afgeleide gevolgtrekking. Hoe hooger we in de beschouwing der bewerktuigde natuur opklimmen, te duidelijker springt dat beginsel van arbeidsverdeeling ter bereiking van één doel, leven en levensonderhoud, in het oog. Hoe volmaakter het organisme is, te meer organen daarin te onderscheiden zijn, ieder weet het; en omgekeerd hoe meer organen het bezit, te rijker en veelzijdiger is zijn leven.

Maar naarmate we meer vorderden in de kennis van de lagere en laagste organismen, zagen we zelfs daar, waar we vroeger slechts een klompje homogene levende stof meenden voor ons te hebben, of een levend individu zonder organen of gescheiden functiën, rolverdeeling. Zoo bleek het, dat deelen, die als zoodanig geen beteekenis schenen te bezitten, vormende en afscheidende werktuigen zijn, gelijk de bladgroenkorrel in de plantencel, en de vacuolenwand van den protoplast. Terwijl de natuur hier, in het eenvoudigste organisme, in de cel, de werkzaamheid nog over meerdere organen verdeelt, doet ze dit elders over verschillende individuën, die in een voor beiden noodzakelijk convivium of samenleven verbonden, de rollen van voeding, ademhaling, beschutting,

of voortbeweging op zich nemen, zooals bij korstmossen en lagere plantdieren. Nog scherper is het beginsel van arbeidsverdeeling uitgedrukt bij sommige weekdieren, die in koloniën vereenigd, slechts als zoovele organen ter bereiking van het gemeenschappelijk levensdoel werkzaam zijn. Ook voor de vermenigvuldiging en het behoud der soort is door verdeeling van dien arbeid gezorgd, vooral daar, waar ze door velerlei toevallige omstandigheden worden bedreigd. Waar vinden we trouwens voortreffelijker en meer bekende voorbeelden van de toepassing van dit beginsel, dan bij de bijen en de mieren, bij welke voortplanting, voeding, verdediging enz. aan verschillende individuen zijn overgelaten. En niet alleen voor den opbouw en de instandhouding van het levend organisme, zelfs voor den sloopingsarbeid daarvan, schijnt het dat verdeeling gevorderd wordt, en dat de rotting of splitsing van de verschillende elementen van ons lichaam slechts door medewerking van onderscheidene splijtzwammen kan worden bereikt.

Hoe meer het bleek, dat die kleinste samenstellende deelen van ons lichaam, de cellen, als organen een rol vervullen en een deel van den arbeid te verrichten hebben, te meer trad haar individueel leven op den voorgrond en oefende een gewichtigen invloed uit op de beschouwing van hetgeen er in het gezonde en zieke lichaam voorvalt. Het éénheidsbegrip van de ziekten moest men laten varen, terwijl de toenemende kennis van de physiologische werkzaamheid der cellen als kleinste organismen tot het onderscheiden van functiën leidde, die men vroeger niet vermoedde. Heeft men niet in den jongsten tijd in de cellen, die in ons bloed kruisen, werktuigen ter bescherming van het lichaam willen zien, die vreemde en schadelijke deeltjes, waarmede we dagelijks in aanraking komen, in zich opnemen en verteren. Ook in het orgaan, waarin men vroeger het meest eenheid van werkzaamheid

meende te mogen aannemen uithoofde èn van zijn schijnbaar gelijksoortige samenstelling, èn van den eisch, dien men aan het werktuig van de ziel stelde, in de hersenschors, heeft de laatste tijd afdeelingen doen vinden, die met bijzondere werkzaamheid belast schijnen: ook daar verdeeling van den arbeid. Voor het verstaan van de hersen-werkzaamheid is het een voordeel, enkele deelen die voorstellings-, enkele die bewegings, andere die gevoels- of zintuigelijke verschijnselen beheerschen te kennen, maar doodelijk schijnt het voor het begrip van de psychische eenheid, als die van het orgaan van onze hoogere vermogens aldus verloren gaat.

Zien wij die verdeeling van den arbeid in het samengestelde organisme van den mensch tot hare hoogste uiting of toepassing komen, in het even ingewikkeld samenstel van de maatschappij, in de menschelijke samenleving, treft ze ons niet minder als middel tot hoogere ontwikkeling, tot veelzijdiger werkzaamheid en tevens als uitdrukking van een hoogeren graad van beschaving. Hoe meer in deze de individuën tot zelfstandige medewerking komen, hoe meer de gezamenlijke arbeid onder allen verdeeld wordt, temeer rijst hunne waarde, en die van het geheel; of het den regeeringsarbeid in staat en kerk, in provincie en gemeente geldt, dan de verdediging des lands door leger en vloot, of het philanthropie of nijverheid, landbouw, kunst of wetenschap betreft, overal worden door toepassing van dit beginsel hoogere ontwikkeling bereikt en volmaakter producten geleverd. Hoe zou een Phidias alleen het Parthenon een onsterfelijken roem hebben bezorgd, indien zijne bezielende gedachte niet door tal van voortreffelijke leerlingen was uitgevoerd? Singer zijn naaimachines of Krupp zijn verdelgingswerktuigen zonder verdeeling van den arbeid tot dien trap van volmaaktheid gebracht hebben? Heeft men niet aan de individueele beteekenis van den soldaat de overwinning van het Duitsche leger toege-

schreven? Is niet de tijd voor de alleenheerschers in onze maatschappij voorbij, en een patriarch als staatkundig en legerhoofd, als rechter en priester daar ondenkbaar geworden? — Het despotieke „verdeel en heersch" moge nog in onzen constitutioneelen tijd soms gelden, omdat van verdeeldheid partij getrokken wordt, maar indien de verdeeling van den regeeringsarbeid volkomener ware, zou het heerschen van enkelen onmogelijk zijn.

In die samenleving met hare veelvuldige stoffelijke belangen neemt de Universiteit, als eene intellectueele maatschappij, eene bijzondere plaats in. Ook de Universiteit is een organisch geheel; maar een organisme, waarin geen stoffelijke behoeften op den voorgrond staan, of moesten staan; het product van zuiver geestelijke behoeften, moet zij slechts tot vervulling van deze dienen. Hoog georganiseerd, mag ze niet worden opgevat als een eenvoudig convivium van Professoren en Studenten, waarin de laatsten slechts het materiëel voor onderhoud te leveren hebben, om van de eersten geassimileerde wetenschap terug te ontvangen; noch ook als eene kolonie van gescheiden individuën, die elk voor zich een rol te vervullen hebben; zelfs gedoogt ze, ondanks hare bedrijvigheid, geen vergelijking met een mieren- of wespennest. — Als zuiver intellectueel organisme verkeert ze in gunstiger omstandigheden dan elk ander, want haar leven neemt niet af in rechte reden tot haar leeftijd; zij sterft niet van ouderdom, eeuwige verjonging is haar deel! Is er een intellectueele kracht verloren of versleten, is een harer organen verouderd of verzwakt, een ander levendiger, krachtiger treedt daarvoor in de plaats. Toch behoeft ook zij toevoer van levenwekkende geestelijke brandstof, als voedingsmateriaal van buiten ingevoerd, en even als elk ander levend organisme eene gestadige wisseling van doode met levende elementen in haren boezem, eene inwendige ademhaling en stofwisseling door onderling verkeer.

Gelijk in de menschelijke samenleving in het algemeen, door verdeeling van den arbeid groote uitkomsten verkregen zijn, zoo heeft dit beginsel ook in de Universiteit hare volmaking bevorderd. Ook hier zijn langzamerhand scheiding van werkkring, verdeeling van machten ontstaan en eigenmachtigheid door nieuwe wetten en bepalingen uitgesloten. Terwijl bij de eerste wet der Akademie bepaald werd, dat de Rector benoemd werd, door hen die tot de Akademie behoorden, wordt hij thans slechts als zoodanig voorgedragen. Terwijl vóór twee eeuwen, zooals Haller verhaalt, de professoren elkander verkozen en de keus der Staten slechts pro forma gevraagd werd, is hun thans alleen een bescheiden voordracht gelaten: de faculteit wordt gehoord; soms ook niet. Terwijl bij de wetten en statuten der oude Akademie slechts „twee of drie gequalificeerde en bequame personen geordonneerd werden tot patronen, curateurs, ofte toezienders van de Universiteit," en nog wel eerst nà den Rector en Assesseurs genoemd, is het College van Curatoren uitgebreid en hun speciaal, in naam der Regeering, behalve toezicht op de naleving der wet, het beheer van de Universiteit opgedragen; hebben we thans een Referendaris voor kunst voor de gebouwen, afzonderlijke Directeuren van Musea, Bibliotheken en Ziekenhuizen. Terwijl eertijds de Rector en Assesseurs, zij 't ook met Burgemeesteren ende twee Schepenen, eene eigene jurisdictie hadden, en alle studenten, officieren, bodellen, secretarissen en dergelijke van de Universiteit, zoowel in civiele als crimineele zaken voor hen moesten terecht staan, en van hunne sententie zelfs geen appellatie toegelaten was, is, gelukkig die taak van hunne schouderen gewenteld en is den Rector alleen nog de handhaving der tucht onder de studenten opgedragen. — Terwijl „de tijd om te lezen en te doceeren, item van de feriën ende vacantiën, die bij de professoren zullen worden geobserveerd ende onderhouden,

vroeger bij den Rector en Assesseurs en de Curateurs geraemt en gestelt werd", is ook die taak door de wetgevende macht overgenomen en door haar bij de wet vastgesteld. Toen onder de Fransche overheersching de Leidsche Akademie slechts eene afdeeling van de Keizerlijke Akademie was, werd de taak van den Rector nog een veel grootere en omvatte ook die deelen van het Academisch bestuur, welke te voren aan Curatoren waren toevertrouwd.

Wie zal het betreuren, dat èn de macht èn het gezag in en over onze Universiteit meer verdeeld en aan verschillende handen zijn toevertrouwd? Heeft het niet tot een volmaaktere organisatie, tot een zuinig beheer, tot een onpartijdiger rechtspraak, tot billijker benoemingen, tot een vastere regeling van de werkzaamheden, tot een volkomener toewijding van de Bestuurderen en Hoogleeraren aan hunne eigenlijke taak, in één woord tot den bloei en de uitbreiding der Universiteit geleid? Zeker betreurt het de huidige Rector niet, dat hem velerlei beslommeringen daardoor bespaard zijn, en zou het in uw belang wezen, indien zijne taak nog meer verdeeld en er ook nog een bijzondere feestredenaar aangesteld ware.

Meer nog dan voor het Bestuur der Universiteit erkennen wij de voordeelen, die voor de bevordering van de wetenschap door dit beginsel zijn verkregen, en die omgekeerd eene toenemende verdeeling van den arbeid noodzakelijk maakten. De uitgebreidheid van ons weten heeft tot speciale studie gedwongen, en deze verdient niet om haar zelve, maar om hetgeen ze bijdraagt tot het geheel van onze kennis, vereering. Zij is het kenmerk van onzen tijd, tegenover dien, waarin men, als Pico di Mirandola, de omni re scibili schreef; zij heeft, in plaats van onvruchtbare bespiegeling, eerbied voor het naakte feit, dat door ieder kan worden gecontroleerd aangekweekt; zij is in de plaats van systeemzucht getreden, die zoolang en zoo dikwerf de vorderingen in de wetenschap tegenhield.

Ik zal het niet wagen, u op het gebied van letteren of wijsbegeerte, van rechts- of godgeleerdheid, of andere mij vreemde wetenschappen rond te voeren, om u daarvan te overtuigen. Maar, op mijn gebied tredende, mag ik er op wijzen, hoe waarneming en analyse, onderzoek en proefneming in alle richtingen van tallooze geleerden de dorre speculatiën en systemen van enkelen hebben vervangen. Wie zou het nog noodig achten, om verbodsbepalingen te maken tegen tweegevechten, die om een geneeskundig systeem geleverd werden, zooals dit in de vorige eeuw om dat van Brown geschiedde; het noodig achten, om officieel citaten uit diens systematische werken in dissertatiën te doen schrappen?

Dit studium speciale heeft er toe geleid nieuwe vakken te scheppen en, wat men vroeger (mijn voorganger heeft het u gezegd) als „bijvakken" beschouwde, tot vakken van „gelijken rang en geboorte" te verheffen. Het heeft tot het vinden van nieuwe methoden van onderzoek gebracht, die ook elders, dan daar waar ze het eerst werden toegepast, tot vruchtbare ontdekkingen leidden. Toen ik voor twaalf jaar hier stond, sprak ik van nieuw ontdekte ziektekiemen als van zwarte stippen aan den horizon van ons bestaan. Die zwarte stippen zijn sedert tot onheilzwangere wolken aangegroeid; en waar we thans den blik wenden, overal zien wij die als leven en gezondheid van plant en dier en mensch bedreigende, maar tevens als zichtbare en tastbare, en daarom mogelijk ook bestrijdbare en vernietigbare organismen. Tegenover eene onbekende smetstof, die we slechts achter hare uitwerkingen vermoedden, tegenover invloeden, waaraan eeuwen lang geloofd werd, hebben we thans waarschijnlijk (want de spreuk van Celsus: ars conjecturalis est medicina, blijft ook hier waar) met een gevormd, met levenseigenschappen bedeeld contagium te doen, dat, de onderzoekingen van Pasteur hebben het geleerd, voor behandeling en verzwakking vatbaar

is. De kennis van die splijtzwammen of bacteriën heeft zich sedert zoozeer gevestigd en uitgebreid, dat hare leer met een nieuw woord, Bacteriologie, is bestempeld, dat er bacterioscopische laboratoriën zijn opgericht, en dat menigeen reeds van een nieuwen leerstoel in dat vak droomt.

Groot schijnt die aanwinst, die alleen door volhardend onderzoek in ééne richting, door speciale toewijding verkregen is, maar zij is niet de eenige. Ik wil u niet vermoeien met eene opsomming van alles, wat in de laatste tien jaren op het gebied der geneeskunde door speciale beoefening van onderdeelen dier wetenschap is aangewonnen. Ik zou u menig feit uit de ziektekunde, zoowel als uit de eigenlijke geneesleer, daarvoor kunnen aanvoeren, betreffende nieuwe belangrijke geneesmiddelen, ontdekkingen op het gebied der weefselleer, nauwkeuriger kennis van de afwijkingen in het centrale zenuwstelsel. Ik wil er alleen op wijzen, dat voor een groot deel die vooruitgang te danken is aan eene betrekkelijk nieuwe methode van onderzoek, de kleuringsmethode, die een nieuwe richting gaf aan de nasporing. De beteekenis van de kleur trad tegenover die van den vorm op den voorgrond. Heeft het spectroscopisch onderzoek, het beschouwen en ontleden van het kleurenspectrum voor de scheikunde tot de onderscheiding van elementen geleid, de samenstelling leeren kennen, van de hemelbollen zoowel als van de in den zonnestraal dansende stofjes; de aanwending van kleurstoffen heeft in de weefselleer tot de gewichtigste ontdekkingen gebracht omtrent het fijner samenstel van het gezonde lichaam en de afwijkingen in ziekelijk aangetaste weefsels; zoo heeft de methode van kleuring de ontdekking mogelijk gemaakt van microbiën bij de besmettelijke ziekten, die tot heden aan de waarneming ontsnapten. Zelfs de afwijkingen bij het waarnemen van kleuren, die in lateren tijd een punt van onderzoek geworden zijn, hebben een vasten grondslag ge-

legd voor het onderkennen van gewichtige stoornissen in het zenuwleven en voor het begrip van physiologische functiën.

Terwijl het nauwelijks voor één enkelen meer mogelijk is de vorderingen in zijn vak volkomen te overzien, behoeft het wel geen betoog, dat kritiek en toepassing daarvan aan meerdere beoefenaars moet opgedragen worden. Vandaar die aanhoudende splitsing van leervakken, dat optreden van specialiteiten, die verdeeling van het onderwijs over meerderen. Wie zou het nog mogelijk achten, dat één man, en nog wel van opleiding een theoloog, de theoretische geneeskunde, de kruidkunde, de scheikunde en de geneeskunde aan het ziekbed onderwees, gelijk Boerhaave; of gelijk van Doeveren in het laatst der vorige eeuw te Groningen Physiologie, Pathologie, Ontleedkunde, Verloskunde, Heelkunde en de Geschiedenis der delfstoffen doceerde, en later te Leiden de Gynaecopathologie, de Medicina forensis, de theoretische geneeskunde, de pathologische Anatomie en de Kliniek, daargelaten de gelijktijdige waarneming van de betrekking van eersten geneesheer van den Prins Erfstadhouder en diens gezin!

Men moge dan ook bij den benarden toestand van 's lands schatkist te velde getrokken zijn tegen de 120 Hoogleeraren en 8 Lectoren bij het Hooger Onderwijs, de 57 verplichte en 16 vrije vakken van onderwijs maken die verdeeling noodzakelijk. Al is het niet „de veelheid van Professoren, maar de geleerdheid en de methode van onderwijs, die de celebriteit van de Akademie zal kunnen staande houden," gelijk Boerhaave zich uitdrukte, „toen hij over de capaciteit van diegenen, welke hem zouden kunnen succederen" werd gepolst, voor de volkomene organisatie der Universiteit en de universaliteit van het onderwijs is die vermenigvuldiging onmisbaar. En daarenboven: qui trop embrasse mal étreint; wanneer wij uit ruime liefde tot de wetenschap onze armen

te wijd voor haar openen, loopen we gevaar, dat zij aan onze omhelzing ontsnapt. Wij moeten ons beperken in onze genegenheid.

Van die verdeeling van den arbeid hebben wij in Leiden de toepassing in de laatste tien jaren ruimschoots ondervonden, al zijn de wenschen nog niet geheel vervuld, en al is de arbeid, wat het onderwijs betreft, gansch niet gelijkelijk over allen verdeeld. Opmerkelijk mag het heeten, dat dit beginsel op het gebied der klinische geneeskunde hier reeds voorlang, meer dan op een ander gehuldigd werd; dat Leiden sedert onheugelijke tijden, immers van Otto Heurnius en Screvelius af (1636) het voorrecht boven andere Akademiën heeft gehad, van twee Hoogleeraren in de geneeskundige kliniek te tellen; een voorrecht, dat een oogenblik in gevaar is geweest, maar dat eer nog voor andere vakken verdient te worden verkregen, dan ooit te worden prijsgegeven.

„De geschiedenis eener Hoogeschool is tegelijk die der wetenschappen" zegt Siegenbeek als aanhef van zijne Geschiedenis der Leidsche. Inderdaad, naar die toenemende uitbreiding der leervakken aan de Nederlandsche Universiteiten kunnen we ook den toenemenden bloei der wetenschappen in ons Vaderland afmeten. Mogen dan nog vele bladzijden aan die geschiedenis worden toegevoegd, en een volgend lustrum onzer Universiteit van nog ruimer uitbreiding kunnen getuigen! Want er is meer. „L'enseignement supérieur s'étend à tout le savoir humain, quel qu'en soit l'objet", schreef onlangs een Fransch geleerde; en wie zal de kunst en hare geschiedenis dan buitensluiten en van de wetenschap scheiden? Lang genoeg heeft die scheiding bestaan, ja zelfs eene tegenstelling van beide. En toch, die scheiding is kunstmatig. Beide hebben gelijke aanspraak op onze beoefening en vereering, gezamenlijk dragen ze ons door het leven en geven er waarde aan. De kennis van de aesthetische ont-

wikkeling van het menschdom heeft dezelfde rechten op onze waardeering en studie als die van zijne lichamelijke natuur, van zijne zedelijke en godsdienstige vorming en van zijn rechtsbegrip. Niettemin is zij nog altijd als vak van Hooger Onderwijs stiefmoederlijk bedeeld en behandeld. Ingedeeld bij litterarisch en historisch onderwijs, omdat zij bij zuinigheids-amendement van de begrooting geschrapt werden, hebben archeologie, aesthetiek en kunstgeschiedenis nog geen afzonderlijken leerstoel kunnen veroveren. Zullen ze dit jaar gelukkiger zijn, en wij een nieuwen dageraad zien aanbreken voor hen, wien het hart warm klopt voor de openbaring van nog eene andere zijde van het menschelijke leven en streven? Het zou een waardig geschenk zijn aan de Universiteit bij haar jaarfeest in 1885. Eerst dan zal men Leiden een Bataafsch Athene mogen noemen, wanneer Kunst en Wetenschap als daar gelijkelijk beoefend, gelijkelijk geleerd en vooral gelijkelijk bemind worden.

Juichen we het beginsel van verdeeling van den arbeid toe in het belang van wetenschap en onderwijs, dan mogen we ook eene vermenigvuldiging van Hoogescholen, zooals die in de laatste tien jaar heeft plaats gehad, niet om kleingeestige redenen bestrijden; een getal van vier of vijf Universiteiten voor ons kleine land te groot achten; dan onderschrijven wij niet, wat in onze Vertegenwoordiging is beweerd, „dat hun getal behoort te worden verminderd.” Neen, waar het zulk een grootschen bouw, als de pyramide der wetenschap geldt, is vermenigvuldiging van werkplaatsen geen overdaad. Zal zij met steeds breeder grondslag en steeds hooger rijzenden top zich hemelwaarts verheffen, dan zij het niet de vraag, met hoe weinige arbeiders en werkplaatsen kunnen we toe, maar hoevelen kunnen we krijgen, om dien bouw te helpen voltooien. Hoe, terwijl in vroeger tijden vijf Akademiën en acht Doorluchtige Scholen in Nederland geteld

werden, zouden thans drie Rijks-Universiteiten de draagkracht van ons volk te boven gaan? Of is de wetenschappelijke zin thans zooveel minder? — Dan ware het raadzaam die te verlevendigen door vermenigvuldiging der Hoogescholen; want wie zal het ontkennen, dat, naarmate de aanrakingspunten menigvuldiger worden, ook de zin voor wetenschap zal toenemen. Hoe meer brandpunten van beschaving en ontwikkeling, te feller zal de gloed zijn voor kennis en wetenschap. Neen! geen opheffing van één der Rijks-Universiteiten: die drie parelen aan Nederlands kroon mogen onaangeroerd blijven gelijk de drie banen van Nederlands vlag! Alleen zij het mij vergund dien wensch, met eene paraphrase van het woord van den Apostel, uit te breiden: zoodan, deze drie blijven, Leiden, Utrecht en Groningen, maar de meeste van dezen zij Leiden!

En voor het onderwijs? — Van geneeskundig standpunt gesproken is eene vermindering van leerscholen voor het bij uitstek demonstratief onderwijs niet alleen niet wenschelijk, maar bij het toenemend aantal adspirant-geneesheeren onmogelijk. Zal men bij die klimmende behoeften weer, als vroeger, zijne toevlucht nemen tot vakscholen of tot het oprichten van Faculteiten? Wie onzer zal de ten vorigen jare, onder de toen heerschende bezuinigingswoede in ééne der Afdeelingen van de Tweede Kamer uitgesproken meening deelen „dat het denkbeeld, om de Universiteiten te herscheppen in Faculteitsscholen, aanbeveling verdient", en besluiten „dat het onderwijs er bij winnen zou"? Terwijl men in het naburig Frankrijk op die instelling met recht terugkomt, zouden wij die gaan beproeven? Gelukkig was 's Ministers antwoord: dat hij de Universitaire opleiding niet wenscht op te offeren aan vervorming (waarom niet misvorming?) van onze Universiteiten in Faculteitsscholen. Des ondanks zagen we dezer dagen op nieuw aldaar dit denkbeeld, in gewijzigden vorm, te voorschijn

komen. Maar er bestaat gevaar voor een ontoereikend aantal leerkrachten bij behoud van de bestaande of zelfs bij oprichting van meerdere Universiteiten in ons kleine land, hoor ik zeggen. Ik deel die vrees niet, want naarmate de vooruitzichten op een wetenschappelijken werkkring bij het onderwijs toenemen, zullen zich ook meerderen daartoe voorbereiden. Wij zagen het bij de invoering van de Wet op het Middelbaar onderwijs: ook hier regelt de vraag het aanbod.

Zal zich die vraag ook uitstrekken tot de medewerking van de vrouw, waar het wetenschappelijken arbeid geldt? Uit het aanbod, dat onze nieuwere tijd heeft leeren kennen; zou men besluiten, dat wij ook met haar te deelen hebben; en waarom niet? Zal het overwicht van hart of gemoed schaden? En zooal, zijn er niet onder haar, bij welken dit overwicht ontbreekt. Welk Nederlander, die de verdienste van eene A. M. Schurman, eene Tesselschade en zoovele anderen op het gebied van wijsbegeerte, van sterrenkunde, van letteren kent, zal het hoofd der Nederlandsche vrouw ongeschikt achten om wijsheid op te nemen? Neen, de wetenschap kent geen sexe, en wij zeggen haar welkom niet alleen als medearbeidster in de gaarde der wetenschap, maar ook als eene voortreffelijke hulp in het laboratorium, waar het op subtiliteit van handelen, op scherpte van zintuigelijke waarneming, op helderheid van oordeel aankomt. Ook in de wetenschap, ook bij het Hooger Onderwijs is er plaats voor de vrouw; eene Sophia Kowalevsky heeft het geleerd. Mits zij zich op het vrouwelijk standpunt handhave, mits zij geen arbeid kieze in tegenspraak met haar kieschen aanleg, of die noodzakelijk uitloopt op afstomping van het edelste, wat wij in het vrouwelijk gemoed waardeeren, zal zij onzen eerbied en onze bewondering ook daar weten af te dwingen.

In onze taak van werken en onderwijzen stemt ge mij toe, dat verdeeling gevorderd wordt. Vergunt mij dat ik de trilogie

van onze werkzaamheid aan de Universiteit vol make. Zouden we het examineeren vergeten, dat van die werkzaamheid zulk een machtig gedeelte uitmaakt en beslag legt in sommige Faculteiten op minstens een vierde van den tijd aan het onderwijs besteed. Eene verzuchting naar meer verdeeling van dien arbeid moet mij hier van de lippen, al heeft die meer betrekking op andere dan Akademische examens. Van alle zijden verneemt men klachten over de veelzijdige nadeelen, die ophooping van den arbeid op één plaats en in één lichaam hier medebrengt. Onberekenbaar is het verlies aan tijd, aan moeite, aan arbeidslust voor hen, die zich met die ondankbare taak telkens weder moeten belasten, afgezien van de duizenden, die de Eindexamens, Staats examens of Arts-examens, of hoe ze heeten mogen, den Staat kosten, zonder daarvoor rijpere vruchten af te werpen; afgezien van den last, dien zij voor de candidaten opleveren, om zich voor korter of langer tijd te verplaatsen. Welk een afbreuk zij aan het onderwijs en de studie doen daar, waar zij afgenomen worden, vraagt het aan onze Studenten in de geneeskunde, die eene extra-vacantie genieten, welke hun gansch niet welkom is, zooals blijkt uit de klacht in hun jaarboek geuit. En voor die klacht mogen we niet doof blijven. Het onderwijs lijdt, de candidaten lijden, de examinatoren lijden, de schatkist lijdt. Het wordt tijd, dat aan die lijdensgeschiedenis een einde kome; dat die jaarlijksche pelgrimstochten van graad-, diploom-, of titelzoekenden naar deze of gene Caäba worden gestuit; dat titel en bevoegdheid worden verleend door hen, die ze het best kunnen beoordeelen, en ter plaatse waar ook de kennis is verkregen. Mocht er bij de Leeraren aan het H. O. eene eenstemmigheid bestaan gelijk bij die van het Middelbaar, die een jaar geleden unaniem de eindexamens afkeurden en hunne vervanging noodig achtten door zulke, die door de leermeesters zelven worden afgenomen;

de dagen der Staats-examina waren geteld en we zouden geen tranen storten op hun graf.

Maar ik keer tot mijn onderwerp terug. Beschouwen wij de keerzijde der medaille! „Verdeeling van den arbeid is goed, is gewenscht, is onvermijdelijk, maar eerst dan mag men zich een bepaald gebied voor nadere onderzoeking afbakenen, wanneer men een blik geslagen heeft op de gansche wetenschap, wanneer men zich een denkbeeld van het geheel gevormd heeft." Die woorden uit de intreêrede van den nieuwen Hoogleeraar in de Geschiedenis te Groningen, voor weinige maanden uitgesproken, maak ik tot de mijne. Want ze gelden niet alleen voor historie-studie, maar voor alle wetenschappen. Eerst het studium generale, en dan het bijzondere. Zonder dat stranden we op de klip der eenzijdigheid, de gevaarlijkste, omdat ze voor den koerszettende zelven onzichtbaar is. Wie zal het ontkennen, als hij het zelf niet wel ondervonden heeft, dat bij de vermeerdering van onze kennis en de noodzakelijkheid om zich te beperken bij zijne studie, het gevaar van te uitsluitende beoefening van zijn lievelingsvak groot wordt, en dit tot eenzijdige opvatting leiden kan; dat men door lang op één punt te turen, blind wordt voor de omgeving; dat men „vor lauter Bäumen den Wald nicht mehr sieht." Is het niet ten nadeele van alle breedere opvatting der wetenschap, van alle ruimere ontwikkeling, dat meer en meer de vakstudie, de africhting op een praktisch levensdoel het studium generale verdringt?

De speciale Doctoraten onzer nieuwe wet dragen er m. i. toe bij, al hebben zij er oorspronkelijk geen schuld aan, want zij zijn mede slechts de uitdrukking van die neiging tot specialiseeren die onzen tijd kenmerkt. „Hooger Onderwijs ter vorming van karakters," schreef onze beroemde Mulder, „het speciale, hoe voortreffelijk soms ook, behoort daartoe niet. Heeft men niet aan den Doctorstitel het begrip gehecht,

dat zijn drager een mensch was van zekere breedte? Doctoren moeten in het bezit zijn van studium generale, en wie dit bezit, zal de kleinheid der Doctoraten in specialiteiten kunnen verstaan." Het komt mij niet toe, om dit op ander gebied dan het mijne toe te passen, waar het bijzondere Doctoraat gelukkig ook niet te verkrijgen is zonder het algemeene in de geneeskunde te bezitten; maar voor den geneesheer acht ik dit laatste evenzeer onmisbaar; hem zou ik een ander woord van Mulder „een medicus moet in oude letteren breed ontwikkeld worden" willen toeroepen. Hoort Guizot: „la Grèce et Rome sont la bonne compagnie de l'esprit humain, et au milieu de la chute de toutes les aristocraties, il faut tâcher que celle-là demeure debout!" Meer, dan toen hij zoo schreef, geldt dit in onzen democratischen tijd. Behalve voor zijne vorming in het geheel, is voor den geneeskundige die studie noodzakelijk en onmisbaar, indien hij de historische ontwikkeling van zijn vak zelfstandig wil nagaan. Door dien breederen grondslag voor zijne studiën, zal de medicinae Doctor aan de Nederlandsche Universiteiten een hooger standpunt innemen dan zijne kunstgenooten, die dien grondslag missen, al hebben zij den titel voor eenige guldens in het Buitenland verkregen; door die klassieke ontwikkeling zal hij eene aristocratie vormen in den geest van Guizot's woorden; door die historie-studie zal hij leeren, welke schade eenzijdige opvattingen in vroegeren tijd aan de vordering der wetenschap berokkend hebben. En al hebben we geen humoraal-, noch solidair-pathologen meer, geen iatrophysici noch iatrochemici, aan eenzijdigheid van opvatting is nog geen gebrek; daarvan draagt te groote verdeeling van den arbeid voor een deel de schuld.

Zoo ergens eenzijdigheid schade doet, dan is het op het gebied van den clinicus, van den geneeskundige aan het ziekbed, waar zijn handelen tot een praktisch doel leiden

moet, tot het welzijn van zijn medemensch. Een der eersten van den tegenwoordigen tijd, Frerichs, heeft het reeds voor jaren uitgesproken: „die Klinik hat die Ergebnisse, welche auf den verschiedenen Wegen der Forschung erziehlt werden, in einem Brennpunkte zu concentriren. Sie hat die Einseitigkeiten der Standpunkte, welche die Arbeitstheilung mit sich bringt, zu versöhnen und zu ergänzen."

Die eenzijdigheid van standpunt spiegelt zich niet slechts bij verschillende kunstoefenaren, maar ook op verschillende tijden, in de verschillende opvattingen af, die de ziekte- en geneesleer beheerschen. Zoo bekleedde vroeger nu eens de ontleedkundige, dan de natuurkundige of de scheikundige richting bij het onderzoek, ook aan het ziekbed, den voorrang, en drukte zij evenzoo op het therapeutisch handelen, op de eigenlijke geneesleer, afwisselend en eenzijdig haar stempel. En thans? Groot is het gevaar, dat de tegenwoordig heerschende mycologische richting van het onderzoek, die alles van de splijtzwammen vraagt en verwacht, dit een tijd lang zal doen tot schade van andere, die gelijke rechten hebben. Ook thans nog worden de meest verschillende methoden van behandeling in handen van den specialist door eenzijdige opvatting tot een panacée verheven.

Teveel pleegt elke specialist zich op zijn gebied een eigen cadre te vormen, waarbinnen hij zich beweegt, zonder een raakpunt te zoeken met den grooteren cirkel, waardoor de geneeskundige wetenschap in haar geheel begrensd wordt.

Mogen we de groote beteekenis niet ontkennen, die de speciale studie van onderdeelen van het vak voor de bevordering van de wetenschap heeft, we mogen ook hare nadeelen niet uit het oog verliezen; we moeten het betreuren, dat nu eens de neiging om den arbeid steeds meer te verdeelen, tot verstrooiing der arbeiders op het groote arbeidsveld voert; dan weer, ongelijke verdeeling tot schadelijke

opeenhooping. Niet ten onrechte zijn er klachten opgegaan over al die speciale congressen van krankzinnigenartsen, baddoctoren, tandartsen, oogheelkundigen, oor- en keelspecialiteiten en wat al meer, die nevens de algemeene geneeskundige congressen welig opschieten, en de laatste dreigen te doen uitteren ten nadeele van hunne heilzame strekking, om namelijk de aanrakingspunten van allerlei vakken te vermenigvuldigen.

En van den anderen kant geeft ongelijke verdeeling tot schromelijke toestanden in maatschappij en wetenschap aanleiding. Gelijk in de industrie en in den handel, in het algemeen in alle takken van de menschelijke bedrijvigheid, openbaart zich ook op wetenschappelijk gebied te dikwijls de neiging, om zich in massa op nieuw geopende wegen te werpen, en oude beproefde links te laten liggen. Daardoor ontstaat een gedrang, eene concurrentie, waarbij niet alleen velen onder den voet geraken, zonder hun doel te bereiken, maar ook de weg zelve vaak bedorven wordt.

Voor den opbouw van de pyramide der wetenschap, (vergeeft mij deze herhaalde vergelijking!) moge het onverschillig zijn, welk beperkt gezichtspunt elk arbeider zich kiest bij het uitgraven van het steentje, dat hij tot dien bouw aandraagt, maar indien hij het grootsche doel zelf in het oog moet houden is een ruimer blik noodig. Bij het onderwijs nu is dit noodzakelijk.

Klaagt men over overlading van den leerling, het is niet te wijten aan het groot aantal vakken van onderwijs, maar aan de wijze, waarop die zonder eenig of ten minste zonder het noodige verband worden geleerd, aan de bijzondere waarde, die elk docent voor zich aan zijn vak hecht, en die hem uit het oog doet verliezen de vorming van den leerling als geheel. Geen mannen uit één stuk, maar uit kleinere of grootere brokjes, wetenschappelijke lappendekens zijn de producten

aldus verkregen. Wil men een totaal-indruk maken door eene schilderij in mozaïk, dan dient er op de nuancen en overgangen tusschen de samenstellende deelen gelet te worden; dan moet er een innig verband tusschen hen bestaan, en hunne begrenzing zoo min mogelijk zichtbaar zijn. En hoe kan dit bereikt worden bij het onderwijs, waar niet, gelijk daar, slaafs naar een voorbeeld gewerkt wordt; immers alleen door een innigen band tusschen de arbeiders, die den samenhang van het werk, de eenheid van het geheel moet doen bereiken. En die eenheid in de vorming van den toekomstigen staatsburger gaat te veel verloren. Las ik niet onlangs in één der Studentenbladen de klacht: „dat zij door het systeem, om hen tot wandelende encyclopaedieën te maken en met wijsheid vol te proppen, bedorven worden". — Die klacht is niet ongegrond. Het streven om hen van alle zijden behoorlijk afgewerkt en goed voorzien aan de maatschappij af te leveren, spreekt luide uit het keuringssysteem, dat men examens noemt. Het is alsof de leverantie aan den Staat en de Maatschappij niet zonder waarborgen van deugdelijkheid gelijk bij een fabrikaat mogelijk is. Maar een docent is geen fabrikant, de leerling geen fabrikaat, de Universiteit geene fabriek! Op deze mogen de samenstellende deelen afzonderlijk afgewerkt een hoogere mate van gelijkvormigheid, van volkomenheid, van „fini" krijgen, het geheel draagt toch den stempel en het karakter van het machinale; het oorspronkelijke gaat te loor door verdeeling van den arbeid. Niet alzoo bij het onderwijs, nog minder bij de opvoeding, mag de onderlinge band tusschen leeraren en tusschen leervakken verloren gaan, of de vorming van den leerling als geheel zal daarbij lijden. Ziet het aan de mannen, die eene school vormden, wat éénheid van persoonlijke eigenschappen op de vorming van den leerling vermocht. Wien is het onbekend, welk een blijvenden en dikwerf richtenden indruk

de persoon van onze leermeesters en opvoeders op het jeugdig gemoed maakte; bij die taak van opvoeding zou verdeeling van den arbeid een onding zijn; de eenheid van dien indruk te vernietigen, zou dien indruk tegelijk opheffen. Doch ook bij het onderwijs aan de Universiteit, waar de leerling zichzelven moet opvoeden, maar door anderen onderwezen moet worden, is meer eenheid gewenscht, dan bij de toenemende verdeeling van die taak te vinden is.

Hoeveel er ook te zeggen is voor verdeeling van den arbeid, als het de studie, de beoefening der verschillende onderdeelen van het vak betreft, voor de opleiding in dat vak in zijn geheel, zou ik het geen voordeel achten indien het uitsluitend onder specialiteiten, ook de voortreffelijkste, in die onderdeelen wordt verdeeld. De aanrakingspunten worden bij de vermenigvuldiging van specialiteiten te zeldzaam, dan dat niet ten slotte alle contact zou dreigen verloren te gaan. Niet alleen zou de eenheid in de vorming van den leerling gevaar loopen, ook ontbinding van de school in afzonderlijke instituten zou daarvan het gevolg kunnen worden. En is dit niet reeds het geval? Hoort, als antwoord op die vraag, de klacht van wijlen Ed. Lasker over de Duitsche Hoogeschool: „Ihre frühere Universalität erlischt und an die Stelle tritt eine Vielseitigkeit im Nebeneinander der Gelehrten... Die Hörsäle liegen neben einander, die vielfachen Lehrinstitute gehören zu einem Gesammtbegriff, die Lehrer sind noch durch die Facultät und Senat, der ganze Personenstand ist noch durch Statuten und eine äussere Organisation mit einander verbunden, aber das geistige Band fehlt, die persönlichen Beziehungen lockeren und die Studien trennen sich, als ob die Universität schon in ein System völlig getrennter Fachschulen zerlegt wäre." Hoort die klacht en zegt mij, of ook aan onze Nederlandsche Universiteiten, ja aan deze Leidsche Hoogeschool, geen sporen van eene dergelijke verbrokkeling in vakscholen, geen

losmaking van den band, die allen vereenigen moest, door vermenigvuldiging der leerkrachten te vinden zijn. — Tegenover de gewenschte eenheid van de Universitaire vorming, krijgt het speciale en zelfs het praktische dikwerf te veel den voorrang. Geeft ons wat meer ideale studie, wat meer poëzie in de wetenschap! Werpt een blik op onze wetenschappelijke litteratuur om u te overtuigen van het fabriekmatige, dat ook daarin te vinden is; op de leerboeken of handboeken, die als aangenomen werk worden opgevat en afgeleverd; waarin de arbeid verdeeld wordt onder tal van medewerkers, die elk een goed afgerond en glad geslepen stuk leveren, maar waarin eenheid van conceptie en uitvoering ontbreekt, en alle originaliteit van het geheel verloren gaat. Als musea of collectiën mogen ze dienstig zijn, als geheel zijn ze niet te genieten. Ik beschouw het als een dalenden toestand in de wetenschappelijke litteratuur dat leerboeken als actiënondernemingen en vennootschappen, al zijn het geen naamlooze, worden op touw gezet, en de oorspronkelijke werken, waaruit eenheid spreekt door de persoonlijkheid van den ontwerper, dreigen te vervangen.

Maar gelukkig staat tegenover den nadeeligen invloed, dien wij van die arbeidsverdeeling bij het onderwijs hebben geschetst, de vrije geest van den leerling. Al gaat hij een tijd gebukt onder de multa, die van hem gevorderd worden, en waarin hij dreigt te verdwalen, hij weet zich ten slotte te beperken. De kunst van vergeten vereischt geen lange studie en wordt in de hand gewerkt door gemis aan verband tusschen het aangeleerde. De richting van het voorbereidend onderwijs heeft ten gevolge, dat hij reeds bij zijn intrede in de Universiteit door de behoefte aan vrijere intellectueele beweging, door zijn zucht om tot éénheid te komen en zijn zwaartepunt te vinden, wars van dwang en inpomperij, zich veeltijds aan àlle onderwijsbanden onttrekt en een tijd-

lang leegloopt in dubbele beteekenis; „post satietatem nihil agendum," zegt Celsus. Of wel hij legt zich op eene of andere „liefhebberijstudie" toe en, stond niet het examenschrikbeeld voor de deur, hij zou zich geheel daaraan wijden. Zou het tot schade zijn voor zijne ziel? wij gelooven het niet, al haalt men dikwerf voor liefhebberij de schouders op: slechts die studie, welke we van harte liefhebben, is de ware.

Maar voor warme liefde tot studie is frischheid van geest noodzakelijk. Die te onderhouden is evenzeer plicht, hoewel dikwerf te weinig het streven bij het onderwijs. Toch weet ook daaraan de leerling tegemoet te komen. Ook hij verstaat de kunst om den arbeid te verdeelen, zij het in anderen zin, de kunst namelijk dien te verbrokkelen, soms tot minima te verkleinen; de kunst bovenal om dien af te wisselen en daardoor den prikkel van den ijver te verhoogen en geestesfrischheid te bewaren. Wanneer die afwisseling hem niet van buiten wordt aangeboden, weet hij die zelf te scheppen. Zijne clubs en vereenigingen, zijne weekbladen en zijn jaarboek zijn de uitdrukking van de behoefte om zijn lijdelijke rol met een werkzame te verwisselen, van de behoefte om op geestelijk gebied niet altijd op te nemen, maar ook voort te brengen. Eere bovenal aan zijne gymnastische vereenigingen, die noodwendige en beste hulpmiddelen om de frischheid van den geest te bevorderen, door afwisseling van lichaamsinspanning met die van den geest.

En noodig zijn die te Leiden, want, wat de groote Haller voor bijna twee eeuwen in zijn dagboek aanteekende, „Leiden scheint uns besonders mit Fleiss zum Nutzen den Lernenden bequem gemacht zu sein" is nog waar. Het is als 't ware geheel op onderwijs ingericht; tot zelfs weelderig heeft men die inrichting van gemeentewege genoemd.

Dit verwijt zal men aan die van het Universitaire onderwijs hier nog niet doen, behalve in de afdeelingen der Tweede

Kamer. Toch heeft de Akademie van hare stichting af op Leiden haar stempel gedrukt, en hare industriëele beteekenis van vroeger wel niet verdrongen maar overvleugeld; ze heeft er een Akademiestad van gemaakt in de volle beteekenis van het woord. Een rust en stilte heerschen er als die van een studeervertrek, een ernst als die van een bibliotheek!

En wat nood? „Es dienen", zegt Haller, „zu hohen Schulen keine Orte besser, als wo alle Ergötzung abgeschnitten und die jungen Leute durch die Unmöglichkeit gehindert werden ihre Zeit zu verlieren." De stoom heeft aan die onmogelijkheid grenzen gesteld, maar nog is Leiden, wat het in Hallers tijd blijkt geweest te zijn, arm aan afleiding. Hoewel geenszins een ville morte, schijnt het veeltijds in lethargischen slaap verzonken.

Gij, M. H. Studenten, weet het echter nu en dan op te vroolijken en maakt u gereed om dat ook ditmaal te doen bij het begin van het 63ste lustrum onzer Universiteit. Macti! geluk op die onderneming! Ik beschouw het niet als tijdverlies, al is het ten nadeele van uwe studie, wanneer ge ons tijdelijk in eene andere wereld verplaatst, wanneer ge de beroemde dooden, door hunne portretten in de Senaatskamer, of hunne werken in de bibliotheken vertegenwoordigd, om van de levenden niet te spreken, eens wakker schudt door uw gejubel; wanneer ge de collegiekamers voor balzalen verwisselt. Indien ge ook daarbij uwen arbeid en uwe rollen goed weet te verdeelen, zal de indruk van het geheel goed zijn, en de verjaardag der Universiteit waardig gevierd worden.

Ook voor 310 jaren heerschte er blijdschap en werd er feest gevierd op dien heuglijken dag in Februari. De geschiedschrijver getuigt het: „op die wijze eindigde met alle geneugte en blijdschap ende vrolijkheid, ook met brande-rijen en vuurwerken, ook met fuseën en vuurpijlen, tot

aan de starren toe opgeworpen, deze dag van de inwijding en het begin der nieuwe Akademie."

En nu ze oud geworden is, maar in haren duur niet verouderd, is er dubbele reden, om ons in haren toenemenden leeftijd en bloei te verheugen. Nog altijd weet zij als eene eeuwig jonge „Alma Mater" hare voedsterlingen op te kweeken, en hunne ontwikkeling te voltooien uit de volle borst harer wijsheid; nog altijd is ze niet kortademig, maar drinkt ze in volle teugen de verkwikkende wetenschappelijke atmosfeer, nog altijd weet zij krachtig gespierd te strijden voor hare vrijheid, ja zelfs de tanden te laten zien; nog altijd zijn de organen waarover haar arbeid verdeeld is in levenskrachtigen staat! — Daarom laten wij allen, die met de Universiteit in betrekking staan, mede juichen en jubelen in haren bloei, maar laten we bovenal trachten dien bloëi door eendrachtigen arbeid in stand te houden; laten we in haar belang en in het belang der wetenschap dien arbeid blijven verdeelen, maar onze liefde voor de Universiteit onverdeeld bewaren; laten we waken bovenal, dat die verdeeling van onze taak niet voere tot afzondering en losmaking van den band, die ons allen vereenigen moet; mogen onze wegen niet evenwijdig gaan, maar alle uitloopen op één kruispunt, het ideaal van ons streven: de bevordering van de wetenschap in ons Vaderland en den luister onzer Hoogeschool! Verdeeling van arbeid, maar nimmer verdeeldheid door arbeid!

II.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1884—1885.

	Godgeleerdheid.	Rechten.	Geneeskunde	Wis- en Natuurk.	Letteren.	Totaal.
voor alle lessen	24	203	261	33	42	563
voor twee lessen		1		2	3	6
voor ééne les .		13		3	4	20
Totaal . . .	24	217	261	38	49	589

Ingeschreven voor de 1e maal.	4	73	50	10	12	149
2e »	5	32	34	9	12	92
3e »	2	13	35	2	6	58
4e »	5	17	43	2	6	73
5e »	5	40	26	5	5	81
6e »	2	12	25	3	3	45
7e »		14	21	2	1	38
8e »		9	14	2	3	28
9e »	1	3	8	2	1	15
10e »		2	2			4
11e »		2	2	1		5
13e »			1			1

UITSLAG DER EXAMENS.

	20 September 1884—10 Juli 1885.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten	66	47	19	geene
Doctoraal » » » »	78	58	20	»
Candidaats » » » Geneeskunde	27	22	5	»
Doctoraal » » » »	18	15	3	»
Candidaats » » » Letteren .	11	9	2	»
Doctoraal » » » »	7	6	1	»
Supletoir » » » »	1	1		»
Examen voor den Ind. Dienst . . .	11	9	2	»
Candidaats-Examen Wis- en Natuurk.	2	2		»
Doctoraal » » » »	1	1		»
Supletoir » » » »	1	1		»
Propaed. » Geneeskunde . .	14	12	2	»
Candidaats » Godgeleerdheid .	8	8		»
Propaed. » »	6	6		»
1e Natuurknndig Examen	36	31	5	»
2e » »	30	21	9	»
Theor. Geneeskundig »	9	8	1	»
» Apothekers »	1	1		»
Tandheelkundig »	2	1	1	»
	329	259	70	»

III.
PROMOTIEN.

van 20 September 1884 tot 15 September 1885.

(Alle promotiën zijn privaat.)

In de Rechtswetenschap.

1884.

25 September. Henri Pierre Grobbee, van Samarang. Proefschrift: »De Panghoeloe als adviseur in strafzaken."

27 October. Nicolaas Willem Harmens, van Medemblik. Proefschrift: »Het blanco-endossement."

28 November. Wilhelmus Augustus Hubertus von Heijden, van Tubbergen. Proefschrift: »De gemeenschap van vruchten en inkomsten.".

2 December. Menno Rijke, van Leiden, proefschrift: »Afstand van Gemeenschap."

4 December. Cornelis Franciscus Vreede, van Maibit (Java). Proefschrift: »Dwaling in Overeenkomsten."

4 December. Jacobus Bernard Anton Vreede, van Maibit (Java). Proefschrift: »De verplichte vertegenwoordiging."

8 December. Christiaan Albert Henny, van Arnhem, Proefschrift: »Opmerkingen over Art. 1130 Burgerlijk Wetboek."

12 December. Dirk Johannes van Stockum, van Lisse. Proefschrift: »Beschouwingen over de zakelijke Rechten."

17 December. Cornelis Beekhuis, van Buitenpost. Proefschrift: »Het beding in zeker perceel een bepaald bedrijf niet uit te oefenen."

19 December. Adriaan Anton Moll, van Zierikzee. Proefschrift: »Het toezicht van Gedeputeerde Staten op de burgerlijke rechtshandelingen der Gemeentebesturen."

1885.

16 Januari. Wouter Marinus van Haaften, van Sliedrecht, Proefschrift: »Art. 1436—1439. B. W."

17 Januari. Louis Charles Kronenberg, van Arnhem, Proefschrift: »Eenige opmerkingen over de beteekening in het burgerlijk proces."

28 Januari. Willem Ferdinand van der Wyck, van Soerabaja. Proefschrift: »Opmerkingen over Art. 1958 B W."

13 Februari. Willem Frederik Haase, van Salatiga (eil. Java). Proefschrift: »De onttrekking van minderjarigen aan het wettig over hen gesteld gezag volgens Art, 279 Strafwetboek."

21 Februari. Walraven Elias Johan van Balveren, van Utrecht. Proefschrift: »De rechtsvordering tot ontbinding van wederkeerige overeenkomsten (de Art. 1302 en 1303 B. W."

23 Februari. Geert Brouwer, van Sipsinghuizen (Groningen). Proefschrift: »Armenrecht."

27 Februari. Arie Mijnlieff, van Herwijnen. Proefschrift: »De rangschikking in het faillissement."

11 Maart. Cornelis Jan Tromp, van Balk. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over Art. 403 B. W."

13 Maart. Paul Mathieu von Baumhauer, van Zutphen »met Stellingen."

28 Maart. Rudolf Hendrik Arnold Romme, van Oosterhout. Proefschrift: »Verlating van hulpbehoevenden."

15 April. Frederik Alexander van Itterson, van Zutphen. Proefschrift: »Onbeheerde Nalatenschappen."

20 April. Constant Auguste Joseph van Sasse van IJsselt, van 's Hertogenbosch, Proefschrift: »Zaaksvorming."

27 April. Jacob Frederik Pennink, van Almelo. Proefschrift: »Eenige opmerkingen naar aanleiding van het Achtste hoofdstuk der Grondwet."

27 April. Henri Charles Pennink, van Zelhem. Proefschrift: »Het reglement van 28 Februari 1836 (n°. 19) voor de particuliere landerijen gelegen ten Westen der rivier Tjimanoek op Java,"

2 Mei. Herman George van Sonsbeeck, van Zwolle. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over het zoogenaamde Depositum Irregulare."

9 Mei. Gozewin Hendrik Gerard Ras, van Amsterdam. Proefschrift: »Eenige opmerkingen omtrent den Rechtstoestand van vrouw en kinderen volgens de Wet van 28 Juli 1850 (Stbl. 44),"

11 Mei. Godefridus Franciscus Maria van Hugenpoth tot Aerdt, van 's Heerenberg. Proefschrift: »De bevoegdheid van den Raad van State."

13 Mei. Willem Cornelis Bosman, van Alkmaar. Proefschrift: »Vereenvoudiging van Procedure in verband met het pandingsrecht en het Duitsche Mahnverfahren."

16 Mei. Johan Paul Alexander Nicolaas Caroli, van 's Gravenhage, met lof. Proefschrift: »Het interlocutoire vonnis historisch beschouwd."

30 Mei. Siebren Boltjes, van Grouw. Proefschrift: »De bewijskracht van oorkonden naar het oud-Friesche recht."

1 Juni. Jacob Cornelissen, van Steenwijk. Proefschrift: »Muntmisdrijven."

12 Juni. Willem Carel Quarles van Ufford, van Amersfoort. Proefschrift: »Beschouwingen over het juridisch karakter van ndossement."

13 Juni. Willem Karel Gerard Dittlinger, van 's Gravenhage Proefschrift: »De zin der woorden: Ambt of Ambtenaar."

17 Juni Frans Willem van Riemsdijk, van Almelo. Proefschrift: »De verplichting tot onderhoud in geval van behoefte tusschen bloed- en aanverwanten volgens het Nederlandsch burgerlijk recht."

18 Juni Adolphe François van Blommestein, van Kalimati (Pekalongan). Proefschrift: »De Artt. 1922 en 1923 van het Burgerlijk Wetboek."

20 Juni Theodoor Reepmaker, van Rotterdam. Proefschrift: »Art. 764 W. v. K."

20 Juni. Carel van Lookeren Campagne, van Tiel. Proefschrift: »Opmerkingen over de overeenkomst van Levensverzekering."

29 Juni. Wiardus Willem Wichers Wierdsma, van Wommels, Proefschrift: »Geschiedenis van het administratief toezicht op de lage verveeningen in Friesland."

30 Juni Jan Arend Goderd de Vos van Steenwijk, van Zwolle. Proefschrift: »Art. 156 der Grondwet."

1 Juli. Willem Roëll, van 's Gravenhage. Met Stellingen.

2 Juli. Gerard Benjamin Noothoven van Goor, van Leiden, Proefschrift: »De verkoopsbelofte."

3 Juli. Jan Loeff, van Koudekerke. Proefschrift: »Het recht van beraad."

3 Juli. Hendrik Adriaan Hooft, van Zwolle. Proefschrift: »De rechten en loonen van Art. 238 der Gemeentewet."

4 Juli. Henri George Gordon, van Bodegraven. Proefschrift: »Vormen en formaliteiten in het Burgerlijk Wetboek voorgeschreven."

6 Juli. Johannes van de Kasteele, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Het auteursrecht in Nederland."

7 Juli. Gerardus Bernardus Roes, van Heteren. Proefschrift: »Twee vragen betreffende de absolute competentie van den Kantonrechter".

8 Juli. Henri Mounier, van Rembang, Proefschrift: »Kwaadwillige verlating."

10 Adriaan Willem van Everdingen, van Tiel. Proefschrift: »Eenige opmerkingen naar aanleiding van Art. 79 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering."

In de Staatswetenschap.

1884.

13 Maart. Paul Mathieu von Baumhauer, van Zutphen. Proefschrift: »Opmerkingen naar aanleiding van de preventieve voorschriften in de Wet van den 28e Juni (Stbl. n°. 97).

1885.

30 Maart. Alexander Willem Schimmelpenninck van der Oye, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Luxemburg tegenover het Duitsche verbond."

1 Juli. Willem Roëll, van 's Gravenhage, Proefschrift: »De inrichting der algemeene rekenkamer."

In de Nederlandsche Letteren.

1884.

20 September. Albert Kluyver, van Koog a/d Zaan. Met lof Proefschr. »Proeve eener critiek op het woordenboek van Kiliaan."

In de Klassieke Letteren.

1885.

1 November. Willem Jacobus Machiel van Stockum, van 's Gravenhage. Proefschrift: »De Martialis vita ac scriptis."

1885.

8 Mei. Pieter Helbert Damsté, van Winsum in Overijssel, Proefschrift: Adversaria critica ad C. Valerii Flaccii Argonautica."

In de Taal- en Letterkunde van den O.-I. Archipel.

1884.

2 Juli. Johan Christoph Gerhard Jonker, van Amsterdam. Proefschrift: Een oud-Javaansch wetboek vergeleken met Indische rechtsbronnen."

In de Geneeskunde.

1884.

11 October. Hugo Prins Visser, van Sliedrecht. Proefschrift: »Verslag der chirurgische kliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden gedurende den cursus 1881—82."

25 October. Gerrit van der Harst, van 's Gravenhage. Proefschrift: Verslag der chirurgische kliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden, gedurende den cursus 1882—1883."

31 October. Bernard Hendrik Stephan, van Koog a/d Zaan' met lof. »De theorie van het beven bij Multiple sclerose."

1 November. Petrus Marius Eliza Roessingh, van Haren. Proefschrift: »De Ehrlich'sche reactie."

3 December. Carel Theodoor Humme, van Malang. Proefschrift: »Een geval van Macrodactylie."

6 December. Benjamin Jan Kouwer, van Wormerveer. Proefschrift: »Verslag der Verloskundige kliniek en Polikliniek van het Rijks-Universiteits-Ziekenhuis te Leiden 1883—1884.

1885.

12 Februari. Isidor van Praag, van Oudewater. Proefschrift: »Tumores Mediastini."

18 April. Theodorus Koppeschaar, van Leiden. Proefschrift: »Zenuwnaad en Zenuwnieuwvorming.

30 April. Johan Arnold Römer, van de Lemmer. Proefschrift: »Hydrochloras Cocaini."

21 Mei. Johannes Thomee, van Delfshaven. Proefschrift: »Iets over empyeembehandeling."

2 Juni. Douwe Ruitinga, van de Knijpe. Proefschrift: »Verslag van de Chirurgische kliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden, gedurende den cursus 1883—1884."

In de Wis- en Natuurkunde.

1884

20 September. Lambertus Petrus Cornelis Luijten, van Vrijenban. Proefschrift: »Theorie der gedeeltelijke Differentiaalvergelijkingen van de eerste orde."

1885.

20 Maart. Remmelt Sissingh, van Delfzijl. proefschrift: »Metingen over de elliptische polarisatie van het licht."

22 Mei. Reinder Johan Escher, van Ried. Proefschrift: »Onderzoekingen aangaande de elliptische integralen van de derde soort en de hyperelliptische integralen van de eerste soort."

In de Godgeleerdheid.

1884.

16 October. Lambrecht Abraham van Langeraad, van Biervliet. Proefschrift: »Guido de Bray. Zijn leven en zijn werken. Bijdrage tot de Geschiedenis van het Zuid-Nederlandsche Protestantisme."

PROMOTIE HONORIS CAUSA.

In de Taal- en Letterkunde van den O.-I. Archipel.

1884.

1 December. De Oost-Indische Ambtenaar George Alexander Wilken.

IV.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE 1).

Rect. Magn. Dr. G. D. L. HUET.

1884.

Sept. 16 Sept. 1884—15 Sept. 1885.

22. Joseph Mozes Koekoek, Zaandam, 19, G.
» Henderik van der Voo, Rotterdam. 17, G.
» Herman Ernst van Hees, 's Gravenhage. 23, R.
» Johannes de Hullu, Cadzand. 19, L.
» Willem Johannes van den Berg, Hazerswoude. 20, G.
» Thomas van Wijk, Leiden. 20, G.
» Carl Otto Segers, Leersum. 18, R.
» Jan Justus Hofman, Alphen a/d Rijn. 18, G.
» Jacob Voorhoeve, Rotterdam. 19, G.
» Gerhard Désiré Willink, Onrust (Oost-Indië). 20, R.

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters Th., R., G., Ph., L., beteekenen de faculteiten van: Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.
22. **Willem Theodoor Marie Weebers**, Leiden. 20, G.
23. **Johannes Jacobus Dominicus Vereeke**, Kruininge. 22, R.
» **Theodorus Willem Beeker**, Oterleek. 20, G.
» **Henri Louis van Bloemen Waanders**, Batavia. 22, R.
» **Louis Henri Vijzelaar**, Rembang. 18, G.
» **Dirk van der Horst Hpzn**, Weesp. 17, G.
» **Jacob Wouter Lem**, Leiden. 17, Ph.
» **Laurens Vuijck**, Dordrecht. 22, Ph.
» **Jan Suringar**, Leiden. 19, Ph.
» **Pieter Buijs**, Callantsoog. 19, R.
» **Cornelis van den Broek**, Dordrecht. 19, G.
» **Teunis Beekenkamp**, Nieuwerkerk a/d IJssel. 18, G.
» **David Jacobson**, Rotterdam. 19, R.
» **Gerard Vissering**, Leiden. 19, R.
25. **Johannes Philippus Hattink**, Rhenen. 22, Th.
» **Nicolaas Charles de Gijselaar**, Gorcum. 18, R.
» **Jacob van Breda de Haan**, Haarlem. 18, Ph.
» **Hendrik Jan Marie Wolterink**, Sirjansland. 18, G.
» **Emile Carel van der Kellen**, Wassenaar. 20, G.
» **Johan Cornelis van Harencarspel**, Nijmegen. 20. R.
» **Frans Hollaar**, Goedereede. 20, G.
» **Cornelis Hiddingh**, Arnhem. 20, R.
» **Louis Ludolf van Nispen**, Buitenzorg (Java). 19, R.
» **George Wolfgang Franciscus Wentholt**, Alkmaar. 21, R.
» **Meine Rutgers**, Sloten (Friesland). 18, G.
» **Henry Gustav van Velthuysen**, Samarang. 23, R.
» **Johan Hendrik Adrianus Bosch**, Djokjokarta (O.-Indië). 19, R.
» **Teunis Broeksmit**, Zwijndrecht. 19. G.
» **Alexander Arnold Le Jeune**, Amsterdam. 22, G.
» **Willem Bernard Henri van Linschoten**, Zutphen. 19, Th.
» **Jan Lee Oei**, Banda. 20, R.
» **François Hage**, St. Maartensdijk. 20, G.
» **Ludolf Reinier Telting**, Leeuwarden. 20, R.
» **Dirk van Houweningen**, Moordrecht. 19, R,
» **Willem Pieter Roedolf Bouman**. Eenigenburg (Gem. St. Maarten). 18, L.

Sept.

» Jean **Louis Charles George Alphonse Le Rütte**, Djokjokarta (O.-Indië). 20, G.

26. Pieter **de Koning**, Dordrecht. 17, L.

» Jan **Thomas Ferdinand Telting**, Leeuwarden. 19, G.

» Gerardus **Hendricus Johannes Peter**, Rotterdam. 18, G.

» Anton **Albert Cnopius**, Dalfsen. 18, R.

» Marinus **Gerard van Spronsen**, Loosduinen. 17, G.

» Willem **Nicolaas Hartman**, Loosduinen. 18, G.

» Jan **Willem Constant Kolff**, Batavia. 18, G.

» Maurits **Constantijn de Vries van Heyst**, Hardinxveld. 18, R.

» Johannes **Petrus Kuenen**, Leiden. 17, Ph.

» Eduard **Willem Melchior**, Koedijk. 19, G.

» Louis **Ferdinand Driessen**, Leiden. 17, G.

» August **Philips**, Amsterdam. 20, R.

» Gerrit **Jannink**, Lochem. 19, R.

» Hendrik **Paulus van Heyst**, Barneveld. 19, R.

» Antonie **Hendrikus Catharinus van Senus**, Kralingen. 19, Ph.

« George **Louis Mens Fiers Smeding**, Soerabaya. 20, R.

» Leendert **Nicolaas Roodenburg**, Dordrecht. 17, R.

» Floris **Wijdenes Spaans**, Lambertschaag. 20, G.

» Theodore **Cornelis Gevers**, 's Gravenhage. 19, R.

» Jelle **Johannes Engbert Boschloo**, Heerenveen. 20, R.

» Hendrik **Zaalberg**, Bergum. 18, R.

» Jozua **Wientjes Smidt**, Assen. 21, R.

» Johan **Antoni de Ranitz**, Zutphen. 19, R.

» Paul **Polvliet**, Amsterdam. 19, R.

29. Frederik **Jacobus Daniel Cornelis Egter van Wissekerke**. Arnhem. 20, R.

» Henricus **Rudolphus Offerhaus**, Westeremden. 19, Th.

» Nicolaas **Johannes Cuperus**, Borne. 18, G.

» Jan **Gelinde van Blom**, Heerenveen. 20 R.

» Jan **Baptist Willem Hubert van Hugenpoth**, 's Hertogenbosch. 20, R.

» Anton **Lodewijk Donker**, Benningbroek. 19, R.

» Hieronymus **van Wessem**, Tiel. 21, R.

» Christiaan **Frederik Eduard Praetorius**, Padang-Pandjang. 19, G.

Sept.
29. **Johannes Ægidius Adolph Lisman**, 's Gravenhage. 20, R.
» **Hendrikus Nicolaas Wouda**, Sneek. 21, R.
» **Eduard Marie Driebeek**, Rotterdam. 19, R.
» **Jaques Freericks**, Waspik. 19, G.
» **Karst Bouma**, Sneek. 20, R.
» **Jacob Auton Schorer**, Heinkenszand. 18, R.
» **Willem Sonneveld**, Schiedam. 21, R.
» **Philippe Henri Peyrot**, Nijmegen. 18, L.
» **Johan Willem Joseph Pompe van Meerdervoort**, Ginneken. 18, R.
» **Dirk Willem Karel de Roo de la Faille**, Batavia. 19, R.
» **Hendrik Willem van der Meij**, Kerkwerve. 18, R.
» **Johan Willem Eliza van Harencarspel**, Batavia. 20, R.
» **Herman Gerard Nederburgh**, Batavia. 20, R.
» **Petrus Gerhardus Scheij**, Borkeloo. 19, G.
» **Hendrik Matthes**, Menado. 20, L.
» **Joannes Marius Wilhelm Scheltema**, Zwammerdam. 19, G.
» **Willem Bernard Reinier van Welderen Rengers**, Oenkerk. 19, R.
» **Johan Coenraad Valentijn Meischke**, Soesterberg. 23, Th.
» **Johannes Adrianus Stoop van Streijen**, 's Gravenhage. 19, R.
» **Iman Gualtherus Jacob Evers**, 's Gravenhage. 20, G.
» **Edmond van Aefferden**, Roermond. 22, R.
» **Hendrik van Bijlandt**, Zoeterwoude. 21, K.
» **Adolf Frederik Lodewijk Graaf van Rechteren Limpurg**, Almelo. 19, R.
» **Philip Falkenburg**, 's Gravenhage. 21, R.
» **Engbert Jannink**, Enschedé. 20, R.
» **Pierre Jean Baptiste Ruys de Perez**, Soerabaja. 19, R.
» **Henri Nicolaas Theodorus Jacobus Hubertus Freericks**, Waspik. 21, G.
» **Herman Koppeschaar**, Leiden. 17, G.
» **Rudolf Willem van Stolk**, Rotterdam. 19, R.
» **Theodore Baron Collot d'Escury**, Brielle. 19, Ph.
» **Gabriël van Schouwen**, Goudswaard. 20, G.
» **Jasper Nijman**, Zutphen. 21, R.
» **Papko Goldenberg**, Deventer. 19, R.

Sept.
29 **Jan Formijne Jr.**, Tiel. 20, G.
» **Pieter van Andel**, Zutphen. 18, G.
» **Cornelis van Dis**, Zuidland. 21, G.
» **Johan Petrus Antoine Mulert**, Ommen. 21, R.
30. **Coenraad Willem Coninck Liefsting**, Deventer. 20, R.
» **Gerlof van Vloten**, Deventer. 18, L.
» **Frank van Praag**, Leiden. 19, G.
Oct.
1. **Hendrik Ambraham Koorenhof**, Amsterdam. 27, L.
6. **Jan Michael Maria Stephaan Engels**, Helden. 22, L.
» **Gerhard Wilhelm Uhlenbeck**, Haarlem. 19, R.
» **Hendrik Lenshoek**, Goes. 20, R.
» **Josef Philip Elias**, Eindhoven. 20, G.
10, **Cornelis Martinus Rogge**, Delft. 23, R.
» **Willem Johannes Hermanus de Visser**, Pasaroen. 22, R.
» **Samuel Cornelis Maathuis**, Groningen. 30, R.
» **Jacobus Gijsbertus Colenbrander**, Nijkerk. 21, R.
» **Johan Eilard Janzen Bz.**, Nieuwe Diep. 20, G.
» **Willem Johan Hendrik Leuring**, Soerabaja. 20, G.
» **Augustina Sophia Carolina Henriette Hooijkaas**, Nieuw-Helvoet. 20, G.
» **Anna Maria Clasina van de Ven Sauveur**, Rotterdam. 19, G.
14. **Lodewijk Alexander Cornelis van Wely**, den Helder. 16, G.
18. **Johan Rudolf Lodewijk Collette**, 's Gravenhage. 20, G.
24. **Joannis van Rhijn**, Katwijk a. d. Rhijn. 19, G.
25. **Johannes Gerardus Hendrikus Verbeek**, Hoorn. 22, L.
27. **Jacobus Charles Blok**, 's Gravenhage. 18, L.
Nov.
8. **Johannes Bernardes van der Houven van Oordt**, Heerde. 17, R.
» **François Henri Jacques Privé**, Rotterdam. 18, R.
» **Johannes van Aalst**, Lisse. 20, R.
» **Hermanus Carpentier Alting**, Dockum. 18 R.
» **Cornelis Willem Pleyte**, Leiden. 21, Ph.
» **Jean Henri Ziesel**, Macassar. 18, R.
16. **Simon Harwich Schaank**, Groningen. 23, L.
» **Herman Buisman**, Kampen. 23, L.

1885.

Februari.

5. **Gerardus Stheeman**, Winschoten. 22, G.

6. **Trowina Johanna Eldering**, Hoogeveen. 24, Ph.

14. **Jenny Jacoba van Bemmelen**, Zeist. 23, Ph.

Maart.

» **Petrus Karel Willem Kern**, Timor-Koepang. 20, R.

» **Johannes Theodorus Goossens**, Winterswijk. 26. L.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1885—1886.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1886.

INHOUD.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1885—1886.

College van Curatoren.

Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van de Beele (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28). Tot President benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107.

Mr. J. G. Kist (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30 en 25 Aug. 1877 n°. 28).

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Jan. 1878 n°. 21 en 12 Oct. 1881 n°. 11).

L. M. de Laat de Kanter (benoemd bij besluit van 1 Juli 1880 n°. 17).

Mr. S. Vissering (benoemd bij besluit van 21 Febr. 1882 n°. 107).

Mr. J. S. D. van Doorn, *Secretaris* (benoemd bij besluit van 22 Juli 1885 n°. 6).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: J. P. N. LAND.
Assessoren: J. T. BUYS, L. W. E. RAUWENHOFF, T. ZAAYER, P. VAN GEER.
Secretaris van den Senaat: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.
Archivaris van den Senaat: L. W. E. RAUWENHOFF.

HOOGLEERAREN[1]).

Faculteit der Geneeskunde.

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: A. E. SIMON THOMAS (23 September 1848).

De ontleedkunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. DOYER (1 October 1869).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: G. D. L. HUET (12 November 1872).

De geneeskunde: S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de ziektekundige ontleedkunde; de gezondheidsleer: TH. H. MAC GILLAVRY. (1 October 1877).

De heelkunde; de gerechtelijke geneeskunde en, *tijdelijk*, de geneeskundige politie: J. E. VAN ITERSON J.Az. (26 Febr. 1879).

De physiologie en weefselleer: W. EINTHOVEN (24 Febr. 1886).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. RIJKE (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.

1) Vóór de namen der Hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere

De botanie: W. F. R. SURINGAR (14 November 1857).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: D. BIERENS DE HAAN (25 September 1863).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde; theoretische mechanica: P. VAN GEER (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De zoölogie; de vergelijkende anatomie en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875).

De geologie en mineralogie, daaronder begrepen de paleontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De artsenijbereidkunde en de toxicologie: E. A. VAN DER BURG (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

C. G. COBET (20 Juni 1846). *Emeritus* 16 Sept. 1884.

P. J. VETH (1 October 1877). *Emeritus* 15 September 1885.

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: M. DE VRIES (29 October 1853).

De Nederlandsche geschiedenis: R J. FRUIN (1 Juli 1860).

Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: H. Kern (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: J. P. N. Land (18 November 1872).

De Hebreeuwsche taal en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Maleische taal en letterkunde; de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel; J. Pijnappel (1 Oct. 1877).

De Javaansche taal en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. Cosijn (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877)..

De latijnsche taal en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. Cornelissen (1 October 1879).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. Muller (19 December 1883).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: J. ten Brink (11 Juni 1884).

De Grieksche taal- en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: J. van Leeuwen (16 September 1884).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel: G. A. Wilken (16 September 1885).

Het Soendaneesch: G. J. Grashuis, Lector (1 October 1877).

De Perzische en Turksche talen: M. Th. Houtsma, Lector (1 April 1885).

De Philosophie: G. Heymans, Privaat-docent.

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. J. PRINS (7 December 1855). *Emeritus* 15 September 1885.

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlietische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament; de zedenkunde: A. KUENEN (12 Maart 1853).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de wijsbegeerte van den godsdienst: L. W. E. RAUWENHOFF (21 September 1860).

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de geschiedenis der leer aangaande God: C. P. TIELE (1 October 1877).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. ACQUOY (7 Dec. 1881).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 Sept. 1885).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859).

Het staatsrecht; het administratief recht en, *tijdelijk*, het volkenrecht: J. T. BUYS (25 Juni 1864).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREA (1 October 1877).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk*, de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis: W. M. D'ABLAING, (31 Mei 1882).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs. door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap;

C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878),

J. OFFERHAUS Lzn. (26 April 1882).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. Du Rieu, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. S. G. de Vries, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. M. Th. Houtsma, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. R. J. Fruin, Prof. A. Kuenen, *Curatoren.*

Akademisch Ziekenhuis.

J. J. Loncq, *Directeur*, vervangen door R. Moquette.

W. M. S. Loncq—Rijnbende, *Directrice*, vervangen door J. G. Moquette—Jonquière.

P. H. van der Togt, *Boekhouder*.

Assistent-geneesheeren.

Afd. heelkunde voor mannen.

Dr. H. Treub, Arts, van 1 Januari 1884.
J. Idzerda, Arts, vervangen door W. J. van Stockum, Arts.

Afd. heelkunde voor vrouwen.

Dr. H. Treub, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

J. J. Pigeaud, Arts, vervangen door J. Endtz, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

L. V. Hoog, Arts, vervangen door Dr. C. M. de Jong, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. C. M. van Voorthuysen, Arts.

Afd. Oog- en Oorheelkunde.

I. Hocke, Arts, vervangen door Th. Lange, Arts.

Afd. Pathologische Anatomie.

Prof. T. H. Mac Gillavry, *Directeur*.
Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom, Arts, *Assistent*.

Apotheek.

J. Agama, *Apotheker.*
J. Kies, *Hulp-Apotheker.*

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
J. M. Janse, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*
J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*
W. Massink, *Assistent.*

Kabinet van Natuurkundige Werktuigen.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*
Dr. R. Sissingh, *Assistent.*
P. H. Doyes, *Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*
C. Hensgen, *Onderwijs-Assistent.*
Dr. H. Bakhuis Rooseboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*
Dr. P. van Romburgh, *Onderwijs-Assistent.*
E. A. Klobbie, *College-Assistent.*

Anatomisch Kabinet.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

Dr. P. de Koning, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. A. Heynsius, *Directeur*, vervangen door Prof. W. Einthoven.

Dr. M. C. Dekhuyzen, 1*ste Assistent.*

C. le Nobel, 2*de Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*

H. W. de Graaf, *Assistent.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. A. E. van der Burg, *Directeur.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, J. Büttikofer, Th. W. van Lidt de Jeude, *Conservatoren.*

P. J. D. Schooneveldt, *Custos.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

D. C. van Dam, *Amanuensis.*

Rijks-Herbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. J. G. Boerlage, *Conservator.*

J. H. Smeets, *Assistent.*

Museum van Oudheden.

Dr. C. Leemans, *Directeur.*
Dr. W. Pleyte, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Mr. L. Serrurier, *Directeur.*
J. D. E. Schmeltz, *Conservator.*

Pedellen.

P. J. Oostveen.
F. A. Dee.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDLCCCXXXV,

RECTORE MAGNIFICO

JOANNE PETRO NICOLAO LAND.

Facultas Medica.

A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet diebus Martis, Jovis et Saturni, . hora IX.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit die Lunae et Mercurii, . I.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit moderabitur.

A. HEYNSIUS Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, ... X.

Histologiam docebit die Jovis . . . . I.

Exercitationes histologicas quotidie moderabitur horis II—IV.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio quotidie praeerit.

T. ZAAIJER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, . hora IX.

Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie hiberno tempore.

Anatomiam topographicam tradet diebus Martis et Jovis, ... IX.

D. DOYER Ophthalmologiam docebit diebus Lunae et Veneris, hora II, die Mercurii . . . . . III.

Otologiam docebit die Martis, hora vespertina, . VI.

Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit quotidie, ... IX.

In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, die Martis, hora vespertina VII et die Jovis, hora vespertina . . VI.

G. D. L. HUET Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.

Pharmacologiam docebit diebus Lunae et Mercurii, I.

Pharmacodynamiam tradet die Veneris, ... I.

S. S. ROSENSTEIN Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, X.

Praxin medicam in policlinico moderabitur diebus Martis, Jovis et Saturni, ... IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... IX.

TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . XI.

Anatomiam pathologicam tradet diebus Martis et Jovis, ... II.

Hygieinam docebit die Mercurii, ... III.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

Sectionibus cadaverum praeerit qualibet oblata occasione.

J. E. van Iterson J. A. Fil. Chirurgiam theoreticam docebit diebus Martis et Veneris, . . . hora III.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie, ... XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem tradet diebus Mercurii et Saturni, II.

Politiam medicam docebit die Lunae, ... II.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. Rijke, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

W. F. R. Suringar rem herbariam docebit, botanices generalis (Morphologiae, Anatomiae et Physiologiae) capita tractans in priori, botanices specialis (Phytographiae, Taxonomiae) in posteriori anni parte, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . XII.

Familias plantarum tractabit die Lunae . . . . XII.

Cum Historiae naturalis studiosis capita selecta tractabit die Jovis . . . . XI.

Exercitationes moderabitur pro anni tempore microscopicas et phytographicas diebus Jovis et Veneris, ... II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore apto.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie.

D. Bierens de Haan Algebram sublimiorem tractabit diebus Jovis et Saturni, ... XI.

Analysin algebraicam die Lunae, ... hora IX.

Calculum differentialem die Martis, hora XI et die Jovis, ... X.

Calculum integralem et functionum theoriae capita quaedam die Lunae, hora X, die Martis, hora IX et die Saturni, ... X.

De arte conjectandi aget die Martis, hora X et die Saturni, ... XI.

P. van Geer Elementa geometriae syntheticae et descriptivae tradet diebus Martis, Mercurii et Veneris, IX.

Analysin geometricam sublimiorem die Martis, hora X, diebus Mercurii et Veneris, ... XI.

Mechanicam theoreticam die Martis, hora XI, diebus Mercurii et Veneris, . , ... X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii, hora XII, die Jovis, hora IX et die Veneris, ... XII.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriori die Mercurii, hora XI, die Jovis, hora XII et die Veneris, ... XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priori die Mercurii, hora XI, die Jovis, hora XII et die Veneris, ... XI.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis, ... I.

Astrognosin docebit die Jovis, hora vespertina, . VI.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Lunae, hora XI, die Martis, hora X, diebus Mercurii et Veneris, hora XI et, cum Philosophiae naturalis studio-

sis, die Lunae, ... hora XII.

Chemiae initia in usum tironum docebit, per priorem anni Academici partem, diebus Lunae et Martis, IV.

De Aequilibrio chemico cum provectioribus aget die Veneris, ... VI.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae et Martis, . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit, die Lunae, . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. Franchimont Carbonium ejusque connubia tractabit die Martis, horis XI—I, die Jovis, horis X—XII et die Saturni, ... XI—I.

Exercitationes practicae futurorum Medicinae studiosorum habebuntur die Mercurii, ... II—IV.

Exercitationes practicae juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur die Veneris, . . II—IV.

Exerciationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. Hoffmann Elementa Zoologiae docebit die Martis, IX.

Anatomiam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris, ... IX.

Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit die Martis, ... XI.

Capita selecta de animalibus vertebralibus die Jovis, III.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Lunae et Saturni, horis II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

Embryologiam comparatam tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

K. MARTIN Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris, ... hora X.

Palaeontologiam tradet die Martis, ... X.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit die Lunae, hora IX et die Saturni, ... X.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii, horis . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

E. A. VAN DER BURG Pharmaciam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.

Toxicologiam docebit die Veneris, ... IX.

Exercitationibus practicis, experimentis et indagationibus pharmaceuticis, analyticis et forensibus quotidie praeerit.

Capita selecta cum provectioribus tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit diebus Lunae et Mercurii, hora X, die Jovis, hora IX et die Veneris, ... X.

Physicam mathematicam die Lunae, hora XI, et die Jovis, horis . . . . X—XII.

Analysin infinitorum, introductionem ad studium Physices, futuris Chemiae studiosis destinatam, tradet die Saturni, ... IX.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae et Jovis, . . II—IV.

H. KAMERLINGH ONNES Mechanicam elementarem docebit die Jovis, ... XII.

Investigationes selectas Physices experimentalis cum provectioribus tractabit diebus Lunae et Veneris, XII.

Exercitationibus practicis provectiorum praeerit quotidie.

Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis habebuntur diebus Martis et Mercurii, hora II—IV.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiam docendi venia impetrata, de instrumentis metiendi aget die Martis, ... I.

Facultas Literarum et Philosophiae.

C. G. COBET, propter aetatem immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

M. DE VRIES Linguam patriam explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... II.

Linguam patriam medii aevi explicabit diebus Martis et Jovis, ... III.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitationibus practicis, die Lunae, . III.

Carminum medii aevi et saeculi XVII interpretationem criticam et varia argumenta ad linguae patriae studium pertinentia cum provectioribus tractabit horis secundum auditorum commodum constituendis.

R. FRUIN Historiam Patriae tradet diebus Mercurii, Jovis et Veneris, ... I.

Historiam politicam Belgii foederati exponet diebus Jovis et Veneris, ... XI.

H. KERN Grammaticam Sanscriticam docebit diebus Mercurii et Veneris, ... III.

Locos selectos ex Chrestomathia Boehtlingkii cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris, II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris, ... hora I.

Elementa linguae Russicae exponet horis auditoribus commodis.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis, Jovis et Veneris, ... XI.

Chrestomathiam Wrightii et Hamasam leget cum provectioribus diebus Martis et Veneris, . . . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris, . , ... III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Saturni, I—III.

J. P. N. LAND Philosophiae Graecae historiam exponet diebus Mercurii et Jovis, ... I.

Philosophiae propositum et rationem explicabit die Saturni, ... XI—I.

Doctrinam de rebus cognoscendis enarrabit die Jovis, horis vespertinis, item

Philosophiam theoreticam die Veneris horis iisdem, aut aliis auditoribus commodis.

H. OORT Grammaticam Hebraeam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit die Martis, . . . XII.

diebus Jovis et Veneris, ... I.

Antiquitates Israëliticas exponet die Mercurii, Jovis et Veneris, ... XII.

Cum provectioribus capita selecta leget die Saturni, IX—XI.

Partes selectas ex Mischna et Midraschim explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

J. PIJNAPPEL Linguam Malaicam docebit diebus Lunae, Martis et Jovis, ... II.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Lunae

et Jovis, ... hora I.
Grammaticam linguarum Polynesicarum comparatam tradet die Martis, ... I.
A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... I.
Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis, Saturni, ... IX.
Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris, . . . III.
Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis, ... III.
P. J. Cosijn Linguam Gothicam docebit diebus Martis et Mercurii, ... XI.
Per priorem anni academici partem linguam Theodiscam veterem tradet diebus Lunae et Jovis, XI.
Per posteriorem anni partem linguam Anglosaxonicam tradet iisdem diebus et horis.
G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis auditoribus commodis.
J. J. Cornelissen interpretabitur Ciceronis et Livii locos selectos diebus Lunae, Martis et Mercurii, IX.
Cum candidatis Plauti Militem Gloriosum leget die Jovis, ... IX.
Candidatorum exercitationes philologicas moderabitur die Jovis, ... X—XII.
Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis, X.
P. L. Muller Historiam universalem docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.
Geographiam politicam diebus Martis et Mercurii, IX.
Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.
J. ten Brink Literarum Nederlandicarum historiam tradet diebus Mercurii hora III, et Jovis, . . XI.

Capita selecta Historiae Literarum Universalium exponet diebus Lunae et Veneris,. . . . hora XII.

Brittannorum, Francogallorum et Germanorum opera classica explicabit horis auditoribus commodis.

J. van Leeuwen J. F. Platonem, Aristophanem, Hesiodum interpretabitur diebus Lunae et Martis hora XI et Mercurii, ... X.

Cum candidatis Euripidem leget die Veneris, . . IX—XI.

Antiquitates Graecas tradet die Mercurii, . . . XI.

G. A. Wilken Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis, ... XI.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, Linguam Sundaicam docebit diebus Mercurii et Saturni, . XI

Carmina Sundaica interpretabitur diebus Lunae et Jovis, ... XI.

M. Th. Houtsma, Linguarum Persicae et Turcicae Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Jovis, ... X—XII.

Locos selectos e Firdausii Shâhnâmeh et Sadii Gulistân cum provectioribus leget hora posthac indicanda.

Grammaticam Osmano-Turcicam exponet horis auditoribus commodis.

G. Heymans, Philosophiam docendi venia impetrata, theoriam inductionis exponet horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Theologia.

J. J. Prins, propter aetatem septuagenariam immu-

nis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

A. Kuenen, in librorum V. Foederis originem inquiret et capita eorum selecta interpretabitur die Martis, hora XI et die Mercurii, hora XI et hora I.

Per priorem anni academici partem Ethicen tradet die Martis, hora X et die Jovis, ... IX—XI.

Per posteriorem anni academici partem historiam religionis Israeliticae enarrabit, iisdem diebus et horis.

L. G. E. Rauwenhoff Philosophiam religionis tradet diebus Lunae, hora XI, et Martis, ... XI—I.

Encyclopaediam theologiae exponet die Lunae,. . XII.

C. P. Tiele Historiam religionis generalem enarrabit die Lunae, ... I.

Historiae religionum capita selecta tractabit, die Veneris, ... X—XII.

Historiam doctrinae de Deo tradet die Jovis, . . XI.

Mythologiae latinae locos selectos, comparatis aliarum gentium mythis, tractabit per posteriorem anni academici partem, hora sibi et auditoribus commoda.

J. G. R. Acquoy Historiam Christianismi enarrabit die Martis, hora I, diebus Mercurii et Jovis, . XII.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii, II.

Provectiores diplomaticam ecclesiasticam docebit die Jovis, ... II—IV.

W. C. van Manen de exegesi librorum N. Foederis et de historia literarum Christianarum antiquissimarum lectiones habebit horis posthac indicandis.

Facultas Juridica.

R. van Boneval Faure Jus Civile hodiernum inter-

pretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Jovis, horis X et . . . XI.
Jus Mercatorium diebus Lunae, Martis et Mercurii, X.
J. T. Buys exponet Jus Gentium diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.
De ordinanda Republica aget iisdem diebus . . . XII.
Interpretabitur Legem Fundamentalem iisdem diebus, I.
S. J. Fockema Andreæ de juris historia in patria nostra aget diebus Jovis hora II et Veneris hora X et . . . . XI.
Fontes juris medii aevi explicabit exercitationibusque historico-juridicis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.
P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum docebit diebus Lunae et Martis, hora XI, die Jovis, X.
Jus administrativum coloniarum Neerlandicarum exponet diebus Lunae et Martis, hora X, die Jovis, XI.
Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Lunae et Martis, ... I.
H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis, ... XII—II.
W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . X.
Philosophiam Juris tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.
H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Oeconomiae politicae et statistices capita selecta cum provectioribus tractabit die Mercurii, hora XI et die Jovis, ... XI—I.

Historiam politicam, docebit donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris, hora X—XII.

W. M. D'ABLAING Historiam et elementa Juris Romani privati tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.

Historiae Juris Romani capita selecta tractabit die Jovis, X.

Pandectarum doctrinam generalem de obligationibus exponet diebus Jovis hora I et Veneris, . . . X.

C. P. TIELE, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis, ... I.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . . II.

Exercitationibus oratoriis praeerit die Saturni, . II.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet die Veneris, hora XII, et die Saturni, ... IX—XI.

Per priorem anni academici partem Juris ecclesiastici principia exponet die Jovis . . . . . I—III.

Per posteriorem anni academici partem Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die iisdemque horis.

J. OFFERHAUS L. FIL., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis, II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae, . . . II.

Theologiam Practicam tradet die Veneris, . . . II.

Colloquio homiletico praeerit alternis diebus Mercurii, horis vespertinis, ... VI—VIII.

Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris, hora I, consistoriales horis, sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 21sten September 1886,

DOOR

D^R. J. P. N. LAND,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

D^R. H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

Mijne Heeren,

Wij staan op nieuw aan het einde van een akademischen jaarkring, en de Wet verpligt mij, van het wedervaren onzer Hoogeschool gedurende dien tijd Verslag te geven. Voorwaar een hoogst moeijelijke, ja wanhopige taak, indien van den Rector gevergd werd, dat hij haar organisme, zooals het leeft en niet slechts op het papier staat, had doorgrond, de werkzaamheid van al hare leden gadegeslagen, in verband met de middelen waarvan zij zich telkens te bedienen en de zwarigheden waarmede zij te kampen hadden, en nu de slotsom zou opmaken van hetgeen wij als voordeel en nadeel moesten beschouwen voor het groote werk waaraan wij hier onze krachten wijden. En hoeveel te meer nog, zoo men van hem eischte, van de veelvuldige bemoeijingen en bewegingen in de studentenwereld naauwkeurige kennis te nemen, en te begrooten, hoeveel daarvan de gezonde ontwikkeling van allerlei talenten deels bevordert deels vertraagt. De rijkdom van levensverschijnselen, dien wij zouden mogen begrijpen onder de benaming van »lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar", is zoo overstelpend, dat aan een strenge opvatting van dezen term der Wet eenvoudig niet te denken valt. Gelukkig dat de wetgever zijne verwachtingen op dit punt niet al te hoog heeft willen spannen, maar zich tevreden stelt met »een" verslag van die lotgevallen, immers zooals de berigtgever van ieder jaar dat, uit hetgeen hij opmerkte en vernam, weet zamen te stellen. Vergunt mij dan dat ik, zonder aanspraak op den lof van volledigheid, U een schets aanbiede van zooveel als naar mijne meening, onder hetgeen wij in dit jaar beleefd hebben, bijzondere vermelding verdient.

De aanblik dezer vergadering, en de herinneringen die daardoor worden opgeroepen, bepalen al aanstonds onze aandacht bij het personeel der Universiteit.

Het collegie van Curatoren is door de vernieuwde benoeming van zijnen Voorzitter, Baron Sloet van de Beele, voor een gevoelig verlies behoed. Hopen wij dat de hooggeachte man, die van zijne liefde voor de wetenschap en de Leidsche Akademie bij het klimmen der jaren wederom getuigenis gaf door die benoeming te aanvaarden, nog lang de kracht en den moed behoude tot behartiging van beider belangen met al den ijver van voorheen.

Den Senaat, met zijn bijna tienvoudig ledental, kon die bestendigheid van zamenstelling niet wel beschoren zijn. Met droefenis staarden wij reeds den zevenden October op het graf van Dr. Adrianus Heynsius. Een meester in het physiologisch onderzoek hadden wij te betreuren, een leeraar zooals er weinige zijn, een man van wien leven uitging waar hij optrad, in onzen kring zoowel als in de maatschappij om ons heen. Op vierenvijftigjarigen leeftijd heeft hij zijn werk moeten verlaten, doch met de rijke gaven die hem verleend waren heeft hij gewoekerd zoolang zijne krachten, door de ziekte die hem sinds geruimen tijd vervolgde, niet ten volle waren uitgeput. Dat klare verstand, dien volhardenden wil, dien blakenden ijver voor de wetenschap, het onderwijs, en de dadelijke belangen zijner medeburgers, zal niemand vergeten die hem, al ware het slechts nu en dan, aan den arbeid mogt zien, of zaken van aanbelang met hem bespreken. Ook voor zijne opvolgers heeft Heynsius hier een grondslag gelegd, waarop het hun wel niet ligt kan vallen, maar toch een eer en een lust moet zijn, voort te bouwen zooals hij het zou hebben geprezen.

Niet aan de Hoogeschool, die hem reeds in het laatste jaar had moeten missen, maar toch aan het vaderland en de letteren, ontviel den negentienden October te Wiesbaden de oud-

Hoogleeraar Dr. Willem Joseph Andries Jonckbloet. Een van de veteranen aan wie de degelijke beoefening onzer taal- en letterkunde hare opkomst te danken heeft, mogt hij eerst na de invoering der nieuwe wet, op gevorderden leeftijd, een plaats in ons midden bekleeden. Of hij, met al zijne kennis en ervaring, zijn heldere en geestige voordragt, zijn levendig gevoel voor alwat frisch en schoon verdient te heeten, voor zijn eigenaardig ontwikkeld talent hier den meest geschikten werkkring vond, is wel eens betwijfeld geworden. Na vele jaren uit het politieke leven tot het akademische teruggekeerd, scheen het wel of het hem moeite kostte, zich in den stillen gelijkmatigen gang van dit laatste te voegen, en door een slepende kwaal geteisterd, voor de studie die hem lief was slechts noode iets anders dan nieuwe ontdekkingstogten overhad. Doch wie hem op zulk een togt vergezellen mogt, bewaart een weldadigen indruk van rusteloos doorzetten, van blijmoedig opnemen ook van het dorste werk, van juiste waardering van hetgeen hem zooeven nog vreemd was, en niet het minst van naauwgezetten waarheidszin [1]). En wie hem mogt ontvangen in den huiselijken kring, en sommige zijner intime gedachten in vertrouwen vernemen, weet ook, hoeveel er in dezen eergierigen en levenslustigen man van de wereld aan ernst en trouw en warmte des harten bewaard was gebleven. Schoon hij dan wel eens in scherts beweerde de

1) In de levensberigten die te mijner kennis zijn gekomen, wordt geen gewag gemaakt van een zijner laatste werken: *Musique et musiciens au XVIIe siècle. Correspondance et oeuvre musicales de Constantin Huygens* (*Leyde*, 1882). Bij het door lezen der honderden van 's mans fransche brieven in het bezit der Kon. Akademie van Wetenschappen had Jonckbloet op mijn verzoek aangeteekend, wat daarin voorkwam van eenig belang voor de Vereeniging voor Noord-Nederlands Muziekgeschiedenis. Onverwachts stond hij voor mij met de volledige lijst, en het voorstel om de rijke vondst te samen uit te geven. Hoewel volgens zijne verklaring een vreemdeling in de muziek, en zich voor hetgeen haar regtstreeks betrof op de nasporingen van zijn medewerker verlatende, nam hij de moeite, ook zijnerzijds den ouden foliant van Mersenne en andere omvangrijke werken over het vak door te lezen, om zich te overtuigen van de gronden waarop de verklaring van uitdrukkingen in de brieven en de ontcijfering van Huygens' *Pathodia* berustte.

echte professor niet te zijn, hij was een man dien men zelden ontmoette zonder van hem te leeren, en wiens beeld met menigen krachtigen trek in onze gedachtenis blijft ingegrift.

Nog gedenken wij in eere een anderen Hagenaar en vroegeren ambtgenoot, Dr. Joannes Christianus Gottlob Evers, die den achtentwintigsten Januarij in zijne geboorteplaats een werkzaam leven besloot. Ook dezen ervaren geneesheer hadden wij slechts korten tijd den onze mogen noemen. Op den middag des levens tot het onderwijs overgegaan, vond hij in de opgenomen taak niet de volle bevrediging zijner wenschen, en keerde eerlang naar de hofstad terug, waar hij aan de lijdende menschheid en de burgerlijke gemeente nog menige hooggewaardeerde dienst bewezen heeft.

Voor de vier overgeblevene Oud-hoogleeraren, die de wet van ons gescheiden heeft, doch die wij zoover het ons vergund is in ons lief en leed blijven betrekken, is dit jaar niet ongunstig geweest. Onzen Cobet, die den twintigsten Junij het tijdstip herdacht waarop hij voor veertig jaren zijn roemrijk professoraat aanvaardde, werd door Senaat en Faculteit de regtmatige hulde bewezen; met minderen luister weliswaar dan waarvan die dag getuige ware geweest, zoo de welstand van den jubilaris even weinig als die van de heeren Rijke, Prins en Veth te wenschen had overgelaten.

De leerstoelen der beide laatstgenoemden zijn den zestienden en drieëntwintigsten September 1885 in bezit genomen door Dr. G. A. Wilken en Dr. W. C. van Manen, benoemd om onderwijs te geven, de een in de kennis van den Oostindischen Archipel en zijne menigvuldige bewoners, de ander in die der litteratuur van het oudste Christendom. Met niet geringe bezwaren hebben beiden manmoedig een strijd aangebonden, waarin zij nog menigen krans mogen behalen. Voor den een ligt een onafzienbare stof uitgebreid, een snel aangroeijende rijkdom van gegevens, die in allerlei verband beschouwd moe-

ten worden om het antwoord te vinden op zoo menige vraag, die hetzij de wetenschap van de natuur of den geest, hetzij de praktijk ten bate van kolonist en inlander, den onderzoeker voorlegt. Voor den ander is het arbeidsveld van kleinen omvang, doch in elke rigting talloze malen doorwoeld, en alwat er te vinden schijnt, bij herhaling overwogen; hier is geen eer te behalen dan door verdubbeling van aandacht en voorzorg, verscherping van methode, ontdekking van gezigtspunten die den vernuftigsten voorgangers ontgaan waren. Zoo vinden wij genen als het ware tot het ontginnen van vele mijlen maagdelijken grond, dezen tot den meest bewerkelijken tuinbouw geroepen; worde door beiderlei arbeid de goede naam van Leiden en Nederland bewaard en verhoogd.

Eerst na de Kerstvacantie, den vierentwintigsten Februarij kon voor de derde maal een intreerede, ditmaal door Dr. W. Einthoven worden uitgesproken. Hoezeer de Geneeskundige Faculteit in het gemis der lessen van Heynsius voorloopig had weten te voorzien, zijn haren leden vooral in onze dagen te velerhande verpligtingen opgelegd, dan dat zij zich over het herstel harer voltalligheid niet dubbel zou hebben te verheugen. En de nieuwe Hoogleeraar, pas in het bezit zijner laatste diplomas en daarbij ten volle doordrongen van de eischen die het ambt nu eenmaal ook aan den jongsten titularis stelt, zal zich niettemin door het oordeel zijner vroegere leermeesters, en de achting en toegenegenheid die hem alvast ook hier tegemoet komen, genoegzaam gesterkt vinden om de toekomst met vertrouwen in te gaan, en zijn eigen ideaal van een voorganger in het natuuronderzoek gedurig nader te treden.

Zoo zijn de ledige plaatsen die den Senaat ontsierden dan weder, zij het voor langen tijd, verdwenen, en telt hij voor ieder der vakken die hier beoefend worden, een vasten vertegenwoordiger. Het is waar dat wij nog altijd wachten op een leerstoel voor de archaeologie (om slechts dezen te noemen),

en dat de Tweede Kamer voorshands niet schijnt te kunnen gelooven aan de behoefte van den klassieken litterator om zich ook met de onsterfelijke beeldende kunst der Grieken vertrouwd te maken.

Het onderwijs werd volgens de inschrijvingen bij den Rector gevolgd door 676 studenten, daaronder 191 die voor het eerst in het Album vermeld werden. Van de nieuwelingen van het vorige jaar waren slechts 77 op elke honderd overgebleven, bij de Regtsgeleerde Faculteit zelfs niet meer dan ruim 65. Nog verder teruggaande, zien wij die getallen dalen, voor het derde tot vijfde studiejaar tot 64 à 60, bij de juristen tot 43 à 40. Daar wij niet kunnen onderstellen, dat van de aangevangen loopbaan na twee jaren door een-derde der studenten in het algemeen, of door meer dan de helft der studenten in regts- en staatswetenschappen, pleegt te worden afgezien; daar niettemin werkelijk niemand buiten ingeschrevenen en enkele van betaling vrijgestelden van de lessen en inrigtingen der Universiteit gebruik gemaakt; daar echter de mededeelingen vanwege het Studentencorps een aantal vermelden van hetzij 808 of 856 in het geheel [1]; — zoo bestaat er eenige grond om de aanwezigheid aan te nemen van omstreeks 130, zoo niet 180 jongelieden, die bij voortduring onder de studenten geteld willen worden, hoewel zij in dit jaar niet behoorden tot de leden der Universiteit. Van deze titulaire studenten, of hoe men ze anders noemen wil, kunnen er vele zijn die meenden dat vrijdom van betaling, om deze of gene wettige reden, niet behoeft te worden geconstateerd, en de inschrijving voortaan overbodig maakt; anderen die voornemens waren, zich na een tusschenpoos op nieuw bij ons aan te melden. Dezen zouden met de letter der Wet in art. 63 en 64 het gevoelen

1) T. w. naarmate „zij die in 1885 bedankt hebben voor het Corps" onder de „niet-Corpsleden" worden medegeteld of als een afzonderlijke kategorie beschouwd worden.

kunnen trachten te verdedigen, dat de toegang tot inrigtingen en verzamelingen, mits buiten verband met eenige les, ook zonder inschrijving openstaat, vooral wanneer zij zien dat althans de Bibliotheek veeleer als openbare dan als akademische pleegt behandeld te worden. Door een en ander wordt het ontbreken der bedoelde personen op de rol in zekere mate verklaarbaar; met dat al, zelfs al studeerden zij op eigen hand met voorbeeldigen ijver, als onze studenten kunnen zij voor dezen cursus niet worden aangemerkt.

In verband met de inschrijving werd in dit jaar een lastig vraagstuk, hoewel meer om het beginsel dan om de sommen die ermede gemoeid zijn van eenig belang, tot een oplossing gebragt. Het bestuur van 's lands geldmiddelen had na vele jaren de ontdekking gedaan, dat de zegelwet waaronder wij leven, van den beginne af door de akademische autoriteiten, ja door hen die op hare bewegingen het oppertoezigt houden, verkeerd begrepen was. Het is waar, volgens de tegenwoordige Wet op het Hooger Onderwijs »geschiedt de inschrijving kosteloos", en »behalve de gelden, vermeld in artikels 64 en 65, wordt van de studenten, ter zake van het onderwijs door Hoogleeraren en Lectoren, geenerlei betaling gevorderd"; doch nergens, naar men thans opmerkte, was uitdrukkelijk gezegd, dat de bewijzen dier inschrijving, immers door een openbaar ambtenaar in zijne betrekking uitgevaardigd en waar het te pas kwam in regten geldig, anders mogten zijn opgesteld dan op gezegeld papier of perkament van een aangewezen waarde. De Fiscus twijfelde niet of zoodanige belasting moest in dit geval geheven zijn, en bedreigde reeds onze beide vorige Rectoren met de strenge straffen op het verzuim daarvan gesteld. Zelfs schijnt hetgeen zij hieromtrent in hunne verslagen te kennen gaven, naar die zijde den indruk te hebben gemaakt als waren zij onredelijk genoeg om de Wet-zelve te trotseren, terwijl zij toch niet anders deden dan zich onbevoegd verkla-

ren om een onverwachte, en nog wel voor hen onwaarschijnlijke, uitlegging dier wet voor hunne verantwoording te nemen. Voor ons toch bestaat bij onze ambtsverrigtingen geen ander rigtsnoer dan hetzij de duidelijke inhoud der Wet, hetzij hare toelichting door dat gedeelte van het uitvoerend gezag waaronder wij in onze hoedanigheid geplaatst zijn, hetzij het bestaande gebruik waartegen geen van die beide zich verzet. Alleen de Minister van Binnenlandsche Zaken was in staat ons in dezen een veranderde gedragslijn voor te schrijven; en na rijpe overweging van hetgeen deels door zijn Ambtgenoot deels door onze Curatoren voor en tegen de uitlegging in quaestie werd aangevoerd, is door Z. E. tot invoering van den verlangden maatregel besloten. Van dat oogenblik af wordt van de kosteloos verrigte inschrijving geen bewijs aan den belanghebbende uitgereikt tenzij op zegel van 50 cents nominaal.

Over gedragingen van studenten is mij geene klagt bekend geworden. Had de onbedachtzaamheid van sommigen in het begin van het vorige akademiejaar tot ernstige bezwaren aanleiding gegeven, en in de buitenwereld menigeen met schrik en bezorgdheid vervuld, al spoedig mogt ik vernemen dat de jonge man wiens lijden ten gevolge eener middeneeuwsche opvatting van het novitiaat slechts een sprank van hoop scheen over te laten, gelukkig hersteld was en zijne studiën elders had aangevangen. En ditmaal zorgde het eergevoel der ouderen, gelijk wij het trouwens niet anders hadden verwacht, dat aan de vijanden hunner vrijheid geen nieuwe stof tot beschuldiging verstrekt werd. Het is waar, die vrijheid heeft zoowel als elke andere hare onloochenbare gevaren, en waar menschelijke driften niet door droevige ervaring of krachtige overtuiging getemperd zijn, ontbreekt het nimmer aan uitspattingen van meerdere of mindere beteekenis. Doch laat ons niet vergeten, dat noch rijpere leeftijd, noch uiterlijke dwang bewezen hebben, ons geslacht voor dergelijk nadeel te vrijwaren, en dat

berigten omtrent voorvallen als de hier bedoelde, door afgunst en angstvalligheid niet weinig plegen te worden vergroot. En waar de oproerkreten en de feitelijke weerspannigheid van verdwaasde medeburgers ons geen oogenblik een veroordeeling op de lippen leggen van onze staatsinrigting, laat staan van den geest die het Nederlandsche volk bezielt, daar mag te minder wat in het studentenleven berispelijk voorkomt, tegen het geheel onzer akademische zeden worden aangevoerd. Hoe zouden onze zonen zich ontwikkelen tot de toekomstige voorgangers eener vrije natie, tenzij men hun gelegenheid biedt om zich in het regt gebruik der vrijheid te oefenen? Daaraan ontleent hun zamenzijn als studenten en leden van allerlei vereenigingen, te beginnen met het studentencorps, zijne wezenlijke waarde. Slechts mag te midden van de genietingen der jeugd dat einddoel nooit uit het oog worden verloren, of hunne in het algemeen belang bevoorregte schaar zou ontaarden in een ligtvaardige en brooddronkene *aurea juventus*, en de achteruitgang onzer nationale beschaving niet te keeren zijn. Wij beleven een tijd, waarin zooveel dat de menschheid door ingespannen arbeid van velen, en hoe dikwijls ten koste van bloed en tranen verworven had, haar dreigt te ontvallen: alleen ernstig pligtbesef, naauwgezette zelfbeheersching en hartelijke toewijding aan het algemeene welzijn zullen erin slagen, hare kostbaarste goederen te behouden en te vermeerderen; en dit kan, aan wie de kinderjaren te boven zijn, niet te vroeg of te dikwijls worden ingescherpt. Intusschen getuigt de algemeene indruk dien wij van het leven en streven onzer Akademieburgers ontvangen, dat er van een doorgaande miskenning dier waarheid hunnerzijds in het minst geene sprake behoeft te zijn, en een gezonde opvatting van het leven den boventoon blijft voeren.

Ook ditmaal hebben wij het afsterven van eenigen hunner te betreuren. Of ik die allen noemen kan, is mij niet bekend; immers de gewoonte brengt niet mede dat de betrek-

kingen van een Leidsch student het bestuur der instelling waaraan hij zijn titel ontleende, van zijn overlijden verwittigen. Mij is het verlies ter oore gekomen van Anton Abraham Berdenis van Berlekom, Richard Jacobus Gesinus Damsté, Karel de Grijs, Benjamin Anne de Josselin de Jong, en Corstiaan Jacobus Korteweg. Of dit vijftal het gemiddelde overschreed dan daar beneden bleef, — elk hunner staat voor degenen wien hij lief was, op zichzelf, hun kind, hun vriend, een vervlogen hoop die zij hun leven lang zullen gedenken; voor de Hoogeschool een kweekeling die haar tot eer, der maatschappij tot een sieraad had kunnen zijn. Nogtans, zoo onnaspeurlijk is het bestaan van ons allen dooreengevlochten, dat niemand in zijn bitteren rouw het regt heeft te klagen: dat naauwelijks aangevangen leven is te vergeefs geleefd...

Het getal der promotiën is dezen keer tot 67 gedaald, hetgeen uit een zamenloop van allerlei oorzaken zou moeten verklaard worden. Doordien een viertal den graad behaalde zoowel in de regts- als in de staatswetenschap, zijn er niet meer dan 63 nieuwe doctoren te vermelden; anderen verlieten ons om als candidaten of artsen het burgerlijke leven in te treden.

Na de ouderen en jongeren, die aan het werk der Universiteit deel namen, gedenken wij de hulpmiddelen die hun daarbij ten dienste stonden. Als haren hoofdzetel beschouwt zij van ouds het gebouw dat ons in dit uur omsluit; hoewel zij hier voorheen niet geheel hetzelfde als in onzen tijd verrigtte. In 1581 voor het eerst betrokken, en, na herstel van aanzienlijken brandschade, in 1618 opnieuw in gebruik genomen, was het in het eerst alleen bestemd voor de vergaderingen van den Senaat en de openbare lessen der vier Faculteiten. Nadat deze lessen door de regeling van 1815 voor goed zijn afgeschaft, en daarentegen de examens voor het algemeen toegankelijk ge-

steld[1]), werden de bijeenkomsten van Curatoren, Senaat en Faculteiten, en de openbare plegtigheden, er de hoofdzaak, en is het grijze gesticht nog verder naar de behoefte van andere tijden, zoo goed het gaan wilde, vervormd en door nieuwerwetschen aanbouw uitgebreid. Toch had men reeds onder de republiek zich niet ontveinsd, hoe weinig de aanleg dezer voormalige kloosterkerk, na alle denkbare verbeteringen, met een dergelijke bestemming was overeen te breugen. Nu honderd jaren geleden, den zestienden Februarij 1786, hadden Curatoren het ontwerp eener grootsche stichting gereed, waarbij »het onderhoud en reparatiën van twee meer en meer verouderende gebouwen," t. w. de Akademie en de Bibliotheek, meteen kwamen te vervallen. Het blok huizen voorbij de Nonnesteeg zou daarvoor worden opgeruimd. Boven de auditoria, de vergaderzalen, en deze en gene kabinetten, zouden de boeken op éene uitgestrekte verdieping hunne plaats vinden. Van het akademiedak, waarop wij ze nog hebben zien prijken, moest de Sterrewacht afdalen tot het bastion dat sedert door het westelijke gedeelte van het tegenwoordige Plantsoen vervangen is. De teekeningen waren op kleinigheden na goedgekeurd, en op het punt van met het plan eener geldleening, af te lossen uit buitengewone subsidiën, aan Hun EdelGrootMogenden te worden aangeboden, — toen de politieke gebeurtenissen van het volgende jaar aan al die schoone voornemens den bodem kwamen inslaan. Den zevenden April 1788 volgde nog de schadeloosstelling der architekten, en daarna niets meer[2]). Hoe dikwijls

---

1) Kon. Besluit van 2 Aug. 1815, art. 72 „De lessen blijven particulier..." Art. 104: „Alle examina zonder onderscheid moeten.... voor elk toegankelijk zijn..."

2) De wereldreiziger Georg Forster in zijne *Ansichten vom Niederrhein u. s. w.* (Berlin 1791, II, 507) schrijft, — ik weet niet op welken grond, hoewel hij eenige onzer toongevende professoren gesproken heeft, — het volgende: „Hatte nicht die Universität Leiden bereits eine halbe Million erspart, womit sie während der neulichen Unruhen den Entschluss fasste, ein neues akademisches Gebäude zu errichten? Würde der Grosspensionar van Bleiswijk diesen der Universität so unentbehrlich ge-

is sedert dien tijd een nieuwe aanloop genomen! Al aanstonds na de ramp van 1807, toen men zich koesterde in de gunst van koning Lodewijk, viel het begeerig oog op de bunders bouwgrond die het noodlottige kruidschip had leeggevaagd. Acht jaren later verklaarde koning Willem's organiek besluit (art. 166): »De stichting van een nieuw akademisch gebouw »te Leyden zal worden aangevangen, zoodra de omstandigheden »het maar eenigszins zullen toelaten....", en zestig jaren na deze stellige uitspraak, bij het derde eeuwfeest, is een daartoe strekkend ontwerp voor ons en onze gasten tentoongesteld geweest. Nu zijn er welhaast weder twaalf jaren verloopen, waarin het vraagstuk herhaaldelijk ter tafel kwam, en waarvan de overwinst (*parturiunt montes*) zich bepaalt tot een herstel van het uiterlijk aanzien dezer onherbergzame en lang veroordeelde muren, in overeenstemming met de afbeeldingen die tusschen den brand van 1616 en den buskruidschade van 1807 het licht zagen. Ook de senaatskamer, welhaast te eng geworden voor onze allengs verdubbelde rijen, ontving in de jongste weken hare gothieke ramen en onverbeterde vensterruiten terug. Valt de stijl aan den binnenkant bezwaarlijk te rijmen met dien der betimmering van 1734, — de bouwmeester die deze ontwierp heeft daar genoegen mede genomen, en nu zekere kunst voor een wijle regeringszaak geworden is, ligt de man lang genoeg in het graf om een krachtig woord mede te spreken. En toch, beklagen wij ons niet te luide over deze opsiering van vervallende met nagemaakte oudheden, die de ver-

---

wordenen Bau nicht durchgesetzt haben, wenn er aus dem Schiffbruche seines Einflusses bei dem Siege der Oranischen Partei mehr als den blossen Ehrentitel eines Curators gerettet hätte? Jene ungeheure Contribution von achtzig Millionen verschlang die kleinen Ersparnisse der Wissenschaften, und keine Stimme klagt in Europa über diesen — mehr als Kirchenraub." Zouden de Resolutiën van Curatoren inderdaad enkel de officiële waarheid geven, en een verborgen spaarpenning van dat bedrag ignoreren, omdat men er te gelegener tijd onder den naam van geschenk van ongenoemden of dgl. gebruik van dacht te maken? Of was dat halve millioen eenvoudig het bedrag der gemaakte begrooting?

vulling van een meer dan honderdjarigen billijken wensch, nog wel ten koste van zeker niet onaanzienlijke sommen, alweder helpt tegenhouden. Of zouden wij ook voor ons een oorspronkelijke schepping begeeren van avontuurlijke pronkzucht, en onverschilligheid voor Noord-Nederlands schoonste herinneringen, een wonderpaleis waarin onze school met haren zin voor natuur en waarheid zich te eenen male misplaatst zou gevoelen? Dan immers liever nog jarenlang het oude ongeriefelijke huis bewoond, en met geduld de opkomst verbeid van een bouwtrant, die aan het beste weten en willen van een levend geslacht de regte uitdrukking geven zal.

Daarmede is echter geenszins gezegd, dat er in den tusschentijd niet ook voor deze zaak iets van het grootste belang te doen zou zijn. Eerst onlangs gaf Utrecht een voorbeeld waaraan wij ons mogen spiegelen. Daar is door de vrienden der Universiteit, deels kweekelingen deels naaste buren, het begin bijeengebragt van fondsen die te haren bate beheerd worden, en bestemd zijn haar van het verdriet van een geduriг aankloppen bij 's lands schatbewaarders te ontslaan. Onze vaderen hadden ook Hollands Hoogeschool volgens de alom bestaande gewoonte met vaste goederen begiftigd, van wier rigtig gebruik weliswaar de Rekenkamer zich telken jare te overtuigen had, doch die dan toch haar onbetwistbaar eigendom waren, en waarnaast haar van tijd tot tijd subsidiën door de Staten werden toegestaan. Eerst omstreeks 1830 verdwijnen die goederen in den nevel die destijds onze openbare aangelegenheden omhulde; alleen het fonds van Curatoren, door stortingen bij de jaarlijksche recensie gevoed, bleef tot na de invoering der tegenwoordige Wet zijne heilzame werking behouden. Thans worden niet alleen de uitgaven die elkeen voor de instandhouding van het Hooger Onderwijs onvermijdelijk acht, maar ook de bijzondere, waarover zonder degelijke zaakkennis geen oordeel kan geveld worden, van de wisselende inzigten van ministe-

riën en kamerleden afhankelijk gemaakt, en van het peil waartoe de cijfers van 's lands inkomsten en uitgaven telkens gerezen of gedaald zijn. Geen wonder dat bij het toestaan of weigeren van hulpmiddelen niet zelden personen den doorslag moeten geven, wier oppervlakkige bekendheid met het wezen en de werking eener Universiteit zich door de wonderlijkste misvattingen verraadt. De nieuwe behoeften, die de vooruitgang der wetenschap en de veranderende omstandigheden van tijd tot tijd doen geboren worden, loopen daarbij het meeste gevaar van te lange verwaarlozing; juist hier zou een collegie van achtbare mannen, in voortdurende aanraking met de voorwerpen zijner zorg, en over genoegzame middelen naar eigen inzigt beschikkende, met het beste gevolg tusschenbeide komen. Het omgekeerde van wat eertijds bestond, kan, zoo men ernstig wil, voor het vervolg worden voorbereid: bestrijding van zooveel de Staat noodig acht, uit zijne subsidiën; voorziening in hetgeen enkel de Universiteit reeds overtuigd is van noode te hebben, uit hare eigene inkomsten. Zou het ondoenlijk zijn, gelijk te Utrecht zoo ook hier, door vrijwillige bijdragen van wie de Leidsche Alma Mater liefhebben en daarvan stoffelijke bewijzen kunnen geven, den grondslag te leggen van een Akademisch Fonds, dat nimmer bij 's lands gelden kon worden ingesmolten, doch deze meer en meer van een dikwijls bezwarenden last ontheffen zou? Is zelfs de mogelijkheid voor goed buitengesloten, dat van de vroegere bezittingen althans een deel bij vernieuwing voor hetzelfde doel werd aangewezen? en dat een en ander publiek ligchaam, of welk dan ook, dat zich bij den bloei onzer instelling betrokken achten mogt, hare financiële zelfstandigheid naar vermogen hielp verzekeren? Voor doeleinden van allerlei partijen wordt zooveel steun gevonden, een zoo belangrijk bedrag jaarlijks aan vlugtig genot en schijngenot ten koste gelegd, dat het thans opgeworpen denkbeeld te ernstiger overweging schijnt te verdienen. En zoo men antecedenten verlangt,

herinneren wij ons de reeds bestaande fondsen als van Boeckelmann, Perizonius en Stolp, hoeveel die door de tiercering van Napoleon en andere oorzaken in vroegere tijden geleden mogen hebben, waartegen thans met beter gevolg kan worden gewaakt.

Eerst onlangs werd in dezelfde rigting een loffelijke stap gedaan door de milde beschikking van den Hoogleeraar Fruin. Met een enkel woord door mijnen voorganger vermeld, is zijne stichting, het Fonds voor Studiereizen, thans op vasten voet geregeld; en aan verdienstelijke leerlingen onzer Akademie, die zich in het buitenland voor de zelfstandige beoefening van geschiedenis en letteren verder willen bekwamen, kan eerlang een toelage worden verleend niet alleen, maar door de gemaakte bepalingen is een gestadige uitbreiding gewaarborgd, en de Senaat zelfs gemagtigd om na zeker tijdsverloop de statuten naar een veranderden stand van zaken te wijzigen. De bescheidenheid waarvan onze ambtgenoot ons mede het uitnemend voorbeeld geeft, verbiedt mij tot zijnen lof meer te zeggen, dan dat hij door dit jongste weldoordachte blijk van zijn vaderlandschen zin en ijver voor de wetenschap zich nieuwe regten op onze hoogschatting en diepe erkentelijkheid verzekerd heeft.

Niet enkel onze vergaderplaats, waarmede het gehalte van wat er verhandeld wordt dan toch niet gemoeid is, maar wat erger is, ook de Boekerij en meer dan eene andere verzameling heeft onder de tegenwoordige hulpbehoevendheid der Universiteit bij voortduring te lijden. Hoeveel er telkens blijkt te ontbreken, zonder hetwelk een begonnen onderzoek niet ten einde kan worden gebragt; hoezeer het vernuft der beheerders dikwijls moet worden gescherpt om het noodige te vinden tot aanschaffing, bewaring en ingebruikstelling van het hun toevertrouwde, in de gegeven lokalen en met het gegeven personeel; hoe zij daarbij gekweld worden door omslagtige formaliteiten zonder eenige uitkomst dan een vracht beschreven

papier, leert de dagelijksche ervaring. Schoon hier, zoo ergens, de uitspraak bewaarheid wordt, dat er veel meer afhangt van de hoedanigheid der levende strijdkrachten dan van overvloed in de tuighuizen; toch valt het evenmin te ontkennen, dat zonder het laatste ook het eerste niet tot zijn regt kan komen, en overdreven zuinigheid aan den eenen kant, aan de andere zijde een bedenkelijke verspilling van tijd en talenten na zich sleept.

Niet dat de Regering ons den bijstand dien zij vermag te geven, onthouden zou. Een zeer gewenschte verbetering is nog onlangs verkregen door het aanstellen van een conservator voor de Westersche handschriften. Men moet het van goederhand weten om te gelooven, dat onze wereldberoemde Grieksche en Latijnsche codices tot heden moesten wachten op een voldoende wetenschappelijke beschrijving; dat van menigen band niet eens te zeggen viel, welke overblijfselen der oudheid er misschien in verborgen lagen. Van Dr. S. G. de Vries, die zich voortaan geheel aan het tijdroovende doch uiterst leerzame onderzoek dier stukken wijden mag, hopen wij te bekwamer tijd een catalogus te ontvangen, die naast onzen voortreffelijken Oosterschen genoemd mag worden, en evenals deze binnenkort, later de eer verdient van ten tweede male ter perse te gaan. Ook dan echter blijft er nog een schat over van autographen en gedrukte stukken, waarvan nog niemand den tijd had om een behoorlijken inventaris op te maken, en die voorloopig een renteloze bezitting blijven moet. Voorzeker, aan stof tot bronnenstudie in enkele rigtingen ontbreekt het der Bibliotheek geenszins; slechts vindt men zich ook daarbij elk oogenblik opgehouden door het ontbreken van hetgeen tot vergelijking en aanvulling niet kan gemist worden, en in een verzameling als deze sinds lang behoorde voorhanden te zijn. En nog komt de teleurstelling van den philoloog en geschiedvorscher niet eens in aanmerking naast de droevige ervaringen die den beoefenaar

van natuurwetenschappen terzelfder plaatse wachten, en door zijne blijde verrassing bij het ontmoeten van eenig onontbeerlijk boekdeel maar al te zelden worden opgewogen. Geen ruimer gelegenheid kan ergens openstaan om zich door giften en legaten verdienstelijk te maken. En ook van staatswege wordt nog niet al het mogelijke gedaan, indien het waar is dat exemplaren van wetenschappelijke werken, tot ondersteuning der uitgave aangekocht, bij stapels worden weggesloten in plaats van, in ruil voor die van het buitenland, naar alle kanten uit te gaan, en aldus de studiën van landgenooten tevens te voeden en overal bekend te maken. Inderdaad, wie beseft dat met Hooger Onderwijs de nationale beschaving gemoeid is, en dat het alleen daar tieren kan waar zonder ophouden aan den vooruitgang der wetenschap-zelve gearbeid wordt, zal niets onbeproefd willen laten tot wegneming der leemten, die dezen onder ons maar al te zeer belemmeren. Want dat er in weerwil van alle stoornis met volharding wordt voortgewerkt, toont hem die het weten wil telken jare reeds de lange reeks van boeken en verhandelingen die deels het licht zien, deels volgens betrouwbare berigten nog in bewerking zijn. Daaronder noem ik, wegens het zeldzame van het geval, die van de Hoogleeraren Suringar en Martin betreffende hunne persoonlijke nasporingen op de Westindische eilanden en in kuststreken van Zuid-Amerika, en als voorbeeld voor onze jonge doctoren, die van den kloeken Mekka-reiziger Dr. Snouck Hurgronje.

Aan onze waardering van het voorregt, tot deze wijdvermaarde en nog altijd levenskrachtige Hoogeschool te behooren, gaven wij uitdrukking op haren Dies Natalis, die met een feestrede, maaltijden en vriendschappelijke ontmoetingen tusschen Curatoren, Professoren en Studenten, in de meest opgewekte stemming werd gevierd.

Andere gedenkdagen boden ons de gelegenheid om in de

vreugde te deelen van anderen, die in soortgelijke werkzaamheid als die ons is opgedragen, eer behaalden. Den zeventienden September van het vorige jaar waren wij vertegenwoordigd bij het eeuwfeest van het Leidsche genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, dat zich ten doel stelt, de studie der Wis- en Natuurkunde voor de opleiding tot burgerlijke bedrijven vruchtbaar te maken, en in weerwil van aanvankelijke bedenkingen harer akademische vertegenwoordigers, den dank van honderden van oudleerlingen en de algemeene hoogachting heeft weten te verdienen. Is het in latere dagen maar al te zeer gewoonte geworden, voor de verspreiding van kennis te rekenen op den met zoo velerlei bemoeijingen belasten Staat, — toen was het een kleine schaar van burgers en studenten, die zich de zaak der volksopvoeding uit eigen beweging aantrok, en aanvankelijk tot stand bragt hetgeen, gedurig verbeterd en versterkt, door de openbare instellingen van onzen tijd nog verre van overbodig is geworden. Zoo verwezenlijkte hunne stichting bij voorraad, wat na honderd jaren menig nadenkend tijdgenoot elke school in den lande zou wenschen te zien: door het publiek gezag gewettigd, zoo noodig gesteund en in het spoor gehouden, doch door de keur der burgerij in het leven geroepen en gehandhaafd, om de kennis die deze voor het opkomend geslacht heilzaam acht, voor aller kinderen bereikbaar te stellen.

Den derden December begroetten wij met eerbied den Directeur van het Museum van Oudheden, Dr. Conrad Leemans, die sedert vijftig jaren aan die inrigting zijne zorgen had gewijd. Een leermeester mogten wij hem noemen, wel niet in den regel van studenten maar van doctoren en professoren, het toonbeeld van een waardig kweekeling onzer geliefde Hoogeschool, die nimmer zichzelven maar de zaak die hij voorstond in het licht wilde stellen, en met wiens Europeschen naam elkeen den lof van warme belangstelling in alwat schoon en edel is, van onverpoosde werkzaamheid en de hoffelijkste hulp-

vaardigheid verbindt. Hoevele vrienden hij zich onder oud en jong verwerven mogt, getuigen zoovelen, wien in het buitenland, waar men vernam dat zij uit Leiden kwamen, het eerst naar Cobet en Leemans werd gevraagd, en thans ook het statig album, dat de bijdragen van meer dan honderd geleerden, kunstenaars en anderen van elken leeftijd te zijner eere vereenigt. Nog heeft de ouderdom zijne kracht niet gebroken, en mogen wij de hoop koesteren, hem nog langen tijd in het genot van zijn welverdiend, schoon waarlijk zeldzaam levensgeluk te zien.

In dezelfde maand bragt een plegtig schrijven van Rector en Senaat onze hulde aan den negentigjarigen Leopold Ranke, wien wij tot voltooijng van zijne grootsche Algemeene Geschiedenis zoo gaarne nog eenige jaren levens hadden toegewenscht; kort voor de zomervacantie aan den Italiaanschen patriot, orientalist en geschiedschrijver Michele Amari, die als senator van zijn hereenigd vaderland zijn tachtigsten verjaardag vierde; en nog den laatsten dag van Augustus was de telegraaph onze bode aan den honderdjarigen Parijschen natuurkenner Michel Eugène Chevreul.

Twee hoogescholen ontvingen onze afgevaardigden ter gelegenheid van gewigtige feestvieringen. Het eerst die van Utrecht, aan wier 250-jarige herinneringen de langste dag des jaars was toegewijd. Des morgens vernam in de Domkerk een uitgelezen gehoor de uitvoerige feestrede van den Rector[1]);

---

1) Op pag. 9 dier gedrukte rede zegt prof. Wijnne het volgende: „Geenszins was de nieuwe schepping, zooals wel eens is gezegd, een athenaeum of stedelijke instelling, maar een provinciale universiteit. De oprichter was de souverein van 't gewest, de eenige, die hiertoe bevoegd was." Ik had den achtsten Februarij (*De oude en de nieuwe universiteit*, p. 81) de oude Utrechtsche hoogeschool „een stedelijke" genoemde „evenals tegenwoordig onze zuster te Amsterdam," en kan die qualificatie ook na de vernomen tegenspraak niet prijsgeven. De stad Utrecht heeft in 1634 een Illustre School gesticht, die wel den 16den Febr. 1636 door de Staten van den Lande van Utrecht „tot Academie geërigeert" werd (hetgeen zeer zeker alleen de souverein vermogt), doch niettemin ook in het vervolg door de stad werd onderhouden, geen eigen forum, en buiten Burgemeesteren

na den middag weerklonk in de Buurkerk het gezang van een welgeoefend koor, dat voor zoover uw verslaggever het zich achter een zware tempelkolom vermogt te verbeelden, tevens een indrukwekkend schouwspel moet hebben opgeleverd. Des avonds bewezen de woorden die wij van elke zijde van den feestdisch vernamen, hoezeer ons Nederlanders, te midden van onze verdeeldheden, de geestdrift voor het vaderland en zijne eerwaardige instellingen verbonden houdt. Ook de historische betrekkingen tusschen Utrecht en Leiden werden daar herdacht; de roem waarin zij te zamen deelden, de mannen die door de eene school als voor den dienst der andere werden gevormd, de edele wedstrijd waartoe zij, onder éene wet gesteld en met hetzelfde einddoel voor oogen, geroepen zijn zoolang de wil van den wetgever haar in wezen houdt.

In de eerste week van Augustus zag Heidelberg op een tijdperk terug van niet minder dan 500 jaren. Een paar eeuwen voordat in Noord-Nederland aan eigene Universiteiten gedacht kon worden, trad daar aan de boorden van den Neckar een Gelderschman, te Parijs gepromoveerd, als de eerste Rector op, en sedert werd er meer dan een landgenoot ingewijd in de wijsheid der middeneeuwen. In later tijd ondervonden Protestanten, uit onze gewesten gevlugt, de bescherming van de vorsten des lands; tengevolge waarvan ook onze Gerardus Joannis Vossius te Heidelberg het levenslicht aanschouwde, — twee jaren voordat een Hugo Donellus van daar aan onze jeugdige Hoogeschool beroepen werd. Met dezen begint een reeks, waartoe de felbestreden theologant Conradus Vorstius [1]), de jurist

geene Curatoren had. Vgl. de oratie van Heringa met de aanteekeningen in de *Annales Acad. Rh. Tr.* van 1824—25, pp. 97, 105, 125, 181. Het besluit der Staten maakte van die instelling evenmin een provinciale, als de rijkswet van 1876 en de daaruit voortvloeijende toestemming der Hooge Regering de Amsterdamsche tot een rijksuniversiteit gemaakt hebben. Alleen zijn beide van stedelijke Illustre Scholen of Athenaea tot stedelijke Akademiën of Universiteiten geworden, door toekenning van het regt van promotie.

1) Hoogleeraar te Steinfort, doch te Heidelberg gevormd en gepromoveerd.

Boeckelmann, nog telken jare met dankbaarheid herdacht, en de geneesheeren Gaubius en Hahn behooren. Aan den anderen kant was het enkel Georgius Hornius uit den Palts, die van onzen historischen naar een theologischen leerstoel in zijn vaderland verplaatst zou worden, toen hij nog voor zijn vertrek onverwachts overleed. Zoo bestonden er oude verbindingen tusschen Heidelberg en ons, die het tot een dubbel aangenamen pligt maakten, ons bij het feest te doen vertegenwoordigen. Onzen collega Suringar is echter alleen gelegenheid geboden om een schriftelijken gelukwensch te overhandigen [1]), en als een der vele buitenlandsche gasten, wier tolk nog wel de afgezant der napoleontische *Université de France* moest zijn, aan de schitterende feestelijkheden deel te nemen. Intusschen, hoewel de eerwaardige Ruperto-Carola ons in de menigte uit het oog scheen te verliezen, is het niet meest gepast, dat van een verkeer in vroegere dagen de meer bevoordeelde partij de levendige herinnering bewaart?

Voor wie het zich nog herinneren mogt, zij hier nog met een enkel woord een berigt gelogenstraft, dat de dagbladen in Julij verspreidden. Onze Senaat zou door het gemeentebestuur vna Albany in Noord-Amerika zijn uitgenoodigd om aan het tweede eeuwfeest dier vroeger Hollandsche stad deel te nemen, en een gelukwensch daarheen doen overbrengen door een der jongelieden die een Haagschen geneesheer vergezelden. Zoodanige uitnoodiging is niet ontvangen, en wij zouden ze langs een anderen weg hebben beantwoord.

De goede wenschen derhalve, die het Verslag van het vorige jaar besloten, mogen, waar onze verwachtingen naar de bestaande

---

1) Voor de kunstvaardige uitvoering onzer adressen aan Utrecht en Heidelberg op perkament naar een Italiaansch model uit de vijftiende eeuw (Wyatt, *The Art of Illuminating*, London 1860, pl. 88 en 71 onderaan) verdient de heer A. Grevenstuk te Amsterdam allen lof.

omstandigheden gematigd zijn, over het geheel vervuld heeten; het thans geëindigde is over het geheel een voorspoedig jaar geweest, en getuigde van bloei en leven. De Leidsche Universiteit moge niet meer gevierd worden als een leermeesteres van Europa, dat nagenoeg overal hetzelfde peil van kennis bereikt, en het Latijn voor de landtalen verwisseld heeft; zij mag zich als vroeger verblijden in het vertrouwen der natie, en de eer die aan deze door haar toedoen in den wedstrijd der volkeren te beurt valt. Onze overmagt zal de vreemdeling wel nimmer van nieuws leeren ontzien, doch het staat aan ons, zijne hoogschatting te verdienen door de wijze waarop wij onze krachten aan de hoogste belangen der menschheid dienstbaar maken. Daarom heeft ook het Koninklijk Besluit van den dertigsten Julij (Stbl. n°. 125) misschien naauwelijks eenig dadelijk zoogenaamd praktisch gevolg te wachten, doch bezit, door den geest waarvan het getuigt, een waarde die niet miskend mag worden. In verband met de Wet van een jaar te voren (23 Julij 1885, Stbl. n°. 141) maakt het een einde aan onze volstrekte versmading van in het buitenland erkende bevoegdheid om naar akademische graden te dingen. Aan zekere examens, in Zuid-Afrika, in België en Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk en de Skandinavische rijken afgelegd, wordt soortgelijke waarde toegekend als aan de eindexamens onzer gymnasia. Niet zonder vertrouwen op het gezond verstand van hen die over deze dingen te zeggen hebben, hoop ik voor mij in dien maatregel een begin te zien, niet van verslapping in het handhaven van eischen die de natuur der dingen medebrengt, zoodat onze leerzalen met telkens nieuwe verscheidenheden van slecht voorbereide toehoorders gevuld zouden worden, — maar van een gemeen overleg, dat de geleerden der geheele beschaafde wereld eenmaal, gelijk voorheen, tot een enkelen stand vereenigen zal. Zonder twijfel, waar de opleiding enkel voor de bijzondere behoeften van een enkel land berekend was, geeft een behaalde graad geen waarborg van volle-

dige geschiktheid voor een werkkring op anderen bodem; hoewel toch een groot deel van hetgeen b. v. een regtsgeleerde weten moet, wel overal zoo goed als bij den koopman of krijgsman hetzelfde zal zijn. Doch treffend wordt de overeenkomst waar in de behoefte van menschen, niet als bewoners van zeker gebied, maar als menschen, voorzien moet worden. Op het oogenblik mag men aannemen, dat omtrent de vereischten b. v. van philologisch, wis- of natuurkundig onderwijs, of van de behandeling van zieken, onder de volken met wie wij het onze vergelijken geene grootere oneenigheid bestaat, dan in den boezem van elk hunner op zichzelf wordt aangetroffen. En evenals het postwezen en andere zaken door internationale verdragen geregeld worden, kan ook de tijd niet al te ver verwijderd zijn, waarop zij zich omtrent de voorwaarden en de erkenning van zuiver-wetenschappelijke waarmerken onderling zullen pogen te verstaan. Laat veiligheidshalve nog enkele tegenproeven worden bedongen voordat men den vreemden candidaat of doctor, zooals men het oudtijds noemde, »nostrificeert"; laat tegen het geheele denkbeeld diergelijke bezwaren gelden, als tegen den vrijen invoer van buitenlandsche fabrikaten worden bijgebragt; — op den duur springt toch in het oog, dat het onredelijk is, den man die voor onsgelijken reeds zijne proeven van bekwaamheid heeft afgelegd, met elken aanvanger gelijk te stellen en door alle instantiën heen op nieuw in het verhoor te nemen, — zoodra men zich namelijk overtuigd mag houden dat tusschen de examens van zijn land en de onze het verschil niet veel grooter is dan hetwelk tusschen die voor verschillende commissiën onder dezelfde wet onvermijdelijk blijft. Welligt is voor het Nederland der twintigste eeuw de lof weggelegd, de staten van europesche beschaving tot een vergelijk op dit stuk te hebben bewogen.

Dan het wordt tijd, waar een schets van het jongste verle-

den in een uiteenzetting van wenschen en kansen voor het vervolg dreigt te ontaarden, haar te besluiten, en over te gaan tot de gewigtigste handeling van dezen dag. Gevolg gevende aan de Koninklijke benoeming voor het heden aanvangende studiejaar, draag ik de waardigheid van Rector Magnificus dezer Universiteit over aan mijnen opvolger, den Hoogleeraar van de Sande Bakhuyzen. Onder zijne voorzitting beleve zij een tijdperk van ongestoorde werkzaamheid, van toenemenden bloei, van blijvende gevolgen voor het welzijn van wetenschap en vaderland!

IK HEB GEZEGD.

BIJLAGEN.

DE OUDE EN DE NIEUWE UNIVERSITEIT.

REDEVOERING,

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 311den verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1886.

MIJNE HEEREN,

Het was de eerste October van het jaar 1877, toen aan hoogleeraren, sedert jaren werkzaam aan de „Hoogeschool" te Leiden, een eed werd afgenomen, die hen verbinden zoude aan de „Rijks-Universiteit" alhier. Waartoe, — dus mogten zij vragen, — die herhaalde plegtigheid? Hadden zij niet voorlang in denzelfden vorm beloofd, onder anderen, de pligten te aanvaarden, die hun in hunne betrekking ook in het vervolg zouden worden opgelegd? en behield die verbindtenis niet al hare kracht, zoolang zij van het ambt dat zij gold niet waren ontslagen? Een van beiden moest wel de bedoeling zijn: òf onder de nieuwe wet, die thans in werking trad, was dat ambt niet hetzelfde meer, — of anders, de stichting-zelve van Prins Willem den Eerste had moeten wijken voor eene nieuwe, die haar aanzijn aan het

negentiendeeuwsche staatsgezag te danken had. Hoe moeijelijk het zij, tusschen deze uitleggingen op voldoende gronden te beslissen, de laatste was zeker niet die van den Senaat, toen hij al aanstonds het besluit nam, en dat tot heden telken jare herhaalde, om, al was de sluiting van het akademiejaar en het verslag daarover naar den herfst verschoven, den geboortedag der oude Alma Mater te blijven vieren, en den Rector, hetzij redenaar of niet, ook bij die gelegenheid tot spreken te dezer plaatse uit te noodigen.

Op mijne beurt tot die taak geroepen, weet ik, voor hetgeen ik van Uwe welwillende aandacht vergen moet, geene betere verontschuldiging te vinden, dan die gelegen is in de keuze van een onderwerp dat U heden allerminst onverschillig zal zijn. Niet dat ik U bij de ondergeschikte quaestie van daareven wensch te bepalen; hoewel ook zij, door hetgeen ik bespreken ga, zijdelings wordt toegelicht. Gij begeert met Uwe gedachten in ruimer kring te verkeeren. Dagteekening en vergaderplaats brengen U te binnen, dat de instelling te wier eere wij hier bijeen zijn, reeds langer dan drie eeuwen heeft gebloeid, omdat zij voldeed aan diepgevoelde behoeften van verscheidene geslachten. Gij beschouwt haar met eerbied en erkentelijkheid; doch ongezind om U lijdelijk over te geven aan een gevoel dat reeds de gewoonte alleen U opdringen zou, verlangt Gij het redelijke beginsel van Uwe waardering bij vernieuwing te gedenken. Onwillekeurig treedt Gij in vergelijkingen van het heden met het verleden, van onze hoogeschool met hare zusteren. Uwe belangstelling wordt levendig voor haar geheele geslacht en de geschiedenis daarvan, en komt mij, — ik durf het vertrouwen, — tegemoet, wanneer ik mij voorstel U eenige beschouwingen voor te dragen over hetgeen mij voorkomt, veel meer dan wat ik daar straks onderscheidde, de namen te verdienen van d e o u d e e n d e n i e u w e u n i v e r s i t e i t.

De Engelsche hoogleeraar Holland [1]) heeft er voor eenige jaren op gewezen, dat een belangrijk werk te schrijven valt over de „natuurlijke historie" der universiteiten, hare verdeeling in soorten, hare afstamming van elkaar, immers den aanleg van deze naar het voorbeeld van gene, en hare ontwikkeling, die niettemin hier en ginds tot zeer verschillende uitkomsten heeft geleid. Daarbij moest hij evenwel opmerken, dat een genoegzame toelichting van bijna alwat in zulk een werk ter sprake zou moeten komen, onmogelijk is zoolang de overvloedige en wijd verspreide stof niet overal opgespoord, geordend, en in tal van monographiën neergelegd zal zijn. Intusschen, hoe juist de kundige schrijver de tekortkomingen der bestaande literatuur beoordeeld had, zou eerst in het afgeloopen jaar geheel aan den dag komen, toen een beambte van het pauselijk archief het eerste deel in het licht gaf van een vijftal, waarin hij het onderwerp tot het jaar 1400 toe behandelen wil, en, door omvang van kennis en degelijkheid van kritiek, al zijne voorgangers in de schaduw stelde [2]).

Door Pater Heinrich Denifle en enkele anderen voorgelicht, behoeven wij, om bij een gelegenheid als deze over hoogescholen in het algemeen te spreken, den bodem der werkelijkheid, waarop zij toch ongetwijfeld staan, niet te verlaten, en ons te vermeijen in het bouwen van luchtkasteelen. De geschiedenis, zoover wij ze kennen, biedt ons gegevens te over tot regt verstand van het bestaande en regeling onzer wenschen voor het vervolg.

Zoo leert zij ons, — om hiermede te beginnen, — dat met de algemeen ingevoerde benaming van universiteit niet bedoeld werd, hetgeen men later verzon, eene *„universitas*

1) T. E. Holland, *The ancient organisation of the University of Oxford*, in *Macmillan's Magazine*, July 1877.

2) P. Heinr. Denifle, *Die Universitäten des Mittelalters bis* 1400, I Bd. Berlin 1885.

artium et literarum" (hoe zouden ook alle soorten of voorwerpen van studie te zamen een school of andere individuele instelling kunnen uitmaken?), maar eene *universitas magistrorum et scholarium*, die daarenboven in den aanvang niet eens gelijkstond met de hoogeschool waaraan zij verbonden was. Deze laatste heette veeleer een *studium generale*, dat is een leerschool die voor allen openstond en algemeen erkende bevoegdheden tot onderwijs verleende De *universitas* was te Parijs de corporatie van leeraren, te Bologna die van studenten van buiten de stad. Bij eenzelfde *studium* behoorden dus alligt twee of meer *universitates*, in de beteekenis, hier van onze faculteiten, daar van nationale vereenigingen. Toen in de twaalfde en dertiende eeuw de leeraren in letteren en wetenschappen, hetzij aan scholen werkzaam of op zichzelf staande, te Parijs waar zij in getale bijeen waren, zich met elkaar verstonden tot behartiging van gemeenschappelijke belangen; toen zij, zoo goed als de bouwlieden of de lakenwevers van hun tijd, een gild gingen vormen, gaven zij hieraan een voor iets dergelijks gebruikelijken naam, eerst nog in afwisseling met die van *corpus*, *consortium*, *collegium*. Slechts de hoedanigheid der personen en het doel hunner vereeniging gaf aan het woord een nieuwe beteekenis. Hunne daad was een poging om het hooger onderwijs uit eigen beweging en naar zijne eigene behoefte, zooals men het noemt, te „organiseren". Hier was het de leeraarsstand, van wien de beweging uitging; doch het kwam elders voor, dat zij die van buiten kwamen om onderrigt te genieten aan een school van naam, niet zelden lieden van rijperen leeftijd en gevestigden stand, een soort van vrije gemeente stichtten, om in den vreemde elkander tot steun te zijn, hunne behoeften aan het stadsbestuur zoo krachtig mogelijk kenbaar te maken, en zelfs de leeraren aan te wijzen die het beroepen moest. Eerst in het vervolg overheerde te Parijs, en

overal waar men het parijsche voorbeeld volgde, de *universitas* het *studium*, en verkreeg zelve de beteekenis der hoogeschool.

Had hetgeen dus ontkiemde, zich ongestoord verder kunnen ontwikkelen, dan zou het eerlang uit zichzelven vastere vormen hebben aangenomen, en ware op den duur de ge zondste toestand geboren dien men zich denken kan: overa zooveel onderwijs, en van zoodanigen aard, als de maat schappij voor het oogenblik noodig had en met hare middelen kon bestrijden; het peil der verkregene kennis zoowel als der welvaart van ieder volk, en ieder element daarvan, door het onderwijs ten volle bereikt; het verouderde te zijner tijd af geschaft, het nieuw gevondene aanstonds op de proef gesteld en, waar het die doorstond, aangenomen; in alles leven en voortgang in overeenstemming met die van het menschdom in zijn geheel. Het is niet ondenkbaar dat onze nakomelingen er eenmaal toe besluiten, de school der wetenschappen zich aldus vrij te laten ontwikkelen; vooralsnog stonden, en staan haar gedeeltelijk nog heden, verscheidene bezwaren in den weg.

Vooreerst was de zaak van het onderwijs (zooals het begrepen werd) volstrekt niet eenzelvig met die der in dienzelfden tijd herlevende wetenschap. Had lang geleden de Akademie van Plato, had ook nog het Lyceum van Aristoteles het schouwspel vertoond van den grootsten denker van zijn tijd, die zijne lessen gaf om den geest des onderzoeks te wekken en te versterken, en van toehoorders die van hem kwamen leeren zelfstandig te worden in het ontdekken en betrachten der waarheid, — welhaast was dat schouwspel gebleken, ten minste voorshands nog te schoon te zijn voor een langen duur op dit benedenrond. Leerlingen en opvolgers, vol vereering voor den meester, wisten die niet aan den dag te leggen door zijn werk voort te zetten in zijnen geest. Over-

doen van het verrigte, vastleggen van het verworvene in formulen, behoud in plaats van verhooging van kennis was het eenige waartoe zij onder den druk der tijden geregtigd meenden te zijn. En toen Romeinsche keizers eerst vermaarde leeraren in bescherming namen, en dan zelfs overgingen tot het stichten van een Athenaeum te Rome [1]), en soortgelijke scholen alom in het rijk, was het oorspronkelijke platonische denkbeeld, van een aankweeken van denkers om aan het hoofd der bestmogelijke] maatschappij te staan, niet enkel, als bij zijn grooten leerling en mededinger, naar de voorwaarden der toepasselijkheid in deze wereld gewijzigd, maar naar de inzigten van een gros van schoolhouders ingekrompen tot dat van beschaafde opvoeding der toongevende standen. *Artes ingenuae* of *liberales* roemde men nog altijd; ἐλευθεριαι διατριβαί had in den beginne nog iets anders beteekend. Een slaaf mogt, dus zeide men destijds, ten dienste van anderen tot arts of zanger of schilder, of specialiteit van welken aard ook, worden opgeleid en voor het overige onwetend blijven; den vrijen man voegde niets geringers dan een alzijdige vorming zijner geestvermogens, die hem geschikt maakte om over alwat hem voorkwam en aanging, met juistheid en zekerheid te oordeelen. Daarentegen in de dagen van Seneca [2]) was het reeds uitgemaakt, dat tot de *artes liberales* bepaaldelijk behoorden, eensdeels de grammatica en rhetorica, anderdeels de geometrie, arithmetiek, muziek en astronomie. Van de wijsbegeerte, die bijna geheel tot geloofszaak of tot voorwerp van spiegelgevechten was verbasterd, kwam enkel de dialektiek nog bij de eerste groep, en het zevental der vrije kunsten, het *trivium* en het *quadrivium*, was voltooid, om vele eeuwen lang de leerstof van het algemeen beschavende on-

1) Aurelius Victor de Caesaribus, cp. 14 § 2.
2) Epist. 88.

derwijs te blijven. Dat onderwijs, zoowel als de vakstudie waartoe het meestal moest voorbereiden, was uit den aard der zaak door en door scholastiek, met het aangezigt naar een beter verleden gekeerd, vasthoudende aan beproefde standaarden van waarheid en behoorlijkheid, waartoe het den kweekeling had op te voeren, en die men mogt trachten beter dan voorheen in het licht te stellen (waaraan dan ook Parijs en Bologna haren eersten roem te danken hadden), doch vooral niet, zelven te herzien en te verbeteren. Het behield in het beste geval een zeker „middelbaar" karakter; het vormde geene staatslieden, maar ambtenaren; geene dichters en denkers, maar letterkundigen. De oude universiteit, waarin zulk een onderwijs na eeuwen zijne hoogste uitdrukking vond, kon daarom, ook in hare artistische of philosophische lessen, moeijelijk anders zijn dan conservatief, en gekant tegen het nieuwe geestesleven, dat zich met toenemende kracht openbaarde in het raadplegen van lang verwaarloosde oorkonden, het waarnemen der natuur, het doordenken op eigen hand, kortom het opzoeken overal van de oorspronkelijke gegevens, juist datgene wat ons aan de hedendaagsche universiteit geleerd wordt, het eerste vereischte van alle wezenlijke studie te zijn. Deze laatste werd veeleer vertegenwoordigd, eerst door verspreide en dikwerf miskende en vervolgde onderzoekers, daarna door ligchamen als de *Academia Cosentina*, sedert 1570 te Napels in werking, en de latere gezelschappen waaruit de Londensche *Royal Society* en het Fransche Instituut geworden zijn. Met dezulke, en niet met de hoogescholen, zijn daarom de namen verbonden van een Descartes, Spinoza, Huygens, Leibniz, Lessing, en zoovele anderen die geroepen waren om als wegbereiders der steeds vooruitdringende wetenschap op te treden.

Een tweede nadeel voor de opkomende universiteiten stond met het eerste in naauw verband: gebrek aan die stoffelijke

middelen en zekerheid van regten, waaraan andere gilden, op winstgevenden arbeid gegrond en aangevuld uit burgers van éene plaats, een min of meer zelfstandig bestaan ontleenden. In de eerste tijden werd vooral het eerste niet algemeen gevoeld: de bijdragen der toehoorders voorzagen in het onderhoud der leeraren; en schoon er al dadelijk behoefte bestond aan leerzalen en boeken, de *scholares* zaten gewillig neer op den met stroo belegden vloer, en het gebruik van banken werd als gevaarlijke weelde gebrandmerkt [1]), terwijl men den winter zonder haardvuur trotseerde, en het boek hetzij huurde of voor zich afschreef, dat te kostbaar viel om aan te koopen. En evenwel, om zich onafhankelijk te bewegen, om niet telkens den terugslag te ondervinden van vooroordeelen en oekonomische verlegenheden van den dag, zou de school, evenals de kerk, door hare vrienden in het vrije bezit moeten gesteld zijn van een eigen vermogen. Hoeveel te meer nog, indien zij zich van den beginne rekenschap had gegeven van hare natuurlijke verwantschap met het herboren onderzoek, en er straks verzamelingen en laboratoriën noodig waren gebleken, voortdurend uitgebreid, al ware het dan niet met verkwisting, toch zoo dat geen werk alleen uit armoede ongedaan behoefde te blijven. Onze eeuw heeft in het verre Westen Maecenaten zien opstaan, magtig genoeg om dat alles goed te maken; wat hen beweegt is eerbied voor de wetenschap, of welgevallen aan den lof van hare woordvoerders. Waar echter de levende wetenschap, die in staat ware geweest om geestdrift

---

1) Bulaeus, *Hist. Univ. Paris.* (Parisiis, 1665—1678) IV. 390 (reformatie der universiteit in 1366): „*Item quod dicti scholares audientes suas lectiones in dicta facultate* (artium) *sedeant in terra coram magistris, non in scamnis vel sedibus elevatis e terra, sicut hactenus, tempore quo dictae fac. studium magis florebat, servabatur, ut occasio superbiae a juvenibus secludatur.*" Bulaeus' oorkonden zijn dikwijls slecht gecopieerd, doch niet verdicht, en aan de zaak twijfelt niemand.

te wekken en milde handen te ontsluiten, door de universiteit meer belemmerd dan bevorderd werd, bleef deze een gild, dat van de matige belooning zijner dagelijksche diensten te weinig overhield, om voor een oogenblik de gunst te kunnen ontberen, zelfs van dezulken wier begrippen en oogmerken andere dan de zijne waren. Nog zwaarder woog in den eersten tijd het gevaar van mishandeling en verongelijking, waaraan de vreemdeling overal was blootgesteld; — en een *studium generale*, waarheen men van heinde en ver bijeenstroomde, tot een veilig verblijf te maken, vermogt zonder magtige bescherming geene universiteit.

Vandaar het derde en het vierde bezwaar waarmede zij half onbewust te kampen had: hare al te naauwe betrekkingen tot de kerk zoowel als tot den staat. Voor beiden kon zij gevaarlijk worden, omdat beiden hun regt van bestaan alleen wisten af te leiden van bij erfenis overgenomene beginselen, waaraan het vrije onderwijs, eenmaal, zooals te voorzien was, in dienst van het vrije onderzoek getreden, alligt zou kunnen gaan tornen in het bijzijn der voor nieuwe denkbeelden nog zoo ontvankelijke jeugd. Nu is het opmerkelijk, hoe weinig zij zich op de kracht der waarheid plegen te verlaten, die meenen haar in pacht te hebben. Intijds waren dus beiden staat en kerk erop bedacht, daar de vorming van corporative hoogescholen ontegenzeggelijk in de rigting lag van den tijd, zich van de beweging meester te maken; en dit gelukte omdat zij magtig waren zoowel om te lokken als om te dreigen. Eerst werd de verdere oprigting van gilden van *scholares* zooveel mogelijk belet, en de bestaande onschadelijk gemaakt; de *magistri* moesten alom als *domini* [1])

---

1) Denifle I. 133 sq. Car. Sigonii Historiar. Bononiens. ll. VI (Opp. Mediol. 1733 t. III) p. 135 B: .... *hujus rei optione data scholaribus coram domino s. magistro suo*. Te Oxford spreekt men nog van de *dons*. De juristen van Bologna betoogden gedurende de geheele 13e eeuw, dat alleen de *magistri*, als die een professie

het bewind voeren. Vervolgens werden dezen (waarschijnlijk het eerst door de stadsbesturen) meer en meer met inkomsten en eerbewijzen begiftigd, daarom ook welhaast aangesteld door het politiek gezag, en de oprigting en inrigting van universiteiten geheel gebonden aan charters en ordonnantiën, terwijl die van Parijs, de eerste die dus voor goed gevestigd was, aan vele andere een voorbeeld gaf door zich te beroemen op den naam van oudste dochter der Fransche koningen.

Van haren kant droeg de kerk, die het van haren heiligen pligt rekende de wereld in alle waarheid te onderwijzen, van den aanvang af de noodige zorg om mededingers in dezen, die immers geen goddelijken lastbrief vertoonden, niet naast zich te laten opkomen. In tijden van verwildering was zij de eenige gebleven die scholen van eenige duurzaamheid en beteekenis onderhield; en eenmaal gewoon om haar als schatbewaarster van alle wijsheid aan te zien, zou niemand er ligt aan gedacht hebben, haar niet ten minste het oppertoezigt te laten behouden. Pausen vaardigden bullen uit om de stichting van zetels van geleerdheid mogelijk te maken; legaten en bisschoppen waren met het toezigt, en zelfs met het invoeren van hervormingen belast. Het laatste examen der candidaten, door de universiteit onderwezen en aanbevolen, had plaats voor den Kanselier der Parijsche hoofdkerk of dien der abdij van St. Genoveva, d. i. een geestelijke die zorg droeg voor het kerkelijk onderwijs[1]); eerst van dezen ontvin-

uitoefenen, volgens het Romeinsche regt hunne rectoren mogen hebben (Denifle I. 151, 169 sq.). Toch bleef de verkiezing van den Rector te Padua tot in 1738 in handen der studenten. Men moet echter overal onderscheid maken tusschen een *rector scholarum* (*magister regens* of hoogleeraar) en een *rector scholarium* (hoofd van een studentencorps).

1) Bulaeus I. 268 sqq. Te Leuven was het de proost van St. Pieter (Valer. Andreas, *Fasti Academici Studii Gen. Lovaniensis*, ed. 2 (Lov. 1650), p. 6, 55). De hedendaagsche kanselier in Engeland is een aanzienlijke leek, die het werk door de hoofden van *colleges* bij beurten laat waarnemen.

gen zij het regt om anderen te leeren, zooals het *magisterium in artibus*, onder handoplegging en benedictie in den naam der goddelijke Drieëenheid; zooals ik dat zelf nog voor weinige jaren te Oxford heb zien verrigten door den vice-kanselier, hoewel die daar de plaats van den rector van andere universiteiten bekleedt. Tusschen beiderlei dignitarissen is, waar zij naast elkaar bestonden, menige strijd om den voorrang bij deze en gene plegtigheid gevoerd; want de Rector was oorspronkelijk het hoofd of de opziener van het ligchaam der studenten (te Parijs de vier natiën), en verkreeg eerst later het bestuur, eerst over de artisten, en daarna over de geheele hoogeschool.

Immers het leekenonderwijs, dat zich de wettiging door het kerkelijk bestuur getroosten moest, verzuimde geene gelegenheid om, niet zonder steun van de staatsregering, zijn oorspronkelijk wereldlijk karakter te handhaven. Een sprekend bewijs daarvan gaf nog in 1664 de universiteit van Parijs [1]), toen zij in een regtsgeding betoogde, dat geene harer faculteiten tot intreden in den geestelijken stand verbonden was. „Hoewel de theologische, omdat zij het zoo wilde, een wet had gemaakt die haar daartoe verpligtte, zou het haar niet meerdere moeite kosten, die wet af te schaffen dan ze in te voeren". En reeds eeuwen te voren beijverden zich van hunnen kant de studenten, de klove tusschen zich en de kweekelingen der geestelijke scholen in het oog te doen vallen, door dezen bij hunne aankomst aan de universiteit te begroeten als *boves de campo*, die eerst door een plegtige

1) Bulaeus IV. 292. („*Esto Theologia sibi, quia ita voluit, legem dixerit qua foret ecclesiastica, at illam tam facile abrogare posse quam facile tulit*".) Trouwens in de 11e eeuw gaven Manegold *en zijne dochters* in diezelfde stad theologisch onderwijs (Denifle I. 233). — In 1225 had de Universiteit, met verwerping van het zegel van het kapittel, een eigen doen vervaardigen, dat door 's pausen legaat verbroken werd; waarop de scholares een oproer maakten, dat van 's konings wege onderdrukt werd, en de legaat de stad verliet (Bulaeus III. 118).

depositio cornuum uit een toestand van vernedering tot dien van menschelijke waardigheid gebragt moesten worden. Het is waar, de lust om nieuwelingen met smaad en kwelling te vervolgen, schijnt diep gegrond te zijn in de dierlijke onderlaag van onze natuur; reeds bij onredelijke schepselen zoowel als bij onbeschaafde volken openbaart hij zich in allerhande verschijnselen. Hier echter had men het middel gevonden om die vervolging tot iets rationeels te maken: nog niet een overweging van nuttigheid voor den lijder, maar eene die ontleend was aan algemeene voorstellingen van de natuur der dingen en de kracht der symbolen. Iemand verliet de klooster- of kapittelschool even zeker als *beanus* of *pennalis*, als hij, onder boeren opgevoed, bij hoofsche of steedsche menschen als dorper zou zijn opgetreden; en hij verloor die onvolmaaktheid eerst door een soort van magische kunstbewerking [1]). Eerst later moest voor het botvieren aan de natuurdrift een ander voorwendsel gevonden worden, toen het wereldlijk onderrigt in de vrije kunsten lang vóor den akademietijd begon, en er slechts een verschil van trap overbleef, dat de ouderen zich wel de moeite wilden geven, den aankomeling te helpen overwinnen. Sterker dan de nieuwe leer bleef weliswaar de natuur, en de overlevering der middeneeuwsche ruwheid; getuige onder anderen de grafsteen [2]), naar het schijnt omstreeks 1600 in de St. Vituskerk te Leeuwarden neergelegd, waarop in Latijnsche verzen het lot betreurd

1) Vgl hierover o. a. Muther, *Aus dem Universitäts- u. Gelehrtenleben im Zeitalter der Reformation*, Erlangen 1867.

2) H. L. Benthems *Holländ. Kirch- und Schulenstaat*, Frankf. u. Leipsig 1698, II. 501:

Ut studiis animum formem, rectamque juventam,
Franequeram dum me mittit uterque parens:
En studiosa cohors pro more beanica tollens
Cornua, proh nugas, me miserum mutilat
Hincque nimis trusa mors me rapit horrida fronte,
Atque sub hoc tumulo membra sepulta jacent.

werd van een ongenoemde, dien de *studiosa cohors* van Franeker, *pro more beanica tollens cornua*, *nimis trusā fronte* van alle aardsche lijden had verlost. Een *proh nugas*! was de eenige zweem van verwijt die aan het slagtoffer van paedagogischen ijver in den mond werd gelegd.

In welke mate het eerste denkbeeld van opleiding tot algemeene beschaving, of *studia liberalia*, de universiteit bij voortduring beheerschte, leert ons alweder eene oude grondwet van die van Parijs, volgens welke de Rector, om in 's Konings naam drie maanden lang over het geheel bewind te voeren, alleen uit de *facultas artium* kon verkozen worden, tot welke men allen rekende, die niet in een andere faculteit hunne studiën hadden voltooid [1]). De *facultas artium* werd, omdat zij aan allen de propaedeusis verstrekte, en verreweg de talrijkste was, de grondslag of de bron van al de andere genoemd [2]); en dat zij slechts eene faculteit, d. i. eigenlijk een leervak [3]) naast andere heette, lag niet aan haar wezen of dat der universiteit, maar aan de plaatsing van deze ten opzigte van den staat en het algemeen. Een eigene ontwikkeling van het hooger onderwijs zou tot iets anders geleid hebben. Bij het trivium toch en het quadrivium kwamen [4]) van lieverlede drie *scientiae:* metaphysica, philosophia moralis en philosophia naturalis; voorts talen, als Grieksch en Hebreeuwsch, en ten laatste geschiedenis. Grammatici, rhetoren,

1) Bulaeus I. 264, 278, III. 572. Denifle I. 103. Te Leuven duurde het rectoraat later zes maanden; Valer. Andr. 29.

2) Bulaeus IV. 390. Valer. Andr. 21.

3) Bulaeus III. 557.

4) T. E. Holland, l.l. 205. Te Parijs wordt in 1254 de vierde faculteit beschreven als *rationalis*, *naturalis*, *moralis philosophia* [d. i. logica, physica, ethica]; Bulaeus III. 255, Denifle I. 68. Vgl. ook onze Leidsche Statuten van 1575 en 1631. Hier heette de faculteit, gelijk in Duitschland meestal, de philosophische, en had (*Akad. Uitspanningen*, Utr. 1777, blz. 128) wit tot faculteitskleur; zoodat het blaauw na 1815 door de wis- en natuurkundige als door een nieuw opgerigte faculteit werd aangenomen.

philosophen, wiskundigen en anderen werden onderscheiden [1]), en bleven niettemin bij elkander. Gelijk nu de rhetoriek, de dialektiek, de muziek, die uit haren aard op praktische werkzaamheid wezen, evenwel als theoretische en historische vakken met de andere tot denzelfden kring bleven behooren, zoo ook aanvankelijk nog de soortgelijke studie van den theologant, den jurist, den medicus, als voortzetting en uitbreiding van erkende vakken binnen dien kring. Hunne technische oefening in de pligten van het beroep behoorde, evenals die van anderen in het orgelspel of het beraadslagen in zekere vergaderingen, niet tot de taak der universiteit. Van een anderen kant echter kwam men tot de ons bekende verdeeling in faculteiten.

Onafhankelijk van de verbindingen der „artisten" waren, evenals in de klassieke oudheid, op sommige plaatsen beroepsscholen verrezen, door vereeniging van geneesheeren, pleitbezorgers, en onder andere vormen zelfs van priesters, die nog vroeger elk op zichzelven jongelieden in de leer namen; die onderwijzers hadden hunne overleveringen, en in de gemeenschap werden er nieuwe gevestigd. Dan men kwam vanzelf tot de overtuiging, dat de behartiging van 's menschen dierbaarste belangen niet als een handwerk mogt worden aangeleerd, reeds omdat het ontzag voor wie zich daarmede belastten bij de meest invloedrijke standen allerminst ontbeerlijk scheen. Beoefening der *artes* alleen verleende den stempel die het gevaar vermogt af te wenden, en bij haar trachtte zich het onderwijs aan te sluiten, voor hetwelk de praktijk of het ambt het einddoel was. Vandaar alverder de eerste vorming der Parijsche *universitas* als vereeniging van leeraren in velerhande wetenschappen; die zich intusschen na eenigen tijd, met het oog op de maatschappelijke bestem-

1) B. v. Bulaeus III. 558.

ming hunner leerlingen en de traditiën van het eene en het andere beroep, in de bekende vier groepen verdeelden. Dus kwam dan eigenlijk, onder begunstiging van den staat, die orde en vrede, en van de kerk, die heerschappij over alle studie hoegenaamd verlangde, de inrigting eener groep van vakscholen onder éen bestuur tot stand. Het gevolg hiervan was de opvatting ook van de school der *artes* als eene dier zamenlevende vakscholen of faculteiten. Immers de maatschappij om ons heen, die de hoogeschool onderhoudt en hare zonen aan haar toevertrouwt, vraagt niet zoozeer wat zij daar leeren begrijpen en waarderen, als hoe zij er worden toegerust voor den strijd om een goed bestaan in deze en de toekomende wereld; en wat kon voor haar een *magister artium* anders zijn dan iemand die als leeraar, schrijver of rekenaar zijn brood kon vinden? Zelfs onder de mannen van het vak is immers dergelijke beschouwing niet altijd zonder voorbeeld gebleven.

Zoo was dan de universiteit metterdaad niet als eenheid, maar als zamenvoegsel tot eenige vastheid gekomen, en het hing van omstandigheden af, wat alzoo gerekend werd tot haren werkkring te behooren. De heelkunde b. v. hield men eeuwen lang voor te weinig voornaam, en liet haar met het bedrijf van scheerder en badmeester verbonden, terwijl de scheikunde alleen belangrijk scheen voor den artsenijbereider en den zoeker naar den steen der wijzen. De aanstaande procureur of notaris vond al spoedig zijne leermeesters op de kantoren, terwijl een Prins Maurits van Oranje ten behoeve zijner ingenieurs een leerstoel in de wiskunde met gebruik der Nederlandsche taal in het hart onzer Latijnsche akademie verrijzen deed. Van de beide regten was te Parijs alleen het kanonieke aan de universiteit vertegenwoordigd; te Oxford daarentegen werd dit, als van Rome afkomstig, door Hendrik VIII verbannen, zoodat men daar nog heden slechts

doctoren in het civile, en niet, zooals op het vasteland, in de gezamenlijke regten benoemt. Zelfs over de rangorde, waarvan in het vroegere Europa ook de faculteiten niet verschoond mogten blijven, was men het niet overal geheel eens, daar althans te Oxford, in strijd met het gewone gebruik, de medische boven de juridische zitting nam [1]). Het kon niet anders: het beginsel-zelf der universiteit als school van wetenschap, hetzij dan tot behoud of tot verhooging van haar peil, was uit het oog verloren, en voor het willekeurige zamenstel dat men van haar gemaakt had, wees de natuur der dingen geen vast bepaalde grenslijn aan. —

Te midden echter van de scheve ontwikkeling, haar door de kortzigtigheid van werkgevers en begunstigers, en zelfs van vele harer leden opgedrongen, en waardoor de beoordeeling harer aangelegenheden nog veeltijds bemoeijelijkt wordt, heeft toch haar eigene, natuurlijke groei een voortgang genomen, die ons niet alleen de voldoening doet smaken van haar voor groote weldaden aan de wetenschap bewezen dankbaar te zijn, maar ons eenigen grond geeft om in de toekomst voor haar nog een geheele herschepping te voorspellen. Voor tweehonderd jaren mogt Spinoza [2]) verklaren: *Academiae quae sumptibus reipublicae fundantur, non tam ad ingenia colenda quam ad eadem coërcenda instituuntur*; nog in veel latere dagen zijn er door hoogescholen met hardnekkigheid leeringen staande gehouden, die reeds òf ongegrond òf minstens betwijfelbaar waren gebleken. Nogtans zijn zij meer en meer geworden wat zij tot haren schade aanvankelijk niet hadden durven of mogen zijn: oefenscholen van zelfstandig onderzoek, die zelfs den vijand van haar beginsel gelegenheid bieden om zich op zijne wijze te vormen, totdat

1) T. E. Holland, l.l. p. 205. Naar het schijnt (vgl. Denifle I. 238 sq.) gingen echter de canonisten, als met de theologen het naast verwant, vóor de medici.

2) Tractat. Polit. cap. VIII in f.

hij zich vleit, gronden van beschuldiging tegen haarzelve te hebben gevonden. Niet meer het conservatorium maar het observatorium der wetenschap verlangen hare vrienden in haar te zien. Van hare leeraren verwacht een ieder, dat zij aan het werk der ontdekking deel nemen; van hare kweekelingen, dat zij zich toeleggen op de kunst van waarnemen en oordeelen. Daarmede is wel niet gezegd, dat allen aangewezen zijn om den schat der kennis die het menschdom bezit, te vergrooten, maar dat zij de kennis van elk bijzonder geval dat het leven hun ter behandeling aanbiedt, langs den koninklijken weg der wetenschap moeten leeren verkrijgen. In het wezen der zaak maakt het immers geen onderscheid, of wij te doen hebben met het regt verstand van een grondstof, een taal of een leerstelsel, dan wel met het begrijpen van een ziektegeval, een gerezen geschil, of den aanleg en de inborst van een enkelen persoon; wat wij behoeven zijn overal dezelfde aangeborene en verkregene vermogens, schoon in verschillende evenredigheid en wijziging. Naarmate het bewustzijn doordringt, dat deze eigenschappen te verhoogen de eigenlijke taak is van het hooger onderwijs; naarmate het al degenen vervult, die tot den bloei van dat onderwijs elk van zijnen kant hebben bij te dragen, wordt uit de oude en verouderde de nieuwe en immer jeugdige universiteit.

Wij prijzen ons gelukkig, in hare gemeenschap werkzaam te zijn, omdat zij in wording verkeert, en waarlijk niet omdat zij voltooid zou zijn. Zoo getuigt hare afbakening, en verdeeling in faculteiten, nog altijd van een voorgeslacht dat niets vermoedde van hetgeen wij geleerd hebben voor hare wezenlijke bestemming te houden. Inderdaad, wanneer men zich op het standpunt der wetenschap stelt, waarom b. v. de theorie der toonkunst, voorwaar een exacte wetenschap, van hare aloude plaats aan de hoogeschool verstooten, waar

onze natuurkenners reeds licht verspreiden over sommige geheimen der beeldende kunst? Waarom in ons midden de pharmacie, en ver van ons de waterbouwkunde, de machineleer; terwijl aan Duitsche hoogescholen, naar men berigt, reeds een dusgenoemde spoorwegkunde wordt voorgedragen. Waarom de zuivere natuur- en scheikunde, door voortreffelijke geleerden vertegenwoordigd, van hier verbannen wanneer zij voor toekomstige nijveren en bouwmeesters ontwikkeld wordt? Zou daar misschien de leeraar zich moeten inhouden, om niet den geest des onderzoeks aan te moedigen waar hij ontwaken mogt? Waarom de anatomie en physiologie van den gezonden, en zelfs van den zieken mensch, door een scherpe lijn van die der dieren en planten afgescheiden? Waarom de geschiedenis van het regt van die der staten en der beschaving, en zijne theorie van die der moraal? Waarom de studie van het Oude en Nieuwe Testament losgemaakt van die der semitische en der klassieke wereld? en zooveel meer, dat uit zijn aard bij en in elkaar behoort, aan weerszijden van hechte scheidsmuren geplaatst? Waarom vooral die zonderlinge verbrokkeling der wijsbegeerte, die als het centrale deel van het geheel behoorde te zijn, om het verkeer tusschen al de andere in stand, en de herinnering aan het éene einddoel en karakter der wetenschappen levendig te houden? Voor het oogenblik is zij ten onzent gehuisvest bij de letteren, met uitzondering der ethiek, die voor een soort van godgeleerdheid wordt aangezien nadat een oudere school van theologen ze zoo lang mogelijk uit ons midden had trachten te weren. En toch is de eenige die van de wijsbegeerte afstand schijnt te willen doen, de geneesheer, trouwens dikwijls het grootst waar zijn talent de meeste verwantschap vertoont met dat van den veldheer of kunstenaar. Natuuronderzoekers klemmen zich vast aan den lang vervallen naam van philosooph, en raken gedurig aan logische en me-

taphysische vraagstukken, zonder zich daarmede geregeld te leeren inlaten, al zijn zij er voor een deel bij uitnemendheid toe voorbereid. Voor regten en godgeleerdheid schijnt zelfs een bijzondere wijsbegeerte op meer conventionele grondslagen dan de algemeene te kunnen berusten. Een staat van zaken als deze komt ons alleen daarom niet onhoudbaar voor, omdat wij daarmede als met zoovele andere onlogische zaken zijn opgegroeid. Uit een zamenloop van omstandigheden voortgekomen, zal hij onder nieuwe omstandigheden niet lang dezelfde kunnen blijven. Aan onze godgeleerde faculteit wordt thans reeds bij zekere gelegenheden een hoogleeraar in de letteren toegevoegd; bij andere zien wij de faculteiten van regten en letteren tot één besluitend ligchaam vereenigd. En bedenkt men, dat in het overal zamenhangende arbeidsveld waarop wij ons bewegen, om ieder punt dat men wil de kring tot bepaling van iemands werkzaamheid kan worden beschreven, zoodat, om iets te noemen, ook de aardrijkskunde of de volkenkunde op hare beurt tot hoofdvak worden kan, en de kringen elkander meer en meer doorkruisen, dan zullen de oude faculteiten allengs ineen moeten vloeijen, en er ten slotte nog hoogstens van commissiën uit den Senaat voor deze en gene zaken, evenals bij de tegenwoordige promotie, sprake kunnen zijn.

De oorspronkelijke taak der universiteit, het hoogste onderwijs dat ergens gegeven wordt, is te allen tijde ook de voornaamste gebleven; doch met de voorstelling van het doel daarvan veranderde ook degene die men zich vormde van de beste leerwijze. Aanvankelijk was het om overlevering eener gereede stof te doen; men las te zamen de geijkte leerboeken, en de toelichtingen van den meester werden door den leerling opgeteekend. Hoe meer het hierbij op duidelijkheid en naauwkeurigheid aankwam, des te meer vond zich de een gedrongen tot het stellen, en de ander tot het naschrij-

ven, eener rijpelijk doordachte vaste redactie; en dit was de oorsprong van het dicteren, het *legere ad pennam*, waartegen te Parijs een oud statuut bestond, dat men in 1452 geene kans meer zag om te handhaven [1]). Geen wonder: hoeveel er ook tegen dat gebruik valt in te brengen, de ondervinding leerde ook te onzent, en in veel lateren tijd, dat het met voordeel kan worden gewijzigd, doch niet naar verkiezing afgeschaft. De uitdrukking die ons nog altijd het meest voldoet, te herhalen zoo dikwijls wij dezelfde reeks van gedachten hebben weer te geven; en aan den anderen kant zooveel mogelijk vast te houden van hetgeen wij te huis zullen moeten overdenken, — is niet meer dan natuurlijk. Beklaagt men zich dat er in dezen met de uitvinding der boekdrukkunst te weinig rekening wordt gehouden, dan geldt dat bezwaar alleen het „dictaat" in den strengsten zin des woords, dat niet voortdurend wordt om- en bijgewerkt, en geene ruimte laat voor de inspiratie van het oogenblik aan de eene zijde, en de keus van hetgeen elk ter ondersteuning van zijn geheugen noodig acht, aan de andere. Wil men ook de meest verwijderde gelijkenis met de voorlezing van een leerboek vermeden zien, dan vervalt men ligt tot een sierlijk gekeuvel of een oratorisch vertoon, dat dikwijls beproefd is, doch waarvan men zich telkens genoodzaakt vond, tot een strengere voordragt terug te keeren. Dan sedert de opleiding tot eigen onderzoek meer en meer als hoofddoel wordt erkend, kan enkel nog de vraag zijn, langs welken weg dit het zekerst bereikt wordt; en naar den aard van het onderwerp, de hulpmiddelen en den tijd te onzer beschikking, de bevatting der toehoorders, en zelfs de persoonlijkheid van den leeraar, zal het antwoord telkens verschillend moeten luiden, en de betere methode ook daar de

1) Bulaeus V. 572.

voorkeur verdienen, waar zij toevallig de oudere en voor een tijd verlatene mogt zijn.

Eene oefening waaraan onze voorgangers hooge waarde hechtten, was de methodische redetwist. Zijn eersten oorsprong nam deze in de sokratische gesprekvoering, waarbij de voorloopige definitie van een begrip naar aanleiding van opgeworpene bezwaren allengs verbeterd werd. Mettertijd verkeerde deze beraadslaging, onder den invloed van bekende menschelijke neigingen, in een strijd tusschen partijen; en de oude Romeinsche scholen maakten daar ijverig werk van met het oog op de bestemming der aanzienlijke jeugd voor de raadzaal en de balie. Zoolang de leerstof der universiteit het voorkomen behield van een gegeven stelsel, dat evenals een wetboek uitgelegd en toegepast moest worden, was het te verwachten, dat ook zij de gewoonte van voor- en tegenpleiten in eere hield. Hoever zij daarin ging, leert ons de Parijsche *actus Sorbonicus*, sedert 1315 ingesteld [1]). Van vijf uren 's morgens tot 's avonds te zeven uren stond de verdediger op den katheder, zonder praeses of raadsman, zonder eenige verkwikking dan een weinig lepelkost omtrent den middag, zijne stellingen tegen eenige tientallen van bestrijders te verdedigen. „Een geduchte taak", zegt een schrijver van de zestiende eeuw [2]), „voor wie ze nimmer ondernam, „doch waardoor niemand tot nog toe aan zijne gezondheid „schade leed, meer dan één zich veeleer gebaat heeft gevon„den." Ook hier te lande, — men zie slechts dit dubbele gestoelte en een dergelijk in de zaal hierboven, — behoorde het dispuut tot de voornaamste werkzaamheden. De Woensdag en Zaterdag werden daarvoor opengehouden, en men bond zich aan regelen, waarvan wij er nog enkele bij openbare

1) Bulaeus IV. 173.
2) Gilb. Genebrardus (1587—1597) bij Bulaeus l.l.

promotiën hebben hooren aanhalen. Niettemin berigt ons een vreemdeling [1]) kort vóor 1700, dat de goede orde tusschen deze muren wel te wenschen overliet. „Daar staan er wel „tien en meer op en spreken tegelijk; wie nu het meeste „durft en den langsten adem heeft, zoodat hij met schreeu„wen de anderen kan vermoeijen, blijft alleen aan het woord „en opponeert. Als deze zijn betoog ten einde heeft gebragt, „begint het rumoer op nieuw; want hoewel de praeses tot „de orde roept, wordt daar weinig acht op geslagen.... „Doch 's lands gewoonte brengt zulks mede, en onder dat „vrije volk wordt het, naar men verzekert, niet als een on„heuschheid opgenomen." Waarom deze wedstrijden later verwaarloosd zijn, en er bijna alleen bij de bevordering tot het doctoraat nog iets van is overgebleven? De voornaamste reden is misschien, dat wij over minder praemissen beschikken dan onze vaderen; de ons toestroomende rijkdom van positive kundigheden heeft het vertrouwen op zoo menige algemeene stelling ondermijnd. En tevens is daardoor de aandacht meer en meer afgeleid van den logischen bouw, die de elementen der ervaring tot een, zij het tijdelijk, geheel van kennis verbinden moet; de versmade redeneerkunde wreekt zich door onhandigheid in het gebruik harer middelen, en toenemenden tegenzin in formele geestesoefening. Van anderen aard is het debat met het praktisch doel om den medemensch hetzij te verbijsteren of over te halen, waarbij gansch andere middelen worden te pas gebragt, die de wetenschap brandmerkt met den naam van eristiek, en in hare gehoorzalen niet zou mogen dulden.

In de plaats dier oude disputen zijn echter in onze eeuw, in den beginne nog onder denzelfden naam, werkgezelschappen der studenten getreden. Hoe deze ons kunnen bevoor-

1) Benthem II. 58.

deelen door besparing van werktuigelijken arbeid, door wisseling van gedachten, door gedurige aanraking met wie ons in deze en gene opzigten overtreffen, door oefening in kritiek en bevestiging van vriendschapsbanden, weten de meesten onzer bij ondervinding. Naarmate de universiteit haar belang beter leert verstaan, zal zij op deze gezelschappen meer het oog moeten vestigen. Reeds de naam van collegiën, die al lang geleden op de akademische lessen is toegepast [1]), bevat een wenk waarvan zij partij kan trekken. Eensdeels zijn sommige vakken van dien aard, dat zij beter in onderling overleg dan in een reeks van voordragten door denzelfden spreker behandeld worden. Anderdeels moet dat overleg, om niets te verliezen van den zoo snel vervliegenden akademietijd, overal met methode geschieden, en dus, waar het kan, onder leiding van meer ervarenen. Wordt eenmaal het onderwijzend personeel zoo voltallig en veelsoortig, dat die leiders voortdurend te vinden zijn, dan zal hetgeen thans onder verschillende benamingen reeds goede vruchten draagt, zich meer en meer moeten bevestigen en uitbreiden. Hier misschien als „seminarium" in den Duitschen trant, waar men zamenhangende stoffen in den geest van zijn meester leert behandelen; daar als bijeenkomst waar eigene talenten in wording zich met elkander meten; ginds, zoo men wil, als klasse, waarvan de leden, onder voorlichting van een erkend hoofd, om beurten als leeraar optreden; en zoo verder in bonte verscheidenheid, naar de behoefte het medebrengt. Hetzelfde beginsel, door de voorgangers-zelven aangenomen, zou dezen met vakgenooten van rijperen leeftijd vereenigen tot vergaderingen als die onzer Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

1) Zoo bezit onze bibliotheek in handschrift het *Collegium Metaphysicum* en andere *collegia* van Arn. Geulincx, hoogleeraar alhier in 1665—1669.

Zoo regelt het onderwijs, waar de regte meesters en kweekelingen elkaar ontmoeten, en niet op de gewoonte maar op den eisch der zaak wordt gelet, zich als vanzelf. Doch ook de keuring der onderwezenen is aan de universiteit opgedragen, en hierbij loopt zij aanhoudend gevaar van hetgeen als prikkel en waarborg voor ernstige studie werken moet, in beletselen voor deze, en bedekselen voor gebrekkige ontwikkeling te zien ontaarden. Het oude leeraarsgilde had evenals elk ander, hoewel naar het schijnt niet van den aanvang af, hen die het begeerden na zekeren leertijd en het afleggen van proeven van bekwaamheid, tot *magistri* bevorderd, of waar de kerk het regt daartoe in handen had, althans de voordragt voor den graad aan zich gehouden. *Doctores* waren zij die van het dus verleende *jus docendi* werkelijk gebruik maakten [1]), hoewel de beide titels en die van *professor* in het gebruik hier en daar dooreenliepen [2]). Aan de gezellen der handwerken beantwoordden de *bacalarii* of jonkers, eershalve met dien ridderlijken naam [3]) versierd. In de Romeinsch-keizerlijke regtsscholen waren de studiejaren door titels onderscheiden; met de graden der universiteit daarentegen was iemand voor het leven bekleed, en waar men beambten van meerdere geestbeschaving noodig had, werden die graden vanzelf tot voorwaarden van benoembaarheid. Al mogt zich de hoogeschool met zulk een blijk van vertrouwen vereerd gevoelen, het kon niet uitblijven of het vereischte voor den graad kwam allengs mede onder het gezigtspunt te staan van het vereischte voor ambt of be-

---

1) Bulaeus II. 681.

2) Te Oxford o. a. beteekent *Sanctae Theologiae Professor* eenvoudig een doctor in de godgeleerdheid (de hoogleeraren daarin zijn *regii professores* of die van andere stichtingen); en onze toga is het gewaad waarin bij de promotie *more majorum* elke doctor werd uitgedoscht.

3) Bulaeus II. 680, met een citaat uit de chroniek van Matthaeus Paris op het jaar 1249: ... *multi milites regni, qui se volunt bachelarios appellari.*

roep, vooral nu beroepsscholen in haar geheel in de universiteit waren opgenomen. Weliswaar, voor de buitenwereld alleen heeft de graad een beteekenis; onder geleerden schat men naar fijnere maten dan daarvoor kunnen worden aangewend. Hoe echter, waar nog niets van wezenlijke waarde kan zijn verrigt, de bekwaamheid van anderen te beoordeelen? Twee middelen zijn er gevonden: langdurig persoonlijk verkeer en formele examens. De laatste zijn moeijelijk te vermijden, doch zij worden de eenige toevlugt, examenwerk wordt de vloek, van een geslacht dat zich door een uiterlijken schijn van regtvaardigheid en gelijkmatigheid bekoren laat. De oude universiteit kon met een enkel vlugtig onderzoek volstaan, omdat zij in hare wekelijksche disputatiën den candidaat genoegzaam had leeren waarderen; en hoe meer men te zamen gewerkt heeft, des te minder komt het nog heden aan op de bevinding van weinige minuten. Daarom is veelal, zooals nog tegenwoordig door de oude Engelsche stichtingen, een zekere termijn van werkzaamheid aan en met de universiteit als voorwaarde gesteld. Dit was ook de gedachte van hen die onze vroegere testimonia verordenden; in strijd weliswaar met andere inrigtingen die er de waarde aan ontnamen. Want waar de deelneming aan het akademisch leven niet eens gevorderd wordt; waar de spoortrein ons dagelijks toehoorders aanbrengt die na enkele uren langs denzelfden weg verdwijnen; waar zelfs een dorpeling, die in de eenzaamheid „kundigheden" als waren het koopwaren heeft „opgedaan", zich na een enkel bezoek bij den betaalmeester voor een akademisch waarmerk kan komen aanmelden; waar instellingen en zeden ook binnen de stad leeraren en studenten als in twee werelden van elkander houden; daar treedt men elkaar bij alle welwillendheid in den regel als vreemden tegemoet, en moet het examen wel doorgaans alleen den uitslag geven. Gelukkig dan de enkelen

die reeds vroeg gelegenheid vinden om, door een kleinen dienst aan de wetenschap, van hunne geschiktheid voor hetgeen zij van ons vraagt, op hunne wijze te doen blijken.

Dat ligt niet aan het wezen der nieuwe universiteit, maar aan de belemmeringen die haar door verkeerd begrepene humaniteit en vrijheidszin in den weg worden gelegd. Bestaat er werkelijk een onderscheid tusschen hen die in hare gemeenschap zijn opgevoed, en de anderen wien dit niet is te beurt gevallen; is dat onderscheid van zooveel gewigt waar het aankomt op het vervullen van zekere pligten in de maatschappij, dat daarom universiteiten in plaats van afzonderlijke vakscholen en examinerende commissiën verdienen te worden onderhouden, opdat het nimmer aan een klasse van dus beter ontwikkelden ontbreke? Zoo ja, dan kan geen huiselijke vlijt anders dan in schijn het gemis van akademische zamenleving vergoeden, en moet deze uitdrukkelijk verlangd, en zoo goed het kan verzekerd worden. Voor de weinige geniën die zonder haar een hoogere vlugt nemen, is immers het uitzigt op een bevordering *honoris causa* geopend, waardoor, als door het regt van gratie, onbillijkheid in de toepassing van nimmer volmaakte wetten wordt hersteld.

Terwijl nu voor iedereen, op voorwaarde van eenige examens, de toegang tot de doctoraten open staat, teneinde ook menschen van gewonen aanleg niet van het volgen hunner neiging zelfs op lateren leeftijd terug te houden, vindt aan den anderen kant in onze dagen een ieder zich zoo vroeg mogelijk gedrongen tot het kiezen eener „specialiteit". Het schijnt bijna alsof de hoogeschool hier en elders hare eerste beteekenis, de reden harer eenheid, heeft moeten afstaan aan de lagere klassen van het gymnasium, om hare nieuwelingen, reeds vóor het eindexamen in twee scharen verdeeld, aanstonds den smallen weg op te zenden naar de eene of

de andere van vele reeksen van maatschappelijke betrekkingen. Of waarom anders die afgescheidene candidaturen en doctoraten in dezelfde faculteit, zoodat wij in waarheid van vier of vijf reeds tot twaalf en meer faculteiten beginnen te komen? Met loffelijken ijver worden voor elk dienstvak in het bijzonder bruikbare menschen aangekweekt; en ten slotte zou er niet eens een school overblijven voor hen die moeten leeren, van al die bruikbaren en van zichzelven het beste gebruik te maken. Zal men eenmaal den moed hebben, den student naar eigen lust en aanleg te laten kiezen uit hetgeen hier te leeren valt, waarbij het trouwens aan raad en hulp niet mag ontbreken, en onder een meer algemeenen titel niet zoozeer van den inventaris van zijn geheugen als van bereikte zelfstandigheid in eene of andere soort van onderzoekingen getuigenis te geven? Weliswaar moet dan bij benoemingen meer op beoordeeling van den persoon dan op de juiste plaats van zijn diploma in een veelhokkige loketkast worden afgegaan. Dit was indertijd het voorstel van wijlen een der schrandersten onder onze ambtgenooten, en het is zeker niet voor de laatste maal ter tafel gebragt.

Wij weten niet, wat, en allerminst, welke menschen de toekomst brengen zal; doch zooveel althans kan uit dit haastig overzigt gebleken zijn, dat de universiteit zooals wij ze thans aanschouwen, niet anders gesteld is dan zoo menig oud gebouw, waaraan door allerlei bouwmeesters met verschillende bedoelingen de hand is geslagen. Deze eigene gehoorzaal met hetgeen daaraan vast is, blijft daarom van de instelling die er zetelt, vooralsnog het treffendste symbool. Want deze onze hoogeschool is, in dagen van fellen strijd, te spoedig opgezet om een oorspronkelijke schepping en de uitdrukking van één plan te kunnen wezen. Het voorbeeld van Leuven, Heidelberg, of welk ander het naast voor de hand lag, werd daarom gevolgd, en niet meer gewijzigd dan

volstrekt noodig scheen. Het naaste doel der oprigting was [1]) „een vast steunsel ende onderhout der vrijheyt ende goede „wettelicke regieringe des lants, niet alleen in saecke der „religie maer oock int geene den gemeynen burgerlicken staet „ofte welstant belangt, ende oock omme dat de jeucht.... „soo wel in die rechte kennisse Goidts als in alrehande „goede eerlicke vrije consten ende wetenschappen ter voors. „regieringe opgevoet ende geleert mach werden." Hier vinden wij dus het oude denkbeeld terug van beschaafde opvoeding der hoogere standen, onder begunstiging van den staat in het belang van den openbaren dienst. Doch daarnaast, en allereerst, — en dit was de aanvang van Leiden's regtmatigen roem, — spreekt nog een hooger beginsel, van vrijheid en goede wettelijke regering; want dit laatste beduidde voor Prins Willem en de zijnen, al prijkte nog koning Philips' naam aan het hoofd van hun octrooi, toch waarlijk geene andere regeling van zaken dan die de vrijheid meest verzekerde en door haarzelve gevorderd werd. Inderdaad, waar het kerkgezag in den geest van Geneve, of de naijver van der stede magistraat, de jeugdige hoogeschool trachtten te dringen binnen de perken hetzij van een sekteschool of van een verlengd gymnasium, wist de wijsheid der hooge regering haar naast kerkelijke en burgerlijke gemeente te handhaven als een vereeniging met eigen regt en pligt. Wat meer is, niet eens het onderwijs maar de vertegenwoordiging der wetenschap was het voornaamste dat van haar gevorderd werd, zooals Lipsius bij zijn verzoek om ontslag (1591), en Scaliger en Salmasius (1593 en 1631) bij hunne beroeping ondervonden. Niet, dat het toenmalig bestuur voor uitgaven zonder dadelijk nut onverschillig kon zijn, maar het

1) Zie de eerste Ordonnantiën der hoogeschool, bij N. C. Kist, *Bijdr. tot de vroegste geschiedenis enz. der Hoogeschool te Leiden* (1850), blz. 19.

toonde te durven wagen ter wille van hoogere winst op den duur. Of het zuinigheid, of afgunst, of kortzigtigheid bij teleurstelling geweest is, die latere geslachten terughield van dergelijke erkenning van verdiensten? Het beginsel waaruit zij voortkwam is nimmer geheel uit het oog verloren, dank zij vooral het collegie van Curatoren, dat de oude *conservatores privilegiorum* verving, en met liefde voor de zaak een praktische wereldkennis pleegt te vereenigen, waaraan het hun die geheel voor de studie leven, alligt ontbreken zou. Het is waar, dat de partijschappen die ons volk zoo menigmaal verblindden, bij herhaling tot maatregelen geleid hebben als die de Arminianerij en het Cartesianisme in ballingschap zonden. Doch hier bestonden geene wetten als te Franeker [1]), „*ut non defendantur paradoxa*", of als te Groningen en Utrecht [2]): „*propugnatores absurdorum parado-* „*xorum et inventores dogmatum novorum ab Aristotelica* „*doctrina discrepantium non feruntor*", — geene onderteekening van kerkelijke formulieren, ja zelfs, gedurende meer dan een halve eeuw [3]), geen ambtseed hoegenaamd, en daarna bij dien eed nog deze „salutaire clausule, te weten: soo veel „als my in alle redelickheydt ende billickheyt sal moghelick „zijn, na het gemeene beste ende oorbaer der universi„teyt" [4]). Alleen de Geldersche hoogeschool mogt het Leidsche voorbeeld in deze dingen volgen; die te Utrecht, een stedelijke evenals tegenwoordig onze zuster te Amsterdam, vond tegenover angstvallige regenten misschien minderen steun; doch ook het Noorden, waar alles van de souvereine

1) *Statuta et leges fundam. Acad. Frisiorum* van 1588; lex 19 in de uitgave van 1647.

2) Jonckbloet, Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen, blz. 216 art. 40. Vgl. de Utrechtsche statuten art. 28.

3) Tusschen 1576 en 1681.

4) Kist, blz. 43 en 44 n. 1.

provinciën uitging, bleef ten achter bij de akademie van Holland, die niettemin door hare magtige mededinging de werkzaamheid, en zoo den luister, der andere hielp verhoogen. Vergeten wij niet, dat het rijkste gewest der Unie de ruimste middelen te verstrekken had; bedenken wij almede, dat de staatskerk, wier leden alleen op het kussen zaten, niet naliet ook hier een druk te oefenen, die een Descartes en zoo menig inheemsch uitstekend talent van onze leerstoelen verwijderd hield; — na aftrek van alwat onzen lof behoort te temperen, blijft altijd over wat onze ingenomenheid volkomen regtvaardigt: verdraagzaamheid meer dan elders jegens denkwijzen, naauwgezette studie aan de bronnenzelven, klaarheid en eenvoud in het voordragen van het gevondene, kortom datgene wat weetgierigen van elke natie en elke belijdenis naar Leiden gelokt, en haren naam in gansch Europa en daarbuiten met eere heeft doen gedenken. Was het de Nederlandsche geest van matiging en billijkheid, aan wien zij dat te danken had? Misschien mede, doch zeker was het de geest des onderzoeks, die alom in de wereld de nieuwe universiteit bezielt, dien het beleid van onzen stichter en zijne wakkere medestanders al dadelijk wist te ontkluisteren, en dien zij vertrouwden omdat zij dorsten staat maken op de magt der waarheid en der geregtigheid. Voor ons is zij wel niet het ideaal, maar zij bergt van hare geboorte af een leven dat zich in de rigting naar het ideaal beweegt; daarom hebben wij haar lief en prijzen ons voorregt van hare kinderen en woordvoerders te heeten.

„Onze moeder de universiteit", zeide men elders reeds zeshonderd jaren geleden [1]), en wij zeggen het nog van harte; doch de moeder van toenmaals heeft in den loop der tijden aan een dochter het aanzijn gegeven; en deze is de

1) Denifle I, 34 (in 1254). Bulaeus V. 737 (in 1481).

moeder die wij huldigen, en die niet verouderen mag, zoo zij zal voortgaan voor telkens nieuwe geslachten te worden wat zij voor ons is tot heden. In hare vroege jeugd scheen zij, voor wie haar op een afstand gadesloeg, niet enkel het kind maar het evenbeeld dier andere te zijn; wat deze had kunnen dienen, werd haar veelal verstrekt, en waar zij daaraan ontgroeide, hier en daar bijgewerkt, zoodat het nog eenigen tijd kon worden aangehouden. Het nageslacht aarzelde ook hier te vaak, waar de besten der vaderen kloekmoedig waren voorgegaan. Uit vrees voor stoffelijke bezwaren, voor tegenspraak en verzet, voor waagstukken met geheel onbeproefde dingen, werd maar al te veel tot later uitgesteld, wat voor haar welzijn gedaan kon worden, en de nakomelingschap belast met een tal van onafgedane zaken, die schijnen te moeten wachten op een staatsman van den eersten rang, gesteund door een parlement, en voorgelicht door geleerden, zooals er naauwelijks op aarde te vinden zijn. Laat huishoudkundigen ons zeggen, of door ons kleine volk, met name in deze moeijelijke tijden, zooveel als het vermag aan onderzoek en onderwijs ten koste wordt gelegd; door weinigen wordt betwijfeld, dat onze tegenwoordige middelen en krachten voor gunstiger verdeeling vatbaar waren. De souvereine provinciën hebben ons afgeslotene en op elkander naijverige hoogescholen, elke met haren aanhang nagelaten; behoeft die toestand gehandhaafd te worden, de eene met de andere gelijk en gelijkvormig geschaafd, de kweekeling zijn geheele akademieleven lang aan een enkele vastgehouden; bij ontstentenis van een titularis een tijdelijke hulp van elders onmogelijk gemaakt? Boven de plaatselijke traditie, die de scheiding en zooveel anders nog dat zijn tijd overleeft, zou willen bestendigen, staat immers de nationale eenheid en het belang der wetenschap. Verstrooijing met verdubbeling, ja vervierdubbeling van hulpmiddelen, en dat

bij aanhoudend klimmende behoeften, doet menige aanwinst van kennis, waarop wij met grond vertrouwen mogten, ons ontgaan. Waar vindt men ten onzent, om maar iets te noemen, een behoorlijke verzameling van boeken over de algemeene geschiedenis of de meeste natuurwetenschappen? Waar de voldoende gelegenheid tot beoefening der klassieke of der voorasiatische archaeologie? Waar het toereikende personeel, ik zeg niet tot het bewaren maar tot het bewerken van hetgeen er uit onze koloniën aan kostbare gegevens aanhoudend wordt aangevoerd? Elk uwer zou de lijst van desiderata, op hoe bescheiden schaal ook aangelegd, waarschijnlijk met eenige posten weten te vergrooten; en vele dier leemten kunnen verdwijnen, verondersteld dat onze geheele wetenschappelijke huishouding eenmaal van nieuws volgens één doordacht plan wordt opgezet. Wat verbiedt ons eigenlijk, bij al hetgeen wij anders doen dan onze vaderen, van die huishouding een geheel te maken, zoo goed als van de nationale strijdkrachten, hoewel voorzeker gansch anders dan een leger ingerigt? Een geheel, zelfs met de Akademie van Wetenschappen aan het hoofd, en met al de doctoren die ergens onderwijs geven of nasporingen doen, zoolang zij willen tot buitenleden met eenig deel in het bestuur? In elke der tegenwoordige faculteiten hier en elders zijn zuiver theoretische en historische elementen, voor welke alle een naauwere aaneensluiting voordeelig zou zijn. Wat daarentegen moet gekend worden om aanstonds toepassing te vinden op de zaken van het dagelijksch leven, wordt het best daar behandeld, waar op dezen of genen menschelijken arbeid het volste daglicht valt. Van de scholen van voorbereiding naar de éene school van wetenschappelijk onderzoek bijeengestroomd, en daar enkele jaren in gezamenlijke oefening naar keuze verbonden, zou de studerende jeugd zich vervolgens over beroepsscholen, zoovele er noodig mogten zijn, doch

alle in naauw verband met de universiteit, zonder schade verdeelen. Van verbeteringen in het gymnasiaal en het zoogenoemd middelbaar onderwijs, van vereenvoudiging in ons vaderlandsch examenstelsel mag ik hier zwijgen, om alleen te vragen: waarom niet het éene groote werk meer volgens zijn eigen aard over eenige steden verdeeld? Zoodoende zou het mogelijk zijn, aan elken regtmatigen eisch van onderdeelen onzer bevolking in het bijzonder te voldoen, en elke kracht hare meest natuurlijke taak te doen vervullen, in een harmonisch, en daarom gezond en voor geene verbetering al te zwak, nationaal geheel. Het ligchaam van onze hoogeschool zou daarin versmelten, doch de geest die haar van ouds bezielt zou er voortwerken krachtiger dan ooit te voren, en den zamenhang met haar eervol verleden niet laten verbroken worden.

Met luchtkasteelen, ik heb het in den aanvang gezegd, — wensch ik U, Mijne Heeren, niet op te houden; en ontwerpen voor de toekomst, zooals ik er daareven voor een oogenblik waagde aan te roeren, om in het kort te herinneren hoeveel er nog aan de volmaaktheid onzer instellingen ontbreekt, zijn luchtkasteelen, althans zoolang de hoogeschool voor haar dagelijksch onderhoud mede afhankelijk blijft van dezulken die niet meer verstaan dan de kunst om van den eenen dag op den anderen te komen, en hunne personen en geestverwanten te dekken tegen hetzij gegrond of ongegrond verwijt. En toch is elke trek van hetgeen ik aangaf, aan een ergens in de beschaafde wereld bestaanden toestand ontleend, en zijn er nog veel meer doortastende hervormingen in de wereld tot stand gebragt. Blijven wij op de toekomst hopen, die nog zooveel zal moeten teregtbrengen dat onze billijke wenschen niet vervult, en woekeren wij intusschen met de gegevens waarover wij voor het tegenwoordige beschikken. Bederven wij de stemming van dit uur niet door

voorbeelden op te halen van onverstand en kleingeestigheid, die ook op dit gebied hoognoodige maatregelen vertragen en, wie zegt ons hoe lang nog, zullen vertragen. Houden wij onzerzijds vast aan het beginsel, dat door alle zwarigheden heen, ten spijt van vreesachtigheid, misverstand en vooroordeel, heerschzucht en verkeerd beleid, eigenbelang en onverschilligheid, de nieuwe universiteit uit den schoot der oude te voorschijn bragt, en haar in voor- en tegenspoed tot een zegen maakt voor velen: het beginsel der vrije wetenschap. Veel is er dat wij met smart ontberen of met ongeduld verduren, zooals dat het lot van onze voorgangers geweest is en van onze nazaten wezen zal; wat niemand ons ontneemt, is de liefde die in ons leeft voor de waarheid, de ijver die ons bezielt om haar meer en meer aan het licht te brengen, het gevoel der gemeenschap in haren dienst, die ouderen en jongeren hechter dan alle voorschriften zamenbindt. De thans geldende staatswet werd ingevoerd met een nieuwen eed, als gold het elkander te beduiden, dat voortaan onze hoogeschool iets anders dan voorheen geworden was; misschien een tak onder velen van den openbaren dienst, waarvan de stam in de hofstad is opgerigt. Al ware dat bij dien, nog altijd niet ten volle verklaarden, eed met zoovele woorden uitgesproken, dan nog had die verandering niet haarzelve getroffen, maar enkel hare bejegening door magten buiten haar, en hare terugwerking daarop. Zij heeft, zoolang zij leeft en bloeit, haren wortel voor zichzelve; zij kan worden uitgeroeid en haar naam van universiteit verleend aan welk onnatuurlijk maaksel men wil; zoolang zij gespaard blijft, wordt zij gekweekt en besnoeid, niet afgesneden en geënt op gewassen van andere geaardheid. Wij vinden tot heden niet eens een keerpunt in haar bestaan; zij is oude universiteit zoolang zij niet geheel ontgroeid is aan vormen die hare beteekenis verloren hebben, en niettemin is zij nieuwe univer-

siteit van hare geboorte af, en behartigt de spreuk van den ouden Xenophanes [1]:

„Niet van den aanvang leerden de goden den sterv'lingen alles,
„Maar in den loop van den tijd ontdekken ze al zoekende 't beetre."

Gekweekt wordt zij, gelijk voorheen door Holland, in onze dagen door het vereenigde vaderland, niet als een kasplant, wier kracht met hare afzondering begint en eindigt, maar als een boom in den open grond en onder den vrijen hemel, deelende in het leven van alwat hem omgeeft; en daarom, hoe ouder in jaren, door hoe meerdere stormen geteisterd, des te dieper geworteld te zamen met den stam van Oranje in den Nederlandschen grond, en des te zekerder bestemd om nog rijke vrucht te dragen voor wie hem eeren en wie hem smaden. Dat dan nog menigmaal de achtste Februarij getuige van de dankbaarheid der zonen van onze Alma Mater, van den ernst hunner toewijding aan hare wezenlijke belangen, van hunne bezieling door haren geest, van hunne opregte instemming met de gedachte van hen die haar in bange dagen gesticht hebben „tot een vast steunsel ende onderhout der vrijheyt ende goede wettelicke regieringe des lants", en van al het heil dat daaruit voortvloeit heinde en ver en tot in lengte van dagen!

---

1) Οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖς παρέδειξαν,
ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον.

Ik heb gezegd.

II.
INGESCHREVEN STUDENTEN.
ACADEMIEJAAR 1885—1886.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurk.	Letteren en Wijsbeg.	Totalen.
volledig onderwijs						
1e maal	7	95	61	9	11	183
2e »	4	41	43	9	6	103
3e »	5	20	36	7	10	78
4e »	1	12	37	1	2	53
5e »	4	21	42	1	5	73
6e »	6	29	25	5	5	70
7e »	1	9	20	2	3	35
8e »	1	3	12	2	3	21
9e »		10	8	1	3	22
10e »		3	5			8
11e »		1		1		2
12e »			1	1		2
Totaal . . .	29	244	290	39	48	650
voor 2 lessen						
1e maal	1	2	1	2	4	10
2e »		1		2		3
3e »					1	1
Totaal . . .	1	3	1	4	5	14
voor 1 les						
1e maal			1	2	1	4
2e »		5		1	1	7
3e »		1				1
Totaal . . .		6	1	3	2	12
Totaal Generaal	30	253	292	46	55	676

UITSLAG DER EXAMENS.

	15 September 1885—9 Juli 1886.			
	Aantal	Geslaagd	Afgewezen	Teruggetrokken
Candidaats-Examen in de Rechten	75	62	13	geene
Doctoraal » » » »	74	51	23	»
Candidaats » » » Geneeskunde	11	7	4	»
Doctoraal » » » »	21	14	6	1
Candidaats » » » Letteren .	10	7	3	geene
Doctoraal » » » »	6	5	1	»
Propaed. » » » Rechten .	1		1	»
Examen volgens Art. 86 H. O. . .	1	1		»
» voor den Ind. Dienst. . . .	6	5	1	»
Candidaats-Examen Wis- en Natuurk.	2	2		»
Doctoraal » » » »	6	6		»
Propaed. » Geneeskunde . .	22	16	6	»
Candidaats » Godgel. (1e Ged.)	6	6		»
» » » (2e »	5	5		»
Doctoraal » »	1	1		»
Propaed. » »	6	5	1	»
1e Natuurkundig Examen	42	38	4	»
2e » »	32	25	7	»
Theor. Geneeskundig »	13	11	2	»
» Apothekers »	1	1		»
Tandheelkundig »	1	1		»
	342	269	72	1

III.

PROMOTIEN,

van 15 September 1885 tot 22 September 1886.

(Alle promotiën zijn privaat.)

In de Rechtswetenschap.

1885.

25 October. Johan van Buttingha Wichers, van Leiden. Proefschrift: »Voor welke misdrijven behoort uitlevering te worden toegestaan?"

28 November. Floris Adriaan Versteegh, van Banda-Neira (Molukken). Proefschrift: »De beteekenis van het woord »Tegenwoordig" in Art. 435 Burgerlijk Wetboek."

18 December. Johan Willem Mulder, van Bathmen. Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis van den Rechtstoestand der Marken, in het bijzonder van die in Overijssel."

18 December. Louis Johan Veening, van Almelo. Proefschrift: »Eenige opmerkingen over de Artikelen 149—165 der Provinciale Wet.

18 December. Cornelis Veth, van Dordrecht. Proefschrift: »Eenige vragen betreffende het kort geding voor den President der Arrondissements-Rechtbank.

1886.

13 Januari. Willem Henric van Nes van Meerkerk, van Zwolle. Proefschrift; »Opmerkingen over Artt. 778—785 Wetboek van Koophandel."

15 Januari. Sape Talma Stheeman, van Zuidbroek (Groningen). Proefschrift: »Eenige opmerkingen naar aanleiding van Art. 1617 B. W."

23 Januari. Jozias Paulus, van Haarlem. Met Stellingen.

23 Januari. Petrus Steffanus Scheers, van Nijmegen. Proefschrift: »Eenige beschouwingen over Art. 207 B. W."

23 Februari. Adriaan Gerard Prins Visser, van Sliedrecht. Proefschrift: »Buitensporigheden, mishandelingen en grove beleedigingen, als grond van scheiding van tafel en bed."

2 Maart. Samuel Willem Holleman, van Oisterwijk. Proefschrift: »Art. 492 B. R."

3 Maart. Marius Franciskus Boonzajer M. Fzn, van Gorinchem. Proefschrift: »Levering van onroerende zaken naar Nederlandsch recht."

20 Maart. Jan Zacharias Mazel, van Leeuwarden. Proefschrift: »De verdediging der Rivierdijken bij ijsgang en hoog opperwater."

27 Maart. Henri Boudewijn van der Elst, van Zutfen. Proefschrift: »De failliet na het ontslag der Curators."

20 April. Johan Burghard Diederik Tulleken, van Nijmegen. Proefschrift: »Eenige opmerkingen naar aanleiding der Wet van 15 Januari 1886 (Stb. n°. 7)."

26 Mei. Emil Friedrich Kollmann, van Kaiserslautern (Paltz). Proefschrift: »De verplichtingen van den vruchtgebruiker gedurende het vruchtgebruik."

26 Mei. Nicolaas Marius Lebret, van Dordrecht. Proefschrift: »Iets over verzet door derden."

12 Juni. Adriaan Burger C Pzn., van Delft. Proefschrift: »Het recht van den verhuurder na vervoer der aan zijn voorrecht onderworpen goederen."

12 Juni. Pieter de Josselin de Jong, van Rijssen. Proefschrift: »De beteekenis van het woord »Geweld" in het Wetboek van Strafrecht."

15 Juni. Joseph van Raalte, van 's-Gravenhage. (Met lof.) Proefschrift: »De reclame van verkochte goederen."

22 Juni. Arthur Martin Désiré Sweerts de Landas Wijborgh, van Amsterdam. (Met lof.) Met Stellingen.

24 Juni. Otto Jakob Eifelanus van Wassenaer, van Bennekom. Proefschrift; »Het onderzoek van de geloofsbrieven der Volksvertegenwoordigers."

24 Juni. Philip Frederik de Haseth Evertsz, van Curaçao. Proefschrift: »Kan men eigenaar van den grond zijn, zonder eigenaar van het daarop staande gebouw te wezen."

25 Juni. Thomas Matthijs Verster, van Amsterdam. Proefschrift: »Handelsleveranties."

1 Juli. Eduard Lankhout, van Utrecht. Proefschrift: »Toestemming van derden bij het huwelijk."

2 Juli. Jacob Lambert Wilhelm Carel von Weiler, van Zalt-Bommel. Proefschrift: »Een paar vragen over de bewijskracht van koopmansboeken."

2 Juli. Otto Wilhelm Sipkes, van Sint-Maartensdijk. Proefschrift: »De verplichting van den verkooper tot levering."

7 Juli. Jan David Pasteur Jr., van Deutichem. Proefschrift: »Iets over beperkte handlichting."

7 Juli. Lambert Johan Adriaan van Lidth de Jeude, van Tiel. Proefschrift: »De terugwerkende kracht van het vonnis van scheiding van goederen."

7 Juli. Simon Jacob Levie van Aalten Jr., van Rotterdam. (Met lof.) Proefschrift: »Historisch-critische beschouwing van de leer der Trias Politica."

8 Juli. Rudolf Johan Hendrik Patijn, van Maarsen. Proefschrift: »De geschillen van bevoegdheid."

8 Juli. Henri Vos, van Leeuwarden. Met Stellingen.

9 Juli. Hugo Gevers Jr., van Noordwijk-binnen. Proefschrift: »Art. 562 n°. 3. B. W."

9 Juli. Jacob Pel, van Dragten (Friesland). Proefschrift: »De actie van den legataris".

9 Juli. Ulrich Willem Alexander Dijckmeester, van Utrecht. Proefschrift: »Aanbod van gereede betaling, gevolgd van consignatie. Art. 1440—1448 B. W."

9 Juli. Gerard Blom, van Kralingen. Proefschrift: »Over schenking in verband met faillissement."

In de Staatswetenschap.

1885.

7 November. Godefridus Franciscus Maria van Hugenpoth tot Aerdt, van 's Heerenberg. Met Stellingen.

1886.

23 Januari. Jozias Paulus, van Haarlem. Proefschrift: »De Hoogerhuizen in Europa en Amerika Proeve van een kritisch-historisch onderzoek omtrent hun samenstelling en grondslag."

22 Juni. Arthur Martin Désiré Sweerts de Landas Wijborgh, van Amsterdam. (Met lof.) Proefschrift: »Het Berlijnsche Tractaat van 26 Februari 1885."

7 Juli. Simon Jacob Levie van Aalten Jr., van Rotterdam. (Met lof.) Met Stellingen.

8 Juli. Henri Vos, van Leeuwarden. (Met lof.) Proefschrift: »Publiekrechtelijke geschillen."

In de Geneeskunde.

1885.

15 October. Lambert Vincentius Hoog, van Beesd. Proefschrift: »Bijdrage tot het histologisch onderzoek van ruggemergssclerose.

19 November. Jan van der Wal, van Nijega. Proefschrift: »Historisch-critische bijdrage tot de behandeling der blaastumoren."

17 December. Cornelis Willem Corts, van Leiden. Proefschrift: »De therapie bij chronischen blaascatarrh."

18 December. Daniel Eliza Siegenbeek van Heukelom, van Pouderoyen. (Met lof.) Proefschrift: »Pathologisch bindweefsel."

1886.

29 Januari. Herman Pinkhof, van Rotterdam. Proefschrift: »Over de werking van eenige hartgiften."

15 Februari. Iman Hocke, van Zonnemaire. Proefschrift: »Vreemde lichamen in het oog."

1 Maart. Jan Jakob Pigeaud, van Schiedam. Proefschrift: »Over eiwitstoffen in sereuse vloeistoffen."

16 April. Pieter Scheltema, van Gouda. Proefschrift: »Het leven van Frederik Ruysch."

3 Mei. Gerard David Cohen Tervaert, van Assen. Proefschrift: »Innervatie, functie en verlamming van enkele larynxspieren."

29 Mei. Theodorus Johannes Hendrik Snijders, van Nieuwe Tonge. Proefschrift: »De therapeutische aanwending der statische electriciteit."

26 Juni. Cornelis Aris Johannes Krol, van Lith. Proefschrift: »De tuberculose der gewrichten en hare behandeling."

3 Juli. Abraham Couvée, van Leiden. Proefschrift: »Bijdrage tot de leer van de Sectio alta."

6 Juli. Johan Jan Tjaarda, van Akkrum. Proefschrift: »Verslag der verloskundige Kliniek en Polikliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden, gedurende den cursus 1884—1885."

In de Klassieke Letteren.

1885.

25 September. Karel Hendrik Kindermann, van Edam. Proefschrift: »Quaestiones de fabulis a Vergilio in Aeneide tractatis."

10 October. Scato Gocko de Vries, van Leiden. Proefschrift:

»Epistula Sapphus ad Phaonem apparatu critico instructa commentario illustrata et Ovidio vendicata."

29 October. Janus Marius Hoogvliet, van Spaarndam. Proefschrift: »Studia Homerica."

1886.

13 Februari. Bernard Jan Hendrik Ovink, van Dinxperlo. Proefschrift: »Adversaria ad Persii prologum et satiram primam."

10 April. Dirk Christiaan Hesseling, van Amsterdam. Proefschrift: »De usu coronarum apud Graecos capita selecta."

15 Mei. Robert Anne Marie Stavenisse de Brauw, van 's-Gravenhage. Proefschrift: »Quaestiones ad Theramenem Hagnonis filium pertinentes."

15 Juni. Cornelius Johannes Vinkesteyn, van Delft. Proefschrift: »De fontibus ex quibus scriptor libri de Viris Illustribus urbis Romae hausisse videtur disputatio."

3 Juli. Lodewijk Albert Kesper, van Amsterdam. Proefschrift: »Commentatio de Camillo Volscorum victore."

In de Nederlandsche Letteren.

1885.

26 September. Gerard Marie Slothouwer, van Franeker. Proefschrift: »De Staatsman Sicco van Goslinga, Grietman van Franekeradeel."

In de Plant- en Dierkunde.

1885.

23 November. Herman van Cappelle, van Amsterdam. Proefschrift: »Het karakter van de Nederlandsch-Indische tertiaire fauna."

1886.

30 Juni. Henri William de Graaf, van Amsterdam. Proef-

schrift: »Bijdrage tot de kennis van den bouw en de ontwikkeling der epiphyse bij amphibiën en reptiliën."

In de Wis- en Natuurkunde.

1885.

12 December. Richard Hendrik van Dorsten, van Rotterdam. Proefschrift: »Analytische theorie der kromming van lijnen op gebogen oppervlakken."

In de Godgeleerdheid.

1885.

15 October. Isaäc Marius Jacob Hoog, van Beesd. Proefschrift: »De Martelaren der Hervorming in Nederland tot 1566."

PROMOTIE HONORIS CAUSA.

In de Wis- en Sterrekunde.

1886.

8 Februari. De Hoogleeraar aan de Polytechnische School C. M. Schols.

IV.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Dr. J. P. N. LAND.

1885. 16 Sept. 1885—20 Sept. 1886.

Sept.

17. **Cornelis van der Meer**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Willem Bezemer**, 's Hertogenbosch, 18, R.
» **Christianus Cornelius Uhlenbeck**, Voorburg, 18, L.
» **Pieter Leendert van der Harst**, Leiden, 20, G.
» **Louis Joseph Sieburgh**, Tangoeng (Demak, res. Samarang), 17, G.
» **Pieter Frederik Augustijn**, Zoetermeer, 20, G.
» **Sjuck Bernhard Walraat van Limburg Stirum**, Leeuwarden, 18, R.

18. **Rudolph Carel Six**, 's Gravenland, 20, R.
» **Eiso Cornelis Wiersma**, Roordahuizum, 19, R.
» **George Hijmans**, Amsterdam, 19, R.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **W.N.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.

18. **Carel de Vries**, Amsterdam, 19, R.
» **Adriaan Lebret**, Dordrecht, 17, G.
» **Charles Brüggeman**, Doesburg, 18, G.
» **Jacobus Balduinus Meinardus Coebergh**, Leiden, 17, WN.
» **Joan Nicolaas Josef Eduard Thijssen**, Arnhem, 19, R.
» **Cornelis de Witt Hamer**, Goes, 19, R.
19. **Cornelis Marie Henri Minderop**, Rotterdam, 18, R.
» **Justus Johannes de Roode**, Hoogkarspel, 19, Th.
» **Jan Cornelis Dijckmeester**, Gorinchem, 19, R.
» **Theodorus Johannes Cornelius Buys**, Callandsoog, 19, G.
» **Hendricus Jacobus Franciscus Wanna**, Leiden, 17, WN.
» **Broer Pieter Plantenga**, Zutphen, 19, L.
» **Jan Willem Enschedé**, Haarlem, 20, R.
» **Maurits Adriaan de Savornin Lohman**, Assen, 19, R.
» **Abraham van der Elst**, Dordrecht, 20, R.
» **Jacob Cornelis Stoop**, Dordrecht, 18, R.
21. **Anton Schuld**, Rotterdam, 20, G.
» **Dirk Antonie van Eck**, Axel, 18, R.
» **Henri Robert van Maasdijk**, Katwijk a Z., 18, R
» **Bernard Boom**, Vriezeveen, 21, G.
» **Johannes Justus Hagen**, Leiden, 18, R.
» **Maurits Pico Diederik van Harinxma thoe Slooten**, Beetsterzwaag, 21, R.
» **Coert Lambertus van Harinxma thoe Slooten**, Beetsterzwaag, 19, R.
» **Frans Gerard van Panhuys**, Zierikzee, 20, R.
» **Albert Edward Bles**, 's Gravenhage, 19, R.
» **David Andreas Boon**, Langerak, 19, G.
» **Jacobus Lodewijk Conradus Schroeder van der Kolk**, Zutfen, 20, WN.
» **Iman Gualtherus Jacob Toutenhoofd**, den Helder, 20, R.
» **Constant Benjamin Sleckmann**, Hansweert, 20, R.
» **Michael Wilhelm Luber**, Amsterdam, 20, G.
» **Carl Wilhelm Ignatius Wilde**, Amsterdam, 27, L.
» **Johannes Wilhelmus Jenny Weyerman**, Haarlem, 18, R.
» **August Engelbert Alexander Simon van Stralen**, Haarlem, 19, R.
» **Theodorus Marius Theresius van Welderen Rengers**, Leeuwarden, 18, R.
» **Pieter Benjamin Johan Reeling Brouwer**, Bergum, 20, R.
» **Albert Eduard Haantjes**, Rotterdam, 20, R.

Sept.

21. **Jan Willem de Kanter**, Dordrecht, 17, R.
» **Cornelis Dirk Ouwehand**, Katwijk a. Z., 19, G.
» **Henri van Erp**, Rotterdam, 20, WN.
» **Manta Meindert Schim van der Loeff**, Abbenbroek, 20, R.
» **Job Posthuma**, Harlingen, 19, G.
» **Onno Joost Quintus**, Groningen, 22, R.
» **Jan Kunst**, Venlo, 19, L.
» **Pieter Johan Frederik Louw**, den Helder, 29, L.
» **Willem Frederik Hiddingh**, Arnhem, 20, R.
» **Johannes van Binsbergen**, Kuilenburg, 18, L.
» **Arie Johan Groen**, Zandvoort, 19, G.
» **Johannes Theodorus Stok**, Arnhem, 19, R.
» **Hendrik Hester Constantijn Castendijk**, Rotterdam, 21, R.
22. **Hendrik Jacob Albert Mulder**, Deventer, 23, R.
» **Johan Adriaan van der Does**, 's Hertogenbosch, 18, R.
» **Jan Kruseman**, Delft, 17, R.
» **Jan Jacob Cornelis Antonie Rombach**, Sintang (Borneo), 20, G.
» **Cornelis Maarschalk**, Boskoop, 19, R.
» **Pieter de Graaf**, Leiderdorp, 20, G.
» **Abraham Rutgers van der Loeff**, 's Heerenberg, 20, L.
» **Arie Sigmond**, Meerkerk, 18, R.
» **Charles Jean Meijer**, Rotterdam, 21, R.
» **Arnoldus Regnerus Dorhout Mees**, Groningen, 20, R.
» **Wopco Onoop Koopmans**, Amsterdam, 20, R.
» **Christiaan Marinus Amshoff**, Hoogeveen, 21, G.
» **Johannes Petrus Amshoff**, Hoogeveen, 19, R.
» **Adriaan Jan Bossers**, 's Gravendeel, 18, G.
» **August Jozef Gaspard van der Upwich**, Leiden, 18, G.
» **Tjeerd Dijkstra**, Leeuwarden, 19, R.
» **Adrianus Maria Conijn**, Alkmaar, 22, G.
» **James van Raalte**, Rotterdam, 18, R.
» **Rudolph Floris Carel Hendrik Bentinck**, Zwolle, 18, R.
» **Emile Maurits George Ahn**, Riouw, 18, G.
» **August Willem Cramer**, Bonthain (Celebes), 18, G.
» **Willem Suermondt**, Rotterdam, 19, R.
» **Bernard van Rijswijk**, 's Gravenhage, 21, L.

Sept.
22. **Joseph Limburg**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Carel van Nispen**, Arnhem, 19, R.
» **Johannes Dancker Verbroek**, Dordrecht, 17, R.
» **Arent Drost**, Hazerswoude, 20, L.
» **Cornelis Mulié**, Leiden, 19, G.
23. **Wilhelm Cornelis Theodoor van der Schalk**, Noordwijk-binnen, 18, R.
» **Jan Hendrik Ketjen**, Arnhem, 21, R.
» **Jean Mariu Charles Edouard le Rütte**, Djokjokarta, 19, R.
» **Andries Tak**, Schiedam, 20, R.
» **Hermanus Jacob Coster**, Alkmaar, 20, R.
» **Charles Marie 's Jacob**, Soerabaja, 19, R.
» **Sjoert Folkert Willem van Hasselt**, Amboina, 17, G.
» **Hendrik Johannes Bool**, Batavia, 19, R.
» **Epimachus Jacobus Johannes Baptista Cremers**, 's-Gravenhage, 19, R.
» **Gerrit Willem Eekhout**, Heerenveen, 19, R.
» **Willem Jacobus van der Min**, Aalsmeer, 18, G.
» **Wilhelm Carel Johan Adriaan Peperkamp**, Woerden, 21, R.
» **Nicolaas Jan Wilkens**, Veendam, 21, R.
» **Johannes Leonardus Nierstrasz**, Rotterdam, 19, R.
» **Pieter IJssel de Schepper**, Amsterdam, 18, R.
» **Arie Mijnlieff**, Nieuwerkerk a. d. IJssel, 20, G.
» **Willem Dicke**, Dordrecht, 18, R.
» **Johannes Theodorus Terburgh**, Leiden, 17, G.
» **Herbert Johannes de Witt**, Moordrecht, 20, G.
» **Isaac Harmens**, Harlingen, 21, R.
» **Andries Wilhelm Adriaan van Seters**, Geertruidenberg, 18, G.
» **Theodoor Willem Juynboll**, Delft, 19, R.
» **Jacobus Cornelis Overvoorde**, Rotterdam, 19, R.
» **Johannes Andreas van Grasstek**, Leiden, 19, G.
» **Jan Veder**, Rotterdam, 20, R.
» **Jules Eduard Alardus Deodatus Mulder**, 's-Gravenhage, 19, G.
» **Johan Maurits Dideric van Lynden**, 's-Gravenhage, 21, R.
» **Johannes Frederik Haverman**, 's-Gravenhage, 35, L.
» **Henricus Wilhelmus van Tienhoven**, Werkendam, 21, R.
» **Hendrik Philip 't Hooft**, 's Gravendeel, 19, R.

Sept.

23\. **Jozephus Johannes Leonardus van der Horn van den Bos**, Voorschoten, 18, WN.

» **Frans Johannes Los**, Leiden, 20, Th.

» **Pieter de Vries**, Giekerk, 19, Th.

» **Willem van Krimpen**, Gouda, 19, G.

» **Jan Daniel van der Plaats**, Leeuwarden, 21, R.

24\. **Louis Salomon Hollander**, Rotterdam, 17, R.

» **Philip Kleintjes**, Yedo (Japan), 17, R.

» **George August Max Kallenbach**, Rotterdam, 18, R.

» **Eduard Teixeira de Mattos**, Soerabaja, 20, G.

» **Gerhard Schey**, Borculo, 18, L.

» **Marinus Pieter Sipkes**, St. Maartensdijk (Zeeland), 19, R.

» **Frederik Willem Anton Hütschler**, Bemmel, 21, R.

» **Karel de Grijs**, Samarang, 17, G.

» **John Brown Gorsira**, Curaçao, 20, G.

» **Frederik Adolf Munder**, Palembang, 19, G.

» **Michiel Nassau Noordewier**, Dordrecht, 17, L.

» **Coenraad Willem Schlingeman**, Zwolle, 16, R.

» **Hendrik George Reimeringer**, Leiden, 17, L.

» **Alexander van Dedem**, Dalfsen, 17, R.

» **Leonard Catharinus Blankstein**, Terhorne, 18, Th.

» **Pieter Marie van Wettum**, Leidschendam, 20, R.

» **Gerrit Noorman**, Brummen, 21, R.

» **Jean Bernard Peyrot**, Nijmegen, 17, R.

» **Johan Karel Philip Eeftinck Schattenkerk**, Uithoorn, 21, G.

» **Johannes Henricus Loopuyt**, Oosterbeek, 19, R.

» **Daniel Anspach**, Eck-en-Wiel, 19, G.

» **Willem Carel Gerard van Eysinga**, Leeuwarden, 19, R.

» **Dirk Simon de Jong**, Soerabaja, 21, G.

» **Cornelis Helenus Burgersdijk**, Deventer, 18, G.

» **John Loudon**, 's-Gravenhage, 19, R.

» **Frans Julius Johan van Heemstra**, Haarlem, 19, R.

25\. **Carel Anne Adriaan Willem van Lynden**, 's-Gravenhage, 20, R.

» **Willem Frederik Keuchenius**, Groningen, 20, R.

» **Cornelis Wegener Sleeswijk**, de Lemmer, 19, R.

» **Pieter Jacob Boon**, Beemster, 21, G.

Sept.

25. **Cornelis Jonges**, Beemster, 19, G.
» **Gerrit Arend Lolcama**, Oosterhaule, 24, Th.
» **Jan Eindhoven**, Zwolle, 20, R.
» **Jan Lambert Cornelis Wortman**, Zaamslag, 17, G.
» **Hendrikus Franciscus Petrus Maasland**, Banjermasin, 17, G.
26. **Paul Willem Striening**, Deventer, 17, G.
» **Pietor Wierenga**, den Ham (Aduard), 22, G.
» **Henricus Cornelis van der Lee**, Aarlanderveen, 20, G.
» **Charles Dirk Leopold van Aalst**, 's-Gravenhage, 20, R.
28. **Johanna Cornelia Plasschaert**, Delft, 19, WN.
» **Simon Johannes Moorman**, den Helder, 20, G.
29. **Louis François Andreas**, Samarang, 23, R.
» **Pieter Zeeman**, Zonnemaire, 20, WN.
30. **Elcazar Zorab**, Samarang, 21, R.
31. **Theodorus Petrus Cornelis van Dooren**, Dordrecht, 19, G.

Oct.

1. **Johannes Sibrand Abraham van Dissel**, Hattem, 24, L.
2. **Jan Arie le Coultre**, Enkhuizen, 20, G.
» **Isaac Johannes van den Berg**, Noordwijk, 22, WN.
» **Cornelis Ripping**, Rotterdam, 45, G.
» **Ferdinand Willem Wüthrich**, Harderwijk, 17, G.
5 **Mr. Willem Philip Scheuer**, Rotterdam, 21, R. en L.
8 **Marinus Bertus Christiaanse**, Leiden, 20, G.
» **Arie Simon van Zuydam**, Nootdorp, 20, G.
13. **Jean Gerard Vogelezang**, Leiden, 19, G.
14. **Rudolph Joseph Coronel**, Suriname, 34, G.
15. **Wybe Minks Zylstra**, Oosthem, 27, Th.
» **Huibert Doyer**, Utrecht, 23, WN.
17. **Johannes Gijsbertus Arnoldus Ignatius Theodorus Sala**, Leiden, 18, G.
» **Marinus Both**, Zwartewaal, 19, G.
24. **Johannes Mieg**, Rotterdam, 20, G.
28. **Hendrik Willem Blöte**, Leiden, 19, L.
31. **Johannes Hendrik Westrik**, Staphorst, 25, Th.

Nov.

7. **Jacobus Dorst**, St. Annaland, 21, G.
13. **Herman Bernhard van Buuren**, Opperdoes, 25, G.

Nov.

17. **Justus Bertrand Wockatz**, Göteborg (Zweden), 29, Th.

1886.

Jan.

26. **Marie Cornelis Brandes**, Rotterdam, 30, WN.

Febr.

19. **Willem Massink**, Zutfen, 23, WN.

» **Pieter Hendrik Hazewinkel**, 28, G.

VERBETERINGEN IN HET VERVOLG VAN HET ALBUM, JAARBOEK 1883—1884, Bladz. 38:

6 Oct. **Jouwert van der Veen**; lees **van der Feen.**

13 Oct. lees: **Karel Szalay**, Sarospatak (Hongarije), 23, Th.

25 Oct. **Franciscus Willem Johan Hendrik**; voeg bij: **Tengbergen.**